

હિન્દની મોટામાં મોટી જનરલ વીમા કંપની

ન્યુ ઇન્ડિયા

એશ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

સ્થાપના : ૧૯૧૯

હેડ ઓફીસ: મુંબઈ

જીંદગીના ખાતાની અદ્વિતિય પ્રગતિ

વર્ષ	વર્ષ આખરે કુલ વીમા	લાઈફ ફંડ	પ્રિમીયમ તથા બ્યાજની આવક
૧૯૪૨	રૂ. ૧૨,૦૭,૮૦,૧૫૦	રૂ. ૨,૫૩,૨૪,૫૪૩	રૂ. ૭૧,૫૧,૩૨૮
૧૯૪૩	રૂ. ૧૬,૦૮,૮૬,૨૫૨	રૂ. ૩,૧૯,૧૫,૬૭૭	રૂ. ૧,૦૫,૦૬,૭૬૮
૧૯૪૪	રૂ. ૨૧,૧૪,૮૬,૩૪૬	રૂ. ૩,૬૦,૫૮,૧૧૭	રૂ. ૧,૨૪,૭૬,૩૪૫

૧૯૪૫ના વર્ષમાં જીંદગીના વીમાનું કામકાજ આજ સુધીના તમામ રેકર્ડને વચાવી જઈ રા. ૮,૩૮,૩૧,૭૦૦ નું ભરપાઈ થયું છે.

મળો યા લખો:—ચીફ એજન્ટસ—મુંબઈ

એન. એમ. ફોજદારની કું.

ઓફીસ ફોન : ૨૨૨૫

ગાંધીનિઠ કુવારા સામે

તાર:

રહેઠાણ ફોન : } ૭૦૨૩
                              } ૭૩૧૩.

અ મ દ વા દ

'NIASURANCE'

જોઈએ છે: વોહરા શહેર તેમજ ડીરટ્રીક્ટ માટે આરગેનાઈઝીંગ ઓફીસ
ફંડ સમૂહમાં ખોલવામાં આવનાર છે તેને માટે આઈર્બીક ટર્મ્સથી આપક-
દાર અને સારી લાભવળ ધરાવતા ફેળવાયેલ સદસ્યોદય.

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનવંતુઓ બળવાન બને છે. માથું નિદ્રા આવે છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે. વાળ ખરતાં અટકે છે. ટાંલમાં વાળ ઉગે છે. જોડા મટે છે. ચાદશક્તિ અને આંખની દૃષ્ટિ વધે છે. દરેક ક્ષત્રુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો સાર છે. માથાનો દુખાવો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નાનો બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલર્સ્ટ રોડ, સુબર્બ-૪.

નેપચુન એસ્થુરન્સ કંપની લીં.

આધારાઈઝડ કેપીટલ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

સામસ્ક્રાફ્ટ્સ કેપીટલ રૂ. ૨૦,૦૦,૦૦૦

પેઈડ-અપ કેપીટલ રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૬ માં જાહેરીના વીમાનું પૂરું કરેલું કામકાજ

રૂપીઆ ૬૫ લાખથી વધુ

લાઈફ કંડ.....રૂ. ૩૧ લાખથી વધુ

ફૂલ બ હોળી.....રૂ. ૪૫ લાખથી વધુ

કુલો ચુકવેલા દાવા...રૂ. ૧૦ લાખથી વધુ

કંપનીના ડિરેક્ટરોને જાહેર જનતાને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે કંપની જાહેરીના વીમા ઉપરાંત હવેથી

આગ, અકસ્માત, અને મોટરકારના

વીમાનું કામ શરૂ કરે છે.

રૂ. આશીસ:—નેપચુન બ્રાહ્મીંગ, ૧૦૭, હોર્નબી રોડ, કોટ, સુબર્બ.

શ્રીંગ આશીસ:—પોંચ કૃપા, અમદાવાદ.

VICAYA FOR

TRADE MARK

Record

THE VICAYA MILLS CO., LTD.
AHMEDABAD

શ્રી ધૂમ્રેશ્વ ના

સોલુક્ય નવલકથાવલિનું
છઠું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે.

સિદ્ધરાજ
જયસિંહ

કિંમત રૂ. સાડાચાર :

ચોરોજ આઠ ગ્રાંતા સુદે
બદારગામયાજાઓએ રૂ. પાંચ
મનીઆઈરથી મોકલવા
શુજર ગ્રંથરૂત્ન કાર્યાલય
ગોધી રસ્તા, અમદાવાદ.

ક્ષય, ખાંસી અને ફેફસાંના
રોગો માટે

અષ્ટભર્ગ યુક્ત

ચંચવનપ્રાશ જીવન

ઠંડીના દિવસોમાં વાપરો

સુખસંચારક કંપની લીમીટેડ,

સંસ્થાપિત ૧૮૯૦

સુખસંચારક બિલ્ડિંગ-સુખસંચારક પોસ્ટ ઓફીસ,

મથુરા. (ઇ. પી.)

અનેક રોગોની એક જ દવા

જીવનધારા

કેશરો, સંઘર્ષણી, શરદી, બદનતો દુખાવો, પૂષ્પવિકાર, સોંપવા, અસ્થિકા, સોજા, અલ્સ, અપચો, ખાંસી, આસ, દમ, દાંત-દાઢમાં કઞ્જ-તર, પેટ-પેડુનો દુખાવો, અમુંગળ, જેડી ડંખ, પ્રદર, પ્રમેદ, મોઢાની ફુંગી, દરેક જાતના તાવ, ઘા પડવો, ફોહી નીકળવું તથા અનેક જાતનાં દરદોમાં નેમજ રેલ્વે, સ્કીમર મા મેદરની મુગાચરીમાં તાત્કાલિક ઉપચોગી થઈ પડનારી અમુક આધિ. કિંમત મોટી જાટલી રૂ. ૧૫૫ વચથી જાટલી રૂ. ૧૪ અને નાની જાટલી રૂ. ૮૫. ડા. ડા. ડા. ડા. ડા. દરેક દેકોચે ચાલે. ૨૭૬૬૬ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. ૩૦૨ જે. એન. રોહના-નડીઆદ

જીવનધારા

બહેનો ! પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં ચતી પીડા, મૂત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને જીવી જવો, કસ્ટુવાવડ, સગર્ભા સ્થિતિમાં અન્ન ઉપર અભાવ, ઉડટી, ડિબકા, છાતીમાં દાહ, અમુંગળ, ટોઠે રતવા, પ્રસવ સમય પીડાવું. સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોઝ, ધાવણની અછત, ઉધ ન આવવી, હીરડી-રીઆ વિગેરે માટે જીવનધારા એ એક જ દવા સંપૂર્ણ વિશ્વાસપાત્ર છે.

કો. બા. ૧૩. ૨)

મોટી જાટલી ધા. ૧ રૂ. ૬) ચો. જુડ

અમૃતભિંદુ ઓફીસ. નડીઆદ.

પારણાં ઝૂલાવો !

બાળક-મેળવવા માટે પહેલાં ઘણું કઠણ હતું. આધુનિક યુગમાં ઘણી વયોની મહેનત પછી “આશા” નામની અદ્ભુત દવા તૈયાર કરી બાળક પ્રાપ્ત કરવાનું સર્વેશ્વર બનાવ્યું છે. આજસુધી જે સ્ત્રીઓ સંતાન ન થવાથી નિરાશ થઈ હતી તેમને સાખીત કરી આપ્યું છે કે સાયન્સની આ અદ્ભુત દવાથી મળવતી થઈ નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકની માતા બની શકે છે.

‘આશા’ના સેવનથી વધ્યા સ્ત્રીઓને પણ સંતાન પ્રાપ્ત થયું છે. આપને જે સુંદર બાળકની ઇચ્છા હોય તે તેના સહેલા ઉપાય એ છે કે આજે જ એક પત્ર નીચેના સરનામે લખો અને એક શીશી ‘આશા’ ની મંગાવી સાત દિવસ સુધી સેવન કરો, અને તે સાતે દિવસ સુધી પુરવથી જુદા રહેવું અને આઠમા દિવસે સ્ત્રીએ-પુરુષ પાસે જવું; અને આ અદ્ભુત ઔષધીનો ચમત્કાર જુઓ. તે જ આઠમી રાત્રે ગર્ભ રહી જશે. અને નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકનો જન્મ થશે. આજ સુધીમાં કોઈ પણ સ્ત્રી ‘આશા’નું સેવન કરી નિરાશ થઈ નથી. કિંમત ફક્ત રૂ. ૩૦૦ રૂપાલ ખર્ચે અગીઆર આના વધુ.

(લેડીઝ ડીપાર્ટમેન્ટ)

અકસીરી દવાખાના:-(૬. ૧.) કલા મહેલ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૪૧ દિલ્હી

દ રે ક ધ ર માં હો વાં જ નો છ એ.

ગાંડીવ બાળપખવાઈકક વા. લવાજમ રૂ. ૬ (શિં ૧૬)

ગાંડીવ બાલોદ્યાતમાળા-૮૦ પુસ્તકો „ ૩૭૫

ગાંડીવ હુમારમાળા-૧૬ પુસ્તકો „ ૨૦

બકોર પટેલ-ભાગ ૧ થી ૨૦ „ ૯

(જે ભાગમાં; પાકાં પુકાં) „ ૧૧

ચાલો લજવીએ-આર ભાગ „ ૧૨

રંગતરંગ-જ્યોતીંદ્ર દવે કૃત-પાંચ ભાગ „ ૮૫

કોઈ પણ ગુસ્સાની કોઈ પણ ચાપડીઓ છુટી પણ મળી શકે છે.

● આ પુસ્તકો વિનાનું ગૃહપુસ્તકાલય ઊભું ને અધુરું છે ●

બધાનું વી. પી. ટપાલ ખર્ચે જુદું.

લખો : ગાંડીવ સાંહિત્ય મંદિર : સુરત.

સ્ત્રીઓના

મદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, ગર્ભશયના રોગો
સુવારોમ, પેડુનો દુખાવો તથા વ્યંધત્વ માટે

સુંદરી સંજ્વની

હાથીસી ધાપ

અમૃત તુલ્ય છે. બા. ૧ ની કિં. રૂ. ૧-૪-૦

જેઠા ફાર્મસી કોમીટી, જામ.

સોલ અમદા-એસ. રમણની કું.

ગાંધી રોડ : અમદાવાદ.

કૌ માર્ક રૂ ૫ બે દો છે

પિયુષ અપલીફ્ટ પ્રેસીયર

તમારા લગ્ન ગમેલાં રૂપને પિયુષ અપલીફ્ટ
પ્રેસીયર વાપરી કોમાર્કેટ અપો.

લવલી રૂ. ૩), સ્નેહ બકાઈટ રૂ. ૩)
સોડર્ન રૂ. ૧૦, પીનક્ષ રૂ. ૧૦,
કેલ્ડન નીટોડ રૂ. ૩૦, સીલ્ક નીટોડ
રૂ. ૫૦, ચંગસ્કેર રૂ. ૫૦) થીયર
સીલ્ક રૂ. ૫૦, નજર દરૂપ રૂ. ૧૦,
૧). નં. ૬૬૨ રૂ. ૧)

પિયુષ હોઝીયરી વર્કસ

રામમહેતા સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ.

રોગીશ્વર:-કે સી. બ્રાધર્મ, જુમા મસીદ, અમદાવાદ.

અંદોલ્ય ઠલોય સ્ટેડર, રાવપુરા, કોલી પોળ પાસે, અમદાવાદ.
લોકાભાઈ બોધવણ, નવી હેન, ચેરબંદર.

જામે સ્ત્રી

જહેનોને પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ વળતે પેટ અને પેડુમાં થતી પ્રીડા, યુગ્મમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને થતી જલો, ઠસુવાવડ, સગણી અવસ્થામાં અન્ન ઉપર અલાવ, ઉદરી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુગ્ધ, કેઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવાગમ, ધાવણની અછન, ઉદ ન આવતી, ફીસ્ટોરીઆ વિગેરે માટે 'જામે સ્ત્રી' સંપૂર્ણ લાભકારી છે. સળતી નકલો વાપરી પૈસા, સમય અને શરીર ખરાબ કરતા ના!

અધા દવાવળા વેચે છે.

જોગજો:-કચ્છનાલ વાહીલાલની કું, મંબજાસ રોડ, મુંબઈ-૨

રણજીત

સુવીટા ન

કંપની નું

જેઓ હિન્દી ચિત્રો જોતા નથી

એમને જાહેર આહવાહન છે.

પ્રમુખ
અઠવાડિયું

રજપૂતાણી

દિગ્દર્શક : અંરૂપી

ભુમિકા : વીણા, જયરાજ, ખીચીન ગુપ્તા
શુભામ મહમદ

રજ : ૪, ૭, ૧૦ વાગ્યે.

મેડીની : રવિ, તહેવારે ૧-૧૫

એડવાન્સ બુકિંગ-૯૫ થી ૧૨૫, ૩ થી ૬૫.

રોયલ ઓપેરા હાઉસ

[અજીત પ્રકાશન.]

આયુર્વેદાશ્રમ ફાર્મસી લિ. (અહમદનગર)ની
પ્રખ્યાત ઔષધિઓ ।

સુ પ ણી

સુપણી દીકરીઓ મેથેરિઆ અને
તેને લગતા ટાદીઆ-મુદતી તાવને
હઠાવવાના દરેક ગુણો ધરાવે છે. જરૂર
મુત્ય અમુક સમય ચાકુ લેવાથી
સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

કા રફો

અમે તે જાતનાં દર્દ તથા ખાંસી માટે
'કારફો' (KASPHO)
અકસીર છે. વસાણા અને બીજી
પ્રખ્યાત ઔષધિઓના મિશ્રણથી આ
દીકરીઓ 'ખાંસી'ના મૂળ કારણને
દૂર કરે છે.

મળવાનાં સ્થળ :

ચંદુલાલ પ્રેમચંદ નંજી દરવાજા, અમદાવાદ હરીશંકર દેવશંકર શુક્લ,
ઉમરેઠ. જોહનલાલ પ્રભુલાલ, ધંધુકા. પી. શિવકાંતની કું. મોડીસાં, વડોદરા.
એ. રાય એન્ડ કું. રાવપુરા, વડોદરા હિન્દી વસ્ત્ર ભંડાર, સુરત.
તથા બીજાં રોજીરોને ત્યાંથી મળશે.

સંસ્કાર શોભન નવી નવલકથાઓ

II. સુનીલાલ શાહ કૃત			ઐતિહાસિક		
તપોવન	(સામાજિક)	૩૫	જોતીઓ સરદાર		૨૫
ભસ્મરેખા	"	૩૫	શકારિ (વિક્રમાદિત્ય)		૨૫
પ્રણય અને પરિણય	"	૪૫	કોલ્લનનંદ બાણુ કૃત		
નીલકંઠનંદ બાણુ (ઐતિહાસિક)		૩૫	સેવમંથ		૨૫
રાજહાયા	"	૪૫	હરિપ્રસાદ વ્યાસ કૃત		
રૂપાનો ઘંટ	"	૨૫	લંબોદર શર્મા		૨૫
પી. ચંદ્રનારાયણ શર્મા કૃત			કથાહાસ્ય		૩૫
પરાધીન (સામાજિક)		૩૫	નવલકાએત્		
જન્મજા	"	૪૫	કથાકલાપ		૩૫
			કથાકલગી		૩૫

વી. પી. દણ્ડાલ ખર્ચ જુડે. વી. પી. માટે લખો :

ગાંડી વસાહિત્ય મંદિર : હવામિયા ચક્રો : સુરત.

શ્રી સહાય

સુવાવડનો કવાથ

સુવાવડ પછીના તમામ રોગો નાબૂદ કરી
તંદુરસ્ત બનાવી સંપૂર્ણ શક્તિ
લાવે છે.

ત્રિભુવન આયુર્વેદિક ફાર્મસી

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ.

પેકેટ એકની કિં. રૂ. ૧-૪-૦ વી. પી. અથવા નવ આના જુદા.
સંપૂર્ણ હવા ત્રણ પેકેટ સાથેની કિં. રૂ. ૩-૧૨-૦ વી. પી. અથવા માફ.

દરેક જાતના ઉત્તમ

એસેન્સો

અતરો....સેન્ટ....

તેમજ સુગંધીની દરેક ચીજો માટે
ધી નેરોલ એજન્સી અતરવાલા,

ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ

નેરોસોલ

દેરંઓદાન

ધાર્મિક • માસિક

વિશ્વમંડલ

વાર્ષિક લપાંજમ રૂ. ૪-૩-૦

અખેશ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, અમદાવાદ.

ગૃહ લાયબ્રેરીમાં વસાવવા યોગ્ય પુસ્તકો

બે સુંદર નવલિકા સંગ્રહ
 • ગામને આંધે
 દેવશંકર મહેતા
 આમલોહના વિચારો, એમની
 મંથોદાઓ, અને બહોળો,
 અને ત્યાંના નરનારનાં હિમંગો
 રજુ કરતી નવલિકાઓ
 કીમત રૂ. ૩-૮-૦
 • પૂર્વજોના પાપે
 ગુણવંતરાય આચાર્ય
 સામાજિક પ્રશ્નો પર વેપક
 પ્રકાશ પાડતી, સુંદર અને
 હૃદયપ્રેરક નવલિકાઓનો સંગ્રહ
 [ખીટ આદિતિ]
 કીમત : રૂ. ૩-૮-૦

બંગ સંહિત સમ્રાટ
 સૌરિન્દ્રબાબુનું
 સામાજિક નવલ સાહિત્ય
 શુદ્ધતાય ૨-૦-૦
 મુક્ત પંખી ૩-૮-૦
 લાલમાટીનો રસ્તો ૩-૮-૦
 નિરૂપમા ૩-૦-૦
 નારી ૩-૦-૦
 અસ્વીકાર ૪-૦-૦
 મમતા શરદ્યાણુ ૩-૦-૦
 રાજરાણી બંદોબાસુ ૩-૦-૦
 —; છપાય છે :—
 પ્રેક્ષી — દરદી
 માયા — પાપાણુ

બંધન અને મુક્તિની
 પ્રણયકથા
 રૂપકોશ
 મોહનલાલ ધામી
 ભારતવર્ષની સર્વશ્રેષ્ઠ
 સુંદરી
 મગધ સમ્રાટની અનુપમ
 રાજનતીદી
 આર્થ સૂક્ષ્મરની પ્રેરણાદાયી
 પ્રેક્ષી
 ઇતિહાસના સુવર્ણ પ્રાચીન યુગની
 બંધન અને મુક્તિની રસભરપૂર
 ઇતિહાસિક નવલકથા
 [ખીટ આદિતિ]
 કીમત રૂ. ૫-૧૨-૦
 [સ્વાનગી અર્થ નવઆના]

ગુણવંતરાય આચાર્ય
 નવલિકા ૪-૦
 કોરી કિતાબ ૨-૮
 કોણુ ગુન્હેગાર ૧-૮
 વિરાટના ઝબ્બો ૧-૮
 ભસ્મંગના ૩-૧૨
 પૂર્વજોના પાપે ૩-૮
 ભગવો નેજો ૩-૦
 'આલિષો લેશી'
 હાસ્ય સાહિત્ય
 આનંદનાં ઝોલ ૪-૦
 હસહસાટ ૪-૦
 મુખમલકાટ ૪-૦
 વ્યંગ પ્રિતોદ ૩-૮
 ગોંડાનો ગવારો ૪-૦
 તાત્યારાવનું તાંબીજ ૧-૮

અન્ય પ્રકાશનો
 સંતતિના સર્જન પછી ૨-૮
 વિકાસ ૩-૦
 નયના ૩-૦
 ઉરદાહ ૨-૮
 સંદાર ૩-૮
 ક્રાંતિની ઝાંઝરી ૩-૦
 વિલેતા ૨-૦
 પ્રિયનમા ૧-૦
 અદર્ય કેમ્બર ૪-૮
 મારાવિન્ય નહિ ચાહે ૩-૦
 પરણ્યા પછી ગિયો ૬-૦
 આદિતિજી ૧-૨-૩ ૬-૦
 અદર્ય ખાનગી ૪-૮
 નારીપૂજ ૨-૮

રૂપરાણી ૪-૦
 મુદિવાદ ને હંથર ૩-૦
 ગામધણી ૨-૮
 નંદિતા ૧-૮
 દંડાર ૩-૦
 તપોભંગ ૩-૦
 પ્રથમ આપાદ ૨-૦
 મહુરજની ૨-૦
 રાષ્ટ્રિય ઉદ્યોગ ૨-૮
 પરણ્યા પહેલાં ૨-૮
 બિન્દુ ૧-૮
 જીવેલ અચાવનાયું ૨-૮
 આપણું ઘર ૫-૦
 સ્વતંત્ર ભારત ૧-૦
 પ્રિયિની ૧-૮

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર

શુક્રસેવર અને પંખીગસ
 રાજકોટ (હાથિયાવાડ)

દરેક શુક્રસેવરને ત્યાં મળશે :

જયુપીટર મીલ્સ

- * સાડી
- * ઘોયલ
- * હાથ રૂમાલ
- * પોપલીન
- * શટ્ટીંગ

જયભારત મીલ્સ

આ માસિક સાથે પંચિની માસિક લેડી
દેવામાં આવ્યું છે

સીઝન

સંપાદક

મંત્રુભાઈ જોધાણી

વર્ષ ૭ થું : અંક ૧ સાતમો
મે ૧૯૪૧ : વૈશાખ ૨૦૦૨

૧ લગનગાળો	૪૫૭
૨ બે વાદળાઓ	૪૫૯
૩ ગૂર્જર દેશ	૪૬૦
૪ જીવનનાં મૂલ્ય	૪૬૧
૫ ધરતી લક્ષ્મી	૪૬૪
૬ કનલ લક્ષ્મી	૪૬૫
૭ રાષ્ટ્રીય મંજળાટક	૪૭૨
૮ અશ્વિન-કુ	૪૭૩
૯ આપણે નારી-આદર્શ	૪૭૫
૧૦ સોરઠી વીરાંગનાઓ	૪૭૭
૧૧ ચૈતરી મોગરો	૪૭૮
૧૨ મંજળમયી	૪૭૯
૧૩ મહાભારતનું મંતવ્ય	૪૮૨
૧૪ રાગરયાની લોકગીત	૪૮૪
૧૫ બાબી	૪૮૬
૧૬ ગ્વેન પ્રીરટપુડ	૪૮૭
૧૭ કે. ઊપા મહેતા	૪૮૯
૧૮ સ્વ. નાનીબહેન મળ્લર	૪૯૭
૧૯ સદનશીલતાની મૂર્તિ	૪૯૯
૨૦ દારી	૫૦૨
૨૧ રસોઇ-ધર	૫૦૫
૨૨ માળાપતે મૂંઝવતા પ્રશ્નો	૫૦૬
૨૩ જીવન-વિજ્ઞાન	૫૦૮
૨૪ બાળ-ક્રિડેર	૫૧૧
૨૫ મારી સુવાવડ	૫૧૩
૨૬ સોરઠ	૫૧૬
૨૭ સાચા કિરણો	૫૨૧
૨૮ અર્ધ-જાત સમાચાર	૫૨૩

૧ દેવી દેવયાની

૨ રાધા રાની

૩ સતી સાવિત્રી (ગુજરાતી)

૪ ગતી સાવિત્રી (હોદી)

૫ ચાર ચક્રમ

૬ શેઠખાલા

૭ ભૂતિયો મહેલ

૮ દો-બદમાશ

૯ વિશ્વમોહિની

૧૦ પરદેશી પ્રીતમ

૧૧ ભૂલભૂલેયા

૧૨ મીસ ૧૯૩૩

૧૩ ભોલા શિકાર

૧૪ કૃષ્ણ-મુદ્રામા

૧૫ તારા મુંદરી

૧૬ કારમીરા

૧૭ વીર બળુવાદન

૧૮ ગુણસુંદરી

૧૯ પ્રધાન મેલ

૨૦ પ્રધાની તરણી

૨૧ નાદિરા

૨૨ સીનમગર

૨૩ રાતની રાણી

૨૪ બેરીસ્ટરની બેરી

૨૫ કોલેજ બર્સ

૨૬ દેશદારી

૨૭ પૂરે વતન

૨૮ કિમતી આંસુ

૨૯ રાતરમણી

૩૦ સીપાહી કી સગની

૩૧ ચાલાક ચોર

૩૨ દીવંદા ડાકુ

૩૩ મતલબી કુનિયા

૩૪ અણુ કા પ્યાર

૩૫ લહેરી લાલા

૩૬ બવાલામુખી

૩૭ રંગીલા રાગ

૩૮ પરદેશી પંખી

૩૯ શરણી લૂંટ

રાણુજીત કૃત

બોલપટો

૪૦ મીટીકા પુતલા

૪૧ બીન કા ચાંદ

૪૨ દીલ ફોરા

૪૩ રામા પરવાના

૪૪ પ્રધાની રાણી

૪૫ બનકી ચીટીયાં

૪૬ બોલારાગ (રીક્ષાવાલા)

૪૭ પૂંચી પુત્ર

૪૮ ગોરખ આયા

૪૯ બીલ્લી

૫૦ સેકેટરી

૫૧ પ્રેદેસર વામન એમ. એસ. સી

૫૨ બાટગર

૫૩ ઠોકર

૫૪ મીરઝા સાહીબા

૫૫ સીતા અપહરણમ

૫૬ નદી દિનારે

૫૭ અધૂરી કાકાની

૫૮ સંત ગુલસીદાસ (મરાઠી)

૫૯ સંત ગુલસીદાસ (હિંદી)

૬૦ અશ્વન (ગુજરાતી)

૬૧ અશ્વન (હિંદી)

૬૨ હોલી

૬૩ આજકા હિંદુસ્તાને

૬૪ પાગલ

૬૫ દીવાલી

૬૬ મુસાફર

૬૭ પરદેશી

૬૮ હિમ્મત

૬૯ રાદી

૭૦ સમુદાય

૭૧ ઠંડેરા

૭૨ બેટી

૭૩ મહેમાન

૭૪ અરમાન

૭૫ ચાંદની

૭૬ ભક્ત મુરદાસ

૭૭ ફરિયાદ

૭૮ છકાર

૮૯ કુખસુખ

૮૦ ધીરજ

૮૧ મોરી

૮૨ નસ

૮૩ તાનસેન

૮૪ અંધેરા

૮૫ બંસરી

૮૬ રોંદર પાવંતી

૮૭ વિવશ્યા

૮૮ પગલી કુનિયા

૮૯ ચાકેનસાહ બાબર

૯૦ બંવરા

૯૧ કારવાં

૯૨ મુમતાઝ મહાલ

૯૩ ચાંદ ચોરી

૯૪ લના ભગત

૯૫ પ્રભુ કા ધર

૯૬ મુતિ

૯૭ ધરતી

૯૮ કુલવાડી

૯૯ રંગપૂતાની

૧૦૦ લેખ

અને

૧૦૧ જોગન

શ્રી. રાણુજીતનો શતચિત્ર મહોત્સવ

હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગનો અમુતપુર્વ અવસર

“સસ્તું સાહિત્ય”નું નવું સાહસ

‘સર્વપ્રયોગી સાહિત્યશ્રેણી’ : સંપાદક શ્રી. ‘સોપાન’

પ્રકાશનાં પગલાં-લે. કરસન માણેક ૦-૧૦
 બિન્નબિન્ન ધર્મોની ગ્રેરક કથાઓ
 રાખની ઢગલી-લે. ‘સોમન્ય’ ૦-૧૦
 વાર્તાનાં સ્વરૂપમાં સંસારની સમસ્યાઓ
 હાસ્યતરંગ-લે. જ્યોતીન્દ્ર ૬૦ દવે ૦-૧૦
 જીવનપ્રસંગો ઉપરના કટાક્ષલેખો
 જીવનની કલા-લે. રવિશંકર વિ. મહેતા ૦-૧૦
 જીવનની સફળતા માટે માર્ગદર્શન
 જગતમાં જાણ્યા બેયુ-મ. કામદાર ૦-૧૦
 જગતની અદ્ભુતતાનો પરિચય
 જીવનપરિવર્તન-લે. ‘સોપાન’ ૦-૧૦
 જીવનપસંદાની કથા-મંગલ વાર્તા
 પ્રતિહાસને આજવાળે-લે. ધન્વ વસાવડા ૦-૧૦
 ઐતિહાસિક પરાક્રમીઓની જીવનરેખા ૦-૧૦

ગામડું બોલે છે-લે. સુનીલાક્ષ મડિયા ૦-૧૦
 એક દિંદી આદર્શ ગામડાનું જીવનચરિત્ર
 શુદ્ધજીવનની કલા-લે. ‘સમાજશાસ્ત્રી’ ૦-૧૦
 સુખ અને સંપત્તિ વિશે કિંમતી સૂચનો
 શુદ્ધજીવનનાં દર્શનો-લે. કમુદ શેઠ ૦-૧૦
 આપણા શુદ્ધકુટુંબનાં સાચા ચિત્રો
 મારો ભારતદેશ-લે. ક્રાંતિલાલ પરીખ ૦-૧૦
 ભારતનાં સૌંદર્ય ને વિવિધતા
 આરોગ્યસાધના-લે. હુમરશી ધ. સંપટ
 આરોગ્યના સંરક્ષણનું માર્ગદર્શન ૦-૧૦
 ભગવાનનાં છાન્ડે-લે. પુરાતન જીય ૦-૧૦
 હરિભોજના જીવનપ્રસંગો
 બીજાં પાંચ પુરતો દવે પછી પ્રકટ થશે

‘આમં સાહિત્યશ્રેણી’નાં પુસ્તકો

ગીતાસંકલન-સં. રમણ મદપિ ૦-૩
 જ્ઞાનનાં જરણાં-લે. સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩
 ઉચ્ચ જીવન-ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ ૦-૩
 ધ્યાન અને જ્ઞાન-લે. સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩
 શ્રી રામપૂજી ઉપદેશ- ૦-૫
 સંત કબીર-(સચિત્ર) લે. પુરાતન જીય ૦-૩
 અણોજો અને નવું રેલ્વે સ્ટેશન- ૦-૪
 વિચાર મુયોદય-લે. સ્વા. માધવતીર્થ
 ઉત્તરગીતા-સરખાઈ સાથે ૦-૬
 શ્રીમંતોનો સડો-લે. હમ્મર ધોળકિયા ૦-૪

ભગવાન જીવન-લે. પુરાતન જીય ૦-૪
 કંઠાસરજીમ્- ૦-૩
 શ્રીમન્ શંકરાચાર્ય-લે. પુરાતન જીય ૦-૩
 કાળમુખી અને બીજી વાતો-લે. મડિયા ૦-૩
 ધાવણની ધાર-લે. સુનીલાક્ષ મડિયા ૦-૩
 બાળકોના વિવેકાનંદ-દેવું ચરિત્ર. ૦-૬
 જયઆરતી-(કાવ્ય) લે. ‘શપકા’ ૦-૪
 તૈલંગ સ્વામી-(૩ ચરિત્રો) ૦-૪
 સમ્રાટ શ્રેષ્ઠ અને દેવી નંદા-નાટિકાઓ-૩

નવાં પ્રકાશનો

વિવેક ચુલમણિ-શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય
 ચરિત્ર : મૂળ સાહિત્ય ૧૬૦ ૦-૧૨
 સ્વામી સદ્ગુણનંદ-(ચરિત્ર ને ઉપદેશ) ૧-૮
 એકાદશ ઉપનિષદો-મૂળ શ્લોકો
 સાથે સરલ ભાષાતર ૨-૦
 ખોરાકના ગુણદોષ-૨ જ આયુર્વિ
 (ડૉ. ડમિત્રાલ જે. પરિખ) ૦-૧૦
 મહાવાક્ય રતનાવલિ-સંગળ અનુવાદ ૦-૧૨
 વિચાર સાગર-વેદાંતનો ઉત્તમ ગ્રંથ ૨-૮
 લઘુ યોગચાલિષ્ઠ- ૨-૮

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-મૂળ શ્લોકો, પદ્યઝેદ
 તથા લીકા સાથે ૧-૪
 શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ગુજરાતી સિપિમાં
 શ્લોકો, પદ્યઝેદ તથા લીકા સાથે ૧-૪
 શ્રી શારદામણિ જેની-લે. આનંદચિન્મય ૦-૮
 સુવર્ણયુગ-લે. સ્નેહાલાલ મુનશી ૦-૮
 શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ગોટા અક્ષર
 ગુજરાતી સરનાર્થ સહિત ૦-૧૨
 પરિચિત પદ્યસંગ્રહ-૧૧૨ ભક્તોનાં
 રેલ ભજનોનો સંગ્રહ ૧-૧૨

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય (મદ પાસે. પે.બો.નં. ૫૦ અમદાવાદ અને
 કાલજીવી રોડ, દાદી બીરિંગ, મુંબઈ-૨)

હસ્તરેખા સંબંધી ૨૫૧ ચિત્રો સાથે સરળ સમજાવતી આપતું
 [ન્યુમેરોલોજી] અંકશાસ્ત્રની મદદથી જીંદગીના કયા કયા વર્ષ ફળદાયી નીવડે
 તે જાણવા સાથે સમગ્રવતું, જ્યેષ્ઠિયશાસ્ત્રની ૧૮૧ કુંડળીઓ દ્વારા પોતાની
 જન્મપત્રિકાનું ફળ દર્શાવતું, સ્ત્રી-પુરુષોને પોતાનું ભવિષ્ય સહેલાઈથી
 સમજાવવામાં માર્ગદર્શક ૨૬૪ પડે એવું સર્વોત્તમ પુસ્તક

હાથની ભાષા

ભા. ૧-૨-૩ સાથે
 આવૃત્તિ બીજી
 પૃષ્ઠ ૫૩૦

૨૫૧ હસ્તરેખાનાં ચિત્રો, ૧૧ એ અંકશાસ્ત્રનાં ચિત્રો અને ૧૮૧ માર્ગદર્શક
 કુંડળીઓ: ૫૦૧ વિષયો સહિત કિંમત: રૂ. ૬-૪-૦ વી. પી ખર્ચ ૦-૧૦-૦
 હાથની ઢબેણીમાં શું છપાયું છે તે જાણવા માટે જાણની સતત જિજ્ઞાસા રહ્યા કરે છે.
 પરંતુ આ માટે હાથની ભાષાનો-તેનાં પિન્ડો, સંકેતો વગેરેનો અભ્યાસ કરવો જારી છે.
 આ અભ્યાસ કરવા માટે હાથની ભાષા સંપૂર્ણ પુસ્તક છે. આ પુસ્તકમાં પહેલાં ભાગમાં
 ૩૬ પ્રકરણો આપવામાં આવ્યાં છે. ૩૭૫ વિષયોની સમજ ચિત્રો સાથે એમાં સંપૂર્ણ
 રીતે સમજાવી છે.

ખીજો વિભાગ [Numerology] અંકશાસ્ત્રનો છે. આ અંકશાસ્ત્ર પર જુલયાની
 ભાષામાં એકપણ પુસ્તક લખ્યું પ્રગટ થયું નથી. જ્યારે વિદેશમાં તેની જુદી જુદી
 ભાષામાં લખાઈને બહુકે દેરડેડો નકલો ખપી બધ છે. આ અંકશાસ્ત્રની મદદથી પોતાની
 જીંદગીનાં કયાં કયાં વર્ષ ફળદાયી કે નુકસાનકર્તા નીવડે છે તે સારૂ રીતે જાણી શકાયું
 છે અને તેના પર અનેક હાથલાઓ આપી આ ફેરફાર જાણવાનું અને આશુ છે તે
 દર્શાવ્યું છે. આ વિભાગ વાંચી તે પ્રમાણે વર્તવાથી પોતાની જીંદગીનાં ઉત્તમ વર્ષોમાં લાખો
 રૂપિયા રેરા કરી શકાય છે.

ત્રીજો વિભાગ: જ્યોતિષશાસ્ત્રનો છે, આમાં ૧૮૧ કુંડળીઓ આપી છે. આ
 કુંડળીઓની મદદથી પોતાના જન્મમાહાર સહેલાઈથી જોઈ શકાય છે. અને તેમાં આવતા
 જુદા જુદા યોગોથી જીંદગીનો ઉકેલ મળી આવે છે.

આ પુસ્તકની આ નવીન આવૃત્તિમાં ઘણું જ નવું નવું કંચેરવામાં આવ્યું છે.
 માણસદાત્રને ઉપયોગી એવું આ એનાજી પ્રગટનું છે. આ પુસ્તક વસાવવા અને
 અમારા વાંચકે ભાઈબહેનોને આગવગરી ભલામણ કરીએ છીએ.

આ પુસ્તક ધી ટવિલર પુસ્તકાલય, ટાવરસ્ટ, સુરાત એ રૂપિયેથી રૂ. ૬-૪-૦
 માં (વી. પી ખર્ચ ૦-૧૦-૦ અલગ) મળી શકશે. આજે જ મંગાવી લેશો:-

વ્યાપારી ભવિષ્ય યાને ભાગ્યેદ્ય

૩, સોનું, ચાંદી, રોમ, અજસી, બીજાં વિદેશ જાવનાનો તેજ મંદીની સાચી રૂબ રૂપમાં
 વ્યાપારીઓને ઉપયોગી એવું વ્યાપારી જ્યોતિષના દરેક દરેક વિષયો ઉપરાંત સંવત ૨૦૦૨ના વર્ષનું
 શાશીવાર વ્યાપારી ભવિષ્ય આ પુસ્તકમાં આપ્યું છે. કિંમત રૂ. ૫-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ ૮ આના.

શ્રી રમણજી સોની અને શ્રી નરવરિ ભટ્ટની સંપૂર્ણ કલ્પે લખાવલ.
 એક અલગ પ્રજ્ઞાજનની રોમાંચક સામાજિક નવલકથા

સો હા ગ રાત

પાના ૩૮૦ છાં, મૂલ્ય માત્ર ત્રણ રૂપિયા.

હરિહર પુસ્તકાલય : રાવર રોડ-સુરત

ક્યાં છે એ લલનાઓ ?—

અજવાળી રાતે ગરબે ધૂમતી
ચેરી ગલવતી
ધૂળની હમરીઓ ચડાવતી

અત્યારે તો નજરે ચડે છે કૃશાંબનાઓ

કારણ ?

પ્રદર

લોહિવા :

ઋતુદોષ

અને આવાં હશે તેમને ચેરી વળ્યાં છે.

સીંસુ હા ગ

અનેક સીંદરો માટે શ્રેષ્ઠ ઉપાય પુરવાર થયેલ છે.

લખો : શુ જ રા ત આ યુ વે દિક કા મં સી

૪૪૬, કાલબાદેવી રોડ : મુંબઈ-૨

ગાંધીરોડઃ અમદાવાદ. હાઈરોડઃ સુરત. રાજકોટ, (કાઠિયાવાડ)

છુપાં આંસુ સારતી
સીંચાને આશિર્વાદ
સમાન સિદ્ધ થઈ
ધુકયું છે.

ફૂટપુઝ અને તંદુ-
રસ્ત ખાળક તમને
ગમે છે? તમારા ખાળ-
કની તંદુરસ્તી માટે

હ્યુકરોન

કિંમત રૂ. સવા બે.

માસીક અડચણ વખતે યતું ત્રાસ-
દાયક શૂળ, અનિયમિત રોગદર્શન
અને દરેક પ્રકારના પ્રદર મુગડે છે.
ગભોચયના દરેક દરદો માટે બીન-
હરીફ છે અને પ્રત્યેક પ્રતિભામાં મદદ
કરે છે.

ડોક્ટરો તેની હમેશા જલામણ કરે છે.

સોલ એજન્ટ.

કુમુંદકાન્ત એન્ડ કંપની, અવેરીયાડ, અમદાવાદ.

ઈન્ફન્ટોન

કિંમત રૂ. દોઢ

હંમેશાં વાપરો. આ દવામાં અકીણ
તેમજ તેના જેવો કોઈ પણ નસાકારક
દ્રવ્યોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો
નથી; તેમ છતાં બાળકને સુદર ઉંઘ
લાવી શુભાખી ગંભાવે છે. કમી, તાવ,
ઉલટી વગેરે ઉપર અકસીર ધલાજ છે.

સામયિક

વર્ષ સાતમું : વૈશાખ ૨૦૦૨ : મે ૧૯૪૬ : અંક સાતમો

લગનગાળો

દુમકેલું

આજના તમામ પ્રશ્નો એક પ્રશ્નમાં સમાઈ જાય છે. તમામ પ્રશ્નોનું મૂળ એક જ પ્રશ્નમાં રહ્યું છે: અને તે પ્રશ્ન આ: 'આપણે ક્યાં સુધી આવી ભ્રમણાત્મક સમાજરચનાને ચલાવ્યા કરીશું?'

આપણી અભ્યારની સમાજરચના દેવળ વામ ઉપર રચાયેલી છે: એમાં જે વસ્તુ મહત્વની નથી એને મહત્વની ગણવામાં આવે છે ને જે વસ્તુ મહત્વની છે એને ગોણું માનવામાં આવે છે. એનું એક જ ઉદાહરણ લઈએ તો વરસોવરસ ફૂટી નીકળતા વિચારો લ્યો. એમાં ખોટો કાંકમાં, પમાલ, કૃત્રિમતા, વ્યાવહારિક કહાપણ અને નિર્મોહ્ય અસંગતિઓ મજરે પડેશે. અને મૂળ જે મહત્વનો પ્રશ્ન છે—સંસારમાં એવી જે વ્યક્તિઓને પાસે પાસે લાવવામાં આવે છે કે તેઓ એકબીજાના વધુ પરિચયદારા, એમની પાસે જે કંઈ શક્તિ છે, એ શક્તિનો સંપૂર્ણ વિકાસ સાધે અને લોકસંઘમાં પોતપોતાની નવીનતાનો અંશ અર્પે—એ આખો મૂળ પ્રશ્ન, એના ઉપર કંઈ દિવસ કોઈ વિચાર કરવા માટે યોગ્ય પણું નથી. આમ કરીએ તો સાદું લાગે ને આમ ન કરીએ તો ફલાણાને ખોટું લાગે. આવી દેવળ શુદ્ધિનિમિત્તતામાં જીવનનો આ મહાન પ્રસંગ પતાવી દેવામાં આવે છે. એ પ્રશ્નને આવી રીતે પતાવી દેવાની આપણી ઉતાવળે એને એ પ્રશ્નને વ્યવહાર ગણવાની આપણી મૂર્ખાઈએ, આપણું પ્રજ્ઞા જરીકેનું હીર ચૂસી લીધું છે. જે પ્રજ્ઞામાંથી અનેક વિરલ વ્યક્તિઓ વારંવાર નીકળી આવતી, તે જ પ્રજ્ઞાનું આજે વિરલ વ્યક્તિઓ વિષેનું દેવાનું કોઈના પણ લક્ષમાં આવતું નથી, એ અદેખ નવાઈની વાત છે.

દેવળજીદારા કે સંસ્કૃતિદારા પ્રજ્ઞાનો પલટો ચવાની આગાહી કરવામાં આવે છે. દેવળ શક્તિવાન પ્રજ્ઞા જ પોતાની સંસ્કૃતિને જીવંત રાખી ચૂક્યો

એ દીવા જેવું સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે. શક્તિ વિષેનો પશ્ચિમી પ્રજાનો ખ્યાલ જંગલી જેવો છે, એ મધુ જણાઈ ગયું છે. એવે વખતે આપણી આ-પ્રજાએ, વિશ્વની સહાયતા માટે પોતાની સંસ્કૃતિમાં રહેતું અમોઘ શસ્ત્ર રજૂ-તો કયું છે—અહિંસાનું—પણ એ શસ્ત્ર કાયરનું, લીરુઓનું અને વ્યવહારુ કાઠી સમાજનું શસ્ત્ર ગણાવાને લાયક ખોટો નથી. દુનિયાની તમામે તમામ પ્રાગતિક શૈલીનો પૂરેપૂરો પરિચય મેળવ્યા પછી જો આ શસ્ત્ર વિશ્વશાંતિના ઉકેલ માટે રજૂ કરવામાં આવે, તો જ એની અસર પડે. અત્યારે તો એ એક મહાન વ્યક્તિનું સ્વપ્ન છે, અને ઊભા અનેક અર્ધદબ્ધોનું રાટી માટેનું કે મહત્તા માટેનું સાધન છે. મહાન વ્યક્તિનું મહાન સ્વપ્ન—એ એક જમાનામાં ઘણી મોટી વસ્તુ ગણાતી—એ જમાનો કે જ્યારે વ્યક્તિની પ્રતિભાને, સામાજિક સામાન્ય શક્તિઓ કરતાં ઘણું વધારે મહત્ત્વ અપાતું. આજે આપણે એક વ્યક્તિની અસાધારણ શક્તિ કરતાં, એક સમાજમાં પ્રસારેલી સામાન્ય સમજણની વસ્તુઓને ઘણું વધારે મહત્ત્વ આપવાની સ્થિતિમાં છીએ. ત્રણ ઠરાંડની પ્રજામાં ત્રણ માણસો અસાધારણ રીતે મહાન હોય, તેના કરતાં ત્રીસ લાખ માણસો સામાન્ય સંસ્કૃતિના પરિચયવાળા સમગ્ર હોય, એ વસ્તુ અત્યારે વધારે અગત્યની છે. જે ‘ડીમોક્રસી’ માટે બુમાબુમ કરવામાં આવે છે તેના મૂળ સિદ્ધાંતોમાં પણ આ વસ્તુ જ રહેલી છે.

પણ એનો સાર એટલો કે આપણે આપણી સંસ્કૃતિ ને દેજવણી માટે આટલો મોહ રાખતા છતાં જે એક વ્યવહારથી પ્રજાનો તંતુ સતત ચાલવાનો છે ને જેમાં ભવિષ્યની પ્રજાનું બળાબળ રહ્યું છે, તે ક્રિયાને આપણે ભિવદ્ધેના પ્રદર્શન જેવી બતાવી દીધી છે. એમાં આપણે કોઈ પણ પ્રકારનું વાતાવરણ જ રહેવા દીધું નથી. એને બદલે વાજ, માંડવા, દોડા-દોડ, થોડાં રેશમી વસ્ત્રો પહેરેલી પૂતળીઓ, દાળભાતના રેલા, મસ્કરી, હાંસી, મૂખાંબલેલા વિનોદો, મેણાંટોણાં, અને નાચતમાસા—માં એનું ક્યાંતર કરી નાખ્યું છે. વરવધૂ જે પરણવાનાં છે એમની ચેતનતા ત્રિે તો લાગ્યે જ વિચાર કરવામાં આવે છે. ક્રિયાઓએ એટલું મોટું મહત્ત્વ મેળવ્યું છે કે જે કારણ માટે આ ક્રિયાઓ માત્ર નિમિત્તરૂપ છે એ કારણનો તો કોઈએ કોઈ દિવસ ખ્યાલ પણ કર્યો હોતો નથી. સાદું સ્વચ્છ વાતાવરણ, ભોંયા પ્રકારની રસિકતા, ભાવનાત્મક મનઃસુષ્ટિને ઉત્તેજિત કરે એવી વિવિધતા, કોડુગ્રિક પરિચય રે સ્નેહ વધે એવી યોજના, ભાવિ વરવધૂની જવાબદારી વિષેનો કાંઈક આંછો પણ ખ્યાલ આવે એવી ગોઠવણ, આ સઘળી મહત્ત્વની વસ્તુઓને તો આજના વરઘોડાવિવાહમાં પણ ક્યાંય ત્યાં જ મળતું નથી. જે રીતે આપણે આપણા ધર્મમાંથી પ્રાણને કાંદી મુકીને ઓખાં પૂજવા

ખૂન્ને પૂરજોશમાં જઈ રહી હતી. પરસ્પર જોરથી બટકાઈ અને ત્યારે જ તેમણે એક-બીજા તરફ જોયું.

‘એ ખંને વાદળીઓ હતી. સરેઈ વાદળી ઉપર જઈ રહી હતી. સ્યામ વાદળી નીચે આવતી હતી. સરેઈ વાદળીએ તુચ્છતાપૂર્વક સ્યામ વાદળી તરફ જોયું. એક ક્ષણ માટે થોભીને તેણે સ્યામ વાદળીને પૂછ્યું: “તું ક્યાં જાય છે ?”

“હું પૃથ્વી પર જઈ છું. પણ તું ક્યાં જાય છે ?” સ્યામ વાદળીએ પૂછ્યું.

‘સ્વર્ગમાં’ સરેઈ વાદળીએ ઉત્તર વાળ્યો. પ્રયત્ન ગતિવાળા વાયુની જેમ, શુભ્ર વાદળીએ ઉપર ને ઉપર જવા માંડ્યું. તરેતરા વિમાનની માફક, સ્યામ વાદળી જલ્દી જલ્દી નીચે ઉતરી રહી હતી. મગ્નરી આંખો વડે શુભ્ર વાદળીએ પાછળ જોયું. ડેડી ‘મનોહર અને સોફામણી એ સ્યામ વાદળી કાગતી હતી અને તેમાં ચમકતી, ઝગમગતી અને આંખોને આંજતી વીજળી—જાણે દિવ્યતા, બલ્યતાનો સાક્ષાત અવતાર !

સરેઈ વાદળીએ પોતાની તરફ નિરાશાભરી દૃષ્ટિએ જોયું. વિદ્યુતની એક ક્ષણ, અરબ્દ અઝક પણ તેમાં રહી ન હતી.

પરંતુ ફરી તેણે અભિમાન અને હિત્સા-હથી ઉપર જોયું—થોડી જ વારમાં હું સ્વર્ગે પહોંચી જઈશ. એ ખુશી અને શેખીમાં તે સરેઈપોણ વાદળા, પેથી કાલીકલુદી સ્યામ વાદળીના દિવ્ય તેજને જિમરી અંધ.

થોડી વાર પછી તેણે નખીને નીચે જોયું. સ્યામ વાદળીની ઠાંધ નિશાની સુધા જણાતી ન હતી. ‘પરંતુ પૃથ્વી, સ્નાનસાગરમાંથી

એ વાદળીઓ

શ્રી. ખાંડકર

નીકળેલી એક તરુણ રમણીના ‘જેની સુંદર દેખાતી હતી.’ ગલીપચા કરાવેનાં બાળકોની જેમ તરુ અને લતા ક્ષિપ્રેલ કરી રહ્યાં હતાં. પક્ષીગણ, લીલાંલમ વૃક્ષો પર બેસીને કિલ-કિલાટ કરતાં હતાં.

સરેઈ વાદળી સ્વર્ગના દ્વાર પર જઈ પહોંચી. તેને એવી આશા હતી કે, તેને ખૂબ જલ્દી ત્યાં પ્રવેશ મળી જશે; પરંતુ દ્વારપાળે તેને અંદર જવા દીધી નહિ. દ્વારપાળે કહ્યું: ‘અંદર એક જ જગ્યા ખાલી હતી અને તે હમણાં જ પૂરાઈ ગઈ છે.’

એ અભિમાની શુભ્ર વાદળીએ પોતાની પાછળ ડેડી પે સરેઈ વાદળીઓ નેહ દતી. તેણે વિચાર ક્યો: ‘નહિ, કદાપિ નહિ. અહીં ઠાંધ વાદળી મારી પડેતાં આવી શકી નથી.’ ચાટ પડીને તેણે પૂછ્યું: ‘સ્વર્ગની તે જગ્યા કેને ખળી ?’

‘એક સ્યામ વાદળીને.’ દ્વારપાળે જણાવ્યું.

‘કેમ ?’ શુભ્ર વાદળીએ પૂછ્યું.

‘હા, સંતત્ત પૃથ્વીને શાન્તિ અને શાન-જના અરિષ્ટ માટે તેણે પોતાનું જીવન—સર્વસ્વ દેગી દીધું છે !’

શરૂ ક્યો છે, લગભગ એ જ રીતે આપણે આ સાતત્યના યજ્ઞને પશુ ખોખાં જેવો જનાથી મૂક્યો છે. એનું એક અનિવાર્ય પરિણામ એ આવવાનું છે કે પ્રજા ભરીકેનું આપણું સ્થાન એટલું તો નીચે જશે કે પછી વિશ્વચાંતિમાં કે અચાંતિમાં કોઈ જગ્યાએ, જેમ પશુઓની કોઈ ગણતરી ફેરતું નથી, તેમ આપણી પણ પ્રજા તરીકે ગણતરી જ રહેશે નહિ.

ગુજ્જર દેશ

ગુણીઅલ મહારો ગુજ્જર દેશ;
ભવ્ય, અનુપમ રમ્ય પ્રદેશ.

દેવાનાં નીર નિર્મળ વહેતાં, મહીસાગરનાં, ગાંડાં પૂરે;
વિશાળ આ સાગરનો પટ ને છલકંતુ તાપીતું ઊર.
ગાંડી ભાદર ગજવે તીર,
આજુર્ના શા અનુપમ નીર !

લીલી કુંજ ચરોતર ભૂમિ, રસાળ કેવો ભાલ પ્રદેશ ?
કૂદે આંખો આઝઘટાઓ, બહાલેરો મહારો આ દેશ !
નાથેર તણી ભૂમિ, પ્રખ્યાત;
ગીર તણું જંગલ વિખ્યાત.

ચોદીઆત આખુ આ ઊલો, પાવાગઢ છે ભવ્ય વિશાળ;
વા સાથે વાતો કરતો એ સોરઠનો ગરવો ગિરનાર.
કુંગર ધારે દહેરાં હાર;
કળા ભરી છે અપરંપાર.

અહીં નરસિંહે બજનો ગાયાં, ગુંજે મીરાંના ગીત સૂર !
કૃષ્ણ દારિકા હજૂય ઊભી ભકિત ભાવ જગાડે ઊર.
થયા ઘણેરા મોટા સંત,
પાકયા અહીંયાં કેક મહંત.

શૌર્ય અને વીરતાના ગાતા ગાન-સદાયે ન્યાં દિનરાત.
ઊભા પાળિયા ગામ ગોંદરે શૌર્ય તણા સ્મારક સાક્ષાત !
ઘણા દટાયો છે ઇતિહાસ,
શૌર્ય તણા દ્યાં વાંસે વાસ.

નીપજાવ્યા મોટા વીર મૈયું; નમંદ જેવા ગુજ્જર વીર !
દયાનંદ જેવા ન્યાં બ્રહ્માઃ સત્યમૂર્તિ શા ગાધી ધીર ! !
ત્રિલોકમાંયે વિરલ પ્રદેશ !
ગરવો મહારો ગુજ્જર દેશ !

રંમણલાલ વ્યાસ

‘રજપૂત ! આમ અમરા જવામાં
જેખમ છે. આગળ હેડું બેડું છે,’ ગાડામાં
બેઠેલાં બે ચાર શેઠિયાએ બોધાતું ખીડી ચાલ્યા
આવતા રજપૂતને જિભે રાખી એક સામદું
બોલવા માંડ્યું.

રજપૂત ચંબ્યો. ખભે જિંચકેલી કડિયાળા
ડાંગ પછાડીને સહેજ હસીને પૂછ્યું : ‘કેટલાક
આદમી છે ?’

‘છે સાત આઠ, પેલી તજાવડી આગળ,
એક જાણે બેઠા બેઠા ગોઠણુભર થઈ હાથ લાંબો
ક્યો અને દૂરદૂર દેખાતી તજાવડીની પાછ તરફ
આંગળી દરી ચીંધ્યું.

ધરણના બારથી લચી પડતી, આણંવળીને
આવતી કોડમરી રજપૂતાણીએ માથા ઉપરથી
બચ્ચો ઉતારી નીચે મૂક્યો અને આથમવાની
તેજારી કરતા મૂર્ખનાં છેલ્લાં ફિરણોએ આકાશમાં
પૂરેલા રંગબેરંગી વાદળાં સામે જોઈ
નીસાસો મૂક્યો : ‘રજપૂત ! પાછા વળશું ?’

રજપૂતની લામ કરડી આંખ ‘રજપૂતાણી
તરફ વળી ને જાણે આખી ને આખી બાળી
દેવા શંકરનું ત્રિશોચન બિંદુનાં જીભે ને મૂંઝ
જોડે એમ જેન જેવી એ કંપી જીડી. કોંઈના
આવેશમાં રજપૂત જોલ્યો નહિ, પણ મારે મન
હિસાબ નથી એમ સ્વયંવતો તિરસ્કાર સ્વયં
નકર દારૂ હર્યો.

શેઠિયા અંખવાણું પંડી ગયા, ને ગાડું
આગળ ચાલ્યું. આગળ રજપૂત ને પાછળ
રજપૂતાણી પોતાના ગામ તરફ વહેતાં ચર્ચા.
શેઠિયાના મોંમાંથી અરેરાટી નીકળી ગઈ :
‘બાઈ ત્રિશોરી લેતાં જેવી છે, રજપૂત માનતો
નથી; પણ જરૂર રોજું થવાનું.’

પોસે ગાડામાં બેઠેલા અઢાર વર્ષનાં યુવાન
બહુપુત્ર શેઠના ચકેરા સામે જોઈ રહ્યો : ‘કાકા !
શું ધીંમણું થવાનું ?’ એની આંતર આંખો
વધારે આંખો લધારે લાંબી થઈ.

‘હા જ તો. હડીલા માણસો વાધી ન રહે,
હાથો રહે.’

જીવનનાં મૂલ્ય

Muzmaadani

‘કાકા ! ધીંમણું કેવું હશે ?’ ઉત્સુક
યુવાને જિંચા થતાં પૂછ્યું.

‘મારાજ ! એમાં આપણાં કામ નહિ.’

‘મારે ક્યાં બ્રાહ્મણું છે. જેવું ચં નહિ !’
આંખ ફેરવતાં યુવાને મોં ફેરવી લીધું.

‘બાઈ, લોહીની છાંયું જોડે ત્યાં આંખેય
કેમ જોઈએ ! કમકમાં જ આવે ને !’

‘કાકા, મને ધીંમણું જોવાની બહુ હોંથ
છે. જાઉં ?’

‘જેમ, જેમ હવે. તારો બાપ તો લગન
લઈને બેઠો છે, ને ગમાને રાગાં જેવાં છે.’

‘પણ હું તો જવાનો,’ કહી યુવાન ખાડેથી
હડી પડ્યો, અને ચાલ્યા જતાં રજપૂત દંપતીની
પાછળ હાથમાં ડાંગ લઈને જીપડ્યો.

શેઠિયાઓએ દાંત કચકચાવ્યા. હડી મોઢે
ચાલ્યા જતા બાહ્ય પુત્રની પાછળ એને પાછો
વાળવા ગોડારા ક્યો : ‘પાછો વળ ! પાછો
વળ !’

આમમાંથી અંધારાનાં પડ બિનધોં અને
ત્રણેય માણસો પૂતનાં ઓળા જેવાં અજવાળી
આકાશના આજ પ્રકારમાં દેખાયાં. બાસની
ઉત્તર ભૂમિ ઉપર ગાડું આગળ વહેતું થયું.

‘બામટાનો કાળ એને - ખેંચી ગયો.’ કહી
શેઠિયાઓએ આશ્વાસન લીધું. પાછળ જવાની

કે એની રાડ જોવાની સ્વરથના કે હિંમત
એમનામાંથી સરી ગઈ હતી. રંગ ગાડા-ખેડુના
મનમાં જોડો વસવસો હતો, પણ એ શેઠની

ધાકતે લીધે નાહલાગ બની જૂઠાનાં પૂઠાં
આંખળવા લાગ્યો.

સંધ્યાની રજ શમી જતાં ચંદ્રનાં આર્જ
અજવાળાં ખીલ્યાં. ચોમેર દૂધ જેવું ઝાકર
તેજ હેરાવા લાગ્યું. અમીકરણોમાં આડલાદવાને
બંદે ચોડે અંતરે રજપૂત હંપની મૂંગાં
મૂંગાં આગળ ચાલ્યા જતાં હતાં. પુરુષના મોં
ઉપર ચુરસાનો આવેશ હતો, સ્ત્રીની આંખમાં
બીતિ હતી.

તળાવડીની પાળ નજીક આવતી ગઈ.
રજપૂતાણીથી વલોવાઈ જતાં હૈયે ધીરજ ન
રહી. એના ગળે કૂમો ભરાયો. એણે ફૂરકું
મૂક્યું: 'રજપૂત, પાછો વળ; માફ મન ના
કહે છે.'

રજપૂતે મોં ફેરવી રજપૂતાણી સામે જોયું
ન જોયું ને આમળ ચાલ્યો. એણે વાંકડી મૂકતે
વળ દીધી, બેઠે બાંધેલી પકેડીની ગાંઠ ખેંચીને
સરખી કરી અને પગરખાં કાઢી ભરાયેલી ધૂળ
ખંખેરી નાખી. 'મારી આખરને બટો ખેસે'
એક જ શબ્દ એની રજરજે પ્રસરી એને
અક્કડ રાખતો.

પળેપળે વીનવતી રજપૂતાણી કોઈ પાછળ
પેડેલા નિશ્ચક પેડે લપ કરી રહી હતી અને
કંજુસ શેઠીઓ સાંભળ્યું ન માંભળ્યું કરી
આગળ ચાલ્યો જાય, એમ ધૂની રજપૂત પોતાની
આસપાસ વીંટળાયેલ નિર્જનનાને ડુંધતો
આગળ વધે જતો હતો.

તળાવની પાળે ચડનાં જ સુકાઈ ગયેલાં
રોડાં ઉપર બેઠેલા ખતીશના માથા જેવા
લૂંટારાઓની ટોળી એણે જોઈ. એનામાં બસતી
પેટે ચડેલ ચગતનનાં પૂર ઝોટનું લોહમાં
ડાલનાં શીશુ પેડે અરિયર બન્યાં ને સરી ગયાં.
કોઈ પળે ચરવીર મનુષ્યમાયી રામ જી જતાં
વિકરાળ મજાતો માણસ બીરુ બની જાય છે
અને કાચર પેડે જઈ બચાવવામાં પોતાની
જાતને વેગવેતો. ધમ્મારો આપે છે. રજપૂતે

પાછળ આવતી રજપૂતાણીને વીસરી, પતિ
તરીકેની પોતાની રક્ષણ કરવાની ફરજ વીસારી
મૂકી અને જીવન મરણના ઘોરકડીના માંભલાને
હાથવેંતમાં આવી પુકોચેલો દેખી એણે જીવ
બચાવવા આંખો મીંચીને દોડ મૂકી.

લૂંટારાઓ આંતરે એ પડેલાં તો એણે
લાકડીને સમજાતાં પોતાનો વિદ્ય માર્ગ કાપી
નાખ્યો. તળાવની પાળ ઓળંગી એ ઊતરી ગયો.

સૌથી આંતર વેદનામાં હાથ પોકારાઈ ગઈ.
નિઃસહાય નિઃશસ્ત્ર અમળા આઠ આઠ લેલો
તરસ્યા વડે જેવા લૂંટારુઓથી ઘેરાઈ ગઈ.
યોગ્ય એને પોતાની એકલતાના ઓળા
ઊંઘરના-ઝમૂમતા દેખાયાં. આંખો બંધ કરી એ
બેસી ગઈ

'ખખરદાર!' પાછળથી પગદે પગદું
દાખીને આવતો રોળું એવાની લાલસાવાળો
સુવાન લક્ષપુત્ર પાળે ચડીને ઊભો રહ્યો. એણે
અજાણની આસપાસ ભોંકાની બાંધીને હથીયા-
રથી કારતા આઠ આઠ વાટપાડુઓને ઝળુંબતા
જોયા. એની આંખમાં ખુન્નસ ભરાયું. એણે
હડી કાઢી. કોપના આવેશથી શુંગળાના આલણે
હાકવો કયો: 'ખખરદાર!'

અચાનક વીંજળી પડતાં માણસો અંમળ
જાય, એમ વધા સ્તબ્ધ થઈ ગયા. અને
સોળે આંખો ચોમેર ચોંટણવડળ ફરવા લાગી.
કુધિયા દાંતવાળા યુવર્તને જોયો ને મગનરુ
સમજ મરકરીમાં એક આમળ આબ્યો, ને
કાઠી કાઠી નાખીને તનમાથી છંડાવી લમ-
કારા કરતી કાળજીમાં નલવાર એણે બીંચી
કરી. સુવાને ડાંગ બેચકો એના કાંડા ઉપર મારી
અને જાટો દૂર ઊડી પડ્યો. કાંડાનું દાઝું
બટકી જતાં દળ ચડી ગઈ ને ઓપ દરેતો એ
બેસી ગઈ. આખરે લૂંટવામાં મથગૂલ બનેલા
લૂંટારા ચમક્યા, અને હડી કાઢી ચામે. તે પેડેલાં
આલણે જાટો ઊંચક્યો અને આમળ આવતા
એકને ઝીંધ્યો. ધા જનોઈવડે ઊંઘરી જતાં

લોહીના ફવારા છૂટ્યા. મનુષ્યત્વ આવે છે ત્યારે એને પોતાની ફરજનું જ્ઞાન થાય છે. બાહ્યજે નિઃસંકાય અવજાના રક્ષણ આવે દેહને અપલાવતામાં પોતાનું મનુષ્યત્વ બાળ્યું. સામે જ પરણવાના કોડબરી બાળકન્યા નગરે આવી લવચાવા લાગી, પણ એને એ લાલચ ડગાવી શકી નહિ. એણે પોતાનો ધર્મ-પોતાનું મનુષ્યત્વ અત્યારે મૂકી પાડવામાં દેખ્યું, અને ને એણે જીવનને હોડમાં મૂકી દીધું.

લોહી દેખીને આંખ અમકી. એકલી પડેલી રજપૂતાણીમાં જોમમાયા પ્રગટ્યાં, શક્તિનાં પૂર જીમટ્યાં. એણે આવીને પાછળથી એક જાણની તલવર જૂંટવી લીધી, ને માંડી ઝીંકવા. બાહ્યજીવનને પૃથ્વી ફરતી દેખાણી. ચક્કર ખાતો ને તેમ જીંકતો એ બાળ યોદ્ધો આખે શરીરે ઝાટકાના ધાથી ચીરાઈ ગયો. ચરડ ચરડ ચામડી ચીરાઈ જતી, લોહીની નીળા વહેની અને થતા અત્રાજ પવનની પાંખે ચડી દૂરદૂર વાતાવરણમાં વેરાઈ જતા.

રણ્યંડીનો હૃદયો બધાનક નીચડયો, લૂંટારા નાહા. લાડકોડ બયો બાહ્યજીવન દેખતી જીવનનાં સ્વપ્નાં સેવતી અને વરધે ચડેલી બાળકન્યાને પીડી ભરી પોતાની સામે જોમેલી જોઈ રહ્યો હોય એમ ડોળા 'ફાડી દિંગ તોમાં આંખો અંધારા લાગ્યો.

રજપૂતાણીએ નીચે બેસી પાલક વડે એને પતન દેખાવા માંડ્યો. ચંદ્રને લળતો નીકળ્યા વગરો બચકરના એકરા લાગ્યો. લોહીની મંદે આકર્ષાઈ આવેલાં શિયાળ ટરપરિયાં મારવાં લાગ્યાં. રોડા ઉપર સૂત્રક બાહ્યજે ક્ષણવા માંડ્યું. બાઈની આંખોમાંથી અશ્રુઓ વહેતાં થયાં, 'મારા વીરા! મારી આજર, રાખનાર અજળયા મુસાફર! તું મારો કોઈ આમશા ભરનો મા-જણ્યો ભાઈ હોઈય,' હતી રજપૂતાણીએ એના કપાળ ઉપરના લોહીથી બીજાને ચોટી અથવા વાળ ઉપાડી સંરખા

કયો, ને બહાલમયો હાથ કપાળે ફેરવ્યો. આંખો બિધાડીને એણે લગતે આગળી મૂકી હાથ જોડ્યા. બાઈ એધાર આંસુડે રડવા મંડી. મનમાંથી જૂનારજના હંકાર સમા પવનના કુંફાડા શરૂ થયા. ચંદ્ર લાલ બની ગયો. ચંદ્રિકા વીલાઈ ગઈ. તેમ જોમરી મયાં. મુશ્કેલ સમા અંધકારના જોળા જીનરી આવી કદન પેડે વીંટળાઈ નાચ્યો.

બાઈએ એનું માથું જોળામાં લીધું, અને હૃદય ચીરી નાખે એવા વિલાપ શરૂ કર્યો, ને બાહ્યજીવનની આંખો એના વિલાપ સાંભળવા ખીસા થઈ ગઈ.

અંધારાનાં પૂર ઓસર્યાં. લોરૂ રાત્રીનો કળો રંગ જીપડ્યો ને ઉપાના પગે પડેરેલી સદેહ સાડીની ઉજ્જવળ ઊંચનાં બિંચ પડ્યાં. પાસે થઈને વટેમાથું નીકળ્યો. મુઠ્ઠાંઓ વચ્ચે બેઠેલો કોઈ ખપર જમણી જેવી લાગતી રાજપૂતાણીના મીનાએ એને ડાયો. એના પગ થંભી ગયા, કાળજી કંપી જોડ્યું. હૃદયમાં રૂકક પેસી ગઈ. એનાથી બે ડગલાં પાછાં ખસી જતાં બોલાઈ જતાયું: 'જૂન .....

બાઈ જોડી, સ્તબ્ધ બની ગયેલ વટેમાથું પાસે જઈ એણે જોળા પાથર્યો: 'મારા વીર' વટેમાથું બંદીકનો માયો ભયભીત આંખે તાકી રહ્યો.

'સામે ગામ મારું સાસરું છે. ત્યાં જઈને કહેજો કે તલાવડીમાં કાલે વાટપાડ્યો બાઈની આજર ઉપર હાથ ઉપાડ્યો, ત્યારે કોઈ દેવદૂત સમે અજળયો. બેઠે આવીને પોતાનું જીવન દાવમાં મૂકી નીતિ' છતી મથો છે. એના દેહને દેહ દેરા લઈ જાય.'

બાઈએ માનેલું કે રજપૂત મથો છે તે રાહ જોનો હશે. ગામમાં સમાચાર પડોંચતાં એ દોડ્યો આવશે.

વટેમાથુંનું મન ધરધું, ધાક મરી, ને એ વેગબેર આમ તરફ જીપડ્યો.

“આપણો જૂતકાળ મહાન અને કીર્તિ-વંતો છે. ભારતનો જૂતકાળ જો તેમની ન હોત તો તેણે જાંસીની રાણી જેવી વીરાંગના ઉત્પન્ન કરી ન હોત. એ જ રીતે પ્રાચીન ભારતની મંત્રેથી, મહારાષ્ટ્રની અદ્વૈતજ્ઞાપ્તિ, બંગાળની રાણી બચાવી, રત્નિયાએગમ તેમજ નૂનગમાં જેમણે હિંદમાં ખ્રિસ્તી રાજ્ય પૂર્વના તાલ્લેરના જ અંતિદાસિક કાળમાં તેમની રીતે રાજ્યકારભાર ચલાવ્યો હતો. એવી વ્યક્તિઓ ભારતે નિપજાવે છે. હિંદુશ્રીમંતી ફળદ્રુપના પર મને પૂરો વિશ્વાસ છે. અને ખાતરી છે કે જૂતકાળની પેઠે હિંદ પણ જરૂર ભારતનો નહીં હતા ઉપર ઉત્તમ પુણ્ય ઉગાડશે.”

અને—

“કુભોએ જાંસીની રાણી દારી મધ. તે તેનો પરાજય ન હતો. પણ હિંદનો પરાજય હતો. તે મૃત્યુ પામી. પણ તેનો જીવ્યો કદાપિ મૃત્યુ પામી શકતો નથી. પુનઃ એક વાર હિંદ જાંસીની રાણીને ઉત્પન્ન કરી શકે અને તેને વિજય બધી કૃત્ય કરાવે શકે.”

‘જાંસી’નો પાત્ર થયો સ્ત્રીઓએ કૃત્ય કરી, અને નેતાશ્રમે સલામી આપી. ત્યાર પછીને ઇતિહાસ કહે છે કે, ‘જાંસીની રાણી’નો હુકડો એક સંનિષ્ઠામાં ફેરવાઈ ગયો. ઇન્દ્રાજ સુધી આવી સંગીતો ચમકારી અંગ્રેજ સૈન્યને એક સમયે તેણે પરેશાન પણ કર્યું.

સુભાષચંદ્ર બોસે ૧૯૪૩ના ઓક્ટોબરની ૨૨મી તારીખે આઝાદ હિંદ ફોર્સની એક નવી તાકીમ છાવણી ઉઢાડી ત્યારે અંતિદાસિક જાહેરનામું બહાર પાડેલું. જાહેરનામા પર સદો કરનારા જુદા જુદા પ્રધાનોમાં, શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોસની સદો પછી તરત જ સદો તરી આવે છે શ્રીમતી લક્ષ્મી—સ્ત્રીઓના સંગઠન આત્મન પ્રધાનની. ત્યાર પછી તે બને છે ‘જાંસીની રાણી’ હુકડીની

રૂપરત્ન—કર્નલ લક્ષ્મી.

જિંદગીની ત્રણ સદીઓ જ માત્ર વટાવનાર કર્નલ લક્ષ્મી મદ્રાસ પ્રાંતના વતની છે. મદ્રાસના સ્વામીનાથન કુટુંબમાં તેમનો જન્મ થયેલો. તેમના પિતા મદ્રાસના જાણીતા એન્જિનિયર હતા; એટલે લક્ષ્મી ગર્ભસ્થિમંત હતાં. તેમની માતાનું નામ અમ્મુ સ્વામીનાથન છે. શરૂઆતથી જ તેઓ મદ્રાસબંધન અને સેવક છે, અને આઝાદીની લડતમાં સક્રિય ફાળો આપે છે. માતાના એ શુભે લક્ષ્મીને પણ વારસામાં મળ્યાં છે. લક્ષ્મીની બાળવયે પિતાનું અવસાન થયેલું, પરંતુ માતાએ પુત્રીની કેળવણી માટે ખૂબ લાસ આપેલું, એટલે આજે પુત્રીમાં દેખાતા શુભે, શુદ્ધિની તીક્ષ્ણતા વગેરે માતાને આભારી છે.

સંગીત, નૃત્ય, ચિત્રકલા વગેરેનો નાનપણથી લક્ષ્મીને શોખ છે. રેનિસાંતી રમત તેની પ્રિય રમતોમાંની એક રમત છે; પરંતુ તેમ સૌથી વધુ પાસં છે મોટર-પ્રવાસ. મોટર હોયમાં આવે, અને તેમાં ચોકસો રંગની મોટર હોયમાં હોય પછી પૂછવું જ શું રસતાઓનું નિયમન, ઝડપની ગતિ, ખાડાટકરા વગેરેને જુલો પૂરતડપે દૂર દૂર તે દોડી ગય. કલાકોનાં કલાકો સુધી ‘રેડીયરીંગ’ અને ‘બેક’ પર કાળુ રાખી જંગલોમાં ફરી કરે—રખડ પટ્ટોનો ગમજનો શોખ.

પરંતુ આ શોખે તેની બીજી પ્રવૃત્તિઓ પર કાપ નથી મૂક્યો. અભ્યાસમાં પણ તેનું ચળવળપણ જણાઈ આવતું. તત્ત્વજ્ઞાનને સ્પર્શવું મોઢ વ્યાખ્યાન હોય તો તે કદી ન ચૂકે. મદ્રાસ પાસે આવેલા અડિયાર આશ્રમમાંથી કાલેજી થિયોસોફિકલ પ્રવૃત્તિની તેમનાં પર ખૂબ ખૂબ અસર છે. જોકે તે થિયોસોફિકલ નથી, પણ થિયોસોફિકલ છે એમ કહીએ તો તેમાં અતિચયોક્તિ પણ નથી.

આજના શુભેને લીધે તેનામાં સ્ત્રી-સદન

શરમાળપણું રહ્યું નથી. સાચું કહેવાનો ગુણ
પણ તેનામાં ખીલી નીકળ્યો છે.

ત્યારે તો એ કર્નલ લક્ષ્મી નડોલી—કુમારી
લક્ષ્મી હતી. પોતાની માતા સાથે ત્રીજા વર્ગના
ડબ્બામાં મુસાફરી કરી રહી હતી. માતાએ
વાતવાતમાં કહ્યું: 'લક્ષ્મી! કૃષ્ણમૂર્તિને જોયા ?'

"ક્યા કૃષ્ણમૂર્તિ ?"

"ચિયોસોફિસ્ટ."

"ના, ક્યા છે ? જિન્ડાસાથી લક્ષ્મીએ
પૂછ્યું."

"આગળના ડબ્બામાં—પહેલા વર્ગમાં."

લક્ષ્મી કાંઈ ન બોલી. આગળના રેશને
ગાડી જીભી રહી એટલે તે નીચે જતારી, અને
કૃષ્ણમૂર્તિના ડબ્બા પાસે પહોંચી, એ હાથ
જોડી પ્રભાણ કરી પૂછ્યું. 'આપ જ કૃષ્ણ-
મૂર્તિ ને ?'

કૃષ્ણમૂર્તિ આ પ્રકારનું સંબોધન સાંભળી
આશ્ચર્ય પામ્યા અને દેખ્યા જનાળ આશ્ચર્ય,
"હા, હું કૃષ્ણમૂર્તિ."

"માફ કરજો, સાચું કહેવા મદદ, પણ
તમારા જેવા ધર્મપ્રચારકોએ પહેલા વર્ગમાં
મુસાફરી કરવાને બદલે ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી
કરવી જોઈએ. તમારે તમારા વિચારોનો
ફેલાવો જનતામાં ફેરવવો છે, અને મુસાફરી
જનતાથી દૂર રહી કરવી છે. એનો મેળ રી
રિતે બેસશે ?" લક્ષ્મીએ ટકોર કરી.

શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિને આ ટકોરમાં સમ્માનનો
ખ્યાલ આવ્યો, કહ્યું "તમારું કહેવું સાચું છે
બહેન! તમે મારી જગ્યાએ બેસો, હું તમારી
જગ્યાએ જમશા."

એક વાર પૂરઝડપે દોડી જતી મોટર
જીંધી વળી ગઈ. લક્ષ્મીને જરાયે ખબર ન
થયો જીંધી વળેલી મોટરમાંથી આસાનીથી
બહાર ફીકળ્યા, કંઈ જ નુ જન્યું હોય તેમ
સ્વસ્થતાથી મોટરને સરખી કરવાની કામગીરી
છેપાડી લીધી.

કર્નલ લક્ષ્મી

જીવન પ્રત્યેની આવી પ્રેરવાઈએ તેનામાં
સાહસિકતાનો ગુણ જન્માવ્યો છે. એ માફ
સિકતાએ તેને જૂનાવામાં પણ નાખી છે;
તેને જીતારી પણ છે એક જ પ્રસંગ પરથી
તેનો ખ્યાલ આવશે.

છંદર સુધી પહોંચ્યા પછી તેની પ્રવૃત્તિ
વિશાળ બની. તેની સાહસિકતાના ગુણે, જીવન
પ્રત્યેની જોખરવાઈએ અનેક યુગાનો તેના તરફ
આકર્ષ્યા. શુદ્ધિશાળી અને સાધનસંપન્ન
યુવકોને તેનું સૌ દર્શ આકર્ષણરૂપ બન્યું સરકારી
અમલદારો તે દખતે મેળવવા તત્પર રહ્યા.
વિદ્યાર્થીનાં એક અધ્યાપક તેને જીવનસગિની
બનાવવા તૈયાર થયા લક્ષ્મીની સોને ના હતી—
જોખ્ખી ઘસીને ના હતી: માનને લક્ષ્મીની
ધંધા આડે આવવાનું મન ન હતું લક્ષ્મીને

પરણું પસંદ નહોતું. તેને અભ્યાસ કરવો હતો. નવી દુનિયા જોવી હતી. નવી દુનિયાને વિષે ખૂબ ખૂબ જાણું હતું. લગ્ન અને ખંધન સમાન જણાતું. એનાથી તે દૂર દૂર નાસતી. એટલે તેણે વધુ શિક્ષણ મેળવવાનો નિર્ણય કર્યો, અને મેડિકલ કોલેજમાં તે દાખલ થઈ.

ત્યાં બેંગ્લોરના એક યુવાન વિમાની સાથે તેને પરિચય થયો. એનું નામ થી. બી. કે નાન્ડુન્ડ. આગે પણ સિલોન જતી તાતા-સર્વિસમાં તે વિમાની છે. તેણે લક્ષ્મીના હૃદયને રપર્ષ કર્યો. યુવાન વિમાની, ગિંદગી પ્રત્યેની તેની પણ લાપરવાહી, સાહિત્યોના ગુણ-લક્ષ્મી તેની નજીક ખેંચાઈ. મોટરદ્વારા પ્રવાસ ખેડી ખેડી કંટાળા ગયેલી લક્ષ્મીને આ યુવાને આકર્ષી ઉઠ્યો ન કરાવ્યું. વિમાનોમાં સાથે પ્રવાસો ખેડ્યાં. જાને એકબીજાની ખૂબ નજીક આવતાં ગયાં, અને એક દિવસ સૌના આશ્ચર્ય જ્યે લક્ષ્મીએ તે યુવાન વિમાનીનો સ્થામી તરીકે સ્વીકાર કર્યો. લક્ષ્મીને મેળવવા મયતા અનેક જુવાનો આશ્ચર્ય પામ્યા.

પરંતુ આ પ્રવાસ સુખી અને સરજ ન નીવડ્યો. બેપરવા લક્ષ્મીને આ લગ્નજીવન આશીર્વાદમય ન થયું. દૂંક સમયમાં જ તેણે છૂટાછેડા લીધાં, અને જેટલી ઝડપથી વિમાની પ્રવાસ આરંભાયો હતો, એથીયે વધુ ઝડપથી તેનો અંત આવ્યો. ત્યારબાદ તેણે મદ્રાસ મેડિકલ કોલેજના એક અધ્યાપક અધ્યાપક નામનાં સિરિયન ક્રિશ્ચિયન સાથે લગ્ન કર્યું.

૧૯૩૭માં તેણે મેડિસિન અને સર્જરીની સ્નાતક થયા બાદ તબીબી તરીકેની કારકીર્દિ આરંભી. પરંતુ તેના પતિની સિંગાપુરમાં પ્રેક્ટિસ ચાલતી હતી, આથી તેની સાથે ૧૯૪૦માં તે સિંગાપુર ગઈ, અને સિંગાપુરને જ પોતાના નિવાસસ્થાન તરીકે પસંદ કર્યું. આ દરમિયાન વિશ્વપ્રદની જ્વાળા

પ્રસરતી હતી. હિંદમાં પણ મહાત્મા ગાંધીજીએ વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો હતો. પરદેશમાં જ્યાં જ્યાં હિંદીઓ વસતા હતા ત્યાં ત્યાં હિંદની આઝાદીની તમન્ના પોપાયે જતી હતી. સિંગાપોરના હિંદીઓ તેનાથી મુક્ત નહોતા. મલાયામાં વસતી હિંદી સ્ત્રીઓ આ પ્રવૃત્તિને સીધી જતી હતી. તેમાં સૌથી પહેલું નામ હાય આવે છે શ્રીમતી ચેચાદેવીનું. ત્રિચૂરનાં તેઓ વતની, પણ સિંગાપોરમાં ઘણા વખતથી રહેનાં હતાં. એમ. એ. સુધીનો અભ્યાસ, અને હિંદનાં આઝાદીનાં વાતાવરણની અસર એટલે સિંગાપુરમાં પણ તેમણે આ પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લીધી. સ્ત્રીઓનું તેમણે સંગઠન કર્યું અને 'લોટસ ક્લબ' નામની સ્ત્રી-સંસ્થા રચાવી. એવાં જ બીજાં બહેન શ્રીમતી રાધવન હતાં. બંગાળી બહેન શ્રીમતી ગોહો અને સર મિરજા ઈરમાઈલનાં સર્ગ શ્રીમતી નજાગી ગણાવી શકાય. શ્રીમતી ચેચાદેવી આઝાદ હિંદ રોસન સિંગાપુરથી બોસકાર્ટ પણ કરતાં. આ 'લોટસ ક્લબ'માં લક્ષ્મી પણ જોડાયાં, અને સ્ત્રી-સંગઠનની પ્રવૃત્તિને વેગ આપ્યો.

જાપાનીઓએ સિંગાપુર લઈ લીધું તે પહેલાં લક્ષ્મીની માતાએ પુત્રીને દેશમાં આવવાનો આગ્રહ કર્યો હતો, પણ પુત્રીએ ચોખ્ખી ના કહી. સિંગાપુરમાં રહી, ગભરાયેલા હિંદીઓને તેણે સલાહ કરી, સાંત્વન આપ્યું. અને એક દિવસ આઝાદ હિંદ રેડિયો પરથી સંભળાઈ કે સિંગાપુરમાં આઝાદ હિંદ, સરકારની રચાવના થઈ છે; સુભાષચંદ્ર બોઝ તેના નેતા છે; ડૉ. લક્ષ્મી તેમની કારોગારીના એક સભ્ય છે.

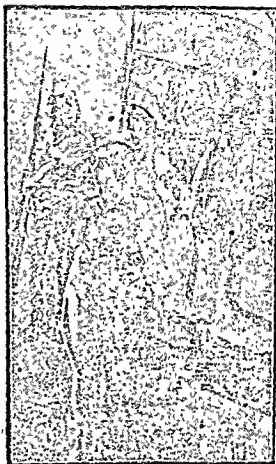
ઝાંસીની રાણીની રેન્જમેન્ટના કેપ્ટન તરીકે લક્ષ્મીની નિમલ્લુક થયા પછી તેની વ્યવસ્થા સક્તિ, માનસિક ગુણ અને દેશની આઝાદી માટે પ્રાણ બાપવાની ન્યોતજાવર-શક્તિએ હિંદીઓમાં જ નહિ, પણ હિંદની બહાર પણ

તેણે સ્ત્રી-શક્તિને ઉગમવલ કરી છે.

સ્ત્રીઓની દુકડીને તાલીમ આપવાની જવાબદારી લક્ષ્મીની હતી. આ સૈન્યમાં કેમનો ભેદભાવ નહોતો. તેમાં માંસાહારી અને નિરાશિવાહારી હતાં. સૌ સાથે હળીમળી રહેતાં, અને લક્ષ્મી તાલીમ લેતાં. 'જાંસીની રાણી'ની દુકડીમાંની એક બહેનના શબ્દોમાં કહીએ તો "બધી યદ્ધતિ આ દુકડીમાં લગુબગ સાતસો ભેટલી બહેનો હતી. લક્ષ્મી અણુવેશમાં સૌ રહેતી. રોજ સવારે 'જગજગ'ન થતું. નારતા પછી ક્વાયત થતી. સારંગાદ વ્યવસ્થિત રીતે લક્ષ્મી કૂચ થતી. દરેક બહેનને આધુનિક દળનાં શસ્ત્રો વાપરવાની તાલીમ અપાતી. પિસ્તોલ, રાઈફલ, મશીનગન વગેરે, શસ્ત્રો વાપરનાં સૌ શીખતાં. નાનકડી મોટર-તોપ ચલાવવાની પણ તાલીમ અપાતી. આ દુકડીમાં બે વિભાગ હતા-નર્સિંગ અને લડાયક. મોટા ભાગ લડાયક વિભાગનો હતો. નર્સિંગ વિભાગની બહેનોને પણ શસ્ત્રોની તાલીમ અપાતી. દર અકવાડિયે અકવાડિક કૂચ થતો. તે સમયે અકવા વગર ત્રીસ ત્રીસ માર્શલ ચાલતું પડતું." શરૂઆતમાં સ્થાપના પછી આ દુકડીને 'સેવિકા' તરીકે કામ કરવાનું હતું. એટલે મેમ્બો હોસ્પિટલની જવાબદારી તેમને સોંપાયેલી. સ્ત્રીઓએ આ દરજ્જા સંભાળી લીધી, પણ રજીસ્ટ્રના મોરચે પોતાને નહિ મોકલવા બદલ ધીમેધીમે તેમનાં મનમાં વસવસો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો.

પ્રસંગ મળતાં કર્નલ લક્ષ્મીના પ્રમુખપદે મળેલી એક સંભામાં સ્ત્રીઓએ આ વસવસો કાઢ્યો: "અમે ભારતી થયાં છીએ તે મેદાને જંગ પર બંધને દુસ્મનો સામે ઝુલવા; પાછળ રહીને માંદગીઓની સારવાર કરવા નહિ." છતાં આશ્ચર્યની વાત એ છે કે વસવસો, કાઢ્યો પછી, તેમણે હોસ્પિટલના કામમાં જવાબ આપવા દીધી નહિ. સાથે સાથે લોહીથી લખાયેલ એક વિનંતિપત્ર સુભાષચંદ્ર બોસ

કર્નલ લક્ષ્મી: અણુવેશમાં /

પર મોકલી રજીમેન્ટએ તેમને મોકલવા આગ્રહ કર્યો: "અમારા માટે અમે વીરાંગના જાંસીની રાણીનું નામ પસંદ કર્યું. સ્થાનના (સિંગાપુર) ખેતિ અમારી પહેલી તાલીમ છાવણી તમે ઉઘાડી મૂકી, ત્યારે તમે પોતે જ અમને કહ્યું હતું કે, 'તમે જાંસીની રાણીની પેઢી રજીમેન્ટમાં જઈ દુસ્મન સામે લડી શકશો. દોજમાં અમને બેઠેને દુસ્મનો હિંમત હારી બેસશે. બ્રિટિશ સૈન્યના હિંદી સૈનિકો દેખીને આપણા જ પક્ષમાં ચાલ્યા આવશે.' આથી તમને વિનંતિ કરીએ છીએ કે અમને ગુદના મોરચા ઉપર મોકલવા માટે સત્વર આદેશ આપો."

એક પ્રસંગ

એકવાર કેપ્ટન લક્ષ્મીના પ્રમુખ પટેલ સ્ત્રીઓની સભા હતી, તેમાં નેતાશ્રી 'આઝાદી જંગમાં સ્ત્રીઓનો ફાળો' એ વિષય ઉપર બોલવાના હતાં. ત્યારે આગલી હરોળમાં બેઠેલી કેટલીક બરમી સ્ત્રીઓ માટે વહેમ પ્રકારે તેમને તપાસતાં તેમના અંબોડાના વાળમાંથી રિવોલ્વરો મળી આવી હતી. તપાસ કરતાં નેતાશ્રીને 'પોઇન્ટ બ્લેન્ક રેઇન્જ' પર ગોળીચાર કરી દાર કરવાનું કાવતરું રચાયું હતું. તે કેપ્ટન લક્ષ્મીએ પકડી પાડ્યું હતું.

અને દુક સમયમાં જ ઝાંસીની રાણીના હળની બે દુકડીઓને મેદાને જંગમાં જવાની પરવાનગી મળી ગઈ. કિંદની સરહદ પર, સંગીનો સાથે આક્રમણ કરવાની તેમને છૂટ મળી. કિંદનો જે વિસ્તાર જિતાય તેના મથનર તરીકે કર્નલ એટરજીની નિમણૂક થઈ. આ મુદ્દનું વર્ણન એક સ્ત્રી-સૈનિકના મુખેથી જ સાંભળવા જેવું છે:-

"આ રણયોત્રનું વર્ણન આપું ? આ લડાઈનું વર્ણન આપું ? નાના નાના કુંગરાઓ અને સાંકડી ખીણવાળું એક વિસ્તાર જંગલ અમારું મુખ્ય મથક હતું. તે ગામેએ સ્ત્રી-સૈનિકોને જન્મારામાં પણ નહિ દોડ્યાં. અમે તો પ્રદર્શનની પૂતળીઓ. જેવાં બની મ્યાં. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો માધ્યમના માધ્યમો. સુધી પ્રવાસ ખેડીને અમને જોવા આવે.

"એ ગામમાં અમે પણ ધણા દિવસ સુધી પડી રહ્યાં. રોજિંદી કચાઈતા કરતાં કરતાં આખરે અમને ફરમાન મળ્યું—લડાઈ માટે તૈયાર રહેજો. અમારે લાંબી મર્જલ કાપવાની હતી. મળરકું થતાં પડેલાં ત્રણ વાગ્યે અમે નીકળ્યાં. સર્વત્ર અંધકાર હતો. રાત અંધારી હતી અને બત્તીઓ લેવાની મનાઈ હતી. અમને ચેતવણી આપવામાં આવી હતી—

અવાજ નહિ, મુદ્દનાદો નહિ, શાંતિથી અને ઝડપથી આગે કૂચ જ કરવાની.

"અમને લાગ્યું કે અંધારામાં ને અંધારામાં અમે બધે અનંત ચોગન પસાર કરી મ્યાં છીએ. આખરે એક કુંગર પર અમે પહોંચ્યાં. ત્યાં અમને એકેક ખાસ જગ્યા સંભાળીને ગોડવાઈ જવાનો આદેશ મળ્યો. સામે એકાદ માધ્યમે છેટે ક્ષિટિય લંકર હતું. વચ્ચેની ધરતી કોઈના આપની નહોતી. ક્ષિટિય લંકરને કદપનાયે નહોતી કે, અમે આંદો મુઠી પહોંચી આવ્યા છીએ. તે લોખો તો અમારી નીચેની ખીણ સુધી બરાબર કૂચ કરતા આવી પહોંચ્યા. હવે બંદોચો ચલાવવાનો હુકમ કપારે અપાશે એની જ વાટ અમે જોઈ રહ્યાં હતાં. અમને લાગ્યા કરતું હતું કે, સિંકાર હાથમાંથી છડી જાય છે ! પણ આખરે હુકમ છૂટ્યો....

"ધારું છું કે એ વખતે અમને બાન જ ન રહ્યું કે અમે સ્ત્રીઓ છીએ. અમે જાણે કં-પૂતળીઓ જેવાં બની ગયાં હતાં. ઘોડા દમાય, ગોળીઓ છૂટે, બંદોચો બરાય, ફરી ઘોડા દમાય, ફરી ગોળીઓ છૂટે... ફરી પાછી સંગીનો ચડાવો અને હુમલો કરો."

જગતના ઇતિહાસમાં બહુનાપાત્ર થઈ શકે એવો જંગ ઝાંસીની રાણીની દુકડીએ મોઝમીન આમળ ખેડ્યો. સોળ સોળ કલાક સુધી, ધાવલ થતાં છતાં દુશ્મનો સામે તેમણે ઝીંક ઝાંસી.

પરંતુ સ્ત્રીઓની આ દુકડીઓ વધુ સૌંદર્ય દાખવે તે પડેલાં વિશ્વયુદ્ધે પસંદો લીધો. જાપાનીઓએ પીછે હડ કરી. 'જયકિંદ' ને નાદ રંગૂનમાં સમી ગયો. સુભાષચંદ્ર બોસે જમી છોડ્યું. કર્નલ લક્ષ્મીએ રંગૂનમાં જ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ત્યારે અપાને શરણાગતિ સ્વીકારી ત્યારે કર્નલ લક્ષ્મી કાઢવા દોરિપટલમાં ધાવેલ વેપેલાં ઓળી સારવાર કરતાં દર્દી. ત્યાંથી તેઓ

રંગૂન પાછા ફર્યા અને પોતાની પ્રેક્ટિસ શરૂ કરી; આઝાદ હિંદ ફોજના સેનિકોની યથુવા ચાલુ રાખી અને આઝાદીની ન્યૌત જલતી રહે તે માટે પોતાની ઠેઠલી પ્રવૃત્તિઓ પણ ચાલુ રાખી.

રંગૂન પર અંગ્રેજોનું વચસ્ત્ર જામવું જતું હતું. આઝાદ હિંદ ફોજના સેનિકો પર સરકારની દરડી નગર હતી. છતાં કર્નલ લક્ષ્મીએ ગાંધી જયંતિ જિત્તી, આઝાદ હિંદ સરકાર દિન જિત્તો, અને લાલ કિલ્લામાં આઝાદ ફોજના ત્રણ અમલદારો સામે થયેલા મુકદ્દમા સામે વિરોધ દર્શાવવા મળેલી સમામાં હાજરી આપી વિરોધ વ્યક્ત કર્યો. સરકારની નગર વધુ દરડી બનો. બમ્બે સંરક્ષણ ધારા અન્વયે રંગૂન છોડી ચાલ્યા જવાની તેમના પર નોટિસ બજી. બીજા દિવસે બીજી નોટિસ મળી અને ત્રીજી સવારે એક લશ્કરી લોરીમાં તેમને ઉપાડી, વિમાનદ્વારા મીઠતીલા પહોંચાડી, મોટરદ્વારા કોશે લઈ જઈ ત્યાં તેમને મુકત કરવામાં આવ્યા.

લશ્કરી લોરીમાં તેમને દરના વિમાની મથકે લઈ જવામાં આવતાં હતાં ત્યારે એક લશ્કરી અમલદારે ત્રાસ કર્યો: “આપણે મોરચા પર મળ્યા હોત તો તમે શું કરત ?” જવાબ મળ્યો: “તો મારી ગોળીથી તરત તમને વીંધી નાખત.” લશ્કરી અમલદાર આ જવાબ સાંભળી સડક જ ચર્ચ મચો.

થોડા વખત ઉપર જ કર્નલ લક્ષ્મીને હિંદ આવવાની છૂટ મળ્યા, એટલે હિંદમાં આવી દિલ્લી થઈ તેઓ મદ્રાસ પહોંચી ગયાં છે. હિંદના આ-સંગઠનને મજબૂત કરવાનું હવે તેમણે બાકું ઝડપ્યું છે.

હિંદ કે અધિસત્ર યુદ્ધે જોકે હિંદ માટે ધાર્મિક પરિણામ તરતમાં નથી મેળવ્યું, પણ આઝાદીની ચિરાગ તેનાથી જરૂર વધુ પ્રગ્લ્ભિત બની છે. તેમાં જ ‘ક્રાંતીની રાણી’ની

દિલ્લીમાં

રેઝિમેન્ટે હિંદી ઓચો સમક્ષ સંમત, સૌથી, માહસિદતાનું નીરવ દર્શાવે પડે. પાસુ છે. ઓચો પણ પુરુષની સાથે ખબેખસો મિલાવી નુક્ય કરી શકે છે; સંગીનો જીયછી શકે છે; સત્રચોને ખાળી શકે છે—હિંદની ઓચો ફેલ પણ દેશની સી કરતાં, ઢેળવાય તો જરા નુક્ય જીનરે તેમ નથી તેની પ્રતીતિ કરાવી છે.

આજે પણ કર્નલ લક્ષ્મીનું નામ યાદ આવતાંની સાથે જ, આઝાદ ફોજમાં મવાના કુચ-ગીતના બળુદારા શ્રવણે અવગ્રાપ છે:

“સખ-મિલકરે હિંદ પુકારે

“જય આઝાદ હિંદ કે નારે

“પિયારા દેશ હમારા

“સુરજ જન કર જગ પર ચમકે
ભારત નામ સુભાગા !”

૧. જેણે સત્ય તણી ધ્વજા બ્રહ્મો કરે અન્યાયને છતવા,
હિંસા દોષવતી મનાવી સઘળી વાણી અને કાંગેની;
લીધો લેખ સ્વતંત્ર દેશ કરવા, સામ્રાજ્ય જેને પડે,
વંદે અદ્ભુત આત્મતેજ નૌરખી, એવા નમું ગાંધીજી. ૧.
- તેજસ્વી કુલમાંહિ જન્મ ધરીયો, લક્ષ્મી તણો લાડિયો,
વિદ્યાલક્ષ્મી પુદ્ગિલ્યોત અગ્રકે, રૂપે ખીજે મનમથ;
અખીંદ્રવ્ય, શરીર, આત્મ સઘળું સ્વાધીનતા કારણે.
કીર્તિ ભારતની જવાહર! કરી વિસ્તારિણી વિશ્વમાં. ૨.
- સૂતેલા કૃષિકાર સૌ જગવીયા, કીધા કટિબદ્ધ ને,
હંકાર્યું જડ રાજતંત્ર બળિયું, સત્યાગ્રહો આદરી,
ગળે સિંહ સમા રણે નિડર જે, યોદ્ધા યશસ્વી મહા,
શૂરા શ્રી સરદારનો વિજય હો સ્વાતંત્ર્ય-યુદ્ધે સદા. ૩.
- જિહ્વાએ વળી લેખિની મંહિ વસ્થા જેને શ્રી વાગીશ્વરી,
મેધાની પ્રતિભા ચક્રી જગતમાં દીપાવ્યું નારીત્વને;
કારાવાસ સહ્યો પ્રપુલ્લ વદને એ હિંદના ખુલ્લુલે.
અદ્વિતીય સરોજિની તેણું રહ્યું વ્યક્તિત્વ તેજસયુ'. ૪.
- મોહાના પદને વિમુષિત કર્યું ધર્મોન્ધતાત્યાગથી,
સદ્વૃત્તિ, સમધોરણા, નિડરતા, કૌશલ્યને દાખવી;
હંકારી રથ રાષ્ટ્રનો વિપમ ને દષ્ટે બધો મારગે.
આઝાદે નિજ નામ સાર્થક કીધું આઝાદીના જશમાં. ૫.
- સાધ્યું પશ્ચિમ પૂર્વનું સુભાગ ને સંવાદી સંમેલન,
આદર્શો નિજ વિશ્વભારતી તણા મૂલ સ્વરૂપે રચ્યા;
દાવ્યોનાં કુસુમે પ્રસાર્યું જગમાં સત્યપ્રીતિનું સારભ,
કીધું ધન્ય સર્વોદ્ધનાથ ! ઉપિત જ્ઞાનાન્વિતા ભક્તિથી. ૬.
- પુત્રીસ્તવ પ્રભાવશાળિ પિતૃને સંસ્કારિણી માતનું,
રંભા તુલ્ય સ્વરૂપ મુક્તિયજ્ઞને અખીંદ્રી પ્રેમથી;
આખીને પડકાર શૂન દળને માતૃભૂમિ ગૌરવ
સ્થાપીને નવ ખંડે માંહિ, વિજયાલક્ષ્મી વિજેતા બની. ૭.
- તોડયાં બંધન આપ ને પર તણાં આઝાદીના મંત્રથી,
મુક્તિ કૈન્ય સ્વી સ્વચક્રિતથી કરી મુગ્ધ પ્રજા સર્વને,
પોકારી 'જય હિંદ' ઘોષ, નવકુંડ જેણે પુર્યું ચેતન,
દેતાજી શ્રી મુલાપની અમર હો કીર્તિ જ્વલતોત્તરતા. ૮.

નરેન પરણીને આખો એને ત્રણ જ મહિના થયા ત્યાં તો એ નવવધુ તારા સાથે ઝગડો કરી બેઠો. ઝગડાના કારણેની તો બે-માંથી એકેયને ખબર ન હતી. પણ નજીક કારણમાંથી વિપરીત પરિણામ આવતાં વાર નથી લાગતી. નિસાસા નાખતો નરેન બીંત તરફ મોઢું કરીને મૂંઝ રહ્યો અને નવવધુ પોતાના પાલવ વડે આંસુ ઘૂંછતી મોતની ધમકા કરવા લાગી.

નરેન એને જો તેના પિયર એકાદ માહિના માટે જવાનું કહે છે તો એટલા વીડા દિવસ માટે શું કામ, એ તો કાયમને માટે સાસરી છોડી પીયર રહેવા ખુશી હતી. એણે રોષપૂર્વક સંબળાવ્યું: “તમને હું જો નુગમતી હોઉં” તો મારે પીયર આવી જવા દો. તમને અમતા સમાચાર થોડા દિવસમાં પત્નિદારા મળી જશે. પણ તમને ગમે તેવી રૂપાળી ફાઇ છોકરી સાથે પરણી જઈ જીવન સફળ કરજો. એટલે આ દુઃખમાંથી તમેય છૂટા ને હું છૂટું.”

નરેને પણ કોઈમાં એને ઘણું ઘણું સંબળાવી દીધું. જીભાળેડી ઉપરથી મૌન સુધી દસદ પહોંચ્યો ત્યારે નરેનને લાગ્યું કે સ્ત્રી-એને મન આત્મહત્યા એ સ્નાન કરવા કે કપડો ધોવા જેવી સહેલી વાત હતી. પણ કપડો ધોવા કે સ્નાન કરવું અને આત્મહત્યા વચ્ચે જે તફાવત છે એકું સ્મરણ આવતાં નરેન બારે ત્રિમાસજીમાં પડી ગયો.

આખા દિવસની જીવેણ નોકરી, ત્યાર પછી આ વાગ્યુલનો વધારાનો પરિશ્રમ અને છેવટે અંબીર દુઃખદાયક ચિંતા—જતાં સર્વ ચિંતા હરનાર નિરાદેવી નરેન ઉપર પોતાનો અઘિકાર દેખાવી બેડી. પણ એટલામાં તારાએ એની હિંમત હાડી દીધી. ધીમું રૂઢ તારાથી લાખ્યું દેખાયું નહિ ત્યારે તારાથી મૂક્તકંઠે

અશ્રુબિન્દુ

અનુવાદક

સૌ. જયપ્રભા શાસ્ત્રી. ખી. એ.

*

રડી પડાયું. એ રૂઢના અવાજે નરેન પોતાના નસિખને ધિસારતો ઉભો થયો અને ઝોર-ઝમાં આંટા મારવા લાગ્યો. રૂઢ વધતું મધું એટલે એણે ટેમલ ઉપરથી તમાકુની દાબડી લઈ સડાડો લીધો ને છેવટે રેગ્યુલેટરને જે નંબર વ્યાગળ ઠેલી પંખાને વધારી દબ કરીથી સુઈ ગયો.

વહેલી સવારે ઉઠતાં તેણે જે જોયું એનાથી તો તેના સરીરનું લોહી પાણી ચક્ર મધું. તારા નિર્વાક અને અચેતન જેવી ચતીપાટ જમીન ઉપર પડી હતી. મોઢા ઉપરથી લોહી હડી ગયેલું ને આખું સરીર ઠંડુ હીમ જેવું!

પાડોરામાં જ એક દાકતર રહેતા હતા. તે લોકોમાં ખૂબ જાણીતા ને હોશીઆર મણાતા. તેમની વીઝીટ શી પણ ત્રીસ રૂપીઆ નેટલી હતી. એકેયથી અને હોમિઓપથીમાં એ એકા ગણાતા. એટલે નરેન લાગમો દાકતરને ઘેર પહોંચી ગયો ને રાતની બધી વાત માંડીને કહી. અને એકદમ આંવી તારીની તળીયન જેવા

આમલ ક્યો. (કાતર ઘણા વિશ્લેષણ હતા. તે બધું સમજ ગયા. તેમણે ધીમેથી નરેનને કહ્યું: “બાપ, મારે આવવાની જરૂર નથી. એને શીટ આવી છે. જીને એના મોઢા ઉપર ખાણી છાંટજો. થોડીવારમાં એ શુદ્ધિમાં આવી જશે. પછી એને બજારમાંથી આ ચીટીમાં લખી છે તે દવા લાવીને એક દીપું રૂપવજો.”

નરેને ઘેર આવી નોકરને દવા લેવા મોકલ્યો અને પોતે કંડું પાણી છાંટવા માંડ્યું. થોડીવારે તારાએ બાનમાં આવી આંખો ઉઘાડી અને નરેન સામે ટગર ટગર જોઈ રહી. નરેન ગભરાઈને બેઆકળો બની ગયો હતો. તેણે તારાને શુદ્ધિમાં આવેલી જોઈ મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે “હવે કદિ તારાની સાથે અડકો નહિ કરું. એક નાની વાતમાંથી આવું થઈ ગયું તો મોટી વાતમાં શુંનું શું થાય ? એક ક્ષીટથી આટલું વિત્યું તો આત્મહત્યા કરી બેસે તો છવાય જ કેમ ?” એ વિચારથી નરેનને આખા શરીરે પરસેવો વળી ગયો.

થોડીવારે તારા ઉઢીને બેઠી થઈ અને ઉભી થઈ ઓરડામાંથી બહાર જવા ડગ બેઠો ત્યાં તો નરેને આડા ઉભા રહી બે હાથ પહોળા કરી એને રોડી. તારાએ નરેનનો હાથ તર-છોડી કહ્યું: “મને મારા પિયર ક્યારે જવા દેરો ? હું તો આજે જ ચાલી જવાની છું. આજે જ પહોંચીને કાલે જ....”

આત્મહત્યાની કલ્પનાથી નરેન ગભરાઈ ગયો. તેણે એકદમ તારાના મોં ઉપર હાથ દાખી દઈ એને બોલતાં અટકાવી અને તારાની સામે નરમંધેશ જેવો બની નરેન આજીજી કરવા લાગ્યો: “ના ના. પિયર જવાની તું પાં

જ કરીશ નહિ.”

એટલામાં નોકર બજારમાંથી દવા લાવ્યો. દવા હતી ‘ઇગનેશીઆ-૬’. નોકરે પડેલ ખસેડી બેથું અને નરેનને દીપું ચણીએ પડી તારા પાસે પિયર જવાની ના પડાવવા આજીજી કરતો જોઈ તે શરમાઈ ગયો. નરેને ઉઢીને દવા લીધી અને દવાનું દીપું લઈ તારાના મુખ પાસે ધરતાં તેની આંખમાંથી આંસુ સરી પડ્યું.

તારા હસી પડી. એના મોં ઉપર ‘શર-મની સુરખી ફરી વળી. વિષમતા દૂર થઈ અને જાણે મધ રાત્રે જ પરણીને આવી હોય એવી નવવધુ જેવી શરમાળ બની મીસું જોઈ મંદ મંદ હસી પડી. તેણે દવાની વાટકી દૂર ખસેડતાં કહ્યું: “રહેવા દો. હવે દવાની જરૂર નથી.”

“પણ તું પિયર તો નહિ જતી રહેને ?”

“ના, હવે પિયર શું કામ જઈ ?” કહી તારા ઓરડામાંથી બહાર ચાલી ગઈ.

નરેનના હલ ઉપરથી મોટા ભાર ઉતરી ગયો. હોય એમ એણે નિરાંત અનુભવી. એકરો પડતાં એણે ટેબલ ઉપર પડેલ હોખીઆપથીની ગ્રહચિકિત્સા ઉઘાડી વાંચ્યું. ‘મહા મનોવેદનાના ફળે થતા સર્વ રોગોનું મહાઔષધ: એક દીપું ‘ઇગનેશીઆ-૬’. તેની સામે નરેને ભવિષ્યના નવદંપતીને ઉપયોગી થાય તેટલા માટે ગ્રીણા અક્ષરે લખ્યું—“અથવા આંસુનું એક દીપું.”

એટલામાં પડેલ ખસેડી ચાની ટ્રે સાથે આવતી તારાને જોઈ નરેને એકદમ પુસ્તક ઉપાડીને અમરાઈ પર સંતાડી દીધું. તારા હસી પડી.*

*જાણી ઉપરથી.

તમે ‘સીજીવન’ના ગ્રાહક નથી ? આજે જ ગ્રાહક બનો.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. પાંચ. પરદેશ : દસ શીર્ડીંગ (૬-૧૦-૮).

‘સી-જીવન’ કાર્યાલય, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

રા. માયણ અને મહાભારતે એ પુરુષ આદર્શો આપ્યા છે-રામ અને કૃષ્ણ. એક છે મયોદા પુરુષોત્તમ અને પીંગા છે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ. રામની મયોદા કદિ લોપી ન શકાય. એમનો જમકતો પ્રત્યેનો પ્રેમ હૃદયમાં છલોછલ ભર્યો હોવા છતાં સુક્ષ્મ સ્વરૂપે જ. તે પ્રગટ થાય, અને એમનું મયોદા પાલન જીવનભરના નિકટ સાથી લક્ષ્મણ કે સીતાનો ત્યાગ કરાવતાં પંથુ ન અટકે, એવું આકર્ષક ગૃહસ્થ-તપસ્વીનું જીવન તે રામનું. કૃષ્ણજીવનના આદર્શમાં તો સુકૃતવિહાર કરતો કનૈયો. એના અત્યુરમાં તો સુદામોયે પહોંચી જાય. એ તો સદૈવ આનંદની અવધિ રેલાવતા લીલા વિસ્તાર્યે જાય. છતાં કૃષ્ણનું જીવનવૃત્ત પણ રામના જેટલું જ જીવું તો ખરું જ. જેમ આ મે પુરુષ આદર્શો વાસ્તિક અને વ્યાસે આપણને આપ્યા છે એવાજ એ નારીઆદર્શો પણ એમણે આપણને આપ્યા છે-સીતા અને દ્રૌપદીના.*

આશ્વાચરયામાં જ શિવધનુષ્યથી રમનારી સીતાને દૂર્બળ તો કેમ ગણી શકાય ? છતાં એના સમગ્ર પાત્રાયજનમાં સીતાને સૌંધ ક્ષમામૂર્તિ તરીકે જ મૂકવામાં આવી છે. રાવણ એના દેહને ઉપાડી હરણ કરી જાય, છતાં એના મુખમાં શ્રાપનો એક શબ્દ પણ નથી. અશોક વનમાં રાક્ષસીઓ સાથેના સંવાદમાં પણ એને મૂખેથી, 'મારો રામ આભ્યા પછી તમારા આવા કે તેવા હાલ થશે,' તેનું ઉચ્ચારણ માત્ર પણ નથી. અરે ખૂદ રામ પણ જ્યારે એનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે પણ ઉપાલંબ તો શું, પણ ક્યવાટનો એક ભાવ પણ જેના મુખ ઉપર ન કુરેકે. અને છેલ્લી વેળા જ્યારે વાલ્મીકી ઋષિને હોઠે

મા નિપાદ્ય ત્વમગમઃ; શાશ્વતી સમા...
વાળો શ્લોક સ્ત્રી આવે છે ત્યારે પણ રખેને ઋષિ રામને આપી જીકશે એ ભયે એમને સીતા વારે છે. એ છે ક્ષમાની-સીમ્મતાની અવધિ. સીતા રાવણને શાપી જણત, અરે

* રામ અને કૃષ્ણમાંથી.

આપણો નારી-આદર્શ

લેખક

શ્રી. ધી. રા. ભારદ્વાજ

જરૂર પડ્યે તો તેને ભરમ પણ કરી શકી હોત. ! છાયાયે રાવણ એના દેહને પ્રથ કરતાં અચકાયો એ કંઈ સતીના શાપના ભયે તો નહિ જ, એ તો અટક્યો હતો પૂર્વના કાંઈ એક શાપના ભયે જ.

અને પતિપરાયણતાની માત્રા પણ સીતામાં પૂર્ણસ્વરૂપે છે. રામના એક પણ વર્તન અને આચાર વિષે એ ક્યારેય શંકા પણ સેવી કેમ શકે ? અશોકવનમાં કેદ પડ્યા પડ્યા પણ એ તો, 'મારો રામ જરૂર મને છોડાવવા આવશે.' એ શ્રદ્ધા પર જ નિર્ભર છે.

સ્વયંવરમાં પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું પરિણામ એને શિરોમાન્ય જ છે. શિવધનુર્ભંગ કરતો વીર દેવ, દાનવ કે માનવ બંને તે હો, એ એને તો સ્વામિ તરીકે સ્વીકાર જ છે. વડીલોની આજ્ઞા પરત્વે પણ એનું એક શબ્દનું પણ ઉચ્ચારણ નથી. જે રામને ગમ્યું તે સીતાને ગમ્યું. દશરથની પ્રતિજ્ઞા કે કૈકેયીની હાક સામે એને કશું કહેવાનું હોય જ નહિ. એ તો જીવનની સર્વ મયોદાને રામની પ્રમુખ-રામના અનુગમનમાં સમાવી દે છે.

જ્યારે દ્રૌપદીનો આદર્શ એથી તદ્દન ઉલટો જ છે. એતો છે વિરાટ રાજાની પુત્રી, કાળકાળ સમી જળતી અગ્નિની ઝાળ. સ્વયંવરમાં પણ એ તો કડક રીતે પોતાના વ્યક્તિત્વનો પારચથ આપે છે. એ તો એકદક કહી દે છે કે, 'સ્વયંવરની કસોટી મને તે હો, પણ તેને વીર હિતારનારૂ વીર જે દાસીપુત્ર હશે તો હું તેને નહિ વડું.' અને સમગ્ર જીવન દરમ્યાન પણ એ એકેએક અન્યાયનું વેર લેવા તકાવતી ચંડી જ જતી રહે છે. જેઓટલાને દુઃસાહને બેઠો એ એના સોહીથી જ બીજવીને પછી ને

ઓળી સકાય, આસન માટે જાંઘ બતાવતા દુર્યોધનને પણ એ કડક રીતે લઇ નાખે છે—
“એ આસન તો છે મારા ભીમની ગદાનું!”
અને એ રીતે દુર્યોધનનાં મૃત્યુનું બીજ પણ ત્યાં જ રોપે છે.

વનવાસમાં કે ગુપ્તવાસમાં પણ એ કોઇનું સાંખીને રહે જ નહિને! કાયાક્રમચડી છેડતીને સમયે ગુપ્તવાસમાં બહાર પડી જવાનો પૂરેપૂરો બચ હોતો, અને પરિણામ હતું ફરીને વનવાસ વેડવાનું, છતાં સાંખી રહે એ દ્રોપદી જ નહિ.

અને વડીલોની મર્યાદા પાળતાં છતાં એમને પણ એમની પોતાની મર્યાદાનું જ્ઞાન એ કરાવી જ આપે છે. રાજસભાની અંદર પોતાની બેઠાણી ચતી હતી ત્યારે પણ એણે બીભ્મદિને જે રીતે ભોંઠા પાડ્યા છે એમાં એના ચારિત્ર્યાલેખનની ટાચ આવેલી છે. વડીલો હોય તો બધે રહ્યાં એમની બૂલ હોય તો એમની આજ્ઞા ઉભેખવાની જરૂર છે અને ત્યારે એના પતિએ એને હારી બેઠેલા છે, ત્યારે એ કાંઈ પતિઆજ્ઞાને દેવાતા તરીકે સ્વીકારી તો ન જ શકે. ત્યાંયે એ પ્રશ્ન પૂછી બેઠે છે કે ‘પોતાની જાનને શુભામ બનાવી મૂકેલા એના પતિએ એના રવાતિત્વનો અધિકાર ધરાવે છે ખરા કે?’

અને ત્યારે બીએ નપાંડવી પૃથ્વી કરવાનું પણ લીધું ત્યારે તે જ રાગે કૃષ્ણની સડાયેલા બીભ્મની પૂજા કરી અખંડ સૌભાગ્યનું વર પામતાંની સાથે જ એ વીરવળી ગંધુરી બિડી, બીભ્મને પણ ડામે જ છે કે ‘મહારાજ! શું બોલો છો? સવારે તો નપાંડવી પૃથ્વી કરવી છે અને માફ સૌભાગ્ય અખંડ રાખવાનું વરદાનેય આપવું છે?’ એને કોથી જ બાસે તો એને મહામાયા કહી છે. એનો બચ તો સહુને રહેજ છે. કૃષ્ણ પોતે પણ એ બચથી પર નથી.

પણ આ એ આદર્શો તો ચર્ચા પૂર્વ અને પશ્ચિમ નેટલાં વિભિન્ન. એ પોતપોતાની રીતે તો પૂર્ણ આદર્શો છે જ; છતાં આપોવર્તને તો ઇતિહાસ અને કાળમર્યાદા પ્રમાણે પોતાનો

આદર્શ ફેરવવાયે પડે. એ બન્ને આદર્શોને એક કરતો આદર્શ પણ આપણા શાસ્ત્રકારોએ પુરાણોમાં ગૂંથ્યો છે. એ છે સાવિત્રીનો આદર્શ. એનામાં સીતાની ક્ષમાશીલતા અને સૌમ્યતાની સાથે સાથે દ્રોપદીની સત્યાગ્રહી હક પણ છે. એ પણ પળે કોધને વશ ચતી નથી, છતાં એકવાર એક દ્રઢ નિશ્ચય પર આવ્યા પછી તો એ ખુદ યમનો સામનો કરી તેને હંફાવવા માટે પણ કમર કસે છે.

છપનસાથીની પસંગીમાં એ એ તો એ જ જાતનાં મક્કમ મનથી જ નિર્ધાર કરે છે. પતિ અને વડીલોની એની સેવા-સુશ્રુષા તો સીતાની યાદ અપાવે છે, સીતાની જેમ જ એ અરણ્યમાંયે પતિનું અનુગમન કરે જ જાય છે. પણ એ સીતાની જેમ પતિના પોરૂષ અને શોષના અવલંબન પર નિર્ભર નથી. એ તો પળેપળ સાવચેત છે. પોતાની આત્મશક્તિ પર જ એ નિર્ભર છે. અને જ્યારે પતિનું મૃત્યુ થાય છે ત્યારે એ એ તો એ જ અચળ સંતિથી પતિનું માથું ખોળામાં લઇને બેસી જાય છે. એની હંડી તાકાત બેલતી રહે છે: ‘જેલું છું હવે કાણ સામે આવે છે?’ એને યમનેયે ડર નથી.

અને યમના આગમને પણ સીતાની જેમ અકળામ બિડી એ વિવશ બની જતી નથી, કે નથી દ્રોપદીની જેમ કોધને વશ ચતી. એ તો પોતાની હંડી તાકાતનો પરચો યમને એ બનાવે જાય છે. અને હૃદયમાં બેરેલી જ્વાલામુખી જેવી શક્તિને હિમની જેમ હારીને બહાર કાઢતી કાઢતી એ યમને એ પ્રશ્નો પૂછે જાય છે. યમની પાછળ પગલે પમથું માંડતી એ આખરે એને હંફાવે છે અને પોતાનું જ ધાયું કરે છે.

આને જ્યારે ભારતનો નર સત્યવાનની જેમ નિષ્પ્રાણ બન્યો હોય, યુધામોનો યમ જ્યારે એના પ્રાણને ફરી રલો હોય ત્યારે તો થેર થેર સીતા અને દ્રોપદીના આદર્શના સંમન્વય જેવી સાવિત્રીઓની જ આપણને નરર છે.

શ્રી. લીલાવતી મહેતા અને કુ. રમા મહેતા

મુલાયા અને બરમામાં યોગ્યેશ આઝાદ હિંદ ફોજના નારીફળમાં સેક્રેટરી કનલ લક્ષ્મીની આગેવાની નીચે નેડાપેલ શુજરાતી બહેનોમાં કાઠીયાવાડના આર્મામંડળ પ્રાંતના મુંબ વતની થીમતી હીરાબહેન બેટાકનો પરિચય શ્રોણવનના ગયા અક્ષમાં આપેલા છે. તે પછી એ ફોજની વીરાંગનાઓ ધીમે ધીમે હિંદમાં પાછા આવે છે તેમનાં બે બહેનો—શ્રી. લીલાવતીબહેન અને તેમનાં પુત્રી કુ. રમાબહેન દેશમાં આવી પહોંચ્યાં છે.

રંચુનના શુજરાતી કુટુંબમાં રાજકોટના વતની અને ધંધાથે રંચુન જન્મ વસેલા ડૉ. પ્રાણીજીવનદાસ મહેતાનું નામ જાણીતું છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ જેમની સેવાઓનાં વખાણ કર્યો છે, એ ડૉ. મહેતાનું ઘર શુજરાતીઓ માટે પ્રેરણારૂપ હવું અને શુજરાતી પ્રવાસીઓને આશ્રયસમું હવું. ડૉ. મહેતાએ દેશની દરેક પ્રવૃત્તિઓમાં પણ પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. તે ડૉ. મહેતાના સૌથી મોટા પુત્ર શ્રી. હનુમાનજીભૂર્ણનાં પત્ની શ્રીમતી લીલાવતીબહેન પોતાનાં બધાં બાળકો સાથે આઝાદ ફોજમાં

જોડાયાં હતાં અને સક્રિય તથા સંપૂર્ણ ફાળો આપ્યો હતો.

રંચુનમાં આઝાદ હિંદ ફોજની 'ઝાંસીની રાણી' દૂધડી રથાપવામાં આવી ત્યારે થીમતી લીલાવતીબહેન અને બંને પુત્રીઓ કુ. નીલમ અને રમાએમાં જોડાયાં હતાં. મોટાં પુત્રી કુ. નીલમની ઉંમર એ વખતે સોળેક વર્ષની હતી. હાલમાં નીલમબહેનનાં લગ્ન થયાં છે અને તે તેઓ રંચુનમાં જ રહ્યાં છે. કુ. રમાબહેન તેમના માતા શ્રી. લીલાવતીબહેન સાથે મુંબઈ આવી પહોંચ્યાં છે. મુંબઈમાં તેમનું જાહેર સન્માન કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે આઝાદ ફોજની વીરાંગનાઓએ આપેલા ફાળો સંબંધી અનેક હેરાત પમાડે તેવા પ્રસંગો વર્ણવ્યાં હતાં.

શ્રી. લીલાવતીબહેનના બે દિશોર પુત્રોમાંથી એક પુત્ર તો આઝાદ હિંદ ફોજની પ્રવૃત્તિ ત્યારે રંચુનમાં જોરશોરથી ચાલતી ત્યારે જ ટાઇફોઇડમાં પટકાઈ પડ્યો હતો. આઝાદ હિંદ ફોજમાં જોડાવાનાં સ્વપ્ને સેવતા અને આખરી ઘડી સુધી રાષ્ટ્રગીત ગાતા એ પુત્રનો દેહાંત યથે ત્યારે પણ આ મનાએ, પોતાના ઉગા

ચૈતરી મોગરો

સખિ, ખીલ્યો આ ચૈતરી મોગરો !

એની પાંદડીએ પ્રસરે પમરાટઃ

સખિ, ખીલ્યો આ ચૈતરી મોગરો !

જલે તારલાનો છોડ ભૂમિ જિતયો,

લીલાં પાંદડાંમાં એનો ચળકાટઃ સખિ—

ખડેનખાએ કળીએ એની ચૂંટી,

ગૂંથી વેણી એની મારે માટઃ સખિ—

મહેંક મહેંકે છે મહારો અંખોડલો;

અજળ મહારી એ વેણીનો ઘાટઃ સખિ—

કુલરાજ શો એ બટ મોગરો,

એનો કુંડલ સમોવડ ઘાટઃ સખિ—

ચૈત્ર માસે ખીલે પૂર પહારમાં,

પૂરે સુન્દરતા મહારે સોહાગ ! સખિ—

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

શોકની ઉર્મિને દેશઝાઝરી સમિશેષ વીરતાની લાગણી રૂપે વહેતી કરી અને બન્ને પુત્રીઓ તથા એક પુત્ર સાથે પોતે એ જંગે આઝાદીમાં માધું મૂકીને ઝૂકાવ્યું. પોતે આઝાદ હિંદ દેશ માટે 'રીક્રુટીંગ એજીસ્ટર'નું કામ કરતાં અને આઝાદ હિંદ સરકાર માટે કાળો ઉધરાવતાં. બન્ને દીકરીઓ તો ઝાંસીની રાણી રેજમેન્ટમાં રીતસર જોડાઈ ગઈ હતી અને કિશોર પુત્ર આઝાદ હિંદ દેશની બાલસેનામાં શામેલ થયો હતો. એમ એ કાલિયાવાડી કુટુંબે સર્વ બયો અને સર્વ સુવાળખ છોડીને માન્યમૂમિની આઝાદીના કપરા જંગમાં સંપૂર્ણતઃ ઝૂકાવી દીધું હતું.

'ઝાંસીની રાણી દુહડીમાં તમારો દૈનિક કાર્યક્રમ શો હતો ?' એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કુ. રમાબહેને એ દુહડીનો કાર્યક્રમ વર્ણવ્યો હતો. એમણે કહ્યું કે, "અધી યછને લગભગ સાતસો નેટલી બહેનો એ દુહડીમાં હતી. લરકરી ગણવેશમાં સૌ રહેતી અને અત્યંત કડક શિસ્તને આધીન રહેતી. રોજ સવાર

સાંજ ખજવાંદન થતું. નાસ્તા પછી ફીલ થતી અને સાર પછી રીતસરની લરકરી પરંડ થતી. સૌ બહેનોને એ વખતે આધુનિક ઢબનાં કસો વાપરવાની તાલીમ અપાતી. પિરતોત્ર, રાત્રકથ, મરહિનગન, જોન ગન વગેરે કસો વાપરતાં અને કીખ્યાં હતાં, નાનકડી મોટર-તેલ ચલાવવાની તાલીમ પણ અમને મળી હતી. દુહડીમાં બે ભાગ હતાઃ નસીંગ અને લડાયક. પણ મોટા ભાગ તો લડાયક વિભાગમાં જ હતા. નસીંગવાળા બહેનોને પણ શસ્ત્રોની તાલીમ તો મળતી જ. મરવાતું, સોને સાંધે હતું. સૈનિક છવન જરાયે સુવાળું નહોતું. દર અંધવાડિયે અંધવાડિક પરંડ થતી, તે વખતે ત્રીસ માઇલની લંબાત કુચ કરવી પડતી હતી. આરંભમાં એ બધું આફરે લાગતું પણ એની મજા ઓર હતી."

કુ. રમાબહેન અને એમનાં માતા શ્રી. લીલાવતીબહેન બન્નારે વાતો કરતાં ત્યારે સહેજે લાગતું કે આ બેમાંથી વધારે હુસ્સો માતાને છે. માતાની વય આઠાસ વર્ષની છે; પણ હુસ્સો તો પચ્ચીસ વર્ષના ભરજીવાન મર્દને પણનીચું બેવરાવે એવો છે.

નેતાજી વિષે વાત કરતાં શ્રી. લીલાવતીબહેને એક પ્રસંગ કહ્યો હતો. એમણે કહ્યું કે, "નેતાજી એક વખત એક ઇસ્પતાલની મુલાકાત લેવા જતા હતા ત્યાં ફુરમન વિમાનો ચડી આવ્યાં. નેતાજી રસ્તામાં જ હતા. મોટરમાંથી ઉતરીને એક નજીકના ઝુંપડામાં ચાલી ગામડી હોટેલ હતી ત્યાં ઉભા રહ્યા. ઉપરથી બોમ્બ વરસ્યા. તાણીને ફેંકવામાં આવેલો એક બોમ્બ બરોઅર નેતાજીની મોટર ઉપર પડ્યો અને મોટરગાડીના બુલેલુકા ઉડી મથા; પણ નેતાજીને ક્યાંય સ્પર્શી પણ આવી નહિ."

તેમની ઇચ્છા અહીં હિંદમાં રહી ગાંધીજીની સહજરી નીચે દેશની આઝાદી માટેનું કામ પણ કાર્ય કરવાની છે. તેમનો હુસ્સો હજી એવો ને એવો જ છે. વતનમાં આત્માર્થિક એમને ખૂબ આનંદ થયો છે.

મને યાદ છે કે, મનોરમા અભ્યાસ કરતી તે કોઈને ગમતું નહિ. અભ્યાસમાં ખડું હોંશીયાર ન હતી. પરીક્ષાનાં ઉત્તિર્ણુ ચર્ચ નવી સખીઓ વધારવાનો શોખ હતો. કોઈનું કાંઈપણ કામ કરતી, કોઈ સહિયર માંદો પડતી તો તેની સેવા ચાકરી કરતી; કોઈ છોકરું રડતું તો તે ગાદમાં લઈ રમાડતી; ધરમાં બધાંને હસાવતી હતી. તેના અભ્યાસ પ્રત્યેના ઓછા ધ્યાનને લીધે—પિતાને લાગતું કે પુત્રીના અભ્યાસ પાછળ નાણાંનો દુરવ્યય થાય છે. પિતાશ્રી આ અંગે તેને વહતાને મારતા અને કહેતા કે ‘શુક્રાન્તલાને જો ! તે કેવી સરસ રહે છે ! ટાપટીપટી સુંદર વસ્ત્ર પહેરે છે. બહુવામાં હોંશીયાર છે. વકતૃત્વ દરિયાકાંઠામાં તો તેણે ‘કપ’ પાણી છલ્લો છે. તું માત્ર એવી શું છે કે જે ત્રીજા વર્ગમાં આવી છું અને કામમાં નકામો સમય બગાડે છે ?’

આ છતાં શુક્રાન્તલા અને મનોરમા બન્ને સૌ પોતપોતાના માર્ગે જ રહ્યાં. આંખે બન્ને વિવાહીત છે. મનોરમાને એક પુત્ર પણ છે. જેના વિષે પિતાશ્રીને ચિંતા હતી તે આંખે સુખી અને સંતોષી છે. જે વર્ષમાં મનોરમાએ પતિ, સસરાપક્ષ અને પતિના ઘરને સ્વર્ગના આનંદની ભંરપૂર બનાવ્યું. તેના આનંદ પછી આખા ઘરની રોનક ફરી ગઈ હતી. તેનું જીવન બેધાને આનંદ આર્પનાઈ હતું અને પરિણામે ધરની ધરડી ડોશીઓ પણ મૃત્યુને ભેટવા પોતાની બાતને. બાગ્યચાણી માનતી, (દારણુ તેમની પાછળ તેમને ધરની ચિંતા ન હતી.) પતિને પૈત્રી તરફથી પુરતો સંતોષ હતો. મનોરમા હમેશાં સર્વ કોઈનું કામ કરવા તૈયાર રહેતી, આથી ધરની પ્રત્યેક વ્યક્તિનો તેના પ્રત્યે પ્રેમ હતો. કોઈ તેનાથી દૂર જવાનું પસંદ ના કરતું.

ત્યારે, બીજી બાજુ શુક્રાન્તલા બી. એ. ઓનસમાં સારા નંબરે ઉત્તિર્ણુ થઈ. ખડું સારું ધરં લગ્ન થયું. લગ્ન થયે પુરૂં એક વર્ષ

ગૃહજીવનમાં સ્વર્ગ ખડું કરતી/ગાહણી

મંગળમંચી

મૂળ લેખક:

શ્રી. રામનાથજી ‘સુમન’

અનુવાદક:

શ્રી. અરવિન્દ એમ. શાહ.

પણ ના ચું ત્યાં તો અસુર-ધરના દુકડે દુકડા ચર્ચ ગયાં. સસરા કંટાળી ગયા, સાસુ આંસુ સારવા લાગી અને પતિ જીવનસંસર્ગ પછીના પ્રથમ આકરિમક બનાવે વિમુદ બની ગયો. તેને લાગતું કે સીધા-સાદા આનંદો જીવનમાં આ શું થઈ ગયું ?

શુક્રાન્તલા તેના કોલેજના દિવસો યાદ કરવા લાગી. તેને તેના કોલેજ સમયની સફળતાઓ, પ્રસંશાઓ, આથે બહુતી સખીઓ અને તેના પ્રેમસરોતો દમામ આંખે નજ ચતા લાગ્યાં. આથી તેને લાગ્યું કે કોઈ મારી પરવા ન કરે તો હું શા માટે કોઈની પરવા કરું ?

આ બે ચિત્રો નૈતિક રીતે પોતાનો પ્રથમ રજૂ કરે છે. મનોરમાની રહેણીકહેણી તેના વિવાહિત જીવનમાં કામ લાગી. શુક્રાન્તલાનો અભ્યાસ ગૃહજીવનમાં કામમાં ન લાગ્યો.

હિંદુ તેનામાં અંધકાર આવ્યો. વિવાહીત જીવન એ એક જોતનું વિજ્ઞાન છે અને તેની કળા જુદી છે-ન્યારી છે.

સ્ત્રી કરતાં પુરુષ વધુ ચતુર છે. પરંતુ પુરુષ અને તેટલો-અભ્યાસ વગેરેમાં હોંશિયાર હોય છતાં ગૃહસ્થ-જીવનમાં અને વ્યવહારમાં સ્ત્રીએ આગળ બચ્યા જ્યાં છે. પુરુષમાં એવી કંઈ શક્તિ છે કે જે સ્ત્રીના કાર્યમાં બાધક રૂપ થાય. સ્ત્રી હસીને, રડીને, ધરને સ્વર્ગ અથવા નરક બનાવી શકે છે.

પ્રાસંગિક બાબત ઉપર આવતાં હું કહેવા માગુ છું કે, સાવધાની, ચતુરાઈ અને આત્મ-નિયંત્રણથી સ્ત્રી મંજૂર થઈ શકે છે. અને પોતાની બેદરકારીથી તે પિશાચ પશુ બની શકે છે. સંસારમાં સદાનુભૂતિ અને પ્રેમનું મૂલ્ય અધિક છે. જે સ્ત્રી સાચો પ્રેમ કરી શકે છે તે ધરમાં મધુર વાતાવરણ જમાવી શકે છે. અને જેના જીવનમાં મસ્તી વધી ગઈ હોય, જેનું હૃદય બહુ સંકુચિત થઈ ગયું હોય તેવી સ્ત્રી બહુ જ બોલો સુખી હોય છે. જીવન એક કોપડો છે. તેને સમજવો મુશ્કેલ છે. જે સમજી શકે છે તે જીવનનો સાચો આનંદ માણી શકે છે. તેની વિશ્વ જે જાણ છે તે જીવનનો સાચો આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી.

ગૃહસ્થ જીવનનું સાચું સુખ સ્ત્રી પુરુષનાં સહયોગ ઉપર નિર્ભર છે. આ સહયોગની અસર હૃદયમાં જેટલી ઉંડાણથી ઉતરે તેટલા પ્રમાણમાં સુખી થાય. જ્યાં આ પ્રમાણે અનંદથી હાર્દિક સહયોગ છે ત્યાં મુશ્કેલીઓ આવીને ચાલી જાય છે. જીવનને દુઃખી કરવાને બદલે તેનામાં પ્રકાશ અને ઉત્સાહ રહે છે. જીવન વસંતની માફક માત્ર ઉપરથી નહિ પરંતુ અંદરથી સૌરભ પેદા કરે છે. આ પછી મૃત્યુનો ભય અને અંધકારનું આવરણ દૂર થાય છે.

સ્ત્રીએ સૌથી પ્રથમ કોઈપણ દિશાએ પતિ સાથે આંતરિક સંપર્ક (સહયોગ) સાધવો

જોઈએ. પતિના જીવનના ઉંડાણમાં ઉતરવું જોઈએ. પતિ માટે થાય એ બધું જ કરવું જોઈએ. આ એવી વસ્તુ છે કે જે જીવનને પ્રકાશથી ભરી દે છે અને માત્ર એક મુદ્દ ઉચ્ચારથી જીવનનાં મહાન પ્રશ્ન ઉકેલાઈ જાય છે.

જો તમે પતિ સાથે આંતરિક એકતાથી એક થઈ શકશો તો તમે જાતે જ તેના પ્રત્યેક કાર્યમાં રસ લેશો. તેના પ્રતિની સદાનુભૂતિથી તમારું હૃદય તેનાં પ્રતિ આકર્ષાયે. પછી તમે કોઈ દીવસ તેની નિંદા કરી શકશો નહિ. એક અમેરિકન બાઈબલ લખ્યું છે કે, પત્ની માટે 'પતિ સર્વદા હિતકર છે' આથી એમ માનવું ઠીક નથી કે, પતિમાં દુર્ગંધ નથી અને દેવતા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, પત્નીએ હંમેશાં પતિનું બહુ ધ્યાનવું જોઈએ. તેના શારીરિક કાર્યોને અપનાવવા જોઈએ. કારણ, સારો અગર ખરાબ પશુ એ તમારો પતિ છે. તમને જીવનમાં જે મીઠા મળી છે તેનો સર્વોત્તમ ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

જે સ્ત્રી ગૃહજીવનની સુકળતા ધ્રુવે છે તથા જેના હૃદયમાં પતિને માટે હૃદયથી સદાનુભૂતિ છે તેને મોક્ષસ વિચાર આવશે કે, ધર એ પતિ માટે સુખસદન હોવું જોઈએ કે જ્યાં જીવન-યાત્રા રૂપી પંથ વટાવનાં ચાક દૂર થાય, એ ઘડી એક સાથે રડીને ચિંતાઓ દૂર કરી શકે, જ્યાં પ્રવેશ કરતાં પ્રસન્નતા અને ઉમંગ હોય. પતિ જ્યારે ઘેર આવે ત્યારે ઉમંગભરે સ્વાગત કરે અને એવી વાત કરે કે જેથી તેના હૃદયની કળા ખૂલી જાય. એ મીઠી વાતો કરે કે પ્રસન્નતા અને સાન્તવના સાથે ઉંડી સદાનુભૂતિભર્યા બે ચમ્પો બોલો અટકે પછી સુકળતા તમારી છે ! સ્વર્ગ તમારું છે.

તમારો પતિ દેવતા નથી. સંસારની કષ્ટાઈઓની અસર તેને પણ થાય છે. તમારી જેમ તમારા પતિમાં ગુણ અને દુર્ગુણ

અને છે. તેનાથી જૂલ પથુ ચાય. જીવનમાં એવું બહુવાર અને છે કે ન્યારે ખીખને મોઝે આપની જૂલ કબુલતા નથી. કોઈવાર એમ પથુ અને કે તમે નિર્દોષ હો છતાં પતિ કોંધની કાંજોમાં અથોગ્ય એવું કહી નાંખે, તો તમારે સામા ચલું ન જોઈએ. કારણ, તર્ક-ન્યાય તમારી બાજુમાં છે. તમે તમારા પતિની અનુચિત વાતોનો વિરોધ કરો તો ખીસ્કલ અનુચિત ના જ કહેવાય. જીવન માત્ર તર્કના બળ ઉપર ચાલતું નથી, પણ તર્ક અને સામાન્ય આચાર ઉપર ચાલે છે. ગૃહસ્થજીવનમાં ન્યાય અને ઔચિત્ય તમારી તરફજુમાં હોવા છતાં દક્ષીણ વક્રિયથી જુદી રીતે દરવાની છે. કદાચ પતિએ કોંધમાં કાંઈ કહ્યું અને તેનો ઉત્તર તમે ઉત્તેજનાપૂર્વક આપ્યો તો તેનાથી મોઈતો વિજય નહિ ચાય, પણ વધુ ક્રોધેશનું કારણ બનશે. કોંધનો ઉત્તર કોંધમાં ન હોઈ શકે. ડેટલીક વાર એરનો પાસો પીનાં અહીત થઈ જાય છે. શાંતિના સમયમાં તે અનુચિત વાત કહેતાં ક્રોધેશ ન થતાં તે* (પતિ અગર પત્ની) - લક્ષ્મ પામશે.

દર વરસે હમરો શિક્ષિત હોદરા છોકરીઓનાં લગ્ન ચાય છે, પણ તેમાંનાં બહુ જ યુગલ સુખી હોય છે. ધર ધરમાં ક્રોધેશ-અચા છે. એનું કારણ-સમાજની અવ્યવસ્થા બતાવાય છે. સુખી ના થવાના કારણમાં સહાનુભૂતિ કે સાચા પ્રેમનો અભાવ નથી; સુખી ના થવાની ધ્રુજ છે એમ નથી, પણ તેઓ સુખી થવાની કળાથી અજાણ છે. ગૃહસ્થ જીવન ક્રિયાત્મક પ્રયોગાત્મક વિજ્ઞાન છે. શરીર આત્માનું વિરોધી તત્વ નથી. એ આત્માનો અધિષ્ઠાન છે, જેના સંયોગથી આત્મા પોતે પ્રકાશિત ચાય છે. શારીરિક-આકર્ષણ એ આકર્ષણનું

બાહ્ય રૂપ છે. આ સમજણનો સદુપયોગ થઈ શકે તો પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ ખડું ચાય.

કામના સમયે કામ અને ને સ્થાન ઉપર ને ચીજ થવી જોઈએ એ ચતી નથી એ જ હુખનું કારણ છે. રંગોનું વિખરાવવું એ મત્સ્ય છે અને તેનું સંયોજન એ જીવન અથવા સૃષ્ટિ છે. સૌન્દર્ય સૃષ્ટિ કેવળ વ્યવસ્થામાં જ છે. કુટુંબમાં અનૈક લોકો રહે છે તેમાં નારી સુખ્ય છે. ધરની વ્યવસ્થા એ તેની દરજ છે. જેમ પરમકૃપાળુએ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા કરી છે, તેમ સૌએ ગૃહની વ્યવસ્થા જાળવવાની છે. ચતુર નારી સમયનો બહુ સુંદર ઉપયોગ કરી શકે અને સૃષ્ટિ ઉપર સ્વર્ગનું સૌન્દર્ય ઉતારી શકે. જીવનમાં સર્વે સાથેનો સારો સંબંધ ટકાવી રાખવો એ કઠિન છે. ઉદારતા, સહાનુભૂતિ અને હૃદય માનવભૂમિકાથી કઠિનાઈ દૂર થવી જોઈએ કે જેનાથી જીવનનો પંથ સરળ અને સુખદાઈ થઈ શકે.

મેં એવી ત્રીઓ જોઈ છે કે જેણે પોતાના વ્યવહાર અને ચારિત્ર્યથી અત્યંત કઠોર અને કોંધી સસરાપણને પોતાની તરફ માનથી જોતાં કરી આશિર્વાદ મેળવ્યા છે.

એ નારી ધન્યવાદને પાત્ર છે કે જે પતિનો પ્રાણ બનવા છતાં ધરના સર્વેનો સંતોષ ચાહે છે. તેને પતિનો પ્રેમ, સાસુ-સસરાના આશિર્વાદ, નેહાણીયોનો અનુરાગ, દીપરોનો સ્નેહ અને નોકરોની બાવભરી દ્રષ્ટી બહુ જ પ્રાપ્ત થયેલ છે. જેમ શરીરમાં હૃદય છે તેમ ધરની પ્રતિધ્વનિએ સૌ છે. બધામાં વ્યાપે છે. આવી નારી ઉપર કૈયાણનો વર્ષોદ કાયમ વરસા જ કરે છે. આવી સૌ ધરનો દીવો છે, તે કલ્યાણી છે; મંગલમયી છે.

‘સૌ-જીવન’નું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા પાંચ છે.

કારોબારમાં સ્ત્રીપ્રતિનિધિના
'સ્થાન પરત્વે'

મહાત્માજીનું

મંતવ્ય

ગાંધીજીને કોઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો: કે 'એવું
જોવામાં આવે છે કે કોંગ્રેસ કોઈ પણ સંસ્થા
કે સમિતિમાં સ્ત્રીપ્રતિનિધિઓને ચૂંટવા રાજી
હોતી નથી. ખરું જોના જુદી જુદી સંસ્થામાં
સ્ત્રીઓ વધારેમાં વધારે ચૂંટાય એ ન્યાયી અને
જરૂરી છે. આનો ઉકેલ કેમ કરાય ?'

ગાંધીજીએ તેનો જવાબ આપ્યો:

'આવી બાબતોમાં સમાન દહક કે કોઈ
વિશેષ પ્રમાણ રાખવાના વિચારથી હું અંતરે
નથી લાચકાન એ જ એક દસોટી હોતી જોઈએ.
પણ અત્યારમુધી સ્ત્રીઓને પાછળ રાખવાની
નીતિ ચાલી છે. હવે તો સરખી લાચકાન હોય
ત્યારે તેથી ઊલટી નીતિ લાખક કરવી જોઈએ.
એમ પસંદગી આપવાથી પુરુષોની બધી
જગ્યાઓ સ્ત્રીઓને મળે તેવું જોઈએ. જાતિ
ઉપરથી સખ્ય ચૂંટવાની પદ્ધતિ ભયંકર છે.
સ્ત્રીઓએ કે કોઈ પણ મંડળે બીજાની મહેર-
બાની ઉપર નમનું ન જોઈએ. તેઓએ ન્યાય
માગવો, પણ મહેરબાની કદી માગવી નહિ.
તેથી પાશ્વર્ય કેળવણીનો પ્રચાર કરવાને બદલે
જાગરિકને કલ્યાણપાલન સારુ લાચક બનાવે

એવી કેળવણીનો પ્રાંતિય ભાષા કારા પ્રચાર
કરવો ધોર છે. સ્ત્રીઓ તો આ ઉદ્યમ કરે જ;
પણ પુરુષોનો એ વિશેષ ધર્મ છે. આ જરૂરી
સુધારણામાં જો પુરુષો પહેલ કરે તો તે મહે-
રબાની નહિ, પણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યેનો ધર્મ
બળવ્યો કહેવાશે.'

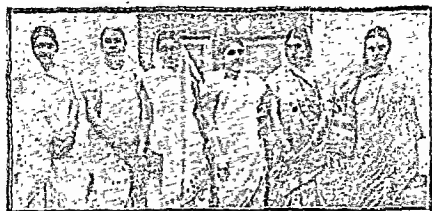
એક બહેને ગાંધીજીને પત્ર લખ્યો છે કે:

'કોંગ્રેસ તરફથી વધારે પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓને
ચૂંટણીઓમાં ઉભી રાખવામાં આવતી નથી.
એ ફરીઆદના જવાબમાં આપે જે લખ્યું છે
કે, 'શુશુ એ જ લાચકાનની દસોટી હોય' એ
વાંચી મને આનંદ થયો. આપનું એ મંતવ્ય
ચોખ્ખું જ છે અને એને સંમત સહુ કોઈ
સમજી સ્ત્રીપુરુષો હોય જ. 'શુશુ એ જ પૂજ-
સ્થાન છે; સિંગ કે વય નહિ.' એ...કવિના
શબ્દો થયાઈ છે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ જુદી છે,
એ આપના લક્ષ બદલ નહિ હોય. મ્યુનિસિ-
પાલિટી, લોકલ બોર્ડ વગેરેની ચૂંટણી વખતે
અથવા તો મંત્રીમંડળની રચના વખતે કેવળ
શુશુની જ લાચકાન જોવામાં આવતી નથી.
કામ, માતિ, પ્રાંતિયતા વગેરેનું ધોરણ પણ
રખાય છે. દલીલ એ કરવામાં આવે છે કે,
આ બધાનું કિત વિચારનું જોઈએ. એ જ
દલીલ લક્ષમાં રાખીને પસંદગી થતી હોય તો
સ્ત્રીઓના કિતનું શું ? આ ધોરણ બરાબર છે
કે કેમ, એ વસ્તુ પણ સ્પષ્ટતા માગી લે છે.'

તેના જવાબમાં ગાંધીજી જણાવે છે કે:

'ધણું જોતાં, યનાં હોય તો એક વધારેમાં
ખોટું શું ? સંદોરમાં ઉપરનો કામળ આમ
સચવે. પણ એમ કરવા જોઈએ. તો ખોટાંના
રોગ વધ્યા જ કરે, ને આપણે ખોટાંના
કુંગામાં ફેડી દેવી ફરીએ. તેથી બહેનોને
તો હું એ જ કહું કે, પોતે જ્ઞાનપૂર્વક ત્યાંગની
મૂર્તિ યદ્ય પોતાને ને પ્રજાને શોભાવે. ચર્કે ને
ચલાવે.'

સુબધ ધારાસભાનાં સ્ત્રી સભ્યો

શ્રી. હંસાબહેન મહેતા, શ્રી. તારાચર્મ મોડક, શ્રી. શ્રીતાવતી મુનશી,
શ્રીમતી ગોરે, શ્રી. ઇન્દુમતી રોહ અને શ્રી. ઇલાયા સાંચરાણી.

ન્યાં લગી આપણે ન્યાતમત પ્રમાણે પસંદગી કરીએ છીએ ત્યાં લગી બહેનો અભિમં રહી, જે ચતુ હોય તે જોયા કરે ને પોતાની પ્રતિષ્ઠા જમા કરી. કરે. એ કેમ થાય, એ વિચારીએ. આજે બહેનો રાજકારણમાં આઠો ભાગ લે છે. લે છે તે સ્વતંત્ર વિચાર નથી કરતી. જેમ તેનાં માખાપ કે પતિ કહે તેમ કરે છે, અને પોતાનું પરાધીન-પણું જોઈ સ્ત્રીઓના ખાસ દહીતી દહીત ઉપર નજર નાખે છે. આમ કરવાને બદલે સ્ત્રીઓ બધી બહેનોને મતદારના પત્રક ઉપર ચડાવે, વહેવાર કેળવણી આપે કે અપાવે, તેમને સ્વતંત્ર વિચાર કરતી કરી મૂકે, ન્યાતમતનો જંગળમાંથી છૂટે ને પુરુષો જ તેમની શક્તિ ને તેમનો ત્યાગ ઓળખીને તેમને આગળ મૂકે એવી વખત આણે. બહેનો આ બધું કરતી થઈ જાય તો હોળાએલું વાતાવરણ સ્વચ્છ કરશે. આટલું તો બહેનો પરત્વે પુરુષોનો ધર્મ છે કે, તેઓ ઉપરની મંદગી ન્યાં હોય તેમની નીકળી જાય. ન્યાતમતનો વિચાર મનમાંથી કાઢે, એટલે આચારમાં તો ન જ આવે. આ બધું સહેલાઈથી કરવા સારી સ્ત્રી

પુરુષ બને અતિશુદ્ધ ને તેમાંય મહેતર બની જાય.

ન્યાં તેઓ યોગ્ય સ્ત્રીને પડતી મૂકતા હોય ત્યાં પોતાની આસ સુધારે ને સ્ત્રીઓને, પોતાને પણ આંદો દે એવી વચમાં જે પ્રોત્સાહન અપાય તે આપે જાય. આમ બંને પક્ષ કરે તો વહેલી શુદ્ધિ થઈ જાય. તેમ બંને કરે કે ન કરે, બહેનોનો ધર્મ તો સ્પષ્ટ છે.

શ્રી. હંસાબહેન મહેતા, સુબધ ધારાસભાના સ્ત્રી સભ્યોમાંથી એક.

પરપ્રાંતીય લોકગીતોમાં સરખું સ્થાન ધરાવતાં

રાજસ્થાની લોકગીત

સંપાદક

શ્રી. રમણિકલાલ કિશનલાલ મહેતા

સુષો, ઓ 'ભ'વર, મેને સપનો સો આયો,

છ રાજ

સપને રો અરથ ખતાવો, છ રાજ

હશે, એ ગેરી, યોને કિલ્લ વિધ આયો, છ રાજ

સપને રો અરથ ખતાવો, છ રાજ

હંસ સરોવર, દોહા, માગત દેખ્યો, છ રાજ

માન-સરોવર નળ ભરયો, રાજ

વામાં મોંપલા ચંપલા મેં કુલન દેખ્યા, છ રાજ

કુલ્યા વિલે દોષ કામણી, રાજ

ગોળાં મોંપલા હસતી મેં ઘૂમત દેખ્યા, છ રાજ

હરી હરી દૂધ ઘોડા મુરે, રાજ

આંગણિયાં રો ચોક મેં પૂરત દેખ્યો, છ રાજ

ઉપર ફૂંબ-કળસ ધર્યો, રાજ

મહલાં મંધિયો દિવસો મેં જમતો બી રેખ્યો, રાજ

દિવસા રી જોત સુહામી, રાજ

હંસ-સરોવર, ગેરી, પીર તુમરો, છ રાજ

માન-સરોવર શં રો સમુરો, રાજ

વામાં મોંપલા ચંપલા મેં વીર તુમરો, છ રાજ

કુલ્યા વિલે ચારી બાવળ, રાજ

ગોળાં મોંપલા હસતી મેં, જો તુમરો, છ રાજ

હરી-હરી દૂધ સુવાસણી, રાજ

આંગણિયાં રો ચોક યો કંવર તુમરો, છ રાજ

ફૂંબ-કળસ ચારી કુવવહ, રાજ

મહલાં મંધિયો દિવસો મેં કંત તુમરો, છ રાજ

દિવસા રી-જોત સાયમણી, રાજ

ધન-ધન, છ, વસદેવ છ રો ધાવા, છ રાજ

સપના રો અરથ ભયો દિયો, રાજ

ધન-ધન, એ સાગનિયાં રી નાધી છ રાજ

સપના રો અરથ ભયો દિયો રાજ

બાવાયો-પત્નીએ એક સ્વપ્ન નિરખ્યું

છ. એનો અર્થ તે પોતાના પતિને પૂછે છે.

હે નાથ! સ્વપ્નમાં મેં હંસવાળા સરો-

વરને જળથી ભરપૂર જોયું. બાગમાં ચંપાને

ખીલતાં અને બે સુંદરીઓને કુલવીણતાં દીધી.

ડેલીએ હાથોએને જૂથતાં અને અથને હરિ-

યાણું ધાસ ચરતાં જોયાં. આંગણમાં મેં ચોક

પૂરતાં અને એના પર મંગળજળ ચઢતાં દીધાં.

મેં મહેલમાં દીવો જગદળતો દોડો. એની

ત્યોત સોહામણી હતી.

પતિ એનો અર્થ સમજાવે છે. હે ગેરી!

હંમેયું સરોવર એ તારૂં પિયર છે અને માંન

સરોવર તારૂં સાસુ. બાગમાં મોંપ્યા એ

તારો બાધ છે અને કુલવીણારી તારી

બાબીઓ છે. ડેલીએ જૂથતો હાથો એ તારા

જોડ છે અને હરિયાણું ધાસ એ તારી-દીકરીઓ

છે. આંગણનો ચોક એ તારો કંવર છે અને

મંગલકુંબ એ તારી કુલવધૂ છે. મહેલમાં

દીવડો એ તારો કન્ય છે અને દીવડાની ત્યોત

ગૃહિણી (પુદ વું) છે.

આ સંમિળને પત્ની હર્ષપૂર્વક કહે છે: 'હે

વસુદેવ છના પુત્ર, તમને ધન્ય છે. તમે સ્વપ્નનો

અર્થ કીટ ખતાવ્યો.' પતિ પણ પ્રસન્નતા પ્રકટ

કરે છે. 'હે સંજ્ઞાનની પુત્રી! તને ધન્ય છે.

તે સ્વપ્નનો અર્થ ભલે જાણ્યો.'

ઉપરના ગીતમાં આદર્શ કુટુંબની દેખના

છે. આ પ્રકારની પ્રેમભરી યુગ્મ વતેશી

પરપરમાં પ્રેમ વધે છે અને વૃદ્ધવૃદ્ધવન

સુખી અને સ્વર્ગીય બને છે.

હે આજ બાવનાઓના પાંખા પાંખા

ગૂઝરાતી ગીતો આપણે જોઈએ.
 હું તો સૂતી રે મારા રંગ રે મોલમાં,
 સૂતાં તે સપનાં લાગીયાં છ રે !
 જાડાં જળદળ રે મેં તો સપનામાં દીડાં,
 માનસરોવર બધાં દીડાં છ રે !
 આંગણે હસતીરે મેં તો સપનામાં દીડાં
 કુંભજળ ત્યાં બધાં દીડાં છ રે !
 આંગણે આંખો રે મેં તો સપનામાં દીડાં,
 જાય જાવંત્રી હુંજેદુંમે છ રે !
 મોતીના ચોક રે મેં તો સપનામાં દીડાં
 લીલી હરિયાળી ત્યાં જહુ ક્યો છ રે !
 મેડીએ દીવડો રે મેં તો સપનામાં દીડાં,
 કંકુ કેસર ઠેરાં છાંદણાં છ રે !
 સૂતા જાગે રે મારી સગી નજીદીના વીરા,
 સપનાના અરથ હોઝજે છ રે !
 જાડાં જળદળ રે મોરી મેયર તમારું .
 માનસરોવર તારું સાસરું છ રે !
 આંગણે હસતી રે મોરી વીરો તમારો
 કુંભજળ તારાં જૂળનાં છ રે !
 આંખણે આંખો રે મોરી સસરા તમારા
 જાય જાવંત્રી સાસુ તારી છ રે !
 મોતીના ચોક રે મોરી કંથ તમારો
 લીલી હરિયાળી નજુદ તમારી છ રે !
 મેડીએ દીવડો રે મોરી કુંવર તમારો
 કંકુ કેસરીઆં વવાર તમારાં છ રે !
 ધણું જીવજો રે મારી નજીદીના વીરા
 સપનાના અરથ જલા ક્યો છ રે !
 કયાંક કયાંક એક સ્વપ્નું વધુ પણુ જોલાય છે:
 મેં તો જાણું રે ધર વચ્ચે ગહુળી શી પૂરી
 લીલુડાં તોરણુ બધાઈ રલાં રે.
 * * *
 ધર વચ્ચે અંશુળી તે મોરી દીકરી તમારી
 લીલુડાં તોરણુ જમાઈ તારો રે.
 જોનાં સુદર સ્વપ્નાં, તેવા જ સુસંગત
 એનાં અંશે અમણ્યા જીવનસાથીએ . કંઈક

એવી મીઠાસ એ . સહચરીના અંતઃકરણમાં
 મેલી દોષી, કે નિદ્રામાં આવાં રૂપાં સ્વપ્નાં
 મળ્યાં: અને સ્વામીએ એ સ્વપ્નસૃષ્ટિને બને
 કુટુંબોનાં આત્મજનો વડે વસાવી દોષી.
 ખીજું એક ગૂઝરાતી ગીત જોઈએ:
 આજ રે સપનામાં મેં તો ડાલતો હુંગર દીડો જો,
 ખળખળતી નદીયું રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.
 આજ રે સપનામાં મેં તો ધમ્મર વણાણું દાહું જો,
 દહીં દૂધના વાટકા રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.
 આજ રે સપનામાં મેં તો લગ્ન લાકડી દીડી જો,
 દોંગલા ને પોતીયાં રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.
 આજ રે સપનામાં મેં તો જટણિ જોગી દીડો જો,
 સોનાની ચાળી રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.
 આજ રે સપનામાં મેં તો પારસ પીળો દીડો જો,
 વળસીનો ક્યારો રે સાહેલી મારા સપનામાં રે.
 આજ રે સપનામાં મેં તો શુભાખી મોટો દીડો જો,
 કુલડીયાની દોડું સાહેલી મારા સપનામાં રે.
 * * *
 ડાલતો હુંગર ઈ તો અમારો સસરા જો,
 ખળખળતી નદીએ રે સાસુજી મારાં નાતાં તારો.
 ધમ્મર વણાણું ઈ તો અમારો જો જો,
 દહીં દૂધના વાટકા રે જોણી મારાં જમાનાં તારો.
 લગ્ન લાકડી ઈ તો અમારો દેર જો,
 દોંગલે ને પોતીએ રે દેરાણી મારાં રમતાં તારો.
 જટણો જોગી ઈ તો અમારો નજીદોઈ જો,
 સોનાની ચાળીએ રે નજુદ મારાં આતાં તારો.
 પારસ પીળો ઈ તો અમારો ગોર જો,
 વળસીનો ક્યારો રે મોરાણી મારાં પુજતાં તારો.
 શુભાખી મોટો ઈ તો અમારો પરણે જો,
 કુલડીયાની દોડું સાહેલી મારી સુદીમાં રે.
 આ ગીતમાં સાસરીઆના કુટુંબસુખથી
 વંચિત એવી કેઈ અતિ દુઃખીઆરીએ પોતાના
 જૂખ્યા મનોરથો વૃદ્ધ કરવા માટે નિદ્રામાં ને
 નિદ્રામાં સુદર કુટુંબસૃષ્ટિ સરજી દીશે છે,
 સસરાને લખ્યું હુંગર સ્વપ્ને દેખ્યો, હુંગરમાંથી

લાલી

આજ મારે આંગણે ધૂમે છે લાલી ને
પાનીએથી કુમકુમની છાજો ઉડે,
ભાલો ધૂમે, ખૂબ ધૂમે, છાજ ઉડે કંકુની,
રંગ એનો ઉપાને લેટી પડે: આજ....!

લાલીને મુખડે તો સ્મીત ઉડે આધુ, ને
વિશ્વ બધું આનંદે રાચી રહે;
જાય આ શિયાળો રાજ આવે વસંત ને
પાંદડીએ ફલફલ મહેકી રહે: આજ....!

લાલી મારી ગીત ગાય મીઠું મધડું ને
ઠાયલનો કંઠ એ ઝીલી રહે;
એના તો સૂર આખા જગમાં તો જાગે, ને
જગમાં સંગીતધૂન જામી રહે: આજ....!

લાલીની તાળીએ પૂણ્ય દેવું લાળીઓ ને
કંઠેથી સત્યસૂર ટપકી પડે;

ધૂમતી એ લાલીની આંખમાં ને અંગથી,
હોતના કુવારા રાજ વરસી રહે: આજ....!

ક. બાબુલચંદ્રી.

નિસરતી સ્નેહસરિતમાં સાસુછને ન્હોતાં કદાપી,
કુટુંબને રસકસ વડે પોષનારા નેહને વશોણની
ઉપમા દીવી, અને વડીલપદે બેઠેલાં નેહાણીને
એ રસકસમાંથી મેરો દિરસો માણનાં આતેખ્યાં.
દેર તો હંમેશાં ઝીણકો-લચીંગની લાકડી જેવો,
અને દેરાણી તો નાનેરું આગ, એટલે દીંગલીએ
પોતીએ જ રમતી હોય; નણુંદ-પતિ તો વિનોદ
કરવા થોગ્ય છે અને બોભઈ તો ધણુંખરું
એમજ છત્તે છે કે નણુદોઈ બાવો અને તો દીક!
લાકડવાથી નણુદી તો સોનાની યાંજીમાં જ જશે.
પોતાના ગુરુછને પારસ-પીપળાની પવિત્રતા
અર્પી. ગુરુપત્નીને તુળસીને કપારો પૂજતાં
કદાપી; અને સુખી જીવનની હંદલી ટાય તો
ખીજ કઈ હોય? પતિને ગુલામના ગોરા જેવો
કદે છે. પોતે પથુ જાણે તેની સાથે જીવનરસ
લૂંટતી હોય ને, એટલે પોતાની સુદડીમાંથી
ફૂલોની ફારમે ફૂટતી જુવે છે.

વળા ખીજું એક ગીત મળ્યા આવે છે:
આ સમજામાં પારસ પીપળો દોઢો જો,
પીપળાની તે લાખ મારા સમજામાં.
આ સમજામાં બેઠો દરીઓ દોઢો જો,
દરીઆની તે નદીઓ મારા સમજામાં.
આ સમજામાં ધર વચ્ચે યાંબશે દોઢો જો,
યાંબલાની તે ખીલી મારા સમજામાં.

*

પારસ પીપળો એ તો મારો દીઝર જો,
પીપળાની તે લાખ મારી દેરાણી.
બેઠો દરીઓ એ તો મારો નેહ જો,
દરીઆની તે નદીઓ મારી નેહાણી.
ધર વચ્ચે યાંબશે એ તો મારો સંસરો જો,
યાંબલાની તે ખીલી મારી સાસુ જો.

૨૫. રણજીતરામ સંપાદિત
'લોકગીત' માંથી પ્ર. ૨૫]

*રાજરમાની ગીત: 'રાજરમાન ધાગીત'માંથી
અને ગુજરાતી સમાનગીતો શ્રી. હવેચંદ્ર મેઘાણી
અને ૨૫. રણજીતરામના સંપાદિતમાંથી લીધા છે.

ઝવેન પ્રીસ્ટવુડ અસલ યાંત્રદારના રહે-
 વારી અને એક બ્રિટિશ-અમેરિકન રાષ્ટ્રો
 કંપનીના ઓફિસરની દીકરી. જન્મેલી લંડનમાં
 પણ, નાનપણમાં જ તેને ચીન લઈ જવામાં
 આવેલી. તે પછી અબ્યાસ પૂરા કરાવવા માટે એને
 ઇંગ્લેન્ડ અને બેલ્જિયમ મોકલવામાં આવેલી.
 અબ્યાસ પૂરા થઈ ગયો. એટલે એ ચીન પછી
 ફરી અને મિ. પ્રીસ્ટવુડ ફરીને ત્યાંના એક
 પ્રસિદ્ધ એટોર્ની સાથે તરત પરણી પણ મળ.
 એવેન ચીનમાં પુષ્ટળ ફરેલી અને જેટલીયે
 રથાનિક બોલીઓ તે શીખી ગયેલી. પરિણામે
 એ ચીનને માતૃભૂમિની જેમ સ્વાતી થઈ ગયેલી.

યુદ્ધની ફાટી નીકળ્યું એટલે તેને હોંખકોંગ
 જવું પડ્યું અને ત્યાંની એક વેપારી પેટીમાં
 બેઠાઈ મળ. પરંતુ યુદ્ધ વિરતરતું જ રહ્યું
 અને ૧૯૪૧ ના ડિસેમ્બરમાં તે સેન્ટ જોહન
 બ્રિઝમાં એમ્બુલન્સ હંકારવા લાગી. હજી
 હોંખકોંગ પડ્યું નહોતું, ને સતત વરસના
 તોપમારા દોળ તેર ક્ષણક મુખી પરસેવા
 નીતારવાનું ચાલુ હતું. આખરે એ બ્રિટિશ
 બંદર પડ્યું. એવેન ધાયું હતું કે પોતે જ
 ઠેકણે રહેતી હતી ત્યાં તેને રહેવા દેશે, પણ
 જાપાનીઓ એ ધર મર ટાંચ લાખ્યા ને ત્રણ
 કલાકમાં ધર ખાલી કરી ચાલ્યા જવાનો હુકમ
 દીધો. મિત્રો સાથે નજીકના પર્વતની તળેટીમાં
 તેણે આશ્રય લીધો. ત્યાં લગી એ લોહીને
 રંગત વેડતી પડેલ નહિ, પણ મહી હુકમ
 છૂંટ્યો કે અધાં યુરોપિયનોએ સામુદાયિક પદ-
 ડમાં હાજર રહેવું. હવે એ મંડળીએ નાસી
 છૂટવાનો નિર્ધાર કર્યો. ચીનનો એક બાગવાન
 તેમને સલામત રથએ લઈ જવાનો દતો. નહી
 કરેલો સમય જ્યાંથી પડેલો, પણ નહી કરેલ
 ઠેકણે બાગવાન દેખાયો નહિ, એટલે શહ બેઈ
 થાઈ એ લોકો હત્યા ત્યાં પાછાં કર્યા ને બીજી
 દિવસે એક કલાકની ટાંટિયાનેડ પછી પડેડના
 મેદાનમાં ગૂળાં. ત્યાંથી એ લોકોને એક રડીમ
 ભેંચમાં ખૂદકાને રેન્ડી દિવસમાં લઈ

શત્રુના સહજમાંથી છટકેલી
 બહાદુર નારી

ઝવેન પ્રીસ્ટવુડ

જવામાં આવ્યાં અને ફાટી રેન્ડીની ડેપમાં
 યુદ્ધકેરીઓ. તરીકે એમની નોંધણી થઈ. તે
 દિવસથી ત્રણ હાજર અભાગિયાં બેઠી એવેનની
 પણ આકરી ત્રાસપાત્રાનો આરંભ થયો.

એ ડેપમાં જતાં પડેલાં સાથે લેવાનો
 સરસામાન સમેટવાનો હુકમ મળ્યો તે વખતની
 ચોતાડું મનોદાસનું વર્ણન કરના એવેન કહે
 છે: 'એ વાન જ માન્યામાં નહોતી આવતી.
 મજામાં એ ડેમે ફરી ઉતરતી જ નહોતી,
 એટલે દુઃગાંડાની માફક વનવા લાગી. ડેપમાં
 તો આ અરોપો ને તે જ્યોતો વિનિમય-વ્યાપાર
 જોરમાં ચાલતો હતો; પણ દુઃખાવાની જેમ
 નડામી નુકામી વરતુઓને સમેટ્યા બેસી ગઈ.'

ડેપમાં સુખ તો શેનું હોય, પણ દુઃખની
 માઈ અવધ નહોતી. અમને, સુડનાલોસ
 જળને એક જ મજાનમાં ગોધવામાં આવેલાં.
 અને મારા વાળી ઓરડીમાં અમે આઠ જળ

જેમતેમ સમાસ કરતાં હતાં. એકવીશ જથ્થે વચ્ચે નહવાની ઓરડી માત્ર એક જ હતી. આથી સંકડાશમાં સુખેદુઃખે રહેવા માટે બને તેટલી ઉત્તમ વ્યવસ્થા અમે આપસઆપસમાં સમજીને ઉપજતી લીધેલી. અમારામાંનાં ઘણાને ભોંય પર સૂઈ રહેવું પડતું. પહેલંપહેલાં તો આ બધું માયાવી દુરવખ નેવું લાગતું ને અમે મૂરખાં અમારાં મૂરખેં મનાવતાં કે એવું કાંઈ લાંબો વખત આલવાતું નહિ, પણ અમારી દૃષ્ટતા કરતાં, માંદગી અને બૂખમરાની વારત-વિકતા વંધારે તીવ્ર હતી. અધો શેર ચોખા ઉપર ને માછલીઓના થોડા દુકડા ઉપર દિવસ આખો ખેંચી કાઢવાનો આવતો. કેરોસીનના ડબ્બામાં અમે ધોરાક રાંધતાં. આમ ને આમ મારું ખાતીસ શેર વળન ધરી ગયું.

દિવસો પર દિવસો જવા લાગ્યા. બધાં બહાવરાં ને વીઢિયાં બની ગયાં. કંઈ કંઈ મોંમાથા વિનાની અડવાઓ કંપમાં વહી આવતી. ધડીકામાં આશા ઉપજતી, ધડીકમાં તે ભાંગીને જુલ્હો થઇ જતી. ગ્વેન પ્રીસ્તુડનો કંઠે પ્રાણ આવી ગયો. આ બૂખના દુઃખ કરતાં તો મરતું સારું એમ તેને થયું. જીવન પર આવીને તેણે ભાગી છૂટવાનો સંકલ્પ ક્યો. એક નકશો ને હોદાયત્ર એણે જેમ તેમ કરીને મેળવી રાખેલાં. નાસી છૂટવા માટે એમના વિના તો ચાલે જ નહિ. ત્રણ ત્રણ અડવાડિયાં સુધી એક બીજા સાથીદાર સાથે ગડમથલ કરી જાય. યોગનાઓ ધોડા અને ભાંગી. ચોક્કાદારની હીલચાલનો અભ્યાસ કર્યો. ઝેવરાત આપીને શેકડ નાણું મેળવ્યું, ધોરાક જતો કરીને ભાગો છૂટવા માટે બેઠી એવો પહેરવેશ મેળવી લીધો અને સને ૧૯૪૧ના માર્ચની એક અંધારી રાતે પેલા સાથીદાર બાયરટના સંભાષમાં 'સંત્રીઓને હાથતાળા આપીને કમ્પમાંથી ગ્વેન ભાગી.

મુક્ત ચીનમાં પહોંચવા માટે એક હબર માઇલનો પંચ પગમાંના કાપવાનો હતો. ફાણે

ફાણે પંકડાઈ જવાની ધારતી હતી. ભેવાર તો એ લોકો પકડાતાં રહેજમાં બચી ગયાં. એક વખતે એક નિર્જન અવાવરાં મકાનમાં છુપાઈ રહેલાં, ત્યાં જાપાનીઓ આવી ચઢ્યા. એટલે દયરાપટીને કાટમાળના ઢગલામાં સંતાઈ ગયાં. હું ખૂબ બીધી હોદાય કેમ કે મારા જમણા પગનો એક નસ કેમ ફરી ફરકતી મટે નહિ મારાથી ચિયર પડી રહેવાતું નહિ ને હું હાલતી એટલે ઢગસો હાલતો. એક પ્રસંગતું વર્ષન કરતાં ગ્વેન ઉપરનો અનુભવ ટાંકે છે. બીજે એક પ્રસંગે એને ચીની માછલુનો વેશ પહેરેલા પડેલા, કેમ કે પરદેશી લેખાશમાં દૂરથી પણ એ ઓળખાઈ જત.

રાતે આલવું ને દિવસે કયાંક સંતાઈ રહેવું એ કેમ કેટલાય દિવસ સુધી ચાલ્યો. એમ કરતાં એક દિવસ એક ગેરીલા દુકડીનો એમને બેટો થઇ ગયો. એ દુકડી એમની સાથે દોરતી-દાવે વતી. બાયરટ તો એ દુકડીઓ સાથે જ બળી જાયને એ બહાદુર ચીનવાસીઓ સાથે ખતેખતા મિલાવી જાપાનીઓ સામે લડવાતું નક્કી કરી લીધું ને ગ્વેન અને એમ્મીએ બાકીની યાત્રા પૂરી કરી. એ ચુગ્ગસી પહોંચી. હવે બધું સરળ બની ગયું હતું. ત્યાંથી વિમાનમાર્ગે ચુગ્ગીંગ પહોંચી. ફરી જીવનના ત્રાસ અને કષ્ટનો હવે અંત આવ્યો હતો ને મુક્તિના પ્રદેશમાં તેણે પગ મૂક્યો હતો. ભાગી છૂટનારામાં ગ્વેન સૌથી પહેલી હતી, એટલે, ઘણી પ્રિયતમી, ખાતમી, એણે, બ્રિટિશ અને અમેરિકન સત્તાધારીઓને પૂરી પાડી. પૂરો આરામ લઈ ને ઈંગ્લેન્ડ થયેને એ અમેરિકા ગઈ અને ત્યાં Through Japanese barbed wire નામનું પોતાના રોમાયક અનુભવો વર્ણવતું પુસ્તક લખ્યું એ ઘણું જ લોકપ્રિય થઈ પડ્યાં ઇંગ્લેન્ડ, ઓસ્ટ્રેલિયા અને હિંદમાં તેની આટલિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ. એક નારીના અદ્ભુત પરાક્રમની એ ગાથ છે. અત્યારે ગ્વેન ગ્રીસ્ટવુડ મુંબઈમાં રહે છે ને એક બીજું પુસ્તક લખે છે.

નાનો પાતળો બાંધો છતાં મક્કમ નિશ્ચય ધરાવતો કુ. ઉપા મહેતા એ એક વખતના ખેડાના સખ જન્મ થી. હરિપ્રસાદ નારાયણર મહેતાનાં પુત્રી થાય. તેમનાં માતૃશ્રી મદિમન-બહેનનાં આ એકનાં એક પુત્રી ઉવાબહેન ખૂબ લાડીલાં છે. કેમકે ચાર ભાઈઓથી નાનાં આ ઉવાબહેન તેમનું છેલ્લું સંતાન છે. ઉવા-બહેનનો જન્મ આજથી લગભગ અઠ્ઠાવીશ વર્ષ ઉપર ઓલપાડમાં તેમના મોસાળમાં થયો હતો. તેઓ મૂળ વતની તો ઓલપાડ તાલુકાના સરસ ગામના છે અને જ્ઞાતિએ મોતાળા બ્રાહ્મણ છે.

પ્રાથમિક શિક્ષણ ખેડામાં મેળવ્યું અને પિતા પેન્શન પર હટયાં ને બાપ્તિસ્ટ મુખ્યમંત્રીના ધંધે વળગ્યા હોવાથી કુ. ઉવા-બહેને પાછલી છંદગી મુખ્યમંત્રીમાં જ ગાળી છે. નાનપણથી જ શાન્ત અને સરળ સ્વભાવના ઉવાબહેન માત્ર અભ્યાસમાં જ પ્રવૃત્ત હતાં. એમ. એ. થયા પછી ૧૯૪૨માં તેઓ પી. એચ. ડી. નો અભ્યાસ કરી 'ડોક્ટર'ની પદવી માટે તૈયારી કરતાં હતાં તેવામાં 'આગસ્ટ ૪૨'ની ક્રાંતિનો પવન ફૂંકાયો ને ઉવાબહેનના નાનુકે હૃદયમાં ખળભળાટ મચાવ્યો. તેમણે તરત જ નિષ્ક્રિય કરી લીધો અને આજના વાતાવરણમાં પોતાનું સ્થાન અને પોતાની પ્રવૃત્તિઓ તેમણે મિત્રો સાથે મળીને નક્કી કરી લીધાં.

હૃદયમાંથી જીવ હાંકી દે, આખરી આગ્રહો જામ જામે, સરકાર નેતાઓની સામુદાયિક ગિરફતારી કરે, અખબારોનાં મોઢાં બંધ કરે, સમાસરણસો સામે પ્રતિજ્ઞા મૂકે, મેંચેસને અને તેની પ્રવૃત્તિને ગેરકાયદે કરાવે તો ?

તો રેડિયો ટ્રાન્સમિટર જ એક માત્ર એવું સાધન રહે કે જેના દ્વારા જનતાને જાગ જાગી રાખવાનું સૂચનો આપી શકાય, પરદેશી સરકારના સિંતરોને જાહેર કરી શકાય, કાર્યક્રમ ખતાવી શકાય, આ દેશના સમાચારથી વાકેફ

‘કેંગ્રેસ રેડિયો’ની સંચાલિકા

કુ. ઉપા મહેતા

કરી શકાય. ટ્રાન્સમિટર, તેમને અગવળની સફળ દોરવણી માટે માત્ર અતિવાર્ય હાથે, એટલું જ નહિ, પણ જે એક જોરદાર ટ્રાન્સમિટર હોય તો હિંદ સરકારના પરદેશોમાંના અવળા પ્રચારને ખુલ્લો પાડી શકાય અને અમેરિકા જર્મની અને ખુદ ઇંગ્લેન્ડને હિંદમાં રોજબરોજ ખનના બનાવેથી વાકેફ કરી શકાય. એ વિચારે તેમને પ્રવૃત્તિ બનાવ્યા, તેમનાં હૈયાં હૃદયમ-ચાવી દીધાં.

શ્રી. બાબુભાઈ અખબર તથા કુ. ઉવાબહેન મહેતાએ આ કાર્ય હાથ પર ધરવાનો અડગ નિરાધાર કયો; અને એ યાદગાર ૯ મી એ જ્યારે નેતાઓની હિંદજારમાં એકસામટી ધર-પકડ કરવામાં આવી, ત્યારે આ યોજના પાર પાડવાની ઝડપી તૈયારીઓ તેમણે કરવા માંડી-
ખરું પૈસા લાવવા કયાથી ? આ એક

પ્રત્ને તેમને મુંઝવણમાં મૂકી દીધા. તરતજ કું ઉવાનાં કાળી થીમતી મનુષ્યને પોતાના તમામ ઘરાણાં એ કાર્ય માટે આપી દેવાની તૈયારી બતાવી. પરંતુ એને સ્વીકાર કરવો કે નહિ, એ પ્રશ્ન પણ મુંઝવનાર નીકળ્યો. એ બહેનનાં ત્યાગ અને દેશદાએ તેમને વિચારમાં નાંખી દેવા સાથે જ પોતાની મેળનામાં આગે-ફૂલ કરવાનું પ્રેરક બળ સીંચ્યું.

છેવટે શ્રી બાણુભાઈએ નાણાંની મુશ્કેલીનો તોડ લાવવાનું બીડું ઝડપ્યું. એમણે એક નિષ્ણાત ટેકનિશિયન પાસે ટ્રાન્સમિટર તૈયાર કરાવ્યું. તે નિષ્ણાત પાછળથી સામી હરોળમાં જઈને ઉભા રહ્યા.

આ જ વખતે શ્રી ૦ વિઠ્ઠલભાઈ ઝવેરીની રાહબરી નીચે આવું એક યુવકાનું બીજું મંડળ પણ પોતાની પ્રવૃત્તિ પાંગરી રહ્યું હતું. આ ઉપરાંત શહેરમાં બીજાં પણ વેરવિખેરાયલાં ઘણાં મંડળો હતાં-એ પણ આંદોલનને જોર-શોરથી ચલાવવાની આવી યોજનાઓ વિચારી રહ્યાં હતાં.

તે સમયે ૩૦મમનોહર લોહીયા મુંબઈમાં હતા, તેમણે આવા મંડળોને સંગઠિત કરવાનું કાર્ય સફળતા પૂર્વક હાથ ધર્યું. જો કે બીજાં મંડળો ખસી ગયાં, છતાં શ્રી વિઠ્ઠલભાઈના ને શ્રી બાણુભાઈના મંડળે ત્યારથી તે ધરપકડની ધડી સુધી સંપૂર્ણ સફળતાની બાવનાથી કામ કર્યું અને આમ અનેક રહસ્ય અને રામંચક ઘટનાઓથી આનંદકંપ ઉપજાવી જતો. 'Voice of freedom' યા તો 'This is Congress Radio calling' speaking somewhere from India'નો અવાજ દિંદની હવાનાં ગૂંજવા લાગ્યો.

આ કોંગ્રેસ રેડિયો માત્ર સામાન્ય રેડિયો જ નહોતો. એની પાસે પોતાનું જોરદાર ટ્રાન્સમિટર હતું, બ્લોન્ડકાર્ટિંગ મશીન હતું, રેકર્ડિંગ મશીન હતું, અને બધા બ્લોન્ડકાર્ટિંગ

રેકર્ડોને હોય છે એવી સ્વતંત્ર કોલ-સાઈન પણ હતી.

રેડિયો ચલાવવો એ કોઈ આસાન વાત નહોતી, બચ્ચાની રમત નહોતી, એ તો છવ સટોસટનો ખેલ હતો. ટ્રાન્સમિટર માટે જરૂરી બાગો મેળવવાં એ બગીરથ કાર્ય હતું. શ્રી બાણુભાઈની કુશામ બુદ્ધિ અહિં પોતાનો ચમકારો બતાવી મઠ. ધણીવાર એ કોઈ જાદુગરની માફક હોટલમાંથી, કોટના મજવામાંથી, દીરી-નના કચામાંથી કે એવા જ કોઈ નિયત રથાનેથી મહામુરકેલીએ મેળવેલા બાગો રજૂ કરતા ત્યારે એ જોનારને આનંદાશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી દેતા ! વિઠ્ઠલભાઈને પણ એમના ટ્રાન્સમિટર માટે ઓછી જાહેમત નહોતી ઉઠાવવી પડી. ખૂદ મિલિટરીવાળા પાસેથી પણ એ ટ્રાન્સમિટરના બાગો લઇ આવતો હતા.

અને અચરાક મનાતી મુંબઈની પોલીસની સફાર આંખ ચોગેર ધૂમતી ફરતી હતી. એને થાપ આપવી એ પણ આસાન વાત નહોતી. પોલીસ અને આઝાદ રેડિયોના કાર્યકરો વચ્ચે ધણી વાર સંતાફકડી રમત મંડાતી અને છેવટે પોલીસ હાંશી જતી; એને પરાજય સ્વીકારવો પડતો. ધણી વાર પોલીસને એમ લાગે કે રેડિયો મશીન ઝડપી લેવું એ રમત વાત છે, હાથવેતમાં છે, અને બીજો જ દિવસે એને બાન થતું કે એ મશીન તો મુંબઈથી માર્શલો દૂર છે !

રેડિયો મશીન માટે અનુકૂળ જગ્યા મેળવવી તે દિવસોમાં પણ હાડમારી માગી લેતી. આવા પ્રસંગે દેશમાંથી આવનાર દક્ષિણ કાકા, મામા, બહેન કે ભત્રિજો આ કાર્યકરોની વહારે ચઢતાં. એકાદ ફ્લેટ ખાડે રાખતા, ધરવખરી અને સરસાગાન સાથે ત્યાં ઘર મંડાતા, આવનાર કાકા કે ભત્રિજાની આતુર નયને રાહ જોતા; દરમિયાન બીજી કોઈ જગ્યા શોધી કાઢતાં.

એટલે પોલીસને શક ન પડે માટે, ઘર ખાલી કરવાનો બધો વેશ આપત ત આખા

બજવાતો. ઘેરથી મોટર કે બીજા વાહનમાં બધો સરસામાન રેશને લઈ જવામાં આવતો અને ત્યાંથી રેડિયો મથકે પહોંચતો. આ પ્રમાણે વાલકેશ્વર, ગિરગામ, ગામદેવી, ભાખાલા, ચોપાડી વગેરે રથળોએ રેડિયો મથક બદલાતાં રહ્યાં અને પોલીસને થાપ આપવા તથા શંકાને નિવારવા ઉપર જણાવેલ નોટક બજવવા પડતાં. અને આખું નોટક પશુ લગભગ દર પંદર દિવસે બજવવું પડતું !

એકવાર બાણુભાઈ અને ઉપા મહેતા કોઈ શાંત ને સલામત જગાની શોધમાં નીકળ્યાં અને સાથે જ તેમને એક અતિ સાતુકૂળ જગા સાંપડી ગઈ. આ રથળે તો મહિનો બે મહિના સુધી લામલાગટ કામ ચલાવયું તો પશુ વધિ નહિ આવે એ વિચારે આનંદની લામણી અનુભવી. પશુ એમને ક્યાં ખજર હતી કે એ તો માત્ર હાથુછવી જ નિવડવાનો હલો !

બન્ને જણા મકાન માલિકને ધરતું ભાડું આપવા ગયા. બેઠા, થોડિક પ્રાસંગિક વાત થઈ. એટલામાં એમની નજર એક વિચિત્ર દેખાવાના યંત્ર જેવી વસ્તુ પર પડી : 'આ શું છે શેઠશ !' તેમણે જિજ્ઞાસા સંતોષવા પૂછ્યું. તેણે જવાબ આપ્યો : 'એ તો ગેરકાયદે રેડિયોને પેકડીપાડવાતું યંત્ર છે.' બન્નેના મનમાં વિજ્ઞાપક ઝડપે વિચાર ઝખડી ગયો. સાથે જ આખા શરીરે ભયની ઝણઝણાડી અનુભવી.

ધરતું અંતરના ભાવોને અંતરમાં અટકાવી દઈ બાણુભાઈએ બાજી સફળતાપૂર્વક સંભાળી લીધી. તેમણે ગેરકાયદે ચાલતા કૅમેસ રેડિયોને ભાંડવામાં પેતાનો હિસ્સો નોંધાવ્યો અને શેઠશને જરાયે શંકા આવવા ન દીધી. અને વિદાતાએ અને મહત્તા પ્રતીતે જ આપણને બચાવી લીધા, એમ મનોમન પ્રભુનો આભાર માનતાં સિદ્ધાંતપૂર્વક તેમણે શેઠશની વિદાય લીધી.

ખજર નીકળીને તરત જ બાણુભાઈએ ઉપામહેતાને ચેતવણી આપી, 'આને તો પ્રથુ-

કૃષાએ ઉગરી ગયા, પરંતુ આ ખાડીની સડેલ સારી કાઢ દિ' સપડાવી દેશે.' ઉપામહેતા પોરાશ ચાલુ રાખવાનો ઘણો આગ્રહ દાખવ્યો, પણ છેવટે સાંજેગો આગળ તેમણે નમતું તોળ્યું ને શંકા નિવારવા માટે પોપાકમાં થોડોક ફેરફાર કર્યો.

પરંતુ દેશકાર્યના પંથ પર ગુલાબોને બદલે અનેક કોટાકેરાયલાં હોય છે. જગાની મુસ્કેલીને પહોંચી વળ્યા ત્યારે કાયદેસરના ટ્રાન્સમિટર, કૅમેસ રેડિયો પરથી રજૂ થતા કાર્યક્રમોમાં દખલગીરી પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો. બધું તૈયાર થાય, કૅમેસ રેડિયોનો અવાજ હિંદના આકાશમાં મેંદોને પડે, અને સામેથી દખલગીરી શરૂ થાય ! ક્યારેક આંધી કંટાળ્યા, પણ એમ કંટાળ્યે કંઈ મુસ્કેલીનો અંત આવે એમ હતું નહિ. નિષ્ણુતોની સલાહ લેવાઈ અને અંતે એ દખલગીરીનો સામનો સામી દખલગીરીથી કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. એને અમલી બનાવ્યો. એમાં સારી સરળતા સાંપડી; ત્યાર પછી કૅમેસ રેડિયોનો સંદેશ વધુ સ્પષ્ટ સંભળવા લાગ્યો.

વળી, એક જ ટ્રાન્સમિટર રાખવું બેખમ-બધું હતું. એ જો બંધ થાય તો સમગ્ર કાર્યતંત્ર વૂટી પડે. આથી આખા હિંદમાં રેડિયો મથકોની પરસ્પર સાથે સંકળાયેલી એક સળંગ સાંકળ ઉભી કરવાની યોજના ઘડાઈ; જેથી જો કોઈ મથક પકડાઈ ગય તો પણ કાર્ય ચાલુ રહે. આ ઉપરાંત પોલીસને થાપ આપવા માટે મોટરમાં ટ્રાન્સમિટર રાખી રોજ બુલેટ બુલેટ રથળેથી રેડિયો ચલાવવાની પણ વિચારણા થઈ હતી. પરંતુ એકંદરે એ બધું જનકૂળ ન લાગ્યું અને એ વિચાર પડતો પૂકવામાં આવ્યો. વળી, થોડા સમય માટે સવાર સાંજ બે રેડિયો મથકોથી કાર્યક્રમ રજૂ કરવામાં આવતો. આમાંથી એક વિદલભાઈ ને બીજો બાણુભાઈ ચંદ્રાવતા.

કોંગ્રેસ રેડિયો જનતાને કોટાકડીના સમયે દોરવણી આપવા માટે શરૂ થયો હતો, અને એનો આ હેતુ ધણે અંશે પાર પડ્યો. ધૂર્વમાં જાપાન હિન્દની ધરતી પર ગયે તે પહેલાં આક્રમણ કરે એવી સ્થિતિ હતી. દેશમાં ઠૂંગણે કુંદકે ને જૂસડે આગળ વધતો જતો હતો. આશ્વી-ચીમુરમાં હત્યાકાંડ રચાયો હતો. મુ.પી. અને ખીહારમાં દમનનો ક્રૂરડો બેદુર્ય વિજાપ રહ્યો હતો. સત્યાગ્રહ અને અહિંસામાંથી લોકોની શ્રદ્ધા ધડીબર ડગમગતી જતી લાગતી હતી.

આ સ્થિતિમાં કોંગ્રેસ રેડિયો પર દોરવણી માગતા રાજના સંખ્યાબંધ પત્રો આવતા અને એ પત્રોના ચોખ્ખા જવાબ અપાતા. તેમને ઉચિત દોરવણી આપતી. ૪૨ની લોકક્ષતિ આદેશો લાખો કાળ ચાલી શકી તેમાં આ દોરવણીના કાળો નાનો સૂનો નથી જ !

આ દોરવણી આપતા તથા ખીજા કાર્યક્રમના ભાષણો સુખ્યસ્વે ડો. લોહિયા તથા પીવાર શ્રી. અચ્યુત પટવર્ધન તૈયાર કરતા. ઉપરાંત જૂગર્ભવાસ સેવતા શુજરાતના તા અહારવટિયા શ્રી. છાત્રાભાઈ પુરાણી, પત્રકારો, શિક્ષકો અને ખીજા અનેક કોંગ્રેસ કાર્યકરોએ કાર્યક્રમ રજૂ કરવામાં પોતાનો વતો આણે કાળો નોંધાયો હતો.

કોઈને પ્રશ્ન થશે કે, આ સમયે પત્રવ્યવહાર પર શખ્ત સે-સરશીપ હતી, તાર ટેલીફોન વ્યવહાર નેખમી હતો, અને ખીજા સંદેશ વ્યવહારના સાધનો તો હતા નહિ, તો પછી કોંગ્રેસ રેડિયો પરથી દરરોજ જે સંખ્યાબંધ સમાચારો વહેતા મૂકવામાં આવતા તે ક્યાંથી મળતા ? અખબારોને મોકલે તો તાળાં મરાયાં હતાં, એટલે આ સમાચાર ધણીને વરુદ વગરના લાગતા. અને છતાં સાચી વાત તો એ છે કે, જનતા અતિ રસપૂર્વક એ સમાચારો સાંભળતી અને છુટથી એની સ્વચ્છ કરી એનો ફેલાવો કરતી.

રાષ્ટ્રીય લડતના એમાં રોજબરોજ આવતી ભરતી ઓટના સમાચારો મેળવવા માટે પણ એક સાંકળ રચવામાં આવી. મુંબઈમાં મહાસમિતિ તો ગેરકાયદે કરતાની સાથે જ એક જૂગર્ભ મહાસમિતિ અસ્તિત્વમાં આવી. અનુભવી કાર્યકરો પોતાપોતાના વિભાગમાં પહોંચી ગયા, રચાનિક લડતને દોરવણી આપવા લાગ્યા અને રચાનિક સમાચારો વિશ્વાસુ સંદેશવાહકો મારફતે મુંબઈની વડી કચેરીને પહોંચાડવામાં આવતા. આ વડી કચેરી અને રેડિયો-કાર્યકરો વચ્ચે સંપર્ક સાધવામાં આવ્યો, રોજબરોજના સમાચાર આમ મળતા રહેતા ને કોંગ્રેસ રેડિયો પરથી જનતાની જાણ માટે હવામાં મુકવામાં આવતા.

ચીમુર-આશ્વિનો ઘોર હત્યાકાંડ તથા ગોરા સૈનિકોના જુલમોને લગતી વિગતો જાહેર કરવા પર જ્યારે પ્રતિબંધ મૂકાયો ત્યારે વિશ્વાસુ સંદેશવાહકો જનતા નેખમે આ સમાચારો કડીબંધ પૂરા પાડતા, અને આ પ્રથમ કોંગ્રેસ રેડિયોએ જ ચીમુરઆશ્વિની બહેનોની લૂંટાયેલી લાજનો તથા ખીજા જુલમોની રૂવાંડો ખડા કરે તેવી વિગતો જાહેર પાડી.

આ તો માત્ર એક ઉદાહરણ આપું. બાકી બિહારની લડત પૂરજોશમાં આગળ ધપતી હતી, જનતાનું રાજ ત્યાં રથપાયું હતું, સરકારી અફસરો જનતાના ઠેરી ખન્યા હતા, ના-કરતી લડત પરાકાષ્ટાએ હતી. સંયુક્ત પ્રાંતમાં તો જાણે જ્વાળા મુખી ફાટ્યો હતો. દક્ષિણમાં સતારામાં ભોંગેડોડની પ્રવૃત્તિ પૂરજોશથી ચાલતી હતી. શુજરાત પણ કોઈ પ્રાંતથી પાછું પડે તેમ નહોતું. આ પ્રમાણે દેશભરના સાચા સમાચારો-પ્રતિબંધિન સમાચારો કોંગ્રેસ રેડિયો પરથી જાહેર થતા.

આ રેડિયોની સેક્રેટરિયટ અંગેડ હતી, રેડિયો મયક ચલાવવાનો કાર્યક્રમ અર્પૂં દરો જનતાને એ ગમી ગયો અને અપનાવી લીધો.

સરકારે એ કાર્યક્રમ રેડિયો પર લેવાની મનાઈ ફરમાવી હતી, પરંતુ એ દિવસોમાં એવા મનાઈ હુકમો તો લોકો ધોળાને પી જતા હતા. રેડિયોના સમય થાય અને લગભગ દરેક ઘેર આ 'શબ્દો' સાંભળવા મળતા:- 'ધીસ ઇસ કોગ્રેસ રેડિયો; કોલોંગ એન ચર્ચીનાઈન મીટર, રપીકીંગ સમન્હેર ક્રોમ ઇન્ડિયા.'

આમ કોંગ્રેસ રેડિયો પરથી સમાચાર, બાષણો, લડત ચલાવવાની સૂચનાઓ, દેશના જુદા જુદા વર્ગને હાકલો અને સંદેશ વગેરેનો કાર્યક્રમ રજૂ કરવામાં આવતો અને આ કાર્ય માટે પ્રવચકો અને લેખકોનું એક જુથ પણ તૈયાર કરવામાં આવ્યું. પરંતુ અનુભવે શીખવ્યું કે મૈખિક કાર્યક્રમ બરાબર રપષ્ટ સંભળાતો નથી. એને બદલે રેકડનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો રેડિયોની કાર્યક્ષમતા અનેકગણી વધે. આથી રેડિયો મથકની નેમ બીજી એક 'રપીય રેકડીંગ મથક' ઉત્તું કરવામાં આવ્યું. શ્રી. વિઠ્ઠલભાઈ ઝવેરીને આ વિભાગની સોંપણી કરવામાં આવી. તે ઠેર રેકડ લાવતા, રેકડીંગ યંત્રદાર બાષણ, સૂચના કે સંમાચારની રેકડ ઉતરવામાં આવતી. એ તૈયાર થાય કે નિકલમાઈ તરત એનું નામકરણ કરતા, અને બ્રોડકાસ્ટીંગ વિભાગ સંભાળનાર શ્રી. બાણભાઈ ખખ્ખરને હેમખેમ પહોંચાડતા. આ પછી કોંગ્રેસ રેડિયોનો અવાજ વધુ રપષ્ટ બન્યો અને સાથે જ કાર્યકર ઝડપાઈ જવાનો ભય ધણે અંશે ઓછો થયો.

સમાચારો એ રેડિયોનો દૈનિક કાર્યક્રમ હતો. ધણીવાર. બાષણો પણ અપાતાં અને એમાં મુખ્યત્વે રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય દ્રષ્ટિએ કોંગ્રેસની નીતિનું રપષ્ટીકરણ અને સમર્થન કરવામાં આવતું. 'વિશ્વશાંતિ' એ નામનું બાષણ આજરતુ વધુ રપષ્ટ કહે છે.

આ સુખ્યે, બનારસમાં એક નોંધપાત્ર

બનાવ બની ગયો. હિંદી સિપાહિઓએ લોક ઉપર ગોળીબાર કરવાની ચોકખી નો મુલાવી અને ગૌરાસૈનિકોએ તેમનાં ખૂન કર્યો. આ બનાવ ધ્યાનમાં રાખી કોંગ્રેસ રેડિયોએ હિંદબરના પોલીસોને ઉદ્દેશીને એક હાકલ બહાર પાડી: 'તમને શું અમશે? આજાદ હિંદના ગિત્રો બનવાનું કે તેનાં કાયમી દુશ્મન બનવાનું? તમારા કેટલાં જે દેશખુશીઓએ આ આંદોલનમાં જંપ લાવ્યું છે. તમે પણ આવો.'

કિસાનો અને કામદારોને પણ ખાસ અખીલ અવારનવાર કરવામાં આવતી અને મહાસમિતિ વતી આજાદ હિંદમાં 'કિસાન-મજદૂર પ્રગરાજ' હશે એવી ખાતરી, આપવામાં આવતી.

ધણીવાર પ્રશ્ન પૂછાતા. ચિમુર આદિમાં બહેનોની લાજ લૂંટાઈ ત્યારે એનો સામનો કેમ કરવો, એવો એક પ્રશ્ન પૂછાયો હતો અને એનો જવાબ લાક્ષણિક અને કોંગ્રેસની નીતિ સાથે સુસંગત હતો. 'અહિંસક સામનો કરી બનતા પ્રયત્ન કરી છૂટો.....લાજ લૂંટવાનો પ્રશ્ન રાજકરણની સીમાની બહાર છે...હિંદી માટે એનો કલ્પના પણ અસભ્ય છે.'

'હિંદ છોડો' ના કરાવની સમજૂતી માગતા પણ ધણી પ્રશ્નો પૂછાતા અને કોંગ્રેસ રેડિયો પરથી એના જવાબો અપાતા. આવા એક લાક્ષણિક પ્રશ્નોનો જવાબ આ રહ્યો: 'અત્યાર સુધી આપણે ચળવળ ચલાવતા, પણ આ તો લોકક્રાંતિ છે. ક્રાંતિમાં બે જ વસ્તુ હોય-વિજય કે પરાજય. આ ક્રાંતિ એક પક્ષ કે ઠામની નથી, સમગ્ર ભારતવર્ષની છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે, બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય બળાને ખાખ ન ઝાપ ત્યાંસુધી તમે જંપીને બેસશો નહિ.' આજ પ્રમાણે જવાબો આક્રમણ અંગેના પ્રશ્નોના પણ ઉત્તરો પણ આપવામાં આવતા.

આ બાષણો મુખ્યત્વે ડૉ. રામમનોહર લોહિયા અને કેવલિત શ્રી. અચ્યુત પટવર્ધન તૈયાર

લાભ લઈ કદાચ શિકારીઓ છંટકી જશે તો ?

એક કલાકની મહેનત પછી પોલીસ એક કાનસ શોધી લાવી. અને બધી વિધિઓની શરૂઆત થઈ. બધી વસ્તુઓની યાદી તૈયાર થઈ અને મકાનના બૈયાજીને પંચ તરીકે સહી કરવા બોલાવી મંગાવવામાં આવ્યો.

બિચારો બૈયાજી ! એ તો આવા બનવોથી દિગ્મૂઢ બની ગયો હતો. સહી આપવાની એની લેશમાત્ર તૈયારી નહોતી. એ તો કહે : ' સાખ, હમ તો ગરીબ લોક હૈ, હમ કયા સમઝે ધન ખાતોમે ' ' પોલીસે પોતાનો, લાક્ષણિક ' દમ ' બીડાવેલો શરૂ કર્યો. ' મગર સાખ ! મુઝે કયા માલુમ ચહ રહિયો કયા હૈ ! ' અને પોલીસ ગર્જા ઉઠી. ' મૂર્ખ, ધતના બી દેખતા નહિ કે તુમ ઉસ મેંસે ગાન સુના રહે હો. '

અને બૈયાજી ખડખડાટ હસી પડ્યો. ' અરે, એક લગ્ન કે કા દુકાન કેસા ગા સકતા હૈ ! ' છેવટે ઉપાએ અને ચંદ્રકાન્તે બૈયાજીને સમજાવ્યું કે, સહી આપવામાં કશો જ વાંધો નથી, ત્યારે જ બયાજીએ સહી આપી.

પોલીસની વિધિ સાડા ત્રણ કલાકને અંતે પત્ની અને બધા ખંડની બહાર નીકળ્યાં. દાદરને દરેક પગથિયે અને નીચે બેસિતળાંયે પોલીસો પોતાના સત્કાર માટે ઉભા રહ્યા છે, એ વિચારે ગિરફતાર ચલેલા કાર્યકરોના મોં પર એક રમીતલદરી પસરી ગઈ-જાણે એમને, ' ગાર્ડ ઓફ ઓનર ' મળ્યું ! અણધારી ગીરફતારીથી અને બવિધ્મન પરિણામથી જરા પણ અશાંત બન્યા સિવાય તેઓ રમીત વેરતા અને એક પ્રકારનું ગૌરવ અનુભવના બહાર આવ્યા.

હિંદ રક્ષણ ધારા નીચેના, પીનલડોડ નીચેના. તથા ખીન્ન સંખ્યાખંધ : આરોપો નીચે કુ. મહેતા સમ્રે કેસ ચલાવવામાં આવ્યો અને કેસ દરમિયાન એમને આર્થરરોડ જેલમાં

રાખવામાં આવ્યાં. પરંતુ આટલા બધા આરોપોનો બોજો પણ એમને મુદત બારે નહોતો પડ્યો અને જેવા ને- તેવા ખુશમિનજમાં રહેતાં, એમની સાથે એ વખતે મજાવાં પોલિસ ચોકી બાંજવાના આરોપ નીચે પકડાએલાં શ્રીમતી કાવેરી દીવેયા પણ હતાં.

જેલમાં પણ પોતે જાણે ધેર જ હોય એવા ખુશમિનજમાં કુ. મહેતા રહેતાં. એમના માતા એમને દરરોજ આર્થરરોડ જેલમાં નિયમિત એ વખત વેણી માટે ફૂલ તથા ખાવા માટે ભોજન આપી જતાં. ત્યાં રહીને એમણે સારા જેવાં પુસ્તકો એકઠાં કરેલાં અને બધો વખત વચિવામાં જ ગાળતાં. ' કેસ ચાલતી વખતે ' કોર્ટમાં પોતાનો બચાવ કરવાની કુ. ઉપાને જરાપણ ધડા ન હતી અને ત્યારબાદ તેમને ગુન્હેગાર કરાવી ચરવડા જેલમાં લઈ જવામાં આવ્યાં.

એમનાં માતૃશ્રીને કુ. ઉપાનાં આ કારાવાસે બહુ ઉદ્વિગ્ન બતાવી દીધેલાં, કારણકે એમની સંતતિમાં પુત્રી માત્ર કુ. ઉપા જ હતાં; પરંતુ એમને પોતાને એ કારાવાસને સહકારતાં મુદત ઉદ્દેગ નહોતો બિપળ્યે.

કુ. મહેતા જેલમાં હતાં ત્યારે ડૉ. લોહિયા તરફથી એમને સંદેશો મળેલા કે : ' તમારી ધરપકડના દિવસે તમને વાયુપ્રવચન કરવા માટે યોજાયેલાં દુ. સાચો હતો કે ખોટો, એનો નિર્ણય એક દિવસ ક્રિતિદાસ કરશે. '

ચરવડા જેલમાં ત્યાર વર્ષની સખત કેદની સગ બોગથી રહેલાં કુમારી ઉપા મહેતાનો તા. ૪થી એપ્રિલના રોજ છૂટકારો થયો છે. મુજબમાં કેમિસ પ્રધાનમંડળ પદાઠઠ થયા પછી મુક્ત થએલાં સૌ પ્રથમ રાજદારી કેદી કુ. ઉપા ચહેતા છે.

જેલમુક્ત થયા પછી કુ. મહેતાએ ડૉ. લોહિયાને અંગત આપતાં જણાવ્યું છે કે : ' ડૉ. લોહિયા તો અમ કાર્યતંત્રના આત્મા હતા. '

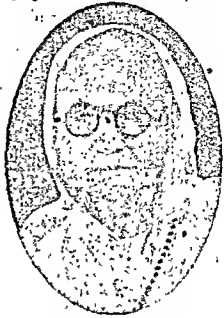
શ્રી મતી નાનીબહેન ગજજરને

વિદેહ થયાને આજે એક વર્ષ પૂરું થયું છે. એમના નેપાં વીતરાગી સાધ્વી સન્નારીના અવસાનને માટે શોક કરવાનો ન હોય, પરંતુ એમની પુણ્યતિથિને દિવસે એમનાં સુકૃત્યોનું સ્મરણ કરીને બાવબરી અંજલિ આપું છું.

સૂરતના સ્વ. કલ્યાણુદાસ ગજજરનાં પુત્રો અને સુવિખ્યાત વિરાનશાસ્ત્રી સ્વ. ત્રિભુવન-દાસ ગજજરનાં એ બહેન થાય. સત્તર વર્ષની કુમળી વયે એ વિધવા થયાં. ઉગતી ખીલતી કળી નેવી બાલિકા પર વૈધવ્યનો કારમો ધા પડે ત્યારે શું થાય, એ તો શબ્દોમાં ઉતારવું અશક્ય છે. પણ નાનીબહેન સામાન્ય ડોટીનાં વિધવાં નહોતાં. વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થતાં જ પોતાનાં નેવી અસંખ્ય બાળવિધાઓની વિષમ દેશના વિચારો એમને આવવા લાગ્યા. તે પોતાનું દુઃખ શ્રુતી મળ્યાં, અને સીસેવાના કાર્યમાં જીવન સમર્પણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એ જુનો જમાનો હતો. સ્ત્રી-જગતની દૃષ્ટિએ તો એ અધકાર યુગ હતો, એમ કહીએ તો ચાલે. સ્ત્રી-કેળવણી નામની જ હતી. ચાર પાંચ ચોપડી યુગરાતી ભણેલી બાળાની મળુના ભણેલીમાં થતી ! નવ નવ ને દસ દસ વર્ષની બાળાઓનાં લગ્ન થતાં ને એવી બાળાઓ વિધવા બનતાં કલ્યાણ જાન વિનાની એ નિરોપ બાળાઓ પાસે જન્મદીપની સગા માધક કર-જિયાત વૈધવ્ય પળાવવામાં આવતું. એ બાળા-એને કે યુવતીએને સંસાર સુખથી વંચિત રાખવામાં આવતી, એટલું જ નહોતું, પરંતુ એને પાપી અંધારાથી ને અપશુકનિયાળ માનીને અનેક પ્રેકારેનાં સીતમો એના પર યુગરવામાં આવતા, અને માનવસમાજરૂપી એ સળગતી ચિત્તામાં આ જીવતી સળગ્યા કરતી.

વીતરાગી સાધ્વી સન્નારી

શ્રી. નાનીબહેન ગજજર

લેખક:

શ્રી. જયોત્સ્નાબહેન શુક્લ

દુકાળો છાયામાં રહેતાં હતાં. પણ વૈધવ્ય દશા ભોમવતી અસંખ્ય બહેનોના આ જીવન બેઠને એમનું હૈયું કંકળી ઉઠ્યું અને એમના નેપાં જ એક નાગર બહેન બાલગોરી મુનશી સાથે મળીને એક સ્ત્રીશ્રીની સ્થાપના કરી. એ મંડળદ્વારા સ્ત્રીઓમાં માનપ્રચાર કરીને તેમનાં નિરુપ જીવનમાં સારિવક આનંદ પ્રમટાવવાની અને એમ કરીને એ જીવનોમાં સમાજસેવામાં ઉપયોગ કરવાની એમની અભિલાષા હતી. સન્ ૧૮૬૮-૬૯ ની એ સાલ. સમાજની કરડી નજર નીચે, વિવિધ પ્રકારની ટીકાઓ અને પ્રતિકૂળ વાતાવરણ વચ્ચે આ બહેનોનું કામ કીમેષીમે વિકસતું હતું.

એ જ અરસામાં ૧૯૦૦-૧ માં સૂરતની

શ્રીમતી નાનીબહેન પોતે તો ગજજર કુટુંબની

અગ્રમાં જેણે ત્રાણ ત્રાણ પેકરાવી હતી એ બધું કરી એક દાદી નીકળ્યો. પરિણામે કેટલીયે સુવર્તીઓ અને કુમળી બાળાઓ વિધવા બની. આ બનાવથી નાનીબહેને પારાવાર દુઃખ ધયું. સમાજ સીતમતી બહીમાંથી આ નિર્દોષ સ્ત્રીઓને ઉગારી લેવાનો એમણે નિશ્ચય કર્યો અને એ માટે પ્રવૃત્તિશીલ બન્યાં. નિરાધાર બહેનોને એમણે પોતાની સાથે રાખી અને તેમના ધવાયલાં હૈયાંને આશ્વાસન આપ્યું. ૧૯૦૭ માં 'વનિતા વિશ્રામ'ની સ્થાપના કરીને સ્ત્રીહિનતાનાં બીજ રોપ્યાં અને સામાજિક ક્રાંતિનો ઝંડો ફરકાવ્યો. આ મંગલ પ્રવૃત્તિને સૌએ ઉમળકાથી વધારી તે નહોતી જ લીધી. તે સંસ્થાની તેમ જ એ બંને બહેનોની પણ ખૂબ ખૂબ દીકાઓ થતી. આ સંસ્થા વિધવા બહેનોને સ્વેચ્છાચારિણી બનાવશે, અને હંદુ સંસ્કૃતિનું નામ નિશાન બુસારી જશે, એવી પણ દીકા થતી ! પરંતુ અર્થ વિનાના ખોટા લોકોપવાદથી કરી ભય એવાં એ બહેનો નહોતાં. એમનું કાર્ય સાચું હતું. વૈધવ્યના કારમાં દુઃખ દાક્ષાનજમાં સળગતાં એ જીવનો ઉપર વાતસલ્યનું અમૃત સિંચન કરવું એ એમનું મત હતું. છંદાઈ પીસાઈ જતાં એ જીવનોને જ્ઞાનરૂપી વારિથી પોષવાં ને સન્માર્ગે વાળવાં એ એમની મહેત્ત્વા હતી. આ મહેત્ત્વાની સિદ્ધિને માટે તેમણે ફક્ત તપશ્ચર્યા સ્વીકારી ને આશ્રમની બહેનો આગળ ઉત્તમવળ દર્શાવ મૂક્યું. આશ્રમની વગોવણી કરનારાંઓ મૂર્ખાં બન્યાં. આશ્રમની સુવાસ દૂર દૂર સુધી પ્રસરવા લાગી, અને યતનનું 'વનિતા વિશ્રામ કુમોરિકા' સધવા અને વિધવા સૌના વિશ્રામ અને નિર્દોષ આનંદનું સ્થાન બન્યું.

એ પછી તે કેરકેર એવા આશ્રમો ખુલવા લાગ્યા. મુંબઈ, અમદાવાદ, રાજકોટ વગેરે સ્થળે નાનીબહેનની દોરવણી નીચે જ આશ્રમો સ્થપાયાં. આજે સાત વનિતા વિશ્રામો જુદી

જુદી જગ્યાએ ચાલે છે અને દુઃખી અને અસહાય બહેનોનાં જીવનમાં અમૃત સિંચન કરી તેમના જીવનને પરમાર્થે વાળે છે. આમ શ્રીમતી નાનીબહેને પોતાનું દુઃખ બૂલીને જીવનનો સદુપયોગ કર્યો, એટલું જ નહિ, પણ બીજા અનેકને સેવાકાર્યની દિશા આપીને માનવજીવનનું મૂલ્ય આંકતાં શીખવાડ્યું. બાલ્યવયમાં વિધવા બનેલાં નાનીબહેને પોતાનું કંઈ સંતાન નહોતું, પણ કેટલીય દુઃખી બહેનોનાં એ માતા બન્યાં હતાં. એ વિધવા હોય કે ત્યકતા હોય, અગે એ હોય, પણ કુદરતનો ને સમાજનો ભોગ બનેલી એ સ્ત્રીને નાનીબહેનના હૈયામાં પુત્રી કે બહેન જેવું સ્થાન મળતું અને એ દાઝેલાં હૈયાને નાનીબહેનની હાથમાં માતાની ગાંઠ જેવી હૂંફ મળતી.

એટલે જ નમાનાને અધિકાર યુગ તરીકે ઓળખાવી શકાય. એવા જમાનામાં, અસંખ્ય વિધવા બહેનો જ્યારે અધારા ખૂણામાં નિરંતરની ગિંતામાં જીવતી સિઝાતી હતી ત્યારે, આપમેળે આ કાર્યની શરૂઆત કરનારા શ્રીમતી નાનીબહેન ખરેખર એક વિરલ વ્યક્તિ હતા. તેમની દષ્ટિ વિશાળ હતી. સૌમાય સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ પણ અનેક પ્રકારના સીતમોથી અથવા ત્યકતા બનીને ગૂંચળાઈ રહી છે એમ તેમને લાગ્યું અને આ તેમની દષ્ટિએ જ આશ્રમનું નામ 'વિધવાશ્રમ' રાખવાને બદલે 'વનિતા વિશ્રામ' રખાવું હશે એમ માનું છું.

જે કાળમાં સ્ત્રી ઉપર બહાર પગ નહોતી કાઢતી, ધરના પુરુષતંત્ર સાથે પંજી નિઃસંકાય બોલી નહોતી શકતી, લમ, મરણ કે દેવદર્શન સિવાયના કોઈ પ્રસંગની સ્ત્રીને કલ્પના પણ નહોતી આવતી. તે કાળમાં નાનીબહેનનું આ પગલું એક મહાન કાર્ય હતું. અર્થે એ માટે સૌમાજ એમનો સદૈવ ખણી રહેશે.

કાળી ધનધોર રાત્રી હતી. સર્વત્ર શાંતિ પથરાઈ રહી હતી. દરેક જીવ જાણે નિશ્ચિન્ત પેઠી ગયો હતો. ધરતીની ગોદમાં સૌ લપાઈને પડ્યા હતાં અને આખા દિવસનો થાક વહાલી માડીની ગોદમાં જાણે પીસરતાં હતાં.

પણ આવી શાંત રાત્રીને સમયે એક અગાસીમાં બે વ્યક્તિઓ કાંઈ યુસયુસ કરી રહી હતી. કાણુ હશે ! કાંઈને થાય કે અત્યારે શા સારુ આ અધરાતે આજુનાજુના શાંત વાતાવરણને તેઓ ખસેલ કરતાં હશે ? એ ભાઈબહેનને શું મોટા પ્રશ્ન ચર્ચાવાના હતા ? કે શું તેમને ડીટકડીવ વાર્તાઓની જેમ કાંઈ મોટા ખાનો વિચારવાના હતા ? કે પછી તેમને તેમની સંપત્તિની ચિંતા પડી હતી ?

ત્યાં બહેન બાઈને કહે છે, 'ભાઈ, આપણી બત્રીજી કરુણકાન્તાનાં લમ આપણે તારા સાળાની સાથે કર્યો. હવે તો બિચારીને ઘર માંડવું પડશે. સાસરિયામાં બધા માણસો છે. નાનો નાનાં છોકરાઓ છે. પી બાઈની વેઠ આ બિચારી કરુણકાન્તા કેમ કરીને લેવાડશે ?' અને ભાઈ કહે છે, 'વાત સાચી, પણ કરીએ શું ?' એટલે બહેન સિખામણ આપે છે, 'એહો ? એમાં શું છે ? રસતો કાઢીએ એટલે કરુણકાન્તા આ ત્રાસમાંથી છૂટે. મેં તો તેને શીખવ્યું હતું કે તુ તારા વરને કહેજે કે આપણે બંને એક બંગલો રાખીને મજિયારામાંથી મુક્ત થઈએ અને લહેરથી સ્વતંત્ર જીવન ગાળાએ. પરંતુ કરુણકાન્તાનો વંર શશિકાન્ત કાંઈ જ લેખમતો નથી તે તો કહ્યાં કરે છે કે મારાથી સ્વતંત્ર વાસનો જરા સરખો પણ વિચાર થઈ શકતો નથી. મારે મા નથી, પિતા ધરડા છે. અને આ નાનાં નાનાં મારાં ભાઈબહેનને આપણે કેને સરણે મૂકીએ ? એમને રક્ષણતાં મૂકી આપણે લહેર શરૂ કરવી ? તું આ ધરની કુલદીપિકા થવા આવી છે. તારી તો ફરજ છે કે તારે

નાણું દોના ત્રાસથી સિંચાતી સ્ત્રી

સહનશીલતાની 'મૂર્તિ'

લેખિકા

શ્રી. કલ્પનાબહેન

આ બાઈને સાચવનાં. વળી આપણે જુદાં કોનાથી રહેવાનું હોય ?' ભાઈ બોલી ઊઠ્યો, 'એમ ? વાત તો વિચારવા જેવી છે.'

ત્યાં બહેન ફૂંકડો માર્યો : 'શું ક્ષમા ! હવે મેં બીજો પાસો નાખ્યો છે. મેં વાત વહેતી મુકાવી છે કે શશિકાન્ત કરુણકાન્તાને મારે છે. એટલે તે બિચારી સાસરે રહેતી નથી, અને પિયરમાં દેહાડા કાઢે છે. હવે જો, તારે કામ કરવાનું છે. તારે સહયુગને પિયર જવા જ ન દેવી. ધરમાં તેની પાસે કાપોતોડ વેઠ કરાવવી. એટલે શશિકાન્ત એની બહેનની લાગણીને કારણે ઢીકો થશે. પછી નીચો રહીને જુદા રહેવા માટે કરુણકાન્તાને પગે પડવા આવશે.'

'પણ, બહેન !' ભાઈની કંપતી વાણી સંબળાઈ : 'સહયુગનો વાંક શો ? પાગને વાંકે પખાલીને ડામ રૂા દેશ ? આપણી બત્રીજી નમતું આપે તો ન અલે ?'

‘જા, રાયા ! આખરે બાઈડીને યદ્ય ગયો ને ?’ સરસ્વતીબહેને ઉત્તરેનેને ધક્કાવી નાંખ્યો. અને સદ્ગુણા ઉપર આખું કટક ચડી આવ્યું.

સદ્ગુણા સુખી માખાપની દીકરી હતી. નામ પ્રમાણે જ તે સદ્ગુણી હતી. તેનામાંથી ખેડ તો શોધી જડે તેમ હતું જ નહિ. સત્યની મૂર્તિ સમાન તે હતી. જેનું અંડોદ્ભાવ્ય હોય તેને ત્યાં જ આવી દીકરી હોય. અને એવી તે કોઈ બાગ્યશાળીને ઘેર વધુ યથને આવે ! સદ્ગુણાની જ્ઞાતિમાં તેમના જેવું ખાનદાન અને સંસ્કારી કુટુંબ ભાગ્યે જ મળી આવે. અને આંધી માતૃપિતાએ પોતાની અમલજી જ્ઞાતિમાંથી એક ખૂબ જ સુધરેલા અને બણેલા કુટુંબમાં પોતાની દીકરી પરણાવી, અને પોતાની તમામ ચિંતા ટળી જતી હોય એમ માનીને ગંગા નાણા જેટલો આનંદ અનુભવ્યો.

લગ્ન બાદ કેટલાંક વરસો વીત્યાં. સદ્ગુણાએ કેટલીય લીલીસુખી જોઈ નાંખી, અનેક મૃતનાં સુખદુઃખ પતિપત્નીએ અનુભવ્યાં. એકબીજાના જીવનસાથી બની તેઓ બીજાને પણ તેમના જીવનની અદેખાઈ આવે તેવું જીવન ગાળતાં. આ પ્રમાણે એકધારી રીતે પચીસ વર્ષો તો બહુ સહેલાઈથી વીતી ગયાં. પણ સદ્ગુણાનું નસીબ બહુ જોર કરતું નહોતું. સિધ્ધિએ કાંઈ જીવું જ નિર્માણ કરેલું. પરિણીત જીવનનો રજત મહોત્સવ જીજ્ઞાસુ તેને તો ખૂબ જ મન હતું. પણ મનમાં નહિ અને ચિત્તમાં નહિ એ રીતે જીવે અને જીવે રજત મહોત્સવ ઉજવાવો શરૂ થઈ ગયો ! મહોત્સવ તો એક દિવસનો હોય કે સાત, પણ સદ્ગુણાનું બાગ્ય મોટું. આથી તેના એ મહોત્સવ ધણું વર્ષો થઈ જાય ચાલ્યાં કરે છે ! આજ કેટકેટલાં વર્ષો વીત્યાં તોપણ તેના મહોત્સવ ઉજવાય છે ! કોણ જણે ક્યારે તે અટકશે !

સુખ અને દુઃખ બંને નિર્માણ સાથે જ થયેલાં જ છે. સદ્ગુણાની જ્ઞાતિમાં બણેલા મૂર્તિયા તો મળે જ નહિ. એટલે તેના બણેલા બાઈ સાથે સદ્ગુણાના પતિએ પોતાની બત્રીઈ પરણાવી. તે બત્રીઈનું નામ હતું કરુણકાન્તા. પણ સારું બણી હતી. પોતાનાં માખાપ હોવા છતાં, તે તો કોઈ સરસ્વતી પાસે જ અદર્શિત રહેતી, અને તેને જ પોતાની મા ગણતી. પણ સરસ્વતી તો નામ પ્રમાણે જ સરસ્વતી ! તેના જમાનામાં અંગેજવણી ખિલકુલ નહોતી, છતાં પણ તેણે યુનિવર્સિટીની ઉપાધિ મેળવી હતી. આજીવન કુંવારી રહેવાના તેના કોડ હોંસીલી માતા અને સુધારક વિચારના બાઈઓની મદદથી પૂરા પડ્યા. તેના દેખીતા સારા ગુણોને લીધે અત્યાર સુધી તેના આખા કુટુંબમાં તેનું માન વધુ, તેની આરા કોઈ ઉધાપે નહિ. બધાં જ પડ્યો બોલ જીવે. આખરે બધા ગુણોને કુબાડે તેવો એક દુર્યુષ્ઠ તેનામાં ઝગડો આવ્યો, અને બધાનાં હૈયા પરથી તેનું સ્થાન નીચે ઊતર્યું. તે બધાને લગાવ્યાં કરે અને પોતે દૂર રહીને બધો તમાસો જોયા કરે ! સદ્ગુણાના જીવનમાં એર મેળવનાર પણ તે જ. પોતે અપરિણીત. આથી કરુણકાન્તાને પણ ઘરસંસાર માંડવા દીધો નહિ, અને કરુણકાન્તાને કરુણાની મૂર્તિ સમાન બનાવી !

આમ તો કરુણકાન્તા પરણવા મોટે ધણી અતુર હતી. તે કોડબરી દુન્યાનાં લગ્ન પોતાની કાકીના બાઈ સાથે થયાં. લગ્ન પહેલાં પણ બે જર્ણુ રોગ સાથે ફરતાં. પરંતુ લગ્ન બાદ તે નવદેવતાના મન દિવસે દિવસે જીંદગી થવા લાગ્યાં અને બેમાંથી કોઈનો મેળ મળ્યો જ નહિ. લગ્નજીવનનો લદાવો લેવા બંને કમનસીબ જ રવાં. માથુસ આય નહિ અને ખાવા દે નહિ એ ઉક્તિ અનુસાર કરુણકાન્તાએ લગ્નજીવનનો લદાવો લીધો નહિ.

પણ, આદર્શ જીવન માળતા પોતાના કાકાકાકીના જીવનને પણ ધૂળમાં મેળવી દેવામાં કારણભૂત બની.

‘દાંમે તો કરું,’ એવું દોષએ શીખવાડેલું સૂત્ર રાખીને તેણે કેળવણીને પણ વગોવી. લમ બાદ સ્ત્રી તો સાંસરે જ શોભે, એવી દિંદુ સમાજની માન્યતા અને આદર્શને પણ ઠાકરે લગાવીને કરુણક્રાન્તા પીંછના પારેવા કરીને પિયેરિયાને સમજાવવા લાગી, સાંસરાની સાથે પતિનો પણ ત્યાગ થયો, અને અભ્યાસ આગળ વધારવા માંડ્યો.

કરુણક્રાન્તા પોતાની મરજીથી પિતા પાસે આવીને રહી, પરંતુ સદ્ગુણને તો નણદીનાં મહેણાં સાંભળવાનાં રહ્યાં. તેના પતિ પણ આ ક્ષણે તેના જીવનસાથી છે તેમ બૂલીને દુસ્મન હોય તેમ વર્તવા લાગ્યા. પોતાની બત્રીજનો પક્ષ લઇને જીવનસદચરી સાથે વાદ્યાલયથી રોજ યુદ્ધ થયો કરે. યુદ્ધનો તો અંત જ નથી. આજ કેટકેટલાયે વર્ષો વીત્યાં છતાં પણ એક-ધારી રીતે યુદ્ધ ચાલ્યાં કરે છે. સદ્ગુણાં બિચારી થું કરે? પોતાનો ભાષ્ટ ગમે તેવો સારો હોય પણ કરુણક્રાન્તા ધર માંડવા તૈયાર ના હોય ત્યાં એ શી રીતે ધર મંડાવી આપે! સદ્ગુણાને પોતાનાં ભાષ્ટને ત્યાં જવાનું પણ બંધ કરાવ્યું. સદ્ગુણાનાં બાળકો ઉપર સાસરિયાનો જ દક્ષ એમ કહ્યા કરે, અને જો તેને ભાષ્ટને ધેર જવાની કમ્પ્લે હોય તો બાળકોને લીધા વગર જાય. પોતાનાં બાળકોમાં સારા સંસ્કાર રેડવાને બદલે રોજ તેમને પોતાનાં કલકનો પાદ બાળે બજાવવાના અભ્યાસ! કુમળા માનસ પર આની કેવી માઠી અસર થશે તે વિચારવાનો ભાષ્ટને વખત નહોતો!

સદ્ગુણા તે સાંચે જ ત્યાગની પ્રતિમા-સદનશીલતાની મૂર્તિ. હળુ કોણ બાળે કેટકેટલું સદન કરવાનું તેને માટે વિધાનએ નિમ્નું દર્શો! સદ્ગુણાને તો કરુણક્રાન્તા બને રીતે

મુરલી

મુરલી મુરારિની વાગી,

ઓ સખી, મુરલી મુરારિની વાગી.
મુરલીના નાદે, માંદ મનડું નાચે;
વિશ્વ બધું ડોલે, ઓ સખી, મુરલી વાગી.

મુરલીનો નાદ સુણી,

ગોપ-ગોપી ઘેલાં બની,
રાધા-રાણી સંગે રમે
સ્વામ રમે હોરી : ઓ સખી, મુરલી વાગી.

કેમડાંનાં રંગ ઉડે, દેશરની છોળ ઉડે,
રંગે રંગાણી હો રાધા ગોરી :

ઓ સખી મુરલી વાગી.

ક. કિશોરી મ. અંતાણી

સગી યાય. બંનેના જીવન ધૂળમાં મળી ગયાં. તકરારનું મૂળ કારણ જ સરસ્વતી, છતાં પણ વાંક તો સદ્ગુણાનો જ નીકળે! દિંદુસમા-જમાં ત્યાં સીતું સ્થાન અધમ જ બપુનું છે, ત્યાં ભણેલા કે નહિ ભણેલા, બધા વહુને તો ઉંદરડી સમાન જ ગણે ને? આ સૂત્ર અનુ-સાર નિહોળને જ દંડવો જોઇએ ને!

સરસ્વતીનો પડતો બોલ ફક્ત એ જ અક્ષિત ઝીલી રહી છે: એક તો કરુણક્રાન્તા અને બીજી વ્યક્તિ તે સદ્ગુણાના પતિદેવ. સદ્ગુણા વિના ઢોકો સદન કરી રહી છે. પોતાના જીવનમાં હવે બિલકુલ રસ રહી નથી તેમ માનવા છતાં પણ બધું મૂંઝે મેટિ સદન કરી રહી છે. હજી તેને અચળ શ્રદ્ધા છે કે પ્રભુ તેને પડેલાંના જેવું સુખ પાડું અપાવશે.

‘દંધ લાખો નિરાશામાં અમર આંસા હુપાઇ છે.’

વૈભવસંપન્ન મહારાણીની ખીદમતમાં રૂંધાતી

દાસી

: લેખિકા :

શ્રી. સોદામિનીબહેન મહેતા.

પાંચ વર્ષ પહેલાં સિયંરાત્રીને દિવસે

હું દિલ્હીથી અમદાવાદ જવા-ખી. ખી. એન્ડ સી. આઇ. રેલ્વેની ત્રીટરગેજની ટ્રેનમાં મુસાફરી કરવા નીકળી હતી. ઉત્તર હિંદુસ્તાનનો શિયાળો એટલે ટાઢો તો કહે માઈ કામ. એ ૧૯૪૨નું વર્ષ હતું, એટલે લગાઈ પૂર જોસમાં ચાલતી હતી. જાપાનીઝ લસ્કર ફૂંકે ને જૂસકે બ્રહ્મ-દેશમાં આગળ વધતું હતું. અને ક્યારે કલકત્તા પર હુમલો કરશે તે કહી શકાય એમ નહોતું. એ રિથિતમાં અમે અમારા બાળકોને કલકત્તાની બહાર રાખવાનું યોગ્ય ધારીને અમદાવાદ રાખ્યાં હતાં. એટલે હું અમદાવાદ અને કલકત્તા વચ્ચે ફેરા ચાટા મારતી હતી; કારણ કે એક ઘર કલકત્તામાં અને એક ઘર અમદાવાદમાં. સરસામાન વહેંચી શકાય પણ લાગણીના કંઈ બે ટુકડા ચંદ શકે છે? એ વખતમાં આગ-ગાડીમાં મુસાફરી કરવામાં પારાવાર મુશ્કેલીઓ પડતી અને લસ્કરી સીપાઇઓથી બરેલી ટ્રેનોમાં મુસાફરી કરવામાં બહુ જ જોખમ છે, એમ અનેક મિત્રો કહેતા, છતાં અનેકવાર લાંબી મુસોફરીઓ મેં છેક એકલીએ કરી હતી, પણ ઇશ્વરકૃપાથી કંઈ કડવો અનુભવ મને થયો નહિ. છતાં એટલું કબૂલ કરું જોઈએ કે, જો સ્ત્રીઓના ડાઆમાં મારી સાથે બીજી કોઈ સ્ત્રી ન હોય તો મને સહેજ બીક લાગતી ને શિવ-રાત્રીની રાતે સ્થેશન ઉપર પહોંચતાં મેં જોયું કે મારા ડાઆમાં એક કિશોર વયની, સુંદર ગુલાબી ગાલવાળી, આસામની પડાડી જાતની 'ખાસી' કન્યા બેઠેલી હતી. તેની પાસે પુષ્કળ સામાન

હતો અને તેને મૂકવા રજાપુતાનાના કોઈ રાજાના ઘણા નોકરો આવ્યા હતા. આવું વિચિત્ર 'શેણ' જોઈ મને નવાઈ લાગી; પરંતુ માઈ પોતાનું મન તે વખતે ખૂબ જ ઉત્તેજાયેલું હતું એટલે એ ખાસી કન્યા વિશે વધુ જાણવાની જિજ્ઞાસા દબાઈ ગઈ. તે દિવસે દિલ્હીની આખી ભારત મહિલાપરિષદની રાખાનો એક બન્ય મેળાવડો થયો હતો અને તેમાં મેડમ ચીઆંગ-કાઈ-શૈકે અત્યંત જીરુસાબરેલું ભાષણ કર્યું હતું. એક સ્ત્રીમાં આટલો બધો દેશપ્રેમ, કામ કરવાની આવી અગાધ શક્તિ, સેંકડો વધેથી સામાજિક અન્યાય નીચે ક્યહાએલી પોતાની બહેનોને જાગ્રત કરીને તેમની પાસે યુદ્ધને સમયે દેશસેવા કરાવવાની કુશળતા જોઈ, મેડમ ચીઆંગ માટે મારા અંતરમાં અગાધ માન ઉપત્પન્ન થયું હતું. તે જ સભામાં શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતે ખૂબ છંતામયોં વક્તૃત્વથી મેડમ ચીઆંગનો સત્કાર કર્યો હતો. એ બધું જોઈને હિંદની સ્ત્રીઓનું બાવિ જીજ્ઞાસું છે એમ મને ખાતરી થઈ ગઈ. આવા ચિત્રવિચિત્ર તરંગો મારો મનમાં ઊઠતા હતા, એટલે મને ઉંઘ આવતી નહોતી. પેલી ખાસી કન્યા પણ બ્યારુંજ હતી અને ઉંઘી શકતી નહોતી. એટલે અમારી વચ્ચેનું મીન વટયું અને મેં એ કિશોરીને તે કોણ હતી તે વિશે સવાલ પૂછ્યો. ઉત્તરમાં તેણે જણાવ્યું કે, તે..... મહારાજનાં બીજાં રાણીની ..... ખાનગી મંત્રી હતી. .... રાજા અને રાણી તે દિવસે દિલ્હીથી એરાચેનમાં જીડીને પોતાને ગામ જવાનાં હતાં. એટલે તેમનો બધો સરસામન લઈને તે ટ્રેનમાં તે ગામ જતી હતી. તેનું નામ 'રોઝી' હતું અને તેનું સૌંદર્ય ખરેખર ખીસેલા ગુલાબ જેવું હતું; આવી મુગ્ધાને જિયારીને રજવાડામાં નોકરી કરવી પડે અને રાજના નોકરો સાથે મુસાફરી કરવી પડે, એ વિચારથી માઈ હૈયું, ચિરાઈ ગયું. મેં

રોઝીને પૂછ્યું: 'તું છેક આસામથી—ગામ કેવી રીતે આવી ? તને આ રજવાડામાં શવે છે ?'

રોઝી એ કહ્યું: 'ગમે વર્ષે...તાં રાજરાણી શીશોંગ દવા ખાવા આવ્યાં હતાં, ત્યારે અમારી મીઠાનની સાળા જોવા તેઓ આવ્યાં હતાં.'

રાણીએ અમારા પાદરી સાહેબને કહ્યું કે, 'મારાં કપડાંધરેણાં તૈયાર કરી આપે એવી, અંગ્રેજી કંપર્મા મ્હાનમણીની મિત્રબાની આપવાની હોય તો મદદ કરે એવી એક દારી મારે જોઈએ છીએ.' આથી પાદરીએ મારી વિધવા માતાને બોલાવીને કહ્યું કે, તારી દીકરી રોઝીને માટે મેં એક સારી નોકરી શોધી છે. રાણીને ઘેર તે ખામીપીને સુખી રહેશે; માટે તારે શીકર રાખવી નહિ.' મારી ગરીબ માતાને પોતાની સંતર વર્ષની કન્યાને દૂર રજપુતાનામાં મોકલવાની ઇચ્છા નહોતી, તેથી તે રડી પડી ને તેણે પાદરીને પગે લાગીને કહ્યું કે 'દે'કા પમારની નોકરી હશે તો ચાલશે; પરંતુ મારી દીકરીને શીશોંગમાં નોકરી અપાવો. જુવાન છોકરી મારી નજર આગળ હોય, તો હું એને સંભાળી શકું' પરંતુ નિષ્કૂર પાદરીને ક્યા ન આંખી અને તેણે ગુરસાથી કહ્યું કે 'ગરીબની છોકરીને આવાં લાંબાં ના હોય. હું જ્યાં મોકલું છું ત્યાં જવું જ પડશે. મેટ્રીક સુધી અમે મક્કત બાણાવી છે, તે અમારો હુકમ માથે મ્હડાવવા માટે.' મારી માતા બિચારી લાચાર હતી. મારાથી ન્હાનાં ત્રણ ચાર બાળકોને તેને આસે તેમ નહોતું. એટલે આંખુબરેલી અખો સાથે અમે માદીકરી છટાં પડ્યાં અને હું શીશોંગના મુંઢર પડાડા અને માની મીઠી દંડ છોડીને અહીં રજપુતાનામાં આવી છું.'

અમારી ટ્રેન જે જે રોડને ઊભી રહેતી, તે રોડને રંગબેરંગી સાકાવાળા કદાવર રજપુત રાજાનેકરો અમારા ડબ્બા આગળ આવતા અને રોઝી સાથે વાતો કરી આનંદ પામતા. આ જોઈ મારો જીવ બહુ બળ્યો. એટલે રોઝીને

પૂછ્યું: આ રજવાડાના નોકરોની તને ખીટ નથી લાગતી ? તું એ લોકો સાથે ઝાઝી છૂટ ના લઈશ. આસામના પડાડી લોકો જેવા તેઓ નિર્દોષ નથી હોતા. ત્યારે જવાબમાં રોઝી બોલી: 'બહેન, હું સમજું છું કે આ નોકરો મને સતાવવા મારા ડબ્બા આગળ ધડીધડી આવે છે. સાફ છે કે તમે મારી સાથે છો. પણ તમે આ લોકોની વિરોધ જોરથી ના બોલશો. એમાંથી કોઈ સંભળી જશે તો મારા ભોગ લાગશે. હું :જ્યારે પડેજવહેલી રાજમહેલમાં આવી ત્યારે બપોથી કંપતી હતી, પણ હવે ટેવાઈ ગઈ છું. હશે, ભાગ્ય જ્યાં ધંસી જશે, ત્યાં જઈશ. રાજમહેલમાં આવતા બધાં માણસો વચ્ચે હું મારી જાતને કેવી રીતે સંભાળી શકું ?'

એ અને પૂછ્યું: 'તારે શું કામ કરવાનું ? આખો દિવસ રાણીની પાસે રહેવાનું હોય છે ?'

રોઝી કહે: 'રાણીનાં કપડાંવા, કપાટ ગોઠવવાના, રોજ એમનાં કપડાં તૈયાર કરીને રાખવાનાં, છુટ મોજાં છલ્યાદિ સાફ રાખવાનાં વગેરે માફ કામ. જ્યારે હું રાણીના કપાટ જોઉં છું અને એમાં સેંકડો રંગીન કસબી રેસમી સુતરાઈ સાડીઓ જોઉં છું, ત્યારે મને એમ થાય છે કે, અરેરે મારી બિચારી મા પાસે એ સારી ગડી સાડીઓ અને થોડા ગરમ કપડાં હોત તો શીશોંગની સખત ટાડમાં એને મૂકવું ના પડત; અને મારાં ન્હાનાં બાળકોને રોજ રાતે ટાડથી મૂકતાં ફોટલા ધામળા ઓઢીને સૂતાં મારી નજર આગળ તરી આવે છે, ત્યારે મને એમ થાય છે કે, આ રાણીના અનેક ગરમ ઓઢવાનામાંથી બેચાર મારાં બાળકોને મળે તો કેવું સુઈ ? રાજમહેલમાં મને કોઈ સતાવે તેવું તો હવે મને કંઈ લાગતું નથી, પણ આ રાજવેશવ જોઈને મારા ધરની ગરીબાઈ માટે રોજ આંસુ પાડું છું. મીઠાનમાં શીખવેલી જીસસની પ્રાર્થના કરું છું, ત્યારે જરા મન શાંત થાય છે. આથી મીઠાનના

રસોઈઘર

સંપાદિકા:

સો. મણીમહેન એથ. મહેતા

લખાવનાર :

સો. જશવંતીમહેન એમ. દેસાઈ

(૧) લીલા ચોળાના ઘુધરા

સાધન-ચોળા શેર ૧, લીલાં કુણાં શ્રીફળ ૦૧, આદુ તોલો ૦૧, લીંચુ નં. ૩, લીંચ મથુઆર, મીઠું તોલો ૧, મરચાં લીલાં નં. ૧૦ વર્ગમની બુટી તોલો ૦૧, ઘઉંનો આરો શેર ૦૧ તેલ ૧ શેર, ઠાંચીર જુડી ૧.

કરવાની રીત-લીલાં ચોળા તાગ એક શેર લાવી બારીક સમારી દેવા અને ધીમે તાપે દબેજનાંબી ચડવા દેવાં. લીલા મરચાંનાં મગીયાં કેરી જીણા સમારી, આદુ જીણું સમારી તેમાં નાંખી દેવું અને ધીમી આંચે ચોડવું.

ચડી મથા બાદ ૩ લીંચુનો રસ કાઢી તેમાં નાખી દેવો. લીંચુનો રસ નાખ્યા પછી ઠાંચી મીર જીણી સમારીને નાખવી અને એક પહોળા વાસણમાં થંડુ થવા પાંચરવું. પાંચથી પછી અર્ધા શ્રીફળનું ખમણ બારીક કરી ઉપર બખરાવી દેવું. ત્યારબાદ લવીંગની બારીક ભુટી છાંટી દેવી. પછી ઘઉંના લોટને મુઠીવળું તેલનું મોણુ ઇંધ પુરીના નવી કણેક બાંધી તેની પુરી કરવી. પુરી તૈયાર થાય એટલે ચોળાનું પુરણ તેમાં ભરી બેઉ બાજુથી પુરીને બેવડીવાળા ફરતી નખથી સાંકળી વાળવી અને

પાદરી ઉપર એવો ઢિલ્લાર છૂટે છે કે હું તમને તેનું વર્ણન કરી નથી શકતી. વાત કરતાં કરતાં રોઝીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. લગભગ મધરાત સુધી વાતો ચાલી ને અંતે અમે બંને ઊઘી ગયાં. સવારના પહોરમાં પાંચ વાગે રેશન આવતા રાખના. સીપાઇઓ અમારા ડ્યાને ઘેરી વળ્યા અને રોઝી અને રાણીનો સામન ઉતારીને લઇ ગયા. રંભેરગી સાકવાળા રોળાની વચ્ચે ચાલતી ફૂલની કુળા સમાન રોઝીની સામે મેં ન્યાં સુધી-જગર પહોંચી, ત્યાં સુધી જોયા જ કયું. જાણે મારી પેલાની છાકરીને અજણવા રજવાડમાં મોકલતી હોઈ એવું દુઃખ મને થયું. રેશનની બહાર રોઝી ચાલી ગઈ, ત્યારે મારી આંખમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યાં. રેશન છોડીને ટ્રેન આગળ ચાલી. મારા ડ્યામાં હું એકલી પડી ગઈ. ઉંધ

છેક જ ઉડી ગઈ. જાતજાતના વિચારો મને આપ્યા. આ દેશમાં ખ્રિસ્તી પાદરીઓ પણ સાારાં કામો કરતા હશે, પરંતુ એ કુમળા કન્યા પર આવો જુલમ થતો હોય તેનાં કરતાં એ બધા સારા અને ખોટા પાદરીઓ આ દેશ છોડીને ચાલ્યા જાય તો સારું એમ ધડીક મનમાં થઈ ગયું. એક ગરીબ ખ્રિસ્તી છાકરીના સોંદરનો અને એની સુદ્ધિનો આવો દુઃખપ્રયોગ થાય છે એ જોઈ હૃદય કંપી ગયું.

ને જસસનાં ધર્મનો સંદેશ પહોંચાડવા પાદરીઓ દિલ્હમાં આવીને વસ્યા છે તે ધર્મ શું ગરીબ નિરાધાર સ્ત્રીઓ પર જુલમ કરવાની રજા આપે છે? કાંઈ નિર્દોષ કુવારી કન્યાનું જીવન નષ્ટ કરવા કરતાં વધારે પાપ શું હોઈ શકે?

હજી મને ઘણીવાર વિચાર થાય છે કે રોઝીનું શું થયું હશે? એ એની માન દરી મળી હશે કે નહિ? (મોતિધર)

નખંથી વાળતી વેળા પુરણ બહાર ન નીકળે તેની સંભાળ રાખવી. આવી રીતે તૈયાર કરી એક કઠાઈમાં તેલ મુકી તળા દાઢવા અને ગરમા ગરમ ઉપયોગમાં લેવા.

ચણાની વાટી દાળની પુરણપાળી

સાધન-ચણાનીદાળ શે ૦૧, જાયફળ નં. ૦૧, દુધ શે ૧૧૧, ખાંડ શે ૧૧૧, ઘી શે ૦૧, એસાંપચી ભુકી તો ૦૧, મેંદાનો આટો શે ૦૧, કેસર તો. બેઆની બાર.

કરવાની રીત-ચણાનીદાળ શે ૦૧, દોઢ શેર દુધમાં કલાઈવાળા વાસણમાં ચુકા ઉપર મુકી ધીમે તાપે બાફવું. નીચે દાઢ ન પડે તેની સંભાળ રાખી બફાઈ જાય એટલે નીચે ઉતારી વાટવું. અને તે વટાઈને એકરસ યાપ એટલે ઘી મુકી ચણાની દાળને બદામી રંજની યતાં સુધી સેકવી. પાણી ન રહે તેમ કરવું. પછી તેને ઉતારી દોઢ શેર ખાંડમાં જરા પાણી નાંખી ચાસણી યાપ એટલે તેમાં કેસર નાંખવું. નીચે ઉતારી દોઢ એટલે જાયફળ તથા એલાયચીની ભુકી તેમાં છાંટી દેવી. અને તેમાંથી ૦૧ તોલા વજન જેવડા લાડુ કરવા. ત્યારબાદ મેંદાના (ધીનું) મોણુ દધ પુરી વણવી તેમાં પુરણ બરી વેલણથી પુરીએ વણવી. અંદરથી પુરણ દેખાય તેવી પાતળા વણવી. પછી લોઢીમાં મૂકી ખંને પાંસા બદામી યતાં સુધી સેકી ઉતારી ઘી ચોપડી વપરાશમાં લેવી.

અખરોટનો મેસુખ.

સાધન-અખરોટ શેર ૦૧, બદામનાં બીજ શેર ૦૧, ખાંડ શેર ૦૧૧, દુધ તો. ૨, કેસર ૦૧ બાર ઘી, શેર ૦૧૧,

કરવાની રીત-બદામનાં બીજ ગરમ પાણીમાં ઉકાળા છોતરાં કાઢી સાફ કરી તેને બારીક લોટ કરવેલ. અખરોટના કુકડા કરી તેમાં અંદરનો ગમ આટો યાપ તેજ ઝીણો ખાંડો. પછી પોસે હાથે ચાળવું. તે ખંનેનો

‘સુંદર’ બાખરી

કુકરના સરકારી ખોરાક ખાતા તરફથી આ બાખરી દર્શાવેલી છે. તેમાં સર્વ પોષક તત્ત્વો હોય છે. તે સ્વાદિષ્ટ લાગે છે ને સસ્તી પણ છે.

તે બનાવાની રીત નીચે મુજબ છે. ચાખ્યા ગમરનો મુકનો લોટ પોણા શેર ચણાનો લોટ એક નવટાંક કુંગળા. એક નવટાંક તાંદળા ૬ મેથીની બાજ એક નવટાંક

ખંને જતના લોટ મેળવી દસ આનીબાર એટલે અડધા ર. બારથી જરા વધારે માખણ નાંખી તેનું મોણુ દેવું. પછી તેમાં મીઠું મરચું બાવે તે મુજબ નાંખવું. લોટમાં ઉપરની બીજ યીંગ્ને મેળવી કાણુ કણેક બાંધી બાખરી વણીને રોકવી.

આ બાખરી બે માણસને માટે પુરતી થઈ રહે છે. માખણને બદલે ઘી કે તેલ ચાલે. આટલી બાખરીનું ખર્ચ આશરે ચાર આના આવે. ખાતાએ એનું નામ સુંદર બાખરી પાડ્યું છે.

વિદ્યાબહેન ર. નીલકંઠ

રવો મેળવી દેવો અને ધીમાં બદામી રંજ યતાં સુધી સેકવો. પછી અધાં શેર ખાંડમાં પાણી શેર ૦૧ નાંખી ચુસે મુકવું. તેમાં દોઢ તોલો દુધ નાંખી ચાસણી કરવી. દુધ નાંખવાથી ચેલ હશે ને ઉપર આવશે, તે એક આરાથી કાઢી નાંખવો. પછી તે ખાંડની ચાસણી તણતારી યાપ એટલે ખંને મેળવેલા અખરોટ અને બદામનો ભુમો નાંખતાં જવો. પછી તુરત તેમાં ઘી નાંખતાં જવું ને હલાવતાં જવું. દાઢવા દેવું નહીં તે ખાસ ખ્યાલ રાખવો. કઠાઈમાં ચારે તરફથી ફેરવ ફેરવ કરવું. ઘી સોસીજાય એટલે બીજું નાંખવું. ખાણું હલાવી બીજવાર ઘી નાંખવું. તેવીજ રીતે ઘી નાંખતાં જવું ને ઘી છોટી દીધે અને ખુસે ત્યારે અને

(અત્યુસંધાન પૂરું પૂરું ઉપર)

માખાપોને મૂંઝવતા પ્રશ્નો

લેખક

Dr. D. D. D.

*

પ્રશ્ના-મારી દોકરી અલકે પલકે મોંદી પડે છે. ઝતુનો ફેરફાર થાય ત્યારે તો સારી પેટે તાવ કે સળેખમનો હુમલો આવી જાય. અમારા કુટુંબ સાથે ઘર જેવો સંબંધ બંધાયો છે એવા દાકતર વૈદની દવા મળી રહે છે એટલે માંદગી ખાસ લખાતી નથી; પણ દવા પાવામાં પંચાત બહુ કરવી પડે છે. બેળી દવા પીવામાં અખાડા કરે છે. તેના આપણ તો થાકીતે દવા પાવાની વાત જ પડતી મૂકવાનું કહે છે. પણ માંદગીમાં દવા વખરે તો કાંઈ ચાલે? સમજવડથી તો કદાચ માને નહિ. કાંઈને કાંઈ લાલચ દહને પણ દવા પીવાઓ છૂટકા. પણ હવે તો એમાંય બહુ કવરાવે છે. કાંઈ વાતની લાલચ, બીક કે ડરામણીને ગણ-કારતી નથી. તો માંદુ બાળક દવા પીવામાં આમ કરે તો શું કરવું?

જવાબ:-મારું ચાલે તો હું તો બાળકને દવા પાવાની બંધી જ છડું! આમ વાંચીતે તમે કદાચ ચોંકશો. પણ ચોંકવા જેવું નથી, એમ તમે જાડો વિચાર કરશો તો દેખાઈ આવશે. સારા દાકતર વૈદ આપણા કુટુંબીજન નેવા હોય ત્યારે તો દવાની વાતમાં બાળક પર ત્રાસ જ મુઝવે છે એમ કહું તો કાંઈ દાકતર વૈદ વિશે હીણું બાણું છું એમ ન

માનશો. ખરી રીતે તો દાકતર વૈદ આપણા મિત્ર હોય તો આપણામાં આરોગ્ય અને રોગ વિષેનું સાચું જ્ઞાન આવવું જોઈએ. પણ મને છે એથી ઉલટું. સંબંધો આપણને દવાના રવાડે ચડાવી દે છે.

તમારી બેળી વારેઘડીએ મોંદી પડી જાય છે એનો ખરો ઉપાય તેને વારે વારે દવાનાં વાટકા પીવડાવવા એ નથી. માંદગીનાં કારણો તમારે પકડી પાડવા જોઈએ. એવાં કારણો તો આપણે સહેજે જાણીને દૂર કરી શકીએ. દવા મેળવવાનું સુલભ હોતાં જરા જરામાં દવા લેવી, પાવી એ તો બેળીના શરીરને બપોરે હાનિકર્તા થઈ પડશે. તેનો દવા તરફનો કંટાળો સ્વાભાવિક છે. તમે જે પ્રયોગો (!) વડે તેને દવા પાડ્યો છો એ તો એથીય બહુતર છે. એટલે પહેલી વાત તો વારંવાર દવાનો આસરો લેવાનું બંધ કરીને માંદગીનાં કારણો કેમ દૂર કરવાં એ જાણીએ. કાંઈ ખાસ માંદગી વખતે દવા આપવાના પ્રસંગે પણ તેને અણગમતા એવા હીચારા પાછાંદવાનું તો નહિ જ કરતા. હું તો એટલે સુધી પણ કહું કે દવા વગર ચલાવી શો. એથી સરવાળા બાળકને તો લાભ જ થશે. કારણો દૂર થતાં રોગ સારવાર અને ખોરાકના ફેરફારથી અચૂક આરામ થશે. જ્યારે ઘણીવાર તો આપણે બધો આધાર દવા બની જાય છે અને સારવાર અને પચાપચ તરફ ટુલસ થાય છે. એથી રોગ ટળતો નથી, પણ એક યા બીજા રસ્તે કાયમને માટે શરીરને વળગે છે. સહેજ તબિયતમાં ફેરફાર જણાય કે દવા લેવી જ જોઈએ એ સુધરેલો વહેમ છે.

*

પ્રશ્ન:-સૂર્યોદય પહેલાં ઊઠવાનો અને સવારનાં કામો પ્રભાતમાં વહેતાં પતાવી દેવાનો આજ આપણાં ઘરોમાંથી ધસીતો જાય છે. ઘરનાં અમે પણ બધાં કાંઈ

વહેલાં જિજ્ઞાસા ન મણાવ્યો, પણ મારા પુત્રે તો મોઝા જિજ્ઞાસા તરીકે રેકડે કર્યો છે. હું અંકા સાડા આઠ નવ સુધી જગાડીએ નહિ તો પથારી જ ન મૂકે. આમ કાંઈ મોઝે સુધી જાગતો પણ નથી. દશ પહેલાં સુધે જાય છે. મોઝા જીડે, પછી દાતણપાણી જેમતેમ પતાવે. નાસ્તાનું તો બધાંએ ક્યારનું પતાવ્યું હોય એટલે ભાષણાનું માટે વધું ધટ્યું-જે કાંઈ હોય તેથી અને કમને પણ તેણે નમાવડું રહ્યું. તેના બાપુ તેને લેછટ લતીકે કહીને ખીજવે પણ ખરા. પણ ભાષ-ખુંધનાં પેટનું પાણી હાથે તો ને! નવ વાગે સતો હોય તો પણ જીવામાં તો એટલો જ મોઝા. આ ટેવને લીધે-તેનો એકે કાર્યક્રમ વખતસર ન પડે. દાતણપાણીનું ઝટઝટ પતાવે, નાસ્તામાં જેવું તેવું ચલાવી લેવું પડે, નાહવા ધોવામાં ઢંકાણું ન રહે, શાળાની તૈયારીનું કામ પણ. જોઈએ તેવું ન થાય, અને આ બધાને લઈ જમવામાં પણ તેને હતાવળ દરથી પડે. નવ વર્ષનાં તો થયો. આ વર્ષે જ તે અંગ્રેજ પહેલાં ધોરણમાં પાસ થઈને ચડ્યો. તેની મોઝા જીજ્ઞાસાની ટેવ કેમ કરીને દાળવી?

જવાબ: તમે જે કહ્યું તેમાંથી તમારા દાકરાનો વર્તીત જોતાં તેને સમધારણ બાળક કરતા બીજી કેમ રીતે કમ માની શકાય નહિ. તેની મોઝા જીજ્ઞાસાની ટેવનાં કારણો તપાસ માગે છે. મોઝા જીડે છે છતાં તેનામાં સ્ફૂર્તિનો અભાવ હોવાનું તમે લખ્યું, છતાં લાગતું નથી. મોઝા જીજ્ઞાસામાં મોઝા સ્વાતું કારણ પણ દેખાતું નથી.

એક વાતમાં સંતોષ લઈ શકાય તે એ કે તમે તેની આ ટેવ માટે ચિંતા સેવા છો, છતાં કશી દીકા કે ટોંક ટોંક કરતાં નથી એ છે. આવી ટેવો માટે આપણે સમભાવથી

ધીરજપડે ઉપાય શોધવા તૈયાર હોતા નથી. એટલે ટેવ તો જતી જાય, પણ આપણી અધીરાઈ બાળકને પડતું માનસિક નુકસાન કરે છે. તમે એને પોતાની રીતે પોતાનું મોઝાની લેવામાં જે રીતે મોકળો મૂક્યો છે એ હકીકત તમારે પહેલે અભિનંદનને પાત્ર છે. છતાં તેની આ ટેવ તરફ દુર્લક્ષ તો ન થઈ શકે. સંભવ છે કે કોઈ શારીરિક કારણે તેને લાંબો વખત જીંઘવાનું જરૂરી હોય, તેથી તે મોઝા જીડેતો હોય. તેની જીંઘ કેટલી સ્વસ્થ છે, રાત્રે તે વચ્ચે વચ્ચે જાગી જીડે છે કે, જીંઘતાં શ્વાસ લેવા મૂકવોની ક્રિયા નાક વાટે જ કરે છે કે કેમ એવી સામાન્ય હકીકતો પણ જીડે જિજ્ઞાસાની તપાસી જોવાની જરૂર છે. વધેલા કાકડાથી શ્વાસનક્રિયામાં ખામી હોય, પેટ સાફ ન રહેતું હોય કે સ્વાતું રથાન અયોગ્ય હોય એ બધું અસ્વસ્થ જીંઘતું કારણ બને. અને અસ્વસ્થ જીંઘ મોઝા જીજ્ઞાસાનું પ્રમુખ કારણ બને.

(અનુસંધાન પૃ. ૫૦૫)

ઉપર ચડે ત્યારે કેસર નાંખી દેવું. તેનો રંગ જોવો. બહુ આકરો ન થાય તેવો ચડી આવે એટલે એક વાસણમાં ઢાળા દેવો અને તુરત દુધ તોડો ના, અને પાણી તોડો ન મેળવી ખંખે હાથથી ઢાળેલા મેસુખમાં છંટકાવ કરવો કે અંદર જાળી પડી જાય. વાસણને ઘી ચોપડવાની જરૂર નથી. પછી થોડી વારે તેમાં આંકા કરવાં અને એ તે આકાંમળી જાય ત્યાં સુધી દરડા દેવું. આ ચીજ બનાવતાં થોડાં અનુભવની જરૂર છે. શરૂઆતમાં ઉપર લખ્યા મુજબ અધો બાળકો કરવો. વજન અરધું અરધું લઈ શોખી શકાય છે. એક વારે હાથ બેસી જશે અને બનાવટમાં ખંત રાખશે તો બીજી વાર જરૂર તમે બનાવી શકશો.

જીવન-વિજ્ઞાન

: સંપાદક :

શ્રી. 'અનંત'

[સાધારણ લખી વાંચી જાણતી બહેનો પણ સહેલાઈથી સમજી, વિચારી શકે, એટલું જરૂરજેઠું અને ઉપકારક જ્ઞાન તથા જાતિય પ્રશ્નો વિષે એકદમ સરળ શિક્ષણ આપતી પત્રમાળા]

પ્રકરણ ૧૬.

રજોદર્શન અથવા ઋતુસ્રાવ

રજોદર્શન, (રજસ્વાલા-ઋતુસ્રાવ)—

Menstruation or Monthly Course એ સ્ત્રી ઉત્તરલાયક થયાનું ચિહ્ન છે.

બે અંડાશયો (ગર્ભસ્થાનની ઉપલી બે બાજુ બે ફળદાય વળગેલાં હોય છે તેને અંડાશય કહે છે)માં સ્ત્રીખીજ નામના સ્ક્રમ્બાણા (ova) જાંતુ કે ઇંડાં થાય છે. દરેક ઇંડાનું કદ એક-ઇંચના ૧૨૦ થી ૨૪૦મા ભાગ જેટલું હોય છે. દર મહિને રજોદર્શન (ઋતુસ્રાવ) વખતે એક ઇંડું પાડીને અંડાશયની સપાટી ઉપર આવે છે અને ફળવાહીની (રજવાહીની પણ કહેવાય છે) ઝાલર આગળ ધકેલાય છે. ફળવાહીનીનો અંડાશય (સ્ત્રીઅંડ) તરફનો છેડો ખૂબ વિશાળ અને પુલ્કની પાંખડીઓની જેમ પુમતાવાળો હોય છે તે ઇંડાને (જે પ્રવાહી રૂપે ઇંડાની તરફથી જોવામાં આવે છે) ગર્ભાશયમાં ઠાલવે છે. આ ક્રિયાને દર ચાર અઠવાડિયે-૨૮ દિવસે-તેનું દર્શવાનું તેને રજસ્વલાપાણું, ઋતુસ્રાવનું, આગડછેદ વગેરે નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સ્ત્રી જાતિમાં આ ક્રિયા બાર ચૌદ વરસની ઉત્તરથી શરૂ થઈ લગભગ ૪૫-૫૦ વરસની ઉત્તર સુધી ચાલુ રહે છે, દરમહિને ત્રણ દિવસ સુધી

સ્ત્રીને યોનિમાર્ગમાંથી આતંવ-લોહી વહે છે. આ ક્રિયા ચાલુ રહે છે ત્યાં સુધી સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરવાની લાયકાત ધરાવે છે. ૪૫ વર્ષની ઉમ્મરે અગર તે પછી ઋતુસ્રાવ બંધ પડે છે. પરંતુ અંડાશયમાં ઇંડાના પરિપોષ થવાની ક્રિયા દરમ્યાન સ્ત્રીપુરુષનો સમાગમ થાય છે તો પુરુષનું તત્ત્વ-શુક્રાણું-તે ઇંડા સાથે મળીને બંને તત્ત્વોનું ગામજી થયેલું ઇંડું તૈયાર થાય છે અને આ સંયુક્તતત્ત્વનો ગર્ભ બનીને ગર્ભાશયમાં રહે છે અને તે નવ માસ સુધી પોષાય છે.

આ સાવ શરૂ થતાં પહેલાં કન્યાના શરીરમાં સંગીન ફેરફારો થાય છે. શરીરની ખીલવણી ઝડપી અને છે, ઢગરા મોટા થાય છે, બગલમાં અને જનનેન્દ્રિયની ઉપર વાળ ઉગવા માંડે છે, મજાતંતુ વધારે કાર્યસાધક અને છે તેમજ કામવાસના પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તેની સાથે જ ગર્ભાશય, ખીજોપ વગેરે અવયવોની ખીલવણી થાય છે. એટલે કે રજસ્વલામાં પ્રવેશી ચૂકેલી કન્યા ગર્ભધારણ કરવાને લાયક અને છે.

સાવ શરૂ થતાં પહેલાં કન્યાના સ્વાસ્થ્યમાં તંદુરસ્તીમાં બગાડો થાય છે, પણ તેમ થાય છે જ એવો નિયમ નથી. કેટલીક કન્યાઓને આ જાણતમાં કાંઈ પણ માહિતી કે સૂચના મળેલી નહિ હોવાથી એકાએક લોહીનો સાવ ચૂંટાં તેઓ ગભરાઈ જાય છે. તો પણ ધણે ભાગે પહેલાં કેટલાક માસ સુધી તો ઋતુસ્રાવથી તાસ થાય છે.

ગર્ભ રહ્યા પછી ઋતુસ્રાવ બંધ પડે છે અને બાળક અવતર્યા પછી તે ધાવતું હોય ત્યાંસુધી સામાન્યપણે ઋતુસ્રાવ થતો નથી; આથી ધણી માતાઓ જલ્દી ગર્ભ ન રહે તે માટે બાળકને લાંબા વખત સુધી ધૂવરાવવાનું નહીં થામે છે; પરંતુ આથી ધણી વખત માતા અને બાળક બંનેને સોંસવું પડે છે,

દારણુ, સાંધા વખત આળકને ધરણવાનું ચાલુ રાખવાથી માત્રાની તંદુરસ્તીમાં ખગાડો થાય છે, તેથી ધાવણમાં ફેરફાર પડે છે એટલે આળકોની તંદુરસ્તીને પણ હાનિ પહોંચે છે. સાવ શરૂ થતાં પહેલાં કે તે દરમ્યાન સ્ત્રીને ધણો ત્રાસ થાય છે, પેટ પુલીને જડ થયા જેવું લાગે છે, બેચેની જણાય છે, યોનિમાર્ગમાં જરા અગન બળે છે, અને સહજ કામવાસના થાય છે, વારે વારે મૂત્ર વિસર્જન કરવું પડે છે, સ્તન કુલે છે અને ફુંખે છે, થાક લાગે છે, માથું ફુંખે છે, જૂખ ઝોંઝી લાગે છે, ક્રોધવાર ઉઘડી થાય છે, રહેજ તાવ આવે છે. વગેરે ચિહ્નો ક્રોધમાં સાધારણુ તો ક્રોધમાં વર્તાઓછાં ફુંખદાયક જણાય છે.

અત્યુત્સાવ બધે થાય ત્યારથી માંડીને ફરી વખત દેખાય તે દરમ્યાનનો સમય ૨૮ દિવસનો ગણી શકાય અથવા ચાર અઠવાડી-આનો સમજવો લેખ્યો.

આ ચોક્કસ સમયની ગણના સંપૂર્ણ તંદુરસ્તીવાળી અને જેનાં જનન અવયવો પુરી રીતે વિકસેલાં છે તેને માટે નિશ્ચિત હોવાનું સમજવું, ઘણી સ્ત્રીઓમાં જોવામાં આવ્યું છે કે તેમને ઋતુકાળ બરાબર સમયસર આવે છે. એકપણ દિવસનો ફેરફાર થતો નથી: છતાં બહારનાં આહારવિહારની પણ તેના ઉપર અસર થતી જોવામાં આવે છે.

પણ જે સ્ત્રીઓને ધરતું કામકાજ કરવાનું હોય છે અને જેઓને નિયમિત શરીર પુરતી કસરત મળી રહે છે તેવી સ્ત્રીઓને અનિય-મિતતા વેઠવી પડતી નથી.

જે સ્ત્રીના સ્ત્રાવ-આર્તવ-નો રંગ સસલાના રંગ જેવો અથવા લાખના રંગ જેવો હોય, જેના ડાઘ કપડાં ઉપર પડવા છતાં સાધારણ પાણીથી ધોવાથી સહે ચઢ જાય, જે અતિસાધ માંદાગળકાવાળું ન હોય, તેમજ અત્યંત પાતળું પાણી જેવું પણ ન

હોય, જેમાંથી વધુ પડતી અગ્રિય બદબો ન આવતી હોય તેને 'શુદ્ધ-આર્તવ' કહી શકાય.

આ માસિક સ્ત્રાવ ૩ થી ૫ દિવસ ચાલુ રહે છે. આથી વધારે દિવસ ચાલુ રહે તો તે અસ્વાભાવિક સ્થિતિ—ફુંખદાયક સ્થિતિ—મણાય. આવના રંગ સ્વાભાવિક રીતે કુદરતી લોહી કરતાં ટંધક, મેસો હોય છે. લોહીમાંથી ચોક્કસ પ્રકારની વાસ આવે છે. સાધારણ રીતે આ લોહી બેથી ચાર ઓંસ જેટલું વહે છે, પણ વ્યાયામ, પ્રવાસ, કામોત્તેજન, ગરમ પીણાં, ગરમ પાણીનું રનાન વગેરે કારણોથી તે વધે છે. અને ટાઢ તેમજ માન-સિક ઉરકેરણીથી ઓછું થાય છે. (આ સાવ ઝેરી હોય છે અને માસિક માંદગી બેઠાવતી છે—જે બેસતી—સ્ત્રીના સ્પર્શથી કે તેણી નજીક જવાથી ફૂંસો કરમાઇ જાય છે.)

માસિક સ્ત્રાવના પ્રસંગે સ્ત્રીઓને ઓછા વધારે પ્રમાણમાં ત્રાસ થાય છે, એટલે આ ક્રોધ રોગ નથી, પણ તેને લીધે કેટલાંક રોગોને નદદ મળે છે. દા. ત. પરમીયો હોય તો આ અરસામાં તેનાથી વધારે ત્રાસ થાય છે અને એપ લાગુ પડવાનો સંભવ રહે છે.

રજવાલા સ્ત્રીએ પુરતાં કપડાં અને સ્વચ્છતા જાળવવાની અત્યંત જરૂર છે, નહીં તો લોહીના ગટ્ટા ખાઝીને તેમાંથી બદબો નીકળે છે અને યોનિમાર્ગમાં રોગજનુને ફેલાવો થાય છે. ઘણી કન્યાઓને ફક્ત અસ્વચ્છતાને લીધે જ પ્રદરનો રોગ લાગુ પડે છે.

ન્યારથી નવો જમાનો શરૂ થયો છે, ત્યારથી ઘણી માતાઓ પોતાની યુવાન પુત્રીને માસિકધર્મના નિયમો સમજાવતી જ નથી. તેઓ તો માસિક ધર્મને આકૃત સમજતી હોય તેમ જોવામાં આવે છે. માસિક ધર્મના નિયમો તરફ ન્યારથી બેદરકારી વધતી ગઇ છે ત્યારથી સ્ત્રી-સરીરના આર્તવની અસ્વા-ભાવિકતા અને ચિત્ર-વિચિત્ર વ્યાધિઓ એટલી

બધી જોવામાં આવે છે કે સેંકડે પંચારી ટકો સ્ત્રીઓ અટકાવને કારણે જ પીડાતી જોવામાં આવે છે.

બાર પંદર વરસની યુવાન બાળાને એનાં નિયમોનું ગાંન ક્યાંથી હોય ? એટલે ધરની વૃદ્ધાઓ અથવા માતા તેમને મર્યાદિત આવે તેના દિલમાં હસાવે તો જરૂર એ આખા જીવનમાં ભૂલી ન શકે; પરંતુ જ્યાં માતાઓ જ સાચા નિયમો ન જાણતી હોય ત્યાં પોતાની પુત્રીઓને કેવી રીતે સમજાવે ?

રજસ્વાલાનાં નિયમોનું પાલન કરવા માટે આયુર્વેદ શાસ્ત્રે ખૂબ આગ્રહ કરેલો જણાય છે. તે તો મૂખ્યત્વે ગર્ભાધાન અને બાવી ઉત્તમ સંતતિને માટે ઉત્તમ રજ અને રજસ્વલાના નિયમોનું પાલન કરવાની મહત્તા ઉપર ખૂબ ભાર આપે છે.

જરા શી ગદ્યમત કે બેદરકારીને કારણે ઘણી સ્ત્રીઓ રાગને પોતાના શરીરમાં ધર કરવા દે છે, અને પાછળથી ઘણી પીડાય છે. આમ ન થાય માટે ઋતુસ્વાવના દિવસોમાં સ્ત્રીઓએ નીચે જણાવેલાં કેટલાક ખાસ નિયમો અવશ્ય પાળવાં જરૂરના છે:—

(૧) આયુર્વેદ ખાસ આજ્ઞા કરે છે કે રજસ્વાલા સ્ત્રીએ રજની શરૂઆત થાય તે દિવસથી જ સખત પ્રહાયર્થ પાળવું.

(૨) ઋતુ સમયે દરેક સ્ત્રીએ અંદર લગોટ કે ચડી પહેરવી, લગોટનું લુગડું તદન સ્વચ્છ હોવું જોઈએ. લગોટ હંમેશા સાથુ વડે સાફ કરી તડકામાં સુકવી રાખવું, મેલું વસ્ત્ર કદી વાપરવું નહીં. લગોટ પર લોહીના ડાખા પડે કે તરત તેને બંદલી નાખવો, અને બીજો સ્વચ્છ તડકામાં સુકવેલો લગોટ પહેરવો.

(૩) ઋતુ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી સ્નાન-કરવું નહિ; કારણ કે એ સમયે ગર્ભાશય અને તેની આગુઆગુના અંતરમાં લોહીની વૃદ્ધિ-ભરાવો-થાય છે, અને ત્યાં એકાએક હંડી લાગવાથી ચામડીની અંદર

આવેલી ઝીણી ઝીણી લોહીની શીરાઓ સીધા અને તેમાંનું લોહી શરીરની અંદર ગમે. કેટલાંક ભાગોમાં જવાથી ત્યાં લોહીનું પુષ્કળ વધી જઈ તેમાં એક પ્રકારનો દાઢ-મગ્ગ પેદા થાય છે. આવી રીતે એકાએક હંડી લાગવાથી ગર્ભાશય અને તેની સાથે જોડાયેલી બીજા અંગો પાકી પથુ જાય છે. માટે સ્ત્રી સ્થિતિમાં હંડી ન લાગે અને સ્વચ્છ રહેવા તેની ખાસ સાવચેતી રાખવી.

(૪) ઋતુ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી છાત્ર હંડી જમીનપર સુવું કે બેસવું નહિ. (હંડી લાગવા ન દેવી એ કાતુમતી સ્ત્રીને માટે સૌથી વધારે સાવધાની બધું છે.)

(૫) ત્યાંસુધી સાવ ચોસુ રહે છે ત્યાં સુધી રજસ્વાલા સ્ત્રીએ સાસુ અગર બીજા ધરમાં ઉત્તમલાયક સ્ત્રીઓ પાસે સુવું. આવી સ્થિતિમાં કદિ પતિ પાસે જવું નહીં.

(૬) ઋતુમત્તરી સ્ત્રીએ કાંઈજાતની મહેનત કામ કરવું જ નહીં. આ ખાતર જ આપણા ધર્મશાસ્ત્રમાં રજસ્વાલા સ્ત્રીને અસ્પર્શ્ય મનુષ્યોમાં આવે છે. આ નિયમ પાળવામાં નથી આવતો તો સાચ ઉચિત સમયે બંધ ન થતાં ધણો સમય લાંબાવે છે.

(૭) કાતુમતી સ્ત્રીએ મુસાફરી કરવી નહિ. આવી રીતે વર્તવાથી ઘણી વખત ગર્ભાશય રથાનગ્રસ્ત થઈ જાય છે. અને એ સિવાયની બીજી પથુ ઘણી પીડા પેદા થાય છે.

(૮) ખોરાક નિયમિત લેવો. બદનબી થાય તેવો કાંઈપણ ખોરાક ખાવો નહિ; તોડો સાફ આવે તેવા ઉપાય લેવા.

ઋતુકાળ દરમ્યાન અસ્વાભાવિક લક્ષણો:—
(૧) ઋતુ સમયે ઘણી સ્ત્રીઓને પેડ અને કમરમાં પીડા થાય છે.

આવી સ્થિતિમાં કાતુમતી સ્ત્રીએ કાંઈ પથુ જાતવું કામકાજ કરવું નહિ. અને પચારીમાં સૂઈ રહી સંપૂર્ણ આરામ લેવો. આ પ્રકારનો આરામ એ એક પ્રકારની

અગત્યની સારવાર છે એ જૂલું ન લેખએ.
 એક મોટી શીશીમાં ગરમ પાણી ભરી
 તે વડે, પેકુ ઉપર શેક કરવો, અથવા તો
 રબ્બરની - કોયળામાં ઉનું પાણી ભરી પેકુ
 ઉપર રાખવામાં આવે તો તેથી પીડામાં ઘણો
 ઘટાડો થશે. અને હાંધિપણ સાધન ન હોય તો
 એક લોટામાં ગરમ પાણી ભરીને લોટો પેકુ
 ઉપર રાખવાથી પણ આરામ થાય છે. મત-
 લ્ય છે, આ રીતમાં પેકુ ઉપર સતત શેક
 કરવો એ અગત્યની વસ્તુ છે.

ઘણી વખત કોડો (હાનત) નિયમિત સાથે
 ન થતો હોય તો પણ આવી જાતની પીડા
 થાય છે. આ માટે એક ઓસે એરેડીયું તેલ
 ગરમ પાણી સાથે સવારમાં પી જવું, આથી
 જુલાય લાગશે.

ઉપલા ઉપાયથી પીડા ને ઓછી ન
 ન થાય તો લાયક વેદ ડાક્ટરની સલાહ લેવી.

(૨) ને અત્યંત ઓછો સાવ થતો હોય-

અકરમાત શરદી લાગવાથી રક્તભાવ નિય-
 મિત આવતો નથી. અને એથી પણ પેકુમાં
 પીડા થતી લાગે છે. આ રોગમાં શરદીઆતથીજ
 સાવચેતી રાખવામાં ન આવે તો પાછળથી
 ગર્ભાશય નામનો ફડકો રોગ લાગુ પડે છે.
 અને રોગી આખું જીવન ૬૪ મોગવે છે.

આ રોગની શરદીઆત થતી જણાય કે
 તરત તીચેના નીચેના જાળવવા કાળજી રાખવી.
 એ પેકુ ઉપર ઘઉંના જુસાની પોટિશ મૂકવી. દર
 ૬લાકને અંતરે પોટિશ બદલવી. ૫ ઉપર
 જણાવેલ શીશી કે રબ્બરની કોયળામાં ગરમ
 પાણી વડે પેકુ ઉપર શેક કરવાથી પણ
 ફાયદો થાય છે. એક મોટા ટબ (Tub)
 કુંડી-માં ગરમ પાણી રેડી તેમાં કેક સુધીનો
 ભાગ ડુબે એ રીતે બેસી રહેવાથી અગર
 ગરમ પાણીની પીચકારી લેવાથી પણ આવ
 સાધે ફાયદો છે.

આમ છતાં હિમિત પરિણામ ન આવે તો
 પછી સારા વૈદ-ડાક્ટરની સલાહ લેવી. [ચાલુ]

બાળઉછેર

સો. ભવ્યલક્ષ્મી રણજિતભાઈ વૈદ્ય

(ગતિકથી ચાલુ)

[૨] બાળકની સંભાળ.

બાળક છોકરી રૂપે જન્મે તો ઘણી
 કોમોમાં ને ઘણા બધું વસ્તુ દાખવવામાં
 આવે છે તે બીજકુલ અજુગતું છે, તેમ લાની-
 કારક પણ છે. છોકરીને પેટ પૂરતું ખાવા ન
 આપવું, એની છોકરા નેટલી હાળીજ ન રાખવી
 —કારણ એ તો પારકા ધરની વસ્તી છે—આ
 ઘણું જૂલ બરેલું છે. તે છોકરી ભવિષ્યમાં
 માતા બનવાની છે અને દેશને ચરણે રત્નો
 ધરવાની છે તે ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. આથી
 બેદરકારીને પરિણામે તેના આરોગ્યના નમજાં
 પાયા નખાય છે, એને ભવિષ્યની પ્રજા નખતી
 ઉત્પન્ન થાય છે, — માટે પુત્ર અને પુત્રીના
 ઉછેરમાં જરોરપણ બેદરકાર ન રાખવો જોઈએ.

માતાના હાથ જગ પારખું જુલાવે છે એ
 માતા જ જગને જન્મ આપે છે, જાતન કરી
 છવાડે છે, અને જગત ઉપર પ્રેમની આણ
 વતીવે છે. માતા પરમ દેવતા છે. એ જ પ્રજાને
 પાકનાર કે અડગનાર મહાનશક્તિ છે: પ્રજાનું
 સુખ-એની દોહન માતાના આરોગ્ય પર
 નિર્ભર છે. નિરોગી અને નરવી માતાએ જ

રામજી જેવા દુધમલ બાળકને જન્મ આપીને ઉછેરી શકે છે. અને એ જ બાળકે વડે પ્રજા સમૃદ્ધ બને છે. જ્યાં માતા જ રોગીથી દરે, દીન દુઃખી હશે, તેની કુખે તે કેવી પ્રજા જન્મવાની હતી ? કોઈ પણ કોમ કે પ્રાંતની ઉન્નતિ કે પડતીની પારાશીથી એની સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય છે. ગુજરાતી સ્ત્રીનું આરોગ્ય ઉવે-ખાતું ઘટશે, એના શરીરને વળગેલી વ્યાધીઓ, એના મનને દબાવતી આધિઓ, અને ઉપાધિઓ જશે ત્યારે જ આપણી ઉન્નતિની ઉપાધિઓવાની: તે પહેલાં તો દરગીઝ નહિ.

હવે આપણે બાળકની ઉછેર-ઉપર વિચારીએ. કહેવત છે કે, અથાણું બગડ્યું તેનું વર્ષ બગડ્યું. તે પ્રમાણે જેનું અર્ધોગ (પછી તે પતિ હોય કે પત્ની હોય) બરાબ મળ્યું તેનો તો ભવ જ બગડ્યો, એ શું ખોટું છે ? જેનો ભવ બગડે તેનું ભાવિ પણ બગડેજ તે સ્વભાવિક છે. માટે બાળકને સારી રીતે ઉછેરવું તે સ્ત્રીઓના જીવનની મહાન ફરજ છે.

સુવાવડા નવ દસ માસ પછી બાળક માતાનું દૂધ છોડે ત્યાં સુધી માતાએ અથાણું, રાયતાં, બજ્યાં વિગેરે તમતમતા સ્વાદ ઓછા કરવાનો સયમ સેવવો. અને દોઢ બે વર્ષ પછી પણ માતાએ ફરી રજેદશન થાય ત્યારથી બે વર્ષ આરામ લેવો જોઈએ કે નથી આગલા દોઢ બે વર્ષમાં ગર્ભાશયને ધાવણુ કાળમાં પેતાને લાગેલા ધસારો એ ભરપાઈ કરી શકે, નહિતો બાળક પરિગણું બને, માતા ન ખાઈ જાય, આઠે નવું બાળક નમાઈ જન્મે: એમ ધણી રીતે તુકરાન થાય છે. વળી બે બાળકના જન્મ વચ્ચે, ત્રણથી પાંચ વર્ષનો ઓછામાં ઓછો ગાળો હોય તો જ બાળક અને માતા બંનેના ઉછેરમાં ને વિકાસમાં અતુકજતા રહે.

‘અઠ’ રહે ને દિનથી, ધાવે ન્યાં લગી બાળ; સુતપિતાએ બાળવું, બ્રહ્મચર્ય દિનરાત.’

સામાન્ય રીતે પહેલા દસ દિવસ બાળકને અમલાં પહેરાવતા નથી, તે ખુલ છે. બે-તેને ઓઢાડી રાખે છે, પણ તે બાળકના હાથપગનાં હલનચલનથી નીકળી જાય છે અને તેને શરદી લાગી જવાનો વધારે સંભવ રહે છે. બાળકનું પેટ, છાતી, ગળું, સાથળ, બમલ વગેરે બરાબર ઢાંકવું જોઈએ. બાળકને ખાંધ-વગરનાં અને છુટલાં ગળાનાં અમલાં ન પહેરાવવાં, પણ દરેક અંગનું રક્ષણ થાય તેવી જાતના કપડાં સીવડાવવાં જોઈએ. નસ સલાહ આપે તે પ્રમાણે બાળકની નાળ ઉપર પોટો બાંધવો અને નાળ ઉપર ગરમ ઘી કરીને લગાડવું. ચોંમાસુ હોય તો પેટ ઉપર ગરમ પોટો બાંધવો એ બહુ જરૂરી છે, પણ તે બહુ સખત બાંધવો નહિ; નહિતો બાળકને ઉલટી થવાનો સંભવ છે. દોરપીટલમાં તરત જન્મેલા બાળકને ગરમ ઓઢવાતમાં વીંટળી રાખે છે. તેથી બાળકને જરાપણુ શરદી લાગવાનો ભય રહેતો નથી. ધેર સુવાવડ કરી હોય તો માત્ર મોટું બહાર રહે તેવી રીતે બાળકને વીંટળાઈ દેવું. બાળક ઓઢા માસનું થાય ત્યારે તેને વીંટળાઈ રહેવું ન ગમે, કારણકે હાથપગ છૂટા રાખી તેને હલાવવા ગમે છે. તેવે વખતે કપડાં વધારે સારી રીતે પહેરાવી ઓઢવાનું લઈ લેવું જાઈએ.

બાળકને બે વસ્તુની બહુ જરૂરની છે—તાજી હવા અને સૂર્યનું અગવણું. અને તે આપણને મક્ત મળી શકે છે. તે ઉપરાંત પૂરતી સંભાળ અને માતાનું દૂધ મળે તો બાળકની તંદુરસ્તી સારી રહે છે.

આખા ઘરમાં જે ઝોરડમાં સૌથી વધારે તડકો આવતો હોય તે ઝોરડામાં બાળકને ગાડી ઉપર સુવાડી રમાડવાનું રાખવું. બાળક એ ઘરનું મુખ્ય માણસ છે ને તેને ખભર બધી સર્વવડતા કરવી જોઈએ, ધણી બાળકને પાળામાં લઈને જ બેસી રહેવાની ટેવ હોય છે. (ચાક્ર) ૧

(ગતિકૃતિ ચાલુ)

મારી સાસુએ કરેલી

મારી સુવાવડ

લેખક,

શ્રી. જટભાઈ વેદ્ય

*

લેવાની દરજ્જા પાડતાં. અન્યથા શરીર, પ્રાણ અને મન બંધાય છે એવી મારા સસરાની માન્યતા હતી, એ માન્યતાને અનુસારે અમારું સૌતું આદારતું ધોરણ હતું, છતાં ખાસ આત્મ પ્રસંગે વધુ કાળજી રખાતી હતી.

સગર્ભાવસ્થા દરમીયાન મારી દરેક ક્ષિત્તિઃ અણુવાનો અને તેને યુક્તિથી પૂરી કરવાનો ખૂબ પ્રયત્ન કરે. શારીરિક આરામની સાથે મને માનસીક આરામ અને આનંદ આપવા માટે પણ ઘણું જ તત્પર રહે. કહેશે કે, જે તમારું મન અત્યારે જરાય ક્યવાય તો ગર્ભને જીવ પણ દુઃખી થાય અને બાળક શારીરિક બોલ-ખાંપણવાળું કે માનસીક વિકૃતિવાળું જન્મે.

મને હેજ ટેનીક વસમી લાગતી ? આના જવાબમાં મારે કહેવાનું કે, મારાં સાસુની સાચવણીથી મારું શરીર પહેલેથી જ ખૂબ સચવાયેલું એટલે હેજ વસમી પડવાની જ નહોતી. વળી સગર્ભાવસ્થાની સરખાતી જ મારા બાપુ મને મર્યાં ખટારાં કંઠોળ ગળપણુ મિષ્ટાન્ન અને ભારે અગર વાયડો ખોરાક ફરસાણુ હત્યાદી બંધ કરી સાદો સુપથ અને પોષ્ટિક ખોરાક જ લેવા દેતાં એટલે સગર્ભાવસ્થામાં મૂરે કયા ઉપદ્રવો ન થતાં, તંદુરસ્તી જ રહેતી; છતાં ઠાઠ વાર આ વખતમાં મારું શરીર ખગડે તો તેના ઉપાયો તેઓ અણુતાં અને હાનિર જ રાખતાં. ઘણુંખરું તો ગંદકાડાની ફાફી સાકરમાં લેવાથી કે સુંઠેના ભુઠા મીઠા ઘીમાં લેવાથી પતી જતું. એનાથી બુખ લાગતી અને વાયું ન જણાતું. કશિય પેટમાં બજે કે ઉનવા વરતાપ વેા ધાણાં ધરાખતું

અલખત નવા જન્માનાને બિલકુલ ન ગમે એવાં કેટલાક ભોગ પણ મારે થવું પડતું. ઢાંઢની નજરલાગે એવી માન્યતાને જીંદગી મને જેને તેને ત્યાં ન જવા દે. એક મહિનેજ માથે નાકવા દે. કહેશે કે, 'આપણાં કુળમાં માતાજીની એવી આરા છે.' બહારગામ પણ ન જવા દે, કહેશે કે 'નહીનાળાં બે જીવસોતી સ્ત્રીએ ન એળંગાય.' મારા પિતા કહેતા કે, આવી માન્યતાઓના મૂળમાં-ધણે ભાંગે શારીરિક સાચવણીનો અને મનને સ્વચર રાખવાનો હિદેશ હોય છે. એ બધું તો ઠીક, પણ ખાસ નજર નહિ લાગવાને માટે હનુમાનજીની મળી, ચાર શેરીના ચોકની ધૂળ અને આડ઼ એક કાળા ગજકણુના લુગડાના કકડામાં સીવી માલ્ળાંયું બનાવી એનાં દોરામાં એક થોડાનો કરડો તથા ઢાંડો પોરાવી મારા હાથને કાંઠે બાંધે. આવા વહેમની પ્રક્રિયા મને ન ગમતી, પણ સારા સાથે થોડું નરસુંએ રહેવાનું તો હોય જ ને ?

નવો જન્માનો રજોદર્શન વખતે અને સુવાવડ વખતે દુધ ન ખાવાની માન્યતાને વહેમ જ ગણે છે ને ? અહીં એનુંયે મારે ભોગ થવું પડતું એમ તમે કહો છો ને ? હા, પરંતુ એ સિવાયના બધા વખતમાં સ્ત્રીઓને ખૂબ દુધ ખાવાની જરૂર છે એમ તેઓ માનતાં અને મને ખવરાવતાં; એટલે એમના એ વહેમના ભોગ બનવાથી મને કશી ખોટ ગઇ નથી. પણ મને સગર્ભાવસ્થામાં દુધ માખણ અને ઘીથી તરબોળ રાખતાં એટલે શરીર વધારે સરસ રહેતું.

અમારા ઘરમાં તામસી ખોરાક તો વધારે દોતો જ નહીં, છતાં સગર્ભાવસ્થામાં મર્યાં, ખટારા, અચાણું, કંઠોળ, તેલમાં તળેલા પઢાથો, દોઢાં, ચવાણું, કે આચરકચર કેહી ઘડાય એવા ઢાંઢ ખોરાક મને ખાર્યાં દેતાં નહોતાં. કાચમ સાર્ત્વિક આદારની બલામણુ કરતાં અને શેવરજતાં; છતાં સગર્ભાવસ્થાની સરખાતી તો મુખ્યત્વે સત્વગુણી ખોરાક જ

પાણી પાત્રાં કે- લીજાની ગળે પલાળને પાત્રાં. જો તાવ આવે તો ખદિરાદિ ચૂણુ થોડુંક પલાળીને એનું પાણી પાઈ. વખતે સળેખમ ઉધરસ થઈ આવે તો મરી પલાળી મધમાં અને ઘીમાં થોડુંક ચટાડી દે. બકરી અને ઉલડી ચાપ તો તુલસીનાં પાન અને એલચીના દાણા વાટી એનું પ્રવાહી પાઈ દે, એટલે તરત જ રાહત મળી જાય. જો કે પછુ ભવિષ્યમાં વારંવાર દવાઓ લેવાની એઓ વિરુદ્ધ હતાં, છતાં આવા સાદા પ્રયોગો જ્યારે જરૂર પડે સારે વાપરીને ઉપદ્રવો થયા હોય તો મટાડી દેતાં. કબજાઆત ન થવા માટે એકમી છડુ ક્યારેક આપે. કવચીત એરડિયું દુધમાં પાચ એટલે પેટ સાફ રહે. જો કે આવે વખતે વિના કારણુ વારંવાર રવ્ય પછુ ન દેવે! નોંધએ, એવું તેઓ માનતાં. એમની માન્યતા એવી હતી કે, જે સ્ત્રીઓ સંપૂર્ણ નિરાગી છે અને પથ્ય ભોજન કરનારી છે, આહાર વિકાર નિદ્રામાં નીચમીત છે, જેમને ઝાડો પેસાળ સાફ આપતાં રહે છે એમને ખાસ કરીને હેળના ઉપદ્રવો ઝાઝા થતા નથી અને હેરાન થવું પડતું નથી. આ માન્યતા સાચી છે એવો મારો અનુભવ તમે પછુ કશુંક રાખશો.

આ અરસામાં સહેજ પછુ શરીર નરમ ચાપ તો મગતું પાણી અથવા દુધ ખાત ખીચડી થુલી જેવો હલકો જ ખોરાક લેવા દે. પહેલી સુવાવડ વખતે જ્યારે મારા પિતાએ મને પોતાને લાં તેડી જવાની ધમ્મ્યા બતાવી ત્યારે મારાં સાસુએ ના પાડી કહ્યું કે, તમે રજા શહેરના; તમારી જીઓને બરાબર ખાખર ન પડે કે સુવાવડ કેવી રીતે કરાય. પછુ તમે છો વસતારી મુજાસ. 'એમાં જો સુવાવડની તક બરાબર રેના સચવાય કે સારવાર બરાબર ન થાય તો ખરીદ કચળે. બિચારીને આખી છુંદી કમહાવું પડે માટે અહીં રહેવા છી.

મારા પિતાએ વિનવણી કરી કે "તો સુવાવડ ઇસ્પીતાલમાં કરાવું. ત્યાં બધી બેરાબર સારવાર કરાવું." મારા સાસુ કહે, "જે હું ન માનું. ત્યાં ગમે એવી લાગવગ થતી હોય પણ 'આ મારું છોકરું' 'આ મારી વડું' એવું ઠાપ્ત ત્યાં પોતાપણું ન હોય; માટે મારે આની સુવાવડ માટે હાથે જ અને મારી નજરે કરાવવી છે."

જેમ મને મારા પિતાને ત્યાં જવા ન દીધી. તેમ પોતે પછુ એકવાર મારી સુવાવડ ખાતર તેમના બાઈના એકના એક દીકરાના લગ્નમાં પછુ નહોતા ગયાં. મારા માંમાજીએ એક રાત પછુ આવી જવા માટે મારાના મોવાળા પગે લોલા પછુ તેઓ એકના એક થયાં. મેં પછુ વિનવ્યા કે હજી મને 'છટાછટા' આવવાને થોડી વાર છે. તમારા બાઈને બહુ દુઃખ લાગશે માટે એક દી' જઈ આવી મને સાચવી દે. મને કહે કે 'પુરા દી એકા પછી તને એક દાણુવાર પછુ રેડી ન જ મુકાય. અને ગામની ઠાપ દાઈનેય સાચી ખાખર ન પડે. વળી-મારી ગેરહાજરીમાં તને કાંઈ થાય અને તારી સારવાર એ દાણે બરાબર ન થાય તો છુંદ-ગીનું સાથ તારા શરીરમાં પેસી જાય. મારો બનીને તો મારા વગરે પરણીને ઘેર આવશે."

આઠમા માસમાં તો મારી બહુ જ સંભાળ રાખે. એતવણી આપે કે 'આ માસ મારે ગણાય છે. જો આમાં પ્રસવ થાય તો બાળક અથવા માતા-એક તો જોખમમાં આવી જ પડે છે.' આ માસમાં મને જરાક કામ કરવા ન દે અને પૂરેપૂરો આરામ આપે.

આઠમો માસ અધુસરે સારે અઢી શેર ઘી અને અઢી શેર ગોળના મેથીના લાગવા વાળે. એમાંથી દરરોજ એક લાડુ મને આપતા. પુરા દી અથવારે ત્યાં મુધી મેથી ખવરાવે. આ સમય દરમીયાન એક શેર મેથી તો મારા પેટમાં જાય જ. તેઓ એમ-કહેતાં કે આ મેથીના સેવનથી જુની કબજાઆત મટે

છે સુખરૂપ પ્રસવ થાય છે અને બાળકને પુષ્ટિ મળે છે.

તમે એમ પૂછો છો કે દડવી ઝેર મેથી શે બાવતી ? પહેલાં ન બાવતી પણ હવે તો બાવે છે. વળી હું બહુ જીભડી પણ નહોતી અને દંદાય બચપણમાં અણસમજણી હોયશ ત્યારે તોછડા વેણે ક્યાં દશે તોયે પ્રેમાળ સાસુએ ઠંડાપણ પૂર્વક આજીભાવતા પણ ગુણકારક ખાત્ર પદાર્થો ખાવાની ટેવ પાડી છે અને હવે તો - હું એના ગુંથો પ્રત્યક્ષ અનુભવી ચુકી છું. એટલે ખીજાં દશાં બહાનાનો સવાલ રહેતો જ નથી.

ખરેખર મારો તો એવો અભિપ્રાય અંધાધ્રુ સુક્યો છે કે, સત્ત્વભાવરસા કે સુવાવડ દરમીઆન આપણે પરાપૂર્વથી ચાલ્યો આવતો અને શાસ્ત્રાનુસારીત ખોરાક ખાવાથી આપણાં શરીર વધારે મુધરે છે અને એના ત્યાગથી જ આપણાં શરીરોની આવી કુદરસા આવી છે, ઉપરાંત દરેક સુવાવડે પુષ્ટ અને સખળ બનવાને બદલે આપણે કૃશ તથા નિર્બળ બનીએ છીએ.

પુરા દિ બેસે ત્યારથી તો એમની ચીંતાનો પાર જ નહીં. બધી તૈયારી બરાબર કરી રાખે. ઝીણામાં ઝીણી વાત પણ જુલે નહિ પંચાળનો સરસ બાવળ કે બોરડીનો ચુંદર, ધોળકાની સુંક, મોટા જીંચી ગતના મંદોડાનું ધીલો વજ, મેથી, સુવાદાણા, તીર્પા વગેરે જોઈતી બધી ચીજો સારામાં સારી અગાઉથી મજાવી લઈ, ઝટકી, જરૂર પ્રમાણે આખી કે ખાંડીને ડાબલીએ ભરી મુકે શેરડીના વાદેથી મજાવીને સરસમાં સરસ ગોળની બેલીએ પણ ઘરમાં સંઘરી મુકેલી હોયજ. પાંચ વરસનો જુનો ગોળ ગળયુથી મોટે તો અમારે ઘેરથી જ મામમાં સો માગી જાય છે. ઘેર ફગાણ હોય તો બેસીબું થી મારે કંઈ જુદું જ ભરી રાખે, નહિ તો

આમડામાંથી ફરીયાદાર તાજું લીલવણી મોઢર જેવું થી અંધો મણુ જેટલું મજાવી રાખે. સુવાવડમાં જોઈતી દરેકે દરેક ચીજ સારામાં સારી લાવે. એમણે એકવાર ગામડામાંથી થી મંગાવ્યું. એમને પસંદ ન પડ્યું એટલે ગામમાં જ્યાં જ્યાં બેસીના ફગણાં હતાં ત્યાં ત્યાં બધે ફરી વળ્યાં. શેક લેવાનાં છાણાં પણ આખે ભરવાડનાડો ખુંદીને ચોક્ખા બકરાંની લીંડીએનાં ધુળ કે ઘાસ વગરનાં ધુમાડો ન થાય અને શેક બરાબર થાય એવા લાવે, મારા પ્રસૂતિના ખાટલા નીચે શેક વખતે દડી પણ ધુમાડો થયો નથી. અને મેં કે મારા બાળકે ગુણામણુ અનુભવી નથી. શેક નાખવાની રીત પણ સમજપૂર્વક અને કળામય હતી. રાખના ઢગલાના મંદવાડ વચ્ચે સળગતા છાણાનો શેક મારે લેવા પડ્યો નથી. શેકની રીત હું સમજાવું. એક મોટી ઠીંગમાં બહાર છાણાં સળગાવી, ધૂમાડા વગરના અંતરા થાય ત્યારે મારે મોટે શેક સાર જ પાથરેલ ખીજ કાથી ભરેલા ખાટલામાં કંતાનતું બેથકુ ત્રેવડું ચણીયું બીજાવી મને સુવરાવે. પછી નીચે બે બોટાની ચોટીમાં સહેવાય, ખમાય એટલા એટલા નિર્ધૂમ છાણાના અંગારા આપનાં જાય. દાઝી ન જતાપ કે ખાટલાનાં પાતર ન બળે એની કાળજી રાખે. આવી રીતે પહેલી રાતે અને વહેલી પરાડમાં એકથી બે કલાક શેક લેવાનો—દિવસ રાત ધુંધવાતા છાણાંથી બીલકુલ નહિ. એમનો એવો મત છે કે, રોજ બે ત્રણ કલાક સરસ રીતે શેક લેવાય તો યે કાપડો થાય અને કેડો ફગાવો ન. થાય. રાત દિવસ સુવાવડના ખાટલા નીચે શેક નાખવાની જરૂર નથી. એનાથી ધૂમાડો થાય અને માતા ને બાળક ગુંજાય; તેમજ આંખો ખરડે. જેલીકવાર કાવચેન ન રહેવાય તો સુવાવડીની દાઝી ખાના પણ દાખલા મને છે એ પણ આપણે સમજ્યા છે.

(આલ)

સંસારના અનેક જટિલ પ્રશ્નોનું નિરાતે સરલીકરણ થવા દેવા માટેની સામ્યવાદી રશિયાની પ્રતિષ્ઠા આજ સુધી હતી. 'રજિસ્ટર' કરેલા લગ્નમાં દંપતીને 'ઝાગમ' નામની સરથાની નૃણક પડે તે શાખામાં માત્ર ત્રણ રૂબલની શ્રી જ ભરવાની હોય છે. ત્યાં પરણવાના આરોગ્ય વિષે અને આગલાં લગ્નો તેમજ એ લગ્નોથી થયેલાં સંતાનો માટે પૂંછપરછ થાય છે. આટલું થયું એટલે તેમના લગ્નોનો ઔપચારિક સ્વીકાર થાય છે. તત્કાલ લેવી એ સોવિયેટ રશિયામાં જરાય અધરી વાત નથી. એમાં અહુ વાર પણ નથી લાગતી. એમાંથી એક જણ પીગ્મની હાજરીમાં તલાક માટેની અરજ પેશ કરે કે તરતજ તલાક મળી જાય છે.

આ કેટલી સાદી, કેટલી મુક્ત યોજના છે ? નહિ કંઈ જાળજ, નહિ કંઈ ખટપટ ! રહેવાય ત્યાં સુધી બેઠા રહે, ન રહેવાય ત્યારે છૂટા પડે. બાળકોના પણ ઔરસ અનોરસ જેવા બેદ નહિ. જેને કાંઈ ન સાચવે તેને રાજ્ય પોતે સાચવે, પછી શીકર શી ?

પરંતુ જીવનની જટીલતા આવા સરલીકરણને બાળે જ દાદ દેતી હોય છે. અનુભવે કરીને રશિયાને આ મુક્ત સરલ ધારાઓ મર્યાદિત કરવા પડ્યા છે. 'જરાગરામાં ચર્તા લગ્નો, છૂટાછેડાની સરળતા, અને 'મુક્તપ્રેમ'ના સિદ્ધાન્તો હવે રશિયામાં ગતકાલની વસ્તુઓ બની ગઈ છે. છાપાંઓ વારંવાર બાર દબને દબા કરે છે કે 'લગ્ન એ જીવનપદ્ધતિ નભાવવા જેવો સંબંધ છે.' કુંવારીઓ કુંવારીઓ અને નાના પરિવારવાળા નામરિકોને ખાસ પ્રકારના કર ભરવાના હોય છે.

માતૃપદને રાજ્ય તરફથી બંધ્યા, પ્રસૂતિ વખતે મફત સારવાર અને એનીતેથી રોતોથી ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. દુધ કે તેથીય વધારે સંતાનોવાળા માતાને 'સોવિયેટ યુનિ-

યનની વીર માતા' નો ધ્વજકાંચ એનાયત થાય છે તે છાપામાં તેમના નામ આવે છે.

૧૯૪૪ના જુલાઈમાં સુપ્રીમ સોવિયેટની ખાસ ડીક્રીથી છૂટાછેડાના કાયદાને ખૂબ તંજ બનાવી દેવામાં આવ્યો છે. જેને છૂટાછેડા જોઈતા હોય તેને રચાનિક વતમાનપત્રોમાં એને માટે જાહેરાત કરવી પડતી હોય છે. સુસ્કેલીના શ્રીગણેશ ત્યાંથી જ મંડાય છે. કેમકે ચાર પાનાનાં વતમાનપત્રોમાં જાહેરાત માટે અવકાશ મળતાં મહિનાનો મહિના નીકળી જાય છે. છૂટાછેડા માટેની પ્રાથમિક અરજ લોકઅદાલતને કરવાની હોય છે ને શા માટે છૂટાછેડા જોઈએ છે તેની વિગતો કારણો સહિત ૧૦૦ રૂબલની શ્રી ભરવાની હોય છે. અદાલતનું કામકાજ જાહેરમાં ચાલે છે. લોકઅદાલત પહેલાં તો સમાધાન કરવાનો યત્ન કરી જાય છે. એ જો નિષ્ફળતા જાય અને છૂટાછેડા મંજૂર થાય તો ૫૦૦ રૂ. માંડી ૨૦૦૦ રૂબલ સુધીની રકમ એમાંથી એક કે બન્ને જણ પાસેથી વસુલ લેવાનો ધારો છે.

જે દિવસે છૂટાછેડાનો નિયમધારો જાહેર થયો તે જ દિવસે નિઃસંતાન નામરિકોને ઓછા સંતાનવાળા કુટુંબોને ભરવા પડનાર કરની પણ જાહેરાત થયેલી. કહે છે કે આને લીધે છૂટાછેડાની સંખ્યામાં ૭૦ ટકા જેટલો ઘટાડો થઈ ચૂક્યો છે. (પ્રભાંધુ)

જાપાનમાં થોડા વખત પર ૩૩ વર્ષની એક આઘેડ બાઈએ માંદગીથી અશક્ત બનેલી પોતાની ૧૭ વર્ષની પુત્રીનો વધ કર્યો હતો ને તેનું માંસ રાંધીને કુટુંબીઓને ખવડાવ્યું. પરંતુ પાછળથી આ વાતની ખબર ત્યાંના અધિકારીઓને થતાં તેમણે એ બાઈની ધરપકડ કરી તેની સામે ટેસ ચલાવ્યો હતો. તોમાં એને ૧૪ વર્ષની સખત મજૂરીની કેદની સજા થઈ. જાપાનમાં મનુષ્ય-વધનો બનાવ આ પહેલો વડેલો જ બન્યાનું કહેવાય છે.

તા. રજ એપ્રિલે દિલ્હીની વડી ધારાસભામાં
ડૉ. દેશમુખે રજુ કરેલું હિંદુ પરિણીત સ્ત્રીના
અસંદેહ સંજોગોમાં જુદા રહેવાના તથા ભરણ-
પોષણ મેળવવાના હક અંગેનું બીજા પાસ થયું.

આ બીજામાં એવી જોગવાઈ કરવામાં
આવી છે કે, જે હિંદુ પરિણીત સ્ત્રીના પતિ
તેનાથી લાગુ નહિ પડેલા એવા કામ પશુ
ધિકારપાત્ર દરદથી પીડાતો હોય, પતિ સાથે
રહેવું સ્ત્રી માટે બિનસલામત કે અનિચ્છનીય
બને એવો જુદમ પતિ સ્ત્રી પર વરસાવતો હોય,
જે પતિ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે કે ફરીથી પરણે,
જે તે ધર્મોત્તર કરીને હિંદુ મઠી બધ, તે
ધરમાં રખાતુ રાખતો હોય કે રખાત સાથે
રહેતો હોય તો અને બીજા કામ પશુ વાગબી
કારણસર સ્ત્રીને અલગ રહેકાણુ અને ભરણ-
પોષણ મેળવવાનો અધિકાર છે.

૨૧ સપ્ટેમ્બર મહારાજને પદમ્બ કરવામાં
આવ્યા છે; તે સંબંધે 'જોએ-કોનિકલ'માં
પંડિત મુંદરલાલજીએ એક લેખ લખ્યો છે. તે
લેખમાં તેઓ આપણા રાજ-મહારાજાઓને
અપાતો શિક્ષણનો એક લાખતો દાંકે છે:

થોડા વખત પહેલા હું એક રાજવી સાથે
વાતો કરતો હતો. આ રાજવીની પ્રથમ પત્ની
હયાત હતી. પ્રથમ પત્ની વતી તેને સંતાનો
પણ હતાં, છતાં આ રાજવીએ બીજાવાર લગ્ન
ક્યાં હતાં. મેં એ રાજવી સામે તેમના આ-
કાર્ય વિષે વિરોધ દર્શાવ્યો, તેમજ બીજા પણ
મુકાતા આલેખો તેમની સમક્ષ રજુ કર્યાં. તે
રાજવી ખુરશી પરથી ઊભો થઈ ગયો. તેના
મોં પર રતાશ આવી, તેણે એ રોડામાં હાજર
રહેલા નોકરચાકરોને નિશાની કરી વિદાય કર્યો.
બીજા રોડામાં મારા અને તેના સિવાય કોઈ
નાં રહ્યાં, ત્યારે તેણે અને તેની વિતકકથા કહેવા
માંડી. આ વિતકકથા તેના પતનના પગલે પડેલી
પણ કસ્ટ બનતી નથી હતી. હું એના જ

સૌરભ

સૌરભ
જે

ચળે તો ટાંકી નહિ થકું. હું મારી બાપામાં
તેનો સાર જ આપીશ. તેણે મને વચ્ચું છે,
એ જો આઠ દસ વર્ષ સુધીસ કાલેજમાં હતો
તે દરમિયાન કેવી રીતે તેના આઠથી દસ
શિક્ષકો બદલવામાં આવ્યા, તદુપરાંત તેણે
જાણ્યું કે તેના યુરોપીઅન શિક્ષકોએ જ
ધીરે ધીરે પણ ચોક્કસ રીતે તેને મદદ અને
માનની (સ્ત્રી)ના સંસર્ગમાં લાવવા માંડ્યો.
તેમજ બીજા તેના આ વિદ્વાન ગણાતા તેમજ
શિક્ષક એટલે શુક જેવા વડિલ તેમની પત્ની
સાથે ખાટલા પર ક્રિડા કરી રહ્યા હોય ત્યારે જ
આ રાજકુમારને બાણવા માટે આવવાનું તેહ
આવતું. તેને બોલાવોને તેને ખાટલાની સામે જ
ખુરશી પર બેસાડી તેને આવી છૂટથી સ્વાભા-
વિક રીતે વર્તતા શીખવાડવામાં આવતું. અને
આવો સુંવાળો સદચાર સર્વેએ કરવો જોઈએ
એમ આદેશ રીતે ઠસાવવામાં આવતું.
આટલું જોઈું ન હોય તેમ, એ રાજકુમારને
નમ્ર ચિત્રો બતાવી એ ચિત્રો વખાણનાં
શીખવાડવામાં આવતું અને આ શિક્ષણ
અમલમાં સરળતાથી સૂચી રહાય તે માટે તેની
સમક્ષ તેના યુરોપીઅન શિક્ષકની ખુરી કેટલીય

વખત લગભગ નવન દશામાં હાજર થતી. આ કચ્છ કચ્છની કલા પછી એ રાજવીએ મને કહ્યું કે આવા શિક્ષણના અંતે તો મેં જે કંઈ સાચવી રાખ્યું છે તે પણ તમને આશ્ચર્યજનક લાગવું જોઈએ.

*

જાણીતા મીલમાલિક શેઠ નવિનચંદ્ર મહત્તલાલ ગંગલભાઈ સામે મુંબાઈ હાઈકોર્ટમાં મી. જરડીસ આમલા સમક્ષ કેસરભાઈ મોતીરામ કોલવાળકર અને તેના પુત્ર રમેશચંદ્રે કદાવેલી તોડીસ ઓફ મોશનની મુનાવણી નીકળતાં પહેલાં વાદીએ જણાવ્યું હતું કે, જૂન ૧૯૪૪ થી તે પ્રતિવાદીની એકલાની રખાત તરીકે રહેતી હતી અને તેનાથી ખીજ વાદી (પુત્રનો) જન્મ થયો હતો. આથી ખીજ વાદીને પ્રતિવાદીની રિયલિટ પ્રમાણે ઘટલું બરણપોષણ મેળવવાનો હક છે.

આ દાવાનો નિકાલ થતાં સુધી ખીજ વાદીને માસિક રૂપીઆ હજારનું બરણપોષણ આપવાને આ તોડીસ ઓફ મોશન કદાવવામાં નહોતું હતું.

પ્રતિવાદીએ દાવાનો ઇન્કાર કર્યો હતો કે, તે પહેલી વાદીને ત્યાં ગયો હતો ખરો, પણ તે તેની એકલાની રખાત તરીકે રહેતી ન હતી, તેમજ ખીજ વાદીનો જન્મ તેનાથી થયો ન હતો. આ દાવાની મુનાવણી તા. ૨૪ મી જુન ૫૨ મુજતવી રહી છે.

*

વોશિંગ્ટનમાં તા. ૨૨ મી માર્ચે અમેરિકાનાં એકવીસ પ્રજાસત્તાક રાજ્યોની સ્ત્રી-પ્રતિનિધિઓની એક પરિષદ મળી હતી. એ પરિષદે સર્વાનુમતે સ્ત્રીકારેલી એક જાહેરાતમાં, કુનિયા-ભરમાં જે સ્ત્રીપુરુષોનાં જીવન હોડમાં મુકાયું છે તેમને એવું આવાહન કરવામાં આવ્યું હતું કે, સુલેહશાન્તિના કોલકરારો થકી રહેલાં મદારાજ્યો સમક્ષ તેઓ એવી માગણી મૂકે, કે ન્યાયના ધોરણ પર એ કોલકરારો રચાય. એ જાહેરાત જ્યાં

જ્યાં રાજ્યોના અધ્યક્ષોને સીધી પહોંચાણી અને તમામ અમેરિકન પ્રજાસત્તાકોના લોકો સમક્ષ એ રજૂ કરવી. એટલું જ નહિ, પૂર્ણ મહિતાની પહેલી તારીખે રેરિસમાં મળવા નિર્માયકી સુલેહ પરિષદને એ પહોંચતી કરવી, એવી બલામણી કરવામાં આવી છે. યત્રે કે સત્સરજનમ મળે તેટલાં વધારવામાં આવે તો પણ અન્યાયનાં પાયા પર રચાયેલી સુલેહને જાળવી રાખવાને એ અસમર્થ નિવડશે, એવું માનવાવાળા આ જાહેરાતે જે સિદ્ધાંતોને અમેરિકાનાં તમામ રાજ્યો ને પ્રજાનું અનુમોદન મળી રહે તેમ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તેમાંના મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) સુલેહની તમામ શરતોમાં માનવતાને જ પ્રથમ સ્થાન મળવું જોઈએ; (૨) રાજ્યોની સત્તા મરિની સાદમારિને નહીં, પરંતુ લાગતા-વળગતા લોકોનાં હિતોને તમામ કારો અને સંધિઓમાં અપ્રસ્થાન મળવું જોઈએ; (૩) જાતિ, લિંગ, બાપા કે ધર્મના વિષેના મોઢા પણ ભેદભાવ વિના સંયુક્ત-રાષ્ટ્રોના હક્કનામા પાછળના હેતુઓ અનુસાર સંધિઓ ને કોલકારોએ માનવ-અધિકારો અને માનનીતા મૂળગતે સ્વાતંત્ર્યને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ, ને તેનું સન્માન કરવું જોઈએ; (૪) એ કારોમાં એવી જોગવાઈ થવી જોઈએ કે, પ્રત્યેક પ્રજાને પોતાના શાસનનું મનપસંદ સ્વરૂપ થકી લેવાની છૂટ રહેશે અને વ્યક્તિના અધિકારોને સંપૂર્ણ બાંહેધરી મળશે; (૫) એ કોલકારોએ વેપાર-ધંધાનો માર્ગ મોકળો બનાવી દેવો જોઈએ કે જેથી પ્રત્યેક દેશ પોતાની સાધનસંપત્તિ પૂર્ણપણે ખીલવીને પોતાનાં નિર્વાહના સાધનો પ્રાપ્ત કરી શકે ને પોતાની પ્રજાનું જીવનધોરણ ઊંચું આણી શકે.

સત્યુગ આવતાં પહેલાં આ જાહેરાતે સત્યુગના ધારાધોરણો માન્ય કરાવવાનો આગ્રહ એઓ લાગે છે. પણ એમની અદા-વંદ છે.

અને સત્યુમ પણ એની મેળે આવતો નથી. એને લઈ આવવાનો હોય છે. ને સિદ્ધાન્તો અમેરિકન બહેનોની પાસે પ્રતિપાદિત થયો છે તેનો મૂળમાં રહેલો, ભાવનાને અખિલ દિ'દ રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ કચારનીય અપનાવી છે એ તો સુવિદિત છે. વસ્તુતઃ પરાધીનતાનાં દુઃખ જેણે જેણે ચાખ્યાં છે તે સર્વને આ ભાવનાને અનુમોદન આપવાનું રુચશે. દુનિયાનાં દુઃખો તો અનેક સ્વાથો પર વજાસન માંડીને બેઠેલાં મહારાજાઓએ જ સરન્થ્યાં છે એમ કૃતમાન ઇતિહાસ પોકારીને કહે છે. તેવા ને દેશની ઓઝો દિ'મત કરીને ન્યાયના પક્ષે આગળ આવશે તે દેશ એ ભાવનાને જિતણશે એવી આશા પડે છે. રાંજકુમારી અમૃતકોર થોડા વખત પર 'બહેનોને' એ નામે ને પ્રસિદ્ધ પ્રગટ કરી છે તેમાં પણ આ જ ભાવનાનું સમર્થન કરતાં દુનિયાભરની સ્ત્રીઓ એક થાય એવી વાંચકા બ્યક્ત કરી છે.

ગણિતશાસ્ત્રનો ચમત્કાર બતાવનાર ૧૫ વર્ષની ક. રક્ષિતલા હાલમાં મુંબઈ ખાતે આવી છે અને ત્યાં ગણિત ઉપર પ્રયોગો બતાવશે. નાનપણથી રક્ષિતલાએ ગણિતની મદન શક્તિઓ કેળવી છે અને મોટી રકમોના ગુણકાર, લેવડફેળ, બનફળ વગેરે થોડી ક્ષણોમાં જ રજૂ કરી શકે છે. તેણે મહાન હિન્દીઓને પણ તેના પ્રયોગોથી હક કરી નાખ્યા છે.

હિન્દુ સમાજના ઉચ્ચ મણાતા વર્ગોમાં પરિણીત સ્ત્રીઓને પતિ વરફાથી ગમે તેટલો નાસ, જીલમ અને મારપીટ થતાં હોય, પતિ લેખટ, બસની, અસાધ્ય રોગવાળો, ગડિ હોય, પતિ તેની હયાતિમાં બીજી સ્ત્રી સાથે પરણે હોય, અગર ઘરમાં જ રખાત તરીકે બીજી સ્ત્રી રાખેલો હોય, તોપણ જે સ્ત્રીને પતિથી છૂટા થવાનો કોઈ માર્ગ નથી. કાયદો આ

બાબતમાં તેને મદદ આપતો નથી. આવા અસહ્ય સંજોગોમાં કેટલીક વખત એવા દાખલા બને છે જે સ્ત્રી ધર્મોન્તર કરે, ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કરે—અને પછી પોતાના પતિને પણ તે ધર્મ સ્વીકારવાની નોટીસ મોકલે, પતિ તે નોટીસનો બનાવર કરે અગર તે ન સ્વીકારે, તો પછી તેણે ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કરેલો હેઠાથી તેને હિન્દુ ધર્મ મુજબના કાયદાનો બાદ આવતો નથી, એમ ગણીને તે પોતાને હિન્દુ પતિથી છૂટી થયેલી ગણી ઇસ્લામી ધર્મના માણસ સાથે લગ્ન કરે છે. આવા કેટલાક દાખલા બન્યા છે, હિન્દના પ્રાન્તની અદાલતોએ આ બાબતો ફરી લગ્ન કરવાનો સ્ત્રીને દક્ષ માન્ય કર્યો છે. પરંતુ મુંબઈમાં થોડા વખત ઉપર એક કેસ બન્યો તે આ બાબતમાં ખ્યાન રાખવા બાબત છે.

એક ધરાની સ્ત્રીએ એવું જણાવ્યું કે ૧૯૪૪ ના એપ્રિલમાં તેને સ્વપ્ન આવ્યું અને તેને પરિણામે તેણે ઇસ્લામી ધર્મ અંગીકાર કર્યો. પોતાના પતિ બોદાદાદને તેણે ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારવાનું જણાવ્યું, પરંતુ બોદાદાદે તે માન્ય નહું નહિ. આ દંપતી વીસ વર્ષ ઉપર ઇસ્લામમાં પરણેલાં હતાં, અને લગ્ન પછી તેઓ મુંબઈમાં આવી વસ્યા હતાં. પતિએ ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કરવાની ના પાડી તે કારણે પોતે ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારેલો હોવાથી પોતાને લગ્ન બંધનમાંથી મુક્ત કરવાની અરજ એ ધરાની બાઈએ મુંબઈની હાઈકોર્ટમાં કરી હતી.

આ કોર્ટના જજ મિ. જરટીસ બેગગને આ અરજ નાં મંજૂર કરી હતી. તેમનું કહેવું એ હતું કે, માત્ર ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કર્યોથી પોતાના અગાઉના ધર્મમાં સમાજિક બંધનોથી મુક્ત થવાય એ બાબત કાયદો મુસ્લીમ રાજ્યોમાં પ્રવર્તે છે, પરંતુ હિન્દ જેવા દેશ —જેમાં માત્ર મુસ્લીમ કાયદો પ્રવર્તેલો નથી, ત્યાં એ કાયદો લાગુ પાડવો એ ન્યાયિક

ગણાય નહિ. એમણે જણાવ્યું કે 'આ બાઈની અરજી નામજાર કરવાથી' એની કે એના પતિની કૌટુંબિક સ્થિતિ સુધરતી નથી. પરંતુ એવી જાતની અરજી મંજૂર કરવામાં આવે તો પાસ્ટી અને ધિસીઓના પરિણીત જીવનના હેઠળ ઉપર પત્નીના ધર્માન્તરને કારણે તરાપ મારવા જેવું થાય અને બિચારી નિર્દોષ હિંદુસ્ત્રી તો અત્યંત મુશ્કેલ સ્થિતિમાં આવી પડે.' અમને લાગે છે કે હાઈકોર્ટના જજને આ મુદ્દાનો મુખ્ય મુદ્દો સાચો છે. પતિ કે પત્નીથી છૂટા પડવા ખાતર જ અમર તેને હેરાન કરવા ખાતર જ જે ધર્માન્તરનો આશ્રય લે તેને કોઈ રીતનું ઉત્તેજન કાયદાથી ન મળતું નોંધ્યો. ધર્મ જુદો હોવા છતાં પતિપત્ની તરીકે જીવન બચીત ન થાય એવું હોવાની જરૂર નથી. એટલે જો છૂટા પડવાની ખાતર જ આ આડકતરી રીત અપ્તવાર કરી ધર્મને સમવડ પુરતું સાધન ગણતા હોય તેમને કોઈ રીતની મદદ કાયદાથી ન મળવી નોંધ્યો. લગ્ન વિચ્છેદ માટે પડતું અસલ સ્થિતિ હોવાના અને ગંભીર કારણો હોવાની જરૂર કાયદામાં સ્વીકારેલી હોવી નોંધ્યો. પરંતુ અત્યારે હિન્દુ સમાજમાં જે સ્થિતિ પ્રવર્તે છે-કોઈ પણ સંજોગોમાં લગ્નવિચ્છેદ થઈ શકતો નથી-તે સ્થિતિ બદલવાની પણ આવશ્યકતા અતિશય છે, એ આવા કિસ્સા સાથે વાદ રાખવાની જરૂર છે. વળી આવી બાબતમાં આપણા દેશમાં જુદા જુદા પ્રાંતોમાં કાયદાનો અમલ જુદો જુદો રીતે થાય એ સ્થિતિ પણ બદલવાની જરૂર છે.

—ગૃહસ્થાઈ દૂર.

*

વાળ સરેદ થઈ જવાનું એક બહુત્વનું કારણ સરદી છે. સરદી કે અત્યંત વેદના સામણીથી વાળને કાળા રાખનાર તત્ત્વો નાશ પામે છે.

સ્વ. શ્રીમંતી નાનીબહેન મનમરની ચેત મુક ચૌદસને સોમવારે પ્રથમ સંવાસરી હતી. તેથી એમના આત્માને રમરજાંગલિ અર્પણને બહેનોની એક ગહેર સલામનિના વિશ્રામના હેલમાં મળી હતી. શ્રી. શારદાબહેન શાકની દરખાસ્ત અને શ્રી. કમળાબહેન કીનખાત્રાજાના ટેકાથી શ્રી. જ્યોત્સ્ના બહેને પ્રમુખપદ લીધું હતું. આજાઓએ પ્રભુપ્રાર્થના કર્યા. પછી શ્રી. નાનીબહેનને પુષ્પાંગલિ અર્પી હતી. તે પછી શ્રી. ગુણવંતબહેન ઘીઆએ, કાન્તાબહેન મહેતાએ, વસુમતિબહેન કાકોરે, ઇન્દીરાબેન જોગેશ્વરે, સવિતાબહેન સરયાએ અને લલિતાબહેન દેસાઈએ ભાવભરી અંગલિ આપતાં નિવેદનો કર્યા હતાં.

હરે શ્રી. પાર્વતીબહેન દેસાઈએ રમરજાંગલિ અર્પી પ્રમુખ બહેનો અને આવેલાં સર્વ બહેનોનો આભાર માન્યો હતો.

મુખ્ય સરકારે મુખ્યમાંના બીજાડીઓને પકડી લેવા માંડ્યાં છે તેમાં જે સ્ત્રીઓ પકડાઈ હોય છે તેમને વર્લી ખાતેની ચાલીમાં રાખવામાં આવે છે. ત્યાં તેમને નવરાત્રી ધોવરાત્રીને ત્યાં કપડાં આપવામાં આવે છે ને જે સ્ત્રીઓ પોતાના ગુન્ગરાતનું સ્વતંત્ર સાધન હોવાનું સાબીત કરી શકતી નથી એવી સ્ત્રીઓને વધુમાં વધુ પાંચ વર્ષ સુધી અટકાયતમાં રાખવાનું નક્કી કરવામાં આવે છે અને તેમાંની સશક્ત સ્ત્રીઓને મેન્જરમાં ખોલવામાં આવેલ ગૃહમાં મોકલી અપવામાં આવે છે. પકડાયેલી સ્ત્રીઓમાં રક્તપીનથી પીડાતી હોય તેમને પૂર્ષ ખાતે ખોલેલા આશ્રમમાં રાખવામાં આવે છે ને તેની સારવાર કરવામાં આવે છે. મીઠી, નીરાશીત અને અશક્ત સ્ત્રીઓને જુદા જુદા સ્થળોએ ખોલેલ સરંચાઓમાં મોકલવામાં આવે છે.

કિરસાઓ

અસ્વર રાજ્યનો અલાતળા મામની કૌશલ્યા નામની એક સોળ વર્ષની યુવતીનો પતિ પ્રમુદ્યાળ લાંબા વખતથી બિમાર હતો. મોઢીને કારણે એ ખોરાક લઈ શકતો નહિ, તેથી પતિપરાયણ કૌશલ્યાએ પણ અન્નનો ત્યાગ કર્યો. છેવટે વીસ વર્ષની ઉંમરે પ્રમુદ્યાળનું અવસાન થયું. એથી કૌશલ્યાએ સતિ થવાનો નણુંધ કર્યો. પતિના શબને અને પોતાના દેહને વચ્ચે તથા અભૂષણથી શણગારી, પતિના શબને પોતાના ખાંધે ઉપાડી, સતી રમશાને પહોંચી અને પોતાની જાતે જ ચીતા ઉપર પતિના શબને પોતાના ખોળામાં લઈ જાતે જ અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો અને બડબડતી અગ્નિ જ્વાળાઓ વચ્ચે હાજર મેદનીને એણે આર્થિવાદ આપ્યા અને છેવટે સુધી મક્કમ અવાજે સદ્ સાથે વાતો કરતી રહી.

બનેતાં અવશેષોને લોકોએ સરખસ આકારે લઈ જઈ મંગાણમાં પધરાવ્યાં હતાં.

અંજાત તાબાના હશેદરા ગામના કડવા પટેલ યાત્રિના એક યુવાન અને યુવતી તેઓ બન્નેનાં લગ્ન થયેલાં હોવા છતાં એક બીજાના પ્રેમમાં પડ્યાં હતાં, યાત્રિના રિવાજ મુજબ એક પત્ની હયાત હોય તો બીજું લગ્ન થઈ શકતું ન હોઈ યુવકે પોતાની પત્ની સાથે છૂટાછેડા કર્યો; પણ તે યુવતી તેના પતિ પાસેથી છૂટાછેડા મેળવી ન શકી. યાત્રિએ પણ તેમની વિનંતી માન્ય રાખી નહિ. આથી તેઓ બન્નેએ ગામ બહારના કુવામાં પડી પોતાના જીવનનો અંત આણ્યો. તેઓએ એક પત્ર દ્વારા તેમના અંતિમ સંસ્કાર સાથે જ કરવા વિનંતી કરી હોઈ યાત્રિજનોએ એક જ ચિંતામાં બન્નેનો અગ્નિ-સંસ્કાર કર્યો.

ઉજ્જવનમાં એક વર્ષના બાળપુત્રને તેના પહેલી પિતાએ દાદી દીધાનો દીલ કંપાવનારો

બનાવ બની ગયો છે. બાળકની માતાનું મૃત્યુ થતાં પિતાને વહેમ પડ્યો કે પુત્રનાં પગલાં અપશુકનિયાળ છે, એથી પોતાની પત્ની મરણ પામી છે.

થોડા મહિના તો પિતાએ પોતાના મિત્રની પત્નીની મદદથી બાળકને ઉછેર્યું અને પોષ્યું. પણ ગયા અઢવાડિયામાં પિતા કેંઈક બદલાતું બતાવી પોતાના મિત્રની પત્નીની સંજાળમાંથી બાળકને બહાર લઈ ગયો અને એક ઉજ્જવન જગ્યામાં ખાડો ગાળી, બાળકને તેમાં મુવાડી દીધું; પણ પોતાના બાળપુત્રને છુણમીથી પૂરેપૂરું દાદી દેતાં એનું દીલ યડાયું અને ઘેર પાછો ફર્યો.

ચેતીસ કલાક વીતી ગયા. એટલામાં એક વટેમાથું નીકળ્યો. તેના કાને બાળકના રડવાનો અવાજ આગ્યો. પ્રથમ તો એને જાતનો વહેમ પડ્યો, પણ બાળકના સદ્ભાવે એને અવાજ ઓળખાયો. જાતનો ભય ગયો અને તે પાંછો ફર્યો. તેણે બાળકને ખાડામાં બહાર કાઢ્યું તો ઘેર લઈ ગયો.

પાછળથી બાળકના માતાપિતાની તપાસ કરતાં તેને ઉછેરનારી સ્ત્રીએ એને ઓળખી કાઢ્યું અને બાળકને તેના પિતા પાસે લઈ જવામાં આશું. પિતાનો ખુલાસો માગવામાં આવતાં તેણે પોતાના મિત્રને જણાવ્યું હતું કે, મારા ઘરમાં આ બાળકના પગલાં થયા પછી મારી ઉપર મુશીબતો આવી છે એની મને ખાતરી થઈ છે અને એ મુશીબતો દૂર કરવા મેં એને જીવવું દાદી દીધું હતું.

ક્રમ્બના અખડાણ તાલુકાના સુકપ્રોગામના રજપૂત પાસેથી રાજ્યએ અમુક ગરાસ ખરી-દેશે તે ગરાસમાં શ્રી ખાનજી નસાણએ પોતાનો બામ હોવાનું જણાવી ખજાં બરાતા અટકાવ્યાં. રાજ્યે પોલીસ પકેરા તથે ખજાં ભરવાની શરૂઆત કરી ત્યારે જડેજ ખાનજી નાં ધર્મપત્ની શ્રી સુંડાયા, વયોવૃદ્ધ માતા બધરાજ્યા અને પુત્રી અસુખાએ પોતાની જોતને આડે ધરી પોલીસેને ખજાવાડામાં જતાં રોક્યા હતાં. ને પોતાના ‘હજીનો નિકાલ થયા પછી જ અંદર જઈ શકશો’ એમ જણાવી સત્યાગ્રહ કર્યો હતો. અંતે રાજ્યને તેમની માગણી સતોષવી પડી. આમ ૬૨૦ રાજ્ય સામે જડેજ બાઈએનો સત્યાગ્રહ સફળ થયો.

*

હઠાડપાડા આગ અટકાનો સુનાવણી પ્રસંગે સુરત જમાલનામની મુરવીમ બાઈએ જુઝાનીમાં જણાવ્યું કે હું તજાવમાંથી પાણી ભરતી હતી ત્યારે ચાર સૈનિકોએ મને પકડી લાંબી હતી. જૂનો પાડી એટલે મામલોડોએ આવી છેડાવી.

અઢાર વર્ષની એક છોકરીએ કહ્યું કે તમ લાગ્યા પછી હું મારા ઘરમાંથી બહાર ‘વી ત્યારે ચાર સૈનિક મને ઉચકીને તેમની વણીમાં લઈ ગયા. મેં થણા કાલાવાવા કર્યો, છતાંય મારા પર વારંવાર બજાકાજ ગુજવારમાં આવ્યો અને પડી મને એક બાજુના ઝરણા પાસે ફેંકી દેવામાં આવી હતી. આ છોકરીની કાકીએ આ જુઝાનીનું સંભર્ષન કર્યું હતું.

*

નડિયાદ તાલુકાના ખઘાડી ગામેથી મોતી હાથી નામનો એક ડોસો પોતાના છોકરાની વટ્ટ સાથે પોતાની સાજી માંડી હોવાથી થોડે દૂર ચાલમપુર નામના ગામે જતો હતો. તે

વખતે રસ્તામાં કપડવંજ પાસે ફેટલાક બદ-માસો તેમના પર હલ્લો કરી, માર મારી શ. ૧૫૦૦ની મતા લૂંટી રૂપા હતા. એ વેળાએ પુત્રવધુ બાઈ દેવાએ અગત્ય બહાદુરીથી બદ્મા-સોનો સામનો કર્યો અને ધાયલ સસરાને ઉચકીને ત્રણ માઈલ દૂર આવેલા સામા ગામે લઈ ગઈ હતી.

*

અમદાવાદના ખડાપતા ગાતીના શ્રી રમણ-લાલ દામોદરદાસ શાહે તેમની જ ગાતીના કુ. સુશીલાબહેન સાથે સ્નેહગત્ર કર્યો છે. શ્રી. રમણલાલ અત્રેના નિવૃત્ત ધારાશાસ્ત્રી શ્રી. દામોદરદાસ લલ્લુભાઈ શાહના પુત્ર અને ચાર રસ્તા પર આવેલી રીંગલ ટ્રેડીંગ કંપનીના માલિક છે. જ્યારે કુ. સુશીલાબહેન અત્રેના આગેવાન રોશરીના બ્યાપારી શ્રી છોટલાલ પાનાવંદના પુત્રી છે. બંને ન્હાની વયથી બીજે રથે વિવાહિત હતાં. બંનેએ શિદિ અનુસાર નાનપણથી થયેલા વિવાહ તોડ્યા છે. ગાતી એક હોવા છતાંય ગોળ જુદા છે, એ બીજી મર્યાદા તેમણે તોડી છે.

*

વડોદરા રાજ્યના કુરેલ ગામે બે આખ-કારી અને એક મહેસૂવી પોલિસે તાડીના પીંદા પાસે ટોરીથી અંબેડી જતી એક ગાડી અટકાવી એક બાઈની છેડતી કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો ને ગમે તેવી ખિમત્સ ગાળો સંભ-ળાવી હતી. બાઈ મજરાઈને પાસેના ગામમાં દોડી મઈ હતી ને ત્યાંના પોલિસ પટેલ, પોલિસો ને શૂદરયને લઈ આવી હતી. ત્યારે દારૂ તાડીના આ રફોડો પીંદામાં બેસી દારૂ-પીતા હતા. તેમને આવેલા સત્ત્વનોએ કપડો આપતાં તેઓ જોઈ લઈયું એમ કહીને ચાલ્યા ગયા હતા. ગામલોડોએ આ અંગે ચરણ કર્યોનું જણાય છે.

*

શ્રી-જગત

સમાચાર

સુરતની ૨૦ વર્ષની યુવતી દિવાળીએ પતિ વિરહથી અગ્નિરનાન ક્યું. તેના પતિ દોહરદાસ વારાણસી તેને પોતાની સાથે અમૃતસર લઈ જઈ શકે તેમ ન હોવાથી તેણે દિવાળીને તેડી જવાની ના કહી તેથી આસતેલ છાંટી અગ્નિરનાન ક્યું.

રાજકોટમાં એક મેયણ બાઈને તેના કેઈ સગાએ સળગાવી મૂકવાનું વાત સંભળાય છે.

પાટણમાં ગદ્સ હાઈસ્કૂલનું મકાન બાંધવા માટે રોડ તુળ-શીદાસ કીલાચંદ તરફથી સવાલાખ રેખીઆનું ફાન મળ્યું.

આણંદના આઠાભાઈ શંકરભાઈને તેની પુત્રવધુની આગર લેવાના ગુન્હા માટે એક વર્ષની સજા થઈ.

મુંબઈ આર્થ સમાજ તરફથી પારનેરા જિલ્લાગૃહકુળ સાધુ કરવાનું નક્કી થયું છે.

જુહાપીમાં શાન્તા નામની પંદરેઢીની યુવતી કુવામાં પડી જવાથી મરણ પામી.

શ્રી શાન્તાએન હોરાનાં હાથે સુરતમાં સગરામપુરા વિભાગમાં હરિજનવાસમાં શિક્ષણ વર્ગ ખુલ્લો સુકાયો.

શ્રી. કલ્પના દત્તનું લખેલ સ્મીતગિંગ ધાડ કેસના દેડીએ સંબંધીનું પુસ્તક બંગાળ સરકારે જપ્ત કર્યું.

શ્રી. વિન્નાલક્ષ્મી પંડિત યુક્તપ્રાંતના પ્રધાનમંડળમાં ચુંટાયાં છે.

ગાંધીજીના મહારાણી શ્રી સેતુપાર્વતીબાઈના માતૃશ્રી. શ્રી. મનવતી ૬૭ વર્ષની વયે અવસાન પામ્યાં.

સ્વ. બહેન શ્રીમતી વિરચિત 'અભિલાષ' નામે દાખ્ય સંપ્રદેશ રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ તરફથી પ્રગટ થયો છે.

લખનૌમાં કમળા નામની બ્રાહ્મણ યાત્રિની બાળાનાં અદમદમ્બડી ઉર્દે તોલું નામના માણસ સાથે લખન યોગ્ય થઈ હતો. તે લખન અંગે ખરીદી કરવા નીકળી હતી ત્યારે તેના કુટુંબીઓ અને તાણુના લામતાવળગતા વચ્ચે અચડામણ થતાં ૭ માણસો ધવાયાં.

સુરતનાં પનિતા વિદ્યામતા રચાપક શ્રી. નાનીબહેન મન્યરની પહેલી સંવત્સરી શ્રી. ન્યોત્સનાબહેન શુકલના પ્રમુખપદે ઉજવાઈ હતી.

યુક્તિની લડત દરમિયાન જર્મન સુરંગો હોંચકા છિટ-નની પહેલી દેકડીને સહી-સલામત રીતે આગળ વધવાની સમજ કરી આપવાની હિમ્મત દાખવ્યા બદલ અમેરિકાની આમાર લાગણી તરીકે બે ફેન્ચ બાળકોને શ્રીમતી રૂઝવેલ્ટ અને શ્રીમતી ટુમેને દત્તક તરીકે લીધા છે.

સુરતની બાલીકા સમાજના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. પ્રભાવતી પટેલ અને ઉપપ્રમુખ તરીકે શ્રી. મનહરબહેન ઠાણ સુંદાયા.

*
ન્યુ દોલ્હીમાં ગાંધીજી લેડી હાડીંગ મેડીકલ હોસ્પિટલમાં માંદગી બોમવતાં કુમારી અગાથા હેરિસનની ખબર કાઢવા ગયાં હતાં.

*
નાર ગામમાં ના. મહારાણી શ્રી. 'શાન્તાદેવી ગાયકવાડને હાથે 'ડાહીબહેન બીખાભાઈ પટેલ પ્રસુતિશુદ્ધ' પુત્ર સુકાંત. ડાહીબેને તેત્રીસહજાર રૂપીઆને ખર્ચે આપ્રસુતિશુદ્ધનું મકાન બંધાવી આપ્યું છે.

*
ખીકાનેરના દેશબક્ત ચીંધરી હનુમાનસિંહજીને રાજ્યે દેડી તેમના ધરની અને તેમના ત્ત્વી શ્રીમતી લક્ષ્મીદેવીના હારીની જડતી મુરલીમ પોલીસ ડિપેક્ટર મારફતે કરાવી હજારો જનસમુદાય વચ્ચે નિર્દોષ બહેન પર અસબ્ય રીતે જડતી લેવાનો શરમજનક અત્યાચાર રાજ્યે ગુળથોની ખૂમ લીધી છે.

*
નડીઆદ વિઠ્ઠલ કન્યા વિદ્યાલયમાં તા. ૧લી મેથી એક માસ માટે પ્રીત્તમ મહિલા તાલીમ વર્ગ શરૂ થયો છે.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિપદના પ્રમુખ શ્રી. હંસાબહેન મહેતાએ પ્રધાન ત્રીપુટીની મુલાકાતમાં મહિલાઓના અલગ મતાધિકારનો વિરોધ કરી સંયુક્ત મતાધિકારની માગણી કરી છે. કારણ કે હિંદુઓમાં ચી સરચાની શાખાઓ છે તે તેના સભ્યો કોમ કે ધર્મને ધોરણે વિચાર કરતા નથી.

*
સુરતથી વલસાડ જતી લોકલ ટ્રેઇનમાં સ્ત્રીઓ માટે નક્કી રાખેલ ડબ્બામાં સુસાદરી કરનાર નવસારીના રમણલાલ જમનાદાસની મરોલી રેશને પોલીસે ધરપકડ કરી કેસ કચેરી તેમાં તેને બે અઢવાડીઆની સજા અથવા રૂ.૫ રૂપીઆનો દંડ થયો.

*
ચીમુર અને આદિમાં સ્ત્રીઓ ઉપર બળાત્કાર અને જુલમ કરનારા લોકોની અમલદારોના ખૂન કરનારને સજાઓ થયેલી, તે કેદીઓને કેઝિસ પ્રધાનમંડળે છોડી મૂક્યા છે.

*
સુરત જીલ્લાના સરમોજીમાં અમલદારોથી તાન્તેતર પરણી મુરત આવેલી જૈનબાળાને સાસરીયાઓએ મૂઠ માર માયોની વાત બદલે યથા છે. બાળા હાલ પીયર ગઇ છે.

મુખર્ષી ધારાસભીના ઉપુદી સ્વીકાર તરીકે શ્રી. હંસાબહેન મહેતા સુંદાયા છે.

*
યુદ્ધ કામગીરીમાંથી મુખ્યત્વે સ્ત્રી સહાયક ફળની બહેનોને ફરી નાગરિક જીવનમાં રચાન મળે એ માટે હિંદી મુખ્ય મુખ્ય રચણાએ કેન્દ્રી બોલી તેમને ક્યો, દુનરહેલો અને આજીવિકા મેળવવામાં સહાયક થાય તેવી કામગીરી શીખવવામાં આવશે.

*
સુરત જીલ્લાના કાનેશ ગામમાં એક બાઇએ એકીસાથે ત્રણ છોકરીઓને જન્મ આપ્યો. બાઇ અને ત્રણ સંતાનો હયાત છે.

*
વડોદરાના જ્યોતિ બ્યાથામ મંડળના ત્રણરો સભ્યોના પ્રાણસમા કે. ફુલારીબહેન હર્ષદરાય કોરેનું યુવાન વયે ટાઈફોઇડી અવસ્થા થયું છે તેઓ સીનીયર બી. એ. માં અભ્યાસ કરતાં હતાં.

*
કરતુરખા સ્મારકનિધિના મુજરાતના પ્રતિનિધિ શ્રી. સરલાબહેન સારાભાઈએ વારડોલી તાલુકાને પ્રવાસ કરી સ્ત્રી સમાજો ગોઠવી બહેનોના સંપર્કમાં આવવાનો પ્રયાસ કયો હતો. તેમના હાથે ભેગા અને વેડીમાં જલ્લિત સ્ત્રીઓ ખુલ્લી મુકાઈ.

યાનગદથી એક ૨૦-૨૨ વર્ષની કેળણુને ફોસલાવી યુગ્મેશતમાં વેચવા માટે ઉપાડી લાવતાં લોહીનો વેપાર કરતી ટોળીને ત્યાંનાં સ્થાનિક અમલદારોએ પાછળ પડી પકડી પાડી.

અમદાવાદમાં લીકાંટા ઉપર પ્રાણુલાલ શેઠનાં ડહેલામાં રહેતા શાહ હિંમતલાલ મથુરદાસને શાંતા નામની સંધયા સોના-રણુને વિધવા વાણિયણુ કહી પરણાવવાની કમીષ સખમ ફરીઆદ થઇ છે.

અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ ટાણુપીઠમાં રહેતા અદાજ બસવાજીએ પોતાના સસરા કેશજી ગલાજીએ, પોતાની પત્ની ચંપાને સુવાવડ કરવા માટે પિયર તેડી જઇ સવાજી વાધાજી સાથે પરણાવી દેવાની ફરીઆદ કરતાં પરણાવનાર અને પરણનારને સજા થઇ.

જમજોધપુરમાં એક છુડાણુ શુદ્ધચની તેર વર્ષની કન્યાને પરણવા સાટેક વર્ષના વરરાજા જાન સાથે આવી પહોંચતાં સુવકેના વિરોધથી લગ્ન અટકી પડ્યાં ને વરરાજા પાછા ગયા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહિલા સમિતિના બે સભ્યોને પ્રધાન મંત્રીને મુલાકાતે નિમંત્ર્યા.

આઝાદ હિંદ ફોજના બાકીના માણસોને છોડી મૂકવા ને ફેસો પાછા ખેંચી લેવા મદદમાં ગાંધીજીએ શ્રી. મીરાંબહેન મારકત સર સેનાપતિને સંદેશો મોકલ્યો.

શ્રીમતી અમુ સ્વામીનાથનને અમેરિકા ખાતેની હિંદી દુકાળ સમિતિએ અમેરિકાનો પ્રવાસ કરવા નિમંત્રણ આપ્યું છે.

કલકત્તાની મારવાડી રાહત સમિતિએ બાંકુરા જમ્લામાં કાપડની તંગીને લીધે ફેટલીક ઉમ્મર લાયક છોકરીઓને નગ્ન રહેવું પડતું હોવાનું જાહેર કર્યું.

અમદાવાદમાં રાયપુર દરવાજા બહાર રહેતા શ્રી. સુલઝારીલાલ રામચરણ નામના મધ્યપ્રાંતના બ્રાહ્મણે શાહપુરમાં રહેતી વિધવા બાઈ રામફુલારી સાથે હિંદીવિધિ પ્રમાણે પુનર્લગ્ન કર્યું.

નાંદોલાલો (વડોદરા રાજ્ય) ના રહીશ ને સમાજ સુધારક ડૉ. શંકરલાલ કવિના (કાવ્ય, જૂવણ) પુત્રી કુમારી કલાદેવી (ઓદીચ્ય સહજ બ્રાહ્મણ) એ મુંબઈમાં શ્રી. મહિપતરામ કે. ભટ્ટ. બી. એ. (મોઢા યાત્રવેદી બ્રાહ્મણ) સાથે આંતર સાંતિય લગ્ન કર્યું.

વિહલજનના કુમારી શ્રી. જ્યશ્રીબહેન ખાસગીવાળાએ શીવજીમાં લગ્ન ડીપ્લોમા મેળવ્યો.

નટવરનગરના રત્ન દરબારશ્રી બોજવાળાના રાણી-સાહેબનું અવસાન થયું.

ભૂગર્ભમાં રહેલા શ્રી. લીલાવતી ગોરધનદાસ પાટીલ સામેનું વારંટ રદ થયું છે.

પાટણના 'મિ. કર્નલ લક્ષ્મીશંકર જોષી B. S. C. B. T. સાથે કાનપુરના (યુ. પી.)ના પંડિત તંદરિશોર યુગરતીનાં પુત્રી ક. લીલાદેવીએ આંતર પ્રાંતિય લગ્ન કર્યાં. ક. લીલાદેવી જન્મથી હિંદી ભાષા શીખેલાં, પણ થોડાજ દિવસમાં તેઓ યુગરતી શીખી ગયાં છે.

શ્રી. દંસાજીને મહેતા સાચી રાજસંસ્થાના સ્ત્રીઓના દરજ્જા અંગેના સમકળીશનમાં હિંદુ પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપવા ન્યુયોર્ક ગયાં.

શ્રી. હં-કુમતી શેઠ મુંબઈ ધારાસભામાં પાર્લામેન્ટરી સેક્રટરી તરીકે નીમ્યા.

શ્રી. જ્યોત્સ્નાબહેન શુકલ સુરત જિલ્લા સુલખેડામાં ઉપ-પ્રમુખ તરીકે ચુટાર્યા.

મુંબઈના બાઝીયા ગૃહસ્થ શ્રી. મયુરદાસ ખીમજી આસ-
રના પુત્રી કું. કૃષ્ણકુમારીએ
રાજમુદ (શ્રી ગોડ બાહાણ)
શ્રી. ઇન્દુકુમાર દેવેન્દ્રરાય રામ-
શંકર પાઠક ખી.એ. સાથે
આંતર જ્ઞાતિય લગ્ન આપ
સમાજ હોલમાં કર્યાં. *

મુરતના કવિ શ્રી. ઇન્દ્ર-
પાઠક (બાહાણ) ખી. એ. એ
દરજી જ્ઞાતીની મેટ્રીકમાં બચ્ચતી
કું. બદા જીવરીવાળા સાથે
આંતર જ્ઞાતિય લગ્ન કર્યાં. *

વડોદરાના મહારાણી શ્રી.
શાન્તાદેવી ગાયકવાડને ના.
મહારાજની ગેરહાજરીમાં રાજ-
વહિવટ ચલાવવાની સત્તા
સુપ્રત થઈ. *

કરંચી મ્યુ. કૌરપોરેશનની
સુટણી અંગે શ્રીમતી લાલ-
વાણી બૃખસરાના ઉપવાસ પર
હિતરેલાં તે તેમણે છેડી દીધાં છે. *

મુંબઈમાં અબ્દુલરહેમાન
નુરમહમદ નામના મુસલમાનને
તેની પત્ની જૈનુબાઈએ પોતાને
પતિ ખીજી ઝીના પ્રેમમાં
પડ્યો હોવાના ચક્ર ઉપરથી
પચારીમાં તેને સજાગી દઇ
પોતાના સંતાન સાથે ચીલી
મધ હોવાથી પોલીસ તેની
તપાસ કરે છે. *

અમદાવાદ સાર્કડી શેરીમાં
રહેતા મુવાને પોતાની પત્ની
હયાત છતાં પોતાની માસી
(સાવધી માતાની બહેન) સાથે
લગ્ન કર્યાં. *

અમદાવાદની એક બચ્ચીતા
જૃહસ્થ કુટુંબની કન્યા ઇન્દર
સાર્કન્સની પરીક્ષા આપવા
મુંબઈ મયેલાં ત્યાંથી કેઇ
ખોજ મુવાન સાથે ચાલ્યા
ગયાની વાત બહાર આવી છે. *

મહાત્મા ગાંધીજીની સેવામાં
રહેતા ડો. મુસીલા નાયર
અમેરિકાથી હમણાં જ મેકેની-
ક્લ એન્જનીયરની ડીગ્રી મેળવી
પાછા આવેલા શ્રી. કાકા
કાવેલકરના પુત્ર શ્રી. બાલકૃષ્ણ
દત્તાત્રય કાવેલકર સાથે લગ્ન
કરવાનાં છે. *

ચીખલી તાલુકામાં ગલી-
આધરા ગામના એક મોચીની
દીકરીનું અપહરણ કરવાની એક
દંપતી સામે ફરીઆદ થઇ છે. *

હિંદ સરકારના સોલ્ડીસીટર
સર ધીરેન્દ્ર મિત્રના પુત્રી કું.
લતિકા મિત્ર દિલ્લી વિધાપીઠના
કાયદાના લેકચરર નીમાયાં. *

હિંદ ખોરાક ખાનાના પ્રધાન
સરજે. પી. શીવાસ્તવનાં પુત્રીએ
શ્રી. મીતુમસાણી સાથે લગ્ન કર્યાં. *

લેફ. કર્નલ પી. કે. સદ્ગમલો
વિવાહ શીયાળજોટની એક
મુવતી સાથે થયો છે. અને
તેમના પાછા ફરવાની રાહ તે
મુવતી જોતી હતી. તે વિવાહ
તોડી નાખી તેઓ કર્નલ લક્ષ્મી
સાથે લગ્ન કરવાના છે. કર્નલ
લક્ષ્મીનું આ ત્રીજું લગ્ન છે. *

ખીદાની ગરાસીણીઓએ
‘પોતે ગરાસીયાને નહિ પંજુ
ગરાસને પરણીને આવી છે’,
એમ કહી તેમના પતિઓએ
વેચી નાખેલ ગરાસ પોતાને
કબજે સોંપવા, રાજ્ય સામે
સત્યાગ્રહ કરી પાપામાં પૂરાવા
રાજ્યને હાકલ કરી છે. *

સીંધ હિંદુખાદમાં આગીલ
કામમાં એક હયાત પત્ની છતાં
ખીજ પત્ની કરવાના કિસ્સાઓ
એટલા બધા વધી પડ્યા છે કે
જ્ઞાતિએ તે અટકાવવા ધારો
પડવાનું નહીં કર્યું છે અને
એક હિંદુ ધારાસભ્યને તે કામ
સુપ્રત કર્યું છે. *

વડોદરા રાજ્યની ઝીઓએ
વિશાળ મતાધિકારની રાજ્ય
પાસે માગણી કરી છે. *

અમદાવાદના બાહાણ કું.
ઈન્દુમતી મહેતાએ રાહોદના
વણીક શ્રી. રસીકમન્ત એ.
શાહ સાથે આંતરજ્ઞાતિય લગ્ન
કર્યાં છે. *

અમદાવાદ લાલશંકર મહિલા પાઠશાળાને દર વર્ષે આવૃત્તી ત્રણેક હજાર રૂપિયાની ખોટ પૂરી કરવા માટે, 'ગુજરાત સાહિત્ય સભા'ના મંત્રી શ્રી. ધીરજલાલ ધ.નજીમાઈ શહે દશ વર્ષની એક યોજના રજૂ કરેલી. સામાન્ય સભાએ એ યોજના મંજૂર કરી છે; અને શ્રી. ધીરજલાલ ધ. શાહ, શ્રી. ધનુમંતીબહેન મહેતા અને શ્રી. નેહાલાલ ગોવર્ધનદાસ શહે આ માટે સારી રકમ એકત્ર કર્યાના સમાચાર મળે છે. આ સંસ્થાના દશ વર્ષ સુધી વાર્ષિક રૂ. ૧૦, ૨૫, ૫૦, ને ૧૦૦ આપી આજીવન સભ્ય થઈ ગયા છે.

શ્રીમતી રાધાબાઈ સુબ્રાયન મદાસની રાજસભાની પેટા સુધોમાં વિનયી બન્યાં.

વલસાડ રેલ્વે ઠાંવોનીમાં થોળી ઘાતીની એક નાની બાળા હિંદુ બળાતકાર ગુજરાત માટે નેશનલ આર્મી નામના રસો-હળે પ્રવેશ કરેલાં તેને એ માસની સજા થઈ.

જમીન મહિલા જગતિ ગજવળાં આગેવાન જમીન કુમારી કિન કિન એ દિલ્હીમાં મહાત્મા મંદિરને મળ્યાં.

બાળજીવનના કલ્પદ્રોની સગમમાંથી બચવા માટે આફવા ગામના નેરામ નરસિંહે પોતાના ૧૬ વર્ષના પુત્રના લગ્નમાં કાંઈ વિધિ કર્યા વિના વરકન્યાએ સામસામા કુલદાર પહેરાવીને લગ્ન પતાવ્યાં.

વડોદરા રાજ્યના સીરોર ગામમાંથી ગુમ થયેલ વિધવાએ પોલીસ ખાતાના એક માણસને પુનર્લગ્ન કર્યાના સમાચાર બહાર આવ્યા છે.

જેરડા મામની બાર વર્ષની જસબાબા હિંદુ જે બીથોએ બળાતકાર કરવાથી બાળાની હુમલદ હાલત થતાં તેને હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવી છે. બળાતકાર કરનારા નાસી ગયા છે.

દિલ્હીમાં નવા રોડના મહારાણી અને કુંવરીઓ મહાત્મા ગાંધીજીના દર્શન હરિજન વાસમાં મળ્યાં હતાં. તેમની સાથે શ્રી. સરોજિની નાયક પણ હતાં.

રાજકોટ મહિલા વિદ્યાલય સ્થાપના માટે રૂપિયા પંચાસ હજાર ભણીના વેપારી રામજી વેલજી તીરાણીની માદગીરી માટે તેમના પુત્રોએ દાન આપ્યું.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદની મહારાષ્ટ્ર શાખાએ કાયકરો માટે તાલીમ વર્ગ તા. ૫-૬-૪૬થી એક અઠવાડિયા માટે યોજાયો છે.

વડોદરા સ્ત્રી સમાજે શ્રી. જયવર્તી દેસાઈનો માનનીય સભ્ય તરીકે સ્વીકાર કર્યો છે અને આ વર્ષના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. ગજરામજી દેસાઈને ચૂંટ્યા છે.

વિમાની પ્રવાસીઓનો સંભાળ લેનાર પચીસ છોકરીઓની દુકાને એ કાર્યની તાલીમ આપવા અમેરિકાથી કુમારી નેનેલ મુલ્સ-મુબાઈ આવી પહોંચ્યાં છે.

આજુદ તાજીકાના અકાસી મામમાં વીથ વર્ષની કુંબાર ધુલતીડું રાજ કુવામાંથી મળ્યું.

પાટણમાં જીવતી ડાકણ હોવાનું મણાતી એક કણબી સ્ત્રીની પોલીસે ધરપકડ કરી.

નાવજીકારમાં કનલ લુકમીના પ્રમુખપદે આગાદ ફોજ પરિવદ સજો હતી.

હોંપુર રાજ્યના નોકરોએ ખોડેલી હડતાળમાં સાથ આપવા સીઓએ પણ તૈયારી કરી હતી.

પહેરવેશ, અભ્યાસ,
આદત, શલ્યમાર
અને રીતરિવાજોમાં
મતભેદ હોવા છતાં
દરેક પ્રાંતની સ્ત્રીઓ

હોધા

માટે એકમત છે.
સ્ત્રીઓના રોગો માટે
એક જ ઓપશ છે

Mfgd. by KESARI KUTEERAM Ltd.

ચીફ એજન્ટ

ડી. એમ. વોરા

પો. બો. નં. ૩૩ કૌલહાધુર

૬૯ વિઠ્ઠલદાસ રોડ, મુંબઈ-૨

૧૯૪૭ માધી રોડ, અમદાવાદ

અનુમત કાલિયાવાડના મુખ્ય એજન્ટ—

જી. મોહનલાલ

૬૯૪ માધી રોડ, અમદાવાદ

રોડીયા :

મનુભાઈ જી. મનાદાસ ગાંધી

તથા દિવાળ, અમદાવાદ

પ્રકાશક : મનુભાઈ જી. મનાદાસ ગાંધી : સર્વપ્રકાર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : પાચકુવા અમદાવાદ
 ધરક : મણિલાલ, ૬૯૪ માધી રોડ, અમદાવાદ : સર્વપ્રકાર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : પાચકુવા દરવાજા બેદાર, અમદાવાદ
 છુટક નકલ બાર આના ૭

આઝાદીના હિંદુ દલવૈયાઓની

બે જીવનગાથાઓ

સુભાષચંદ્ર બોસની ઝીંદગી

શૌર્યમાં લીધેલ મહત્ત્વ અને સાહસમાં મહાન ભગીરથની યાદ તાલ કરતા આપણા મહાન નેતા, આપણા ભૂતપૂર્વ રાષ્ટ્રપતિ, આઝાદ હિંદ હક્કમતના પ્રણેતા, આઝાદ હિંદ ફોજના સરસેનાપતિ શ્રી સુભાષચંદ્ર બોસની વિવેચનાથી ભરપૂર જીવનગાથા. આ વર્ષનો રણજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત કરનાર મરાઠૂર લેખક શ્રી. શુભવંતરાય આચાર્યની પ્રાણવાન શૈલીએ રચાયેલ આ કથા અદ્ભુત છે.

જાંસી-રાણી ઝીંદગી

સા. શાન્તા...

કિંમત
શ્રીજીવન

ઝવેરીવા

હિંદુસ્થાનની આઝાદીની કાળે, મા-સોમની મુકિત કાળે સર્વસ્વ અર્પણ કરનાર મહારાણી લક્ષ્મીબાઈ-અને એમને પગલે ચાલી આઝાદીના જંગમાં જૂઝડનાર લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ લક્ષ્મી અને અન્ય સ્ત્રી-સિપાહીઓની શૌર્ય-ત્યાગ ભરી કથા. ભારતની આ પુત્રીઓએ એક નવો જ ઇતિહાસ રચ્યો છે-જે મેકાઓ સુધી પ્રત્યેક જીવિ પ્રેરણા પાશે. જાને આઝાદી પરસ્ત નારીઓના રસમય જીવનથી ભરપૂર અંથ.

ચિત્રો સાથે દૂક સમયમાં પ્રગટ થશે !

ଶା-ଉଦାନ

ସ୍ବପ୍ନ ଓ ଶିଳାପ୍ୟ

ଆବୃତ୍ତି:

ସଂପାଦକ :

ଅପାରିତ ୨୦୦୨

ନବମୋ

ମନୁଭାଷି ଶିଳାପ୍ୟ

ଜୁଲାଇ ୨୦୪୫

કુલેની દિલરજન સુવાસ ન ૫

કુલેની દિલરજન સુવાસ એ દિન્દની લોકપ્રિય વસ્તુઓ માટે દર્શિત વસ્તુન ગણી રાહાય

ઈ સ ૧૯૧૭ની સાલમા કોચિન રાજ્યની રાજધાનીનું મધ્ય એલેક્ટ્રિકલ નામના નાના ચહે રમા દાધીઓએ ૨૬ એકર નેટલી જમીન ઉપર ઉલેલી નાળીએરીના રૂબેની ધ દી જાડીને સાફ કરી અને ત્યાં જાડે જી વધમાં એ જગ્યાએ, પાછળ આવેલા અનેરમ્ય અને રાન્ત જળ પ્રદેસના નેસર્જિક સીન્દ્રને આઠા આવ્યા વગર અને સીધી ઉલ્લા પ્રકારના યાંત્રિક સાધનો વડે સુસજ્જત થયેલી એક છેલામા છેલી દળની ફેક્ટરી અસ્તિ ત્વમા આવી આ ૨૭ વર્ષ અગાઉની વાત છે ૨૦ વર્ષ જાડે મુંબઈમાં શીવરીના વેરાન મેદાન

ઉપર આવેલ જાતનું કાર્થક કામદાન રાજ થયું પણ અદિઆ ફેક્ટરી જોશી કરવા માટે દાધીઓની જગ્યાએ આધુનિક ય મેનોએ ઉપયોગ કરવામા આવ્યો આજે દિન્દમા એક દરે વપરાતા સાબુના જગ્યાને ૨૦ લાક નેટલા માત્રનો 'પૅન્ટ' અને દમામ સાબુનો જથ્થો આ જી ફેક્ટરીઓ લેગી મળીને વત્થા દરે છે

દિન્દમા સાબુના જાડલામા વપરાતી ધબી વસ્તુઓ છે પણ સરતા માવે મળતા સારા સાબુ યોની સગવડ આગળ, આજે આ બરી વસ્તુઓ જલદીથી માર્ગે આપવી જાય છે

આ હારમાળાને કાપી લેા અને ટાંગો રકમ જુમમા એકી કરો

આ હારમાળાનો આ ભાગ કાપી લેા અને તેને રાન્દે ફેક્ટર જુમમાં રાખી મૂકો

ધી તાતા ઓઈલ મીલ્સ લું. લી૦ તરફથી પ્રકાશિત

ટો મ કો સે હસ ડી પા.ટ મે ન્ટ

લાલ દરવાજા, અમદાવાદ

વિમા ક્ષેત્રમાં જેનું મોખરે સ્થાન છે, તેવી
હિન્દી મોટામાં મોટી જનરલ વિમા કંપની

ન્યુ ઇન્ડિયા

એરવુરન્સ કંપની લિમીટેડ.

સ્થાપના : ૧૯૧૯

હૈદ્રાબાદ : મુખ્ય

જાહેરાતના ખાતાની અદ્વિતીય પ્રગતિ

વર્ષ	વર્ષ આખરે કુલ વીમાં	લાઈફ ફંડ	પ્રિમીયમ તથા વ્યાજની આવક
૧૯૪૨	રૂ. ૧૨,૦૭,૮૦,૧૫૦	રૂ. ૨,૫૩,૨૪,૫૪૩	રૂ. ૭૧,૫૧,૩૧૮
૧૯૪૩	રૂ. ૧૬,૦૮,૮૬,૨૫૨	રૂ. ૩,૧૯,૧૫,૬૭૭	રૂ. ૧,૦૫,૦૬,૭૬૮
૧૯૪૪	રૂ. ૨૧,૧૪,૮૯,૩૪૬	રૂ. ૩,૬૦,૫૮,૧૧૭	રૂ. ૧,૨૪,૭૬,૩૪૫

૧૯૪૫ના વર્ષમાં જાહેરાતના વીમાં કામકાજ આજ સુધીના તમામ
ફંડને વધારી જઈ રૂ. ૮,૩૮,૩૧,૭૦૦ નું ભરપાઈ થયું છે.

મળો યા લખો:-શ્રીફે એજન્ટસ-ગુજરાત

એન. એમ. ફોજદારની કું.

ઓફીસ ફોન : ૨૨૨૫

ગાંધીજી કુવારા સામે,

તાર:

રહેઠાણ ફોન : } ૭૦૨૩
                              } ૭૩૧૩

અ મ દી વા દ

'NIASURANCE'

જોઈએ છે : વડોદરા શહેર તેમજ વડોદરા અને ભરૂચ જિલ્લા

સીલુદી આરથેનાઈઝીંગ ઓફીસ ફંડ સમયમાં ખોલવામાં આવનાર છે
તેને માટે આકર્ષક ટર્મ્સથી આભરદાર અને સારી લાભવર્ગ ધરાવતા ફોન-
વાયેલ સહયોગરથ.

“સસ્તું સાહિત્ય”નું નવું સાહસ

‘સર્વપ્રયોગી સાહિત્યશ્રેણી’ : સંપાદક શ્રી. ‘સોપાન’

પ્રકાશનાં પગલાં-થે. કરસન માલુકે ૦-૧૦
 બિનબિન ધર્મોની પ્રેરક કથાઓ
 રાખની ઢગલી-થે. ‘સૌજન્ય’ ૦-૧૦
 વાર્તાના સ્વરૂપમાં સંસારની સમસ્યાઓ
 જીવનની કલા-થે. રવિશંકર વિ. મહેતા ૦-૧૦
 જીવનની સફળતા માટે માર્ગદર્શન
 જગતમાં જાણવા જેવું-સં. કામદાસ ૦-૧૦
 જગતની અદ્ભુતતાનો પરિચય
 જીવન પરિવર્તન-થે. ‘સોપાન’ ૦-૧૦
 જીવનપલટાની કથા-મંગલ વાર્તા
 ઇતિહાસને અજવાળે-થે. ઇન્દ્ર વસાવડા ૦-૧૦
 ઐતિહાસિક પરાક્રમીઓની જીવનરેખા

‘શ્રીમ-સાહિત્ય શ્રેણી’નાં પુસ્તકો

ગીતાસંકલન-સં. રમણ મહર્ષિ ૦-૩
 જ્ઞાનનાં ઝરણાં-થે. સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩
 ઉચ્ચ જીવન-ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ ૦-૩
 ધ્યાન અને જ્ઞાન-થે. સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩
 શ્રી રામકૃષ્ણ ઉપદેશ- ૦-૪
 સંત કબીર-(સચિત્ર) થે. પુરાતન જીવ ૦-૩
 અણોળે અને નવું રેલ્લે સ્ટેશન ૦-૪
 વિચાર મુરોદ્ધ-થે. સ્વા. માધવતીર્થ ૦-૪
 ઉત્તરગીતા-સરનાથ સાથે ૦-૬
 શ્રીમતોનો સડો-થે. ઇન્દ્ર ધોળકિયા ૦-૪

નવાં પ્રકાશનો

વિવેક ચુદામણિ-શ્રીમન્ શંકરાચાર્ય
 વિરચિત : મૂળ સાહિત્ય પૂ. ૧૬૦ ૦-૧૨
 સ્વામી સહજનંદ-(ચરિત્ર ને ઉપદેશ) ૧-૮
 એકાદશ ઉપનિષદો-મૂળ શ્લોકો
 સાથે સરલ ભાષાંતર ૨-૦
 ગોરાકંના ગુણદોષ- બીજી આવૃત્તિ
 (લે. ડૉ. રસિકલાલ જે. પરિખ) ૦-૧૦
 મહાવાક્ય રત્નાવલિ-સરલ અનુવાદ ૦-૧૨
 વિચારે સાગર-વેદાંતનો ઉત્તમ અંશ ૨-૮
 લઘુ યોગવાસિષ્ઠ- ૨-૮

ગામકં બોલે છે-થે. સુનીલાલ મડિયા ૦-૧
 એકં હિંદી આદ્ય ગામડાનું જીવનચરિત્ર
 જીવનની કલા-થે. ‘સમોજસાક્ષી’ ૦-૧
 સુખ અને સંપન્ન વિશે કિંમતી મુલ્યો
 જીવનનાં દરમિયાન-થે. કુમુદ શેઠ ૦-૧૦
 આપણા જીવકુંડળનાં સાચાં ચિત્રો
 મારો ભારતદેશ-થે. કાંતિલાલ પરીખ ૦-૧૦
 ભારતનાં સૌંદર્ય ને વિવિધતા
 આરોગ્ય સાધના-થે. કુંભરશી ધં. સંપદ
 આરોગ્યનાં સંરક્ષણનું માર્ગદર્શન ૦-૧૦
 ભગવાનનાં ઇશ્વર-થે. પુરાતન જીવ ૦-૧૦
 હરિજનોના જીવનપ્રસંગો
 બીજાં પાંચ પુસ્તકો હવે પછી પ્રકટ થશે

ભગવાન સુદ્ધ-થે. પુરાતન જીવ ૦-૪
 કંઠાભરજીમ- ૦-૩
 શ્રીમન્ શંકરાચાર્ય-થે. પુરાતન જીવ ૦-૩
 કાળમુખી અને બીજી વાર્તા-થે. મડિયા ૦-૩
 ધાવણની ધાર-થે. સુનીલાલ મડિયા ૦-૩
 બાળકોના વિવેકાનંદ-દંકં ચરિત્ર ૦-૬
 જયસારતી-(કાવ્ય) થે. ‘શમદા’ ૦-૪
 તેલંગ સ્વામી-(૩ ચરિત્રો) ૦-૪
 સમ્રાટ એલ્જિક અને રૂવી નંદા-નાટિકાઓ ૦-૩

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-મૂળ શ્લોકો, પદ્યરૂપે
 તથા ટીકા સાથે ૧-૪
 શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ગુજરાતી સિખિમાં
 શ્લોક, પદ્યરૂપે તથા ટીકા સાથે ૧-૪
 શ્રી. શારદામણિદેવી-થે. આનંદ ચેતન્ય ૦-૮
 મુવર્ણ યુગ-થે. કૌવાલાલ મુનંથી ૦-૮
 શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ગોરા અક્ષર
 ગુજરાતી સરલાઈ સહિત ૦-૧૨
 પરિચિત પદ્યસંગ્રહ-૧૧૨ ભક્તોનાં
 ૬૫૭ ભજનોનો સંગ્રહ ૧-૧૨

સસ્તું સાહિત્ય વૃદ્ધક કાર્યાલય { બદ પાસે. પો. બો. નં. ૫૦ અમદાવાદ અને
 કાલ્યાણદેવી રોડ, હાથાબીડી, મુંબઈ-૨

પારણાં મૂલાવો !

બાળક જેળવવા માટે પહેલાં પથ્થુ કાઢવું હવું. આધુનિક યુગમાં ધણાં વર્ગોની મહેનત પછી 'આશા' નામની અદ્ભુત દવા તૈયાર કરી બાળક પ્રાપ્ત કરવાનું સફળ બનાવ્યું છે. આનંદપ્રી જે સ્ત્રીઓ સંતાન ન થવાથી નિરાશ થઈ રહતી તેમને સાબીત કરી આપ્યું છે કે સાયન્સની આ અદ્ભુત દવાથી ગર્ભવંતી થઈ નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકની માતા બની શકે છે.

'આશા'ના સેવનથી વંધ્યા સ્ત્રીઓને પણ સંતાન પ્રાપ્ત થયું છે. આપને જો સુંદર બાળકની ઇચ્છા હોય તો તેને સફળતા ઉપાય એ છે કે આજે જ એક પત્ર નીચેના સરનામે લખો અને એક શીશી 'આશા' ની મંગાવી સાત દિવસ સુધી સેવન કરો, અને તે સાતે દિવસ સુધી પુરતથી જુદા રહેવું અને આઠમા દિવસે સ્ત્રીએ મુરખ પાસે જવું; અને આ અદ્ભુત ઔષધીનો ચમત્કાર જુઓ. તે જ આઠમી રાત્રે ગર્ભ રહી જશે. અને નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકનો જન્મ થશે. આજ સુધીમાં ૩૫૪ પથ્થુ સ્ત્રી 'આશા'નું સેવન કરી નિરાશ થઈ નથી. કિંમત ફક્ત રૂ. ૩૫. ૮૫૫૯ અર્થે અંગીઆર આના વધુ.

(લેડીઝ ડીપાર્ટમેન્ટ)

અકસીરી દવાખાના:- (કં. ૧.) કલા મહેલ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૪૧ દિલ્હી

સ્ત્રીઓના

મહર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, ગર્ભાશયના રોગો
સુવારોગ, પેડુનો દુખાવો તથા વ્યંધત્વ માટે

સુંદરી સંજવની

અમૃત તુલ્ય છે. બા. ૧ ની કિં. રૂ. ૧-૪-૦

જોડા ફાર્મસી લોખીટડ, જોડા.

સોલ એન્ટ-એસ. રમણની કું.

ગાંધી રોડ : અમદાવાદ.

શ્રી-જીવનના વાચકો માટે નવાં પ્રકાશનો

મહાત્મા ગાંધીજીએ હિંદ છોડો (કવીટ છન્ડીયા) ની હાકલ કરી
અને આખાં ભારત દેશે તેનો અમલ કર્યો.

શા માટે ?

તેનો જવાબ નીચેનું ચિત્ર આલેખમ આપે છે.

ભારતમાં અંગ્રેજી અમલ.

(જાણીતા ચિત્રકોર ચક્રોરના પચાસ ઉપરાંત ચિત્રો તથા અંગ્રેજી અમલની
એતિહાસીક વિગતો વ્યંગભરી રીતે આપતું નહું જ પ્રથમ રાષ્ટ્રીય પ્રકાશન.)

કિંમત રૂ. સાઠાનણ—

વી. પી. ખર્ચ ૦-૬-૦ ફક્ત.

અન્ય રાષ્ટ્રીય—પ્રકાશનો.

શ્રી. અરૂણા અસફઅલી	કોંમત રૂ. ૨-૦-૦	વી. પી. ખર્ચ ૦-૬-૦
રણચંડી કેપ્ટન વક્તી	” ૨-૦-૦	” ૦-૫-૦
મૌલાના અબુલકલામ આઝાદ	” ૨-૮-૦	” ૦-૬-૦
જવાહર કમળા	” ૨-૮-૦	” ૦-૬-૦
ગાંધીજીના સમાગમમાં	” ૨-૮-૦	” ૦-૬-૦
નેતાજી	” ૩-૮-૦	” ૦-૮-૦
ગાંધીજીના જીવન-પ્રસંગો	” ૨-૪-૦	” ૦-૬-૦
પુણ્યસ્થાન ગાંધીજી	” ૪-૪-૦	” ૦-૮-૦

આખો સેટ યા મન-પસંદ પુસ્તકો ખલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવી લ્યો.
ફરીથી આ ભાવમાં મળશે નહિ.

તમારા ઓર્ડર માટે લખો:—

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની.

બુકસેલર્સ :: પબ્લીશર્સ, ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

માત્ર માગણી કરવાથી આઝાદી
મળતી નથી—આઝાદીનું દાન
તો કોઈ જ દેશે નહિ.

આઝાદીને તો છતવી
બેઠાએ—વિજેતાના હાથમાંથી
ઝૂંટવી લેવી બેઠાએ.

આવો સંદેશ
આપે છે

રણજીત ની

રજપૂતાણી

વીણા, જયરાજ, ખીપીન શુખ્તા, શુલાભ મહમદ,
દિગ્દર્શક : અસ્પી [અજીત પ્રકાશન]

૧૫ સું અઠવાડિયું.

રોચંલંઓ પેરાં હાઉસ

ફાળ : ૪, ૭, ૧૦ વાગ્યે.

મીટીની : રવિ, તહેવારે ૧-૧૫

એવાન્સ બુકિંગ—૬૧૧ થી ૧૨૧૧, ૩ થી ૬૧૧

કયાં છે એ લલનાઓ ?—

અજવાળી રાતે ગરબે ધૂમતી
ચેરી ગજાવતી
ધૂળી હમરીઓ ચડાવતી

અત્યારે તો નજરે ચડે છે કૃષાંભનાઓ

કારણ ?

પ્રદર

લોહિવા : મતુદોષ

અને આવાં દહો તેમને ઘેરી વળ્યાં છે.

સી-સુ હા ગ

અનેક સીદર્દો માટે શ્રેષ્ઠ ઉપાય પુરવાર થયેલ છે.

લખો : સુ જ રા ત આ યુ વે દિક ફા મ્ સી

૪૪૬, કાલબાદેવી રોડ : સુખધ-૨

નાંધીરોડઃ અમદાવાદ.

હાઈરોડ : સુરત.

રાજકોટ, (કાઠિયાવાડ)

છુપાં આંસુ સારતી
શ્રીગાને. આશિર્વાદ
સમાન સિદ્ધ થઈ
ચુક્યું છે.

ફુટપુટ અને તંદુ-
રસ્ત ખાળક તમને
ગમે છે? તમારા ખાળ-
કની તંદુરસ્તી માટે

ડ્યુકરોન

કિંમત રૂ. સવા બે.

માસીક અડચણ વખતે થતું ત્રાસ-
દાયક શૂળ, અનિયમિત રમ્બેદરશન
અને દરેક પ્રકારના પ્રદર મટીડે છે.
ગર્ભાશયના દરેક, દરદો માટે જીન-
હરીફ છે અને પ્રજોત્પત્તિમાં મદદ
કરે છે.

ઇન્ફન્ટોન

કિંમત રૂ. દોઢ

હંમેશાં વાપરો. આ દવામાં અકીષ
તેમજ તેના જેવા કોઈ પણ નસાકારક
દ્રવ્યોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો
નથી; તેમ છતાં ખાળકને સુંદર ઉલ-
લાવી શુંલાળી જાનાવે છે. કમી, તાવ,
ઉલટી વગેરે ઉપર અકસીર ઇલાજ છે.

ડાક્ટરો તેની હંમેશ જલામણ કરે છે.

સોલ એજન્ટ.

કુસુદકાન્ત એન્ડ કંપની, અવેરીવાડ, અમદાવાદ.

દાંત સ્વિત્ત યજ્ઞ સોલ્વ્ય માટે

સનટોન

ગોરબ લે છે.

ક્રીમતી વનસ્પતિતું ળતાવેદું

સનટોન

દાંત સાફ કરવા રોજ વાપરો.

થોડા વખતમાં પ્રગટ થશે

શ્રીઆ અને કિશોરો-માટે
ઉત્તમ વાચન આપતું જીવન ચરિત્ર
જગતની મહાન, શ્રી વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળજીભાઈ શાહ
M. Sc. Phd.

ગુર્જર અંચલેન કાવ્યોલય ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ

માનાસિક અને શારીરિક કબ્જેડાંઆ
પત્રો દ્વારા પોતાની કહાણી કહે છે.

કબ્જેડાં

[તનનાં ને મનનાં]

: મૂળ લેખક :

રાજરત્ન શ્રી. વા. ભવ. જોશી

: અનુવાદક :

સા. શાન્તાભેદેન મનુભાઈ દેસાઈ

કિંમત રૂપિયા બે

સીજીવમ ઓફીસ

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

પિયુષ અપલીક્ટ ઍસીયર

દેહ ઉપર

સૌંદર્યની કવિતા લખેછે.

સૌંદર્ય અને શ્વપ્તુ લાવણ્ય આદનારી દરેક શ્વપતી રમણીને યોવનની સુડાલ આકૃતિ આપતું પીયુષ આપલીક્ટ ઍસીયર પસંદ પડી ગયું છે. દેહ ઉપર સૌંદર્યની કવિતા આ આશ્વપત્યુ દેવે તો પ્રત્યેક આશ્વપત્યુ સૌંદર્યવર્ધક સાધન થઈ પડે છે. નીચેની જાતોમાંથી એક ઉપર પસંદગી ઉતારો.

લવલી રૂ. ૩-૦-૦ સ્નેહ નોડાઈટ રૂ. ૩-૦-૦
મોડાઈટ રૂ. બે. વીનસ રૂ. ૨-૮-૦ કેલ્ટન
નોડેડ રૂ. ૪-૮-૦ સીલકનીડેડ રૂ. ૫-૪-૦
યંગસ્ટર ૪-૮-૦ થીલ સીલક રૂ. ૫-૮-૦
નંબર ૬૨૫ રૂ. ૧-૨-૦ નંબર ૬૪૧ રૂ. ૩

પિયુષ હોઝીયરી વર્કસ

રાજમહેતા સ્ટીટ, અમદાવાદ.

રેકોર્ડર:-

કે. સી. પ્રધર્સ, હમામસીદ, અમદાવાદ.

અંદ્રોદય કોષાય સ્ટેટર,

કે. રાવપુરા, કોર્ટ પોલ પાસે, વડોદરા.

લેકામાઈ કોષાયજી, નવી દેન, પોરબંદર.

જાજરમાજ

બહેનો ! પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, મૂત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્વે જવો, કસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અન્ન ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુઝણ, કોઠે રતવા, પ્રસવ સમય પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધાવણની અછત, ઉંઘ ન આવવી, હીરડી-રીઆ વિગેરે માટે જાજરમાજ એ એક જ દવા સંપૂર્ણ વિશ્વાસપાત્ર છે.

પ્રી. બા. ૧ ર. ૨)

મોટી રતલી બા. ૧ ર. ૬) પેા. જુડ

અમૃતગિંદુ આશ્રીસ. નડીઆદ.

અનેક રોગાંની એક જ દવા

જીવનધારા

કેવેરા, સંગ્રહણી, શરદી, બદનનો દુખાવો પાણીવિકાર, સંધિવા, અચકિત, સોજા, અજીર્ણ, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાદમાં કળતર, પેટ-પેડુનો દુખાવો, અમુઝણ, ઝેરી ડંખ, પ્રદર, પ્રમેદ, મોઢાની ફુગેધી, દરેક જાતના તાવ, ધા પડવો, લોહી નીકળવું તથા અનેક જાતનાં દરોહોમાં લેમ્બર રહેવે, રતીમર મા મોટરની સુસાધરીમાં તાત્કાલિક ઉપયોગી થઈ પડનારી અમુલ્ય ઔષધિ. કિંમત મોટી બાટલી રૂ. ૧૫૫. વચલી બાટલી રૂ. ૧૧ અને નાની બાટલી રૂ. ૮૫. ટ. બ. જુડ. દરેક ટેકાણે વેચાય છે. રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. ૩૭૨

જે. એન. શેઠના-નડીઆદ

આયુર્વેદાશ્રમ ફાર્મસી લિ. (અહમદનગર)ની
પ્રખ્યાત ઔષધિઓ !

સુ પ ણી

સુપણી ટીકડીઓ મેથેરિઆ અને
તેને લગતા ટાઢીઆ-મુદતી તાવને
હઠાવવાના દરેક ગુણો ધરાવે છે. જરૂર
મુજબ અમુક સમય ચાલુ લેવાથી
સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

કાં રફો

અમે તે જાતના કશ તથા ખાંસી માટે
'કાં રફો' (KASPHO)
અકસીર છે. વસાણા અને બીજી
પ્રખ્યાત ઔષધિઓના મિશ્રણથી આ
ટીકડીઓ 'ખાંસી'ના મૂળ કારણને
દૂર કરે છે

ગુજરાતના ભારતીય ઉદ્યોગ પ્રચાર કાર્યાલય ૧૪ બારેકર સેન
સોલરએજન્ટ મળવાનાં સ્થળ : મુંબઈ-૨

ચંદુલાલ પ્રેમચંદ ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ હરીશંકર દેવશંકર શુક્લ,
ઉમરેશ. મોહનલાલ પ્રભુદાસ, ધંધુકા. પી. શિવદત્તની કું. મોડીરાડ, વડોદરા.
એ. રાય એન્ડ કું. રાવપુરા, વડોદરા હિન્દી વસ્ત્ર ભંડાર, મુરત.
તથા બીજા રોકીરોને ત્યાંથી મળશે.

તમે નકામાં શા માટે દર્દથી પીડાઓ છો ?

નીચેના રોગોની તકલીફ માટે
અકસીર ઇલાજ એક જ છે

દ્યુના સીરપ [જર્મન ડાક્ટરની ફારમ્યુલા] .

આમ, મરડો, ચંકી, તૂપા, દાહ, અંગ સરેદ ચર્મ જલ્મ, કમરમાં દર્દ, પેટમાં ફુખાવો,
બુખાન લાગવી, કામ ઉપર બેચેની, સર્દે પ્રદર, વગેરે રોગો માટે અકસીર ઉપાય

છ ઔંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

સોળ ઔંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૫-૮-૦

(પાસ્ટેજ છુડ)

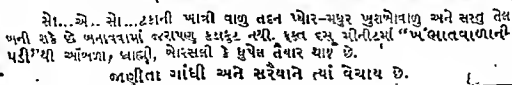
બનાવનાર
સુપર ફાર્મી ફાર્માશિયન
પો. બો. નં. ૬૦૪ મુંબઈ

ગુજરાતના રોકીરો
અનિવરણ ફાર્મસી
૧૦૮૫ મોડીરાડ : અમદાવાદ

પ્રિયથા દર્શાવના -વેચે છે.

એજન્ડો:-કુંચતલાલ વાડીલાલની કાં, મંજળદાસ રાડ, મુબઈ-૨

શ્રીમદ્ધ

સુવાવડની કવાય
 સુવાવડ પછીના તમામ રોગો નાબુદ કરી
 તંદુરસ્ત બનાવી સંપૂર્ણ શક્તિ
 લાવે છે.

ત્રિપુલના આયુર્વેદિક ફાર્મસી
 ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પેકેટ એકની કિં. રૂ. ૧-૪-૦ વી. પી. અર્થ નવ આના છુદા.
 સંપૂર્ણ દવા. ત્રણ પેકેટ સાથેની કિં. રૂ. ૩-૧૨-૦ વી. પી. અર્થ માફ.

સર્સિલા
 દેર ઓછા

દરેક જાતના ઉત્તમ
એસેન્સો
અતરો...સેન્ટ....
 તેમજ

સુગંધીની દરેક ચીજો માટે

છુટક તથા જથ્થાબંધ ખરીદીની ભરોસા પાત્ર હુકાન
 કુલરાની અતર તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨-૦-૦ પોસ્ટેજ અલગ
 (ભાવ વધ્યા નથી) કે. ત્રણ દરવાજા,

ધી નેરોલ એજન્સી, અતરવાલા, અમદાવાદ

શ્રી ધૂમ્રેશ્વરના

ચોલુક્ય નવલકથાવલિ
છઠ્ઠું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે

સિદ્ધરાજ જયસિંહ

કિંમત રૂ. સાકાર્યાર :
ચોરટેજ આઠ આના ભુલું
બહારગામવાળાઓએ રૂ. પાંચ
મનીઓઈરથી ગાંધીવા
ગૂજર અંથરતન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ.

ભેટ

લગ્ન પ્રસંગે—શુભ પ્રસંગે કે નૂતનવર્ષ

નિમિત્તે ભેટ આપવા લાયક :

કનુ દેસાઈનાં જ ચિત્રઆલ્પમો

રૂપરેખા	શ્રીલેખા	શૃંગારિકા
ચિત્રમંજરી	મંગળાષ્ટક	લગ્નોત્સવ
જીવનમંગળ	છાયાચિત્રો	રંગચિત્રો

કલાત્મક અને ઉત્તમ છે

કુમાર કાર્યાલય : અમદાવાદ તથા સર્વ જાણીતા વિકેતા

દરેક બહેનો એ વસાવવા લાયક પુસ્તકો

એ સુંદર નવલિકા સંગ્રહ
ગામને આપે
દેવશંકર મહેતા

આમલોકના વિચારો, એમની
મર્યાદાઓ અને બહોળપો,
અને ત્યાંના નરનારનો ઉમંગો
રજી કરતી નવલિકાઓ
કીમત — રૂ. ૩-૮-૦

પૂર્વજોના પ્રાપ્તિ
ગુણવંતરાય આચાર્ય
સામાજિક પ્રશ્નો પર વેધક
પ્રકાશ પાડતી સુંદર અને
હૃદયપ્રેરક નવલિકાઓનો સંગ્રહ

[બીજી આવૃત્તિ]
કીમત : રૂ. ૩-૮-૦

બંગ સાહિત્ય સમ્રાટ
સૌરિન્દ્રબાબુનું

સામાજિક નવલ સાહિત્ય
ચૂંટણી ૩-૦-૦
મુક્ત પંખી ૨-૮-૦
લાલભાટીનો રસ્તો ૩-૮-૦
નિરૂપમા ૩-૦-૦
નારી ૨-૦-૦
અસ્વીકાર ૪-૦-૦
મમતા શરદાણુ ૩-૦-૦
રાજરાણી બંદીમણી ૩-૦-૦

—: છપાય છે :

પ્રેમશી — દરદી
માયા — પાપાણુ

દરેક બહેનોએ ખાસ
વાંચવા અને વસાવવા
જોવી સુંદર નવલિકા

રૂપકોશ

(ભાદુનસાલ ધામી)

જોન સાહિત્યમાં અમર
રઘુસિંહ અને મેરાના
જીવનને સ્પર્શતી બંધન અને
મુક્તિની ઐતિહાસિક પ્રણયકથા

[બીજી આવૃત્તિ ગુ]

કીમત રૂ. ૫-૧૨-૦

[રવાનગી ખર્ચ નવ આના]

ગુણવંતરાય આચાર્ય
નિવેદિતા ૪-૦
કોરી કિતાબ ૨-૮
કોણુ ગુહિંગાર ૧-૮
વિરાટનો જીવો ૧-૮
લેસ્માંગના ૩-૧૨
પૂર્વજોના પ્રાપ્તિ ૩-૮
લગવો નેલો ૩-૦

આલિષા બેધીનું
હાસ્ય સાહિત્ય
આનંદનાં આદ્ય ૪-૮
હસહસાદ ૪-૦
મુખમલકાદ ૪-૦
વ્યંગ વિનોદ ૩-૮
ગાંડોનો ગવાશે ૪-૦
તોત્યારાવતું તાવીજ ૧-૮

અન્ય પ્રકાશનો

સંતતિના સર્જનપંખી ૨-૮
વિકાસ ૩-૦
નયના ૩-૦
ઉરદાહ ૨-૪૮
સંહાર ૨-૮
ક્રાંતિની ઝાલરી ૩-૦
વિલેતા ૨-૮
પ્રિયતમા ૧-૦
પ્રેમાપચારને આસનો ૨-૮-૦
મારા ચિંતા નહિ ચાલે ૧-૦
પ્રરણ પછી ચિંતી ૬-૦
આવૃત્તિમા ૧-૨-૩ ૬-૦
અદૃશ્ય માનવી ૩-૮
નારીપૂજા ૨-૮

રૂપરાણી ૪-૦
ચૂંટણી ને ઇંદર ૩-૦
ગામજીવી ૧-૮
નંદિતા ૨-૮
ટંકાર ૨-૦
તપાસંગ ૩-૦
પ્રથમ આપાદ ૩-૦
મધુરજની ૨-૮
સંપૂર્ણ ઉદ્યોગ ૨-૮
પરણ્યા પહેલાં ૨-૮
બિન્દુ ૧-૮
જુલન બચાવનામું ૨-૮
આપણું ઘર ૫-૦
સ્વતંત્ર ભારત ૬-૦
પશ્ચિની ૧-૮

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર

દરેક શુક્રેતરને નવાં મળશે :

શુક્રેતર અને પંચલીસરા
રાજકોટ (મહિયાવાડ)

જ્યુપીટર મીલ્સ

- ક સાડી
- * વૈયલ
- * હાથ રૂમાલ
- * પોપલીન
- * શટીંગ

જયભારત મીલ્સ

આ માસિક સાથે પંચિની માસિક લોડી
દેવામાં આપ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મહુભાઈ લોધાણી

વર્ષ ૭ મું : અંક નવમે
જુલાઈ ૧૯૪૩ અષાઢ ૨૦૦૨

અમુક મ.

૧ મૌનવાણી	૧૬૩
૨ ઢોળાતું ધન	૧૬૫
૩ શ્રીમતી સુંદરીદેવી	૧૦૧
૪ કાનના આશૂપણ	૧૦૪
૫ કેટલાક સ્ત્રી-પરિચયો	૧૦૮
૬ જીવનની કળા	૧૧૧
૭ ગેશ	૧૧૪
૮ આદર્શ કન્યા	૧૧૫
૯ રસમાં રંગ ચઢે	૧૧૭
૧૦ ગેડમ ક્યુરી	૧૧૯
૧૧ મારી સુવાચ	૧૨૫
૧૨ કાપદાની કસમે	૧૩૦
૧૩ બાળકિહેર	૧૩૩
૧૪ મળાપત્રી સુંગવણ	૧૩૬
૧૫ પૂછપરછ	૧૩૭
૧૬ સૌરભ	૧૩૮
૧૭ સાચા કિરસા	૧૪૩
૧૮ સ્ત્રીજનન-સમાચાર	૧૪૩

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

વર્ષ સાતમું : અષાઢ ૨૦૦૨ : જુલાઈ ૧૯૪૬ : અંક નવમે

મૌનવાણી

દુમકેલુ

સૂતેલું પરોઢ જાગે તેમ જો આજસ મરડીને બેઠી થઈ. જોનાં અંગઉપાંગ લાલિત્ય વટે સોહી રહ્યાં. લહેર લેતું ચોવન હોય તેમ શરીર ચોલી ઉઠ્યું. દેહ આખી સુંદરતાથી છપાઈ ગઈ. આકાશમાંથી તારા ખરે તેમ તેના કેશ-કલાપમાંથી ફૂલ ખરવા માંડ્યાં.

—પણ જો ન તો કોઈ સુંદરી હતી, ન સુખ્યા હતી, ન કિચોરી કે ચોવના હતી—દેહ સમસ્તમાં સૂતેલી કવિની મૌનવાણી હતી. કુમળા પ્રભાતની માફક આજે જો જાગી હતી; આભૂષણોથી શણગારાએલા દેહની માફક રૂપ લેતી હતી; લાવણ્યમૂર્તિની માફક રેખાંકિત થતી હતી.

પથ્યકરણ કરીને જીવન જીવવા ઇચ્છનાર દરેકમાં વિરોધાભાસ દેખાશે: આજે જો જે કહેતો હશે તેનાથી કાલે ઉલટું જ કહેશે અને છતાં જોના જો બન્ને વચનમાં એકવાક્યતા જ હશે.

• મહાન થનારને માટે મહત્તાની ટોચ કદાચ આ પરિસ્થિતિમાં રહી છે: સિદ્ધાંતની ખાતર એકાકી બની જવામાં; પોતાની શ્રદ્ધામાં એકવાર ફરી એકલા ખડી જવામાં.

આદર્શ સ્ત્રી

સદાચરણી સ્ત્રી ક્યાં મળે? કેમ કે, તેનું મૂલ અજાણતાં રત્નોદીપ્તિ અંદકું છે. તેના પતિના દિલમાં તેના પર પૂરો ભરોસો છે, અને તેથી તેને કોઈ ભાતની ખોટ લોગવવી પડતી નથી. તે તેના પતિનું આખી જિંદગી મુઠી ભણું કરે છે, કદી ખૂરું કરતી નથી.

તે શણ ને જીન હુંદી કાઢે છે, અને પોતાને હાથે પુશીથી બંને કાંતે છે. તે દરિયો ખેડનારા વેપારી વહાણની માફક ફર ફરથી ઘરને માટે અનાજ લાવે છે. અંધારે અંધારે મળરકે જીડી તે પોતાના કુટુંબને માટે ખાવાનું તૈયાર કરે છે અને છોડીઓને પોતપોતાનું કામ સોંપે છે.

એકાદ ખેતર ભેઈ, ગણુંતરી કરી તે ખરીદે છે; ચોંતાને હાથે તેમાં શાકના વેલા રાંધે છે. તેનું શરીર સશક્ત છે, તેના હાથ મજબૂત છે અને કમર કસીને તે મજૂરી કરે છે. પોતે નિષ્કલવેલો માલ કાયદો કરે, એવી તે કાળજી રાખે છે. રાતે યે તેના ઘરમાંનો દીવો બળે છે, ને રાંટિયો કાંતે છે.

ગરીબોને માટે તે પોતાનો હાથ લાંબાવે છે, અને ખર્ચ, ગરજ-વાનની પાસે દોડી જાય છે; ને તેમને મદદ કરે છે. તેના ઘરને બરફના તોફાનથી ઢરવાનું નથી, કેમકે તેનાં ઘરનાં સૌને તેણે શતા જીનના વસ્ત્રોમાં સજેલાં છે. પોતાને હાથે તે ભાતભાતની ચેતરણ વણે છે ને ગાલીચા બૂથે છે. તેના વસ્ત્રો સરસ શણનાં ને મળના શતા રંગવાળાં છે.

મુલકના વડીલોની સભામાં બેસનારો તેનો પતિ આરે ઠોર પંકાયેલો છે. તે શણનાં કપડાં બનાવે છે ને વેચે છે, અને કેડે બાંધવાના પટા તૈયાર કરી વેપારીઓને આપે છે. બળ અને ગૌરવ તેનાં વસ્ત્રો છે, અને લાવિની સામે તે હસતે મોંએ ખડી રહે છે. તેના મોંમાંથી ડહાપણુ ઝરે છે, તેની જીભને ટેરવેથી કરુણાનું અમૃત છૂટે છે. પોતાના ઘરખટલાની તે ઘટતી કાળજી રાખે છે, અને આળસનું અન્ન કદી ખાતી નથી.

તે પાસે આવતાં, તેનાં બાળકો જિલાં થાય છે અને તેને કહે છે કે, 'મા ! તારા પર ઈશ્વરની રહેમ છે.' તેનો પતિ પણ તેના આદર રાખે છે ને કહે છે : 'અનેક દીકરીઓએ પોતાના પિયરનું કુળ ઉજળ્યું છે, પણ તે સૌમાં તારો જોડો નથી.' 'માણસની મહોબતની લાગણીનું ઠેકાણું નથી. તે ગમે ત્યારે ફરી જાય છે. કેમકે શરીરનું રૂપ મિથ્યા છે; પણ ઈશ્વરથી કરીને આલનારી સ્ત્રીને સૌ વખાણે છે. તેને તેનાં પોતાનાં નિષ્કલવેલાં કુળની કોટ આપો; કેમ કે, તેનાં પોતાનાં કામોથી જ તે ચાર લોકમાં પંકાયે.

—અંતકવર

(હરિબન બંધુમણી)

દરબારની દેવડીએ જુવાનીથી છુટા-
પાના આખરી કદમ સુધી દરવાની માટે
બેસુતો જમાદાર અનવર, એની ધોળા દાઢી ને
એથી થ વધુ એની પાક દાનત માટે પ્રખ્યાત
હતો. રાતના ધૂવડના ખેલ સાથે ધૂધવાટા
કરનારો, ચીખરી—શાંવડીની નકલ કરનારો,
શિયાળ અને ચોરની વાણી વચ્ચેના બેદ
પારખનારો જમાદાર અનવર રાતનો એ રાતનો
ખેતોજ બાદશાહ હતો.

દિવસે એ કંઈક સંકેતોએ લાગતો.
એની આંખો સુસ્ત ને અર્ધ—ઝીંઘડી લાગતી.
યુગરાતીમિશ્રિત જીર્ણ બાવામાં એ વાકય
ખેલતાં એ શરમાઈ જતો, પણ રાત પડતી
ને એના કસેવરમાં જાણે કંઈક નવો
સળવળાટ થતો. દરબારની દેવડી સામેના
પીપળાના ઝાડ સાથે એ સંપર્કો કરતો જોયો,
સ્વસ્થ ને નિશ્ચલ લાગતો. સૂરજ આથમતો
ને એની સુસ્ત આંખોમાં દશે દિશાને આવરી
લેતી રાશની ફટતી. એનો જીલ્દ હોંકરિ
રાતના શાંત વાતાવરણ સોંસરવો વધી આવતો.
અનવર એકલો હતો.

કારણકે એનો દેશ દૂર દૂર હતો. એનાં
ખીખી-ખચ્યાં માઇલોનો છોટે વસતાં હતાં.
એની જાતિના કાનૂન મુજબ એક દેશી ઝોરત
એ લાવેલો, પણ અનવરની જુવાની એ ઝીંઘી
ન શકી. રાતની રાણીના ફૂલની જેમ થોડા-
એક દિવસોમાં એ ચીમળાઈ ગઈ. અનવરે
ત્યારથી દેશી ઝોરત ન ફરવાનો નિર્ણય કરેલો.
ખાર મહિને કે દોઢ વર્ષે એકાદ માસની છૂટી
લપ્ત એ પોતાને વતન જઈ આવતો.

આ પરદેશમાં એના સંચાથી હતા કેવળ
ત્રણ જણ: એનો જૂનો જર્જરિત મુરાદખાદો
હીનનો લાંબો ઓવરકોટ, એની લાંબી નાળચા-
વાળા જૂની અખડખજ બદક, ને દેવડીની
પાણીમાં ત્રણ પથ્થરની બનાવેલ ચૂલ પર પડી
રહેતી ચા બનાવવાની કાળામેશ કોટલી.

હોળાતું ધન

લેખક :

શ્રી. જયસિંહજી,

જમાદાર અનવરને નામે ન જાણે કંઈ
કંઈ વાતો ચાલતી, એ હોય ત્યારે ગામલોક
નિરાંતે જીંધતું. માતાની હાંકમાં જેમ
ખાલક જીંધે તેમ અનવરની હાંકે આખું ગામ
નિરાંતના ધાસ લેતું. ચોરચખાર એનાથી
ડરી ડરીને ચાલતા. ડામોસો પણ એને માન
આપતો.

જમાદાર ઝોણું બોલતાર હતા. મહિને
દેશમાં એકાદ મનીઝોડર કરતું હોય ત્યારે
અજેઝમાં લખાવવા અમારી પાસે આવે.
કેટલક વાર માંદાસાળના સમાચાર મેળવવા,
તાર લખાવવા કે તાર વંચાવવા આવે. અસ-
હકારની ચળવળ વેળા પેશાવર તરફના ને
સરહદના સમાચાર જાણવા અમારી પાસે આવે.

સ્વસ્થતા—ખડતલતાની ચોરવખરી આ
જમાદારની મૂર્તિ તરફ અમને સ્વાભાવિક
માન હતું. એની લાલ આંખોમાં પણ કેવી
નમણાઈ હતી! કેટકિવાર દાદી પર પંખાગાને
એ બોલતો ત્યારે જાણે જીભ પિતામહની
માઠ જમી જતી.

સાલ ! રાત ત્યાં ગુમ્ફરો !' મારી અગ્નયથી વચ્ચે એ હિંમતથી મારી ઝોરડીએ આવી. મેં એક ખાટલો અંદર ઝિણાવી દીધો, નાનો દીવો પેટાવી આપ્યો તે એની ચકળવકળ આંખો સાથે આંખ ન મિલાવતાં ઝડપથી બહાર નીકળી ગયો. એને કમાડ બંધ કરીને સુઈ જવા કહ્યું.

‘રાત તો વધતી જતી હતી. મારા જ ધરમાં, મારા જ માળામાં એક મુંદર પારેનું સોનાથી ને સરતથી લંબદ થયેલું પડકું હતું. આટલું સોનું આખી જિંદગીની દોલત બની જાય ! આ ખૂબ સુરતી આખી જુવાનીની બેનમૂન યાદ બની જાય. જેમ હરએક ઈન્સાનના નસીબમાં તાલેવંતી હોતી નથી; એમ હસીન મુંદરી પણ પોતાના બાગ્યની નિશાની છે. એકાંત રાતમાં આકાશના સિતારાઓ પણ જાણે મને શેતાન બનવા સંકેત કરી રહ્યા હતા. પણ મને એક જ ખ્યાલ હતો : હું સિપાહી બચ્ચો. મારી જિંદગી જ દુનિયાની દોલત ને દુનિયાવાસોની રક્ષા માટે નિર્મણ થયેલી. પચીસ રૂપિયાનો એક સિપાહી એક તાલેવંતી કે એક રાતથી પણ વધુ માનને લાયક-અગર એ સાચો સિપાહી છે તે !

‘અજબ અજબ તરંગોમાં ફૂળતો હું ઝોરડીની પરંશાળમાં બંદૂકને ટેકે વિચાર-વમળમાં ઊઠેા જોતરી ગયો, ત્યાં એકાએક ચૂડીઓનો મધુર અવાજ મારે કાને અથડાયો. સસલાના અવાજથી ફફડી ઊભારા મારા કાનમાં સળવળાટ થયો. હું જાગી ગયો. જોઈ છું તો સ્વર્ગની પરી જેવી જુવાન ઝોરત મારી સામે ઊભી છે. એનો સાજા માંસ પરથી ખરડી ગયો છે, તે એની જાતી ધમણ પડે મરત બની ઊછળી રહી છે. આંખોમાં તો ખંજરોનો નાચ આરંભાયો છે. વરલતરી એ નાજનીન ! વરલતરી એ રાત ને વરલના ખવાજમાં જીવતી મારી જુવાની !

‘જમાદારજી ! મીઠી રીતે બોલતી કે નજીક સરી.

હું ઊભો થઈ ગયો. એનો સુમેધી ચાત ને પાનનાં પીડાંથી લાલચોળ હોઠ મહેકે છોડ રહ્યા હતા. ‘જમાદારજી, મને ટાઢ વાપ છે.

‘બનુસુ (કામળો) અંદર છે.’

‘એનાથી ટાઢ રોકાતી નથી; મને વધારે હુંફની જરૂર છે.’ ને એ સ્વર્ગની પરિચ્છેદ લાંબા હાથ કપો. એ વીંટળાઈ વળવા માગત હતી. હું દૂર ખસી ગયો.

‘ઝોરત ! નાપાક ઝોરત !’ અને મેં બંદૂકનું સંગીન વચ્ચે ધર્યું. ‘બેદારમ ઝોરત ! ખાનદાનીની કંઈ પરવા નથી !’

‘જમાદારજી, તક જાય છે. ખાનદાની છાંડીને આવી-છું, એટલે તો કહું છું. એક કલાક સુધી જાણિયામંથી તમારા ચક્રો તરફ તમારી ખાનદાની તરફ જોઈને મારી ખાનદાનોએ નિર્ણય કર્યો છે. જમાદાર, સાચા બોલ કહું છું, બરેસો પડે તો માનજો. એક સોનોની હું પત્ની છું. કંઈ કંઈ આશાઓ સાથે એને પરજોડી; પણ મને પહેલી જ રાતે અગર પડી કે એની પાસે મને શયમારવા પૈસા છે, પણ મને સંતોષ આપવા પુરવાતન નથી. એને તો સમાજમાં ઉગળા દેખાવું હતું. એક સંતાનની ખેવના હતી. એણે મને સમજાવી-કેસલાવી પોતાના એક વિશ્વાસ નોકર પાસે મોકલ્યો. એ નોકરથી મને સંતાન થયું —પણ ચતાંની સાથે એણે મારી પાસેથી એ આંચકી લીધું. છતાં સંતાને હું વાંઝીયા રહી. અને પછી તો રેલા નોકરને પણ રળ આપી, ને મને સતી સીતા થવા આજ્ઞા કરી.

‘મેં પણ કાશીશ તો કરી, પણ મારા જોઈને અનેકને જોવ્યા. એક વાર મયોદ છાંડી, એને માટે મયોદ જાળવતી મુશ્કેલ છે. હું બધા બમરાઓ વચ્ચે બૂલી પડી. એક

આસક મને મળ્યો; એ જૂગારી હતો, પણ જૂગારી છેલછપીતો. ઓરતને ખુદ કરવાની કળા એનામાં હતી. એને ખુદ કરવા ખાતર મેં ધર છોડ્યું; અહીં મને મળવાનો એણે વાયદો આપ્યો હતો, પણ ન જાણે એ ક્યાંય અથોપ થઈ ગયો. કદાચ મારાથી ધરાઈ ગયો હશે. જમાંદારજી, તમે મળ્યા, તમને જોયા, અને મને લાગ્યું કે તમારા જેવો બરચાર મળે તો સુખી થાઉં! જમાંદારજી, દુનિયાનો ખૂબસૂરત ઓરતોમાં મારો નંબર ઊંચો છે! ચાલો, તમે ને હું તમારા દેશમાં ચાલ્યાં જઈએ.....'

હું, કંઈ જવાળ ન આપી શક્યો. એણે આગળ ચલાવ્યું:

'અમારા સમાજમાં આ નવું નથી. રોજ રોજ ફેટલીય યુવતીઓ અથોપ થઈ જાય છે. કોઈ વૃદ્ધ પતિને વેઠવા કરતાં બિખારી જીવાનને વધુ પસંદ કરે છે, કોઈ ધરનાસ સહેવા કરતાં સ્વતંત્ર જીવન માણવા ઈચ્છે છે. ફેટલીકને પતિના સીતમ ખાઈ જાય છે, ને જ્યારે કુવો એને ગમતો નથી; જીવવાની મમતા જ્યારે એ છોડી શકતી નથી, ત્યારે જે હિંમતવાન પહેલો મળે તેની સાથે ચાલી જાય છે. ચાલી જનારી બધી સુખી થાય છે, તેમ પણ નથી; પણ સુખની શોધમાં એ નિર્જાળ નારી હવેલિયાં નાંખે છે. ફેટલીય આરા જેવી સ્ત્રીઓએ ધણીનાં દરદરનાં પરકામનાં, પરદેશીનાં ધર શય્યામાં છે.'

'બાઈ, ને હો તે હો. મારે એ કંઈ સાંભળતું નથી. દુનિયાનો કાચું હું નથી. હજી પણ પાછી જા!'

'જમાંદારજી, અમારા સમાજને તમે જાણતાં નથી. જે દરવાજો હું બહાર નીકળી એ દરવાજો મારા માટે સદાને માટે બંધ થઈ ગયો. પાછા જવાની વાત હવે કરશો મા. હું પરુષ નથી. પછીને બધી છૂટ છે: એને નથી.

અમારે ત્યાં સભ્ય સમાજમાં પ્રચલિત કહેવત છે કે સ્ત્રી માટીની લોટી છે ને પુરુષ પિત્તળનો લોટો છે. લોટો બીટકીને સ્વચ્છ થાય, લોટીને તો બાગે જ છૂટકો. તમે ન કહેશો, તો ઈશ્વર ત્યાં લઈ જશે ત્યાં ચાલી જઈશ.

'પાછી જા, ઓરત! ખુદા તને માફ કરશે.'

'ખુદા માફ કરે એ શક્ય હશે, પણ જેની વચ્ચે મારે જીવન જીવવાનું છે, એ સમાજ મને માફ કરે એ અશક્ય છે. એક સાદા કારણે સ્ત્રીને જીવનમર તજી દેનારા મને માફ કરે? એ લાંછના, એ અપમાન, એ આત્મહિંસાકારમાં જીવવા કરતાં તો તમારી બંદૂકની ગોળીએ મરતું મીઠું. જમાંદારજી, નિર્ણય આપો. જોજો જિંદગી સુધી શોચ ન રહે.'

એક તરફ પાળ તોડીને નાસી છૂટવા માનતું પાણીનું પૂર ને એક બાજુ નાનું એવું નાવડું! ન જાણે આવા તોફાનમાં સપમાઈ ફેટલાંય બાપડાં ક્યાંના ક્યાં જઈ બટકાય છે. પણ મારું મન મક્કમ હતું. મેં ઓરતને કહ્યું:

'બાઈ, ખુદાએ મને બીજી આપી છે. મારા બરેસે દગ્ગરો માઈલ પર એ પાકદમન બનીને બેઠો છે. હું પારકા ઓરતને અડું તો હું ખુદાનું અપમાન કરું! મારી ઓરતનું અપમાન કરું! હું તો સિપાહી!'

'પછી પંસ્તાવો થશે. કરો એક વાર મારા સામે નજર નાખી સો!'

'ના બહેન! કહો તો બંદૂક ચલાવી દઈ પણ નગર નહીં ચંધાવી શકું. પરતાવાની પરવા નથી. હું મારી બીજીને વફાદાર રહ્યો, મારો સિપાઈનો ધર્મ મેં અદા કર્યો, એ જ મારે માટે જિંદગીની મોજબરી વાંદાદાર બનશે.'

સ્ત્રી એકદમ અંદર ચાલી ગઈ. હું પણ કમાડ લગાવી દૂર જઈ ઉભો. રાત પોતી બધી,

વિશ્વગાન

વણકાણું જે સમગર્ભ જાતું,
જે સાનમાં આવી સમાતું,
હોય કાનમાં જાણે કહેવાતું,
જે ખાનમાં ઉતરી જાતું;
આ પરિમલ સમું પમરાતું;
મધુર કોણુ ગાતું, કોણુ ગાતું?

આ સન્ધ્યારંગે આવેખાતું,
આ સામરતરંગે ભીંટાતું,
આ આબને હુમ્મટ વીલાતું,
આ ધરતીના પટમાં પથરાતું,
તોક 'લોકાન્તરેશું' લહેરાતું;
મધુર કોણુ ગાતું, કોણુ ગાતું?

દૂર માનવમાળાએ પ્રકાશે,
અમ્ભ-છાયા આકાશે આભાસે,
રહે ગર્ભ-તો સાગર ઉલ્લાસે,
ધીર ગંભીર સુઢે આસપાસે,
હલાસે હો હેર્યા ડલકાતું;
મધુર કોણુ ગાતું, કોણુ ગાતું?

ઉત્તમશ કવિ

બીજે દિવસે સવારે ઓ આવીને માટે પગે
પડી અને કહ્યું :

‘જમાદારજી હું મારા પતિને ઘેર પાછો
જાઉં છું.’

‘કેમ બહેન ?’ મને આશ્ચર્ય થયું.

‘તમારો ચહેરા નોંધીને મને પશ્ચાતાપ
થયો છે. હું જાઉં છું. એટલી ખાતરી રાખજો.
જે હવે જિંદગીભર પાક થઇને રહીશ, એ જ
નામદ પતિનું ઘર વસાવીને જોડી રહીશ.
સમાજ જેટલા જીલમ કરશે, તેટલા હસતે
મુખે વેડી મારા પાપનું પ્રમથિત કરીશ. તમે
મારા ગુરુ બન્યા, પણ મારી આટલી ભેટ...

ઓઐ કંકણુ ઉતાર્યો, પણ મેં ના પાડી.
મહામહેનતે એ રાજ ચર્ચ અને વળતી ગાડીએ
પાછી ચાલી ગઈ.

મેં ખુબ દર્દ બરી વિદાય આપી.’

જમાદારે પોતાની વાત પૂરી કરતાં છેલ્લે
કહ્યું. ‘ભાઈ, વોહ જમાના હમારા, ઓર
અનકા જમાના યહ ! હમારે સિપાઈ લોખ
અન સોનાચાંદી તો કયા જોગનડી (જોગણી)
બી ચોરી કરતે હૈં ! જમાના તો વહી અનકા
જિંસમે નોકા ઓર ન્યામત હો. અનકા
જમાના તો ભાઈ, કશી તો ચે ખયાલ પેદી
કરતા હૈ કિ અન વો ઇન્સાન હી નહી રહે !
મગર, ભાઈ ! મેરી બાત તો છોટ મુંહ બડી
બાત જેતી હય માફ કરના.’

જમાદારજી વિદાય થયા.

પછી તો સંસારમાંથીય એમણે વિદાય
લોધી. છતાં ય હજી પણ ન્યારે અમે પેલી
દેવડી પાસેથી નીકળી છીએ, પેલા ખૂજડાના
ઝાડને નોંધીએ છીએ, ત્યારે ત્યારે જમાદાર
અનરનો પાક ચાહ હૃદયને પવિત્ર બનાવે છે. *

* તાજેતરમાં પ્રગટ થનાર ‘પારકા ધરની’ લેખક મી. માંવો

ખીહાર ધારાસભાના સ્ત્રી-સભ્ય અને મહિલા-પ્રવૃત્તિના પ્રાણી

અ. હાલ્યાદના એક દેશમકતના કુટુંબમાં ઇ. સ. ૧૯૧૨માં શ્રી. સુંદરીદેવીના જન્મ થયેલો. એમના પિતાશ્રી ખી. શારદાપ્રસાદ એક તહેસીલદાર હતાં. અને સત્તાવીસ વર્ષની ઘણી જ યુવાન વયમાં અવસાન પામ્યા હતા, તેથી પ્રાથમિક કેળવણી અહાલ્યાદમાં જ લીધેલી. એમના ભાઈશ્રી લાલ ખડાદુર શાસ્ત્રીની એમના ઉપર ઘણી જ ળાયા પડેલી છે. શ્રી લાલ ખડાદુરે દિંદી રાષ્ટ્રીયતાની વેદી પર ધણું ધણું સહન કરેલું છે. અને અત્યારે તે સંયુક્ત પ્રાંતોની કોંગ્રેસ સરકારના પાલમેન્ટરી સેક્રેટરી છે.

શ્રી મતી સુંદરીદેવી

સંપાદક

શ્રી પુરુષોત્તમ ખીમજી ચીહાણ

એમ. એલ. એ.

ઇ. સ. ૧૯૨૪માં ખાર વર્ષની લંબરે સુંદરીદેવીનું શ્રી. ખી. શંભુશરણુ વર્મા જોડે લગ્ન થયું. એ વર્ષે એમના જીવનમાં એક મહત્વનું વર્ષોષી શકાય. એમની કેળવણી એ વર્ષથી બંધ થઈ, પરંતુ શંભુપ્રસાદ એક ઉત્સાહી દેશસેવક હતાં ને રાષ્ટ્રસેવાની વેદી પર મમે તેવું ખલિદાન આપતા અચકાતા નહિ. ખિહારના રાષ્ટ્રપ્રકરણમાં એમણે લાંબા સમય સુધી ઘણી જ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. દેશરત્ન ડોક્ટર રાજેન્દ્રપ્રસાદના એ વિશ્વાસુ મિત્ર હતા. અને અત્યારના ખિહારના નાણાં ખાતાના પ્રધાન જોનારેખલ અનુગ્રહ નારાયણ સિંહાના સાથીદાર હતા. ડોક્ટર રાજેન્દ્રપ્રસાદે શંભુપ્રસાદને પોતાની ધીક્તરી વફાઈત વાણુ રાખવા સલાહ આપેલી, કેમકે એમની કમાણીમાંથી સારો ભાગ રાષ્ટ્રીય ચળવળને મળ્યા કરતે. ચંપારણના સત્યાગ્રહ વખતે શંભુપ્રસાદે રાજેન્દ્રબાણુ અને અનુગ્રહબાણુને પડખે રહી મહાત્મા ગાંધીજીને પોતાની સેવાઓ આપેલી. શંભુબાણુના નિવાસસ્થાને જ બધી જ રાજકીય ચર્ચાઓ થતી. મુસ્લીમન ૧૯૨૭માં મહાત્મા ગાંધીજી તથા ખીજી આગેવાન રાષ્ટ્રસેવકો એમને જાં જ ઉતરતા. આમ દેશના આગેવાન કાર્યક્ષેત્રોએ

સાથે અંગત પરિચયમાં આવવાથી યુવાન સુંદરીદેવીના હિલમાં પણ રાષ્ટ્રમકિતની ન્યોન પ્રકટી. એમને ઘેર થતાં રાજકીય વિવેચનોથી એમને એ દિશામાં કેળવણી પણ મળી ને તેમનું એ રીતે રાષ્ટ્રજીવન ધરાયું.

કમનસોમે એમનું દાંપત્ય જીવન ધણું જ દુઃક નીચડ્યું. ઇ. સ. ૧૯૩૧ની સાલમાં એમના પતિનું દુઃખદ અવસાન થયું. આ આપત્તિથી એમને ભારે આઘાત લાગ્યો. મહાકાદંબી આપત્તિથી બીજી થયેલ મુશ્કેલી સામે યવા તે ઘણી જ કાચી-જવણો હતાં. એમના ભાઈ શ્રી લાલ ખડાદુરે સારો એમને અહાલ્યાદ લઈ ગયા અને જાને જણાવે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશને ચરણે ધણું. પાંડિત જવાહરલાલ નહેરુના કુટુંબીજન તરીકે એમને કામ કરતાં જેમણે જોયાં છે તેમની નજર આગળ અહાલ્યાદના મીઠાના સત્યાગ્રહનાં વીરસમરણો તરી રહે છે. એવા એક પ્રસંગે સુંદરીદેવીએ હાથમાં ૭

મહિનાના નાના બાળકને શર્ધ શ્રીમતી કમલા નહેરૂ, શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત અને બીજા બહેનોની સાથે સિવિલ લાઈન્સમાં સત્યાગ્રહ આદર્યો હતો, અને જીંદગી સામ્રાજ્યના બળને છેક નમ્ય રાત્રિ સુધી એ મહિલાઓએ પક-કાર કર્યો હતો. પોલીસ દળ પણ પોતાની બેટનથી અને તેટલો ત્રાસ વર્તોયો હતો. આ યુવાન સ્ત્રીઓની સરદારી નીચે હમરો સ્ત્રીઓ રસ્તા પર શાંતિથી બેસી ગઈ હતી. એ દશ્ય જોવા જેવું હતું: છેવટે પોલીસને નમતું આપવું પડ્યું. અને સ્વ. પંડિત મોતીલાલ નહેરૂએ વચ્ચે પડી પોલીસને તેમની બેરવત્તાંક માટે સંખત હપ્તો આપ્યો હતો. ઈસ્વીસન ૧૯૩૨માં એવા બીજા પ્રસંગે શ્રીમતી કમલા નહેરૂ, એકાએક બીમાર પડી ગયાં હતાં ને તેમનું સ્થાન લે એવું કોઈ નહોતું ત્યારે શ્રીમતી સુંદરીદેવીએ સરખસની સરદારી લીધી હતી ને પોલીસના હમનરાજનો સામનો કર્યો હતો. તે પ્રસંગે તેમની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી ને તેમને જેલ પણ મળી હતી.

૧૯૩૨ નાં હમનરાજ પછી દેશબરમાં જોડે આવી અને સુંદરીદેવીએ એમના બાઈની સહાયથી અભ્યાસ આરંભ્યો. ત્રણ વર્ષની અંદર તેમણે જનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીની ગ્રેડીકની પરીક્ષા ઈસ્વીસન ૧૯૩૮ માં પસાર કરી. તે પછી પટના ટ્રેફીનીંગ સ્કૂલમાંથી ટીચીંગ સર્ટીફિકેટ મેળવ્યું. એમણે ઈન્ટરમીડિએટમાં પોતાનો અભ્યાસ આગળ ચાલુ રાખ્યો, પરંતુ ઈસ્વીસન ૧૯૪૨ ની મહાક્રાંતિમાં એ ફરી ઝડપાયાં. ત્યારે દેશના તમામ આગેવાનો જેલમાં પૂરાયાં હતાં, પટનામાં બધે વિધાનું ચંતા-વરણ ફળી વળ્યું હતું, ત્યારે શ્રીમતી સુંદરીદેવીએ હીમત એકઠી કરી ને સ્ત્રીઓનું એક સરખસ કાઢ્યું. અગિયારમી ઓગસ્ટને દિવસે તેઓ સરખસની આગેવાની લઈ પટના-સેકેટ-રીએટના દરવાજે નજ પહોંચ્યાં. ગારી નોકર-

ચાહીના કાયર અમલદારોએ ગભરાઈને ગોળા-બારોડા હુકમ આપ્યો: તેને પરિણામે ટેક વિદ્યાર્થી ત્યાં ને ત્યાં જ અવસાન પામ્યો અને શ્રીમતી સુંદરીદેવીને જેલબેમાં કરવામાં આવ્યાં.

જેલમાંથી બહાર આવ્યા પછી એમણે રચનાત્મક કાર્ય હાથ ધર્યું અને બેરીવલીમાં ઈસ્ટરબાના રમરણ્યે હોમા કરેલા વિલાસમાં અભ્યાસ કરવા ગયાં. પછી મધુબનીના કેદમાં એમને ગૃહપતિ નીમવામાં આવ્યાં, ત્યાં સ્ત્રી સ્વયંસેવિકાઓને તેમણે તાલીમ આપી. સાત મહિના તેઓ બિહાર પ્રાંતિક ઈસ્ટરબા રમારક સમિતિનાં મંત્રી હતાં; પરંતુ ઈસ્વીસન ૧૯૪૬ માં તેઓ બિહાર ધારાસભામાં ચૂંટાયાં એટલે એ પ્રવૃત્તિ પડતી ચૂકવી પડી.

આજે તેઓ બિહાર પ્રાંતિય સ્વયંસેવિકા દલ બંધવરિયત કરી રહ્યાં છે. શ્રીમતી પ્રભાવતી નૃત્યપ્રકાશ નારાયણે હમણાં જ એ સંસ્થાનું ઉદ્ઘાટન કર્યું છે. તે ઉપરાંત બિહારની કાપ-ડાની તંગી ટાળવા તેઓ સરખા કેન્દ્રમાં પણ કામ કરી રહ્યાં છે. એમના બંધવસ્યપિકાંતરી-કેના અગાધ અનુભવથી આ બંને સંસ્થાઓને ધણે જ યશ મળશે.

આગેવાન થવાને જ જન્મેલા શ્રીમતી સુંદરીદેવીએ પોતાના જમાના પ્રમાણે કેળવણી લઈ સુંદર વક્તા તરીકે નામ કાઢ્યું છે. એમની રીતમાત આર્થિક છે ને માયાળુ સ્વભાવથી અત્યંત ને બિહાર મહિલા પ્રવૃત્તિનાં આગેવાન બની ચૂક્યાં છે. બિહાર પ્રાંતમાં એમનું નામ આગેવાન મહિલા તરીકે હંમેશાને માટે અંકાઈ રહેશે જ.

બિહાર ધારાસભાના બીજા સ્ત્રી-સભ્ય શ્રીમતી જસુધમા સેનનો જન્મ 'જ્યોતિષીજીકલ સર્વે' ઝોડા ઇન્ડિયાવાળા સ્વ. પી. એન. બોઝને ઘેર થયો છે. શ્રી. રમેશચંદ્ર દત્તાનાં તેઓ નૌત્રી શાંપ. તેમનું લગ્ન પટણાના બેરી-રટર ડો. પી. કે. સેન સાથે થયું છે.

તેમણે કલકત્તાના વીક્ટોરીઆ કન્યા શિક્ષણના ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે થણા પોર્, સુધી કામ કર્યું છે. ૧૯૧૮થી ૧૯૨૫ સુધી લાગલાગટ બિહારની સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે વીમેન્સઆઇડેસ વેલફેર વેભાગના ઓનરરી સેક્રેટરી અને પ્રમુખ તરીકે પોતાની સેવાઓ આપી છે. લેડી બ્લીલર સેન્ટર, ગુલશારબાગ અને પ્રથમ ચાઇલ્ડ વેલફેર સેન્ટર, પટણાના ઓરગેનાઇઝર તરીકે તેમણે ખૂબ જહેમત લેવાની હતી. ૧૯૨૭માં અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની રેન્ડેંગ કમીટીમાં તેઓ બિહાર તરફથી સભ્ય તરીકે ચુંટાયાં હતાં. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું વાર્ષિક અધિવેશન પટણામાં બેરાયું ત્યારે તેની વ્યવસ્થાનું બહુ કાર્ય માથે લઇ તેઓ ફતેહગંદ રયાં હતાં. આમ સ્ત્રીઓ માટેના ફરક કાર્યમાં તેઓ આગળ પડતાં ભાગ લે છે અને ફરક સેવાકાર્યમાં પોતાની કાર્યક્ષમતા બતાવ્યા બંધ રહી શકતાં તથા તેમણે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના અગ્રનયી, વ્યવસ્થાપક, સેક્રેટરી, ચેરવુમન અને વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ તરીકે ભૂખતો વ્રખત પોતાની સેવાઓ આપી છે અને અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું પ્રથમ બંધારણ રચવામાં એમણે પોતાનો કિંમતી ફાળો નોંધાવ્યો છે. એલ ઇન્ડીઆ કોંગ્રેસ કમિટિના તેઓ સભ્ય છે.

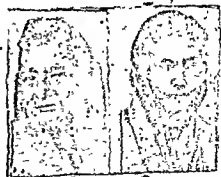
૧૯૩૦માં દિલ્હીની લેડી ઇરવીન યુવવિજ્ઞાન કોલેજ સ્થાપવા માટેની યોજના કમીટીમાં તેઓ પંચમઢી (સી. પી.) વિભાગના પ્રમુખ હતાં: ૧૯૩૩માં મોટા ભાગની સ્ત્રી-સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમણે હિંદ બંધારણ હુધારામાં બેઠન્ટ પાર્લામેન્ટરી કમીટી પાસે કંડનમાં જુગાની આપી હતી.

હાલમાં તેઓ અધેરી નારી સમિતિ (જે બિહારમાં જૂનામાં જૂની સ્ત્રી-સોસાયટી છે) ના પ્રમુખ તરીકે કામ કરે છે. અને અધેરી નારી શીલ્પ પ્રતિજ્ઞાન (સ્ત્રીઓની ઓલોગીક

સ્કેલ) ની સ્થાપના તેમણે કરી છે અને તે સંસ્થાના તેઓ પ્રમુખ પણ છે.

૧૯૪૧ થી ૧૯૪૫ સુધી તેઓ પટણા સીટી મ્યુનિસિપાલિટીમાં મ્યુનિસિપલ કમિશનર તરીકે હતાં ને આ વર્ષે તેઓ બિહાર ધારાસભામાં સભ્ય તરીકે ચુંટાઇ આવ્યાં છે, આ રીતે આખી જીંદગી તેમણે સ્ત્રીઓનાં હિત અને સેવામાં જ ગાળી છે.

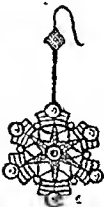
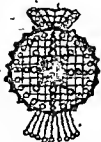

ઓ ઉપરોત્ત બિહાર ધારાસભાના સ્ત્રી સભ્યોમાં શ્રી રાજેન્દ્રપ્રસાદ બાલુનાં જડેન થીમતી બ્રમવતોદિવા અને મીસીસ જોહરા અહમદ બી. એ. (લીમતી ટીકોટ ઉપર) ચુંટાઇ આવેલાં છે.

કાનનાં આભૂષણ

લેખિકા

શ્રી. સાવિત્રીબહેન

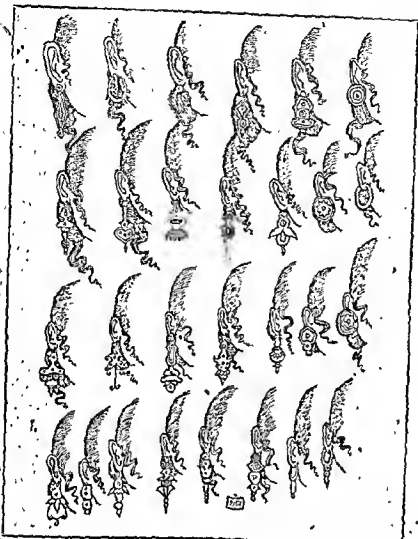

સ્ત્રીઓ હંમેશા સાંધ્યે ક્ષણે છે, કારણ કે માનવજીવનને સૌંદર્યમય બનાવવા દરેક નારીના હૃદયમાં ઉત્સાહ હોય છે. સૌંદર્ય માટે શ્રંગાર ઉત્તમ સાધન છે. શ્રંગાર એ એક કળા છે અને દરેક વસ્તુને હોળવી, સજવી ને સૌંદર્યમય બનાવવાની એ તેનું કાર્ય છે; એટલું જ નહિ, પણ શણગાર કુશળતાને દર્શાવે તેના

ઉપર વિનય મેળવે છે.

આભૂષણ એ શ્રંગારનું એક અંગ છે. અર્થકાર રહિત ભાષા અને પુષ્પ વિનાના છોડ કે આગ પોતાનું અર્ધું સૌંદર્ય ગુમાવે છે તેમ આભૂષણ વિનાની નારી પોતાની અર્ધી કામગીરી, નારીત્વનું સૌંદર્ય અને આકર્ષણ ગુમાવે છે. કાનને વિધાવી આભૂષણ પહેરવાનો રિવાજ હજારો વર્ષ પહેલાંથી આસ્થા આવે છે. પ્રાચીન મંથોમાં પણ સૌંદર્યનાં વર્ણનોમાં સોનાના કુંડળ, મકરાશ્વ કુંડલ, કર્ણકુંડ, ઢોળાઓ વગેરેનાં વર્ણનો આવે છે.

પહેલાં સ્ત્રીઓ ને પુરુષો કાનની ખૂટમાં સોનાની ગોળ સાદી કડીઓ-કુંડળ પહેરતાં. પછી જેમ જેમ સમયનો રથ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ તેમાં પંજુ અનેક ફેરફાર થતા ગયા. ગ્રહ સાદી સુધીમાં પુરુષો કાનમાં સોનાની હેલકડીને ઠાકરવાં, અને ખૂટમાં છુદ્દીઓ પહેરતા. છુદ્દીઓમાં સોનાની કે નંગ જડેલી પણ પહેરતાં. ખેડૂત વર્ગની સ્ત્રીઓ સોનાના વેણા ને ચોખ્ખાની પહેરતી; ને વેપારી વર્ગની સ્ત્રીઓ કડીઓ, ઠાકરવાં, સાદાં કે જડાઉ ઢોળાઓ, ને નખલી પહેરતી. ઇટલાક વર્ગમાં સોનાને બદલે રૂપાનાં ધરેણાં પણ કાનમાં પહેરવાનો રિવાજ છે. પરંતુ સ્ત્રીઓની ફેશન રોજ બદલાતી રહે છે. કોઈ નવી વસ્તુ જુએ તો એને એ પહેરવાની ઈચ્છા થાય છે ને એ રીતે સૌંદર્ય અને શ્રંગારમાં નવાં નવાં આભૂષણો ફેરવતાં જાય છે. મોટે ભાગે કર્ણ-ફૂલ અને એરંગમાં તો ઘણાં જ ફેરફાર થયા છે. ઢોળાઓ ગયાં ને કાંપ છુદ્દી આવ્યાં. તે સોનાની કારીગરીવાળાં, જડાઉ, ચોખ્ખરાજ કે મોતી જડેલાં, હીરાના, અને સાચાં મોતીનાં એમ એમાં ઘણા ફેરફાર થયા. તે પછી એમાં ફેરફાર થયો. છુદ્દી નીચે ગોળ, લાંબાં; પાસા દાર કે ઝુમખાં લટકાવેલ પાછળ પેચવાળાં એરંગ આવ્યાં. ને એમાં પણ ફાણા સુધારા

વધારો ચક્ષુને માત્ર આંકડીયા જુદા જીંજી
છેદમાં પહેરવાનો રિવાજ આવ્યો છે. હજુ
કેટલાક પ્રદેશમાં સોનાની, મોલીની, કાંચની
જુદીઓ પહેરવાનો રિવાજ આવ્યો છે. પણ
જેરીઓ તો ફેરકે રચે પ્રચલિત છે. ખાસ
કરીને બાળાઓ-કન્યાઓ ને મુખ્યાઓ-જેરીંગ
પહેરે છે. કુંદાઓ જુદીઓ પસંદ કરે છે.

શુભારમિય નારીની રાજની દેવન બદલતી
નય છે. ને સમયના પ્રવાહ પ્રવાણે પેલાનો
શુભાર પસંદ કરે છે. પાંડીની પેડે દેવન દેવ
ફેરે છે. તેમ જોમાં નવા તવા ફેરફાર થયા જ

કરે છે. જાનરમાં દુકાનો પણ તવા નવા આવુ-
જોયા ઉભારાવી રહે છે અને છોકરીઓ
પેલાની મા પાસે અને પત્નીઓ પતિ પાસે
એ નવી નવી જાતનાં આભૂષણો અને જુગાર-
રના સાધનો માટે આમદ, લક ને કલ્યાણ. પણ
કરી જેસે છે. પણ યોગ દિવસમાં જ એ
દેવન ફરી જતાં કિંમતી વસ્તુ પણ એકદમ
અમિય વસ્તુ પડે છે ને વરમાં એક ખૂણમાં
પડી રહે છે. કિંમતી વસ્તુ પણ મોઢ ઉતરી
જતાં કે દેવન બદલાતી કોડીની કિંમતની વસ્તુ
જાય છે. છેવટે પાંડી ફરતી ફરતી પાંડી

પોતાને રથાને આવે તેમ એની એ દેશન પાછી આવે છે. થોડા વર્ષો પહેલાં ભરત ભરલા ચણીઆ કે કમળ પહેરતી સ્ત્રી જોઈને આજની કેળવણેથી સ્ત્રી મ્હોં બગાડતી તે જ બજેલી કન્યાઓ આજે ભરત પાછળ માંડી થઈ ગય છે. ફેર માત્ર એટલો છે કે, જુની વસ્તુ ફરી પાછી દેશન ગણાય છે ત્યારે તે થોડા ફેરફાર સાથે નવું નામ લઈને આવે છે.

આજ કાંઈની છુટીઓ કે ફૂલ એ જૂના જમાનાની સ્ત્રીઓના જડાડિ ઢોળીઆનું ફેરફાર વાળું અનુકરણ જ છે, પણ નવું નામ આવ્યું એટલે એ દેશન ગણાય છે. ને દાદી કે વડદાદી પહેરતી તેના તરફ મ્હોં મચકોડતી યુવતી નવા નામ ને થોડા ફેરફાર સાથે એ પહેરવામાં દેશન માને છે. જુમખાંની જગ્યાએ એરીંગ કે ફૂલ આવ્યાં છે.

કાનના અમૂલ્યોમાં છુટીઓ ને એરીંગ સૌંદર્ય વધારે છે. ઉત્તર દિશમાં મિનગા, છુટી કે કર્ણફલનું વધુ મહત્વ છે. ગૂચરાતમાં મોટે ભાગે એરીંગ ને છુટીઓ પહેરાય છે. દાસ થોડા વખતથી ફૂલ તરફ વધારે પ્રત્યાપ્ત છે. દક્ષિણમાં સાચાં મોતીની છુટીઓ પહેરાય છે. સર્વગીયાં પણ ગૂચરાતના સહેરોમાં

કટલક કઠાણે પ્રચલીત છે.

સુખની આકૃતિ, અને ઉમરનું પ્રમાણ ધોનમાં રાખીને જો છુટી કે એરીંગની પસંદગી કરવામાં આવે તો ખરેખર સૌંદર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. વળી આપણાં જુદાં કહેતા કે, કાનની ખૂટ વીંધવાથી પણ રોગો થતા અટકે છે. ને એ વીંધનો ઉપયોગ આશુપણે પહેરવામાં થાય છે.

બંગાળની નારીઓ છુટી પહેરે છે ને તેને નંગ જડાવી કે માતો પૂરાંતી સુંદર બનાવરાવે છે. આજે કહેવાય છે કે આશુપણની પસંદગીમાં બંગાળી નારી સર્વોચ્ચ ગણાય છે. પંજાબની સ્ત્રીઓ ચંચળ સૌંદર્ય ઉપર અધિક વિશ્વાસ રાખે છે, તેથી તેઓ જડાડિ ને લાંબા એરીંગ પહેરે છે અને કોઈ કોઈ વખત સોનાનાં જુમખાં ને છુટીઓ પણ પસંદ કરે છે. જુમખાંમાં અનેક જાતનું જડાવે છે અને સુંદર ડીઝાઇન પસંદ કરે છે. એ જુમખાં તો ૧૬ વર્ષની યુવતીને વધારે શોખ આવે છે.

યુ. પી. માં લોકોની સ્થિતિ સામાન્ય હોવાથી સ્ત્રીઓ પોતાની સંપત્તિ પ્રમાણે આશુપણની પસંદગી કરે છે. પણ તેમાં એરીંગને અને ફૂલને વધુ પસંદગી મળે છે. દક્ષિણી સ્ત્રીઓ અધિકતર અંબીર સૌંદર્યની અનુમામિની હોય છે, એથી તેઓ હીરા, પોખરાજ ને સાચાં મોતી જડેલ છુટીઓ પહેરવામાં ગૌરવ માને છે ને તેને પહેલી પસંદગી આપે છે.

પારસી સ્ત્રીઓ સંપત્તિ અને આધુનિકતામાં એટલી આગળ છે કે વસ્ત્રો અને દેશન પ્રમાણે તેઓ પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીઓ પેટું હીરા, કિમતી પત્થર કે એક મોતીની છુટી પહેરે છે. તેમનું સૌંદર્યક્ષેત્ર એટલું બધું વિશાળ છે કે તેમને માટે કોઈ ખાસ નિયમ નથી. મધ્યાવાની સ્ત્રીઓ જાતજાતની સુંદર છુટીઓ પહેરે છે.

તેઓ પોતાના કાનના છેદ વધારે છે. જુદો છેદ એટલો મોટો કરે છે કે આપણા કાઠિયાવાડી બહેનો પેટે ઠોળાયાં કે પોખાની માટે નેટલો મોટા છેદ નેમ્બએ તેટલો મોટો કરીને તેમાં લાખનાં મોટાં કુલ—ઠોળાયાં નેવા કાંપ કે જુદી પહેરે છે. ઠોષ ઠોષ વખત ફલનો જુડા બનાવીને કાનમાં પહેરે છે.

જૂંગારમાં એ નાનકડા આશુપથનું અનોખું રંચાન છે. આજકાલ લોકોનો ધરણાં ઉપરથી મોઢ ઉતરતો જાય છે, છતાં કાનના આશુપથ માટે તો દરેક નારી રાજ નવીનવી દેશન શોધી કાઢે છે. ને પહેરવામાં ગૌરવ માને છે.

કર્ણદૂલ પહેરવામાં પણ વિવેક ને પસંદગી જરૂરી છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાની મુખાકૃતિ, રંગ ને કપડાંની સાથે સુમેળ સાધે તેવી પસંદગી ન કરવામાં મૂર્ખતા બતાવે છે ને એ એટલી બેડાળ લાગે છે કે લોકોને હસવાનું મન થાય.

જો મોઢું લાંબુ હોય તો નાની જુદી કે ફૂલ પહેરવાં નેમ્બએ. જો ગોળાકાર મુખ હોય તો લાંબા લટકતા એરીંગ—ગોરવાળાં કે નીચે લટકતી ધુધરીવાળાં ફૂલ પહેરવાં નેમ્બએ. જુમળાં એવી સ્ત્રીઓને વધુ શોભે છે.

સાધન-સંપત્તિ બહેનો જો ચાર છ જોડ એરીંગ રાખી શકે તો દર પ્રસંગે જુદી જુદી રીતે પહેરીને શોખમાં વૃદ્ધિ કરી શકે. જો સાંજે સીનેમામાં જવું હોય તો લાંબા જડાઉ એરીંગ સુંદર લાગે. સવારે ઠોષ ઉત્સવમાં જવું હોય તો જડાઉ જુદી શોભે. બપોર જવું હોય તો સોનાનાં ચક્કરવાળાં એરીંગ પહેરવાં.

આજકાલ માણસી ઘાટનાં એરીંગ ચાય છે તે ઘણાં લાંબાં થતાં હોવાથી તેમાં મીના સફેદ હીરા, અથવા નંમ જડાવી, રાકાય. ફલની નીચે ધુધરીઓ મૂકાવેલી હોય અને તેને જડાઉ

બનાવ્યાં હોય તો વધુ શોભે છે. જુદી કે એરીંગ બતાવતી વખતે કળાપૂર્ણ, વજનમાં હલકું ને મજબુતાઈ ઉપર વધુ ધ્યાન આપવું. વજનદાર હોય તો કાન સરી જવાનો ભય રહે છે.

જડાઉ જુદી પહેરતી વખતે તેનો રંગ હંમેશાં જ્વાહિરના કલરનો પસંદ કરવો ને સાડીથી જુદો પડતો હોય તે ખાસ જોવું. લીલા રંગની સાડી પહેરો ત્યારે સફેદ રંગ જડેલ જુદી ને જ્વાહિર અને લાલ રંગની સાડી પહેરો ત્યારે સોનેરી રંગનું જ્વાહિર ને સોનાની જુદી કે એરીંગ, ને સફેદ સાડી પહેરો ત્યારે લીલા, કાળા, પીળા, ગુલાબી, પીરોજ કે નારંગી રંગની સાડી સાથે ગૂઢા રંગના જ્વાહિર કે એવા રંગના નંગ જડેલી જુદી કે જડાઉ એરીંગ શોભી હોય છે.

આ રીતે બહેનો એરીંગ પહેરવામાં જો ધ્યાન રાખે તો પોતાની કુશળતા, અને કળાગ્રિયતાદ્વારા પોતાના સૌંદર્યને વધુ સુંદર બનાવી શકે.

કેટલાંક સ્ત્રી-પરિચયો

કુ. કમળા દાસગુપ્તા.

બંગાળની બુદ્ધિશાળી પુત્રીઓમાં કુ. કમળા દાસગુપ્તા એક જ્વલંત અને તેજસ્વી વ્યક્તિ છે. સ્વરાજની લડતમાં તેમનો ધણો મોટો ફાળો છે. ૧૯૨૮માં કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાંથી બી. એ. પાસ થઈ તેમણે સ્ત્રીઓના સ્વાતંત્ર્ય માટેની પ્રવૃત્તિઓમાં ચોતાની ભૂતને યોજી દીધી છે. બંગાળ મેંડેસના સ્ત્રી-કાર્યકરોમાં તેઓ ખૂબ જાણીતાં છે.

૧૯૩૦ માં ડેલ્હાઈની સ્વેચ્છા સંમિલન સર ચાર્લ્સ ટેમ્પલ ઉપર ફેંકાયેલ બોમ્બ ફેસમાં તેઓ પકડાયેલાં.

તેમણે ૧૯૩૯માં મુંદિરા નામનું માસિક શરૂ કર્યું અને ૧૯૪૨ની ચળવળમાં તેમણે કામ કર્યું છે. તેમણે બંગાળ પ્રાંતિય મેંડેસ કમીટીના સ્ત્રીઓની સખ કમીટીના સેક્રેટરીનું પદ પણ સંભાળ્યું હતું.

શ્રી. લાવણ્યલતા ચંદા.

આગળ પડતો બાગ લેનાર બંગાળી મહિલાઓમાં શ્રીમતી લાવણ્યલતા ચંદાનું નામ મોખરે ખિરાજ છે. ૧૯૩૦ ની સાલથી બંગાળ પ્રાંતમાં રાષ્ટ્ર ઘડતરને અંગે ચાલી રહેલી લગભગ દરેક પ્રવૃત્તિઓ સાથે તેઓ સંકળાવેલાં છે. તેમની ભવિષ્ય દેખરેખ નીચે કંટાળ્યા વગર કામ કરવા કરાવવાની પ્રણાલિમાં અને 'મામ પુનરચના'ની યોજનાને નવું જ બળ સાપડ્યું છે.

૧૮૯૧ ની સાલમાં પૂર્વ બંગાળમાં આવેલા મીમનસોઈ નામના શહેરમાં વસતાં સુપ્રસિદ્ધ પંડિત કુટુંબમાં એમનો જન્મ થયો હતો. બંગાળને કેટલીયે પ્રતિભાશાળી મહિલાઓની ભેટ કરનાર કલકત્તાની બેથુન કોલેજમાંથી તેમણે બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી અને કોમિલામાં સ્ત્રી-શિક્ષક તરીકેની નોકરી સ્વીકારી લઈને એમના રિટાયરેટ કુટુંબની જીવની પ્રયાસોનો અંત આણ્યો. ૧૯૩૦ સાલમાં ચીતાગોળાં ડીવીઝનના મદદનિશ સ્ત્રી-નિરીક્ષક તરીકેની પદવીનો ત્યાગ કરી ત્યાં જ 'મીઠા સત્યમદ' ની ચળવળમાં જોડાઈ ગયાં. ૧૯૩૨ માં કોમિલામાં પહેલીવાર એમને જેલ-જીવનનો અનુભવ થયો. પછી તેમને ત્યાંથી છૂટા કરવામાં આવ્યાં હતાં; પરંતુ ફરીથી હુકમનો અનાદર કરવા બદલ તેમને છ માસની સજા થયેલી. ત્યાંથી છૂટકારો થતા ફરી કંચી અને મીઠાનાપુર ડિસ્ટ્રીક્ટની ચળવળમાં સામેલ થયાં અને બદલામાં બીજા સાર્વ મદિનાનો કારાવાસ મળ્યો. ૧૯૩૦ ની સાલ દરમિયાન તેમણે 'કન્યા વિદ્યાલય' ની સ્થાપના કરેલી, પરંતુ તે ગેરકાયદે હાવાથી 'કન્યા વિદ્યાલય' ની પ્રવૃત્તિઓને વધુ વિસ્તૃત કરતાં એક રચનાત્મક કાર્યક્રમ લઈને, ઇ. સ. ૧૯૪૦ માં તેઓ કોમિલા ગયાં અને તેમણે બ્યક્તિગત સહાયમદ આપ્યો. ૧૯૪૨ તા સપ્ટેમ્બરમાં ફરી એક વાર તેમની રીક્યુરીરી પ્રોજનર તરીકે ધરપકડ થઈ અને જેલવાસ સ્વીકાર્યો.

ત્યાંથી છૂટતાની સાથે જ ૧૯૪૩ માં કેટલાયે 'બાળગૃહો'ની શરૂઆત કરીને બંગાળના કુટુંબ નિવરણ કાર્યની શરૂઆત કરી. ૧૯૪૪ માં ગ્રામગ્રામમાં શરૂ થયેલી બેઝીક શિક્ષણ સ્કીમનો વિકાસ શ્રીમતી લાવણ્યલતાના પ્રયાસોને આભારી છે. હિંદુસ્તાની તાલીમી સંઘની બંગાળની શાખા તેમજ 'વીએન્સ હોમ' (સ્ત્રીગૃહ)ના તેઓ પ્રમુખ છે. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ તેમજ નેશનલ યુનિયન કમીટીના તેઓ સભ્ય છે. ૧૯૪૫ માં થયેલા એક અકસ્માતને કારણે તેઓ આજીવન તક પથારી વશ છે, તેમ છતાં પ્રાંતના રચનાત્મક કાર્યને અગ્રીમી મુશ્કેલીઓ માંદગીને બિગ્ગનેથી પણ તેઓ આપતા જ રહ્યાં છે ને જીવનના અંત સુધી સ્ત્રી સેવાની ધગશ એમનામાં જાગતી રહેશે.

શ્રીમતી રાજલક્ષ્મી ચિદંબરમ કામચલાઉ આજ્ઞાદ હિંદ સરકારના સ્ત્રીઓની બાળતંત્રા ડેપુટી પ્રધાન હતી. તેમની નીમણુંક ૧૯૪૪ ના જુનમાં કરવામાં આવેલી. તે પહેલાં એટલે ૧૯૪૩ના એપ્રિલ થી ૧૯૪૪ ના જુન સુધી તેઓ સિંગાપુરના હિંદ સ્વાતંત્ર્ય લીગના સ્ત્રી વિભાગમાં પ્રમુખ હતાં. એ સમય દરમિયાન તેમણે સમગ્ર મલાયામાં આજ્ઞાદ હિંદ કોળના સ્ત્રીવિભાગની રચના કરવામાં કામતી સેવાઓ બજાવી હતી. તે કાર્ય માટે તેમણે આખા મલાયામાં ઝડપી પર્યટનો કર્યા હતાં અને રેડક્રોસ પ્રવૃત્તિઓ વ્યવસ્થિત કરી હતી.

આમ છતાં તેમને તેમના એ કાર્યથી સંતોષ ન થયો. કેમકે એ કામ આખા દિવસનો શ્રમ માગી લેતું નહોતું. આથી ૧૯૪૪ ના જુનમાં તેમણે આખો દિવસ ત્યાં તેવું કામ પોતાને સોંપવાની માગણી કરી અને નેતાજી જે કામ સોંપે તે કરવાની. તૈયારી બતાવી. આથી ઉપર મુજબ તેમની નાયબ પ્રધાન તરીકે નીમણુંક કરવામાં આવી અને તેમને બમ્બે-કોલકાતામાં આવ્યાં.

શ્રી રાજલક્ષ્મી ચિદંબરમ

શ્રી રાજલક્ષ્મીએ આ કાર્ય સ્વીકારવામાં ખરેખર બારેમાં બારે બોગ આપ્યો હતો. કેમકે તેમ કરવામાં તેમને કુપોતાના પતિ અને ચાર બાળકોને સિંગાપુરમાં મૂકીને જવાનું હતું. તેમના સહભાગ્યે આ સ્વાર્થત્યાગના કાર્યમાં તેમના પતિ શ્રી એમ. કે. ચિદંબરમ નેઓ પોતે હિંદ સ્વાતંત્ર્ય સંઘના અધ્યક્ષ મહેનતુ પ્રમુખ હતા તેમનો સંપૂર્ણ સાથ હતો.

૧૯૪૪ના જુલાઈથી ૧૯૪૫ના જાન્યુઆરી સુધી શ્રીમતી ચિદંબરમે રેડક્રોસમાં કાર્ય કર્યું હતું. ત્યાં તેઓ આખો સમય રેડક્રોસની પ્રવૃત્તિઓ વ્યવસ્થિત કરવામાં મથમુલ રહેતાં હતાં. સખત પરિશ્રમને લઈ તેમની તંદુરસ્તી બગડવા પામી, પણ તેની તેમને દરકાર નહોતી. તખી-બોએ તેમને સારવાર તથા આરામ માટે સિંગાપુર જવાની સલાહ આપી, પણ તેમણે તે સલાહ સ્વીકારવાની ના પાડી. આખરે નેતાજીએ પોતે તેમને ૧૯૪૫ના જાન્યુઆરીમાં સિંગાપોર પાછા ફરવાનું ફરમાન કર્યું.

સિંગાપોર પાછા ફર્યા પછી પણ તેમણે સિંગાપોરના પતન સુધી પોતાના પ્રવૃત્તિઓ જારી રાખી હતી અને પતન વખતે પણ નેતાજી આગળ તેમણે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાને વળગી રહ્યાં હતાં. તેમના પતિની બ્રિટિશ લશ્કરી સત્તાવાળાઓએ ધરપકડ કરી હતી અને લશ્કરી

પોલીસે તેમને પણ પ્રશ્નોની ઝડીઓ દ્વારા હેરાન પરેશાન કરેલાં, પરંતુ એથી હિંદની આઝાદી માટેનો તેઓનો આત્મત્યાગનો જીવંતો મનજીત બનવા પામ્યો હતો.

આજ તેઓ મલાયાલા હિંદીઓને સદત આપનારાં કાર્યો પાછળ પોતાની શક્તિઓ ખચી રહ્યાં છે.

કુ. કાન્તાબહેન ખેતાણી

કુ. કાન્તાબેન ખેતાણીની ૨૦ મા વર્ષની વર્ષગાંઠ ઉજવાયે હતી ધણે સદાય વિલે નથી. તરુણાવરધા પટારી જીવનના ઉજરા પર પગ મૂક્યે હતી ઝાંઝો સમય પણ થયો નથી, ને છતાં એમની જીવન વિભેની દષ્ટિન્સાદસિક તાના રંગે રંગાયેલી છે ! એઓ નિષ્કાલસ દોષે ક્યુમે છે કે, તેમનામાં જે હિંમત અને સાદસિક વૃત્તિ છે તે જૈન ગુજરાતી કુટુંબમાં બાએજ નેવા મળે, છતાં તેમનામાં હોવાનું કારણ તો જાપાન દેશના સ્વતંત્રતાવાદીઓમાં તેમનું વિતેલું બંધપણ, અને ઉછેર મુખ્ય કારણ છે.

તેઓ કહે છે કે, 'એક દિવસ એવો હતો જ્યારે હું રેશનમાં માનતી હતી. જ્યારે મેં હિંદુસ્તાનના કિનારે પગ મૂક્યો ને જ્યાં કુધી મેં બાપુજીને મળવાનો નિર્ણય નહોતો. ક્યો ત્યાં કુધી હું રેશનથી અને સારીનના વસ્ત્રોમાં જ સજ્જ રહેતી. ચેરી ફુલનો ધરતી પરથી વધીના આશ્રમ પરવેનું આકર્ષણ સાથે જ ધ્યાન એમી તેવું હતું, ને માત્રાપ પણ મયક આપે તેમ નહોતો. છતાં એ પોતે પણ એટલાં જ મક્કમ હતાં અને એમણે પણ બાપુજીનો જ અખતરો પોતાની સફળતા માટે અજમાવ્યો. એમણે ઉપવાસ આદ્યો ને સંભળાવી દીધું: 'જ્યાંકુધી વધી સદિસધામન રીતે હું. પહોંચીશ : નહિ. ત્યાં કુધી હું ઉપવાસ છોડીશ નહિ.' પિતાએ આખરે એક રસ્તે મયક આપી, ને પુત્રીને પણ થોડુંક નમતું જોખતું પડ્યું. શરત એ હતી કે, 'ગાંધીજીની સલાહ જો માયાપની મરજી વિરુદ્ધની હોય તો એણે એ પ્રમાણે વર્તવાનું નહિ.' છેવટે એ વધી પહોંચ્યાં. ત્યાં શ્રી. મહાદેવભાઈ દેસાઈએ એમનું ઉમંગકાબેર દેવાગત ક્યું ને તેમને બાપુજીની સાથે મેળવી આપ્યાં. એમના વધી ખાતેના મુકામ દરમિયાન એમને ખાવા-પીવાની બાબતમાં તેમજ બીજા કાર્ય પ્રસંગો જોવા મળ્યા. વળી તેઓ ક્યુમે છે કે, તેઓ સ્વતંત્ર રીતે વિચારતાં તેમજ કાર્ય કરતાં રહ્યાં. પોતાના દોસ્તો એરોમની જોડ તેમણે બાપુજીને હવાયે કરી ને બદલામાં બાપુએ એમના પિતા પર એક પત્ર લખી આપ્યો. આ પત્રના સંરક્ષણ નીચે તેઓ ફરી પિતાને ધેર વદવાણ પાછા રહ્યાં, ને પોતાનો અભ્યાસ શરૂ કરી દીધો.

૧૯૪૨ ની આઠમી જોગણ—અને 'કવીટ ઈન્ડિયા' નો સુલક શીર હવામાં જાણ હાથે; ત્યારે તેમણે આસ્તે રહીને પરંતુ હંડપણે રજા-મજૂમાં, કુકાચું. 'માયાપની ચેનવણી સાથે 'Onit House' ની ચેતેજ દેઠાઈ ચડી હતી.

‘કરે’ગે ‘યા મરે’ગે’ તું સૂત્ર આ સાહસિક
યુવતી માટે વધુ પડતું નહોતું.

કાઠિયાવાડમાં આવેલા વડવાણ શહેર
અને મુંબઈ વચ્ચે ફેટલીયે વાર તેમની ધરપકડ
યઇ, એમના પર કામ ચાલ્યું, પરંતુ આખરે
પિતાની દોહત વડે વડવાણ શહેરમાં એક છાવણી
ચલાવવામાં સફળ થયાં. તેમણે ફેટલાંક કાર્યકરોને
એકઠા કર્યાં. તેઓ સભાઓ બરતાં, સરઘસો
કાઢતાં ને ‘Quart India’ ની ચળવળ સાથે
સંકળાયેલી બીજી ફેટલીયે પ્રવૃત્તિઓ ચલાવતાં.
૧૯૪૩ ની આખરમાં એમને જાણ થઇ કે,
એક્સ્પ્રેસન કોલેજમાંથી તેમને બાતલ કરવામાં
આવ્યાં હતાં, એટલે એમણે અધુરો રહેલો અ-
ખ્યાસ ફરી શરૂ કરવા બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટી તરફ ખીટ માંડી. ત્યાં દાખલ થયાં અને
ફરી એકવાર કિતાબોના ઢગ વચ્ચે બેસી ગયાં.
ઈન્ડિયન પરીક્ષા સફળ રીતે પસાર કરીને
સાત એકઠાં બનારસથી કલકત્તા ગયાં. અરુહા-
બાદ, દીર્ઘ અને મદાસતો પ્રવાસ કર્યો. અને
બાપી રહેલો અખ્યાસ પુરો કરવા ફરી તેઓ
લખનૌ ગયાં. મુસાફરી માટેનો તેમનો પ્રેમ
તેમજ સાહસ તેમને દર વેકેશનમાં પોંડીચેરી,
કેપ કોમોરીન, કોચીન, બેંગલોર, મૈસૂર વગેરે
રથળોએ ફેરવે છે. તેમની મુસાફરી હંમેશા રમઝ-
પટ્ટી જેવી જ હોય છે. કાન્તાબહેનનું જીવન હજી
પણ મહાત્માજી તેમજ સરદાર વલ્લભભાઈ
પટેલની ભૂખસેથી વારે વારે મેળવેલી સલાહ
મુજબ જ વિતે છે.

જીવનમાં કાષ્ટક, કરવાની તમન્ના છે,
બાવિ શું છે એની મને ખબર નથી, પણ
એટલું જાણું છું કે મારી બાવિ મારી મરજી
મુજબ ધરાશે—આ છે એમનો મુદ્દા લેખ.
કિંમત અને કિત્તાહ વડે બળ મેળવીને તેઓ
જીવન વિતાવે છે, અને એ જ છે એમની વીસ
વર્ષના જીવન દરમિયાન વિપાદાન કરેલી મૂઠી.
નરેન્દ્રામ શાહ.

જીવનની કળા

મૂળલેખિકા :
મીસ આઇ. વીલી.

અનુવાદક :

શ્રી રમણીકલાલ જયથંદલાઈ દલાલ

સામાન્ય રીતે આપણું જીવન સિતે
વર્ષનું મણીએ તો વીસ વર્ષ ફુનિયાદારી
પ્રવેશવાની તૈયારીમાં જાય ને ત્રીસ વર્ષ જીવન-
ધરતરમાં જાય છે. કુરસદના સમયમાં આપાં
જીવી જનજીવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, એટ
સ્વાભાવિક રીતે જ સફલતા પ્રાપ્ત કરી શકત
નથી. એટલે સાચું જીવન જીવવાની આપાં
ગંભીર રીતે શરૂઆત કરીએ એ દિવસ
કાં તો હિતરો નથી અગર તો ઘણો જ મોડો
હોય છે.

આપણે વૃદ્ધાવસ્થા લેખીએ છીએ તે
પ્રવૃત્તિમય બનાવવા વૈવકીય વિદ્યાન પ્રયત્ન
કરી રહ્યું છે, પરંતુ જીવન જીવવાની તૈયારીમાં
આપણે પહેલાં ત્રીસ વર્ષ ગુમાવવાં જ જોઈએ
એ. આપણી પ્રાચીન માન્યતાથી આપણે
અજાગાં થઈ શકતા નથી. ખાલ્લેકાળમાં નકામા
જતાં વર્ષોમાં પ્રવૃત્તિમય જીવન ન થઈ શકાય?

હું આઠ વર્ષની બાલિકા હતી ત્યારે મારા આપે મને એક સાયકલ આણી આપી. સાયકલ ચલાવતાં શીખી કે તુરત જ તેમણે મારા ખીરસામાં થોડા પૈસા મુકી આળુઆળુના પ્રદેશ જોઈ આવવા સૂચના કરી. દસ વર્ષની વયે હું કડકડાટ વાંચતી ને થોડુંક લખતી, તે સિવાય તો હું સાવ બીનકેળવાયલી ગણાઉં; પરંતુ લંડનની આળુઆળુના પચાસ માઇલના વિસ્તારમાં હું એક ગામ કે શહેર મારાથી અઝાણું રહું નહોતું. એ વિસ્તારની એક પણ ધર્મશાળા એવી નહિ હોય કે જ્યાં હું રાત-વાસો ન રહી હોઉં. પોતાની શેરી જોટલી જ એ તમામ વિસ્તારની હું સંપૂર્ણ માહિતગાર બની ગઈ હતી.

અગિયાર વર્ષની ઉંમરે મારી સાયકલ, એક નાનકડો ખિન્નો ને વડીલોના આશીર્વાદ લઈ હું ઉપડી. ગમવામાં પાંચ પાઉન્ડની નોટ હતી. સીધી કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટીમાં પહોંચી, અનુભવી પ્રવાસી પેઠે ઝોરડી ને ખાણોના દુકાન આપો, અને એક અડવાડીયું ત્યાં રોકાઈને આળુઆળુના પ્રદેશમાં ઘૂમી વળા. સાંજે સીનેમાં ઠતી કે સરકસમાં વખત કાઢતી. એ રખડપટ્ટી દર્મીઆન મેં ધણા મિત્રો ક્યાં. એમાંના ધણાખરા હજીકા વર્ગના પદાદારીઓ હતા. ગમે તેવા સાર્કકેસીટ જોડે હું હાથ ઉતરવાની શરત મારતી ને હરાવતી. હરિદ્રાષ્ટ પંક્તી નજીકની હોટેલમાં અમે લહેરથી મીજબાની ઉઘાડતાં. કોઇ પણ વ્યક્તિએ મારો મેત્રીબંધો સહાર ન કર્યો હોય એમ બન્યું નથી.

બાર વર્ષની યર્ષ ત્યારે મારા આપને લાગ્યું કે હવે મને પાંખો આવવાની જરૂર હતી. તેમણે મને સો પાઉન્ડની નોટ આપી અને નેર્વેની ઝાન ટીકટ-કઠાની આપી. એ આખા પ્રવાસની વિગતવાર નોંધપુક મેં રાખી હતી. ત્યાંના પ્રદેશમાં એમાં આબેહુજ વર્ણનો હતાં. એ બાવામાં જે સરસતા મેં વેગ જયો હતો

તે પછીનાં અભ્યાસી વર્ણનોમાં પણ આવ્યાં નહોતાં. ટ્રાન્ડ્રીમ ઉતરીને, સહપ્રવાસીઓ જોડે મેં મેત્રી કરી લીધી. મારી સાદાઈ ને એકલતાનો લાભ મેંવા ઇચ્છનાર યુવાનો જોડે હું ખાસ પ્રસંગ પડતી ને એમને બનાવતી. છવનના મહારા માને મને પરિચિતિ ઉપર શાંત અને સંપૂર્ણ સંયમ રાખવતાં શીખવ્યું પાછા ફરતી દરેક મિત્રની બાવબીની વિદાય મેળવતી. એક વખતે હું પેતે ઉતરી હતી તે જગાનું નામ બૂલી ગઈ; તેથી શોધવામાં આપી રાત હું ટ્રાન્ડ્રીમની શેરીઓમાં રખડી અને છેક સવારે મને અસલ લૂગા જડી.

બાકીના સમયમાં હું વાંચતી લખતી. અલેક વર્તમાનપત્રો વાંચી કાઢતી ને અસંખ્ય નવલિકાઓ લખતી. હાથ ચડે એ દરેક પુસ્તકને વાંચતી. શેક્સપીયરથી માંડી એ જમાનાનું હલકું સાહિત્ય પણ મેં વાંચી કાઢ્યું હતું. બીટીશ મ્યુઝિયમનો હું અવારનવાર મુલાકાત લેતી. ત્યાંથી વિમતો મેળવી મેં એક પાઠ્યપુસ્તક લખી કાઢ્યું હતું. રાત્રે સિપેટરોમાં જતી અને ઘેર મોડી આવતી ત્યારે મારી પાસેની કુંચીથી ઝોરડી ઉઘાડી સૂઈ જતી.

હેન્ટ મને શાળામાં મૂકવામાં આવી. ત્યાં કુદવાળું જ્ઞાન મેળવવામાં મેં ધણું વર્ષો ગુમાવ્યાં. બીજા કેળવણી પામેલાંની પેઠે મેં જ્ઞાન મેળવ્યું ને વિસાધું. એમ છતાં એ અનુભવ પણ કામને હતો. જગતમાં વિચિત્ર માનવીઓ વસે છે તેની મને સમજ પડી. એ લોકોની સાથે હળામયદી જવાની મેં તૈયારી કરી, પણ એ લોકોની દૃષ્ટિએ હું પૂંછું એમને વિચિત્ર પ્રાણી બાસતી. મારા સહાધ્યાયીઓની શુદ્ધિ મને ઉપરછલી લાગતી. ઇંગ્લેન્ડની એકે એક નદીનાં નામ તેમને મોટે દર્તા, પણ અ્યાયા કે નોકર સાથે ન હોય ત્યાં મુઠો તેઓ શેરી પથ્થુ ઓળખી શકતાં નહિ. તેમને મરવાળા બાદબાકી આવડતાં પણ તેમને દ્રવ્યના મુદ્દાની

સમજ નહોતી. ગળવામાં થેણા પૈસા લઈ એમણે વરસાદમાં ફરીયે બહાર પગ મૂક્યો નહોતો કે કોઈ પણ જાતની ખરીદી અને કરી નહોતી. એમને જાતીય બેદબાવની અમ નહોતી. નાદારી, ગુન્હેગારી, રાજનીતિ કે મરીખાઈની એમને ખબર નહોતી. કલા ને સાહિત્યની એમને સાચી કીમત નહોતી.

પછી મેં મારું સાચું જીવન જીવવાનું શરૂ કર્યું અને બેદરજીબ ને જર્મનીમાં જન્મ પસંદ કર્યો. કામ કરીને અને લેખો લખીને ને મળ્યું તે કમાણીમાંથી હું ખતી રોકે તેટલો પ્રવાસ કરતી. વીસ વર્ષની વયે તો હું સ્વાથ્યા ખતી ચૂકી હતી. મિત્રોનાં ખર્ચ વેકવાનાં ન હોત તો ખાદે નાણાંની પણ જરૂર નહોતી. જીવનના ઘણા ખરા પ્રશ્નોના દશ વર્ષમાં જ મેં જાતિઅનુભવ મેળવી લીધો હતો. એટલે મને તેની આપત્તિમાં હું દમ ખાતી નહિ કે મનની શાંતિ ગુમાવતી નહિ. ઉપરિચિત થતા તમામ કોષ્ટકો હું જાતી અનુભવથી શાંતિથી ઉમેલતી, દબની કીમત અને તેની ખીનજરૂરીઆત પણ હું સમજતી અને જરાપણ ચિંતા વિના હું રીઅક્ટુનો પ્રવાસ ખેડી શકતી. હવે, પરંતુ એનો વિવેક કરતાં પણ શીખી હતી. સ્વાભાવિક મૂલ્યગત ભૂતો મેં કરી હતી પણ પારકા વિચારોને અનુસરવામાંથી બચી ગઈ હતી. ખીન મનુષ્યો ચાલીસ વર્ષે જે પ્રવાસનો અનુભવ મેળવે તે મેં વીસ વર્ષે મેળવી લીધો હતો.

મારા શરૂઆતના જીવનની કીમત આંકવી મુશ્કેલ છે, પરંતુ એટલું તો નક્કી છે કે, હું સત્ત વર્ષની હતી ત્યારથી જ સાચું જીવન જીવતાં શીખી હતી; એટલું જ નહિ, પણ અનુભવોનાં આબેહુલ વર્ણનો પણ લખી શકી હતી.

પુખ્ત વય એ કલ્પનાની વરતું છે. પરંતુ હું તો દશ વર્ષની થયે જ પુખ્ત વયની થઈ

ચૂકી હતી. કોષ્ટકથી વ્યક્તિને તક મળે તો ને વયે દલીલ અને વ્યવહારિક શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તે વયે મને પ્રાપ્ત થઈ હતી. પંદર કે વીસ વર્ષે જીવન જીવવાનું ચર્ચ કરવું એ ઘણું ખોટું લેખાય. જીવનની લંબાઈ જોતાં એ પ્રમાણુસર નથી.

મારી પેઠે બધાં બાંહેધોને કેળવણી આપવામાં ઘણું જ જોખમ જણાયું; પરંતુ દેશના રીતરિવાજો પર એનો આધાર છે. દશ વર્ષની વયનાં બધાં જ બાલકો પુખ્ત વયનાં લેખવામાં આવતાં હોય તો અત્યારે અંદર કે બહાર વર્ષે તેઓ ને જોખમમાં ઉતરે છે તેનાથી જરાય વધારે જોખમમાં ન ઉતરે. અત્યારે આપણામાં સોળે સાન કહેવાય છે, પરંતુ સામાન્ય નિયમ દશ વર્ષનો દરાવવામાં આવે તો પણ સાન આવે. અત્યારની પરિસ્થિતિમાં પણ કોષ્ટ પ્રાપ્ત જોખમ નથી. કદાચ કંઈક અને, પણ મને તે પરિસ્થિતિમાં તેવું બનવાનો સંભવ રહે છે જ ને કોષ્ટક દિવસ તેવું બનવાનું જ. જગત મોઢક છે તેમ જ જોખમ બંનેનું પાલું છે; એટલે હંમેશાં સલામતી માટે ચિંતા કરી કરવી તે તોફાનમાં વીજળી ન કલ્પના કરવા જેટલું વિચિત્ર છે.

જીવનું એ હોવાની એક જ વાત જીવનમાં મુખ્ય છે. મને તે જોખમ ખેડતાં ડરતું નહિ. યદા તું હોય તે તો થાય જ છે, પછી આવી પડતી મુશ્કેલીથી ડરો વગર ધાયું કામ કર્યું જ જવું જોઈએ.

આને યુવાન કન્યાઓ રાજકારણમાં ભાગ લેતાં શીખી છે ને એકલી બહાર જતાં ડરતી નથી ત્યારે તેમને દર વર્ષે દેશાટન કરવાની સમજ કરી આપવામાં આવે તો તેમને ઘણું જાન મળે.

આપણી શિક્ષણ સંસ્થાઓએ તો ખાસ કરીને દર વર્ષે કન્યાઓને, વેકશનમાં પર્યટનો દરાવવાં જ જોઈએ.

ગેશા

પુરુષોના સાથે રસભરી વાતચીત કરવાનું, એમને 'પુરુશ રાખવાનું' ને એમની રસિક સહચારિણી બનવાનું કામ કરનારી 'ગેશા'નો ધંધો જાપાનમાં જૂનો ને પ્રતિષ્ઠિત છે. એ ધંધો માટે પદ્ધતિસરનું શિક્ષણ લેવાનો શિરસ્તા છે. એ ધંધો ટેલીક જાપાનીઝ છોકરીઓ માટે લાક્ષિત્ય અને સુગમતાનાં જીવન સમાન છે. ક્યારેક તો મામાપ જ પોતાની છોકરીને 'ગેશા' થવાનું શિક્ષણ અપાવે છે.

આ શિક્ષણ પદ્ધતિસર લે તો ૧૦ વર્ષ ચાલે છે. 'ગેશા'ને શરૂઆતમાં સંગીત, નૃત્ય, રીતભાત, અને સૌથી વિશેષ વાતાવાપની સુગંધ કરે તેવી કલા શીખવવામાં આવે છે. ૧૮ વર્ષની ઉંમર સુધી એને 'માછીકો' કહેવામાં આવે છે. એનું શિક્ષણ પૂરું થાય, ત્યારે 'માછીકો' (ઉમેદવાર-શિષ્ય) ને 'ગેશાયા' (ગેશાગૃહ)માં ધંધાધારી ગેશા તરીકે દાખલ કરવામાં આવે છે. ક્યાં સુધી એ ધંધામાં તે રહે એનો આધાર એની આવડત પર રહે છે. ટોચક તો ૮૬ વર્ષની ઉંમર સુધી પણ એ ધંધામાં દેખાવે છે.

જાપાનમાં પુરુષોને મુકામલે સ્ત્રીઓનું જે હલકું રથાત સમાજમાં પ્રવર્તે છે, તેનાં એક પરિણામરૂપ આ ગેશા-સંસ્થા છે. જાપાનીઝ ગૃહિણીનું રથાત ધરની એક ગુંલામરીથી વિશેષ નથી. રાત્રે એના પતિ સાથે બહાર જવાનું એને નિષિદ્ધ છે; પતિ બ્યારે મહેમાનો પાસે બેઠો હોય છે ત્યારે પત્ની ધરમાં ક્યાંક એક ખૂણે બેઠી હોય છે; પતિ શું ધંધો કરે છે એને એને શું ખૂંજવણું છે તેની એને સમજણ હોતી નથી. પરિણામે પ્રેમ જેની કોઈ ચીજ છે એવો ખ્યાલ લગન આંખી સંકેતું નથી. ગૃહજીવનની આ શુષ્કતાને નિવારવા માટે સદાઓથી જાપાનીઝ પુરુષ સ્ત્રીઓના સુક્રમાર ને રસિક સહચાર મેળવવા માટે ગેશાગૃહોની મુલાકાત લેતો આવ્યો છે. 'ગેશા' એટલે 'કુશળ', 'પુરુષને આરામ ને શાંતિ આપી, એની મુશ્કેલીઓને ઉપાધિઓને સહાનુભૂતિથી સાંભળી ગેશાએ પુરુષોના જીવનગ્રંથ હળવો કરે છે.

'લાઈફ' સામયિકની ખબરપત્રી થઈ હજીકોમાં એમ પણ ઉમેરે છે કે 'નિયમિત મુલાકાતીઓની સાથે ટેલીક ગેશાઓ આ સામાજિક વિનોદથી આગળ જળ ખરી, પરંતુ એ એમના ધંધામાં આવતું નથી. ટોચ ગેશા કદાચ એના પ્રેમીની પ્રશંસા પામી પ્રિયતા કે 'બીજી પત્ની' બની બેસે; અને પુરુષની પહેલી પત્ની અવસાન પામે તો આ બીજી પત્નીને તે પરણે એવું બને ખરું. આ રીતે ટેલીક પ્રતિષ્ઠિત જાપાનીઝ કુટુંબોમાં ટેલીક ગેશાઓ પરણી છે. સામેનાં ચિત્રમાં 'ગેશા' થવાનું શિક્ષણ લઈ રહેલી એક સોળ વર્ષની બાલા [બાલા પોડશવર્ણીયા] એક આવાસમાં એનું મુખ્યપ્રતિબિંબ બેતી બેતી સોળ ગુંગારની વિધિ પતાવી રહી છે. એ નિર્ભય બાલ્ય અને કલામય જીવન ગેશાગૃહમાં કૃતિસર થઈ જતાની કદપના આઘાત નથી આપતી! રૂં ગૃહિણી અને કલાવતીનાં હોત્રો સદા નિરનિરાળાં જ રહેવા સર્જાયું છે!

પ્રમોદરાયે કાઠીઆવાડના વડનગરા નાગર કુટુંબના એક કુળવાન નખીરા હતા. દેશી રાજ્યના ન્યાયાધીશ હોઈ માન અને પ્રતિષ્ઠા સાથે કમાણીમાં કાંઈ કમીના ન હતી. નાગરી નાતને શોભાવે તેવાં સંસ્કારી અને સુખી ધરસંસાર ચલાવતાં કુશળ પત્ની હતાં. શિર-છત્રં તીર્થેષુ પિતાજી આયે સંસ્કૃતિને છાન્ને તેવું આદર્શ નિવૃત્તિપરાયણુ જીવન ગાળી કુટુંબની ધર્મભાવનાનાં બીજને નિરન્તર પોષીને જીવનની મધુરી ફેરમ ફેલાવી રહ્યા હતા. આ ત્રણે વડીલોની આંખને કારના લક્ષ્મીના અવતારરૂપે એક સુંદર કન્યા મા-આપને ત્યાં જન્મ ધરી, એમનાં ત્લાડકોડ પામતી નાનેથી મોટી યજ્ઞ વર્ષ પર વર્ષ વીત્યાં, અને પ્રજુને બોળેથી ઉડીને આવી હોય તેવી દેવ-કન્યા સમી બાળા-બાળા મટી કન્યા યજ્ઞ અને કુમાર અવરથા વટાવી કન્યાકાળમાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રમોદરાયે પોતાના સમકુલીન અને સમે-વડીયા દોહતરાયના એકના એક દીકરા સાથે સુલોચનનો વિવાહ કર્યો. આ સહસા કાર્ય કરવામાં કુળ, પ્રતિષ્ઠા અને ધનની સરસાઈ આગળ ઉમરનો તકાવત કે રૂપ શુભની ચોક્કસાઈ ક્યો વિના ભાવિ સુખનાં સ્વપ્ન સેવી પ્રમોદરાય અને તેમના વૃદ્ધ પિતાએ શાંતિના રહિયુસ્ત સંપ્રદાયને માન આપ્યું હતું.

થોડાંક વર્ષો બાદ દરદૈવે દોહતરાય એકના એક દીકરાને નાની ઉમરનો મૂઝી દેવલોક પાંખ્યા. મધુસૂદન વિદ્યાભ્યાસમાં રખડી ન પડે તે ખાતર, દોહતરાયના અવસાન પછી એક વર્ષ બાદ, પ્રમોદરાયે તેને વાનમાંથી પોતાની પાસે બોલાવી લીધો અને પોતાના ઘર કરતાં છાત્રાલયની જીવનનું વાતાવરણ વધારે પસંદ કરી, એક સારા છાત્રાલયમાં દાખલ કરાવી, પોતાની દેખરેખ નીચે મધુસૂદનના અભ્યાસનો પ્રબંધ કર્યો. પણ નવાણુ એકનું એક બાળક છાત્રાલયનું હિસ્ય જીવન છતાં, અભ્યાસમાં

આદર્શ કન્યા

લેખક :

શ્રી. શંકરલાલ દ્વારકાદાસ પરીખ

*

નેષ્ટએ તેવું દીધું નહિ. દોહતરાયના મંદવાડ-માંથી જ મધુસૂદન અભ્યાસમાં કાયો પડી ગયો હતો. ઉપરાંત ગામ અને શાળાની ફેર-બદલી તથા છાત્રાલયના નવા વાતાવરણને કારણે મેટ્રિક સુધી પહોંચતાં બે ગોથાં ખર્ચ ગયો. પરીણામે સુલોચના અને મધુસૂદન મેટ્રિકમાં સાથે યજ્ઞ ગયાં. હિન્દુભરમાં લાખો કુમારો અને કુમારિકાઓના લોહીનું પાણી કરી નાખતી મેટ્રિકની પરીક્ષા આવી પહોંચી. બન્નેની પૂરતી તૈયારી છતાં, સુલોચના પસાર યજ્ઞ અને મધુસૂદન મેટ્રિકનો ખાડો ઠેકી રાક્યો નહિ. સુલોચના કોલેજમાં દાખલ યજ્ઞ અને મધુસૂદને બીજા પ્રયત્ન કરવા હાઈસ્કૂલનો અભ્યાસ બંદી રાખ્યો. કમનસીબે મધુસૂદન બીજા પ્રયાસમાં પણ નિષ્ફળ નીવડ્યો અને સુલોચના પ્રિવિયસમાંથી ઈન્ટરમાં ગઈ.

દોહતરાયના અવસાન પછી આ ઘટનાથી પ્રમોદરાય, તેમનાં પત્ની અને પિતાજી ખાધે પીધે સોસાઈ જતાં હતાં. અને હવે શું થાય ? એ પ્રશ્ન નિરન્તર તેમનાં કાળજાં ઝાંરી ખાનો હતો. પોતાની શાંતિમાં રાજનાયું આવી બીજી

નાગરી નાતમાંથી કોઈ લાયક મૂરતીએ શોધી સુલોચનાને સુખી કરવી એવા વિચારનાં બીજ પ્રમોદરાયના દિલમાં ઉતારવાના પ્રયત્નમાં મિત્ર મંડળ સફળતા મેળવી શક્યું. પ્રમોદરાયનું મન તે પીગળ્યું, પરંતુ પત્ની અને પિતાજીને કેમ સમજાવાય ? કદાપિ પત્નીને ચાલતી બેલમાં ખેસાડી દેવાય, પણ વડીલને તો આ વાત કેમ કહેવાય ? સહદયી ઇષ્ટ મિત્રોએ એ બીડું ઝડપ્યું અને પ્રમોદરાયના પિતા તથા પત્ની પાસે સુલોચનાનાં ભાવિ સુખદુઃખનાં દરયો ખડાં કરી, બન્નેની ગર્ભિત સંગતિ મેળવી લીધી. ઘરમાં પડદા પાછળ ચાલતી આ મશલતોનો મર્મ સુલોચના કળા-જંઘ હતી અને પોતાના કારણે ઘરમાં બાજબી પેડી છે એવી પ્રતીતિ એને થઈ ચૂકી હતી; એટલું જ નહિ, પણ વડીલોની જેમ એના દિલમાં પણ ચિન્તાની ચિનમારી સદા પ્રત્વલિત રહેતી.

*

પ્રમોદરાયને બંગલે આજ એક નાનું પ્રીતિબોજન થોળયું હતું. ઇન્ડિઅન સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષા પ્રસાર કરી એક સાહોદરા નાગર શુદરથ તાજેતરમાં રાજ્યના ન્યાયખાતામાં જોડાયા હતા. તેમના સન્માનમાં આ સમારંભ પ્રમોદરાયની સંમતિથી તેમના મિત્રમંડળે થોળ્યો હતો. આ નિમંત્રણ પાછળ બે હેતુ સમાએલા હતા: એક સુશિક્ષિત નાગર શુદરથ પ્રમોદરાયના પોતાના જ ખાતામાં નવા દાખલ થયા હોવાથી તેમનો સત્કાર કરવાની પ્રમોદરાયની ફરજ હતી અને બીજો હેતુ સુલોચનાના સગપણ માટે એ શુદરથને પોતાના કુટુંબ સાથે નિકટ પરિચયમાં લાવવાની તક લેવી હતી, એ હતો. પ્રમોદરાય અને તેમના મિત્રમંડળના આ બંને અર્થ સર્પા. પત્ની અને પિતાની આંખ ફરી. હવે કામ કેમ ઉઠેલું એવા વિચાર અને મફલતોમાં એક અદવાદીક વટાવી પેલા નાગર શુદરથને બીજો રવિવાર

ચાહપાણી માટે આમંત્રણ આપ્યું.

આ મિલનેતી પાછળ રહેલા વડીલોના આશયને સુલોચના સમજી ગઈ હતી અને તે વિશે કંઈ પણ પૂછપરછ કરવામાં આવે તે પહેલાં તેણે પોતાનાં ભાવિ માટે મન સાથે ચોક્કસ નિર્ણય કરી લીધો; અને આ વિષય પરિસ્થિતિમાંથી કેમ પ્રસાર થયું તે વિચારી લીધું.

પ્રમોદરાયના કુટુંબની દિનચર્યા સુખ રાત્રે દાદાજીએ રામાયણના પાંચ અધ્યાય સંભળાવ્યા. પછી આડીઅરળી સુખદુઃખની વાતો કરતાં સુલોચનાની માતાએ વાત ઉપાડી અને જાણે દાદાજીને પૂછતાં હોય તેમ કહ્યું : 'હાલતરાયના દીકરા સાથેનો વીવાહ ફેડક કરી સુલોચનાને પેલા સિવિલિયન નાગર શુદરથને દઈએ તો કેમ ?' આ સાંકેતિક પ્રશ્નના જવાબ માટે પ્રમોદરાય અને દાદાજીની સંમતિનો સવાલ જ નહોતો; પરંતુ માત્ર સુલોચના પાસે જ વાત ખૂલ્લી મૂકવી હતી. સુલોચના જે વાતની અગાહી કરી રહી હતી તે વાત આજ આજ આવી અને માતાના મ્હોંબોથી નીકળેલાં આ વચન સાંભળી હોભ પામી. પાંચ દસ મિનિટ સૌ શાન્તીથી બેસી રહ્યાં. આખરે સુલોચના ત્યાંથી ઊઠી ગઈ અને એની પાછળ પ્રમોદરાય અને તેમનાં પત્ની પણ નિશ્વાસ નાખી પોતાના ખંડમાં ચાલ્યાં ગયાં.

*

સુલોચનાના દિલમાં ડૂંગો ભરાઈ આવ્યો. 'પોતાના ભાવિ માટે વડીલોને આ શો સંતાપ ?' આ વિચારે તેનું ચિત્ત ભગી ગયું. એકવાર તેણે ખૂબ રડી લઈ હેયું હતું ક્યું હાય મ્હોં ઘોષ જરા સ્વદય થઈ સૂતનો પ્રયત્ન કર્યો. પણ કેમ કરી ઊંઘ આવી નહિ. વડીલોને મૂંઝવતા આ પ્રશ્નો તોડ કેમ વાળવો અને આ નવી દરખાસ્તનો શો નિવેડો કરવો, એ વિચારમાળામાં પ્રસાર થતા રાત્રિના શાન્ત કલાકોમાં કોઈ વાર ફતરના ખસવાથી કે

ધડીઆળમાં વાગતા ટોકારાથી જ માત્ર વિશેષ પડતો. ચિન્તાતુર અને વ્યથિત ચિત્ત છતાં બાર ઉપર બેનો ટોકારો થયા પછી નિદ્રાએ તેને ઘેરી અને ત્રણ-ચાર ગણવા તેનાથી જાગી શકાયું નહિ. પરાદ થયું, પાંચનો 'એલામ' વાગ્યો અને તે સફાળા બીડી ગઈ. મ્હેં ઘોષ, પ્રાતઃકાળની પ્રાર્થના બાદ પરમાત્માનું આરાધન કરતી બેડી અને સુલોચનાને સહસ્રબુદ્ધિ સગી આવર્તા પ્રભુએ તેના દિલમાં પ્રેરણા કરી :

“મારે માટે તમે પ્રથમ જોને કંકુએ વધાવ્યા છે, તે ભલે ગમેતેવા હોય, પણ હું તેમને જીવનભર સુખેથી નિભાવી લેવા તૈયાર છું. મારી ખાતર તમે જન્મતમાં એવચની શરો નહિ અને કરેલા વિવાહ ફોક કરી તમારી અને કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા પર પાણી ફેરવશે નહિ. તમે વડીલોએ મારા ઉછેરમાં જે શિક્ષણ અને સંસ્કાર આપ્યાં છે, તે મારા બાપિ સુખને માટે ખસ છે. મારા બાપ માટે વિધિએ જે લેખ ધડયા હશે, તેમાં હું જીવનભર સુખ અને સંતોષ માનીશ. માટે બીજે વિચાર પડતો મૂકી, મારા હાથ કંકુવાળા કરો જે જેથી આપ સૌના શાન્તિમય જીવનમાં જે વિશેષ આવશે છે, તે દૂર થાય.”

આ પ્રમાણે ચીઠ્ઠી લખી નાંખી; અને મન ઉપરથી જાણે અપાર ભાર બિતરી ગયોએથી મન અને શરીર હલકાં થયાં. સુલોચના સ્વરૂપ યશ્વંત્ર દૈનિક કાર્યક્રમમાં ગૂંથાઈ ગઈ. માતાને લાગ્યું કે રોજ કરતાં સુલોચના આજ વધુ ચંચળ દેખાય છે. ઝટપટ પરવારી સમય ચતાં હોલેજમાં જતી વખતે તે માતા પાસે ગઈ અને પેલી ચીઠ્ઠી તેમના હાથ મૂકી અને તે ઉઘાડીને વાંચે તે પહેલાં તે તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ. માતાએ ચીઠ્ઠી વાંચી અને પ્રમોદરૂપ પ્રેમમાં જવા તૈયાર થતા હતા, ત્યાં જઈને તેમના

રસમાં રંગ ચઢે

મીઠાં અમૃત વરસે આબ,

રસમાં રંગ ચઢે;

રસીયા રસથી રમીએ રાસ,

રસમાં રંગ ચઢે.

વાદળ ચાળણીથી ચળાતી ચાંદની,

ચમકાવે સાજુડાની ફેર રે;

મીઠી હલક ને ઝમક રાસની

જમાવે રંગ રાજ આર રે,

રાસમાં રંગ ચઢે.

રાસે રમે રસ સુંદરીઓ,

ચાંદની જીલે ભરી અંબલીઓ,

જિરનો આનંદરસ રેડે સુંદરીઓ,

છલકાવે ભરી ભરી અંબલીઓ,

રસમાં રંગ ચઢે.

મીઠાં અમૃત વરસે આબ,

રસમાં રંગ ચઢે.

રસીયા રસથી રમીએ રાસ,

રસમાં રંગ ચઢે.

અવિનાશ ગગનન મુનશી

હાથમાં મૂકી. પ્રમોદરાયે ચીઢી વાંચીને તે પાછી આપતાં કહ્યું: 'હવે બાપાજીને વંચાવજો.' ત્રણેના મનમાં અનેક તરંગો ઉભરાયા અને એ સર્થાં. સુશોચનાની ચીઢીએ દરેકને અંતરના ઊંડાણમાં જિતારી દીધા અને તેના સંકલ્પે વડીલોમાં દિલ પીગળાવી નાંખ્યાં. દીકરી પ્રત્યે માનના ઉમંગકા આગ્યા અને નૈસર્ગિક પ્રેમમાં આસુ સર્થાં.

દૈનિક દિનચર્યા મુજબ તે રાત્રે રામાયણની કથા પૂરી થઈ કે તરતજ આજના મંથીર વાતાવરણમાં સુશોચનાએ ઉમેરો કરતાં કહ્યું: 'હવે અવસાસ આગળ વધારવા માડું મન ના કહે છે. આપ સૌની આજ્ઞા હોય તો કાલથી કોલેજમાં જવાનું બંધ કરું.' સુશોચનાની આ નવી વાતથી વડીલોના મન ઉપર એક વધુ પડયો પડ્યો. દીકરીની આવી સારી સમજ પ્રત્યે માન ઊપજતાં સૌ કોઈ સજ્જ નેત્રે સમસમી બેસી રહ્યાં. થોડી શાન્તી પછી દાદાજીએ ગદ્ગદ કંઠે પુત્રવધૂને સલાહ આપી: 'સુશોચનાની વાતને વિના સંકાપે વેળાસર વધાવી લ્યો. એમાં જ વિવેક અને ડહાપણ છે. આપણા અધઃપતનમાંથી પ્રભુએ આપણને ઊગારી લીધા. તેણે આપણી લાજ રાખી.' આમ સુશોચના મધુસૂદન સાથે રવેચ્છાએ લગ્નમાંથી જોડાઈ!

તે જ વર્ષમાં મધુસૂદન મેટ્રિકનો ખાડો વટાવી કોલેજમાં દાખલ થયો. અને ચાર વર્ષમાં બી. કેમ.ની ડીગ્રી લઈ સંસાર સાગરમાં પોતાની નૌકા ચૂકાવવા બહાર પડ્યો. પ્રમોદરાયની લાજવગથી એક ખાંડના પથ્થર જેવાં એ સિસ્ટન્ટ મેનેજર નિભાવે અને જાનાના વિસ્તારમાં એક નાના બંગલામાં મધુસૂદન

અને સુશોચનાએ પોતાનો જીવનભ્યવહાર શરૂ કર્યો. ત્યાં પણ સુશોચનાએ પોતાની જીવનની સુવાસ આરે દિશામાં ફેલાવી. સૌથી પ્રથમ તેણે પોતાનું ઘરકામ કરતી એક દક્ષિણી મજૂર કન્યામાં સુધડતા અને સ્વચ્છતાના સંસ્કાર પાડ્યા. કોઈ અજાણ્યાને ખબર ન પડે કે આ કોઈ મજૂર છોકરી છે. સહામા ઉપર સંસ્કાર પાડવામાં સુશોચના નેટલી પ્રતિભાશાળા હતી, તેટલી જ કુશળ અને ગુણુદ્રાહી હતી. ગૃહ-ઉલ્લોગમાં અને કળાઓમાં તેના જેવી નિપૂણ ગૃહિણીઓ થોડી જ હશે. તેણે મજૂર કન્યાની આ પાસેથી વાંસનું ભરતકામ શીખવા તેને પોતાની શિક્ષિકા બનાવી અને સાડી વાંસની ટાપડીઓ અને ફૂલછળોમાં સુશોચનાએ પોતાની કળા ઉમેરી પોતાના મકાનના સુંદર શય્યાગારમાં વધુ ઉમેરો કર્યો. તેની મધુર વાણી અને પ્રેમે કારખાનાનાં મજૂર બાળકોને પોતાનાં કર્યો. બાળકોને એ શીખવતી અને સુધડતાના પાઠ આપતી. મનુષ્ય જીવનની મધુરી સુવાસ કોને ન આકર્ષે? તેમાં ય વળા પારસી બાઈઓ જેવા સર્વગ્રાહીઓ તો ચૂકે જ કેમ? કારખાનાનાં મેનેજર મિ. પેસ્ટનશાહની બાની પોરી સુશોચના પાસે છૂટથી આવવા લાગી, અને સુંદર પારસી બાળાને સુશોચનાએ પોતાની કરી લીધી. સુશોચનાની આવી નિઃસ્વાર્થ સેવાઓના બદલામાં કારખાનાના મજૂર વર્ગ પોતાનો પ્રેમ અને સદ્ભાવ અપાવી રહ્યાં હતાં. ત્યારે મેનેજર સાહેબે પોતાની દીકરીને શીખવવા બદલ કોઈક દ્રવ્યથી બદલો આપવાની ઈચ્છા ફાટી ત્યારે સુશોચનાએ જવાબ આપ્યો: 'શેક સાહેબ, અમારાથી વિદ્યા તો ન વેચાય. એ વિમૂલિયી તો રહેકેને સદ્ભાવ જ ખરીદાય!'

‘સ્રી-જીવન’નું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા પાંચ છે.

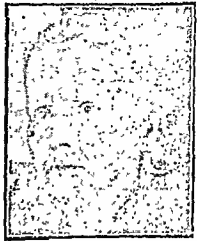
(ગતાંકથી ચાલુ)

વળી એક ઈનામ આવ્યું. ઝોસિરીસ ઈનામના ૫૦ હજાર ફાંક આવ્યા. તેમાંથી થોડા બચત અર્થે રોક્યા. બાકીનામાંથી પીરના બાઇને અને મેરીની બહેનોને બોટો મોકલી; વૈજ્ઞાનિક મંડળોના લવાજમે મોકલ્યા. લેબોરેટરી મદદનીશોને, મેરીની ગરીબ સખીઓને બોટો મોકલી. થોડો પોતાની સગવડોના પશુ વિચાર કર્યો. પોતાના મકાનમાં એક સરસ ખાચ-રૂમ બનાવરાવી; મકાન સાફસૂક કરાવ્યું. પશુ એક નવી હેટ-ટોપી ખરીદવાનું મેરીને ન સૂઝ્યું! પીરને નોકરી છોડાવી; પરંતુ પોતાનું શિક્ષક તરીકેનું કામ તો ચાલુ જ રાખ્યું.

કીર્તિ એક અનળ અરીસો છે. ફેટલીક વાર સાચું દર્શન કરાવે છે, તો ફેટલીક વાર અનળ વિશ્વિત પેદા કરે છે. છાપાંઓમાં જાહેર થયું કે ક્યુરી દંપતીનો રેડીયમના જ્વ્યાનો થોડો ભાગ અકસ્માત ખોવાઈ ગયો છે, ત્યારે એવા ચિત્રો આવ્યા કે તેઓ પોતાના ગમાણુ જેવા એકદાબિયામાં પૂરાઈ ગયા છે, કોર્મી દાખલ થવા દેતા નથી અને જાડુ લઈને ખુણે ખુણા સાફ કરે છે અને ખોવાયેલ તરત શોધવા પ્રયત્ન કરે છે!

કીર્તિના પ્રકાશમાં ક્યુરી દંપતી એટલા બધા અંજાઈ ગયાં કે તેઓ શાંતિ માટે નારી છૂટવા ગામડામાં ચાલ્યા ગયાં. સાયકલ પર સામાન્ય ડેસમાં નીકળેલા બે જીજીને ઠોણ માને કે એ વિજ્ઞાનની વિશ્વિતિઓ દર્શાવે અને જીજીકારને પશુ તેમને ઓળખવામાં મુશ્કેલી જીભી થતી. પશુ એક અમેરિકન પત્રકાર પાછળ પડ્યો. એક મચ્છીમારના ઝુંપડાં આગળ તેમને પકડી પાડ્યાં. તેના પરના અધિપતિએ ક્યુરી દંપતીની મુશ્કાકાત માટે તેને મોકલ્યો હતો, પરંતુ પત્રકાર મુંઝવણમાં પડ્યો. આ સ્ત્રી જગપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક! કોઈ જૂલ નથી થતી ને! ઉઘાડા પગે, બારણાના પગથીયામાં રેતી ઉછાળતી આ સ્ત્રી મેડમ ક્યુરી હોય?

જગતની મહાન સ્ત્રી-વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળજીભાઈ શાહ

*

સ્ત્રીએ મોં જીવું ક્યું અને પત્રકારે જોયેલા ફોટા સાથે સામ્ય નિર્દાળ્યું; તે પાસે આવ્યો અને જમાવ્યું. મેરીએ પશુ ધાણું કે હવે છૂટવાનો ઉપાય નથી; એટલે દુકાં વાક્યો વડે જવાબ આપવા માંડ્યા. થોડા સવાલ થયા પછી પત્રકારે મેરીને તેમના કાર્યની રીત, અંશેષધન માટે મનોવૃત્તિ વગેરે પર પૂછવા માંડ્યું. એક જ વાક્યમાં મેરીએ પતાવી દીધું:

‘વિજ્ઞાનમાં અમે વસ્તુઓમાં રસ લઈએ છીએ: વ્યક્તિઓમાં નાહ’ મેરીના જીવનનો મુદ્દાલેખ અને તેના ચારિત્ર્યનું વર્ણન આ વાક્યમાં આવી ગય છે. એક મોટા પુરતકમાં જો ન લખી શકાય તે બધું મેરીએ આમાં સમાવી દીધું છે.

(૧૯) ડેક્ટરની પદવી

૧૯૦૩નો જૂન માસ સેરબોનના એક ખંડમાં એક યુવાન સ્ત્રી પ્રાટીઆ પાસે જીભી હતી. આ સ્ત્રીએ પોતાનો મહાનિર્બંધ તૈયાર

કરવા પાંચ વર્ષ એકસરખી મહેનત કરી હતી. અને એક મહાન શોધ દુનિયાને આપી હતી. આ શોધને લગતાં ખીજાં કામોમાં પોતાની પરીક્ષાનું કામ એક કોરે મૂકી રાખ્યું હતું. પણ આજે પોતાના પરીક્ષકો સમક્ષ હાજર થઇ હતી.

પ્રશ્નાલિકા મુજબ મેરીએ પોતાના કાર્યનો હેવાલ પરીક્ષકોને અમાઉથી મોકલી આપ્યો. પણ એક ન માની શકાય એવી ઘટના બની. મેરી આજે નવા પોશાકમાં આવી હતી. સ્વયં વાત એમ હતી કે બ્રોન્કાએ પરાણે નવાં કપડાં લેવડાવ્યાં હતાં ! ખંડ ચિત્રક ભરાઇ ગયો હતો. વિજ્ઞાન-રસિકો મેરીની અદ્વિતીય રસમય સંશોધનની વિગતો સાંભળવા એકઠા થયા હતા. મેરીના જૂદ સસરા ડો. ક્યુરી, પોરે મહાશય અને બ્રોન્કા એક બાજુ બેઠા હતાં. મેરીની શિષ્યાઓ પણ પોતાના શિક્ષકને તાળીઓથી વધાવવા આવી હતી.

પરીક્ષકોએ પોતાની જગ્યા લીધી. એક પછી એક ક્રમો પૂજાવા લાગ્યા. મેરીએ નમ્રતાપૂર્વક જવાબ આપવા માંડ્યા. અને ચાક્રી પોતાની વિગતો પાટીઆ પર લખી પૂરતી સમજૂતી આપી. સાધનોનાં ચિત્રો પણ દોરી બતાવ્યાં. વૈજ્ઞાનિકો શબ્દાડખર અને ટીકાઓને પસંદ કરતા નથી. વિજ્ઞાન ફેક્ટરીના અગ્રેસરોએ ચાલતી પ્રશ્નાલિકા મુજબ મેરીને પદવી આપી. ગ્રેડેસર લિખમાને પરંપરાએ ચાલતું આવેલું સૂત્ર બોલી નાખ્યું :

‘ પારીસની યુનિવર્સિટી તમને ભૌતિક વિજ્ઞાનમાં ડોક્ટરની પદવી માનસહિત આપે છે.’ તાળીઓનો ગડગડાટ સમી ગયો. એક જૂદ વિદ્વાન તરીકે બીતાં બીતાં ગ્રેડેસર સાહેબે ઉમેર્યું : ‘ આ મંડળની વતી, અમારા ધન્યવાદ આપવા ઇચ્છું છું.’

ક્યુરીનું નામ હવે ખૂબ જાણીતું થયું હતું. ક્યુરી દંપતી પેસેટકે વધારે સુખી હતાં, પણ સુખની ધીરો જીવનમાંથી ચાલી ગઇ હતી. મેરીએ જીવનનો આનંદ અને ઉત્સાહ ગૂમાવ્યો

હતો. માત્ર વૈજ્ઞાનિક સંશોધનમાં હવે તે મન પરોવી ન શકતી. દરરોજના બનાવોએ તેના યાનતંત્રોએને ખૂબ અસર કરી હતી. રેડીયમની શોધની ઉજવણી અને નોબેલ પારિતોષિકે આંખેલી ખ્યાતિને અંગે મળેલી જાહેરાતના ધાંધલે તેનો સ્વભાવ ચીડિયો બનાવી દીધો હતો. અધુરામાં પુરું પોરે મહાશયની તખ્તીયત લયડી હતી. તેમને સંધિવાનો રોમ લાગુ પડ્યો હતો. મેરીએ પારીસ નજીકના એક ગામડામાં ઘર બાડે રાખ્યું અને પોરે અને પુત્રીની સંભાળનું કામ ઉપાડી લીધું. પોરેનું શરીર ઘસાઈ ગયું હતું : તેમના મનમાં એવું દસી ગયું હતું કે કોઇ બધ, તેમને માથે તોળાઇ રહ્યો છે. આ યુવાનને મોતની ખીક લાગી ગઇ હતી !

મેરીની સ્થિતિ ખૂબ કપરી હતી. છેલ્લાં ૨૦ વર્ષથી મજૂરી કરવાનું. તેને માથે પડ્યું હતું. નાનપણમાં એકલું રહેલું પડ્યું; અભ્યાસ માટે બંડગીયા જેવી ઓરડીમાં વર્ષો કાટ્યા અને પરણ્યા પછી પણ કામ તો તેને છોડી ગયું નહિ. કોઇકવાર તેને છૂટવાનું મન થતું. રેડીયમ છોડી ખાવા, પીવા, અને નાચવાનું તેને મન થઇ આવતું.

પણ આમ બની શકતું નહિ. રોજ નવી નવી ઉપાધિઓ આવતી. ૧૯૦૪નું વર્ષ દુઃખદાયી થવાનું હતું : મેરી સગબી હતી : રૂઢીમાંથી રજા લીધી. સુવાવડનો સમય આવતાં સુધીમાં તદ્દન નંખાઇ ગઇ હતી; તેને કાંઇ ગમતું નહોતું; જીવન કંટાળાસ્પ બની ગયું હતું.

‘ હું આ બાળકને શા માટે દુનિયામાં લાવું છું ? અમારું જીવન કષ્ટમય છે; સૂકું છે; એ નિર્દોષ પર શા માટે આ બધું લાવું ?’ મેરી વારંવાર બોલ્યા કરતી. ૧૯૦૪ના ડીસેમ્બરની ૬ ટી તારીખે ધરિતો જન્મ રૂયો.

આ પ્રસંગે બ્રોન્કા આવી હતી. તેના સાંત સ્વભાવે મેરીની ગમગીની ઉડાડી મૂકી. નવા જાળકના રિમ્તોએ મેરીને આહલાદિત કરી. મેરીને નાના બાળકો પ્રત્યે ખૂબ મમતા

રહેતી. પહેલી દીકરીને માટે ક્યું હતું તેમ બીજી પુત્રી માટે મેરીએ બધી નોંધો રાખવા માંડી. સુવાવડના આરામ પછી મેરીને જીવનમાં સ્વાદ આવવા લાગ્યો. પુનઃ પ્રયોગશાળામાં જવાનું શરૂ કર્યું. પછી તો દરેક બાળકમાં રસ આવવા લાગ્યો અને ઘર, પ્રયોગશાળા-બધામાં મેરી પૂર્વવત્ ગૂંથાઈ ગઈ.

૧૯૦૫માં પોર્લેડમાં બળવો થયો. મેરી પોતાની માનુષ્યમિત્રા બનાવોમાં ખૂબ રસ લેવા લાગી. ૧૯૦૫ના માર્ચના એક પત્રમાં મેરીએ જ્નેસેફને લખ્યું: 'આપણા દેશને કાંઈક ફાયદો થશે એવી આશા તમે રાખો છો તે મેં જાણ્યું. કાશીમીર અને ઓન્થા પણ એમ માને છે. એ આશા નાસી-પાસીમાં ન પરિણમે એ હું ઇચ્છું છું. બળવાને કોઈ રીતે પણ રોકા આપવો જરૂરી છે એમ હું માનું છું.' મેરીએ દેશના આ કાર્ય માટે થોડી મદદ પણ મોકલી.

(૨૦) સ્વીડનનો પ્રવાસ

પીરની તબીયત કાંઈક સુધરી: મેરી પણ ખુશી રહેવા લાગી. એટલે અત્યાર સુધી મુલતી રાખેલી સ્ટોકહોમની મુલાકાત અને નોબેલ પારિતોષિકનું બાપણ આપવાનું તેને યાદ આવ્યું. દંપતી સુસાફરીએ ઉપાડ્યા. અને ૧૯૦૫ ના જૂનની ૬ તારીએ પીરેએ પોતાની પત્ની મેરી અને પોતાના તરફથી સ્વીડીશ એકેડેમી સમક્ષ રેડિયમ પર બાપણ કર્યું. આ શોધના પરિણામો શું આવશે તેના પર વિવેચન કર્યું. 'રેડિયમની શોધથી જ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ થઈ છે. શોધના શ્રમ પરિણામો આવ્યા છે. પણ એ વસ્તુ સેતાનના હાથમાં પડે તો?' પીરેએ બાપણ સમેટી લેતાં સવાલ પૂછ્યો અને જવાબ આપ્યો કે "તો રેડિયમ અતિ ભયંકર નીવડશે." સ્વીડનના વૈજ્ઞાનિકેએ કચુરી દંપતીનો ખૂબ સત્કાર કર્યો. બહુ પતી ગયા પછી ખૂબ આનંદપૂર્વક દંપતી પાછા ફર્યા.

પાછું એ જ સાંજે સાંત જીવન શરૂ થયું. ઘરકામ માટે નોકર રાખવામાં આવ્યા હતા,

એટલે મેરીને કામ, બાપણ યુગ હતું. બધો મોજાનોકરજાકને આજુ વિચિત્ર લાગતું. કોઈ દિવસ તેની વાનીએ શેડ સાહેબ કે બાઈ સાહેબ વખાણતા નહિ. કે તે સંબંધી વાત કરતા નહિ. પરંતુ મુજે મેરીએ જે હોય તે બાઈ લેતાં. એક દિવસ બાઈએ શેડનો અભિપ્રાય માગ્યો. જવાબમાં મેન્સીયર પીરે બળકડ્યા: 'મેં માંસની કદી ખાધી!' પછી ઉમેર્યું: 'તદનં ચક્ર્ય છે.'

જવાબથી તો બાઈ હાડી થઈ ગઈ.

(૨૧) સ્વેડેશમાં કદર

ગમે તેટલું કામ હોય છતાં મેરી અને બાળકોની સંભાળ લેવાનું ચૂકતી નહિ. નોકરને બાળકો સોંપવા પડતાં; પણ બધી બાબતની તપાસ કર્યા વિના તેને જંપ વળતો નહિ.

મહેમાનને બોલાવ્યા હોય તો મેરી વાનીએ માટે ખૂબ સંભાળ લેતી; અને સારામાં સારા ફળ જાતે લઈ આવતી.

કચુરી દંપતીએ ઢવે થોડું ફરતીયર વસાવ્યું હતું. થોડીક ખુરશીઓ કચુરી કુટુંબના ઘરમાંથી લાવવામાં આવી હતી. કોઈવાર નામાંકિત મહેમાનો પણ આવતા: ફ્રાંસના અગ્રગણ્ય વિજ્ઞાનીઓ પણ ગાદા સંબંધીઓ તરીકે આવતા.

કચુરી દંપતી માટે નવો યુગ શરૂ થતો હતો; ફ્રાંસે તેમને મદદ કરવા વિચાર કર્યો હતો.

પ્રથમ ભૂમિકામાં, પીરેને ફ્રેંચ એકેડેમીમાં નીમવાની જોડવણ હતી. દરખાસ્ત અગાઉ પણ યત્ન હતો એ આપણે જોઈ ચ્યા છીએ. આ વખતે પીરેને મિત્રોએ સમજાવ્યા અને મન એકા કરવા મુજાકતો લેવા નીકળી પડ્યા. એકેડેમીની એક મળી. મિત્રોએ તેમની નીમણુંક ખાત્રીજાંધ માની લીધી હતી; પણ પરિણામ હવડું આવ્યું! તેમનો હરિફ ચુંટાઈ ગયો! એક પત્રમાં પીરેએ હૃદય હાલવ્યું: એકેડેમીનો ઉપયોગ શું છે એ હજી સુધી મને સમજાતું નથી.' યુનિવર્સિટીમાં પીરેને ભૌતિકવિજ્ઞાનના

પ્રેરેસર તરીકે નીમવા નવી જગ્યા ફાલ્ગામાં આવી, અને તેમને એ જગ્યા આપવામાં આવી. પણ નીમણુંક સ્વીકારતાં પહેલાં તેમણે પૂછી બોલ્યું: 'મારા માટે પ્રયોગશાળા ક્યાં છે?' પ્રયોગ શાળા? એનો સવાલ ઉઠતો નથી! બે પીરે સોરભોનમાં પ્રેરેસર થાય તો પ્રયોગો કરવાનું તેમને માટે અસંભવિત હતું: વધારામાં ભૌતિક શૃંગલની એ ઓરડીઓ 'પણ જ્યાં! પીરેએ ખૂબ નમ્રતાપૂર્વકે જણાવ્યું' કે 'પ્રયોગો કરવાની સગવડતા નથી, એટલે એમણે એ જગ્યા નહિ સ્વીકારવાનો નિર્ણય કર્યો છે.' પાછા એકો આલ્યાં: યુનિવર્સિટીએ પ્રયોગશાળા બાંધવા સરકાર પાસે મંજૂરી માગી. આખી યોજના લગભગ સ્વીકારવામાં આવી, પણ એમાં વાંધો પડ્યો. મકાન અને સાધનો વસાવવાનું ખર્ચ બહુ સરખું ગણવામાં આવ્યું. બોલો પીરે છેતરાયો! સરકારી યોજના પડી બાંગી. એક પૈસાદાર બીએ ક્યુરીને મદદ આપવાનું શરૂઆત્યું પરંતુ તેમાંથી પણ કાંઈ પરિણામ ન આવ્યું. આઠ વર્ષ પછી રેડિયમને શોધ મકાન મળ્યું; પણ પીરે તે જોવા જીવ્યા નહિ.

સરકારના અનેક નિર્ણયોમાંથી એક પીરેને ખૂબ આનંદ આપ્યો: તેમને ત્રણ મદદનીશ, પ્રયોગશાળા માટે એક ઉપરી અને એક આસીસ્ટન્ટ અને એક હમ્બલ મળ્યો. મેરીને પ્રયોગશાળાની ઉપરી નીમવામાં આવી. અત્યાર સુધી મેરીને કોઈપણ જાતની ઉમા રહેવાની જગ્યા નહોતી: બહુ કામ તેણે કોઈપણ જાતના પગાર કે નીમણુંક વિના કર્યું હતું. આથી પહેલીવાર મેરીને તેના પતિની પ્રયોગશાળામાં દહની રહેવાની મળી. ક્રિસ્ટીની યુનિવર્સિટીએ મેરીને ભૌતિકવિજ્ઞાનના ઉપરી તરીકે નીમી અને ૨૪૦૦ ફ્રાંકનો પગાર કરી આપ્યો. રેડિયમની શોધ માટે. મરાહર થયેલ એકઠાણીયાને, મેરીને છેલ્લી સલામ કરી: તેમાંથી ઉપયોગી સાધનો ખસેડવામાં આવ્યા.

(૨૨) એપ્રિલ ૧૯, ૧૯૦૬

યુરવારનો સૂરજ. ઉગ્યો: દિવસ બારે લાગતો હતો. વરસાદ ચાલુ હતો; અધાર ખૂબ હતું; કામમાં પણ વરસાદ ખરેખર કરતો હતો. આને પીરે વિજ્ઞાન ફેફસાના પ્રેરેસર મંડળ સાથે જામવાના હતા, ત્યાંથી પછી પ્રકાશકને ત્યાં પ્રૂફ તપાસવા જવાના હતા; ત્યાંથી ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં જવાના હતા. મેરીને પણ ખૂબ કામ હતું.

સવારમાં પીરે બહાર નીકળી પડ્યા. મેરી અને ડો. ક્યુરી અને પુત્રીઓ સવારના નાસ્તો કરતા હતા, ત્યારે પીરે મહાશય પોતાના સહકારીઓ સાથે હોટેલમાં સંશોધન, સોરભોન વિગેરે વિષયોપર વાતચિતમાં પડ્યા હતા. પ્રયોગશાળામાં અકસ્માતો પર વિવેચન ચાલતું હતું. પીરેએ આ અકસ્માતો ઓછા કરવાની યોજનાને પોતાનો ટેકો આપ્યો.

અઢી વાગ્યે તે મિત્રાથી જુદા પડ્યા. વાઙ્ગાંથી આમ્બાદિત આકાશ તરફ નજર કરી: છત્રી ઉઘાડી. પ્રકાશકને ત્યાં ગયા. પણ તે દિવસે હડતાળ હતી એટલે દુકાન બંધ હતી. ત્યાંથી પારીસની સીધી વધારે ગીદીવાળા રેડિયોન નામની ગદલી તરફ ગયા. સાંકડી પગથીપર ગીદી હતી. તેથી વધારે ખુરશી રસ્તા તરફ વળ્યા. વિચારમાં હોવા મનુષ્યની ગતિએ તે આગળ ચાલ્યા. એક ગાડીની પાછળ રસ્તા ઓળંગતા હતા. શેરીના ખૂણે ખૂબ ઘોંઘાટ હતો. ટ્રામ જતી હતી. તેના રસ્તા પર થઈને એક બારે બે ઘોડાની ગાડી નીકળી અને રેડિયોનમાં દાખલ થઈ. પીરે-સામે જવા માગતા હતા. તેમણે ગાડીનો આગ્રય છોડી દીધો હતો: ઘોડાં પગથી આગળ ચાલ્યા એટલામાં એ ઘોડાગાડીની હડેટમાં આવી ગયા. પીરેએ ઘોડાની છાતીએ વળગી રહેવા પ્રયત્ન કર્યો; પણ લપસણા રસ્તા પર તેમના જૂટની એડીઓ ખસી ગઈ. ત્રાસની ખૂબ જોડી. પીરે ઘોડાના પગ નીચે આવી ગયા હતા. રાઉદારીઓએ ખૂબ પાડી: ગાડીવાને

લગામ ખેંચી. પણ બધું બચ્યું ! થોડા દોડ્યા પછી 'હતાં.

પીરે નીચે પડ્યા, પણ કાંઈ ધગ થઈ નહોતી. તેમણે એક પણ બચ્ન ન પાડી. તેમના શરીરને અડક્યા વિના થોડાના પગ અને માડીના આગલા ખે પેડાં આગળ ચાલ્યા મળ્યાં. પણ પાછળના પેડાંને અડચણ નહીં અને તેને ક્યારે પેડાં આગળ ચાલ્યાં. મનુષ્યના માથાની ખોપરી કુટવાનો અવાજ થયો : પીરેના માથા પરથી પેડું ચાલ્યું અંધું : કાદવમાં ચોમેર રાતો ચોકલો પદાર્થ ઉડ્યો !

પોલીસે શરીર લઈ લીધું—આત્મા ચાલ્યો ગયો હતો. ઠાંઠ ગાડીવાળાએ તેને લેવાની હા ન પાડી. વખત પસાર થતો ગયો : લોકો એકઠા થવા લાગ્યા અને પીરેને કચડનાર ગાડીવાન તરફ ધિક્કાર દર્શાવવા લાગ્યા. આખરે રોયર આંખું અને શખને પોલીસ રોશન પર લઈ જવામાં આવ્યું. ખીરસામાં કામળીઆ તપાસતાં માણસ પડ્યું કે અકસ્માતનો ભોગ થઈ પડનાર સુપ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાનિક પીરે ક્યુરી છે ત્યારે લોકોનો ગુસ્સો હઠ ઝાળંગવા લાગ્યો : પણ પોલીસે વચ્ચે પડી મામલો શાંત પાડ્યો.

સાયન્સ ફેકલ્ટીને ફોનથી ખબર આપવામાં આવ્યા.

મેડમ ક્યુરી પર આક્રમણ ઝાળા ઉતર્યો હતો. ફ્રેંચ પ્રજાસત્તાકના પ્રમુખનો પ્રતિનિધિ ક્યુરીના મકાન પર ગયો, પણ 'મેડમ ઘરે નહોતી' એટલે ખબર આપ્યા વિના તે ચાલ્યો ગયો. ફોન પર ફોન આવવા લાગ્યા. રૂઢ ડો. ક્યુરીના વિસ્મયનો પાર નહોતો. ઘરે આવનારા તો ચહેરા કાંઈક અકસ્માતવાળી આપતા હતા. ડો. ક્યુરીએ કાંઈ પણ પૂછ્યા વિના ટકી દીધું : 'મારો દીકરો મરી ગયો છે !' પછી તો અકસ્માતનો હેવાલ સાંભળીને હાકતરતું દેખું હાથ રહ્યું નહિ. જીવાળ્યા. મેડમ ઘરે આવી. અકસ્માતની ખબર મળી. સાંભળીને તે સડક બની ગઈ, નિશ્ચળતાની મૂર્તિ જેવું થયું. આંખ-

માંથી એક આંખું નીકળી શક્યું કે એક હીબડું પણ ન બહુ. ગણે લાકડાની પૂતળી ! ખૂબ લાગ્યા મીન પછી તેના હોઠ હસ્યા અને ધોમયી પૂછ્યું : 'પીરે મૃત્યુ પામ્યા ! ખરેખર મૃત્યુ ?'

મેરીએ પોતાનો પતિ શુભાચ્ચો : દુનિયાએ એક મહાન પુરુષ શુભાચ્ચો. વરસાદ અને કાદવમાં થયેલા આ બચકર મૃત્યુએ પ્રજાને હચમચાર્યો મૂકી. દુનિયાના છાંપાઓએ આ કચ્છ અકસ્માત લંબાણથી છાંયો. દીલસોજીના સંદેશોનો પાર નહોતો. લોડ ફેલીન, માર્સેલીન બરથોમો, લીપ્પમાન, પીરે ક્યુરીના લેખો-રેટરી આસીસ્ટન્ટ શેવેનો વગેરે નામાંકિત વિજ્ઞાનીઓના સંદેશો તેમાં હતા. 'સુવિખ્યાત વિજ્ઞાન'ને કાર્તીની લપ ગમતી નહોતી. સરકારી માન વગેરેમાંથી બચવા મેરીએ દૈનિકિયા બે દિવસ સુલતવી રખાવી. સરવસ, પ્રતિનિધિ મંડળો અને બાપ્ટેસ્ટ બંધ રખાવ્યા અને પોતાના પતિને તેની માતાની કબર નજીક સાદા ધૂવંક દર્શાવવા માગણી કરી. પણ કેળવણી પ્રધાને એ બધાની ઉપરવટ થઈ દૈનિકિયામાં બાગ લીધો. કાળા પહેરવેશમાં મેરીને પત્રકારો સંતાધને જોઈ રહ્યા. પોતાના સમ્મરના હાથના ટેકે મેરી રમશાન પહેંચી. થોડો વખત શાંતિપૂર્વક નિશ્ચળ ઉભી રહી અને કુલનો ગજરો આવ્યો કે તરત લઈ લીધો. અને મૃતદેહ પર બંધે કુલ છુટા પાડીને વેરવા લાગી. પછી હાગર રહેલાના આધારોનો સ્વીકારવા ઉભા ન રહેતા, એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો વિના તે રમશાન છોડી ચાલો ગઈ.

પછી તો મરદુમ પીરિનાં સ્મૃતિ રમરણે અવધવા લાગ્યાં. સોરબોન, ફ્રેંચ અને અન્ય પરદેશી વિદ્વાન વિજ્ઞાનમંડળોએ પીરેના મૃત્યુને લગતા ઠરાવો પસાર કર્યા.

મેડમ ક્યુરીની ડાયરીમાંથી નોંધ મળી આવે છે : 'દૈનિકિયાના બીન્ને દિવસે મેં નાની ધરીનને બધી વાત કરી. પ્રથમ તો તે ન સમજ અને કાંઈ પણ કહ્યા વિના અને જવા દીધી.

પણ પછી તો તેણે આંખું સાચી, મારા કાળાં કપડાં તરફ દુઃખપૂર્ણ આંખે જોઈ રહી... હવે આ બાબત એ કાંઈ સંભારતી લાગતી નથી. જોસેફ અને ધોન્યા આવ્યા. ધરીન ખેલે છે: ઇન્ક-પણુ હવે હસે છે, ખેલે છે: અને હું મારા પ્રિય પીરને મૃત્યુશય્યા પર મૂકેલા જોયો કરું છું..... પીરના મૃત્યુ પછી હું પહેલીવાર પ્રયોગશાળામાં ગયો. પણ કામ કરવાનું અશક્ય લાગ્યું..... હું આત્મહત્યા કરવાની નથી. પણ આ બધા વાદનોમાં એક પણ એવું નથી કે જે મને મારા પ્રિયતમની સાથે મોટલી આપે !

*

શાંત, કાળાં કપડાંવાળી મેરી એક યંત્ર જેવી બની ગઈ હતી. તેની આ સ્થિતિ બધા ઉપભવનારી લાગતી. તેનામાંથી લાગણી જેવી ચીજ ઉડી ગઈ હતી. તેના બાળકોને જોઈને પણ તેને કાંઈ અસર ન થતી. શબ્દમનસ્ક મેરી મરી ગઈ નહોતી, પણ જીવન ત્યજી દીધું હોય એવી લાગતી.

*

પીરના મૃત્યુએ કેટલાક અમત્યના પ્રશ્નો ઉભા કર્યા હતા. પીરના સંશોધનનું શું થવાનું? મેરીના ભવિષ્ય શું? સર્ગાવહાલાં ધીમે અવાજે આ બધી ચર્ચા કરતાં અને યુનિવર્સિટી અને પ્રધાનમંડળના પ્રતિનિધિઓની મૂચનાઓ સાંભળતા. એક દિવસ સરકારે મેરી અને તેની પુત્રીઓને પેન્સન આપવાની દરખાસ્ત લખી મોકલી.

“મારે પેન્સન જોઈતું નથી. હું મારીજનને માટે મારા અને મારી પુત્રીઓ માટે કમાવા નેટલી વચની છું.” મેરીએ પેન્સન લેવાની ચોક્કસ ના પાડી દીધી.

યુનિવર્સિટી મેરીને રાખવા માગતી હતી. પણ તેને માટે પ્રયોગશાળા અને જગ્યાનો સવાલ ઉભો થતો હતો; એને મદદનીશ તરીકે રાખવી? આવી શુદ્ધિશાળા સ્ત્રીને તાબેદારીમાં

મૂકવી? મેરીની પ્રયોગશાળાનું નિયમન કરી શકે એવો પ્રોફેસર ક્યાંથી લાવવો?

મેરીને પૂછવામાં આવ્યું: ‘હું કાંઈ સમજતી નથી’ એમ જવાબ આવ્યો. છેવટે, મેરીને પ્રોફેસર નીમવામાં આવી. રીતરસમો કારે રહી. ક્રાંસમાં ઉચ્ચ કેળવણીની ઇતિહાસમાં પહેલીવાર સ્ત્રી-પ્રોફેસરની નીમણુંક થઈ. જદ સસરા મેરીને તેની જવાબદારીઓ સમજાવતા હતા. ત્રણ શબ્દોમાં મેરીએ જવાબ આપી દીધો: ‘હું પ્રયત્ન કરીશ.’

એક સાંજે મેરીએ ધોન્યાને પોતાની પાસે આવવાનું સૂચન કર્યું. પોતાના શ્યામરૂઢમાં ધોન્યાને લઈ ગઈ. ઉનાળો ચાલતો હતો, છતાં ત્યાં સીંગડી જળતી હતી. મેરીએ ખાસ બંધ કર્યું. ધોન્યાનું વિરમય વધતું હતું. મેરીના અંદર સામે ધોન્યાએ નજર કરી. તે પહેલાંના જેવો જ લાગતો હતો. મેરીએ કપાટ ઉઘાડ્યો અને તેમાંથી એક મોટું પડીકું કાઢ્યું. બહેનને પોતાની પાસે બેસવા કહ્યું.

“ધોન્યા, તારે મને મદદ કરવી જોઈએ.” મેરી જાડબડી અને પડીકું ઊઠાવવા લાગી. તેના મુખતા હાથ સીંગડીના ભડકાના પ્રકાશમાં ચળકતા હતા. મેરી એક ક્ષણ ખચકાઈ; પછી તેણે પડીકું ઉઘાડ્યું. ધોન્યા બૂમ પાડતી અટકી ગઈ. તેમાં સૂકો કાદવ, કાળું પડેલ લોહી, ચિંથરાં એવું એવું હતું. મેરીએ પોતાના પ્રિયતમના કપડાં સંધરી રાખ્યા હતાં. વિધવાએ કાતર લીધી અને કંકડા કાપીને એક પછી એક અગ્નિમાં નાખવા માંડ્યા. એકદમ તે અટકી. થોડેલી આંખોમાં આવેલા આંસુ રોકવા પ્રયત્ન કર્યો. કપડાની ઘેડમાં થોડો ચીકણો પદાર્થ આવ્યો. એ પીરના મગજનો દુકડો હતો—જેમાંથી થોડા અઠવાડિયા પહેલાં ઉમદા સંસ્કારો અને વિજ્ઞાનની શોધોને સગતાં વિચારો ઉદ્ભવતા હતા. મેરી એક નજરે તેના સામે તાકી રહી. તેને રૂપરૂં કર્યો: તેને (અનુસંધાન. ૫. ૬૨૯-૭૨)

(ગાંઠાથી ચાલુ)

સુવાવડમાં સુવા માટે, કે શેક લેવા માટે ખોટલાઓ નવા જ ભરાવે. કાથી ભલે નકામી જાય. એવા ખરચ આવે તો જોવાને એમનો સ્વભાવ જ નહિ. જુના ખાટલામાં મને ન કાવે, કે કદાચ અગ્નિથી અકળામણ થાય એટલે દરેક સુવાવડ પ્રસંગે નવા જ સરંજામ વસાવે. શેક દેતી વખતે પણ પાસે જ રહે. સમયસૂચકતા અને સાવચેતી એ તો એમનો ખાસ પ્રસંશાપાત્ર અને અનુકરણીય ગુણ છે. બેદરકારી તો એમનામાં મળે જ નહિ.

પ્રસવમાં કે મેલી પડવામાં વિલંબ થાય તો ધૂમાડી દેવા માટે સાપની કાંચળી પણ એક વખત તો તેમણે મદામુરદેલીએ વાદી પાસેથી મેળવેલી. સુવાવડમાં દસ-પંદર વાસા અને ટંક અને ચોનિમાર્ગમાં ધૂમાડી આપતાં. એમાં નાખવા માટે લસણનાં છોતરાંની જરૂર પડે, એ પણ પાડોશીમાં રહેતાં કણુખી પટેલને ઘેર દરરોજ કરીને એમાં કરી ડાળવો ભરી મૂકે.

દસવાસા પછી એ મહિના સુધી શુભાગમાં દરરોજ વાપરવાની ચોનિ સંકેતનવરી પણ અગાઉથી તૈયાર કરે. એમાં અરણીનાં પાનાનો રસ આવે છે. એકવાર સુવાવડ મને કાળે હિનાળે આવી ત્યારે ખરે બપોરે સાસુજી સીમમાં ફરી, પાંચસાત ગાઉનો પંથ કાપીને પણ અરણીનાં પાન જાતે લઈ આવ્યાં. કદિ જમ્ય ચલાવે રાખવાની ઉપેક્ષાદૃષ્ટિ રાખે નહિ.

સ્થાનની તૈયારી પણ એવી જ સાદાઈથી કરે. મારી-સુવાવડનો એરડો, ગારગારમારીથી લીંપી તૈયાર રાખે. ખાટલા નીચે શેક લેવાની માટીની લંબચોરસ ચોકડી બંધાવે. ઉપર જણાવ્યું તેમ ખાટલો પણ નવા જ કાઢીનો ભરાવે. જુની ઝોળા જેવો તો નહીં જ. ગોદડીઓ પણ ચીંચરાના ગાખાની, ગંધાતી અને પડખાં એવી તે નહિ જ. પણ, કે પરાગ ભરાવેલી

મારી સાસુએ કરેલી

મારી સુવાવડ

લેખક

શ્રી જટલાઈ વૈધરાજ

ચોખી. કહે કે. વડુ કરતાં કાંઈ. ૩ કે કાથી વધારે છે? બગડે તો શું થઈ ગયું? મતલબ કે પાથરવાનું અને ઝોડવાનું પાગરણ સુખદાયક રહે. સુતિકા-શય્યાનું ખીજું નામ સુખશય્યા કહેવામાં હું અતિશયોક્તિ જરાકે કરતી નથી.

આવી તૈયારીઓની એકાદ બે વાતો તો હું કહેવાની જુદી મઠ. સુવાવડમાં ત્રીજે વાસેથી તે બે મહિના સુધી પીવાનો પ્રસૂતિ ક્વાથનો વૈદ્યને ત્યાંથી ખરડો ઉતારી મારા સસરા પાસે અગાઉથી મંગાવી ખંડાવીને પડીકાં તૈયાર કરી રાખે. મારા સસરાને ખરડો દેતી વખતે કહે કે, ઉકાળામાંથી કદુ અને ઠરડેની છાલ વગેરે રચક એરંડીયા બેમાં ન બંધાવતાં. જુદાં બંધાવજો. કારણ કે જો કબજા-આત ન રહેતી હોય અમર ઝાઝા થતા હોય તો વૈદ્ય એ નાખવાની ના પાડી છે. કદાચ કડુથી આંકડી પણ વધારે માટે એવા વિરેચક એરંડીયાનો જરૂર પ્રમાણે ઉપયોગ દસ ચકાચ કે છોડી દઈ ચકાચ.

પૂરા દિ અધૂવારે ત્યારથી હું દોડમહિનાનું નાવણ નાઢીને ઉઠું ત્યાં સુધી મારા પાસેથી એક ધંડી પણ ખસે નહિ—દેવદર્શને જવાનું પણ બંધ કરે. દેવદર્શન અને સંખ્યા-આરતીમાં કાંચમ એમની માયા કરનાર સ્ત્રીઓ એમને ઠપકો દે કે તમે તો બહુ ઘેલાં છો, આવી તે કાંઈ વડુની સુવાવડ હોય. કે દેવદર્શને ય ચુકાય? અમારે પણ વડુઓની સુવાવડો આવે છે પણ તમારાથી તો જુદાઈ તો આ! મારાં સાસુ-દરખીને કહેતાં કે, અમારે ત્યાં તો અત્યારે

તો દેવપૂજા કે દેવદર્શન મારે મન આ સુવાવડનો પ્રસંગ છે. અટાણે જે વહુની સારવાર, છોડીને દેવદર્શન—કયા ઇત્યાદિમાં ક્યાં કરું તો મારા ઉપર ઉલટા પ્રભુ પણ નારાજ થાય. આ સાંભળી ધણી સ્ત્રીઓ મારાં સાસુની મસ્કરી પણ કરતી. કદાચ મનમાંથી એમને વેલલાં પણ માનતી હશે, છતાં એની પરવા ક્યાં વગર મારી દરેક સુવાવડનો પ્રસંગ અતિ મહત્વનો ગણીને—સદાય સેવા માટે તત્પર રહે છે. દેવમંદિર કે દેરાસરમાં પ્રભુદર્શનની ઘેલછાવાળી વડીલ સ્ત્રીઓને સુવાવડનાં સુતક આભડછેટને કારણે—પ્રસૂતા વડુ કે દીકરી કેવી અળખામણી લાગે છે. એનો આપણામાંથી કોઈકને તો અનુભવ હશે જ. કોઈકની તો ધાર્મિક માન્યતા એટલા બધી હદ બહાર ગયેલ હોય છે કે, સુવાવડની સેવાને પાતક પણ ગણે છે. પશુપણતા તહેવારોમાં જે કુટુંબમાં સુવાવડ કમભાગ્યે આવી તો તો ધાર્મિક અને મતનિયમ પરાયણ સ્ત્રીઓના પરિતાપનો રંગ જ નહિ રહેવાનો. મારા સાસુ સાચી પ્રેરણાવાળી અરેખર હોવાથી જ એમને જે અળવામાં—સેવા કરવામાં પ્રયત્નક્રિતિનો અનુભવ થતો અને સંતોષ મળતો. દેવદર્શન ને ચલાવો કે કયામવળુ ન મળ્યાનો સંતાપ ન થતો.

પ્રસવનો સમય નજીક આવે છે એમ મારાં સાસુને જણાય ત્યારથી રાતમાં પણ જે માર વખત જાગીને મારા ઉપર નગર ફેરવી જાય. મને તો અકળામણ થાય અને ઊંચ થોડી આવે. એટલે મને અંધર પડી જતી. આ અરસામાં મારા સસરાને પણ બહારમામ ક્યોય ન જવા દે. પ્રસવ વખતે પુરુષ વર્ગે ઘર ન હોય તો કદાચ મુંઝાવનો પ્રસંગ આવે.

સાસુજી સુયાણીની પણ સરસ પસંદગી કરે. અણપડ સુયાણીના કાંચમાં તો મને કદી સોંપે જ નહિ. સુયાણીની સાથે તો, મારાં

સાસુએ ઘર જેવા નોતો ખાંધી દીધેલો, એટલે મુરા દિ બેઠા પછી એ સુયાણી કાયમ મારી પાસે આવે, સગી માનાં જેવા હેતથી મારી સાથે વાતો કરે, પોતાના અનુભવો મારી પાસે કહી પ્રસવનો ભય ઓછાં કરનારાં દર્શનો આવે. વળી મારાં સાસુ પણ તેને કહીએ મન ભંભન થવા દે. દીકરી આવે તોય એને સારી પેઠે રાજ કરે. કારણ કે દીકરા દીકરીમાં એને તો કાંઈ વધુ ઓછી મહેનત પડતી નથી. મારાં સાસુ એને કહે કે, કાંઈ શ્રીકર નહિ, બલે દીકરી આવી. એમ તો અવતરે, મારે તો વડુ સાજી સારી નાહી ઉઠે એટલે જ ખસ.

હવે તો ગામમાં નર્સ આવી છે, એની પાસે પ્રસવનું કાર્ય ન કરાવે એમ તમે પૂછો છો? મારાં સાસુ તો નવયુગને પારખવાની દૃષ્ટિવાળીં પણ છે. એ તો માને છે કે બહેલી કામણ કુશળતાથી કાર્ય કરે છે અને સ્વચ્છતા જાળવે છે. ફક્ત એમનો વિરોધ આધુનિક પદ્ધતિની સુવાવડના ખોરાક સામે છે. પ્રસવ પછી કેવળ મણુ દિવસથી કરી ઉપર રાખવામાં તેઓ માનતા નથી.

ત્યારે શું શીરો ખાવાનું કહે છે? ના ના કદી નહિ. એ તો ઘી ગોળ એને જરાક ઘઉં લોટ આકરે દાણો પાડી શેકેલી આ જેવી જ પ્રવાહી પાતળા સૂકાંટોડાકાકુત રાખ આવે છે. એમની એવી માન્યતા છે કે પ્રસૂતિ પછી રક્તપાતને કારણે વાયુ વધે છે માટે થોડા પ્રમાણમાં ઘી અને દેશી ગોળ સુવાવડીના પેટમાં જ્યાં જોઈએ અલગજાત એની કૃતિ ભારે ન પડે એવી જોઈએ છ વાસા તો પ્રવાહી રાખ જ. શીરો તો દસ વાસા પછી જ ખાવા દે છે. આ તો જરા ઓડી વાત થય.

મૂળ તો કહેવાની મતજલ એવી છે કે, મારાં સાસુ નર્સના પ્રસૂતિકાર્યનાં દિમાયતી છે. એની શાસ્ત્રીયતા અને સ્વચ્છતા એમને પ્રસંગે પણ ખોરાકની બાબતમાં તેઓ સકારણ

મતબેદ ધરાવે છે, એમની માન્યતા પુછો તો પાશ્ચાત્ય રીતની સુવાવડ કાર્પની સાત્રીય સમજણ સ્વચ્છતા અને પુરાણી રીતિ મુજબનો આયુર્વેદ મતાનુસાર ખોરાક એ બેઉનો ન્યારે સમન્વય રશે ત્યારે આપણામાં શરીરોનું આરોગ્ય અવસ્થા સુધરી જશે અને આટલી બધી સુવાવડી આપો મરશે નહિ કે રોગોથી પીડાશે નહિ. પાશ્ચાત્ય મતાનુસાર ફક્ત બે અઠવાડીયા, અત્યારે પ્રસ્તુતાને નિયમે પાળવાના હોય છે ત્યારે આયુર્વેદ મતાનુસાર ચારથી છ માસ અથવા પૂર્વાપર ન્યારે નિયમિત રહેદર્શન આવવા માટે ત્યારે સુવાવડ મેલી ગણાય અને સુતિકાને પાળવાના નિયમોથી મુક્ત થાય છે. આ એમ બતાવે છે કે પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાન કરતાં આયુર્વેદ આ બાબતમાં વધારે મંભીરતાથી વિચાર કરેલો હોવા જોઈએ; પરંતુ આ બાબત તો મેં આયુર્વેદ કોલેજના અધ્યાપક મારા ભાષણો પાસેથી જાણી છે એ આ પ્રસંગમાં કહું છું. પણ આતો વિષયાંતર અને સાત્રીય ચર્ચા જેવું થઈ મરું. હવે મૂળ વાત ઉપર આવું.

પુરા દી અધૂઆર્થો પછી કહેશે કે, થોડી થોડી દરફર કરો, પડ્યાં રહેવા ન દે. ફરવા ફરવાથી પ્રસવ વખતે કષ્ટાનું ન પડે. કોઈ કોઈ વાર સવારે થોડું દળાવે. જૂળ સંજાળપૂર્વક હળવે હાથે ધડીક છાશ પણ ફેરવાવે. કનચિત ધડીક ખાંડણીઆમાં સાંભેલાથી ધાન્ય છડવા આપે. એમનો મત એવો છે કે, આર્વા બધાં કામો સમજપૂર્વક અને અર્ધ સમજ કરવામાં આવે તો મુખ્યપ્ર પ્રસવ યાય છે. ખાવા પણ જૂળ પ્રમાણે જ દે. જો બધું તો આ વખતે તો ખવાય જ રોનું ? છતાં મને સાવચેત રાખી અજીજી થવા ન દે. કહેશે, અપચાના સુવાવડમાં આડા થઈ જશે. વારંવાર ઉઠેશ કરવા પણ ન દે. ઉપર કહ્યું એમ દેવદર્શને પણ ન જવાનો એમનો હેતુ એક એ પણ હશે કે મને આજ કામ કરવાનો બોલો ન પડે. સગમીવરથા

દરમીઆન મને આરામ આપવા તરફનું લક્ષ મુખ્યત્વે રહે છે. મારી સગમીવરથા અને સુવાવડમાં અને ત્યાં સુધી ચાર છ મહિના તેઓ જ વધારે કામ બેઝે.

પ્રસવ વખતે ઝાઝો માણસોને પણ પ્રસ્તુતિગૃહમાં ન બરાવા દે, એટલે થોંધાટ પણ બીલકુલ ન થાય. કહેશે કે, ગીરદોથી મારી વડુ સરમજીય તેથી જોર બરાબર ન કરી રાકે તો કષ્ટાય. વળી સમજે એટલે વખત વગર બીલકુલ જોર ન કરવા દે. કહે કે, એથી થાકી જવાય તો ખરે વખતે જોર કરવાની તાકાત ન રહે.

સુવાણીને પણ કયે વખતે કામ કરવાનું તેની પણ તેમને બરાબર ખબર પડે. વખત વગર તેને હાથ પણ અડાડવા ન દે. મારા સાસુના એકાંતુકાના અને આચારવિચારના ધણા સિદ્ધિતા સ્વચ્છતાને અનુરૂપ હતા એની તો કદાચ એમને પોતાને પણ ખબર નહિ હોય. સુવાણી થોડવરણની મણાય એટલે તેના હાથ પગ ધોવાની અમારા ઘરનો સાડશે પહેરાની કામ કરવા દેતાં.

સુવાણી આપ્યા પહેલાંથી જ ન્યારથ મને વેદના વેણ આવવી રાજ થાય ત્યારથી પ્રસવ થાય, મેલી પડે, બાળકના નાળ છેદનની વિધિ પુરી થાય ત્યાં સુધી મને જાણીને બેસી રહે. સુવાણી ઉપર દેખરેખ રાખે અને મને હિંમત આપ્યા કરે.

મારે કોઈવાર પ્રસુતિ વખતે ઇન્કેસાન લેવું પડ્યું નથી એ જાણીને તમે નવાઈ પામ્યા વગર રહેશે નહિ. મને એમ લાગે છે કે આ સગમીવરથાથી જ યથાયોગ્ય નિવેશના પાલનને, પરિણામે અને પથ સેવનને ક્ષીધે મુખ્ય પ્રસવ અને સદ્યપ્રસુતિ મને આજ સુધી દરેક સુવાવડે થયાં છે. અતિકટ કે અંતિવિલખ મેં અનુભવ્યાં નથી. કોઈ વખતે આ સ્વાભાવિક રીતે પ્રસવ માર્ગમાં બાળક આડું આવ્યું નથી; જો સાદજીક પ્રસુતિ કહેવાય એવું જ બન્યું છે.

કાયદાની કલમે

*

આદ્ય ખેડેલી ખાતે ન્યાયસન સમક્ષ ચાલેલા એ મુકદ્દમાના ચુકાદાએ ઇંગ્લિશ જનતામાં ખળભળાટ મચાવ્યો છે. ખૂબ મુકદ્દમામાં લડાઈ પરથી પાછા ફરેલા સૈનિક પતિઓએ પોતાની 'બેવફા' પત્નીઓનાં ખૂન કર્યો હતાં. ન્યાયમૂર્તિ મિ. ચાર્લ્સ અને ન્યાયમૂર્તિ મિ. ટક્કરે જ્યુરી સમક્ષ પોતાનાં બાવણુ કરતાં આ યુના સખત રીતે વખોડી કાઢ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે, ઇંગ્લાંડમાં કાંઈ એવો અણુલખ્યો કાયદો નથી, કે એક પુરુષ જો પોતાની સ્ત્રીને તેના બેવફાપણા માટે મારી નાખે તો તે ખૂન દેવાય નહિ: છતાં ન્યાયમૂર્તિઓએ આમાં સમગળવ્યા છતાં દરેક મુકદ્દમામાં નામરિકોન્ડ્રી અનેકી જ્યુરીએ ખૂન આરોપીઓને નિર્દોષ ઠરાવી ખૂનના યુનામાંથી મુક્ત કર્યા હતા.

ઇંગ્લિશ જ્યુરીએ ઘણુંખડું ઓછી લાગણીવશ ગણાય છે. અત્યાર સુધી એ જ્યુરીને એવું સમગળવવું કડણ ચંધ પડ્યું કે, બેવફાઈ માટે પત્નીને મારી નાંખવી, એ ખૂન નથી. આ જ્યુરીઓને એવું સમગળવવામાં ઇંગ્લાંડના આલોશ એડવોકેટોને પણ ધણી મહેનત પડતી કે, આરોપીઓને નિર્દોષ ગણવા જોઈએ. સર એડવર્ડ માર્શલ હોય કે. સી. અને સર જોર સાઇમન કે. સી. (સોર્ડ થયા અગાઉ) ને ૧૯૧૪-૧૮ ના-પહેલા વિશ્વયુદ્ધ પછી આવા આરોપીના છૂટકારો કરવામાં ખારે તક્લીફ લેવી પડી હતી.

આજ તો એ બાબત બહુ સહેલી થઈ પડી છે. જ્યુરીએ માનવીઓની નિંદગીનાં

મૂલ આંકવામાં બેદરકાર છે (કારણ કે, રજુ-મેદાનમાં ચતા સંહાર કરતાં એ શહેરોમાં ચતા સંહારની સંખ્યા ધણી સરતી બની મુક છે.) સૈનિક રજુમેદાનમાં જવાથી તેની ગેરહાજરીમાં તેની પત્નીને ગેરમાર્ગે જવાનું ખોટું કૃત્ય કરે તો તેથી સૈનિકને બહુ દુ:ખ પડ્યું છે, એમ તેઓ માને છે.

પરંતુ જ્યુરીઓના આવા મંતવ્યોની સામે સ્ત્રીસંરચાઓના વિરોધ ઊભો રહ્યો છે. મિસ જોનિસ ક્રાન્સિસ, જેઓ પરણેલી સ્ત્રીઓના મંડળના પ્રમુખ છે, તેમણે પુરુષોને નિરપરાધી ઠરાવાય છે તે સામે વાંધો લીધો છે. સંખ્યાબંધ લેખો અખબારોમાં લખવામાં આવ્યા છે. તેમાં એ મુદ્દા ઉપર ખાર મૂકવામાં આવ્યો છે કે બેવફા સ્ત્રીઓને મારી નાંખવાની બાબતને બ્યાજથી ઠરાવનારો કોષ 'અણુલખ્યો કાયદો' ઇંગ્લાંડમાં નથી. જ્યુરીઓ લાગણીવશ બનીને નિર્ણયો દિવાર છે એ ખોટું છે.

કોષએ કાયદાપોષીમાંથી કાયદાને એવો આધાર ટાંચી બતાવ્યો નથી કે, બેવફાઈ બદલ સ્ત્રીઓને મારી નાંખવાનાં પુરુષોનાં કૃત્યને કાયદેસર ઠરાવનારો કોષ પણ કાયદો ઇંગ્લાંડમાં અસ્તિત્વમાં છે !

દેખીતી રીતે આ બાબત ચર્ચાસ્પદ થઈ પડે છે. કાયદામાં આ સંબંધે શી વસ્તુસ્થિતિ છે તે વિચારીએ. "આર્મીબાદ" કે ને રૅન્જહારી મુકદ્દમાઓ અને સુન્દરો. સંખ્યામાં મહત્વના આધાર તરીકે ગણાય છે. તેના બીજા પ્રકારની પહેલી ક્લસમમાં ખૂન ક્યારે ગણાય એ વિષે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવેલું છે. રાણી ઇલિઝાબેથના સમયથી માંડીને રાણી વિક્ટોરીઆના સમય સુધીના મુકદ્દમાઓ એ ખુસ્તકમાં ટાંકવામાં આવેલા છે. એમાં એક ધણી જુનો ઇંગ્લિશ કાયદો બતાવવામાં આવ્યો છે. દાખલા તરીકે, જો એક પુરુષ બીજા પુરુષને પોતાની પત્ની સાથે વ્યભિચાર કરતો જુએ, અને જો

તેની પત્નીને તે જ રથે તે મારી નાખે તો તે ખુન નથી; તેને બહુ બહુ તો મનુષ્યવધ તરીકે કહી શકાય. આજ ઈંગ્લિશ બુરી-આવા ફૅલ્પને કદાચ તેવું ગણશે અને આરોપોને મુક્ત કરશે.

ઉપર જે દષ્ટાંત અપાયું તેમાં વ્યભિચાર નેનાર પુરુષે સ્ત્રીને તત્કાળ તે જ રથે મારી નાખેલી હોવી નેમ્બએ, પરંતુ જે તેમાં વખત પીતે અને તેના ગુસ્સા શાંત બની ગયો હોય તે પછી મારી નાંખવામાં આવ્યાના ફૅલ્પને જુનો કાયદો કદાચ ખુન ગણે. ઈંગ્લિશ કાયદાનું દરિદ્રિંદુ આ સંબંધમાં એવા પ્રકારનું છે કે, એકાએક વ્યભિચારનું ફૅલ્પ નેવાયો અથવા તેને લગતી ઐર્ષિયી બાજુ ચવાયી પુરુષના અંગેઅંગમાં ગુસ્સાનો અગ્નિ એટલો બધો પ્રગ્વલિત થઈ જાય છે કે તેવી રિયતિમાં તેણે મારી નાંખવાનું કરેલું ફૅલ્પ માફી યોગ્ય કરે છે. કાયદો એથી પણ વધુ આગળ ગયો છે. ન્યાયમૂર્તિઓએ કહ્યું છે કે, જે એક પતિને તેની પત્ની તરફથી કહેવામાં આવે કે, 'જે વ્યભિચાર કર્યો છે, અને એ બાબતની ખબર, તે અગાડિ, તે પતિને હોય નહિ, તેવી રિયતિમાં વ્યભિચારની વાત સાંભળ્યાનો આંધાત નહિ સંહી શકવાથી જે પત્નીને તે સદર જગ્યાએ જ મારી નાખે તો માત્ર મનુષ્યવધ તરીકે જ કદાચ ગણી શકાય. જે લગ્ન થયા પહેલાં કોઈ પ્રેમિકા અથવા લગ્ન કરવામાં હીલ હોય છતાં લગ્નની આસાથી પ્રેમ કરતી પ્રેમી સ્ત્રી જે વ્યભિચારની કબુલાત કરે તો, તે દાખલામાં તે સ્ત્રીનું મૃત્યુ ક્રૂરકેરાટથી ઉપ-જનવવામાં આવે એ ચાલી શક નહિ, અથવા કોઈ પરણેલી સ્ત્રી માત્ર એટલું જ કહે કે, હું ખીજ માણસ સાથે વસવા જાઉં; અથવા તો, તે દાખલામાં પુરુષે કરેલું ખુન, ચલાવી લેવા કાયદો તૈયાર હશે નહિ.

જુના કાયદામાં એવું લખેલું છે કે, જે એક માણસે ખીજ પાણું નાખે અથવા તેથી

તે જ ક્ષણે ગુસ્સામાં તેનું મૃત્યુ નીપજાવવામાં આવ્યું હોય તો, તે ખુન કરતું નથી. જુના કાયદાની ઘડતરની આ વિચારસરણી ચાલુ કાયદામાં ઉતરી આવી છે, તે ઉપરથી જણાશે કે, 'અણલગ્ન કાયદા'ના અસ્તિત્વની માન્યતાનો પાયો એ મુદ્દામાં છે. ખેવકા સ્ત્રીનું મોત નીપજાવતું એ કાયદેસર ખુન નથી.

આદર એઈલી ખાતે ન્યારે એ સૈનિકા જેમણે પોતાની પત્નીઓને મારી નાખી હતી તેઓને જુરીઓએ નિર્દોષ ઠરાવ્યા ત્યારે ન્યાયમૂર્તિએ તેમને છાડી મૂકવામાં વાંધો નેયો નહોતો, તેનું કારણ ક્ષણિક આવેશને લીધે થયેલા ફૅલ્પને, કામચોખ્ખ ઠરાવવાનું કોઈ શકે. 'ક્ષણિક ગુસ્સાથી ખેવકા પતિનું ખુન કોઈ પત્ની કરે તો તે વ્યાજબી ગણાય કે નહિ' કાયદો આ મુદ્દામાં જુદો છે કે કેમ? એ પ્રશ્ન સ્વભાવિક રીતે ઉભો થાય.

આનો વિચિત્ર જવાબ એ છે કે, આ પ્રશ્ન સંબંધમાં કાયદો સુષ્પ છે. 'આર્થીઆદર' માં એવા કોઈ મુકદ્દમા આપેલા નથી, અથવા તો કોઈપણ કાયદાના પુસ્તકમાં આવા દાખલા ટાંકવામાં આવ્યા નથી. જુના વખતમાં જે કોઈ પત્ની પોતાના પતિને મારી નાંખતી તો તે ફૅલ્પ અસામાન્ય ભયજનક લેખાતું. અને તે માત્ર ખુન તરીકે દોષિત જ નહિ બલકે નાનકડા દોહ તરીકે ગણાતું અને તેવા દાખલામાં સ્ત્રીને લાલુંખર છૂટતી બાળી મુકવામાં આવતી.

માનસશાસ્ત્રની એ એક વિચિત્ર હકીકત છે કે, પત્નીઓએ પતિઓને મારી નાંખ્યાના સંખ્યાબંધ દાખલાઓ મોજુદ છે, પરંતુ તે મૃત્યુ પૈસાને ખાતર અથવા ખીજ પુરુષને ખાતર નિષ્પન્નવવામાં આવેલાં છે; પરંતુ ખેવકા કોઈ અથવા ઘણે ખાતર નીપજાવેલાં માણસ પડ્યા નથી. સ્ત્રીઓ ભાગ્યે જ ગોળાગારથી મોત નીપજાવે છે; તેમજ બહુ જ નજીવા દાખલામાં તેઓ ખંજરથી મોત નીપજાવતી જણાઈ છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે એર ઇધને મારી

નાખવાની પ્રથા સ્ત્રીઓ અપ્પત્યાર કરે છે.

એટલે જો, રણુદેવનાથી પાછી ફરેલી કોઈ સ્ત્રી-સૈનિક, અથવા તો બીજી કોઈ સ્ત્રી, તેના પતિની નિંદાની ખતમ કરી નાખે અને તેનું કારણ તેની બેવશાઈ હોય તો તે ફિરસો આધુનિક ન્યાયાલયમાં નવીન પ્રકારનો મુકદ્દમા કાંચદાના દરિયાબિન્દુથી ગણાય. કદાચ ન્યાનમૂર્તિઓ કાચદો સમાન રીતે લાશ પાડશે. એટલે કે પુરૂષને માટે એમ તેઓ દરાવશે, પરંતુ જ્યુરી કેવો અભિપ્રાય આપશે ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે, અમુક જ્યુરી શું કહેશે તે વિષે કોઈ પણ જાતની આગાહી થઈ શકે નહિ, પરંતુ જ્યુરીઓ અંગેના બહોળા અનુભવ ઉપરથી કહી શકાય કે, પતિને મારી નાખનાર પત્ની તરફ જ્યુરીઓ ગુસ્સા દાખવશે, અને કોઈ અત્યંત અસામાન્ય કારણોનો અપવાદ નહિ હોય તો, એ જ્યુરીઓ ચોક્કસ માટે બાજે પત્નીને પતિનું ખૂન કરવા માટે અપરાધી દરાવશે.

કાચદો પુરૂષ માટે એક અને સ્ત્રી માટે બીજો હોય એ બેદરકારી જ જરૂરબાજી છે. પરંતુ સર્વ સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ સંબંધમાં જ્યુરીની નીચેની બાબતો ખ્યાનમાં લેશે. માનસ-શાસ્ત્રના દરિયાબિન્દુથી અને શારીરિક તફાવતના દરિયાબિન્દુથી સ્ત્રીઓ જીંદગીની સંરક્ષણ ગણાય છે. એને બદલે તેઓ જીંદગીનો નાશ કરે તો તે આઘાત રૂપ માનવામાં આવે.

જો લોકો એમ માનતા હોય છે કે, આવા જૂનીઓ-પાછી પુરૂષો હોય કે પ્રેમદાઓ-ને છટકી જવા દેવાં જોઈએ નહિ. તેઓ તરત જ પ્રશ્ન કરશે કે, 'શું કાચદો ફરેલી શકાય

નહિ ?' પણ તેઓનું ખ્યાન દોરવું જોઈએ આમાં કાચદાનો કંઈ ઘણો દોષ નથી, જ્યુરીઓનાં મન ઉપર બીજા વિશ્વક્રિદ પડેલા પડખા ઉપરથી ઉપરિચિત થયેલી પરિચિતનો આમાં મુખ્ય દોષ છે. તેઓ વિગ્રહમાં જઈ આવેલા પુરૂષ સંબંધમાં ખનતા આવા દાખલામાં નિર્દોષતાનો અપ્રાય આપે છે. પરંતુ સમયનું વલન થતાં વિગ્રહનાં સંરમરણો ઓછાં થતાં, જ્યુરીઓ માનસિક વલણમાં પડેલા આવવા સંબંધ અનુભવ કહે છે કે, સામાન્ય શાંતિના વાતાવરણમાં કોઈપણ જાતના ખૂનમાં છુટકાર દાખલા બહુ ઊંડા નથી. ખૂનના આરોપ છુટકારો મેળવવાની બાબતમાં ઇંગ્લેન્ડ સામાન્ય વખતમાં સંતોષ આપેલો નથી. બદલે, બાહોશ ધારાશાસ્ત્રીઓને પણ બાબત ઘણી મુશ્કેલ માણુમ પડી છે. મુસર એડવર્ડ માર્શલ હોલ અને સર્ નોર્મન બરેટ્ટ કે. સી. (જેઓ હાલમાં હાઉસ ઓફ કમન્સ ન્યાયમૂર્તિ છે) તેઓ બાહોશ ફોજદારી ધારાશાસ્ત્રીઓ ગણાતા હતા. ખૂનીઓ તરેથી જ્યારે તેઓ બચાવ માટેનાં બાબત કરવા માટે સામાન્ય વખતમાં ઊભા થતા ત્યારે જ્યુરીનાં મનને સંતોષ આપવા માટે તેઓને અત્યંત ઉર્મિશીલ બાબતો કરવા પડતાં.

આથી હાલમાં જે બની રહ્યું છે તેથી બચવા માટે જોઈએ નથી. સમય આજે પ્રગતિશીલ સંસ્કૃતિ આનું વેર ખાનગી રીતે લેશે જ, ખૂન મુખ્ય જાતના અત્યંતકરણને ચિહ્નર બાબત નથી, એટલે એનો આશ્રય લેનારાઓને સંસ્કૃતિ કોઈપણ સંજોગોમાં નિરપરાધી દરાવશે નહિ.

વાર્ષિક લવાંજમ દેશમાં રૂા. ૫) પરદેશ માટે. ૬-૧૦-૦

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય, અમેરીવાડ, અમદાવાદ.

(અત્યાંકથી ચાલુ)

બાળકને માતાએ ક્યારે અને કેટલી વખત ખોળામાં લેવું ને બાળકને ખાસ જરૂરી છે. પહેલા બે ત્રણ દિવસ બાળકને દર છ છ કલાકે લેવું. ઘણી વખત બાળકને દૂધ પીતાં આવડતું નથી, તેથી તે બૂખ્યું રહે છે, માટે ઉકાળીને ઠંડું પાડેલા પાણીમાં ચુકેલ નાખીને આપવું. પણ બહારનું દૂધ તો બનતાં સુધી ન જ આપવું. ત્રીજા દિવસ પછી ત્રણ ત્રણ કલાકે ખોળામાં લેવું. ડોક્ટરો અને નસોએ બરાબર પ્રયોગ કરીને નક્કી કરેલું છે કે, ત્રણ કલાકથી વહેલું બાળકને ખોળામાં લેવાથી તેને અપચો થાય છે. પહેલા ત્રણ દિવસ સુધી બાળકને દૂધ પીતાં શકે નહિ, તો પણ તેને ખોળામાં તો લેવું જ.

ઘણાં બાળકો બરાબર ચેટ બરાબા છતાં રડ્યા કરે છે અને ચેટ બરાબર સાફ આવતું નથી, તેનાં ત્રણ કારણ હોઈ શકે. (૧) બાળક ત્રણ કલાકે કરતાં વહેલું ખોળામાં લેવામાં આવતું હોય, (૨) અનિયમિત વખતે ધવરાવવામાં કે દૂધ આપવામાં આવતું હોય, અથવા (૩) દરેક વખતે વધારે પડતું દૂધ અપાતું હોય. આ ત્રણને માટે ઉપાય સહેલાઈથી કરી શકાય તેમ છે. માતાએ પોતે ખાવામાં કાળજી રાખવી, સાદો ને પુષ્ટિકારક ખોરાક લેવો અને ખૂબ દૂધ પીવું. તેણે અથાગ મહેનત. ચિંતા કે કોરેશ ન કરવા, પોતાને અપચો કે કબજા પાત ન થાય તેની કાળજી રાખવી, પોતાના હાંત સાફ રાખવા. અચૂક માસનાં બાળકને ૨૪ કલાકમાં કેટલીવાર ખોળામાં લેવાં તે બાળકનું જરૂરી છે.

પહેલા પાંચ માસ સુધીના બાળકને ત્રણ ત્રણ કલાકને અંતરે ૨૪ કલાકમાં છ વાર; છઠ્ઠા ને સાતમા મહીને ચાર ચાર કલાકે પાંચ વાર અને અઠમે ને નવમે મહિને પાંચ પાંચ કલાકે ચાર વાર ખોળામાં લેવું જોઈએ.

બાળકોને

શ્રી. ભવ્યલતા રજનિતલાઈ વેદ

પાંચ માસ પુરા થાય એટલે ત્રણ કલાકને બદલે સવા ત્રણ કલાક, પછી સાડા ત્રણ કલાક, પોણાચાર, ચાર, એમ દિવસે દિવસે અંતર વધારવું. બાળકને ત્રણ ચાર કલાક દૂધ ન આપવું હોય ત્યારે એને ઉકાળેલું પાણી આપવું. પાણીથી એનાં આંતરડાં ચોક્કસ થશે ને હસ્ત પણ સાફ આવશે. રાતમાં બાળક છટે તો બીલકલ ખોળામાં લેવાની ટેવ પાડવી નહિ. બાળક ૨૩ ને જરૂર પડે તો જ ચુકેલનું પાણી આપવું. રાતમાં દૂધ ન પાવાથી માતા અને બાળક બંનેના જીવને શાંતિ રહે છે. ઘણી બહેનો આખો દિવસ કામકાજ કરીને 'ચાલી જાય ને રાત્રે ખૂબ ઉંઘ આવે એટલે બાળકને રાખવું જરૂર વસતું લાગે, તેથી તેને આખી રાત પડખામાં સુવાડી દૂધ આપ્યા જ કરે છે. માત્ર સુષને દૂધ આપે તે ઘણી જ ખરાબ રીત છે. તે દૂધ બાળકને પચતું જ નથી. વળી આખી રાત આમ પડખામાં બાળક દૂધ પીએ તો કેવી રીતે પચે? આપણે મોટી ઉંમરનાં માણસ પણ રાત્રે જમ્યા પછી આખી રાતમાં પાણી સિવાય કંઈ જ લેતાં નથી, તો નાનાં બાળકનું તો શું ગયું?

નાખવાની અથા સ્ત્રીઓ અપ્પત્તાર કરે છે.

એટલે જો, રણુક્ષેત્રમાંથી પાછી ફરેલી કાઈ સ્ત્રી-સૈનિક, અથવા તો બીજી કાઈ સ્ત્રી, તેના પતિની નિંદગી ખત્મ કરી નાખે અને તેનું કારણ તેની બેવશાઈ હોય તો તે કિસ્સો આધુનિક ન્યાયાલયમાં નવીન અકારનો મુકદ્દમા કાયદાના દૃષ્ટિબિન્દુથી ગણાય. કદાચ ન્યાનમૂર્તિઓ કાયદો સમાન રીતે લાગુ પાડશે. એટલે કે પુરુષને માટે એમ તેઓ દરાવશે, પરંતુ ન્યુરી કેવો અભિપ્રાય આપશે ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે, અમુક ન્યુરી શું કહેશે તે વિષે કાઈ પણ જાતની આશાથી થઈ શકે નહિ, પરંતુ ન્યુરીઓ અંગેના બહોળા અનુભવ ઉપરથી કહી શકાય કે, પતિને મારી નાખનાર પત્ની તરફ ન્યુરીઓ યુરસા દાખવશે, અને કાઈ અત્યંત અસામાન્ય કારણોનો અપવાદ નહિ હોય તો, એ ન્યુરીઓ ચોક્કસ એટિ બાગે પત્નીને પતિનું જીવન કરવા માટે અપરાધી દરાવશે.

કાયદો પુરુષ માટે એક અને સ્ત્રી માટે બીજો હોય એ બેશક ઘણું જ ગેરબ્યાજબી છે. પરંતુ સર્વ સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ સંજ્ઞામાં ન્યુરશે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં લેશે. માનસ-શાસ્ત્રના દૃષ્ટિબિન્દુથી અને શારીરિક તકાવતના દૃષ્ટિબિન્દુથી સ્ત્રીઓ જીંદગીની સરક્ષણ ગણાય છે. એને બદલે તેઓ જીંદગીનો નાશ કરે તો તે આઘાત રૂપ માનવામાં આવે.

જો કોઈ એમ માનતા હોય છે કે, આવાં ખૂનીઓ-પછી પુરુષો હોય કે ગ્રેમદાઓ-ને છંટકી જતાં દેવાં બેઠાં નહિ. તેઓ તરત જ પ્રશ્ન કરશે કે, શું કાયદો ફરવી શકાય

નહિ ? પણ તેઓનું ધ્યાન દોરવું બેઠાં જોઈએ. આમાં કાયદાનો કાંઈ ધણો દોષ નથી, પરંતુ ન્યુરીઓનાં મન ઉપર બીજાં વિશ્વક્રિદા અને પડેલા પડલા ઉપરથી ઉપરિચિત થયેલી ખાસ પરિસ્થિતિનો આમાં મુખ્ય દોષ છે. તેઓ વિશ્વ-વિગ્રહમાં જઈ આવેલા પુરુષ સંજ્ઞામાં જ જનતા આવા દાખલામાં નિર્દોષતાનો અભિપ્રાય આપે છે. પરંતુ સમયનું વહન થતાં અને વિગ્રહનાં સંરમરણો ઓછાં થતાં, ન્યુરીઓની માનસિક વલણમાં પડેલા આવવા-સંભવ છે. અનુભવ કહે છે કે, સામાન્ય શાંતિના વખતમાં ઇંગ્લાંડમાં કાઈપણ જાતના ખૂનમાં છૂટકારાના દાખલા બહુ હોતા નથી. ખૂનના આરોપીને છૂટકારો મેળવવાની બાબતમાં ઇંગ્લિશ ન્યુરીને સામાન્ય વખતમાં સંતોષ આપવો સહેલો નથી. બદલે, બાકોશ ધારાશાસ્ત્રીઓને પણ એ બાબત ઘણી મુશ્કેલ માનુષ પડી છે. મરુમ સર એડવર્ડ માર્શલ હોલ અને સર નોરમન બરેટ્ટ કે. સી. (જેઓ હાલમાં હાઇકોર્ટના ન્યાયમૂર્તિ છે) તેઓ બાકોશ ફેડરારી ધારાશાસ્ત્રીઓ. અણાતા હતા. ખૂનીઓ તરેથી જ્યારે તેઓ બચાવ માટેનાં બાપણ કરવા માટે સામાન્ય વખતમાં ઊભા થતા ત્યારે ન્યુરીનાં મનને સંતોષ આપવા માટે તેઓને અત્યંત ઉમિંશીલ બાપણો કરવા પડતાં.

આથી હાલમાં જે બની રહ્યું છે, તેથી ભવ પામવા જેવું નથી. સમય આગળે પ્રતિષ્ઠા સંરક્ષિત આવું વેર ખાનગી રીતે લેશે જ, ખૂન મનુષ્ય જાતના અત્યંત ક્રુરજીવે રચિતર બાબત નથી, એટલે એમાં આશ્રય લેનારાઓને સંરક્ષિત કાઈપણ સંજોગમાં નિરપરાધી દરાવશે નહિ.

વાર્ષિક લવાંજમ દેશમાં રૂ. ૫) પરદેશ માટે. ૬-૧૦-૦

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય, ઝંઘેરીવાડ, અમદાવાદ.

બાળકને માતાએ ક્યારે અને કેટલી વખત જોળામાં લેવું ને જાણવું ખાસ જરૂરી છે. પહેલા એ ત્રણ દિવસ બાળકને દર ૬ થી ૮ કલાકે લેવું. ઘણી વખત બાળકને દૂધ પીતાં આવડતું નથી, તેથી તે જૂખું રહે છે, માટે ઉકાળીને ઠંડું પાડેલા પાણીમાં ગ્લુકોઝ નાખીને આપવું. પણ બદારનું દુધ તો બનતાં સુધી ન જ આપવું. ત્રીજા દિવસ પછી ત્રણ ત્રણ કલાકે જોળામાં લેવું. ડોક્ટરો અને નસીએ બરાબર પ્રયોગ કરીને નક્કી કરેલું છે કે, ત્રણ કલાકથી વહેલું બાળકને જોળામાં લેવાથી તેને અપચો થાય છે. પહેલા ત્રણ દિવસ સુધી બાળકને દૂધ પીતાં શવે નહિ, તો પણ તેને જોળામાં તો લેવું જ.

ઘણું બાળક બરાબર પેટ ભરાયા છતાં રડ્યા કરે છે અને પેટ બરાબર સાફ આવતું નથી, તેનાં વધુ કારણ હોઈ શકે. (૧) બાળક ત્રણ કલાક કરતાં વહેલું જોળામાં લેવામાં આવતું હોય, (૨) અનિયમિત વખતે ધવરાવવામાં કે દૂધ આપવામાં આવતું હોય, અથવા (૩) દરેક વખતે વધારે પડતું દૂધ અપાતું હોય. આ ત્રણને માટે ઉપાય સહેલાઈથી કરી શકાય તેમ છે. માતાએ પોતે ખાવામાં કાળજી રાખવી, સંદોને પુષ્ટિકારક ખેરાક લેવો અને ખૂબ દૂધ પીવું, તેણે અધાન મહેનત, ચિંતા કે કલેશ ન કરવા, પોતાને અપચો કે કબજીયાત ન થાય તેની કાળજી રાખવી, પોતાના દાંત, સાંધા રાખવા. અમુક માસનાં બાળકને ૨૪ કલાકમાં કેટલીવાર જોળામાં લેવાં તે જાણવું જરૂરી છે.

પહેલા પાંચ માસ સુધીનાં બાળકને ત્રણ ત્રણ કલાકને અંતરે ૨૪ કલાકમાં ૭ વાર; છઠ્ઠા ને સાતમા મહીને ચાર ચાર કલાકે પાંચ વાર અને અઠમે ને નવમે મહિને પાંચ પાંચ કલાકે ચાર વાર જોળામાં લેવું બેઠે.

શો. ભવ્યલતા રણજિતભાઈ વૈદ્ય

પાંચ માસ પુરા થાય એટલે ત્રણ કલાકને બદલે સવા ત્રણ કલાક, પછી સાડા ત્રણ કલાક, પોણાચાર, ચાર, એમ દિવસે દિવસે અંતર વધારવું. બાળકને ત્રણ ચાર કલાક દૂધ ન આપવું હોય ત્યારે એને ઉકાળેલું પાણી આપવું. પાણીથી એનાં અંતરડાં ચોક્કસ થશે ને ફક્ત પણ સાફ આવશે. રાતમાં બાળક છોડે તો બીલકુલ જોળામાં લેવાની ટેવ પાડવી નહિ. બાળક રડે ને જરૂર પડે તો જ ગ્લુકોઝનું પાણી આપવું. રાતમાં દૂધ ન પાવાથી માતા અને બાળક બંનેના જીવને શાંતિ રહે છે. ઘણી બહેનો આખો દિવસ કામકાજ કરીને થાકી જાય ને રાત્રે ખૂબ હાથ આવે એટલે બાળકને રાખવું જુદાં વસતું લાગે, તેથી તેને આખી રાત પડખામાં સુવાડી દૂધ આપ્યાં જ કરે છે. માતા સુઈને દૂધ આપે તે ઘણી જ બરાબર રીત છે. તે દૂધ બાળકને પચતું જ નથી. વળી આખી રાત આમ પડખામાં બાળક દૂધ પીએ તો કેવી રીતે પચે? આપણે મોટી હંમરનાં માણસ પણ રાત્રે જમ્યા પછી આખી રાતમાં પાણી સિવાય કંઈ જ લેતાં નથી, તો નાનાં બાળકોનું તો શું મળતું?

સૌરભ

*

ગોરિંગ ને નટીને પરણ્યો છે તે શ્રીમતી એમી સોનમાન ગોરિંગ અત્યારે જર્મનીમાં ન્યૂકાઉસ ગામડાની પાસે, ત્રણ ઓરડાની એક લોન્માં પોતાની સાત વરસની પુત્રી ઇડા સાથે રહે છે. એક દિવસે આ એમી સારાથે જર્મનીમાં અતિ ધનાઢ્ય સ્ત્રી તરીકે લેખાતી હતી. અત્યારે તે અશુભરી આંખે કહે છે: 'મારી ઇડાનું અને માઈ શું થશે તે હું જાણતી નથી. પણ હવે તો એની ચર્ચા જ નિરર્થક છે. હું મારા પતિનો સાથ ખોઈ બેઠી છું. એ મને બહુ લાગે છે.'

ન્યૂરેમ્બર્ગ ત્યાંથી પચીસ જ માઈલ છેડું છે. ત્યાં એનો પતિ-ગોરિંગ સાક્ષીના પિંજરામાં બેઠો બેઠો બગડેલો મારવાનો ખેલ બંજવતો પ્રેસીડ્યુટર જેકસનના કોધભર્યા પ્રશ્નોને ચાલુ રાખ્યા કરતો હતો. શ્રીમતી એમી ગોરિંગ કહે છે: "મારા પતિના ચૌરુષ માટે અને પોતે જે પ્રદાપૂર્વક મને છે તેને અક્ષરસઃ વજગી રહેવાની તેની હિંમતને માટે હું બારે 'મખરુર છું' પુઢરરના સંબધમાં હજુ તે સન્માનપૂર્વક બોલે છે તે જાણીને એમીને ખૂબ નવાઈ ચંધ. દિલ્લર એમની પુત્રી ઇડાનો 'ધર્મનો આપ' છે. એમીએ કહ્યું: "આખરી તખકે દિલ્લર

માનસિક દર્દથી બારે પિડાતો હતો. માઈ તો ઠીક, પણ દિલ્લર તો મારી પુત્રીને પણ એના પિતા સાથે મૃત્યુની સજા થાય એમ જાણતો હતો."

ચોડાક દિવસો પર પ્રગટ થએલા એક સમાચાર સ્ત્રીસમાજ માટે અત્યંત વિચારણીય છે. 'પતિ તરીકેના હક્ક'નો ભોગવટો કરવા દેવાની એક સ્ત્રીએ પતિને ના પાડવાથી પતિએ ઉરકેરાઈ જઈને પત્ની પર તીક્ષ્ણ ને ધારદાર હથીયાર વડે હુમલો કર્યો હતો ને પત્નીના શરીર પર ઠેકઠેકાણે ઇજા કરી હતી. પત્નીએ છુમાખુમ કરતાં, પાડોશીઓ દોડી આવ્યા હતા, ને પટકાર્જ જવાની ખીકે પતિએ શરીર પર ગ્યાસતેલ છાંટીને સજાગી જઈ જીવનનો અંત આણ્યો હતો.

અમદાવાદ તામે ગોધાવીમાં પણ એક પતિની વધુ પડતી હવરાખોરીને તામે થવાની તેની પત્નીએ ના પાડતાં પતિએ પત્નીનું નાક કાપી નાખવાથી પતિને સજા થઈ.

સ્ત્રીસમાજને માટે આ બનાવ અત્યંત વિચારણીય છે. સ્ત્રીઓ-ખાસ કરીને મુશિક્ષિત ને ઢેળવાએલી સ્ત્રીઓ-રાજકીય, સામાજિક અને આર્થિક ક્ષેત્રોમાં હકક અધિકારો મેળવવા માટે ઝુંબેશ ચલાવી રહી છે. સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે મથી રહી છે, પરંતુ સ્ત્રીની ઇચ્છા વિરુદ્ધ તેના શરીરનો ભોગવટો ન કરી શકે તે માટે કાયદા મારફત રક્ષણ મેળવવાનો પ્રયાસ સ્ત્રીઓએ કર્યો હોય, અગર આનું રક્ષણ મેળવવાનો સ્ત્રીઓને વિચાર સૂઝાં આવ્યો હોય એનું રાજીવામાં હજી સુધી નથી.

પણ ખીજા બધાં ક્ષેત્રોમાં સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા મથતી સ્ત્રીઓએ આ અતિ મહત્વની બાબતમાં સ્વાતંત્ર્ય ને કાયદા દ્વારા રક્ષણ મેળવવાની સર્વ પહેલી જરૂર નથી! ખીજા બધી જાગૃતિમાં સ્ત્રી બલે પરાધીન પરત્વે રહે, પરંતુ શરીરનો ઉપભોગ કરવા દેવાની

બાળતમા સ્ત્રી પરાધીન રહે ને કામદો પશુ
પુરુષને-પતિને તેની પતિ તરીકેનો હક્ક
ભોગવવાનો પરવાનો આપે, એ વસ્તુસ્થિતિ
અત્યંત જગલી, સ્ત્રીના બ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય પર
ત્રાપ મારનારી અને સમસ્ત સ્ત્રી જાતિને
માટે અત્યંત અપમાન બનક નથી? યાદ
રાખવાનું છે કે, પતિ તરીકેના હક્કના ભોગ
વટાને પરિણામે સ્ત્રીને માતૃત્વ પ્રાપ્ત થવાનો
સંભવ રહે છે ને સ્ત્રીની ઇચ્છાવિરુદ્ધ, પતિ
તરીકેના હક્કનો ભોગવટો થયો હોય ને પરિણામે
સ્ત્રીને માતૃત્વ પ્રાપ્ત થાય તો પશુ સ્પષ્ટ રીતે
એ ફરજિયાત માતૃત્વ જ મળાય. એટલે જીવનના
બધા ક્ષેત્રોમાં, સ્વાધીન ને સ્વતંત્ર રહેવા ઇચ્છતી
સ્ત્રીને સ્ત્રીજીવનની આ એક અતી અચ્છની
અને મૂળમુત બામતમાં, પુરુષની-પતિની ઇચ્છાને
આધીન રહેવું પડે, પુરુષની ઇચ્છાને તાગે થવું
પડે, મરજી વિરુદ્ધ પુરુષની ઇચ્છા સંતોષવી
પડે અને બ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો ભોગ આપવો
પડે એ ઠાઠ રીતે ઇચ્છાનિય મળી રાકાય નહિ.

એટલે સ્ત્રીઓએ જીવનના ખીજ બધા
ક્ષેત્રોમાં સ્વાધીનતા ને સ્વતંત્ર્ય મેળવવાની
મથામણ કરવાની સાથે, તે માટે કુંભેશ ચલા-
વવાની સાથે, પતિ તરીકેનો હક્ક ભોગવવાની
પુરુષને-પતિને કાયદા દ્વારા મળેલી સત્તા સામે
હજી સુધી ક્યાં આંદોલનો ઉપાધ્યાયો નથી.

યાદ રાખવાનું છે કે અરવલ્લ સુરખને
માટે પતિ તરીકેના હક્ક ભોગવવાની જોગવાઈ
રાખવામાં આવી છે, પરંતુ સ્ત્રીને માટે, પત્ની
તરીકેના હક્કો પતિ દ્વારા ભોગવવાની કરી
જોગવાઈ રાખી નથી. માટે તો કાયદામાં
બરજીયોપાલ્યની જ જોગવાઈ રાખવામાં આવી
છે. આ નિર્ણયને તેનાં પશુ કાયદામાં સ્ત્રીને
હક્કોનો અન્યાય થયો હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે.
સ્ત્રીઓનું, સ્ત્રી સંસ્થાઓનું ને સ્ત્રીઓનાં કિલ્લોની
રખેવાળા પુરનારા પુરોહિતો લક્ષ સ્ત્રીઓને કુએચો
આ અન્યાય તરફ હજી સુધી મૂક નથી. (સુ-મિત્ર)

સુદની શર્યાતમાં લંડન પર સૂની એક
સુરંગ પાવાથી એક છોકરી પર એવી અસર
રહી છે કે તે કહી પશુ મોટી યશ નાંહ. તેની
આખો તેજસ્વી છે. તેના માલ પર તંદુરસ્તીના
મુલાખો દેખાય છે. પ્રથમ દ્રષ્ટિએ તેનામાં કશી
ખોડ જણાતી નથી. તે પોતાના માખાપના
મકાનમાં આખો દિવસ સોફા પર બેસી રહે છે
અને તેના બાઈ બહેનો તેની આસપાસ રમ્યા
કરે છે, પરંતુ પોતે સહેજ પશુ હોસચાલ કરતી
નથી, કસી રાકતી નથી.

આ છોકરીનું નામ પેટ્રીસીઆ છે ને તે
અહાર માસની છોકરી નેવડી દેખાય છે. બોલ-
સોબરમાં તેની ઉંમર સાત વર્ષની થશે. ૧૮
મહિનાની ઉંમરે તેના મકાન પર સુરંગ પડી
હતી ને તે પાંચ કલાક સુધી કાટમાલના ઢગલા
નીચે દબાઈ રહી હતી, ને તેને પરિણામે તે જ
દિવસથી તેનું મન અને શરીર વધતાં બદલાઈ
ગયાં છે. તે ઠાઠક વાર બેલવવાનો પ્રયાસ કરે
છે, પશુ રોકાડેરા કહે છે કે, તે ઠાઠ દિવસ
બોલી શકશે નહિ. સુરંગ પડી ત્યારે પેટ્રીસીઆ
જેટલી સુંદર હતી એટલી જ આજે પશુ છે.

જરેલીમાં એક * જોખીનના કારખાનોનો
કામદાર કેન્ટુરનમનજી જરેલી ખાતે કંઈક
ખરીદી અર્થે આવ્યો હતો. તે ત્યાંની હુલ્લડ
પરિસ્થિતિથી વાકેફ નહોતો, પરંતુ ત્યાં અણ-
ધણી હુલ્લડો થતાં તે નજીકના એક મકાનમાં
સંસ્કાર્ય અર્થે બરાઈ ગયો ને સફામણે
બધી જગ્યા પામ્યો. અને 'કરકુ' નો અમલ
શરૂ થઈ જતાં એ પોતાને ઘેર રાત્રે જઈ
રહ્યો નહિ. ખીજો દિવસે સવારે નિદ્રાવળ
બનેલી અને હુલ્લડમાં પોતાનો પતિ બેધી
ગયાની વાત સાંભળતાં એની પત્ની ખિન્ન
હોસ્થિતાલમાં પહોંચી. ગભરાટમાં એક હુલ્લડો
ભોગ બનેલા રાખને એ પોતાના પતિનું છે
એમ માની તેનો અગ્નિસંસ્કાર માટે રૂ. ૩૦
થા વાળે કહો અને બપોર પછી એ

ન્યારે પોતાને ઘેર પહોંચી ત્યાં તો એની રાહ જોતો એનો પતિ બેઠો હતો.

*
'સરત્રે દીખ્યુન' ના તા. ૨૮-૪-૬ના અંકમાં 'સહશિક્ષણું ૨૬ કરો', એ મથાળા નીચે સમાચાર છપાયા છે.

'લખની તા. ૨૬મી એપ્રિલ તા. ૩૦મી એ. મળનારી યુનિવર્સિટી કોર્ટની બેઠકમાં પં. મયાપ્રસાદ શુક્લ એવો દરાવ મૂકવાના છે કે લખની યુનિવર્સિટીમાંથી સહ શિક્ષણની પ્રથા રદ કરવી. આ દરાવે વિદ્યાર્થીઓ તથા શિક્ષકોમાં એક સરખો ખળમળાટ મચાવ્યો છે. દરાવ નીચે મુજબ છે.

'આ સમાનો મત છે કે, આ યુનિવર્સિટીમાં સ્ત્રી-પુરોના સહશિક્ષણે-અને ખાસ કરીને પુરુષ શિક્ષકોના હાથ તળે-ખેદગ્રસ્ત પરિણામો આપ્યાં છે, તેથી દરાવવામાં આવે છે કે બનતી જલદીથી એ પ્રથા બંધ કરવા માટે યોગ્ય સત્તાવાળાઓને બલામણુ કરવી. ઉપરાંત દરાવવામાં આવે છે કે, મોટાદ સ્ત્રી-વિદ્યાર્થીઓમાંથી એકાદને યુનિવર્સિટીએ લઈ લેવી, અથવા એમ ન બની શકે તો પોતાની સ્ત્રી કોલેજ કાઢવી.'

'દરમિયાન, હોળીને દિવસે સ્ત્રીઓની હોસ્ટેલમાં જે બનાવ બનેલો તેની તપાસ પૂરી થઈ છે અને તેનો રિપોર્ટ અત્યારે વિચારાય છે. તે બનાવમાં એમ હતું કે, કેટલાક યુનિવર્સિટીના છોકરાઓ મવાલીવેડા પર ચડ્યા, તે એટલે મુઠ્ઠી કે કેટલીક છોકરીઓની તેમણે પગવણી કરી.' (શિક્ષણ અને સાહિત્ય)

ઇંગ્લંડના નૌકાદળની સેવિકાઓ-વીમેન્સ રાયલ નેવી ઇમરજન્સી સર્વીસ ન્વેઓ Wrens (રેન્સ)ના નામથી ઓળખાય છે તે દળના નિર્માતા અને સંચાલક થીમતી ઉકમ વેરા લાઉટન મેથ્યુસ તિલાયતનાં સફરે નેટસ-માંનાં એક છે અને તેઓ સફરનેટ તરીકે

જેલમાં પણ જઈ આવેલાં છે. આ હેતુથી લગભગ દરમિયાન તેમને નૌકાખાતાનું સેવિકાદળ સ્થાપવાનું સોંપવામાં આવ્યું. અને એક લાખ સ્ત્રીઓનું એ દળ અત્યંત ખાડોશીથી એમણે તૈયાર કર્યું છે. W. A. C. એટલે બ્રુક્લી સેન્યના સેવિકાદળથી તદ્દન-અલગ આ દળ છે, અને એમાંની સ્ત્રીઓના ચરિત્ર્ય કે સેવાભાવની હિમ્મત વિષે, એમત નથી. ઉપરી વર્ગથી માંડી છેક નાનામાં નાના નોકરનું કાર્ય આ દળમાં સ્ત્રીઓ જ કરે છે. પુરોને તેમાં રજા નેટલી પણ દખલ ઉકમ વેરા કરવા દેતાં નથી. વિલાયતના શિયાળાની હીમવરસાતી ટાઢમાં, અંધારી રાત્રે, ખુદલા તોફાની દરીયામાં આકાશમાંથી દુશ્મનના બોમ્બ પડતા હોય તેની ઝડી નીચે આ સેવાદળની સ્ત્રીઓ હોડીઓ ચલાવીને મોટાં વડાણોની યોદ્ધા કરે; છાનામાંનાં કેટલાંએ વડાણોને દરીયામાં ગાંધેલાં માઈન બોમ્બસની વચ્ચેથી રસ્તા શોધી આપે; સીગ્નલો આપે; સંદેશ આપે; કાંઈ વડાણ ઉપર બોમ્બ પડ્યા હોય અને આગ લાગી હોય ત્યારે દરીયામાં પડી, તરીને ખલાસીઓને બચાવે; સમારકામ કરી આપે; વગેરે કાર્યો અતિશય જોરબળથી મણાવી શકાય.

*
પંખમના ચરદાસપુર જીલ્લાના લેફ. કરમ-સિંહ આઝાદ ફોજમાં જોડાઈ નેતાજી સમક્ષ લીધેલ પ્રતિજ્ઞા મુજબ લગ્ન કરવાની ઇચ્છા ન હોવાથી પોતાનું સગવળુ અખતસરના એક મોટા જગીરદારની પુત્રી સાથે થયેલ સગવળુ રદ કરી તે કન્યાને બીજા સાથે પરણાવી દેવા પોતાના સસરાને પત્ર લખ્યો છે.

*
લોક પ્રતિનિધિ સભામાં દેશ ટકા સ્ત્રી-ઓએ પ્રતિનિધિત્વ આપવાની થી. હંસા બહેને માખણી કરી છે તે અધ્યક્ષ સભામાં વાઈસરોયે એકે સ્ત્રી સભ્ય ન લેવા આંગે બેઠ વ્યક્ત થયો છે.

મારવાડમાં આવેલા ખુડાલાના ઠાકારને એક શીખ યુવતી 'ધાપુ' પર કેવી રીતે મોહ જાગ્યો, કેવી રીતે અંતઃપુરમાં તેને છુપી રીતે બોલાવવામાં આવી, તેણે, સાંજ, પોલકાં, અંધારા વગેરેથી લક્ષ્યાણીને અને અંતે ધાપુના મામા પર બનાવટી દેવું ચડાવીને તેની બાણેજીને ખુડાલા ઠાકારના અંતઃપુરમાં રાખી લેવામાં આવી, કેવી રીતે પોતાની તલવારથી તેની સાથે વિવાહનો દોંગ કરવામાં આવ્યો, એ સઘળી બાબતોનો સનસનાટી ભર્યો રહસ્ય-રહસ્ય 'પ્રજાસેવક' (જ્ઞેષ્ઠપુર) તરફથી થયો છે.

ઠાકારે છોકરીના મામાને જે એક ગુપ્ત પત્ર લખ્યો હતો તે પત્ર જોમનો તેમ પ્રગટ કરેલ છે. જાગીરામાં આવી અને આથી કેટલાયગણી ભયંકર ઘટનાઓ રાત દિવસ ચલી રહે છે જેના પ્રકાશનના અભાવે તે સઘળી અંધકારમાં રહે છે. ઉપર્યુક્ત પત્ર નીચે પ્રમાણે છે:

'કેસ ૧ એક દીનો ચાંદરી દેવા પનો. ખીયા રો વાસ ગામ ખુડાલાને કર દીનો શ્રીમાન ઠાકુર સાદબ દિકાના ખુડાલા કે ચા બાણેજી ધાપુ રાવલે મરજી મે' લીધી હૈ સો ઇસ બાબતમે' શારી ન્યાત ક્રેઈ દખલ કરસે તો ખરચ રાવલે સુ મિલેગા. ચારે ઉપર ખાતરી રેસી.'

(સહી) એચ. સિંહ

આમ પ્રજાની વહુ-દીકરીઓને પરાણે અંતઃપુરમાં રાખી લેવી તે પ્રજાના ધનનો દુરુપયોગ કર્યા કરવો એ જાગીરદારોનો રાત-દિવસનો ધંધો થઈ ગયો છે. છતાં મારવાડ સરકાર કદિ એ તરફ ધ્યાન નથી આપતી કે પ્રજાનાં કુખો દૂર કરવા પ્રયત્ન નથી કરતી.

*

'થોડાક દિવસ ઉપર ચુંબની હાઇકોર્ટમાં ન્યાય મૂર્તિ કણિયા અને ન્યાય મૂર્તિ ગન્ધેશ મડ-કર સમક્ષ પૂનાના પુરંદરે-યુદ્ધોલકર લખ્તો કેસ નીકળ્યો હતો. એ લખ્તમાં બંને પક્ષો એક જ બારદાજી સોગ્રનાં, હતાં, પરંતુ હુકમ્યાને લખ

પહેલાં જુદા ગોત્રના એક માણસે દત્તક લીધી હતી. દક્ષિણી બાહણોમાં એમ દત્તક લેવાની પ્રથા હોવાનું કહેવાય છે. હિંદુ કાયદા પ્રમાણે એક જ ગોત્રનાં કુટુંબો વચ્ચે લગ્ન સંબંધ અર્થાત્ સગોત્ર લગ્ન નિષિદ્ધ છે, પણ આ કિસ્સામાં ન્યાયમૂર્તિઓએ દક્ષિણી બાહણોમાં પ્રચલિત એવી એ પ્રથાને આધારે એ લખ્તને કાયદેસર હરાવી સગોત્ર લગ્નના નિષેધનો અંતરાય ઓળંગી જવામાં આવી પ્રચવાળા સમાજને સહાયક થઈ પડે તેવો દાખલો બેસાડ્યો છે.

*

ગઈ તા. ૮મી એ અમદાવાદમાં હંસરાજ પ્રાગજી હોલમાં યુવરાતની એક ઉચ્ચ ગણાતી બાહણી ગાંધિના મંડળ તરફથી, ગાંધિની એક સુશિક્ષિત યુવતીએ સાસરીના, ત્રાસ અને અત્યાચારથી કંટાળીને દાઝી જઈને જીવનનો અંત આણ્યો હતો તે વિશે વિચાર કરી થોડું નિર્ણય કરવા એક જાહેર સભા યોજાઈ હતી તા. ૭મી મેને રોજ એ બહેનનું વડોદરાની ડૉક્ટરીન હોસ્પિટલમાં અવસાન થયેલું

આજથી પાંચેક વર્ષ ઉપર એ બહેનનું લગ્ન એની પોતાની જ ગાંધિના એક સુશિક્ષિત કુટુંબમાં થયેલું. સાસરા ક્રૈન્યુએટ હતા, રાષ્ટ્રીય કેળવણીની સંસ્થામાં આચાર્ય હતા તે જોલવાસ, પણ ભોગવેલો. એના પતિ પણ ક્રૈન્યુએટ હતા. એ બહેન પોતે પણ કોલેજના પ્રથમ વર્ષમાં પાસ થઈ ચૂકેલી હતી, અને બધી શકે તેવી હતી, છતાં લગ્નને લીધે જ કદાચ આગળ વધી શકી નહોતી. લગ્ન થયા પછી એ બહેન વડોદરા સાસરે આવીને રહેવા લાગી. શરુશરુમાં બધું ઠીક ચાલ્યું, પણ પછીથી સાસરિયાએ તાપ દેખાડવા માંડ્યો. એ બાહણી ગાંધિનાં કુલીન-અકુલીનના ભેદ યાપ છે અને જો કે આ બહેન પોતે કુલીન મનાતા વર્ગમાંથી આવતી હતી, છતાં સાસરિયાને વરપક્ષ તરીકેની અને અધિક કુલીન તરીકેની પોતાની અજ્ઞતાનું

બારે અભિમાન હતું. કમે કમે વિશાળ ઘરનો આખો ઠંસડોળો એકલી આ છોકરીને માથે નાખી દેવામાં, મેથુટાણીઓએ સંતાપવામાં, એને પિયર જવા નહિ દેવામાં, દમદાદી દેવામાં, એની નાની મોટા ખોડા શોધી કાઢીને માથી મગાવવામાં પેલી 'કુલીનતા' પ્રગટ થવા માંડી. દીકરી સાથેનો સંપર્ક તુટવાને કારણે દૂર વસતાં માથાપોને સ્વાભાવિક રીતે જ ચિન્તા થવા લાગી અને કોઈ ઉપાયે સાસરિયાં રીઝતાં હોય તો તેમ કરીને દીકરીને મુખી કરવા માટે વારંવાર દાંતમાં તરછું લેવા લાગ્યાં.

પણ પૂજા અને નૈવેદ્ય વિશેની જમાધરાજ અને વડીલોની અપેક્ષા અસીમ હતી અને પિયર પક્ષ જેમ જેમ નમતું મૂકતો ગયો તેમ તેમ એનાં નવલાં રૂપો પ્રત્યક્ષ થતાં ગયા. તમે કાગળમાં જમાધના નામની આગળ 'શ્રી.' કેમ ન લખ્યું? માથી માગો, તમારા ફલાણુ સમાને ત્યાં વિવાહ પ્રસંગ હતો ત્યારે અમારા પર કંઠાતરી કેમ નહિ મોકલેલી? એ એમની જાલ ખરીને? તો જાવ, એમને અહીં આવી વેપકમાં માથી માગી જવાનું કહો. માથી તો મમાતી, છતાં એ બહેનનો છૂટકારો થતો નહિ. પિયરિયાં યાક્યાં અને કોઈ પણ ઉપાયે દીકરીને આ દુઃખમાંથી છોડાવવા અધીર થઈ રહ્યાં. પણ દીકરી માને તે ને? લાગ મળતાં વાત છેડી ત્યારે દીકરીએ માથાપને કહ્યું: 'તમે સૌ અમસ્તાં મારી ચિન્તા કરો છે, મને કશું જ દુઃખ નથી. હું તદ્દન મુખી છું. મારું ઘર તો એ જ. જીવીશ પણ લાંજ, ને મરીશ પણ ત્યાં જ.' એનામાં શ્રદ્ધા હતી કે પોતાની મૂંઝી તિત્તિક્ષા કોઈ દિવસ તો ફળશે ને પોતાનું બાળ્ય સુધરશે.

પણ એના નસીબમાં મુખ લખેલું નહોતું. વાત વધતી જ ચાલી. પતિએ ઉપેક્ષા કરવા માંડી. અંગેળ અભ્યાસ કરવા ને પછી નોકરી કરવા એણે વડોદરા છોડ્યું

ને પત્નીને જોળખતો જ ન હોય તેમ વતંધા મોકલ્યો. એના ખીજા લક્ષના સંભવની વાતો પ્રજ્ઞ વહેતી થઈ, છતાં આ બહેન ધીરજ ધારી રહી. પછી કાણુ જાણે કયા પ્રસંગના આઘાતથી એની શ્રદ્ધા તૂટી તે એણે એક બેલી સવારે, સાસરા-સાસુ પરગામ હતો તે પ્રસંગનો લાભ લઈ, કેરાસીન છાંટીને જાતની હોળી કરી દીધી. ખર્ચર પહોંચતાં સસરા આવી લાગ્યા. પોતે અસ્વસ્થ હોવાથી શયનું અંતિમ સન્માન તો ન કહ્યું, પણ સ્વસ્થ રહીને વાત દાખી દેવાના પ્રયત્નોમાં રોકાયા ખરા. અસ્વસ્થ હોવાથી એમણે કેવળ એક જ ગાતિજનને વિશ્વાસમાં લઈને એની ને હોસ્પિટલના મહેતરોની પાસે હોસ્પિટલે આપેલી મદદા-માડી ખેંચાવી, ને એ જ કારણે પોતે વદૂર્ના માથાપને કે બાઇબાંકુને ખર્ચર પણ ન કહ્યો; પણ સ્વસ્થતાથી તે ને તે જ દિવસે કશીક સલાહ લેવા અમદાવાદ આવ્યા ને રોતોરાત મેલમાં પાછા પણ ફરી ગયા!

આમ એ બહેનના જીવન અને મરણ બંનેને બમાડવાનું જે ઘોર કુર્મ આ 'જેન-વાયલ' કુટુંબે ક્યું તે પ્રત્યે રોષ અને ધિક્કાર તો ઉપયુક્ત સમાજે વ્યક્ત થયો જ, ને આ પ્રકારનાં કુટુંબો સાથે લગ્નસંબંધ બાંધતાં પહેલાં કન્યાવાળાં માથાપોને એમાંથી બોધપાઠ લેવાની બલામણુ પણ કરી; પરંતુ એ ઠરાવનો તાર્ત્વિક ભાગ તો એ હતો કે ત્રાસ અને અત્યારના ગમે તેવા ભયંકર સંજોગોમાં પણ એવી વશ થઈ જવું કે હારીને જીવનનો અંત આણવો એ યોગ્ય નથી; પણ સ્વાવલંબી જીવન ગાળવાનો નિશ્ચય કરીને અન્યાય અને જુદમનો સામનો કરવો એ જ યોગ્ય ઉપાય છે.

વડોદરામાં એક બ્રાહ્મણ પુવકે કારેલી જામમાં એક હરિજન યુવતી સાથે લગ્ન કર્યાં.

સુરતમાં સુખલા દાજી નાંમના માણસે
પોતાની પત્ની પાલી પાસે પતિ તરીકેનો હક્ક
ભોગવવાની માગણી કરતાં પાલીએ ના કહી,
તેથી યુરસે યદ્ધ પાલીના શરીર ઉપર અત્યાચાર
કરી તેને બાલક કરી; તેથી પાલીએ જુઆ
જુમ કરી મૂકી. એટલે પાડોશીઓ દોડી આવ્યા.
તેથી પકડાઈ જવાની બીકે સુખલા પોતાની
શરીર ઉપર વ્યાસતેલ છાંટી સળગી મર્યો,
ને બાઈને હોરપીટાલમાં લઈ જવામાં આવી.

વડીલા રાજ્યના કેરાળામાં એક આદિવાસી
વિધવા બાઈ કડવીએ પોતાની બાવીસ વરસની
દીકરી રંભારું સગપણ રાબડોટમાં રહેતા
માણેકલાલ રામરામ નામના બીજવર સાથે
કર્ણું હતું અને વૈશાખ સુદ ૯ નોમતા લગ્ન
લખી આપ્યા હતાં, પણ પછી ખખર પડી કે,
કન્યાને એક જ આંખ છે, એટલે વરરાજા
પરણવા જ આવ્યા નહિ અને લગ્નનો દીવસ
પસાર થઈ ગયો. દનેસાં ગવાતાં ગીત પણ બંધ,
યદ્ધ ગયાં અને કન્યાને ઘેર બેગા થયેલા સગાં-
વહાલાં પણ વાતો કરતા પાછા ચાલ્યા ગયા.

યાજ્ઞા પાસે નરિહીમાં વેપાર કરતા ડહર
કાનજ હરજીવનની એક સ્ત્રી ત્યકતાની રિયતિમાં
હયત છે. એના કારણ-પોષણ માટે કંઈ
વ્યવસ્થા ચૂકી નથી બાણી. આ સ્થિતિમાં
બમ-ખંભાળિયાના એક કાપડના વેપારીની
મદદથી ૪૫ વર્ષના કાનજીએ સલાવાતા ડહર
પોષટની સોળ વર્ષની દીકરી રાન્તા સાથે
વેલિયાણ કર્ણું, રાન્તાએ, આ સાથે વાંધો
લેાવ્યો, પણ તે વખતે લી કંઈ પરિણામ
આવ્યું નહિ. ઉત્તરે રાન્તાએ એના બાઈ અને
બનેયોને વિનવિ કરી, પિતાને સારાજવવામાં
નિમ્મળ ગયેલ બાઈ, બહેનને પોતાની સાથે
યાજ્ઞા લઈ ગયો અને રાન્તાની ઈચ્છા મુજબ
ત્યાંના જ એક સુંવાન સાથે દહરની એક
સંસ્થાના આશ્રયે લગ્ન કરાવી આપ્યાં. આ

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

વાતની કાનજીને ખખર પડતાં પોતાની સાથે
બેઠું સગપણ થયું છે એ બાઈને ધીબ સાથે
પરણાવી દેવા માટે રાંતાના બાઈ અને બનેસી
સાથે એણે લોકાણાવાતિને ફરિયાદ કરી.
રાતિ સમય રાંતાએ સ્પષ્ટ બાણી ટીકું કે
પિતાએ પોતાની અનિચ્છા છતાં કરેલ સગપણ
પોતાને આન્ય નહોતું. ખોતે કરેલ લગ્ન
સ્વેચ્છાથી કરેલ છે. રાંતાની આ હિમન
રહિયુસ્ત રાતિ-અગ્રેસરોને નરમી હોય કે
પછી કાનજીની લાગવગે પડેલિયાને શરમગ્યા
હોય, એ તેમ હોય પણ રાતિ આ બાઈને
દંડ દેવાનો વિચાર કરે છે.

ખખર (સલાખા) માંથી ૧૫ વર્ષ પહેલાની
એક નખી જતી સંધ્યાના અંધકારમાં ત્યાંના
ગરાસિયા રસુભા ગોરજામતી એક હરિજન
બાઈને બળેને વધતા જતા અંધકારમાં ઝડપી
પગલાં ભરી ઝોમળા જતા મામતા હતા.
અંધકાર વધ્યો ને એ અદસ્ય બન્યા. પ્રભાતે
ખખર પડી કે રસુભા મૂમ થયેલ છે.

હરિજનગાઈ સાથે નાસી જનાર આ
ગરાસીઆનો રાતિએ અધિકાર કંઝો. સેઠ-
પાત્રો વિશિષ્ટ બસી ન રહ્યાં પણ એ હિમ્મત-
ખલ્તાનું પાપ કોને લો સદન કરવું પડે છે.
આ બાઈને આજ ત્રણ હોકરાં છે, પડવું દેને
રજાલીને એ રસુભાએ ગામમાં આવવો અને
રાતિમાં બળવાની ઇચ્છા બતાવી.

હાલની અનાજ વગેરે પરિસ્થિતિનું જરાય
કુરખ લગાડ્યા વિના રાતિના અગ્રેસરોએ
શ. ૨૦૦ દંડ અને રાતિમાં ચાર ગામને
બજણવારે આપવાની શિક્ષા કરી. તે અતુસાર

રસુખા તા. ૧૬ મીએ જ્ઞાતિબંધુઓને જમા-
ડીને પવિત્ર થયા છે. અને જન્મનારા જ્ઞાતિ-
જનોને રક્ષણતાં મુદાએલાં બાળકોની દયા પશુ
નથી આવી.

*

‘મહેસાણા’ પ્રાંતમાં પંદરેક દિવસ પરંપ્રેક
મારવાડીની જુવાન સ્ત્રી એકાએક અદૃશ્ય
થવાનો બનાવ પોલીસમાં નોંધાતાં બાળુબાળુ
તપાસ આરંભાઈ હતી. દરમિયાન અત્રેના
એક વણિક અમુક શખ્સો સાથે એક સ્ત્રીને
શ. ૮૦૦માં સોદો નક્કી કર્યો. વણિક પેલી
સ્ત્રીને જોઈ આવ્યો અને અગાઉથી શ. ૨૦૦
આપ્યો. તેવામાં અખબારમાં મારવાડી સ્ત્રીના
ગુમ થવાના સમાચાર વાંચતાં પોતે દુઃખાયો
છે તેવી જાણ થતાં પોલીસમાં દરિયાદ આપતાં
પોલીસે એક શખ્સને પકડીને કેસ કર્યો.

*

કાઠિયાવાડના ઠાંક ગામમાં એક બાવાજીની
પરણી કન્યા માંડવામાં ધૂણી અને પોતાને
તે ગામની કોઈ દરજણ બાઈ વળગી છે એવું
ધૂણતાં ધૂણતાં જણાવેલું. આથી આ વળગાડ
ફેર કરાવવાં કોઈના તરફથી સૂચના થતાં
કેટલાક લોકોએ, કહે છે કે, પેલી દરજણ બાઈને
બળજબરીથી પછાડીને ચમારના ઘરનું પાણી
પાણું. ચમારના ઘરનું પાણી પાવાયી બવિષ્યમાં
કોઈને ‘વળગી’ શકાતું નથી એવી માન્યતા
પશુ પ્રચલિત છે.

ત્યાર બાદ દરજણ જ્ઞાતિએ આ બાઈને
સામાજિક બહિષ્કાર કર્યો અને ઘમોદર કુંડમાં
રનાન કરી આવી તો જ્ઞાતિ તેનો સ્વીકાર કરે
એમ જણાવતાં આ બાઈએ આ વિધિ પશુ
પતાવી. પશુ આ ઘટનાથી દરજણ બાઈના
હિલ પર સ્વમાનનો એવો કાતીલ ધાંલાયો
કે તેણે એક મહાદેવની જગ્યામાં આવેલી
વાવમાં પડતું મૂકી પોતાના હૃદયનું જીવનનો
અંત આણ્યો.

*

મુંબઈમાં પોંજરા પોળ લેખનમાં કંપોળ
વાડીમાં શ્રી. નારણદાસ કરસનદાસનાં પુત્રી
તેમની સંમતી વગર લગ્ન થતાં હોવાથી
લગ્નને દિવસે જ ગૂમ થયાં; તેથી આવેલા
મહેસાનો પાછો ગયા; પશુ બીજો દિવસે
કન્યાનો પત્નો મળી ગયાનું કહેવાય છે.

*

કદલાલના મુખીમતાદાર કુટુંબના શ્રી.
કુલાભાઈ દેસાઈબાઈના પુત્ર બીખભાઈને
તેની પત્ની બાઈ શાન્તાએ રાતના મે
વાગ્યાના સુમારે ‘મને તાપોલીઆં થયાં
છે અને મનિકી માટી લેવા જવું છે,
માટે ચાલો મારી સાથે.’ એમ કહી તેના
પતિ બીખભાઈને ગામ બહાર લઈ ગઈ.
રાત્રીની નિરવ શાંતિમાં તે એકાએક બીખા-
ભાઈ ઉપર રણચંડી માફક છુટી પડી અને
તલવારના ધા કર્યો. બીખો નાસવા જતાં
જમીન ઉપર ટળા પડ્યો. આથી શાન્તાએ
તેની છાતી ઉપર ચડી બેસી, બીખ કેટલાક
વધુ ધા કર્યો હતા. મદદ માટેની જુઓ સાંભળી
આજુબાજુના ધારાળાઓ જાગી જતાં તેમણે
ત્યાં દોડી જઈ બાઈને પકડી લીધી હતી.

બીખાને સારવાર માટે કપડવંજ સર-
કારી હોસ્પિટલમાં ખસેડ્યો છે તથા બાઈ
શાન્તાને પોલીસે અટકમાં લીધી છે.

*

અમદાવાદ તાબે ગોધાવીમાં સસી નામની
બાઈએ પોતાના પતિ મનલાલ પોપટલાલની
વધુ પડતી હવસખોરીને સંતોષવાની ના
પાડવાથી પતિએ પત્નીનું નાક કાપી નાખવાને
લીધે. પતિને પંદર માસની સજા અને સો
રૂપીઆ દંડ અગર ત્રણ માસની વધુ સજા થઈ.

*

હળવદમાં એક બાઈએ પોતાની બીજી
પત્નીને પશુ જીવતી જલાવી દીધી છે. પહેલી
વારની પરણેતર પત્નીને પશુ તેણે આ રીતે
અંત કરી કહેવાય છે.

ડોક્ટરમાં સર્પદંશથી બે સ્ત્રીઓ મરણ પામવાથી ડેરી-સાખને પકડવા સુધરાઈએ ઇનામો કાઢ્યા છે.

*
પ્રધાનત્રીપુટીમાંના શ્રીયુત ક્રીપ્સની માંદગીના ખચર સાંભળી શ્રીમતી ક્રિપ્સ હૈદમાં ઓવી પહેંચ્યા છે.

*
બંગાળમાં રેલ્વે ટ્રેનોમાંથી હિંદુઆળાઓ અને યુવતીઓના અપહરણનો હિપદ્રવ વધ્યો છે.

*
ભાવનગરના શેઠ જેઠાલાલ પ્રેમજી એડનવાળાએ તેમના પત્ની શ્રી. દિવાળીના નામે કંસારા બોર્ડિંગને પોતાનું મકાન તથા સાડત્રીસ હજાર રૂપિયા ભેટ આપ્યા.

*
અમદાવાદની ઔદિચ્ય સહસ્ત્ર આલાવાડી સાડાચારસો આઠાણુ ગાતિ તરફથી તેમની નાતનાં વિધવા બહેનોને આર્થિક મદદ આપવાનું જાહેર થયું છે.

*
બીલખાના યુવરાજ શ્રી. જસવર્તસિંહજીનાં લગ્ન મંડીના મદારાજ સર જાગેન્દ્રસિંહજીના કુંવરી સાથે હથેવાળે મંડીમાં થયાં.

પોરબંદર રેલ્વે પકડેલ બહારવટીઓ ઓસમાન સાથે રાણાવાવતી કુંભારજી મંજા પશુ પકડાઈ છે.

*
યુક્ત પ્રાંતની જેસોમાંથી સ્ત્રીવોડો કાઢી નાખી સ્ત્રીઓ માટે એક ખાસ અલગ જેલ જ રાફ કરવાની સૂચના થાય છે. સ્ત્રી ગુન્હેમારો વિગે સુધારાએ સૂચવવા શ્રીમતી સુમેતા કીપલાની, શ્રી. પૂર્ણિમા બેનરજી અને શ્રી. સરલાદેવીની એક એક સમિતિ નીમવામાં આવશે.

*
મુંગમમાં રહેતી ઇકબાલ-જન બંગાળી નામની મુસ્લીમ યુવતીએ પોતાનો પતિ મુઝફ્ફર દુસેન ઘાતકીપણું શુઝરતો હોવાનું જણાવી છૂટાછેડા માટે ફરીઆદ કરવાથી કોર્ટે તેને છૂટાછેડા અપાયા.

*
વડિઆનાં નગરશેઠ કેશવજી મોનજી ખેતાણીએ પોતરાનાં સ્વ. પત્ની શ્રી. રતનબાઈ ખેતાણીનું નામ જોડવાની ચરતે મુંગમ જૈન ટેમ્પલની મંડળને આશ્રયે ચાલતી જૈન પાઠશાળાને રૂ. સદા લાખનું દાન કર્યું.

ગોધરાહાઈરુકલમાં બચ્ચાના એક વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થીની ઠોળને કલા વિના બહાર ગામ ચાલ્યાં ગયાં. તેઓ લાંબા વખતથી એક બીજાના પ્રેમમાં હતાં.

*
જનમનગરમાં બહુચાળી કુટુંબની એક સગમી સ્ત્રીએ, પીયરમાં લગ્ન પ્રસંગે જવાની સામુએ ના કહેવાથી, અગ્નિ-રનાન થયું.

*
મીંક્તી રોશન નામની બાઈનું શકમંદ અવસાન થતાં તેના પતિ લાલખાં અખીર-ખાની ધરપકડ થઈ છે.

*
વાંચની જમના નામની વિધવાબાઈ પોતાની દીકરી સાથે રાજકા જતી હતી ત્યારે માર્ગે જેસા દાકરડાએ તેમને લૂંટી લેવાની જેસાની ધર-પકડ થઈ.

*
કડીમાં દયા દિયાવાળ ગાતિના એક યુવકે ૨૦ વર્ષ પહેલાં એક આઠાણુ વિધવા સાથે લગ્ન કરેલું. તેમની પુત્રીનાં લગ્ન ગાતિના એક અગેવાનના પુત્ર સાથે થયાં તેમાં ગાતિના અગેવાનોએ ભાગ લીધો હતો.

શ્રી. અરુણા અસરકબલી
અને તેમના બેડીદારોએ કરેલ
નિવેદનમાં બીડીયા ડેમીનેટ
મીશનની ફરખારોનો અસ્વી-
કાર કરવા મહાસભાને અનુ-
રોધ કર્યો છે.

*
ગોધરામાં એક મહાનનો
અરુણાટ્ટી પડતાં નીચે ઉમેલાં
બે બાળકોને અરખામાં બેઠેલી
બે યુવતીઓ ધાપલ થઈ,
તેમાં લીલા નામની સોનારણ
યુવતીની હાલત ગંભીર છે.

*
કારમીરમાં સ્ત્રીઓ ઉપર
પણ ગોળાખાર થયા હોવાનું
જાહેર થયું છે.

*
વૈશાખ મહિનામાં એકલા
અમદાવાદમાં જ પાંચ હજાર
ઉપરના લોકો થયાં.

*
મદ્રાસમાં સ્ત્રીઓ માટેની
તાલીમ છાવણી સીતાનગ્રામ
ખાતે ખુલી મુકાબ છે.

*
જૂનાગઢના હાઈકોર્ટના
૬૫ વર્ષની ઉંમરના જજ મી.
શેખે મંગરોળમાં ૨૦ વર્ષની
કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું.

*
મુંબઈ યુનિવર્સિટીની મે-
ટ્રીકની. પરીક્ષામાં આ વખતે
કુ. સુદીલા રઘુનાથ મહેનદાએ
(નાસીક સેન્ટર) ૫૯૦ માંક
મેળવી બીજા નંબરે પાસ થયાં.

અમદાવાદ ફરીઆપુરે હર-
માનવાળી પોળમાં રહેતા કડવા
પાટીદાર શ્રી. જીવીલાસ યુલા-
ખીદાસ. પાનાચંદ લાડીઆએ
પોતાની પત્ની હયાત છતાં
ફરી લગ્ન કર્યું છે.

*
મટાલીમાં રાજશાહીનો
અંત આવતાં મટાલીના રાણી
મેરીઆએસ તેમનાં ચાર બાળકો
સાથે કૂચમાં બેસી નેપલ્સથી
દક્ષિણ તરફ ગામ્યાં ગયાં.

*
નાતાલ દિવસે ડેવિસના
આદેશ મુજબ નાતાલની સર-
કારની નેટુકમી બધાં ધારાઓ
સાથે સત્યાગ્રહ કરવા સ્ત્રીઓની
પહેલી ટુકડીએ પરવાના વિના
નાતાલમાં પ્રવેશ કરવાનો નિર્ણય
કર્યો છે.

*
કચ્છ રાજ્યના એક શ્રીમંત
અમલદાર ૫૩ વર્ષની વયે
તેમની જ ઠામની એક ૧૩
વર્ષની બાળા સાથે ફરી લગ્ન
કરવાના હોવાથી વાત જાહેર
થઈ છે.

*
કર્ણાટી પાસે જંગલમાં
ટ્રેન અકસ્માતમાં મૃત્યુ પામેલ
સ્ત્રીના પતિએ, પોતે સહવાસ,
હુંફ અને પ્રેમ તથા કાળજી
અને ગૃહસ્થાશ્રમની સેવાઓ
શુભાખ્યાનો ફરીઆદમાં ઉલ્લેખ
કરીને સરકાર સામે ૧૦૫૨૫
રૂપીઆનો જાહેર માગ્યો છે.

ન્યુયોર્કમાં ૧૭ વર્ષની
કુમારી ડોલોરેથી અધ્યાત્મી સાથે
એડવર્ડ પાર્ક નામનો માણસ
પ્રેમમાં પડ્યો હોવાથી તેણે
પોતાના ફરીફરતુ ધર સજાગવી
દીધું.

*
મુંબઈમાં આગાખાન બોએ
લેડીઝ કોરના મેળાવડા પ્રસંગે
શ્રી. કાતમાખાઈ ડી. કે. કાળે
જાણીએ હતું કે, ના. આગા-
ખાનના હીરકે મહોત્સવ પ્રસંગે
બહેનોએ બહાર ગામથી આવેલી
ટેલલીકબહેનોનાં ધાવણાં બાળકો
પણ ધવરોળ્યાં હતાં.

*
ક્રિસના જંગલોમાં પ્રા.
મેથાઇલ બટ્ટીને લાંબા વખત
સુધી દૂધ રહી શકે અને ફાટી
જાય કે બગડે નહિ એવા રસા-
યણની શોધ કરી છે.

*
વીતેપારલે મ્યુનિ. ને મુંબઈ
સાથે જોડી દેવા શ્રી. લીલા-
બહેન શાહે વીતેપારલેની સમામાં
બાવણું કર્યું.

*
ધરમશાલા ગામમાં કેસની
તપાસ માટે મયેલ પોલીસ
સબ ઇન્સ્પેક્ટર ઉપર દુમયે
કેડી ત્રણ સ્ત્રીઓએ તેમને પૂરી
પૂરી ઘીલા હતાં.

*
પહેરામણીની પ્રથા ફર
કરવાનો ઠરાવ બીદારની ધારા-
સભામાં શ્રી. સુખલાલસિંહ
રજુ કરવાના છે.

મુંબઈમાં સુરક્ષિત બહેનોનું
યુનીયન, વિદ્યાર્થીનીઓને દોર-
વણી આપવા શ્રી. હલીમારાહ
મહમ્મદના પ્રમુખપદે રચાયું.

*

બેલીવીસમાં એક સ્ત્રીને
બાવીસ વર્ષથી જર્મન રહી છતાં
બાળકનો પ્રસવ થતા ન હોવાથી
બાવીસ વર્ષ પછી તબીબેએ
રક્તક્રિયા કરીને બાળકને બહાર
કાઢ્યું છે.

*

વડીઆમાં એક યુવાન
બાલક બાઈએ કુનો પૂર્યો.

*

માઠીમ (મુંબઈ)-
માંથી એક મરાઠા યુવકની પત્નીને
મગાડી જવા માટે ખીમજી
વેલજી નામના યુવાનની ધર-
પકડ થઈ.

*

કાનપુરમાં એક યુગ્મે લગ્ન
વખતે પોતાનાં લોહીથી પ્રતિજ્ઞા
કરી પોતાનું જીવન દેણે ધરવા
નહી કહ્યું. તેમણે એક ખરડા
તૈયાર રાખ્યો ને ચાર ફેરા
કર્યા પછી એના પર પોતાના
લોહીથી સહી કરી. એ યુગલનું
નામ શ્રી. હેટનાથ મોટા અને
શ્રીમતી કામિની કૌલ.

*

બાણીતા દિલ્લિ પ્રાચ્યસર
અને દિલ્લિમાં શ્રી. સોરાબ
મોદીએ બાણીતા દિલ્લિ નદી
મહેતાબ બાલ સાથે સીવીલ
મેરજ કર્યા છે. મહેતાબને
આગલા ધરખો એક દીકરા છે.

જવાલપુરના સાતેમ ગામે
આવેલા એક દરિજનના છોકરા
મુનસાડ ગામે એક દરિજનની
સગીર વધની નાની બાળા સાથે
લગ્ન કરવા જન કાઢી મામતે
પાદરે જતાં તેની સામે મનાઈ
હુકમ ચવાધી વરરાજ ગામને
પાદરથી જ કન્યા વગર પાછા
કર્યા છે.

*

વડોદરા સરકારની ઓફી-
સના એક દરિજન ગ્રેન્યુએટે
પોતાની પત્ની તથા બાળકો
હયાત છતાં સોજવાની એક
દરિજન બાઈ સાથે ફરી લગ્ન
કર્યા છે.

*

સુરત જીલ્લાના દેગામના
સુધાર પરસોતમગોવિંદે પોતાની
પત્નીના માસથી કંટાળ્યા કુવામાં
પડતું મૂક્યું પણ તેને જગ્યાથી
હીંચા છે.

*

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની પેટા
સમિતિમાં સ્ત્રીઓના હક્કનાથા
માટે હિંદના પ્રતિનિધિ
તરીકે ગયેલા શ્રી. હંસાખડેન
મહેતા મુંબઈ પાછા આવી
પહોંચ્યા છે.

*

બદાયની સગીર ઉમરની ૧૧
વર્ષની બીલ છોકરી અમરુરા
વિગેરે લેવા સીમર્મ ગઈ હતી
ત્યારે જકરા ચારતા પોતા
નામના ભરવાડે તેના ગર્ભમાં ફૂંચે
મારી, કુપાડી જઈ, બળાકાર
કરવાથી બાળા બેબાન બની
ગઈ હતી.

મીખલી તાલુકાના પીપલ-
દારાનાં પરસોતમ બીમલાની
વીધવા બાઈ જુહીને ડાકણ
કંઠીને ધારીયું મારવા માટે તેના
દિયર લાખા સામે કેસ ચર્ચો.

*

શહેનશાહના જન્મ દિવ-
સની નવાજેશમાં કાશ્મીર
અને જમુના મહારાણી શ્રી.
તારાદેવીને હાથપીરીયલ ઓડેર
બાઈ કાઢીને અને સી. પી.
ના રામપુર જીલ્લાના કોડલા
એરેટના જમીનદાર શ્રીમતી
વિષ્ણુપ્રિયાદેવીને, રાણીના
ખીતાબ મળ્યા. ખંડીના
ના. રાણી સાહેબ શ્રી.
કુસુમકુમારીને કેસરે હિંદનો
સુવર્ણચંદ્રક અને શ્રી. શાન્તા-
બાઈ એમ. પી. દેસાઈ.
(સીએમ) અને શ્રીસીસ જ્વાહર
વખારીઆ (અમદાવાદ)ને
સોવરચંદ્રક મળ્યા.

*

ભરૂચના સિટિ પોલીસે હમીદ
ગુલાબ, સાનજી અને નાથા એમ
ત્રણ ગુપ્તશોની મહમદપુરા
ગામવાડના પીટલ નાનુના
ધરનાં બારણાં તોડી વીસ વર્ષની
એક યુવાન સ્ત્રી પર બળાકાર
કરવા માટે ધરપકડ કરી છે.

*

ધુળીઆ મ્યુનિસિપાલિ-
ટીમાં પ્રથમ સ્ત્રી સંભેય તરીકે
સૌ. જયમતી ગુલાબચંદ શાહ
ચૂંટાયા છે.

હજવદના એક-ઔદિચ્ય
આહારે તેની પત્ની હયાત
છતાં, તેને રજાવાળીને બીજી
કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું.

મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં એન્લુ-
એટ મતદાર વિભાગમાંથી
ખાલી પડેલી જગ્યાએ માટે
શ્રી. કાન્તાબહેન ખાંડવાળાએ
ઉમેદવારી નોંધાવી છે.

અમદાવાદમાં માણેકચોકમાં
છાણા વેચવા આવેલી તેર
વર્ષની સગીર રખારણુ યુવતીને
ઉપાડી જવાના શુદ્ધા માટે
તપાસ કરતાં એલસધીજમાંથી

તે બાળાનો પત્તો મળ્યો. પોલીસે
અમરસિંહ નામના યુવાનને
પકડ્યો છે.

અમદાવાદમાં પુખ્તાનામની
એક સાંખ્યવાદી યુવતીની છેડતી
કરવા માટે જમાલપુરમાં રહેતા
કનૈયાલાલને નવ માસની સજા
થઈ.

રાજકોટમાં ઠડવીખાષ
કન્યા વિદ્યાલયની ઉદ્ઘાટન
ક્રિયા સી. ભક્તિલક્ષ્મીબહેન
દેસાઈના હાથે થઈ.

પચાસ વર્ષની ઉમરના
અંબાતનાં એક પ્રતિષ્ઠિત
આંગેવાન વેપારીએ પોતાની
બે પત્નીઓ અને ચાલુ વર્ષની
દોકરો હયાત છતાં એક મંજર
કન્યા સાથે ફરી લગ્ન કર્યો.

પાટીતાણીમાં જુગારમાં
હારી ગયેલ એક જુવાને પોતાની
પત્ની પાસે દાગીના ને પૈસા
માગતાં, ના પાડવાથી તે જુવાન
પોતાની પત્નીનું ખૂન કરી તેનું
શબ ઉઠાવી નાસી ગયો હોવાનું
કહેવાય છે.

સ્વીકાર

લાલુકતી જવાળા (લેખક) શ્રી.

રામુભાઈ અમીન. પ્રકાશક: નવચેતન સાહિત્ય
મંદિર, બદ, અમદાવાદ. સામાજિક નવલકથા
પાકું પુકું પૃ. ૨૪૮ કિં. રા. ૪-૦-૦)

રજની (લેખક. શ્રી. ચિરંતન. પ્રકાશક:
ઉપર મુજબ. સામાજિક નવલકથા. પાકું પુકું
પૃ. ૨૬૪ કિંમત રૂ. ચાર)

હિંદની અંગ્રેજ વેપારશાહી: ઇ.
સ. ૧૬૦૦ થી ૧૮૦૦ સુધીની ઐતિહાસિક
માહિતી, (લેખક: શ્રી મગનભાઈ ન્ધુલાલ
દેસાઈ. પ્રકાશક: ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ
હાથ જનાવટનો કાગળ. પાકું પુકું. પૃ. ૩૫૮
કિંમત રૂપિયા ચાર).

Our National Flag (લેખક:
શ્રી કપિલાબહેન દોઢર. પ્રકાશક: પદ

પ્રકાશન લી. મુંબઈ. બાળકો માટેની સચિત્ર
પુસ્તિકા. કાંચું પુકું પૃ. ૨૦ કિંમત છ આના)

ગૂર્જર અંધરતન કાર્યાલય તરફથી
પારકા ઘરની લક્ષ્મી: (લેખક: શ્રી.
જયભિષ્મુ. સામાજિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ,
પાકું પુકું. પૃ. ૨૫૬ કિંમત રૂ. સાડા-મુઠ્ઠા.

ખાટીમીઠી બાળ વાર્તા (લેખક:
શ્રી. મનુભાઈ નેધાણી. બાળ વાર્તાઓનો
સંગ્રહ. ત્રીજી આવૃત્તિ. પૃ. ૧૨૮ કિંમત
સવા રૂપિયા)

કલ્પેશ (મૂળ લેખક: શ્રી. વા. વિ. નેધી.
અનુવાદક: શ્રી. શાન્તાબહેન મનુભાઈ દેસાઈ.
છટાછેડા લેવા તલસતી બહેનોની મનોવેદના
બધી પત્રો. પાકું પુકું કિંમત રૂ. બે.)

સોરઠો ઘરવીરો. (લેખક: મનુભાઈ
નેધાણી. કિંમત બે આના.)

અછતવાળા વિસ્તારમાં સગવડો અને દશ વર્ષની ઉંમરની બાળકો માટે મફત દૂધ આપવાનું મુંબઈ સરકારના પ્રધાન શ્રી. દિનકરરાવ દેસાઈએ જાહેર કર્યું છે.

બંગાળામાં પોતાના બાળકને ખાવાનું આપવાની સગવડ ન હોવાને કારણે એક માતાએ આપઘાત કર્યો.

અમેરિકાની 'તાજ વગરની મહારાણી' ગણાતી શ્રીમતી ડોનેલીઅસ અન્ડરવીલે ૮૦ વર્ષે પુનર્જન્મની ઇચ્છા જાહેર કરવાથી ૭૦ વર્ષનો આક્સે એન્ડ્રીમનરા તેને પરણવા તૈયાર થયો છે.

બીજાપુરમાં હરિજન કન્યા મંદિર શ્રી. બાલાસાહેબ ખેરના હાથે પ્રવૃત્ત મુકાથું.

ગોહારમાં મહિલા કોલેજ સ્થાપવા ધનપતિ શ્રી મનમયદાસેન દાસજીએ એક લાખ રૂપિયા આપ્યા.

કાંગ્રેસમાં દેરાસરમાં આસતી જિતારતાં કપડું સળગવાથી એક જૈન મુઠની-દાઝી મધ.

મુંબઈ રજીસ્ટર શીલમ કંપનીવાળા ગોહરખાતું તથા ચંદુલાલ શેહેને શતચિત્ર મહોત્સવ પ્રસંગે શ્રી. લીલાવતી મુનશીના પ્રમુખપદે માનપત્ર અપાયું.

રાજપીપળાના મહારાજા સાહેબ વિલાસતમાં છે ત્યાં તેમના રટાઈમાં એક પ્રૌઢ અંગ્રેજબાઈ હતાં તેમની સાથે મહારાજાએ લગ્ન કર્યાં છે. આ બાળકને બે સંતાનો હોવાનું કહેવાય છે.

નાગપુરમાં ગ્યારસો રૂપિયામાં એક હરિજન પોતાની દીકરી સીંધીને ખાનામાં લખી આપેલી. પાછળથી પૈસા પાછા ભરવાની સગવડ ન થવાથી તે હરિજનને પોતાની પુત્રી સિંધીને સોંપી દેવી પડી છે.

વંશદરામાં અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના મહામંત્રી શ્રી. કુમરમજહેન સયાનીના હાથે શિક્ષણસાક્ષ પ્રવૃત્ત મુકાથું.

મુકત પ્રાંતમાં હોરાકામાં એક અજળનો કિરસો બન્યો. લગ્ન માટે એક જન ત્યાં મધ તે વેળા ઉમર પડે વચ્ચે પહેરામણી સંબંધમાં વધિ પડયો. છોકરી હતી જાનનારની એટલે નર પક્ષ વાળાએ છોકરાને ભગાડી દેવાનો વિચાર કર્યો પણ જાનનારે તેો આખી જાનને જ ગિરફતાર કરી લીધી!

સુરત શહેર સમિતિના પ્રમુખ તરીકે શ્રી જ્યોત્સ્ના બહેન શુક્લ અને ઉપપ્રમુખ તરીકે શ્રી. વસુમતીબહેન દાકર મુકાથું.

સીતાપુરમાં કમળાબાઈને એક પુત્રી જન્મી. તેને માયાના પાછળના ભાગમાં બે શીંગડા, ચાર દાંત ને મણી ગોઠી આંખો છે. જન્મ વખતે જીભ બહાર લટકતી હતી. બાળકી જીવે છે.

શ્રી. વિજયાલક્ષ્મી પંડિતના પુત્રી કુ. ચંદ્રદેબા અને રિકાપી પત્રકારિવરોએ અભ્યાસ કરી પાછા આવ્યા પછી નેરાનક હેરલ્ડ ના તંત્રી ખાતામાં જોડાયાં છે.

સીસીલીના એક ખામ રાજાગમાં ચૂંટણી હતી. ત્યાંના પુરુષોએ નક્કી કર્યું કે સ્ત્રીઓને મત આપવા જવા ન દેવી. પરિણામે તમામ પુરુષોએ પોતા પોતાના ધરની સ્ત્રી-મતદારોને તાળામાં ગોંધી દીધી. માત્ર બે જ સ્ત્રીઓ કે જે શિક્ષિતાઓ હતી તે જને કાઢી ગોંધનાર ન હતું તે જ મત આપી આવી.

જાણીતા જૈન સંપાદક શ્રી. પરમાર્નદ કુંવરજી કાપડીઆનાં પુત્રી કુ. ચાક્રીલા એમ. બી. બી. એસ.ની પરીક્ષામાં પાસ થયાં અને સર્વોચ્ચમાં પ્રથમ આવવાથી ગોલ્ડ મેડલ મળ્યો. તેમનાં બીજા પુત્રી કુ. ચીત્રાકરી બી. એ.માં પાસ થયાં.

ભારતીની નવી ફૂલ-છાંખ

શ્રી. ડ. મા. મુનશી

શ્રી. ધૂમકેતુ

તવલિકાઓ : મારી કમળા, અને બીજી વાતો નામે બાણીતા પુસ્તકની નવી આવૃત્તિ. સરસ ગેટઅપ : કિંમત રૂ. ૬-૮-૦૦

પૃથ્વીવદ્લલ : ગૂજરાતી વાચકોને જે પુસ્તકે આકર્ષ્યો તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ મૂળ, અને માન્યપેટના તૈલપના અગામાં મૃણાલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નવું જીવન બેસ્યું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦૦

પરશુરામ : ગૂજરાતના સાહિત્ય-ઇતિહાસમાં અદ્ભુત પ્રકાશન. એક મહાન યુગસૂચકની પ્રેમ-શૌર્યભરી નવલકથા. 'લોમહર્ષિણી' ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિ. રૂ. ૬-૦-૦૦

ગૂજરાતના ધરધરનું રસભર્યું વાંચન ચર્ષ પડેલી : ગૂર્જર મહારથીઓના વિજય-શૌર્યની કથા રજૂ કરતી ચૌલુક્ય નવલકથાવલિનાં છ પુષ્પો :

વાચિનીદેવી	૪-૮-૦૦
ચીલારંધી	૪-૮-૦૦
રાજસંન્યાસી	૪-૮-૦૦
કર્ણાવતી	૪-૮-૦૦
રાજકન્યા	૪-૮-૦૦
જયસિંહ સિદ્ધરાજ	૪-૮-૦૦
: નવું પુસ્તક :	
ત્રિભુવનગંડ સિદ્ધરાજ	૪-૮-૦૦

શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી

એકતારો : મગનનો સુંદર સંગ્રહ, નવી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦૦

ચૂંદડી લાગ ૧-૨ : લમગીનોનું નવું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦૦

રઠિયાળી રાત બા. ૧ થી ૪ : જીવનની રાતોને અજવાળનાર ગીતો. કિ. રૂ. ૬-૮-૦૦

ગૂજરાતનો જય બા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૬-૮-૦૦

જેલ ઓફીસની ખારી : જેલ જીવનમાં ધમકતા અનંવેદ્યાં. કિ. રૂ. ૨-૪-૦૦

પ્રતિમાઓ : રૂપેરી પડાઓ ઉપર અજાણી અચેતી સુંદર વાનીઓ. કિ. રૂ. ૨-૮-૦૦

શ્રી. જયભિષ્ણુ ફૂલ

શીલ ને સંસ્કારથી ઓપતી જીવન અને ભાગૃતિથી ભરપૂર સ્ત્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારકુ ઘરની લક્ષ્મી : કિ. રૂ. ૩-૮-૦૦
બૂના અને નવા જમાનાની સ્ત્રીના જીવનની વિધિવિધ દષ્ટિકોણથી ચર્ચા કરતી નવલિકાઓ એકે બાળવો ૨-૦-૦૦
એક સ્ત્રી ધરને ખૂણે બેસી શીલ ને સંસ્કારભર્યો બાળવો કેમ જગતી શકે તે ચર્ચાતી. નવલકથા આંસી-રાણી ૩-૦-૦૦
રાણી લક્ષ્મીબાઈથી, કનૈલ લક્ષ્મી સુધીનો પ્રેરણાભર્યો આઝાદીનો ઇતિહાસ. સ્ત્રી ધારે તો ઇતિહાસ સજી શકે છે: એ દાખવતો મહાન ગ્રંથ

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

શ્રી: શુભવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથીમાંડી આજન્મધીની તવારીખ આપતો સુંદર જીવનપરિચય. જેને બે બે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. શનિનાં અદ્ભુત સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

*

શરદખાખુ

સમાજના પ્રશ્નોને છણતી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને રપથ કર્યો છે.

સુંદર નવલકથાઓનો સેટ

શ્રીકાંત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦૦
પદ્મીસમાજ	૨-૮-૦૦
પરિણીતા	૧-૦-૦૦
અંદનાથ	૧-૮-૦૦
છથી	૧-૮-૦૦
સ્વામી	૨-૪-૦૦
હાશીનાથ	૨-૮-૦૦
દેવદાસ	૨-૦-૦૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦૦
શરદખાખુની બાળવાતો	૨-૪-૦૦

*

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૬-૦-૦૦
માનવ આર્થશાસ્ત્ર	૬-૦-૦૦
જગતનાં ઇતિહાસનું	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-૩	
(જવાહરલાલ)	૧૧-૦-૦૦
હજરત મહમ્મદને ઇસ્લામ	
(સુંદરલાલજી)	૧-૦-૦૦

ગામના ગોંદરે ખાંભીઓ, પાળાઆઓ ને ખંડેરા નીચે દટાએલી પ્રેમ-શૌર્યભરી સાહસકથાઓના સુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ) ૨-૮-૦૦	
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦૦
શૌર્યનાં તેજ	૨-૮-૦૦

ગૂર્જર સત્તારીઓના દેવામાં રમી રહેલી મેધાવી પુત્રવધુઓની શુદ્ધિપ્રમાના, ઓજસથી આપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

મુન્દરીઓનો શણગાર	૪-૦-૦૦
ખાટીમીઠી બાળ વાતો : પ્રાથમિક શાળા-ઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦૦	

*

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કળેડાં : આગના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણના તકાવતે ઉભા થતાં મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ નંજર આંડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦૦

જીવન સંભારણું સાહિત્ય

કલ્પના દત્તનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ)	૩-૮-૦૦

*

વોદ્યાધી ગંગા (રાહુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ. કિ. ૬-૦-૦૦
વેદધણુષ
(રોલિન ધનામ જીતનારી નવલકથા) ૪-૦-૦૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી કૃત નવું પુસ્તક પ્રગટ થાય છે.

સોરઠી વિભૂતિઓ

પરિવેશ, અજ્ઞાત,
આદત, સમુદાય
અને રીતરિવાજોમાં
મનમેદ હોવા છતાં
દરેક પ્રાંતનીઓએ

લોધા

માટે એકમત છે.
ઓમોના રોમો માટે
એક જ ઓપ છે.

Mfgd. by KESARI KUTEERAM Ltd.

ચીફ એજન્ટ

ડી. એમ. વેરા

પો. બો. નં. ૩૩ હેલ્ડાપુર

* ૯ વિઠ્ઠલરામ રોડ, મુંબઈ-૨

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

અગ્રણી ડિસ્ટ્રીબ્યુટીંગ એજન્ટ

જી. મોહનલાલ

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

રોડનંદો :

મનુભાઈ જમનાદાસ ગાંધી

મજુ દરવાજા, અમદાવાદ

પ્રકાશક : મનુભાઈ લલ્લભાઈ ગેધામી, સુપ્રસન્ન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાંચડુવા અમદાવાદ.
પ્રદર્શક : મનુભાઈ, રત્નવાણીસ પટેલ, સુપ્રસન્ન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાંચડુવા રવાન બદોર, અમદાવાદ
છટક નકલ બાર આના

Fabrics of Repute

GATEWAY TO COMFORT, STYLE & ECONOMY

JUPITER
MILLS

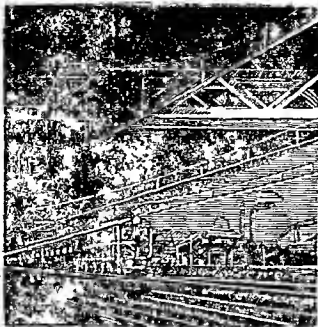
JAYABHARAT
MILLS

POPLINS

SHIRTINGS

SAREES HANDKERCHIEFS

AHMEDABAD

વિજળીની શક્તિ નં ૩

વિજળીની શક્તિ અદ્ભુત સેવા બનવે છે તે તમારું ધર અનવાળે છે, ટૂંકો દોડાવે છે, કારખાનાઓમાં યંત્રો ચલાવે છે, સીનેમાંના પડદા ઉપર ચલચિત્રો ચમકાવે છે અને દુનિયાભરના સમાચારો અને સંગીત તમને સંભળાવે છે. હુંકમાં સ્વીચ ફેરવવાની સાથે જ તે હબરો માઈલોનો પ્રદેશ વીરે વળે છે.

દરેક દેશમાં પાણીનો પુષ્કળ નદીઓ હોય છે અને એ પાણીમાંથી જ વિજળીની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. પાણીની બાળતમાં યુ એસ એ થી બીજા નબર દિવસનો છે તે પછી યુ એસ એ માં ન્યારે પાણીના કુદરતી નદીઓનો રહેલો, કાન્સમાં ૩૭ ટકા અને મુલ્ક મહેલાના નર્મનીમાં ૫૫ ટકા નદીઓ વિજળીની શક્તિના ઉત્પાદન પાછળ વપ-

રાય છે. ત્યારે હિન્દમાં માત્ર ૩ ટકા જેટલો જ નદીઓ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે.

તાતાના ખાનદાને ચાલુ સદીની શરૂઆતના વર્ષોમાં આ મુળભૂત ઉદ્યોગનો વિકાસ હાથ પડ્યો હતો. પશ્ચિમધારના નળસરોરો આ કામ માટે ઉપયોગમાં લીધા હતા અને આજે તેની હાર્ડવેર ઈલેક્ટ્રીક કંપનીઓનો સમુદાય સમસ્ત બ્રિટીશ હિન્દમાં ઉત્પન્ન થતી કુલ વિજળીની આશરે ૪૦ ટકા જેટલી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે.

૨૭૫ માઈલો સુધી લંબે ગોડવેલા વિજળીના તારો મુળદેશના તમામ ઉદ્યોગોને અને પુના તેમજ ઈન્ડિયન સુધીના દૂરના સ્થળો સુધીનો ટૂંક સર્વિસોનો સમાવેશ કરતા તેના વાહન વ્યવહારને વિજળીની શક્તિ પુરી પાડે છે.

આ હાર્ડમાળાનો આ ભાગ
હાપી હો અને તેને રાખો
સ્કેપ જુકમાં રાખી મૂકો.

ધી તાતા ગ્રોઈલ મીલ્સ કું. લીં તરફથી પ્રકાશિત
ગે મંદ્રે સે હસ હી પા ઈ મેન્ટ

વિમા ક્ષેત્રમાં જેનું મોખરે સ્થાન છે, તેવી
હિન્દની મોટામાં મોટી જનરલ વીમા કંપની

ન્યુ ઇન્ડિયા

એશ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

સ્થાપના : ૧૯૧૯

હેડ ઓફીસ: મુંબઈ

જીવંતીના ખાતાની અદિતય પ્રગતિ

વર્ષ	વર્ષ આખરે કુલ વીમા	લાઈફ ફંડ	પ્રિમીયમ તથા બ્યાજની આવક
૧૯૪૨	રૂ. ૧૨,૦૭,૮૦,૧૫૦	રૂ. ૨,૫૩,૨૪,૫૪૩	રૂ. ૭૧,૫૧,૩૧૮
૧૯૪૩	રૂ. ૧૬,૦૮,૮૬,૨૫૨	રૂ. ૩,૧૬,૧૫,૬૭૭	રૂ. ૧,૦૫,૦૬,૭૬૮
૧૯૪૪	રૂ. ૨૧,૧૪,૮૬,૩૪૬	રૂ. ૩,૬૦,૫૮,૧૧૭	રૂ. ૧,૨૪,૭૬,૩૪૫

૧૯૪૫ના વર્ષમાં જીવંતીના વીમાનું કામકાજ આજ સુધીનો તમામ
રેકૉર્ડને વરાવી જઈ રૂ. ૮,૩૮,૩૧,૭૦૦ નું ભરપાઈ થયું છે.

મળેા યા લખો:-શીફ એજન્ટસ-ગુજરાત

એન. એમ. ફોજદારની કું.

ઓફીસ ફોન : ૨૨૨૫

ગાંધીરોડ કુવારા સામે,

તાર:

રહેઠાણ ફોન : } ૭૦૨૩
                              } ૭૩૧૩

અ મ દા ના દ

'NIASURANCE'

જોઈએ છે : વડોદરા શહેર તેમજ વડોદરા અને ભરૂચ જિલ્લા માટે
'જીવીજીવી આરગેનાઇઝીંગ ઓફીસ ટ્રક' સમયમાં ખોલવામાં આવનાર છે
તેને માટે આકર્ષક ટર્મ્સથી આબરુદાર અને સારી લાગવગ ધરાવતા ફેજ-
વાયેલ સદ્ગુહર્ય.

કયાં છે એ લલનાઓ ?—

અજવાળી રાતે ગરબે ધૂમતી
ચેરી ગળાવતી
ધૂળની હમરીઓ ચઢાવતી

અત્યારે તો નજરે ચડે છે કૃશાંભનાઓ

કારણ ?

પ્રદર લોહિવા : અતુલોષ

અને આવાં હશે તેમને ઘેરી વળ્યાં છે.

શ્રી-સુ હા ગ

અનેક સ્ત્રીદર્દો માટે શ્રેષ્ઠ ઉપાય પુરવાર થયેલ છે.

લખો : સુ જ રા ત આ યુ વે દિ ક ફા મ સી

૪૪૬, કાલબાદેવી રોડ : સુ'બધ-૨

નાંધીરોડ : અમદાવાદ. હાઇરોડ : સુરત. રાજકોટ, (કાઠિયાવાડ)

અનેક રોગની એક જ દવા

જીવ.ન.ધા.રા

કાવેરા, સમહણી, શરદી, બદનનો દુખાવો
પાણીવિકાર, સધિવા, અચક્ષિત, સોજા, અજીર્ણ,
અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાઢમાં કળ-
તર, પેટ-પેડુનો દુખાવો, અમુઝણ, ઝેરી ડખ,
પ્રદર, પ્રમેહ, મોડાની ફુગેળી, દરેક જાતના
તાવ, લા પડવો, લોહી નીકળવું તથા અનેક
જાતનાં દરદોમાં તેમજ રહેલો, સ્ત્રીશર મા
મોટરની સુમાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપયોગી થઇ
પડનારી અમુદ્ય ઔષધિ કિંમત મોટી બાદવી
રૂ. ૧૧૧. વચલી બાદવી રૂ. ૧૧ અને નાની
બાદવી રૂ. ૧૧. ૮. ૫. 'સુદુ'. દરેક ડેકાએ
વેચાય છે. રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જિનસ" નં. ૩૦૨

જે. એન. શેઠના-નડીઆદ

જાજરમાન

બહેનો ! પ્રદર, લોહિવા, અનિયમીત
અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી
પીડા, મૂત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર,
ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવો,
કસુવાવડ, સગર્ભાં અવસ્થામાં અન્ન ઉપર
અંભાવ, ઉંટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ,
અમુઝણ, કોઠે રતવા, પ્રસવ સમય
પીડાવું, સુવાવડની, નબળાઈ, સુવારોગ,
ધાવણની અછત, ઉધ ન આવવી, હીસ્ટ્રી-
રીઆ વિગેરે માટે જાજરમાન એ એક
જ દવા સંપૂર્ણ વિશ્વાસપાત્ર છે.

કો' આ ૧ ૩. ૨)

મોટી રતલી ધા ૧ ૩ ૬) પેા જુદાં
અમૃતંબિંદુ આફ્રીસ. નડીઆદ.

જો મે સ્ત્રી

ગહેનેને પ્રદર, હોહીવા, અનિયમિત અટકાવ વખતે પેટ અને પેડુમાં થતી પીડા, સુત્રમાર્ગમાં જળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને યવો જવો, કમુવાવડ, સગભાં અવસ્થામાં અન્ન ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉગકા, છાતીમાં દાહ, અમુંગળ, ઠેઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધાવણની અછત, ઉંઘ ન આવતી, હીસ્ટોરીઆ વિગેરે માટે જોમેસ્ત્રી સંપૂર્ણ લાભકારી છે. બળતી નકલો વાપરી પૈસા, સમય અને શરીર ખરાબ કરતા ના!

ખંધા દવાવળા વેચે છે.

એન્ટો-કૃત્યનલાસ વાડીલાલની કું, મંમળદાસ રોડ, મુંબઈ-૨

સો...એ...સો...ટકાની ખાત્રી વાળુ તદન ખોર-મધુર પ્રથમોવાળુ અને સરતુ તેજ બની શકે છે બનાવવામાં જરૂરેણુ કડાકુટ નથી. કકા દસ મીનીટમાં "ખંભાતવાળાની પડી"યા આંખા, આહી, બોરસહી કેમ્પુએ તૈયાર થાય છે.

જાણીતા ગાંધી અને સરદારને ત્યાં વેચાય છે.

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે. વાળ ખરતા ઘટકે છે. ટાઢમાં વાળ ઉગે છે. ખોડો મટે છે. ચાદશક્તિ અને આંખની દૃષ્ટિ વધે છે. હરેક કસ્ટુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે. માથાનો દુખાવો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦૦

નાની બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦૦ બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ્સ્ટ રોડ, મુંબઈ-૪.

નેપચૂન

હંદગી, આગ, અને
અકસ્માત ના
વિમાનું કામ કરે છે.

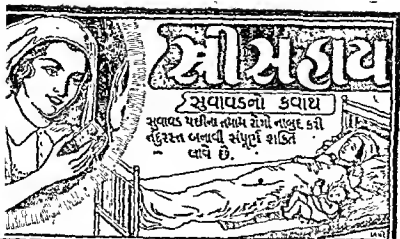
કુલ અકસ્માત.....રૂ. ૫૫,૦૦,૦૦૦ થી વધુ.

[કામ કરવા લાગવગવાળા અને શક્તિશાળી એજન્ટો જોઈએ છે.]

નેપચૂન એસ્યુરન્સ. કું. લી.

હેડ ઓફીસ : નેપચૂન બીલીંગ-મુંબઈ

ગુજરાત અને દાહીઆવાડ પ્રાન્થ, પાંચકુવા-અમદાવાદ

ત્રિભુવન આયુર્વેદિક ફાર્મસી
ગાંધી રોડ, અમદાવાદ.

પેકેટ એકની કિં. રૂ. ૧-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ નવ આના ભુદા.
સંપૂર્ણ કવા, ત્રણ પેકેટ સાથેની કિં. રૂ. ૩-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ માફ.

દરેક જાતના ઉત્તમ
એ.સેન્સો
અતરો...સેન્ટ....

તેમજ
સુગંધીની દરેક ચીજો માટે

છુટક તથા જથ્થાબંધ ખરીદીની બરોંસા પાત્ર દુકાન
કુલરોની અતર તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨-૦-૦ ચોરોજ અલગ
(આવ વધ્યા નથી) ડૉ. ત્રણ દરવાજા,

ધી નેરોલ એજન્સી, અતરવાલા, અમદાવાદ

પારણાં ઝૂલાવો !

બાળક મેળવવા માટે પહેલાં ધણું કષ્ટ હવું. આધુનિક યુગમાં ધણું વર્ગોની મહેનત પછી “આશા” નામની અદ્ભુત દવા તૈયાર કરી બાળક પ્રાપ્ત કરવાનું સહેલું બનાવ્યું છે. આજસુધી જે સ્ત્રીઓ સંતાન ન થવાથી નિરાશ થઈ હતી તેમને સાબીત કરી આપ્યું છે કે સાયન્સની આ અદ્ભુત દવાથી ગર્ભવંતી થઈ નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકની માતા બની શકે છે.

‘આશા’ના સેવનથી વધ્યા સ્ત્રીઓને પણ સંતાન પ્રાપ્ત થયું છે. આપને જે સુંદર બાળકની ઇચ્છા હોય તો તેનો સહેલો ઉપાય એ છે કે આજે જ એક પત્ર નીચેના સરનામે લખો અને એક થીથી ‘આશા’ ની મંગાવી સાત દિવસ સુધી સેવન કરો, અને તે સાત દિવસ સુધી પુરવથી જુદા રહેવું અને આઠમા દિવસે સ્ત્રીએ પુરવ પાસે જવું; અને આ અદ્ભુત ઔષધીનો ચમત્કાર જુઓ. તે જ આઠમી રાત્રે ગર્ભ રહી જશે. અને નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકનો જન્મ થશે. આજ સુધીમાં ઠોઠ પણ સ્ત્રી ‘આશા’નું સેવન કરી નિરાશ થઈ નથી. કિંમત ફક્ત રૂ. ૩૦ ટપાલ ખર્ચ અગીઆર આના વધુ.

(લેડીઝ ડીપાર્ટમેન્ટ)

અકસીરી દવાખાના:—(G. J.) કસા મહેલ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૪૧ દિલ્હી.

સ્ત્રીઓના

પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, ગર્ભાશયના રોગો
સુવારોગ, પેડુનો દુખાવો તથા વ્યંધત્વ માટે

સુંદરી સંજવની

અમૃત તુલ્ય છે. બા. ૧ ની કિં. રૂ. ૧-૪-૦

લિજા ફાર્મસી લોમીટડ, જિંજા.

સોલ એજન્ટ—એસ. રમણુની કું.

ગાંધી રોડ : અમદાવાદ.

“સસ્તું સાહિત્ય”નું નવું સાહસ

“સર્વપ્રયોગી સાહિત્યશ્રેણી” : સંપાદક શ્રી. ‘સોપાન’

પ્રકાશનાં પગલાં-લે. કરસન માણેક ૦-૧૦
 બિન્નબિન્ન ધર્મોની પ્રેરક કથાઓ
 રાખની ઢગલી-લે. ‘સૌમન્ય’ ૦-૧૦
 વાર્તાના સ્વરૂપમાં સંસારની સમસ્યાઓ
 જીવનની કલા-લે. રવિશંકર વિ. મહેતા ૦-૧૦
 જીવનની સફળતા માટે માર્ગદર્શન
 જગતમાં જાણવા જેવું-સં. કામદાર ૦-૧૦
 જગતની અદ્ભુતતાનો પરિચય
 જીવન પરિવર્તન-લે. ‘સોપાન’ ૦-૧૦
 જીવનપદ્ધતીની કલ્પ-સંગલ વાર્તા
 ઇતિહાસને અજવાળે-લે. ધન્ધ વસાવડા ૦-૧૦
 ઐતિહાસિક પરાક્રમીઓની જીવનરેખા

‘આમ-સાહિત્ય શ્રેણી’નાં પુસ્તકો

ગીતાસંકલન-સં. રમણ મહર્ષિ ૦-૩
 જ્ઞાનનાં ઝરણાં-લે. સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩
 ઉચ્ચ જીવન-ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ ૦-૩
 દયાન અને જ્ઞાન-લે. સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩
 શ્રી રામકૃષ્ણ ઉપદેશ- ૦-૪
 શંત કબીર-(સચિત્ર) લે. પુરાતન સુચ ૦-૩
 અણ્ણને અને નવું રેલ્વે સ્ટેશન ૦-૪
 વિચાર મુર્યોદય-લે. સ્વા. માધવતીર્થ ૦-૪
 ઉત્તરગીતા-સરળાર્થ સાથે ૦-૬
 શ્રીમંતોનો સડો-લે. ધનંધર ધોળકિયા ૦-૪

નવાં પ્રકાશનો

વિવેક ચુદામણિ-શ્રીમત શંકરાચાર્ય
 વિરચિત : મૂળ સાહિત્ય પૃ. ૧૬૦ ૦-૧૨
 સ્વામી સદ્ગુણદેવ-ચરિત્ર ને ઉપદેશ ૧-૮
 એકાદશ ઉપનિષદો-મૂળ શ્લોકો
 સાથે, સરલ ભાષાંતર ૨-૦
 બોરાકના ગુણદોષ- બીજી આવૃત્તિ
 (લે. ડૉ. રસિકલાલ જે. પરિખ) ૦-૧૦
 મહાવાક્ય રત્નાવલિ-સરલ અનુવાદ ૦-૧૨
 વિચાર સાગર-વેદાંતનો ઉત્તમ ગ્રંથ ૨-૮
 લઘુ યોગવાસિષ્ઠ- ૨-૮

ગામકું બોલે છે-લે. યુનીલાલ મડિયા ૦-૧૦
 ‘એક હિંદી આદર્શ’ ગામડાનું જીવનચરિત્ર
 ગૃહજીવનની કલા-લે. ‘સમાજસાક્ષી’ ૦-૧૦
 સુખ અને શાંતિ વિશે કિમતી મુચનો
 ગૃહજીવનનાં દરેક-લે. કુમુદ શેઠ ૦-૧૦
 આપણા ગૃહકેન્દ્રમાં સાચા ચિત્રો
 મારો ભારતદેશ-લે. ક્રાંતિસાલ પરીખ ૦-૧૦
 ભારતના સૌંદર્ય ને વિવિધતા
 આરોગ્ય સાધના-લે. હુંગરશી ધ. સંપદ
 આરોગ્યના સંરક્ષકનું માર્ગદર્શન ૦-૧૦
 ભગવાનનાં છાન્ડ-લે. પુરાતન સુચ ૦-૧૦
 હરિજનોના જીવનપ્રસંગો
 બીજાં પાંચ પુસ્તકો હવે પછી પ્રકટ થશે

ભગવાન જુદા-લે. પુરાતન સુચ ૦-૪
 કંઠાભરણ- ૦-૩
 શ્રીમત શંકરાચાર્ય-લે. પુરાતન સુચ ૦-૩
 કાળમુખી અને બીજા પાતો-લે. મડિયા ૦-૩
 ધાવણની ધાર-લે. યુનિલાલ મડિયા ૦-૩
 બાળકોના વિવેકાનંદ-દંડુ ચરિત્ર ૦-૬
 જયભારતી-(કાવ્ય) લે. ‘શમદા’ ૦-૪
 તૈલંગ સ્વામી-(૩ ચરિત્રો) ૦-૪
 સમ્રાટ એલ્કિ અને દેવી નંદા-નાટિકાઓ-૩

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-મૂળ શ્લોકો, પદ્યછંદ
 તથા ટીકા સાથે ૧-૪
 શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ગુજરાતી લિપિમાં
 શ્લોક, પદ્યછંદ તથા ટીકા સાથે ૧-૪
 શ્રી શારદામણિદેવી-લે. આનંદ ચૈતન્ય ૦-૮
 સુવર્ણ યુગ-લે. કૃતિલાલ મુનશી ૦-૮
 શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-મોટા અક્ષર
 ગુજરાતી સરળાર્થ સંસ્કૃત ૦-૧૨
 પરિચિત પદ્યસંગ્રહ-૧૧૨ ભક્તોનાં
 ૬૯૦ ભજનોનો સંગ્રહ ૧-૧૨

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { બદ્રપાસે. પો. બો. નં. ૫૦ અમદાવાદ અને
 કાલ્યાણદેવી રોડ, હાથીપીઠિમ, મુંબઈ-૨.

શ્રી-જીવનનાં વાચકો માટે નવાં પ્રકાશનો

મહાત્મા ગાંધીજીએ હિંદ છોડો (ધવીટ ઇન્ડીયા) ની હાકલ કરી
અને આખા ભારત દેશે તેનો અંમલ કર્યો.

શા માટે ?

તેનો જવાબ નીચેનું ચિત્ર આલ્પમ આપે છે.

ભારતમાં અંગ્રેજી અમલ.

(જાણીતા ચિત્રકાર ચક્રોરના પચાસ હપરાંત ચિત્રો તથા અંગ્રેજી અમલની
અતિહાસીક વિગતો વ્યંગભરી રીતે આપતું નવું જ પ્રથમ રાષ્ટ્રીય પ્રકાશન.)

કિંમત રૂા. સાસત્રણ—

વી. પી. ખર્ચ ૦-૧-૦ ફક્ત.

અન્ય રાષ્ટ્રીય—પ્રકાશનો.

શ્રી. અરૂણા અસફઅલી	કિંમત રૂા. ૨-૦-૦	વી. પી. ખર્ચ ૦-૬-૦
રણચંડી કેપ્ટન લક્ષ્મી	” ૨-૦-૦	” ૦-૫-૦
માલાના અણુલકલામ આગ્રાદ	” ૨-૮-૦	” ૦-૬-૦
જવાહર કેમળા	” ૨-૮-૦	” ૦-૬-૦
ગાંધીજીના સમાગમમાં	” ૨-૮-૦	” ૦-૬-૦
નેતાજી	” ૩-૮-૦	” ૦-૮-૦
ગાંધીજીના જીવન-પ્રસંગો	” ૨-૪-૦	” ૦-૬-૦
પુણ્યસ્થાને ગાંધીજી	” ૪-૪-૦	” ૦-૮-૦

આખો સેટ યા મન-પસંદ પુસ્તકો ખલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવી લેવો.
ફરીથી આ લાવમાં મળશે નહિ.

તમારા ઓર્ડર માટે લખો:—

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની.

બુકસેલર્સ :: પબ્લીશર્સ, ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

દાન, દિવન અને દોષ્ય માટે

સનટોન

ગોળ લે છે.

કીમતી વનસ્પતિનું જનાવેલું

સનટોન

દાંત સાફ કરવા રોજ વાપરો.

થોડા વખતમાં પ્રગટ થશે

શ્રીઓ અને કિશોરો-માટે
ઉત્તમ વાચન આપતું જીવન ચરિત્ર
જગતની મહાન સ્ત્રી વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

રેખક

ડૉ. નરસિંહ મુળજીભાઈ શાહ
M. Sc. Ph.D.

ગુર્જર ગૌરવન કાલોલય ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ

માનસિક અને શારીરિક કળેડાંઓ
પત્રો દ્વારા પોતાની કહાણી કહે છે.

કળેડાં

[તનનાં ને મનનાં]

મુળ લેખક

રાજરત્ન શ્રી વા. ભ. જોશી

અનુવાદક

સાં. શાન્તાબહેન મનુભાઈ દેસાઈ

કિંમત રૂપિયા બે

સ્ત્રીજીવન ઓફીસ

અવેરીવાડ અમદાવાદ

ભારતીની નવી કુલ-છાપ

શ્રી. ઠ. મા. મુનશી

શ્રી. ધૂ મકેતુ

નવલિકાઓ : મારી કમળા અને ખીછ વાતો નામે જાણીતા પુસ્તકની નવી આવૃત્તિ. સરસ ગ્રંથ : કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

પૃથ્વીવલ્લભ : ગુજરાતી વાર્તાઓને જે પુસ્તકે આકબો તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ મૂંજ, અને માન્યખેટના તૈલપના ઝગડામાં મૃણાલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નવું જીવન જોયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : ગુજરાતના સાહિત્ય-ઇતિહાસમાં અદ્ભુત પ્રકાશન. એક મહાન યુગસ્રજાની પ્રેમ-શૌર્યભરી નવલકથા. 'લોમહર્ષિણી'ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિં. રૂ. ૬-૦-૦

*

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી

નિરંજન (નવલકથા) ૩-૦-૦

એકતારો : ભગનનો સુંદર સંપર્ક, નવી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ચૂંદડી ભાગ ૧-૨ : લામગીતાનું નવું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રઠિયાળી રાત ભા. ૧ થી ૪ : જીવનની રાતોને અન્યાયનાર ગીતો. કિં. રૂ. ૬-૮-૦

ગુજરાતનો જય ભા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

જેલ ઓફીસની ખારી : જેલ જીવનના ધમકતા માનવદેવો. કિ. રૂ. ૨-૪-૦

પ્રતિમાઓ : રૂપેરી પડદાઓ ઉપર ઝગડી મળેલી સુંદર વાર્તાઓ. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

ગુજરાતના ધરેધરનું રસભર્યું વાંચન ધર્મ પડેલી : ગુર્જર મહારથીઓના વિજય-શૌર્યની કથા રજૂ કરતી ચોક્કસ નવલકથાવલિનાં ૭ પુસ્તકો :

વાચિનીદેવી ૪-૮-૦

ચોલાદેવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કર્ણાવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

: નવું પુસ્તક :

ત્રિભુવનગંડ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

*

શ્રી. જયભિજ્ઞ કૃત

શીલ ને સંસ્કારથી આપતી

જીવન અને જાગૃતિથી ભરપૂર

સ્ત્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારકા ઘરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦

જૂના અને નવા જમાનાની સ્ત્રીના જીવનની વિધિવિધિ દર્શિત્રાણી ચચી કરતી નવલિકાઓ

ઘેઠા બળવો ૨-૦-૦

એક સ્ત્રી ઘરને ખૂણે બેસી શીલ ને સંસ્કારભર્યો બળવો કેમ જગાવી શકે તે ચર્ચાતી નવલકથા

ઝાંસી-રાણી ૩-૦-૦

રાણી લક્ષ્મીબાઈ, કનલ લક્ષ્મી સુધીનો પ્રેરણાભર્યો આગ્રાદીનો ઇતિહાસ. સ્ત્રી ધારે તો ઇતિહાસ સર્જી શકે છે: એ દાખવતો મહાન ગ્રંથ

ખાદી કાગળ ૨-૮-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરત્નો અમદાવાદ

ગૂર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૬-૦-૦
માનવ આર્થશાસ્ત્ર	૬-૦-૦
જગતના ઇતિહાસ	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-૩	
(જવાહરલાલ)	૧૧-૦-૦
હજરત મહમ્મદ ને ઇસ્લામ	
(મુહમ્મદજી)	૧-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથીમાંડી આજન્મથીની તવારીખ આપતો મુદર જીવનપરિચય. જેને બે બે ચિત્રકારોએ સજ્જાઈ છે. શ્રી. રતિનાંબદ્-જીત મુદર મિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

શરદખાખુ

સમાજના પ્રશ્નોને હજીવી આ વાતોઓએ દેરેના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

મુદર નવલકથાઓનો સેટ

પહોલીસમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિણીતા	૧-૦-૦
ધીકાંત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
અંદનાથ	૧-૮-૦
હમી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
હાસીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદખાખુની બાળવાતો	૨-૪-૦

શ્રી. મનુભાઈ બેધાણી

ગામના ગોદરે ખાંભીઓ, પાળીઆઓ ને ખડેરા નીચે દટાયેલી પ્રેમ-સૌર્યબરી સાહસકથાઓના મુદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૮-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦
શૌર્યનાં તેજ	૨-૮-૦

ગૂર્જર સજારીઓના દેવામાં રમા રહેલી મેધાવી પુત્રવધુઓની ભુદિપ્રભાના ઓજસથી ઓપતી વર્ણાઓનો સંગ્રહ.

સુન્દરીઓના શાજીગાર ૪-૦-૦
ખાદીમીડી બાળ વાતો : પ્રાંચિક શાળા-ઓમાં શિક્ષિત થઈ પડેલી વાતોઓ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. બેધી કૃત

કળેકાં : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતાં પ્રશ્નોઃ જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણીના તફાવતે હિમા થતાં મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ નજર મીઠતાં પાત્રોની અનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંબારણાંનું સાહિત્ય

કલ્પના કાતાનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૂંચીસિંહ)	૩-૮-૦

વોહ્યાથી ગંગા (સાહુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાતોઓનો

મુદર સંગ્રહ. કિ. ૬-૦-૦
મઘધતુષ (જોલિન ધનામ હેતનારી નવલકથા) ૪-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

શ્રી-ધૂમકેતુ ની

ચોટુકય નવલકથાવલિતુ
છઠ્ઠું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે

સિદ્ધરાજ જયસિંહ

કિંમત રૂા. સાડાચાર :

પોસ્ટેજ આઠ આના છુટું

બહારગામવાળાઓએ રૂા પાંચ

મનીઓડંરથી મોકલવા

‘ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાધી રસ્તો, અમદાવાદ

લેટ

લક્ષ પ્રસંગે—શુભ પ્રસંગે કે નૂતનવપ્

નિમિત્તે લેટ આપવા લાયક

કનુ દેસાઈનાં જ ચિત્રઆલબ્ધમો

રૂપરેખા

શીલેખા

શૃંગારિકા

ચિત્રમંજરી

મંગળાષ્ટક

લગ્નોત્સવ

જીવનમંગળ

છાયાચિત્રો

રંગચિત્રો

કલાત્મક અને ઉત્તમ છે

કુમાર કાર્યાલય અમદાવાદ તથા સર્વ લાક્ષીતા વિકેતા

આયુર્વેદાશ્રમ કાર્મસી લિ. (અહમદનગર)ની
પ્રખ્યાત ઔષધિઓ !

સુ પ ણી

સુપણી ગ્રીકીઓ મેકેરિયા અને
તેને લગતા ટ્રાકીયા-મુલ્તી તાવને
હઠાવવાના દરેક શુભેદ્યધરાને છે. ૧૨૨
મુખ્ય અમુક સમયમાં સેવાથી
સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

કા ર્ફો

અમે તે બતના કર તથા ખાંસી માટે
'કાર્ફો' (KASPHO)
અસરિ છે. વસાણા અને બીજી
પ્રખ્યાત ઔષધિઓના મિશ્રણથી આ
ગ્રીકીઓ 'ખાંસી'ના મૂળ કારણને
દર દરે છે

ગુજરાતના ભારતીય ઉદ્યોગ પ્રચાર કાર્યાલય ૧૪ બારકર લેન
સોલ એન્ડ મળવાની રચણ : મુંબઈ-૨
ચંદુલાલ પ્રેમચંદ વણ દરવાજા, અમદાવાદ હરીશંકર કેવરાંકર શુક્લ,
ઉમરેશ મોહનલાલ પ્રભુદાસ, ધંધુકા. પી. શિવદત્તની કું. પ્રીતિરા, વડોદરા.
શ્રી. રાધા એન્ડ કું. રાવપુરા, વડોદરા હિન્દી વસ્ત્ર ભંડાર, મુરત.
તથા બીજા સ્ટોર્સોને ત્યાંથી મળશે.

તમે નકામાં શા માટે દર્દથી પીડાઓ છો ?

નીચેના રોગોની તકલીફ માટે
અકસીર ઇલાજ એક જ છે

દ્યુના સીરપ [જર્મન ડાક્ટરની ફોરમ્યુલા]

આમ, મરફા, ચક્રી, તાપ, ફાલ, અંજ સર્દે-ચર્દ જલું, કમરમાં દર્દ, પેટમાં દુઃખાવો,
બુખ ન લાગવી, કામ ઉપર બેચેની, સર્દે પ્રદર, વગેરે રોગો માટે અકસીર ઉપાય

છ ઝોંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

સોળ ઝોંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૫-૮-૦

(પાસેજ લુક)

બનાવનાર
મુખર કાર્મા ફોરપોરેશન,
રૂ. બો. નં. ૯૦૪ મુંબઈ

ગુજરાતના સ્ટોર્સોરડ.
અનિવરણ કાર્મસી
૧૯૮૫ ગાંધીરાંઃ અમદાવાદ.

૪ શું અઠવાડિયું.

જગતના તાત ગણાતા ખેડુતરું
સ્થાન આજે ક્યાં છે ? આજની
કેળવણી તેને શું શીખવે છે ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર

રજૂ કરે છે

રાણજીત ચિત્ર

ધ ર તી

.... ગ્રામ્યજીવનાં આનંદ અને આંસુની કથા ....
: ભૂમિકા :

મુમતાઝશાંતિ ઃ ત્રિલોક કપુર
પદ્મા બેનરજી ઃ લીલા શીદે ઃ મુસ્તફા

દિગ્દર્શક : મણિભાઈ વ્યાસ

ગીત : પંડિત ઇન્દ્ર * સંગીત : બુલો, સી. રાની.

રોયલ ઓ પેરા હાઉસ

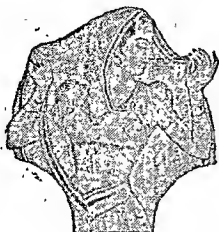
દરરોજ : ૪, ૭ ને ૧૦ : : રવિવારે મેઢીની શો ૧-૧૫

એડવાન્સ : બુકીંગ ૬-૩૦ થી ૧૨-૩૦ ને ૩ થી ૬-૩૦

પિયુષ આપલીફ્ટ ગ્રેસીયર

દેહ ઉપર

સૌંદર્યની કવિતા લખેછે.

સૌંદર્ય અને રૂપનું લાવણ્ય આઠનારી દરેક રૂપવતી રમણીને યૌવનની મુઠોલ આકૃતિ આપણું પીયુષ આપલીફ્ટ ગ્રેસીયર પસંદ પડી ગયું છે. દેહ ઉપર સૌંદર્યની કવિતા આલેખતું આ આભૂષણ હવે તો પ્રત્યેક નારીનું આવશ્યક સૌંદર્યવર્ધક સાધન થઈ પડ્યું છે. નીચેની જાતોમાંથી એક ઉપર આપની પસંદગી લેજો.

લવલી રૂ. ૩-૦-૦ સ્નેહ ૦૮૫૮ રૂ. ૩-૦-૦
મોડર્ન રૂ. બે વીનસ રૂ. ૨-૮-૦ કોટન
નીટેડ રૂ. ૩-૮-૦ સીલકનીટેડ રૂ. ૫-૪-૦
ચામરેટ રૂ. ૮-૦ થીર સીલક રૂ. ૭-૮-૦
નંબર ૬૩૫ રૂ. ૧-૨-૦ નંબર ૬૪૧ રૂ. ૭

પિયુષ હોઝીયની વર્કસ

રાજમહેતા સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ.

સ્ટોકીસ્ટ:—

કે. સી. બ્રધર્સ, જુમામસીદ, અમદાવાદ.

અંદોહ્ય કસોથ સ્ટોર,

કે. રાવપુરા, કોઠી પોળ પાસે, વડોદરા.

નેહાલાલ ઝોધવજી, નવી હેન, ચારજર.

આ માસિક સાથે પત્રિકા માસિક જોડી

દેવામાં આપ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મણલાલ જોધાણી

વર્ષ ૭ મું

અંક ૬૨મો

ઓગસ્ટ ૧૯૪૧

થાવજી ૨૦૦૨

અ તુ ક મ.

૧ જીવન અને મૃત્યુ ૬૫૩

૨ પુનરાગમન ૬૫૪

૩ કૃષ્ણ-ગીત ૬૫૭

૪ પ્રેમાત્મ ૬૫૯

૫ શ્રી. પ્રિયંવદા નંદિકિયોર ૬૬૦

૬ શ્રી. રામકુલારી સિંહા ૬૬૧

૭ પુરુષોની દષ્ટિએ સારી ૬૬૩

૮ અમદાવાદમાં મોખી અશાન્તી ૬૬૪

૯ શિક્ષણ સંસ્થામાં ફેલાતો સડો ૬૬૬

૧૦ મેડમ ક્યુરી ૬૬૯

૧૧ કાવ્ય-પંચક ૬૭૫

૧૨ માળાપોની મૂંઝવણ ૬૭૬

૧૩ બાળઉછેર ૬૭૭

૧૪ પુછપરછ ૬૭૯

૧૫ સૌરભ ૬૮૧

૧૬ સાચા ક્રિસ્તિઓ ૬૮૫

૧૭ સ્વીકાર ૬૮૭

૧૮ સ્ત્રીજગત-સમાચાર ૬૮૮

વાર્ષિક લવાજમ

દરમાં રૂ. પાંચ પરદેશ દર શીલોંગ

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

ઝવેરીવાડ : અમદાવાદ

જ્યુપીટર મીલ્સ

- × શારીરિક સ્વાસ્થ્યસંરક્ષણને અગ્રણી કોળાપૂર્વક બનાવેલું
- × ઉભણી તથા પંચદનમાં તેમજ વારતહેવારના પ્રસંગે સુદૃઢ સંભવે મોટું મુદાય
- × કરકસરનો સિદ્ધાંત અપનાવી શેલું

ઉત્તમ પ્રકારનું કાપડ

અમારી ખાસ બનાવટો

- જ વોયલ
- જ સાડી
- જ શર્ટિંગ
- જ હાથરમાલ
- જ પોપલીન

જયભારત મીલ્સ

વર્ષ સાતમું : શ્રાવણ ૨૦૦૨ : ઓગસ્ટ ૧૯૪૬ : અંક દશમો

જીવન અને મૃત્યુ

યુદ્ધ અને સંહારની વચ્ચે જીવતી આ દુનિયામાં અનેક વખત વિચાર આવે છે કે જીવન શું છે? મૃત્યુ શું છે? એમ લાગે છે કે જીવન અને મૃત્યુ એ બંને ભ્રમ છે: માયા છે: સત્ય આ જંગલમાં કે પરજંગલમાં કશું જ નથી.

વિચારું છું કે માણસો મરે છે તે જ મૃત્યુ છે? માણસો જીવે છે તે જ જીવન છે? જડ કહેવાતા પદાર્થો તરફ નજર માંડું છું ને મનને પૂછું છું કે એ મૃત્યુ છે? હલન-ચલન કરતા પ્રાણીઓ અને આદિમાનમાં વિહરતા પંખીઓને નિહાળીને પ્રશ્ન થાય છે કે એ શું છે?

પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા રક્ષવા માટે જેમણે પોતાનો પરાજય બહુતા હોવા છતાં દુસ્મનોની સાથે લડતાં આ પૃથ્વી ઉપરથી વિદાય લીધી તે શું મૃત્યુ પામ્યા? અને લાખો માનવીઓના શબ ઉપરથી પોતાનો વિજયરથ ઢોરી જતા વિજેતા સૈનિકો શું જીવન જીવે છે?

સાગરના બિછળતા ને લય પામતાં પ્રચંડ અને પામર મોનાંઓ જોઈ છું અને દિલમાં ફરી ફરીને પ્રશ્ન થાય છે કે ક્યાં છે જીવન? ક્યાં છે મૃત્યુ? સર્વત્ર જે એલ ચાલી રહી છે તે શાનો છે? જીવનનો કે મૃત્યુનો?

કંઈ સમજ પડતી નથી. સુગંધ વેરીને ખરી પડેલું ફૂલ એ મૃત્યુ નથી, ન હોલું જોઈએ. અને જો હોય તો મને એ મૃત્યુ વહાલું છે. પ્રકાશ પાયરતાં લય પામેલો દીપક એ મૃત્યુ નથી, અને હોય તો મને એ વહાલો છે હું અંધુ એવા મૃત્યુને એ જ મને ખરું જીવન લાગે છે. એવા મરજીવા આજે નથી, છતાં એ જીવે છે એમ લાગે છે. ધરતીને આઝાદ રાખવા જેની કાયાની કબરો ધંની ગઈ છે તે મારી કલ્પનાને બધું જીવનના રંગથી રંગી દે છે અને જે વિજયના શંખો ફુંકે છે તે મારી ચેતનાને બધીર બનાવે છે.

જ્યાં બળી જઈને પ્રકાશ આપવાની વૃત્તિ છે, જ્યાં કરમાઈ જઈને સુગંધ પ્રસારવાની અંખતા છે, જ્યાં અચેતન બનીને ચેતનાં જગાડવાની પ્રેરણા છે, ત્યાં જીવન છે. બલે ત્યાં આસોચનાસ ન હોય, વિજયના હુંકાર ન હોય. પણ એ જ ખરું જીવન છે અને બીજું સઘળું મારે મન મૃત્યુ છે. 'મી.'

સ્વાશ્રયી બનવા ઇચ્છતી શિક્ષિકાનું

પુનરાગમન

લેખક

શ્રી. પી. રા. સારદાજી

*

સુનંદાને બોલાવવા પટાવાળા આવ્યો અને તે ચમકી ઊઠી. પટાવાળાની પાછળ પાછળ એ હેડમિસ્ટ્રેસની ઓફિસ નરફ ચાલી. થોડે આગળ જતાં એ બન્ને થંભી ગયાં. ચીફ એક્ઝ્યુક્યુટિવ ઇન્સ્પેક્ટર ઇન્ડુસ્ટ્રિયલ અને હેડમિસ્ટ્રેસ સામાં જ ચાલ્યા આવતા હતાં. વંદન કરી તે બાજુએ ઉભી રહી ગઇ.

‘મિસ સુનંદા, તમારા વિષેના રિપોર્ટમાં મિસ સાહેબનો સારો અભિપ્રાય આવ્યો છે, અને એથી અમારી ઓફિસ પણ તમારી કદર કરી, માનદ નિરીક્ષકનો હોદ્દો એનાયત કરે છે. એથી તમે સ્ટેટ એક્ઝ્યુક્યુટિવ બોર્ડના સભ્ય પણ આપોઆપ બનો છો.’ સાહેબે કહ્યું.

છ એક માસથી સુનંદા મંડળપુરની હાઇ-સ્કૂલની શિક્ષિકા બની હતી. આખા સ્ટેટમાં એકમાત્ર કન્યાશાળા અને તે પણ પાટનગર મંડળપુરમાં જ હતી. અને આખા રાજ્યમાં કન્યા કેળવણીની શરૂઆત જ થતી હોઇને હાઇ-સ્કૂલના ઉપરના વર્ગોમાં પુરૂષ શિક્ષકો જ કામ કરતા હતા. શાળામાં હેડમિસ્ટ્રેસ પછીની બીજી

એક્ઝ્યુક્યુટિવ સ્ત્રી માત્ર તે જ હતી. એથી જ્યારથી એ શાળામાં આવી ત્યારથી કંઈક સાફ માન તો પામતી જ આવેલી, અને એમાં આ બાન તેને મળતાં તેને પણ કેળવણી ખાતાની કદર-દોની અત્યે આભારની લાગણી થઇ આવી.

એણે કૃતજ્ઞતાના બાર નીચે દબાઇને થોડા રાતે સાહે કહ્યું: ‘આપનો આભાર, સાહેબ, હું મારાથી અને છે તે રીતે મારી ફરજ બજાવવા બનતું કરું છું અને આ જવાબદારીનું કામ પણ સંતોષકારક રીતે બજાવવા મારાથી બનતું કરીશ.’

સાહેબ પણ ખુશ હતો. ‘તમે લાયક છો તો તેની કદર કરવી એ અમારી ફરજ છે. આ હોદ્દાની રૂએ તમારે દર ત્રણ માસની અંદર રાજ્યની શાળાઓ-ખાસ કરીને કન્યા-શાળાઓ અને મિશ્રશાળાઓની મુલાકાત લેવી પડશે અને તેનો અહેવાલ અમારી કચેરીમાં મોકલવો પડશે. અને મને શ્રદ્ધા છે કે તમે પણ અમને સંતોષ આપવા જરૂર પ્રયત્ન કરશો.’

ઇન્ડુસ્ટ્રિયલ શાળા તપાસીને ચાલ્યા ગયા ત્યારપછી શાળાની બધી શિક્ષિકાઓ એકી મળી સુનંદાને અભિનંદન આપવા લાગી. સુનંદા ખરેખર બધાના પ્રેમથી નાહી રહી હતી; બધાના આભાર નીચે દબાઇ એ ખીતી મંજવણ પણ બોમવી રહી હતી. આખો દિવસ આનંદમાં પસાર થઇ ગયો.

‘જણુ સાંજે છૂટતી વેળાએ ઘેર જતાં રસ્તાપર પાછળ ચાલતી એક બે શિક્ષિકાઓની ટોકાર તેને ધાને, પડી: ‘હા, બાઈ, હવે તો એનેય નમતાં બનતાં રહેવાનું?’ સાહેબનાં માનીતાં બન્યાં છે. હવે તો એનાં રાજ થવાનાં!’

આ શબ્દોથી સુનંદાનું હૃદય સળગી ઉઠ્યું સાહેબની કૃપા શાની? એની પાછળ આટલો વ્યંગ શનો? અને આખો દિવસ અભિનંદનનો વરોડ વરસાવનારી એ જ બહેનો પાછળથી આવો કટાક્ષ કરી શા અર્થ કરી રહી હતી?

આખા દિવસના નિર્મય આનંદમાં વિષ્ણુ બિંદુ રેગાઈ ગયું અને ઊડીઊડી બચ્ચાની લાગણીઓ અનુભવતી એ અસ્વસ્થ થઈ ગઈ.

ખીજે દિવસે શાળામાં જ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની ચિઠ્ઠી આવી. સાંહેબ ડિરેક્ટરમાં જવાના હતા અને સુનંદાને ડિરેક્ટરને પરિચય કરાવવા પોતાની મોટરમાં એને સાથે જ લઈ જવાની ઇચ્છા એમણે વ્યક્ત કરી હતી.

કક્ષાકેશમાં મોટર આવી ઉભી રહી. ખરેખર એમના માયાળુ સ્વભાવને કીધે સુનંદા ઉપકારના બોળ નીચે દબાયે જતી હતી.

મોટર એક પછી એક ગામે વટાવ્યે જતી હતી. ગામે ગામની શાળાઓ ઝડપભેર તપાસતા સાહેબનો શ્વાસ કંઈ અનેરો જ હતો. કપાળમાં તિલક ધારણ કરેલી સાહેબની સૌમ્ય મુદ્રા જ્યારે કોઈમથ ખતતી ત્યારે એમનું સ્વરૂપ પ્રચંડ બનતું. હાઈસ્કૂલની વિઝિટ દરમ્યાન બિલકુલ શાંત ધીરમંભીર દેખાતા ઇન્ડુલાલ ગામડાંઓમાં એથી તદ્દન ઉલટા જ દેખાતા હતા.

સુનંદા વિચારતી હતી : 'શું ગામડાંના શિક્ષકો ઉપર આટલો અધિકાર જરૂરી હશે ?'

ત્યાં મળે એ જ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા હોય તેમ ઇન્ડુલાલ બોલ્યા : 'જુઓ મિસ સુનંદા, આ ગામડાંના મહેતાજીઓ બહુ જ હરામખોર હોય છે હરામખોર, અને ખટપટી પણ એટલા જ. એમની શાળામાં કોઈ બાઈ શિક્ષિકા મૂકી કે થઈ જ રહ્યું ! એને પગની જ ભારવાના. અને આપણે ત્યાં તો ગામડાંઓમાં દન્યાકેળવણી અને સહશિક્ષણ દાખલ થયું છે, એટલે હું તો શીશિક્ષિકાઓની ખરતીની ખાસ તરફથી છું, પણ આ મહેતાજીઓ જ એ માર્ગમાં ખાસ અંતરાય રૂપ છે. તમારે' પણ એ પ્રતિબિંદુ રાખી જ્યાં જ્યાં શિક્ષિકાઓ હોય ત્યાં ત્યાં તપાસ કરતાં રહેવું પડશે.'

મોટર ગામ પછી ગામ વટાવતી હતી. સાંજ પડી ત્યાં તો એ લગભગ રાત્રીની

સરહદપરની છેલ્લા ગામ સુધી પહોંચી ગયા. આ ગામ મોટું હતું. શાળા પણ મોટી હતી. મિત્ર શાળાની ઉપરી એક હેડમિસ્ટ્રેસ હતી. એના હાથ નીચે એ ત્રણ શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓ હતાં. અહિંની શાળાના કામ-કાજથી ઇન્ડુલાલ ખુશખુશ થઈ ગયા હતા. આખા માર્ગમાં એમણે બતાવેલા રોડ સ્વચ્છથી સુનંદા પંથુ અકળાઈ ઊડી હતી. અહિં આવતાં જ એમનું સ્વરૂપ ફરી ગયું. એ આનંદમાં આવી ગયા હતા. શાળાની એકેએક વસ્તુના મુક્તકડે વખાણ કરી રહ્યા હતા. સુનંદાની અકળામણ પણ ઉતરી ગઈ અને એ પણ કંઈક પ્રકુલ્લવના બની.

સાંજ નખી ગઈ હતી. એટલે હેડમિસ્ટ્રેસના આમંત્ર્યથી સાંજે તે રાતનો મુકામ ત્યાં જ રાખ્યો. ગરીબ ગામની શાળાને ન પોસાય તેવું જમણું જમ્યા પછી સુવાની વ્યવસ્થા થઈ.

હેડમિસ્ટ્રેસ અને સુનંદાની પચારી એક ખંડમાં થઈ. ઇન્ડુલાલનો ઉતારો બાજુના ખંડમાં હતો. હેડમિસ્ટ્રેસ અને સુનંદા ઉધ ન આવવાથી બેઠાં બેઠાં વાતો કરતાં હતાં. ચોડીક વાર થઈ હશે ત્યાં ઇન્ડુલાલ એમના ખંડમાં દાખલ થયા, અને બાજુએ પડેલી ખુરશીપર બેઠા બેસી ગયા.

પણ સુનંદા એકદમ ચમકી ઊડી. કપાળમાં તિલક અને ચંદન ધારણ કરતા અને દર પજે ગીતાજના શ્લોકો રટવા કરતા ઇન્ડુલાલનો ચહેરો જે શાંત સૌમ્ય અને વાત્સલ્યભર્યો લાગતો તેને બદલે એમનો અત્યારનો દંઝ સાવ જુદો જ હતો. એમના ચહેરા પર વિવશતા-વિકળતા બરી હતી. એમની શાંત અને સૌરવપૂર્ણ પ્રભાવશાળી આંખોમાં કામ-વિહારના સાપોલીયોં રમતાં હતાં.

ઇન્ડુલાલ બેઠા નબેઠા ત્યાં તો હેડમિસ્ટ્રેસ ઉભી થઈ.

'એસો સુનંદાખઈત, સાહેબને અને તમારે માટે કોફી કરી લાવું. બેઠા છીએ તો જરા

હીક પડશે.' કહી તે બારણાં આગળ પહોંચી.

સુનંદા ગભરાઇ ઉઠી. એણે પણ ખૂબ મારી: 'ઉઠાં રહો બહેન, હું પણ આવું છું.' અને એટલું કહેતાની સાથે જ એ પણ એની પાછળ જ ઓરડા બહાર નીકળી ગઇ.

એને પાછી વાળવા હેડમિસ્ટ્રેસે બે ત્રણવાર કહ્યું, 'અરે પણ સાહેબ ત્યાં એકલા બેઠા છે. એમને કેવું લાગે!' પણ સુનંદાએ કશું ગજુ-કાચું જ નહિ. એ એની પાછળ જ ગઇ.

ઢોરી બની મયા પછી પણ હેડમિસ્ટ્રેસે તેના હાથમાં ટ્રે આપતાં કહ્યું: 'લ્યો આ લઇ જવ.'

'તમે જ સાથે લઇ લ્યો ને!'

'મારે જરા જંગલ જવું પડશે. હું થોડીવાર રહીને આવું છું. તમે જવ!'

'વાર તો પછી તમે જઇ આવો. આપણે ખૂબ સાથે જ જઇશું.' સુનંદાએ આકુળ-આકુળ ચર્તા કહ્યું.

'અરે મ્હારાં સુનંદાબહેન, એમાં તમે શું મુશ્કારાં મર્ચાં! હું તો તમારાં નેટલું બણીને નથી. તમે તો ખી.એ. થપાં છો અને છતાં આમ ગભરાઇ પડો છો?' એમ કહી તે પણ સુવાના ખંડમાં સાથે જ પાછી આવી.

હેડમિસ્ટ્રેસ અને સુનંદાની મુખમુદા પરથી કશું ન સમજે એવા કંઈ મોટા ધન્ડુલાલ નહોતા. ઢોરી પીને દુરત જ એ ક્યવાતે મને પોતાના ખંડમાં જતા રહ્યા. પછી જાને જણીએ ત્યાં જ સુઇ ગઇ. પણ સુનંદાએ તો તે રાત્રિ સંકષ્પ-વિકસ્યો વચ્ચે જ બરજીમાં જ કાઢી. સવારના વહેવે પરાદિયે શાળાના વાતાવરણમાં ધમાલ થઇ રહી. હેડમિસ્ટ્રેસના પતિ-ને પોતે પણ શાળાના એક શિક્ષક હતા અને રાતના સાહેબના ખંડમાં સુતા હતા—તે આવી હેડમિસ્ટ્રેસને જબાહી કહેવા લાગ્યા:

'તાર આખો છે એટલે સાહેબને અત્યારે જ પાછા જવું પડશે. ત્યાં સાહેબ હશે ત્યારે કહેજો કે સાહેબ તો ગયા અને તમે પણ

સવારની લોકલમાં ઉપડી શાળાએ પહોંચી જજો! મહારાજ સાહેબ હાઇસ્કુલની વિઝિટ આવવાના છે.'

સુનંદા ગગતી જ હતી. તેણે જ જવાબ વાળ્યો: 'બહુ સાહે, સાહેબને કહેજો કે મારી ફિક્કર ન કરે.'

સવારે ઊઠ્યા પછીતું હેડમિસ્ટ્રેસ વગેરેનું ઠંકુ વર્તન સુનંદાને ખૂંચ્યું. શાળાનો પટાવાળો આવી તેને રોશને મૂકી ગયો.

માઠી ઉપડી અને સુનંદા વિચારને ઝોલે ચડી. શું એનો શય અકારણ હતો? જો એમ જ હોય તો પછી સવારના પલટાયેલા વાતાવરણનું શું કારણ? એ ગમે તે હોય. પણ એનું મન એક પાછી માંઠ વાળા બેડું હતું. એ સાહેબને રીઝવી શકી નહોતી અને તેનું જ આ બધું પરિણામ હતું. અને એથી જ એવધુ કંટાળી ઊઠી કે શું પુર્યો ખસા આવા જ હશે?!

વળા પાછી એ વિચારી રહી. શા માટે એને નોકરીએ નીકળવું પડ્યું? અને પછી તો એના સંસારની એક આળા બાણુ પણ એક ઝડપી દ્રષ્યની માફક તેની નજર આગળ આવી મઘ. તે પછી તેણે સંસારની અંદર એકથે પડે મૂંઝવા જે પ્રયત્નો કરેલા તે અને પળે પળે જે બીતિ અનુભવેલી તે પણ યાદ આવતાં મર્ચાં.

એ અને સુરેશ કોલેજમાં બહુતાં હતાં એના માતૃપિતા તો એ મટ્રિકમાં આસી તે પહેલાં જ ગુમરી ગયેલાં. બાપ, બાબી અને અને તે પોતે-એમ ત્રણ જાણુમાં એમનું કુટુંબ સમાજેલું હતું. બાપ કારકુની કરી સંસાર ગઢાવના હતા. પોતે બહુતી હતી.

કોલેજમાં જેમ બે છે તેમ અનેક યુવીના પરિચયમાં તે આવેલી અને ત્યારથી જ એને પુર્યો પ્રત્યે એક જાતની ધૂણા થઇ આવેલી. છતાં એ સ્ત્રી હતી. યોવન હતું, અને ખીસતું હૃદય ગરમ લેહીથી ધપકતું હતું. અજાણની યુરુપ જાતમાંથી પણ એક એને મળી ગયો. એ હતો સુરેશ. બંને પરિવરમાં આખ્યા સુરેશ

ખીજા યુવકો જેવો છીછરો કે વેચ્યો નહતો.
યુવતીઓ વચ્ચે ઝાઝામાં ઝાઝા ભળતા મુર-
શમાં તેને કંઈક આકર્ષણ મળ્યાં ગયું અને
આખરે બન્નેએ લગ્ન કરવાનું વિચાર્યું.

પણ લગ્ન પહેલાં સુનંદાએ એક શરત
મૂકી. એમનાં લગ્ન આત્માના બનેઃ દેહના નહિ.
જ્યા-જ્યાંતનાં લગ્ન એ એમનો આદર્શ હતો.
મુરેશ એ શરત પાળવા તૈયાર હતો. એણે કોઈ
પણ કંઈ દીધો.

“લગ્ન પછી સુનંદા મુરેશને ઘેર ગઈ. મુરેશ
શ્રીમંત પણ હતો અને કુટુંબનો મુખી પણ
હતો. અરસપરસના સતત સંવાસે ધીમે ધીમે
એનામાં પથ્થરો આવતો ગયો. એવું પાર્શ્વ
હિંમતી હિંમતું. બન્ને દેહ નશ્વર હોય છતાં એમની
વચ્ચે સ્પર્શ-સ્પર્શના ભેદ કેટલો વખત ટકી
શકે ? દહાડે ને દહાડે એ વધુ ને વધુ વિચ્છેદન
બનતો ગયો અને આખરે તેણે સુનંદા પાસે
પ્રણી દરખાસ્ત મૂકી:

‘સુની, તું કહે તેમ કરે ! પરંતુ એ શરત
શું તેં સાચે જ અક્ષરે’ અક્ષર પાળવા માટે
કરી હતી ? એવું તે હોય ?’

‘મુરેશ ! આ શું, તું ચે એટલી વારમાં
હતાય થઈ ગયો ? આટલા જ દહાડામાં ? તો
તો કેમ ચાલશે ?’

‘પણ મેં આવું કારણ જ નહિને ! તું જ
કહેને, આટલા દહાડા મારી સાથે રહેવા છતાં
તને કશું નથી થતું !’

‘સાચ તો ચે શું ? આપણે જે નિર્ણય
ખૂબ ખૂબ વિચાર કર્યા પછી કર્યો છે તે છેવટનો
જ છે ! હું તો એને મક્કમપણે વળગી રહેવાની.
એ આદર્શ એમ જ તો કરી શકાય ? તું મજબૂત
મનનો બને તો કશું અશક્ય નથી.’

‘તો પછી જો તું મને નહોતી આહતી
તો શા માટે લગ્ન કરી મને છેતર્યો ?’

‘મેં તને છેતર્યો છે કે તેં મને છેતરી ?’
તે જે કાલ દિવો ને પ્રતિદિ વીધી તેને તોડવા
તું બીજો-યો છે કે હું ?’

કૃષ્ણ-જન્મ

આલે ધરતીને કામળો ઢાંકીઓ,
રખે દેખે કેા દેવકી કુમાર;
મજવાટ ચોલી રહી રે. ૧

કાંઈ વધોએ વાળાં વગાડીયાં,
રખે કા'નાનો સાબળે અવાજ;
મજવાટ ચોલી રહી રે. ૨

મહામાયાએ નિંદપરી ગોકલ્યાં,
જો જો જાએ ન ભાઈ કેં બહેન;
મજવાટ ચોલી રહી રે. ૩

નદી જમનાએ મારગ આપીઓ,
વમુદેવે તે બદલ્યાં બાળ;
મજવાટ ચોલી રહી રે. ૪

કા'ન કહેવાયો નંદ ઘેર દીકરો,
જશેાદાએ લકાબ્યાં લાડ;
મજવાટ ચોલી રહી રે. ૫

કા'ન ગોપી-ગોવાળનો લાડકો,
ગાય ચારે, લે રાસના લહાવ;
મજવાટ ચોલી રહી રે. ૬

કા'ન માખણ હર્ષી, હૃદયનો સવાલિઓ,
ઝોટે કામળી, કે વાંસળીમાં સાદ;
મજવાટ ચોલી રહી રે. ૭

કા'ન સારા માણસનો સંગાથી,
કાન જૂંડા રાસસનો કાળ;
મજવાટ ચોલી રહી રે. ૮

જયમનગીરી પાકડજી

‘પણ તો તું મને એટલું કહે, કે મને ચાહે છે કે નહિ? તું’ મને આરી રીતે હીજ-રાતો રીખાતો જોઈ જ રહેવાની? મારી રિયતિ દહાડે દહાડે વિષમ બનતી જાય છે તેનો તું કંઈ વિચાર જ નહિ કરવાની? અને તે ચે જ્યારે હું તારે જ ખાતર બળી જળી રહ્યો છું ત્યારે! તારા એક રિમત બધાં હાસ્ય માટે કેટલો તડપી રહ્યો છું ત્યારે?’

‘તું ચે મારી ખરી કસોટી કરે છે સુરેશ, હું ફરી ફરીને કેટલીવાર કહી ચૂકી છું કે હું માત્ર તને જ અને તને જ ચાહું છું. હું ગમે તેવી છું, પણ આયો છું. આ બધામાં સ્વપ્ને તો શું સંકલ્પે વિકલ્પે પણ બીજો ભવ નહિ કદં. પણ જે વસ્તુ માટે એ’ તને વારે વારે ચેતનીને પછી જ લક્ષ્મીને કાલ આપ્યો અને જે સંકલ્પ મારે મન મારા જીવનથી પણ અધિક છે તેને તો હું નહિ છોડી શકું!’

‘પણ તું આટલી ઠંડી કેમ છે?’

‘હું ઠંડી છું કે કેમ એ મને બોલાવ નહિ. હું સ્ત્રી છું. હું કશું ન સમજું તેવી મૂર્ખ નથી. છતાં મને મારા નિર્ધારને વળગી રહેવા દે! સુરેશ, મને એમાંથી ડગાવ નહિ. જો હું અહિં રહી તને વધુ દુઃખી કરતી હોઉં તો હું કાલ સવારે જ ચાલી જઈશ. પણ.....’

‘ના, ના, સુત્રી એમ ના કરીશ. તો તો હું ગડિ બની જઈશ. હું તારા વગર નહિ રહી શકું. હું, હું એ ઘેલછા બધાં વ્યતીને પાળવા પણ નથી માગતો. તું મારી છે, મને ચાહે છે, એટલું બસ છે’ એટલું કહી વિવશ બની એણે સુનંદાનો હાથ પકડ્યો.

જેણે હાઝી હોય તેમ સુનંદાએ એનો હાથ તરછોડી નાખ્યો.

‘સુરેશ, તું પણ નં બન! હું પણ સાથે કઠીયે નથી પરણી. જો તું આગળનો સુરેશ મડી જવા માગતો હોય તો મારો એક જ જવાબ છે. તું અત્યારે જ આ ખંડમાંથી ચાલ્યો જા. હું મારે મારો સવાને જ ચાહી

જઈશ. તારામાં કંઈએ માનવતા હોય તો આજની રાત મને એકલી રહેવા દે. હવે હું જ તારી સાથે નહિ રહી શકું.’

તે દહાડે સુરેશને ખૂબ જ આઘાત લાગ્યો. અને તે પોતે પણ બીજો દહાડે જ તેના બાધને ઘેર આવતી રહી. ત્યાર પછીની સુરેશની રિયતિ દયાબળક બની હતી. સુરેશ પત્રો લખી લખીને થાક્યો, પોતે જવાબ લખી લખીને કંટાળ્યો. સુરેશ પૈસા મોકલતો પણ પછીથી તો એ પોતે એ નિઃશ્વર પર આંત્રી મર્ષ કે જો સ્ત્રીએ પોતાનું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ સાચવવું હોય તો તેણે આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય મેળવવું જ જોઈએ. એણે એ પૈસા પાછા જ વાળ્યા હતા અને બીજી બાજુએ નોકરીની શોધ ચલાવી.

એનો કંઈ સારો હતો. સંગીતની તાલીમ લીધેલી હતી. સીનેમાની એક્ટ્રેસ તરીકે તો નહિ, પરંતુ જો માત્ર પડદા પાછળની ગાનારી તરીકે કામ કરવાનું મળી જાય તો તે નોકરી લેવા એ ખૂશી હતી. એક વાર તે એક કાયરેક્ટરને મળવા પણ મર્ષ. થોડી પ્રાથમિક વશચિન પછી કાયરેક્ટરે એને બાબુના ખંડમાં લઈ જઈ એક કાંટો બતાવી કહ્યું: ‘આંહિ હમા રહો જોઈએ.’

એનું વજન નોંધાયું.

‘વાર તમારા ચંપલ કાડી નાખો તો! તમારો પગનો પંતો જોવા દો. કેપડાં થોડાં વધુ ઊંચાં પણ લો જોઈએ!’

‘મિસ્ટર. કાયરેક્ટર, તમારે મારા કંઈ સંગીતનું કામ છે કે મારા પગની લાતનું?’

‘જાણ સાહેબ, સીનેમાની લાઇનની નોકરી કરવી હોય તો આવા ચોખલિયાવેડા અહિં ન પાલવે. અમારે તો સ્ટારોને માલિક પાસે રજૂ કરવી પડે અને તેમની મંજૂરી માટે સ્ટારોનું આખું ટેક સોંપવું પણ જોવું પડે.’

‘વાર તો મને માગે આપો. હું બહાર ચાલી જઈ છું. મારે નોકરી નથી કરવી.’

‘પધારો ત્યારે. અમે કાંઈને તોડવા નથી

નંતા. સૌ પોતાની મેલ જ અદિ આવે છે !

અને ત્યાર પછી તો અનેક પ્રસંગો તેને યાદ આવી ગયા. સર્વત્ર થોડે ધણે અંશે એ જ પરતુરિયતિ પ્રવર્તતી હતી. એથી જ આખરે એણે શાળાનું જીવન પવિત્ર માની તે દિશામાં વતનથી ધણે દુરદુર અંપલાવ્યું હતું. પણ અદિ પણ એ જ હતું.

‘હવે શું ?’ એક પ્રશ્ન એની સામે ડાળા ફાડી ધૂરકતો બોલો હતો. મંડળપુર રોશન આવી ગયું. પણ ત્યાં બીતરવાની જગ્યાએ ધ્રુવજન યજ્ઞ. રોશનમાં બીતરી એણે બીજી ટિકિટ લઇ લીધી.

ટ્રેન બીપડી. પાછી વિચાર પરંપરાઓ પણ સાથે જ બીપડી. બીડો બીડો એક પ્રશ્ન કોળાવ્યું કોતરી રહ્યો હતો : ‘શું સુરેશ જુલો હતો કે પોતે ?’

‘સુરેશ સાથેના સહવાસ દરમ્યાન તે પોતે પણ કંઈ સાવ સ્વસ્થ તો રહી જ શકી નહોતી; છતાં હૃદયોમિશ્રિતે દાખી દેવામાં એણે કહાપણ ક્યું હતું કે એક મોટી બૂલ કરી હતી અને એ એક બૂલમાંથી જ આ બધી વિટંબણાઓની પરંપરા તો બીબી થતી નહોતીને ? તેની હઠ માત્ર સીલકં તો બની જતી નહોતીને ?

‘અને એ એમ હોય તો ?

‘અને એમ હોય કે ન હોય, પણ એક વાત સત્ય હતી. માનવ સમાજ ને છે તે છે. એને પોતે એકલી તો પલટાવી શકે જ નહિ. તો પછી એની વચ્ચે રહી પોતે સદાય પુરુષથી ભાગતી રહેતી રહી જીવન બરખાદ તો નથી કરી રહી ?

‘એના કરતાં પ્રેમાજ અને હુંક બંધો સુરેશની આશ્રય, શું જુડે ? જંત્યા-જંત્યન એ કેવળના હશે કે કદાચ કવિઓની કોઈ લોકાવર સજિનું નિર્માણ હશે. લોકજીવનની વચ્ચે એ શક્ય ન હોય તો શું લોકજીવનની સાથે સલાહ-સંપૂર્ણ કરી એનો માર્ગ ન સ્વીકારી લેવો ?’

એમને એમ બે રોશન પસાર થયાં. ત્રીજે રોશને કબજામાં બેઠેલી બે સ્ત્રીઓ પણ બીતરી મધ. સાંવ એકાંત મળતાં મનમાં વિચારોને

પ્રેમાજી

વરસે વાદળિયો રસધાર !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ? પ્રકૃતિ-પ્રદર્શને, મનુજ, હસસુખાં જ કાં ?

એને નિરખી નજા હરખાય !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ? આંખાના મોર આખી, કાકિલા જ ફૂજતી !

મોરલા કરે છે ટહુકાર !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ? પ્રભુતા-પ્રેમ, કીસે રસાત્માની રંજની :

પ્રાણુ-પ્રભુ રીઝે અપાર !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ? આજ કાના જન્મની,

જયંતીએ સહુ કાં હસે ?

ઉર શું જે લલિત લલકાર !

એ શું દિસે, આંસુડાં આનન્દનાં ? ‘લલિત’

ખૂબ વેગ મળ્યો. એ વેગના ધસારાને એ આળી શકી નહિ. એણે એને રાશી લીધી.

એણે રહી પણ ખૂબ જ લીધું. એટલામાં એણે રોશન, આવ્યું, ત્યાંતો એણે હૃદય રહી રહીને આલી ચર્ષ ગયું. એણે પણ હવે તો નિર્ણય કરી લીધો. એમમાંથી લેદરપેડ કાઢી એણે સુરેશ ઉપર એક પત્ર લખી કાઢ્યો.

.....અને સુરેશ, મેં તને કુખી ક્યો એ ખ્યાલે આજે હું ક’પીઉં છું. અત્યારે જ દોડી આવી તારે ચરણે પડી માફી માગવાનું મન થાયુ છે. પણ ને હૃદય એક બાળ્યુ વેગ પકડે છે તે જ હૃદય કોણ બાળ્યુ કેમ બીજુ બાળ્યુએ અચકાક છે. ‘સ્તીત કદાચ આખરે તો સરસાવા પગર રહી જ રાકણું નથી. પંક માંડા છે, છતાં અંદા છે કે તું મને જવર માફ કરશે. નહિ કરે ? તું એકવાર નેહવા ન આવી શકે ? હું સીધી મોટાભાઈને ત્યાં જ જવાની છું.’

શ્રી. પ્રિયંવદા નંદકિઓલ્પર

બિહાર પ્રાંતમાં આવેલા ગયા શહેરમાં અસલથી નંદકિઓલ્પર નામનું કુટુંબ વસેલું છે. હિંદી રાષ્ટ્રીયતાની તેમજ રાજ્યની સેવા કરવા બદલની ખ્યાતિ તે તેમને મળી જ ચૂકી છે. તેઓ કાયરય જાતિના છે અને એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રાંતમાં ખુદિમાન વર્ગ તરીકેનું સ્થાન ભોગવે છે. આ કુટુંબના સુપુત્ર નામે જવાહરલાલે ગયામાં આવેલા ટોકરી રાજ્યમાં મેનેજરની પદવી પ્રાપ્ત કરી.....ને કુટુંબનું કિસ્મત ખુલી ગયું. તેમના પુત્રો નંદકિશોરલાલ અને પરમેશ્વરલાલ પણ ખ્યાતિ પામી ચૂકેલા છે. બિહાર પ્રાંતના વિકાસમાં શ્રી. નંદકિશોરલાલનો પણ ફાળો છે. સચ્ચિદાનંદ સીંહાએ લખેલા ઇંગ્લિશ પુસ્તક "Some Eminent Bihar contemporaries" માં "Lalls of Gaya" ના નામે તેઓનો ઉલ્લેખ થયેલો છે. શ્રી કુટુંબના એક સુપુત્ર રાજ્યની ઇન્ડીયન મેડીકલ સર્વિસમાં છે અને તેમણે સહરાનાં રણમાં જર્મનોને હરાવીને દાકતર તેમજ સૈનિક તરીકેની કીર્તિ સંપાદન કરી છે. દરિયાપારના દેશોમાંના સત્તર વર્ષના નિવાસ દરમિયાન છ વર્ષ સતત કાર્યક્ષતા બતાવીને તેઓ હજી દમણમાં જ હિંદમાં પાછા ફર્યા છે.

પરમેશ્વરલાલના પુત્ર હરનંદનલાલે પોતાની અટક નંદકિઓલ્પર રાખી છે અને આથી લાલના વંશજોને તેમના સમકાલિનો લાલ તરીકે નહિ, પરંતુ નંદકિઓલ્પરના નામે ઓળખે છે.

શ્રીમતી પ્રિયંવદા નંદકિઓલ્પર બેરીસ્ટર રામકિશોરલાલ નંદકિઓલ્પરનાં પત્ની થાય છે. રામકિશોરલાલ અલ્હાબાદમાં અખિલ હિંદ કોંગ્રેસ કમિટી તરફથી અસરકારક રીતે રાષ્ટ્રીયતાને વ્યાપક બનાવવાનું કાર્ય કરી રહ્યા છે. જ્યારે એક તરફ પતિ કોંગ્રેસનું સુકાન સં-

ભાળી રહ્યા છે ત્યારે બીજી તરફ તેમનાં પત્ની બિહાર ખાતે અખિલ હિંદ કસ્ટુરબા રમારક દરદીના એજન્ટ છે. આજે છેલ્લા વર્ષથીયે વધુ સમયથી તેઓ ત્રણથી ચાર લાલિમ કેન્દ્રો ચલાવી રહ્યાં છે અને બાગ્યે જ એવો એકાદ દિવસ ઉઠે છે જ્યારે ઘરમાં તેમની હાજરી હોય. હાવણીઓમાં વ્યવસ્થા સાચવવા પોતે જતે દેખરેખ રાખતાં ફર્યા જ કરે છે ને મેવા આવનારાઓને પ્રોત્સાહન આપી કસ્ટુરબા શિબિરમાં દાખલ કરે છે. નિયંત્રણે કહેવું જોઈએ કે, કસ્ટુરબા મેમેરીઅલ દરદીના કાર્યનો જ વિકાસ છેલ્લા આઠ માસમાં થયો છે તે તેમના પ્રયાસો વિના શક્ય ન જ બનત.

બિહાર સેજરમેડીવ એસેમ્બલીમાં જવા ઇચ્છનાર ૨૫ સ્ત્રીઓમાંના એક પ્રિયંવદા દેવી હતી, ને કોંગ્રેસ કમિટિએ તેમની અરજ માન્ય રાખી હતી. પરંતુ જ્યારે કલકત્તા પસેના એક ગામમાં મહાત્માજી બાપજી કરતા હતા ત્યારે પ્રિયંવદા તેમની પાસે પહોંચી ગયાં અને બિહાર પ્રાંતની સ્ત્રીઓનું ધોરણ હેતુ લાવવા તેઓ જે કરી રહ્યાં હતી, (ખાસ કરીને ગ્રામ પુનરંચનાની દિશામાં) તે જણાવ્યું. આ નીચા કક્ષા ને એકવડા ખાંધાના બહેને આવા મહા-ભારત કાર્યમાં એકલે હાથે સાથેલો વિકાસ સંભળીને મહાત્માજી ખૂશ થઈ ગયા. વળી આ ન્યાયી પુરૂષને જાણ થાય તે બદલ પોતે બિહાર-ધારાસભામાં જવા ઉમેદવારી કરી હોવાનું પણ જણાવ્યું. તેમની પોતાની માન્યતા હતી કે આ રીતે પણ તેઓ સ્ત્રીઓના દલની સંભાળ રાખી શકાયે, ને તે બદલ તેમજ મહાત્માજીના આશિર્વાદની યાચના કરી. પણ મહાત્માજીએ ના કહી-ચોક્કખી ના સંભળારી અને કહ્યું કે—

"કાયદા બનાવવાનું કામ ખારાસભા પર

શ્રી. રામદુલારી સિંહા

છોડી-દો ! તમારે તમારી બધી સેવા આગો-
તતિને માટે આપવી બાકી છે. તમને જે પસંદ
આવે તે એક સ્વીકારો. જેણે કાર્યને એક જ
સમયે પુરો ન્યાય નહિ આપી સકો.

નિર્ણય કરવામાં પ્રિય વંદાદેવી, ઝડપી
સાબિત થયાં ને ધારાસભામાં બેવાનો મોહ
છોડી, તરતજ તેઓ કસ્તુરબા દરદીકના
બિહાર ખાતેના એન્ટ નિમાઈ ચૂક્યા.

*

શ્રી. રામદુલારી સિંહાએ ૨૨ એ વર્ષે
પટણા યુનિવર્સિટીની એમ. એ.ની પરીક્ષા ઇતિ-
હાસના વિષય સાથે પસાર કરી ને કેએમ્બ્રી
કોલેજીની એક વધુ ફેલો હાંસલ કરી. પ્રેચેસ
કોર્સ કર મહેન્દ્રસિંહની સૌથી ન્હાની ગ્રામ્ય
પુત્રી રામદુલારીએ બિહારી કુટુંબની પ્રયા-
ઓનો નાશ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને રાજામાં
દાખલ થઈ. એની આ મનોવૃત્તિના બે કારણો
હતાં : એટલો એનું સમરૂપ બદન સ્વનંતતાના
આદેશથી સંભર હતું અને બીજું પ્રાંતની
સ્ત્રીઓમાં નામ કમાવાની અભિલાષા જીવરને
કેરતી હતી. પદોના રિવાજના વિરોધી અને
જીવવામાંથી સ્ત્રીકેશવણીની તરફેણ કરનાર
પહેલ વહેલા મહારથી થી, મહેન્દ્રસિંહે એમની
પુત્રીનું સ્વપ્ન જીવંત બને એ માટે જરૂરી
સ્વનંતતા આપી. રામદુલારીના મોટા બહેન
રામશીનજરીએ હૃદય યાનના અભ્યાસમાં
સંસ્કૃત એસેસીએશનની આધ્યયીક પરીક્ષા
માટે જરૂરી શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલું, પરંતુ
એમના સમયમાં રહેલું પ્રાપ્ત્ય વધુ હોવાને
કારણે, સ્વપ્નતના સંસ્કૃતના પંડિતોનાં ભવો
ચલી ગયાં. એક સ્ત્રી વિદ્યાનાં શિખરે બિરા-
જમાન થાય, એ એમને માન્ય નહોતું. ને
ત્યારથી તેઓએ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ વધુ
પડતો કઠિન ને અરજ્યરો બનાવી દીધો અને

ત્યારથી એ શિક્ષણના દારૂ સ્ત્રીઓ માટે
દર્શનને માટે બીકાઈ ચૂક્યાં.

રામદુલારી તો એ રસ્તે બેચેન વગર જ
અંગ્રેજ રાજામાં દાખલ થઈ ગયાં. ત્રીસપાપર
ડીરદીકના પ્રેચેસ કોર્સ કર શ્રી. હાકુર યુગલ-
કિશોર સીંહા સાથે ૧૯૩૭ માં તેમના લગ્ન
થઈ ગયાં બાદ તરતજ તેઓ અભ્યાસમાં
મગ્ન થઈ ગયાં અને બનારસ હિંદુ યુની-
વર્સિટીની મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી.
એમના ધૈર્યની કદર કરીને પ્રેચેસ પ્રધાન
મંડળે પટણા નરસીંહ હોમના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ
તરીકે તેમની નિમણૂક કરી, પરંતુ જેવું
પ્રધાનમંડળે રાજનાયું આપ્યું કે તરતજ તેમણે
પણ રાજનાયું આપી દીધું અને કરી એકવાર
અભ્યાસે એમને આકૃષ્ટો, અને 'હીંદી' વિષય
લખને બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીની એમ. એ.
ની પરીક્ષા પસાર કરી. આ રીતે જુદાજુદા
વિષયો લખને જુદી જુદી યુનિવર્સિટીની એમ. એ.
ની પરીક્ષા પસાર કરનાર એ માત્ર એક જ
બિહારી સ્ત્રી છે.

રામકુલારી સીંહા સુખ્યત્વે કરીને આગ્ર્ય કન્યા છે અને તેથી સામાજિક તેમજ ઔદ્યોગિક ઝંઝાવાતોનો હિંમતભેર સામનો કરીને, શાળા અને કોલેજોના બારેખમ અભ્યાસક્રમથી ડ્યો પચ્ચર ને વિદ્યાપ્રાપ્તિ કરી છે ને બદલ તેઓ પ્રશંસાના અધિકારી હરે છે. એમણે પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાથી તેઓ ધરાયા જ ન હોય તેમ તેમની અભિલાષા ઇચ્છા સાહિત્યને વિષય તરીકે લઇને પદના યુનીવર્સિટીના એમ. એ. થવાની છે.

તેઓ એક સુસ્ત કોંગ્રેસ કાર્યકર તરીકેની સેવા પણ બજાવી રહ્યાં છે. બિહારમાં આવેલું સારણુ એમની જન્મભૂમિ છે. એમની વેકેશનો, એમનો આરામનો સમય—અરે! અભ્યાસમાંથી તારવેલો સમય પણ તેઓ ગામડાઓમાં વિતાવે છે. ત્યાં ઘેર ઘેર ફરે છે અને પોતાથી વધુ કમનસીબ અભણ સ્ત્રીઓને અજ્ઞાનના અંધારામાંથી બહાર કાઢવાના પ્રયાસોમાં પોતાનો સમય વિતાવે છે. પતિ તેમજ પત્ની બેઠેલા કુટુંબોએ આજ સુધી દરેક લડત તેમજ ચળવળમાં એક સરખો ભાગ લીધો છે.

ઘરમાં તો તેઓ એક નમૂનેદાર બિહારી સ્ત્રીની માફક વર્તે છે. સામાન્ય વાતચીતમાં શરમાળ લાગે, પરંતુ જાહેર વક્તા તરીકે કે વિવાદક તરીકે તેમનો જુસ્સો અચૂનમ રીતે બજૂલી ઊઠે છે. બહારના કાર્યોમાં ને તેમાં અસ કરીને ગામડામાં સ્ત્રીઓની સાથે તેમજ વિદ્યાર્થીનીઓ સાથેના કાર્યો તેમને વધુ ફાવે છે.

પ્રશંસાનુસાર, હીંદી ભાષામાં લેખો પણ લખે છે. આરામનો સમય તેઓ સંગીતના શાખામાં તેમજ ન્દાનો વિદ્યામંડાલો છે. સુખી લગ્નજીવનને આગળ એમને એક ન્દાનું સુંદર બાળક...ને એ બાળક પણ પોતાના માખાપે રાહના રાહદારી થવાનું વચન આપે છે.

ધણી બહેનો સાડી કેમ પહેરવી એનો વિચાર કરે છે, અને છતાં એમના પતિને એ પહેરવાની રીત ગમતી નથી. કેમકે પતિની દૃષ્ટિએ સાડી પહેરવાનું પત્ની વિચારતી નથી; એટલે એમની વચ્ચે આકર્ષણ જન્મતું નથી અને પરિણામે પુરુષો બીજા ઠેકાણે પોતાનું મન દોડાવે છે.

આજ કાલ ત્રણ વસ્તુઓ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે અને આજની દૃષ્ટિએ એ ત્રણમાંથી એકાદ રીત તો કાઢ પણ પુરવને પસંદ હોવાની જ.

ફહેલી શ્રેણીના પુરુષો એવા હોય છે કે તેમને સાડીની વિવિધતા સાથે પોતાની પત્ની

છેલામાં છેલી દમની રીતે સાડી પહેરે અને નવા જમાનાની સ્ત્રી દેખાય. એટલે અંદરથી ખાસ્તીય ને ઉપરથી પાશ્ચાત્ય એ રૂચી પ્રમાણે પોષાક પહેરવાનું કહણુ છે. એવા પતિઓ પોતાની પત્નીમાં સ્ત્રીત્વ અને પુરુષત્વ-બંને ઈચ્છે છે, અને ક્યારે પહેરેલી કરતાં કાટ પહેરેલી એવા માગે છે એટલે એવા પતિની

પત્નીઓએ સાડી પહેરીને ઉપર ઠાટ પહેરેલા બેઠીએ. કાનુને અનુસાર ઠાટની જાત અને રંગ પસંદ કરવા. ઠાટની અંદર સાડીનો ઉપરનો ભાગ દબાવ લેવા જોઈએ. એવી સ્ત્રીઓ કપાળમાં ચાંદસો, કાનમાં એરીંગ કે યુદી પહેરી શકે ને ઠાટની ઉપર માછળા છૂટે લખી ચોટસો લટકતો રાખી પોતાનું સ્ત્રીત્વ દાખવી શકે, તે સાથે ચોતામાં પુરુષત્વ પણ બતાવી શકે.

* બીજી શ્રેણીના પુરુષો સ્ત્રી ઠાટ પહેરે એ પસંદ નથી કરતાં, છતાં તેઓ પણ પાશ્ચાત્ય રીતે સ્ત્રીને કપડાં પહેરતી બેવા ઇચ્છે છે. એવા લોકોને રંગીન સાડીઓ પસંદ હોય છે.

તેઓ ઇચ્છે છે કે, સાડી એવી રીતે પહેરેલી હોવી જોઈએ કે સ્ત્રીના અંગ-ઉપાંગ પ્રજ્ઞ અને આકર્ષક દેખાય અને કેડ તરફ ખાતળી અને માથુક દેખાય. સાડી પહેરવાથી હાલતાં ચાલતાં લકડલકડ ન થાય, ઘુંઘટો ન હોય અને છેડો છૂટો લખડે નહિ; ને કમળે એવી રીતે પહેરે કે સ્ત્રીમાં આકર્ષક સીંદર, જલતા, હામજતા અને ચપળતા સાથે આકર્ષણ આવે.

પુરુષની દૃષ્ટિએ

સાડી.

લેખકાઃ શ્રી રૂક્મણીબહેન ખન્ના.

* ત્રીજી શ્રેણીના પુરુષો એવા હોય છે કે સ્ત્રીઓ રંગીન ચપોચપ કપડાં પહેરે એવું તેઓ.

છમ્પે છતાં ઉપર સાડી તો સાડી અને આછા રંગ વાળી ન ગમે. એમને સહેલ સાડી વધુ ગમે છે. તેમને બજેકાદાર રંગ, ચટકીલી બાત કે જૂની પૂરાણી રીતના કપડાં ખીલકલ પસંદ હોતા નથી. આવી સ્ત્રીએ હાથમાં માન બે ચુડીઓ ન પહેરવી કેમકે ખીંગા ઘરેણાં તેમને ચોમશે નહીં.

ગાળીના ભોગ ખનેલાં

શ્રી. નર્મદાખડેન પટેલ

અ પાઠી ખીજને દિવસે તા. ૧ ડીસે
'સ્ત્રી-શૂનવનો એક' રવાના કર્યો પણ તરત જ
ચયજાના વરધોડામાં તોફાન થયાના ખગર
ગામમાં પ્રસરી ગયા ચપોચપ બધાં ખજરો
બંધ થયાં, ને ગૂંડાઓએ પોતાનું સામાન્ય
જમાવી દીધું. ઠેર ઠેર આગો અને ખૂનના
ખજરો આવવા લાગ્યા. રીચીરોડ ઉપર એક
ટોળાંએ ઘેરેલ મુસ્લીમ મોટર ડાહવરને શ્રી.
વસંતરાવે હોડાવ્યા ને તોફાન અટકાવ્યું. કોંગ્રેસ
કાર્યકરોએ લોકોને વીખેરવા પ્રયત્નો કર્યા અને
એવા એક ટોળાને સમજાવવા જમાલપુરમાં શ્રી.
વસંતરાવ હેગિષ્ટ અને શ્રી. રજખચલી લાખાણી
તેમના ખીજ જણ સાથે સારી રીતે સાથે જઈ રહેવામાં
ટોળાએ તેમના ઉપર હુમલો કર્યો અને આ
કોંગ્રેસ કાર્યકરોએ કાનપુરના શહીદ મણેસરજી
વિદ્યાર્થી પેઠે પોતાનો જાન આપ્યો અને
શહીદી સ્તીકારો; પણ સાન્તી ન થઈ.

ખીજ તારીખે અઘાન્દી વધી ને ઠેર ઠેર
હુમલા થયા, તેનો વળતો જવાજ લોકોએ હુમલા
પાછા દહાવીને આપ્યો. પોલીસ ઠેર ઠેર ગોઠવઈ
ગઈ ને કરકસુનો દુકમ નીકળ્યો. ગૃહમંત્રી
મોરારજીભાઈએ શાન્તી-રચાપવા પ્રયત્ન કર્યો,
પણ પોલીસ નિષ્ફળ નીવડી.

તા. ૩ જાની રાતના સવાચાઠે વાગ્યાના
સુમારે રાયપુર સાંકડી શેરીના હનુમાન બાજુથી
હયીઆરબંધ પોલીસે ગોળામાર કર્યો હતો.
બંદુકમાંથી છૂટેલી ગોળા સૌ નર્મદાખડેન
ડાહાભાઈ લદમજુભાઈ પટેલને વાગી હતી.
તેમને હોરપીટાલમાં ખસેડતાં તેમનું સાંજે
અવસાન થયું. મરતી વખતે તેમણે નિવેદનમાં
લખાવ્યું કે, તેઓ મેડા ઉપર રેડીઓ સાંભ-
ળતાં હતાં અને પણ નીચે આવી પથારી
કરીને ન્યારે આગળ સળાઆની ગળા બંધ
હતી તેની પાછળનાં ખાસણાં બંધ કરતા હતાં
ત્યારે તેમની ડૂંદી પાસે ગોળા વાગી હતી.

મરિયમખુ

હિન્દુ-મુસ્લીમ ખિરાદરીનો પહેલો પાઠ
શીખવ્યો; વસંતરાવ દાદા અને રજખચલી
લાખાણીએ સાથે લોકો વહાવીને, ખીજું
દલાત છે કાળુપુર પાંચપદી પાસેના એક
મહોલ્લાનાં મુસ્લીમ બેન મરિયમખુએ દાખવેલી
દિશતનું.

તોફાનના વિકરાળ દિવસે એક તોફાની
ટોળું આગળ ધસી રહ્યું હતું. એને કોઈ લગામ
નહોતી. સાર્વત્રિક વિનાશની આગ વધતી જતી
હતી. તે ટોળું આ મરિયમખુ રહેતાં હતાં તે
મહોલ્લામાં આવી ચડ્યું. તેમાં હિંદુનાં ઘર
પણ હતાં. હિંદુઓને આ ટોળાના સપાટામાંથી
બચાવવા આ મુસ્લીમ બહેન ઘર બહાર નીકળી
ટોળા આડે આવી બેઠાં. બંને હાથ પહેળા
કરીને ટોળાને આગળ ધપતું રોક્યું અને કહ્યું:
'તમે મારા મહોલ્લામાં નહિ જઈ શકો, તમારે
જે કંઈ નુકસાન કરવું હોય તે અમને કરો.'
આમ કહીને તેમણે પોતાના પાટોશ્વરોને
વિનાશના સુંખમાંથી બચાવ્યા. ૨૨મી તારીખે
ન્યારે શ્રી. મોરારજી દેસાઈ સહેરમાં ફરવા
નીકળ્યા હતા ત્યારે તેમણે આ બહેનને મળીને
ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

આ મહિને અમદાવાદમાં થયેલી હમી-અશાન્તી

સ્વ. વસંતરાવ હેગિજેનાં માતૃશ્રી

શ્રી. કાશીતાઇ

પોલીસે ગોળાબાર કર્યો ત્યારે શોકોનાં ટોળાં ત્યાં હતાં જ નહિ: આઠકીકતને સમર્થન આપતી તે પોળની જનતાએ સરકારને અરજીઓ કરી તેમાં બહેનોએ પણ ભાગ લીધો છે.

કાળુપુર અને જમાલપુર વિસ્તારમાં પણ સ્ત્રીઓ ઉપર અત્યાચાર અને દુમલા થયા હોવાનું કહેવાય છે.

આ પછી આજ સુધીમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ ઉપર પણ દુમલા છૂટાછવાયા થયા હતા. તેમાં એકને નજવી ધર્મ ચર્ચ હોવાથી પાટો

ગાંધીને ઘેર જવા દીધાં હતાં.

હમીદાબાનુ

હમીદાએ પોતાના સસરાને વિનવીને પુષ્પાને પોતાના ઘરમાં લઈ લીધી. હમીદાનો પતિ આજે દુસ્ત્રાડપોર યુવાનોના ટોળામાં બળા મેલો હતો. પુષ્પા અને હમીદા એક જ પથારીમાં લપાઈને સૂઈ રહ્યાં હતાં.

રાતના અગિયારેકના સુમારે સુસ્તિમ યુવાનોનું ટોળું પુષ્પાને ઘેર આવ્યું. પુષ્પાને ન જોતાં ગુસ્સે બરાયેલું ટોળું પુષ્પાની માતાને મારી, પુષ્પાની શોધમાં બેપડડું.

હમીદાની પથારીમાં પુષ્પા મૂછ રહી હતી. એના ચૂકતા હૈયા પર હાથ મૂકી હમીદા સાંત્વન આપી રહી હતી. હમીદાના પતિ સાથે થોડાંક યુવાનો: ઘરમાં દાખલ થયા. અંજર સાથે હમીદા પંથારીમાંથી બેઠતાં બોલી, 'મે અંજર પહેલે હમ પે ચલાવ, શીર ઉસકા નામ દેના' ટોળું થોડી વાર અવાજ રહ્યું. હમીદાએ ગર્જના સહિત કહ્યું: 'પાકિસ્તાન કેનેકું નીકરે હુએ પહેલે આપ તેા પાક બનેા.' ટોળાના ગદા બાદ પુષ્પા હમીદાના મળે વળગી ખૂસ રહી પડી.

(ભારતી)

પકડાયેલાઓને છોડાવવાં સ્ત્રીઓનાં ટોળાં પોલીસ રેશને આવતાં, તેમાં ધનાસુધારની પોળના પોલીસ રેશને પકડાયેલાને છોડી મૂક્યાં હતાં. જ્યારે કારંજ પોલીસ રેશને જમા થયેલ ૪૦૦ સ્ત્રીઓના ટોળાને લીધર ગેસની ધમકી આપીને લીખેરી નાખવામાં આવેલાં.

આ અશાન્તી દરમ્યાન અનેક સ્ત્રીઓએ પોતાના જીવાત બેટાઓ, યુવાન પતિઓ અને બાઈઓ ગુમાવ્યાં છે; અનેક તાસ, અને સંકટો વેઠ્યાં છે; અને ઘણી બહેનોએ પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવ્યું છે: તેમના પ્રત્યે અમે દિલસોજ દાખવીએ છીએ.

સાથોસાથ કેટલીક બહેનોએ પોતાના આશ્રયે આવેલાંને બચાવવા બગીરથ પ્રયત્ન પણ કર્યો છે. જો દરેક સ્ત્રી મનમાં નિશ્ચય કરે તો આવાં દુસ્ત્રાડ અટકાવી શકે. તેઓ પોતાના માણસોને તોફાન કરવા ન દે અને પોતાના મહોલામાં તોફાનીઓને આવવા ન દે તો તોફાન કરીને ઘરમાં ધૂસી જતા તોફાનીઓ તોફાન કરતાં અટકે, ને પોલીસ તેમને જાહેર માં ઉપર તોફાન કરતાં અટકાવી શકે.

સહશિક્ષણની સંસ્થાઓમાં

ફેલાતો સડો.

લેખક :

ડૉ. લગવાનદાસ.

જે શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં કન્યાઓને તથા સ્ત્રીઓને શિખવવામાં આવે છે, તેમાંની ઘણી-ખરી સંસ્થાઓમાં ગોટાળાના કિસ્સાઓ વધતા જાય છે. ખાનગી વાતચીતમાં વારંવાર એવી ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ યાવ છે, વર્તમાનપત્રોમાં કદીક નામદામ દર્શાવ્યા વિના, કાં તો સાદ સાદ શબ્દોમાં સીધાસીધા, અથવા તો કડા-બપો કટાક્ષમાં પરોક્ષ રીતે આવા કિસ્સાઓના ઘણીવાર ઉલ્લેખ યાવ છે, એક હીંદી દૈનિકની સાપ્તાહિક આટલિમાં, થોડા વખત પહેલાં 'એક વિવાર્થિની' એવી સહીયી કોધાન્વિત સમ્પ્રદાયથી લખાએલો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો. એ લેખમાં લેખિકાએ લખ્યું હતું: એક નામચીન શિક્ષક અથવા તો પ્રાધ્યાપકને 'મે' પ્રત્યેક રૂપાળી કન્યાને ભોંગવી છે' એમ કહેતાં 'મે' કાનોકાન સાંભળેલ છે. મુંવાળી લાગણી વાળાઓને તો આવી બાબત વાંચતાં પણ બપંકર ત્રાસ યાવ છે. પણ ચારેકાર આ પ્રકારનો મંદવાડો વધતો જાય છે. આવી

બાબતોને હાંકેલી રાખવાની જ સામાન્ય નીતિ પ્રવર્તે છે તેને લખને મંદવાડ ઉલટાનો વધે છે. આવી બાબતમાં શદ્દામૃગિયા વક્ત્રુ નાચકારક નિવડે છે. સરજ અને હવામાં ખુલાં મુઠાવાં ન હોય તો તેવાં કાતિલ એર, અપ્રસિદ્ધના અંધ-કારમાં આખા સમાજ શરીરમાં ફેલાઈ વળે છે. આમડીનો એવી રોગચાળો તો માનસિક એવના રોગચાળાની પાછળપાછળ ફેલાય છે. એટલે આ પ્રકારના ગોટાળાઓને ખુલાં પાડનારાં વર્તુ-માનપંચોને તો વધાવી લખને પ્રેતસાહન આપવા જેવું છે.

માનવતાનું કલ્યાણ ચાહનારાં માનવીઓએ તો આ ગોટાળાની જાહેર તપાસ ચલાવવાનો આગ્રહ રાખવો જોઈએ. જે જે કેળવણીકારોની સામે આવી બાબતની ગંભીર શંકા હતી થાય, તેને માટે એક માત્ર અસરકારક ઉપાય ખુલી રીતે તપાસ ચલાવવાનો જ છે. શિક્ષણ-હાતાઓનું ચારિત્ર્ય સ્પષ્ટિક શું નિર્માણ હોયું જ જોઈએ, એમને વિષે કોઈના દિલમાં 'સરજે' શંકા ન રહેવી જોઈએ. વિવાર્થિઓની બખતા નિવારવા સાર તત્કાળ શરૂ કરવી જોઈતી નૈતિક લડતની વેળાએ તો સામાન્ય કાયદા કાનૂનોમાં તેટલા પૂરતા મુધારા કરવા જરૂરી છે. કન્યાઓની અધોગતિ કરનાર એક પણ અત્યાચારી છટકી ન શકે, તેટલા માટે કેઈક નિર્દોષ માનવીઓ વિનાં વોટે ટીપાર્થ જાય તો તે જોખમ પણ આવી બાબતમાં લેવા જોગ છે. અદમસો, રખડેલ, મવાલીઓ અને મુંડાઓ સામે જે પ્રકારના ફોજદારી કાયદો ઓડિન-સ કાઢે છે, તે હજનો છતાં તેના કરતાં વધારે કપરા હંગામી ઓડિન-સ સર-કારે કાઢવા જોઈએ, અથવા તો કેળવણી ખાતાઓએ તે પ્રકારનાં હુકમો બહાર પાડવા જોઈએ, કેમકે પેલાઓ કરતાં પણ આવા પવિત્રોત્તમમાં ઘુમેલા કામીઓ વધુ બપંકર છે. જુવાન વ્યક્તિઓને કેળવણીનાં પવિત્ર કાર્ય

મળાવી, તેમને મોટી સત્તાના રથાને મૂકી, એમના હાથમાં જે અધિકાર આપેલા હોય છે તેનો તેઓ ભંગ કરે છે. આવા માનવીઓને અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનોમાં તો કદાચ જીવતા જ પેટ્રોલ ઝાંડીને સળગાવી મૂકે.

પુરાણા સ્મૃતિકારોએ કરાવેલી સાંપ્રદાયિક પરંપરાવાળી શિક્ષાઓ કેટલાક માનવીઓને અત્યારે ધાતકી લાગે, પરંતુ ન્યાસુધી નૈતિક વાતાવરણમાં સુધારો થાય, ત્યાં સુધીના થોડાક વર્ષો માટે હંગામી દરોહકીના ઉપામ તરીકે બીજાઓને એ શિક્ષાઓ સંવાશે વાજબી લાગે. પ્રત્યેક સંસ્કૃત મુલકમાં સંસ્કર્ગ જન્ય અને એવી રીતેને ફેલાતા અટકાવવા માટે એવા માનવીઓને ફરજિયાત નોખા પાડી દેવાનો રિવાજ છે. જુના સ્મૃતિકારો સુચવે છે કે એવા જાતિયુનેગારોને નકંડની ખાણોમાં ફેંકી દેવા, તેમને પરાણે એમાંની થોડીક વિજા ખવરાવવી અને પછી ડામ દેવા.

આ પ્રકારની શિક્ષા જે સંસ્કારી દેશોને યોગ્ય ન લાગે (જોકે આના કરતાં પણ વિરેશ ભયંકર કરતા, વિનયભિમાનની હાલ નીચે, તથા સામાજિક રીતભિતોના અને સંસ્કારિતાના બદલાના નીચે, માત્ર યુદ્ધકાળમાં જ નહિ, પણ શાન્તીના સમયમાં, હરેક યુગમાં વિજાન દલા અને કાનૂનના પવિત્ર નામે આચરવામાં આવી છે અને હજુ પણ આવે છે), તો બધે બીજી કોઈ અસરકારક રીતો અજમાવવામાં આવે, પરંતુ પાપને ફેલાતું તો અટકાવતું જ નેહએ અને તેની સામે લોકમત તથા લોકશામળીને હુલકાવી મૂકવાં નેહએ, એ મતમાં તો સહુ કોઈ મળતાં થશે જ. અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યોનાં કેટલાંક પ્રદેશોમાં આવા જુન્યાઓમાં તો કાયદો ઇન્દ્રિયજેદની તથા ખસી કરવાની સજા કરવાની છૂટ ધરાવે છે. યુરોપના પ્રાચ્યદેશો (જર્મની આસ્ટ્રેલીયા) માં પણ તેમજ છે, એટલે આવા પ્રકારના

વર્ષા

આવી આ વર્ષા સુહાગી,
ઓ બહેનડી ! આવી આ વર્ષા સુહાગી;
નાચી ઊઠ્યાં જે મોર ઢલડી,
ફરીને હવે આવી આ વર્ષા સુહાગી.
ઝીંબે પૂરાં તપેલ, તરસ્યાં ખૂરી રહેલ:
ઊના ઊનાળાના વાયુ અહીં, સહેલ:
હરખાયાં આતક અકોરડી !—આવી
સૂકાંતા વન વાડી, જેતરો બધાંય ખાલી,
યાતી વેરાન હતો વિચે જ્યાં સર્વ ઝાડી;
લીલી શી આદર ઓઠાડી !—આવી
નેવેશાં ગીત ગાતી, નીરની આ ધાર ધાતી !
કેવી વહે છે હવે સરિતા આ મદમાતી !
બંને કાંઠાને ડૂબાડી !—આવી
નાચે છે મેઘ મહા, રાચે છે દિશ દિશા;
છલકે છે રિમત જન્ય સુદિસો'ઢય' અહા !
ધરતીને આવી જીવાડી !—આવી

રમણલાલ વ્યાસ

અધમ ગુનાઓને દબાવી દેવા માટે કોઈ પણ જાતની આકરી સજાઓ સામે વિરોધ ઉઠાવવો ન ઘટે.

નારીઓને પજવતા બદમાસોને એક વખત એવું તો જાન થશે કે તેમની સામે લોકમત ખળભળી ઉઠશે છે, તેને કચડવા કટીબદ થઈ ગયો છે, એટલે આપોઆપ તે લોકો દબાઈ જવાના. કન્યાઓનાં વડિલોએ તેમજ શિક્ષકાઓએ આવા લોકોના છળકપટ વિશે તમામ કન્યાઓને ચેતવી દેવી નેહએ, જેથી કરીને સાવધાન રહે અને શિક્ષણકાર્યની યાત્રાઓના, નાટકના અભિનય કે સંગીત કે તુલ્ય અથવા બીજી કલાત્મક શિક્ષણના બદલાના નીચે એ ઝેરી નાગો એમને ભોળવી, લોભાવીને, પાછળથી ઊઘરી ન શકાય, તેવી નિરાધાર દયા-

માંથી ફસાવી ન દે. ઉપરાંત કન્યાઓને વિશ્વાસમાં લઈને તેમણે એ પણ સચવી રાખવું કે, 'કોઈ પણ માણસ તેમની સાથે જરા પણ જોરવર્તન ચલાવે તો, કોષપણુ જાતની શરૂમં' કે સંકોચ રાખ્યા વિના માના-પિતાને અથવા તો શિક્ષણસંસ્થાના પરિચિત અધિકારી પાસે એ વાત કહી દેવી. પશ્ચાત્તી કરનાર પુરૂષની સામે સ્વરક્ષણ કરવાની કળા પણ તેમને શીખવી રાખવી જોઈએ. કુટુંબમાં આવી બાબતમાં પ્રસિદ્ધિ અને જાહેર તપાસ એ જ માત્ર એક અસરકારક ઉપાય છે.

જાહેર અદાલતમાં મુકદ્દમા ચલાવવો ન હોય તો તેને માટે અસરકારક ઉપાય એ છે કે, જે જે માણસોની ચાલમલગત માટે શંકા હોય, તેમના સંબંધમાં તમામ વિદ્યાર્થીનીઓના તથા શિક્ષકોના યુગ્મ રીતે મૂત લેવા અને તે પછી મેનેજરોએ પોતપોતાની શિક્ષણ સંસ્થાઓમાંથી, જેમની વિરૂદ્ધ બહુમતિ હોય તેવા ઇસમેને (એવે પછી તે શિક્ષિકા હોય) તે એ ખરાબ કામમાં હિતેજન આપતી હોય) સંસ્થામાંથી દૂર કરી દેવા.

સાથે સાથે સહશિક્ષણ વિષે પણ એ શબ્દો કહેવા જેવા છે. પછાત પ્રથા કાઢી નાખી કન્યાઓને બણાવવી જ જોઈએ, પરંતુ કન્યા કેળવણી એટલે સહશિક્ષણની નવી પ્રથાને જ અનુસરવું એવું તો ન જ હોવું જોઈએ. વર્તમાન રીતનું સહશિક્ષણ એ કોષકાળે સ્વદેશી પ્રથા હતી જ નહિ. જૂના સ્મૃતિકારોએ કરમાવ્યું છે કે કન્યાઓ યોગ્ય પ્રકારે શિક્ષિતા હોવી જોઈએ; છતાં સાથે સાથે તેમણે એવી ચેતવણી પણ આપી છે કે, 'પુરૂષોએ લાંબા સમય સુધી ખુદ માતા, બહેન કે પુત્રીની સાથે પણ એકાંત સેવવું નહિ. ગમે તેવા ડાહ્યા માનવીનું પણ એથી કરીને પતન થાય છે.'

જાતીય બાનવાળાં યુવક યુવતીઓનું સહશિક્ષણ જો દિંદોમાં સફળ બનાવવું હોય તો, સાચાં (અને પ્રમાણમાં નાનાં) ગુરુકુળો

ચલાવવાં જોઈએ. એ ગુરુકુળ એટલે 'ગુરુઓનાં કુટુંબગૃહો'—જે ગૃહો પરિચિત સ્ત્રીપુરોહારી ચાલતાં હોય; બીજાં વિદ્યાર્થીઓ બેળાં તેમનાં સંતાનો પણ ત્યાં જ બણતાં હોય; તથા તમામ વિદ્યાર્થીઓ માટે ગુરુઓ સાચા વરીષ બાવથી સતત કાળજી રાખતાં હોય. આવા સાચા માતૃ-પિતૃ બાવથી પ્રેરિત સહશિક્ષણ માંથી તેઓ સંવાદી રસમેળ અને મનમેળ વાળાં મુંદર અને સુખી લગ્નો નિર્માવી શકશે. જાતીય તથા જગનના વિષયોનાં જે થોડાંક સારાં પુસ્તકો આપારે ઉપલબ્ધ છે તે ગુરુઓની બંભાથણુ પ્રમાણે લગ્નેશ્વર યુગમે લગ્ન પહેલાં વાંચી લેવાં જોઈએ. અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાઓમાં સારી રીતે ચલાવવામાં આવતી શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં આ પ્રકારનાં લગ્નો વિદ્યાર્થીઓ કરે તે માટે તેમને હિતેજન આપવામાં આવે છે; જેથી કરીને તેમાંથી ધણાં લગ્નો સુખી થાય છે. આ રીતે લગ્નની જોગવાઈ યુગલ બેળાં રહે છે, અને જે એક વિષય શિખતાં ના હોય તો પોતપોતાના જુદા જુદા વિશિષ્ટ ધંધાદારી વંશોમાં જઈ તેઓ અભ્યાસ કરે છે.

હિંદુસ્તાનમાં આપારે અપાતી પુસ્તકિયા કેળવણીના સંજોગમાં, સહશિક્ષણ નીતિને માટે વિનાશક યથા પડે તેમ હોઈ, પરિણામે તે સમાજની અખંડતાને તથા એકમતે માટે જોખમરૂપ છે. જે સમાજ પોતાનાં જુવાની યાંત્રી જાતિય પવિત્રતાને ચલાવી રહેતા હોય; શિયળ, એકપત્નીયત તથા એક પતિવ્રત, પારસ્પારિક વિશ્વાસ અને એકનિહત મહાન મૂલ્યાંકન કરતો ન હોય, તે સમાજ તીવ્રમતિએ મૃત્યુ અને નર્કના માર્ગે વળી અધઃપતન પામે છે.

અક્ષત કુમાર-કુમારીઓનાં લગ્ન એ પ્રાચીન હિંદો આદર્શ છે, અને માત્ર તેમાં જ વ્યક્તિ કુટુંબ તથા સમાજનાં દાર્ષણિક સ્થિતિ અને કલ્યાણ વસેલાં છે.

(ગતાંકથી આગળ)

દ્વિતીયા પાછું 'સામાન્ય ઇવન' શરૂ થયું. આડત્રીસ વર્ષની કુટુંબી વિધવા સ્ત્રી કુટુંબની આગેવાન બની. તેણે પોતાના નિર્ણયો કરી લીધા. આખો ઉનાળો પ્રયોગશાળામાં સંશોધન માટે રાખવું અને બંગલો સમય નવેમ્બરમાં ભાષણો આપવા માટે તૈયારી કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવો. પોતાના પ્રિયતમની પ્રણાલિકાઓને યોગ્ય પોતાનું શિક્ષણકાર્ય થવું જોઈએ. ફરી એકવાર અભ્યાસમાં મેરીએ મન પરાંતી દીધું.

વાતાવરણ બદલાય એ હિસાબે મેરીએ નવું મકાન શોધવા માંડ્યું. આ વાતની જુદા સસરાને ખબર પડી.

"મારો પીર ગયો, મેરી, એક જુદા માણસ સાથે રહેવાનો કાંઈ અર્થ નથી. હું એકલો રહીશ, અથવા જેક સાથે જીવિત. તમે તમારો નિર્ણય કરો." જુદા સસરાએ કહ્યું.

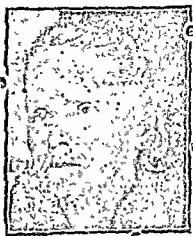
"નહિ, તમે નક્કી કરો" મેરીએ ધીમેથી કહ્યું. "જો તમે જરૂર તો મને ખૂબ લાગી આવશે. પછી તમને પસંદ પડે તેમ તમે કરો." મેરીનો અપાત્ત ચિંતાથી ભરેલો હતો. "શું હું આ મિત્ર અને વફાદાર સહવાસીને શુભાની બેરોશી? મેરીના મનમાં વિચાર ઉઠ્યો. એક પરદેશી સ્ત્રી સાથે રહેવા કરતાં તેના દીકરા સાથે ડૉ. ક્યુરી રહેવા જાય એ સ્વાભાવિક હતું. પણ જુદા જવાબ આપ્યો: 'હું તો, મેરી, તમારી સાથે જ રહેવાનું પસંદ કરું.' પછી તેમણે ખૂબ આવેશપૂર્વક ઉમેર્યું કે 'તમારો મરણ છે એટલે.' અને ડાસા નાની ધીરનને બાગમાં રમાડવા આવ્યા ગયા.

એક વિધવા, એક ૭૯ વર્ષનો છુટ્ટો, એક નાની દીકરી અને એક બાળક—એમ ક્યુરી કુટુંબ બન્યું.

(૨૨) પ્રોફેસર મેડમ ક્યુરી

અકસ્માતના ભોગ યદ્ય પડેલા સુપ્રસિદ્ધ

જગતની મહાન સ્ત્રી-વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળદલાઈ શાહ

વૈજ્ઞાનિકની વિધવા આજે મ્યોરે હોલ વાગે પહેલું ભાષણ આપશે. ભાષણની જગ્યા: હોલ; અને વિષય: રેડોઓ-એક્ટીવીટી.

હોલમાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ૧૨૦ બેઠકો હતી. ઉપરાંત બહાર પ્રજા અને છાપાવાળાઓ આવવાના, એટલે જગ્યાની સંકેતિય થવાની. શા માટે એમ્મી થીયેટર આ ભાષણ માટે મેરીને ન આપવું? આવી સૂચનાઓ છાપાંઓમાં આવવા લાગી. પહેલી જ વાર એક સ્ત્રી વિજ્ઞાન ઉપર ભાષણો આપવાની હતી.

મ્યોરે બાર વાંચે મેરી પોતાના પ્રિયતમની કબર પાસે ગઈ—જેના ઉત્તરાધિકારી તરીકે તે આજે ભાષણ આપવાની હતી—તો બીજા બાજુ એમ્મી થીયેટર ચિત્તર ભરાઈ ગયું હતું. વિદ્યાર્થીઓની સુરક્ષાનો પાર નહોતો. નાના મોટા સૌ કોઈ 'તમારો' જેવા જગ્યા રોકાને બેઠો હતા.

એકને પચીસ મીનીટ યથ. અવાજ વધવા લાગ્યો. લોકો ડોક લાંબી કરીને બાપજીકરના આગમનની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા. સૌ કોઈના મનમાં એક જ વિચાર હતો: ‘બાપજીકર કેવી રીતે શરૂઆત કરશે? યુનિવર્સિટીને આભાર માનશે? પોતાના ધણીની પ્રશંસા કરશે?’

દોઢ વાગ્યો. પાંદડું બારણું ઉઘાડ્યું અને તાળીઓના ગડગડાટ વચ્ચે મેરી દાખલ થઈ. સામે ટેબલ પર પ્રયોગોત્તી સામગ્રી ગોઠવેલી હતી. હર્ષનાદનો અવાજ બંધ થાય ત્યાંમુધી મેરી શાંત બિભી રહી. પછી લોખાની સમક્ષ નજર કરી ચઢી. કહ્યું: ‘‘છેલ્લા દસ વર્ષમાં બૌતિક વિજ્ઞાનમાં જે પ્રગતિ રહી છે એનો વિચાર કરીએ તો, વિદ્યુત અને દ્રવ્યને લગતા આપણા વિચારોમાં થયેલી પ્રગતિ વિસ્મય પમાડે છે...’’ પ્રોફેસર પીરે ક્યુરીએ ન્યાંધી અધુરું મૂક્યું હતું ત્યાંથી જ બરાબર મેરીએ ઉપાડી લીધું.

એકસરખા અવાજે મેરીએ પોતાનું બાપજી પુરું ક્યું અને જે બારણેથી પોતે આવી હતી તે બારણેથી પાછી ચાલી ગઈ.

(૨૩) એકલે હાથે

એક જુદિસાળી માણસની હુંકમાં મેરી પોતાનું કામ બરાબર કરી શકતી. તેમાં મુશ્કેલીઓ તો હતી, પણ હવે જે જીવન મેરી માટે હતું તેની સરખામણીમાં આ મુશ્કેલીઓ કાંઈ વિસાતમાં નહોતી. વિધવા મેડમ ક્યુરીની જવાબદારીઓએ કોઈ પણ હિંમતવાન મરદને પણ ભડકાવ્યો હોત. જે છોકરાં મોટા કંડવાં, નિર્વોદ કરવા કમાવું અને પ્રોફેસર તરીકે સફળ થવું—પોતાના પ્રિયતમની સાથે આદરેલું સંશોધન આગળ ધપાવવું; વિદ્યાર્થીઓને સલાહ આપવી; આ બધું તેના માથા પર આવી પડ્યું. અને વળી એક અગત્યનું કામ હતું બાપી હતું: પીરના રચનાને મોઝ એક પ્રયોગશાળા રચા-

વવી, ન્યાં રેડીયો એક્ટ્રીવીટીના નવા વિજ્ઞાનની ખીજવણી માટે યુવાન સંશોધનકારો કામ કરે.

સૌ પ્રથમ મેરીએ પોતાની દીકરીઓ અને સંસારને સમજાવ્યું મને એવું જ્ઞાન રાખવા માંડ્યું. એક નાનકડા બગીચાવાળું સાદું પર શોધી કાઢ્યું. પોતાનું કુખ્ય કામ જાણી ન જાય એની તે કાળજી રાખતી. કોઈ દિવસ મોઝની સમજા તે રડી ન પડતી. કોઈ દિવસો આપે કે દયા દાખવે એવું પૂછું તે ન થવા દેતી. એક વાર એવું બન્યું કે, સંયમના અઠોડા એકઠમ દીલ પડી ગયા. પોતે એકાંતનો આશરો ન શોધી શકી. અને કુખના આવેગમાં મૂચ્છાને લીધે જમીન પર પછાણી, એમ ધવ એક જગ્યાએ ઉત્તેજ કરે છે.

સને ૧૯૦૭માં મેરીની માનસિક સ્થિતિને આશ્વેષનો નીચેનો પત્ર વાંચવા જેવો છે. ‘વહાલી કામીયા,.....શું લખું? મારું જાન એવું ઉંધું મધું છે કે તેને કદી સરખું નહીં કરી શકાય. હંમેશાં આ પ્રમાણે જ આગવાનું અને એથી ઉલટું ચાલવા હું પ્રયત્ન કરીશ નહીં. હું મારી પ્રતિજ્ઞાને શક્ય તેટલી સારી રીતે ઉઠે રવા માયું છું, પરંતુ એથી પણ મને જીવનમાં રસ પડતો નથી. ખતે બાળકો સારાં છે; પ્રિય લાગે છે અને સુંદર છે. ઉત્તમ ખીલવટ કરવા હું ખૂબ પ્રયત્ન કરું છું... થાકે ખૂબ લાગે છે; કુખને લીધે ચકિત અને તંદુરસ્તી પર અસર થઈ છે. પૈસાની મુશ્કેલી નથી. છોકરાં મોટાં થાય એટલું તો મારી પાસે છે. પણ આવકના સાધનો મારા ધણીની હેથાલિની સરખામણીમાં સાવ સામાન્ય છે.’

એક જ જીવનની કુખી ક્ષણોમાં મેરીને જે વ્યક્તિઓ મદદગાર બનતી: એક નોસેક્લી સાગી માયો કામીએન્સકા અને જીમ, ડો. ક્યુરી. વૃદ્ધ સર્સરાની ગંજીરના મેરીને હિતકારી. અસર પહોંચાડતી, તેમની હાંનરી બાળકોને આનંદદાયક હતી. એમના વિના બાળકો

જીવન દુઃખમાં સંઘાયાઈ મચું હોત. વૃદ્ધ દાકતર તેમની સાથે ખેલતા, આનંદ કરતા. બંને બાળકોની કેળવણીમાં વૃદ્ધ દાકતરનો હિસ્સો ખૂબ છે. તેમના પ્રત્યે મોડમ કચુરી પ્રેમ પૂર્વક આદર દાખવતી અને પોતાના પ્રત્યેના ઝઘણો હિસ્સો ચતુરચિત્તવાળાવા પ્રયત્ન કરતી. ૧૯૦૬માં વૃદ્ધ દાકતર પથારીવશ થયા ત્યારે મેરી તેમની ચાકરી ઉભા પડે કરતી. ૧૯૧૦ના ફેબ્રુઆરીમાં એકાદ વર્ષની માંદગી ભોગવી તેમણે દુનિયા છોડી. ઘોર બોદનારા પાસે અણધારી મજુરીની માગણી મેરીએ કરી: પીરેની કોશીન કાઢવા કહ્યું. પછી નીચે દાકતરની, ઉપર પીરેની અને તેની ઉપર પોતાના કોશીન માટે જગ્યા રખાવીને માટી પૂરાવી. મૃત્યુમાં પણ પોતાના પીરેથી તે જુદી થવા માગતી નહોતી.

(૨૪) બાળકોની કેળવણી

હવે મેરી એકલી પડી બાળકોની શરૂઆતની કેળવણી અને કાળજી પ્રત્યે મેરીને અમુક વિચારો હતા. રોજ એક કલાક કામથી શરૂઆત થતી, આ કામ સુધિતું હોય કે શરીરનું હોય. ઇરીન ગણિતમાં હુશિયારી બતાવતી; ઇવ સંગીતમાં પ્રવીણતા દાખવતી. આ પછી બંને બહેનો ખુફી હવામાં ફરવા જતી. ગમે તેવી ઋતુમાં પણ તેઓ કસરત કરતી. તેઓ બગીચાનું રાંધવાનું સીવવાનું અને નમુના બનાવવાનું કામ શીખી. મેરી તેમની પર દેખરેખ રાખતી. ૧૯૧૧માં બંને બહેનો પોતપોતાની જાગીર આવી. મેરી તેમને પહેલવાન બનાવવા નહોતી માગતી પણ તેમને ખડતલ બનાવવા ઇચ્છતી હતી. તેઓને છ'છત્રીની બધી બાજુઓનું જ્ઞાન થાય એમ તે ઇચ્છતી, અને મોન્ડેશોખમાં પડી ન ગય એનું ધ્યાન રાખતી. મેરી ધારત તો બંને માટે મુશ્કેળ પેશાનો વારસો રાખી શકત, પણ તેણે એમ ન ક્યું. જ્યારે તે વિધવા થઈ ત્યારે એક મામ રેડીયમનું શું કરવું એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો. મિત્રો અને સંબંધીઓની સલાહ ઉપરવટ થઈને તેણે આ રેડીયમ પોતાની પ્રયોગશાળાને

બેઠ આપી દેવાનું નક્કી કર્યું. આતી હિમન દશ લાખ સોનાના ફાંકે હતી. બાળકોની ઉપ-
રની કેળવણીના કાર્યક્રમમાં એક વસ્તુ બાકી હતી: કેળવણી-સારી રીતભાતની. શોક ગ્રસ્ત ઘરમાં આ અચકુલું હતું. માત્ર ગાદસબં-
ધીઓ જ આવતાં. અન્યને મળવાના પ્રસંગ સાવ થોડા હતા. ઇરીન અજબવાને બેઠને મુંગી થઈ જતી: મોટપણામાં પણ તેની આ ટેવ તદ્દન ગઈ નથી.

ઇરીન નિશાળે જવા થોડા વયે પહોંચી ત્યારે મેરીએ દીકરીને શિક્ષણ આપવાના સારામાં સારા સાધનો વિચારવા માંડ્યાં. નિશાળના વાતાવરણમાં તેને ગોંધી ન રાખવી, છતાં કેળવણીમાં ખામી ન આવે એ જોવાનું હતું. પોતાના વિદ્વાન મિત્રોને પૂછી જોયું. પરિ-
ણામે સામુદાયિક શિક્ષણનો નૂતન વિચાર સૂચ્યો. આ વિચાર મૂર્તિ, 'સ્વર્ગપે થયું' અને પ્રોફેસરોના દશ બુલકાં-છોકરો અને છોકરીઓ નિશાળે ન જતાં રોજ એક વિદ્વાન પ્રોફેસર પાસે કલાક બેસીને પાઠ લેતાં. એક દિવસ પ્રોફેસર મેરી રસાયન શીખવતાં : બીજો દિવસ એ નાનકડું લશ્કર ગણિત શીખવા પ્રો. લેન્ગ્વીન પાસે પહોંચ્યું : મેરી દર ગુરુવારે બૌદ્ધિક વિજ્ઞાનના પાઠ આપતી. આ વિદ્યાર્થી-
ઓમાં અવિખ્યના વૈજ્ઞાનિકો હતા. નાના નાના બૌદ્ધિક પ્રયોગો બતાવીને મેરીએ વિદ્યાર્થી-
ઓમાં વિજ્ઞાનનો પ્રેમ, ખીલવ્યો. અને તોજાસ પારિતોષિક મેળવનારૂં નાના છોકરોની શિક્ષક બની.

પછી મેરીએ ઇરીનને ખાનગી નિશાળમાં ગોઠવી. માર્થેમિક કેળવણી આ સુંદર સંસ્થામાં ઇરીને પૂરી કરી. ત્યાં નિશાળના કલાક બીજાનાં કરતાં થોડા હતા. ઇવને પણ તે જ સંસ્થામાં મેરીએ પાઠજીવી મૂકી હતી.

મોડમ કચુરીનાં આ પ્રયત્નો ફતેદમંદ હતા? એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિતિ થાય છે. તેનો જવાબ ઇવે હા અને ના બંનેમાં આપ્યો છે.

“સામુદાયિક શિક્ષણના અખતરાઓ. ધરીને સારી પૈશાનિક કેળવણી મળ્યા. બીજી કોષપંથુ નિશાળમાં આ લાભ તેને ન મળત. પણ બીજી બાજુનોમાં ? નાના બાળકોને સ્વભાવ ફેરવવાની આશા રાખવી એ વધારે પડતું છે. માતાની છત્રછાયામાં અમે બીજી રીતે વધારે સારાં થયાં એવું હું માનતી નથી. છતાં કેટલીક સારી ટેવો અમને પડી-કામ કરવા માટે શ્રી : પૈસા પ્રત્યે એક જાતની બેદરકારી; સ્વતંત્રતાની લાગણી : સુંદર તંદુરસ્તી.”

(૨૫) જીવનની ચડતી પડતી

પાતળી, ફિક્કી, વિષાદગ્રસ્ત ચહેરાવાળા, માથે સુંદર વાળમાં પળાયેલી છાંટવાળાં એક સ્ત્રી દરેરોજ સવારે પ્રયોગશાળામાં દાખલ થતી : બીટીએથી કામ કરવાનો અજીબ ઉતારતી અને પહેરતી : અને તરત કામે લાગી જતી. એ સ્ત્રી મેડમ ક્યુરી.

મેડમ ક્યુરીને આસાણું નહોતું : પણ જીંદગીના આ કુશળ ગાળામાં તેના શારીરિક અંધારણમાં ખૂબ પરિવર્તન થઈ ગયું હતું. એવું કહેવાય છે કે, માથુસ જેમ ઉમરમાં આગળ વધતો જાય છે તેમ તેને લાયક ચહેરા બનતો જાય છે. ચાલીસ વર્ષની આ ઉંમરે મેરીના ચહેરા પર ઉદાસીનતા જન્ય હિંમત દેખાતી હતી.

પ્રેફેસર, સંશોધનકાર અને પ્રયોગશાળાની નિયામક મેડમ ક્યુરી એક સરખી રીતે પોતાની જાતે કામ કરતી. દુનિયા આખીમાં હતું તેની સરખામણીમાં માત્ર સોરબોનમાં વિજ્ઞાનમાં નહોતી. વિધવા મેડમ ક્યુરીની જવાબદારીઓએ કોઈ પણ હિંમતવાન મરદને પણ બડકાવ્યો હોત. બે છોકરાં મોટા કરવા, નિર્વોદ કરવા કમાવું અને પ્રેફેસર તરીકે સફળ થવું-પોતાના પ્રિયમતની સાથે આદરેલું સંશોધન આગળ ધપાવવું; વિદ્યાર્થીઓને સલાહ આપવી; આ બધું તેના માથા પર આવી પડ્યું. અને વળી એક અગત્યનું કામ હતું બાકી હતું : પોરના સ્વખાનિ યોગ્ય એક પ્રયોગશાળા સ્થા-

પ્રશોધનને લગતાં બધાં લેખોનું સંપાદન કરી પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કર્યો હતા.

મેડમ ક્યુરીના વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધતી જતી હતી. અમેરિકાના દાનવીર કાર્નેગીએ તેને વાર્ષિક શિષ્યવૃત્તિઓ આપી હતી. પોતાના જેનો દીકરો મોરીસ ક્યુરી પણ શિષ્યવૃત્તિમાં હતો. મેરી તેના પર ખૂબ પ્રેમ રાખતી.

મેડમ ક્યુરીએ સંશોધનનો નવો કાર્યક્રમ ધડથો. પોતાની નાદુરસ્ત તબીયત હોવા છતાં પણ તે કામ કરવા લાગી. રડીયમના ક્ષારમાંથી રડીયમ ધાતુ જુદી પાડી. પોલોનીયમ પર વિશેષ કાર્ય હાથ ધર્યું. અને રેડિયમ-વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ખૂબ મહત્વની શોધો પ્રગટ થવા લાગી.

ક્યુરી દંપતીની કાર્તિ વિશ્વમાં ફેલાઈ હતી. ત્યારબાદ આ અરસામાં મેડમ ક્યુરીની અંગત કાર્તિ ખૂબ વધવા લાગી. દુનિયાના દેશોના અનેક વિજ્ઞાનમંડળોએ અને સભાઓએ મેરીને પોતાની સંસ્થાના સભ્ય પદનું માન આપ્યું. અનેક માનવંતી પદવીઓ અને ચક્રો આવવા લાગ્યા. આ બધાનો દુકા ઉદ્દેશ્ય કરવા બેસીએ તો પણ આજામાં આજા અર્થે ઝડપ પાનાં બરાબ.

ક્રંસ પોતાના મહાન ગુણોને બે રીતે સન્માન છે. લીજીઅન એફ ઓનર આપીને અને એકેડેમીમાં દાખલ કરીને. પોતાના મરદમ પતિની છત્થાને માન આપી પહેલા માનની મેડમ ક્યુરીએ ના પાડી. એકેડેમીની આખતમાં મેરીએ એમ શામાટે ન કર્યું ? પોતાના પતિનો ચાપ એટલું તો ગંધ હતી ? અદેખાઈની જળ સાધનો મારા ઘણાંની ને તેની શું તેને ખબર માં સાવ સામાય છે.

એકલ જીવનની કુખી કાળોમાં મેરીએ વ્યક્તિઓ મદદગાર બનતી : એક સ્ત્રી સાથે માથો કામીએન્ડક અને બીજા મેડમ ક્યુરી. તદ સંસારની ગંભીરતા મેરીને હિંમત અસર પડેલાંની, તેમની હાંનરી બાળકો આનંદદાયક હતી. એમના નિના બાળકો

લાગ્યા. મેડમ ક્યુરીને હાર મળ્યા ! ક્યુરીના જીવનમાં એમ લાગે છે કે ક્રિસ્ટી લીએલ વલજીને બીજા દેશો સુધારી આપે છે. ૧૯૧૧ માં મેડમ ક્યુરીને રસાયનશાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠ શોધો માટે નોબેલ પારિતોષિક એનાયત કરવામાં આવ્યું. આનું માને જે વારંકાઈ સી કે પુરુષને હજી સુધી મળ્યું નથી. મેડમ ક્યુરી પોતાની દીકરી ધરીન અને બહેન બ્રોન્યાને લઈ રવીડન જઈ આવી. પારિતોષિક આપવાની ક્રિયા વખતે ધરીન તે સભાગૃહમાં હાજર હતી-જ્યાં ચોવીસ વર્ષ પછી તેને પોતાને એ જ માને મળવાનું હતું. નોબેલ પારિતોષિક મેળવનારને પોતાના સંશોધન કાર્યનો અહેવાલ બાપણુરૂપે સ્વીડનની વિદ્યા સભા સમક્ષ રજૂ કરવાનો હોય છે. આ રીત અનુસાર મેડમ ક્યુરીએ પોતાના સંશોધનને લગતું કાર્ય વર્ણવી, હેવેટ કહ્યું કે ‘જે મહામાન અને આપવામાં આવે છે તેને લગતા કાર્યની રાજઆત મેં મારા મરદમ પતિ પીરે ક્યુરી સાથે કરી હતી, તેમની યાદગીરીની અંજલિ રૂપે આ પારિતોષિક હું લેખું છું.’

મહાન શોધ, વિશ્વ આખામાં ખ્યાતિ, જે વારંકાઈ નોબેલ પારિતોષિકની એનાયત: એ બધા તરફ મેરીના સમકલીનોતું ધ્યાન ખેંચાયું હતું- અને એથી જ વેરહેર બરી દુસ્મનાવટ પણ વધતી હતી. મેડમ ક્યુરી પર ઇર્ષ્યા વર્ષવા લાગી હતી અને તક મળ્યે તેને ખાસ જય એવું લાગતું હતું. ચુંમાંલીશ વર્ષની આ ચિંતામાં ધસાઈ ગયેલી સ્ત્રી માટે પારીસમાં ગંદો પ્રચાર શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો. તેને ‘પરદેશી સ્ત્રી’ તરીકે વગોવવામાં આવતી હતી, છતાં જ્યારે તેની વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધિઓ વડે ક્રાંસની કીર્તિ વધતી, ત્યારે ‘રાષ્ટ્રીય કીર્તિ’ લેખવામાં આવતી: ‘ક્રાંસની પ્રતિનિધિ’, અને ‘માનવ જાતની બુદ્ધિમતાની પ્રતિનિધિ’ તરીકે તેની રજૂતિ કરવામાં આવતી.

મિત્રોની કસોટી આપત્તિના કાળમાં થાય છે. તેના મિત્રો તેનું રક્ષણ કરતા, આવા પ્રેમાળ રનેહીઓની હૃદયમાં મેડમ ક્યુરીની હિંમત

પાછી આવતી. પણ તેની શારીરિક તબીબતા વધતી ગઈ: જરા પણ શ્રમ ન કરી શકે એવી સ્થિતિ આવી ગઈ. આખરે નરસિંંમ હોમમાં તેને ચૂકવી પડી. તેને ઓપરેશનની જરૂર હતી પણ બૌતિક વિજ્ઞાનીઓની પરિપક્વતા હાજરી આપવા માટે તેણે તે થોડો વખત સુસ્તવી રખાવ્યું.

આવા ઉત્સાહ વિનાના વાતાવરણમાં મેડમ ક્યુરી બાંધાયેલા વિચાર કરી રહી હતી. આ આરસામાં અણુધારી એક પ્રેતસાહક દરખાસ્ત આવી. પોલાંડ પરથી રશિયાનો પંજે થોડો ઓછો થયો હતો. વોરસોમાં રેડિયમ વિજ્ઞાનની પ્રયોગશાળા કાઢવી અને મેડમ ક્યુરીને નિયામક તરીકે નોમવી અને આ રીતે પોતાની દીકરીને સ્વદેશમાં પાછી લાવવી એવી એ દરખાસ્ત હતી. પોલિશ વિદ્વાનોએ મેરીને વાકેફ કરી, ચિનતિ રૂપે માનપત્ર અપાવ્યું. મેરીએ આ સંબંધી પુષ્કળ વિચાર કરી આ દરખાસ્ત ન સ્વીકારો, પરંતુ પોતાની બધી મદદ આપવા હા પાડી. નાદુરસ્ત તબીબતમાં પણ મેરી વોરસો ગઈ અને પ્રયોગશાળા ખુલ્લી મૂકી. રશિયન અધિકારીઓએ સમારંભમાં ભાગ ન લીધો પણ પ્રજાનો ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. મેડમ ક્યુરીએ પહેલીવાર પોલિશ બાપમાં વિજ્ઞાનનું બાપણ કયું.

ક્રાંસમાં પણ તોફાન શરૂ થતું હતું. મેડમ ક્યુરીના કીર્તિ મંદિરના કળશ ઝળકતા હતા. પારીસમાં રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટ બાંધવાનું કામ શરૂ થયું હતું. મેરી દેખરેખનું કામ બરાબર કરતી. નફશાએ જોઈને જરૂરી ફેરફારો સુચવતી અને તે મુજબ અમલ કરાવતી. સદગત પીરે ક્યુરીનાં સ્વપ્નાં મૂર્તિમંત થતાં હતાં. ૧૯૧૪ ના જુલાઈ માસમાં બાંધકામ પૂરું થયું. રેડિયમ, તેના કાર્ય કરનારાઓ અને તેના નિયામક માટે મકાન હવે તૈયાર હતું.

(૨૬) સુરેશીય વિચાર.

ઉનાળા માટે બ્રિટનોમાં નાનો બંનેસો

મેરીએ બાડે રાખ્યો હતો. ધરીન અને ઇવ ત્યાં પહોંચી ગયાં હતાં અને મેડમ ક્યુરી જોગરટ માસમાં તેમની સાથે જોડાવાની હતી, એવામાં યુરોપમાં યુદ્ધના હુંફિ અગડ્યા. લશ્કરની ભરતી થવા લાગી. જર્મનીએ બેલ્જિયમમાં ચર્ચને રરતો માખ્યો. તેના બેલ્જિયમ સામનો કર્યો.

મેડમ ક્યુરીના સહકારીઓ અને પ્રયોગ શાળાના મદદનીશો લડાઈમાં જોડાઈ ગયા હતા. ક્રાંસમાં તો તે પરદેશી છે એવું મેડમ ક્યુરીએ મનમાં ન આપ્યું. પોતાનાં આજ્ઞાની સાથે તે ચાલી ન ગઈ. પણ તેણે એક જ વિચાર કર્યો—અણીને વખતે ક્રાંસને મદદ કરવાનો. પ્રયોગશાળા બંધ કરી નર્સ તરીકે જોડાવાનો વિચાર એ સાવ સહેલું નિરાકરણ હતું, પરંતુ એમાં તેને હિષ્ટિપ લાગવા માંડી. ક્ષ-કરણની મદદ વડે સૈનિકોને ઉગારવાનું તેણે સત્તાવાળાઓને સૂચ્યું. યુનિવર્સિટી પ્રયોગશાળામાં આને લગતાં માન્ય સાધનોની સૂચિ તૈયાર કરી અને ક્ષ-કરણના સેટ ઉભા કર્યા અને તેને માટે પ્રોફેસર, ઈન્જનીયર અને વિજ્ઞાનીઓની સ્વયંસેવક દુકડી ઉભી કરી, અને ધાયલ થયેલાની સેવાનું કામ ઉપાડી લીધું. આ કામ માટે ઉપયોગી મોટર માડી પણ તૈયાર કરી—“રેડીઓ લોજીકલ કાર.”

જર્મનોના ધસારાએ મેડમ ક્યુરી માટે સવાલ ઉભો કર્યો. તેને પારીસમાં રહેવું કે બ્રિટનીમાં ચાલ્યા જવું? અમે તેમ ચાલ્યો તો પણ તેણે પારીસમાં રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પણ એક વિચાર તેના મનમાં ઘોળાયા કરતો હતો. તેનું રેડીયમ દુસ્મનોના હાઈમાઈટ્રી કેવી રીતે બચાવવું? સરકારી નોકરો અને અમલદારના ખીજા માણસોને લઈ જતી ભરચક ટૂનમાં મેરી ચડી બેઠી. એક શીસાના પતરા વડે મહેલી પેટીની ચાંદર રેડીયમની નાની ટ્યુબો હતી. બીજે દિવસે બોડોની એક બેંકના

સેફ્ટી વોલ્ટમાં પોતાનો કિંમતી સામાન મૂક્યો અને ચિંતામુક્ત થતાં પારીસ પાછી ફરી.

આખરે પારીસ ખચ્યું. મેડમ ક્યુરીએ બંને દિકરીઓને પોતાની પાસે બોલાવી લીધી.

મેરીને લાગ્યું હતું કે લડાઈ લખાશે અને ધાયલ થયેલાની સારવાર માટે વિશેષ ક્ષ-કરણોનાં સાધનોની જરૂર પડશે, અને રેડીયો-લોજીકલ કાર કિમતી સેવાઓ આપશે. લશ્કરમાં આ માડીઓનું નામ ‘નાની ક્યુરી માડી’ પાડવામાં આવ્યું હતું. મેડમ ક્યુરીએ આ કામ ઉપાડી લીધું. આવી વીસ માડીઓ તૈયાર કરી. ધરીન પણ આ દયાના કામમાં ઉપયોગી થઈ હતી.

એક દિવસ મેરી માડી દીધી ધરીને કહેતી હતી: ‘સરકારે પ્રભુજનોને પોતાનું સોનું આપી દેવા ક્યું છે અને નવી કેટલીક લેનો કાઢવામાં આવશે. હું માઈ થોડું થઈ સોનું આપી દઈ છું, તેમાં મારા ચાંદ પણ આપી દઈ છું. આ બધા મારા માટે નકામાં છે. વળી આજ્ઞા સમાં મારા બીજા નોબેલ પારિતોષિકના પૈસા રવીડનની બેંકમાં પડ્યા રહ્યા છે. આ મારી બચત છે. હું એ બહોળા લાવીને લોનમાં રોકવા માગુ છું. રાજ્યને જરૂર છે. તને મંજૂર છે?’

મેડમ ક્યુરીએ સોનું ક્રાંસની બેંકના અમલદારને આપ્યું: પોતાના સુવર્ણચંદ્રકો પણ આપ્યા. અમલદારે સોનું રાખ્યું, પણ ચાંદ મેરીને પાછા આપ્યા.

એ વર્ષના ગાળામાં મેરીએ હોદસો નેટલા માણસોને ક્ષ-કરણોની સારવારની તાલીમ આપી તૈયાર કર્યો. ક્રાંસના મિત્રરાજ્યોએ પણ મેરીની મદદ માગી. બેલ્જિયમની ધરપીતાઓમાં મેરી કામ કરી આવતી. ૧૯૧૮માં ઈટાલીની સરકારની વિનંતિ આવી. મેરીએ ત્યાં પણ આ કામ ઉપાડી લીધું. અમેરિકાના વીસ સૈનિકોને પોતાની પ્રયોગશાળામાં આવકારી

કાવ્ય-પંચક

શ્રી રતનબાઈ ચૌહાણ

[૧] દુધ-પાણી

ભાવ શું મળ્યાં મનડાં
જેવાં દૂધ-પાણી એક હોય,
આજ ચોકચલકી હંસણીએ
દે ભૂજવાં પાડ્યાં જોઈ,
પય ભરી પેટડાં પીધાં
પાણી પ્રજાતાં કીધાં

[૨] પત્રને

સંદેશવાહક ! તુજ સરીખા
ખતમ ત્યાં કંઈક થયા,
જાણું છું-વાપસ કોઈ વળ્યા નથી
ગલી ને એની ગયા;
એની રૂપ રોશનીમાં,
દે દે, તુએ મધ્યક શું દેના ?

[૩] સાયર (?) ને

સાયર ! તારાં મોતી મોઢિરાં
હંસ કાજે છો હોય,
ધ્રુવ્યાં મેં તો તુચ્છ તણખલાં
દે કાંકડે ઉગ્યાં કોઈ,
કીધાં શું એય અધિકાં ?
વેળે લઈ વાળી લીધાં ?

[૪] દશા ભેદ

અંખના ઠેરી કારી કટારી
ચિત્ત ચીરે આરપાર
ઉર તારે સળદેચ નહીં શું
ચાહની લાળ લગાર ?
રાયે એક રંશકીડામાં
જૂરે બીજું પ્રાણુપીડામાં

[૫] આરંસીને

એ! આરંસી ! શું તુંય તુજ દે
ખોજતી હર મુંખ પરે !
કે, મુજ વિભેગણની લલા,
અતુકરણથી હારંસી કરે ?

જરૂરી શિક્ષણ આપી તૈયાર કર્યો.
આખરે યુદ્ધ વિરામ થયો. મેરીને જે
વિજયોત્સવ ઉજવવાના હતા. તેની જન્મજુમિ
પોલાંડ દોઢસો વર્ષની શુભામી પછી સ્વતંત્ર
થઈ હતું.

મેરીએ હવે પાછું સંશોધન કાર્ય શરૂ
કરી દીધું. 'યુદ્ધમાં રેડિયમ-વિજ્ઞાન' નામનું
પુસ્તક લખ્યું. અનેક જીવોને માનર્યાદ આ-
પવામાં આવ્યા. પણ એ લીસ્ટમાં મેડમ
ક્યુરીનું નામ ક્યાંય દેખાતું નહોતું !

(૧૭) શાંતિ

હુનિનામો પાછી શાંતિ ફેલાણી. જુદાજુદા
દેશના વિજ્ઞાનિકોના સંબંધો પાછા પુરવંચત

ચાલુ થયા. ૧૯૪૨ માં છોડી-દિધેલું પ્રયોગનું
કામ રેડિયમ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં ચાલુ થયું. મેરીએ
ટેલક નવા પ્રયોગો પણ શરૂ કર્યા.

જીવન નિયમિત થતું જતું હતું. વૃદ્ધ
માએ પોતાની બે દીકરીઓના ભવિષ્યનો
વિચાર કરવા માંડ્યો. છરીન એકવીસ વર્ષની
થઈ હતી. તેણે ભૌતિક વિજ્ઞાનમાં પડવાનો
નિર્ણય કર્યો હતો અને તે રેડિયમ નો આગળ
અભ્યાસ કરવા માગતી હતી અને માથાપને પત્ને
તે આગળ વધવા ઈચ્છતી હતી. તેણે બીજી
દીકરી કાર્મીલીનો વિચાર ન કર્યો. વિજ્ઞાનનો
પ્રેમ તેને પ્રયોગશાળામાં કામ કરવા દોરતો
હતો. ૧૯૧૮ માં છરીને આસીરન્ટની જગ્યા

જીવન-જોડણી

કમલ દેવજી

પ્રશ્ન સવારે શાળામાં જતી વેળા ધોયેલાં કપડાં પહેરાવીને મોકલ્યું, પણ શાળામાંથી ચાર પાંચ કલાકે ઘેર આવે ત્યાંરે જોઇ સ્થો ભાઇનો વેશ ! ધૂળ ધૂળ અને ડાઘા ડૂઘા ! નવ દસ વર્ષના છોકરાને પોતાના કપડાં આમ બગાડી ન નખાય એવું બાનં નથી. ગૃહસ્થ ધરને છોકરો મેલા લુખડે બહાર ફેરે એ કેવું લાગે ? સાદ કપડે શાળામાં જાય કે બહાર ફેરે તેની ધણી કાળજી રાખું છું, પણ ધડીક વારમાં કપડાં મેલાં થેલાં ફરી આવે છે તેવું શું કરવું ?

જવાબ: સુધડેવ ઢેળવવા છેક નાનપણથી બાળકને પ્રેરવાની જરૂર છે. બાળક ક્યાં બેસે, કેમ કરીને બેસે એ વાતની કાળજી બાળક બે ત્રણ વર્ષનું થાય ત્યારથી લેવાય તો જ બાળકને સુધડ રહેવાની આદત પડે. તેમજ બાળકને ખાધા પીધા પછી રૂમાલ કે અંગૂઠાથી હાથ લૂછવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. અને એમ છે, કે

મળા. ધ્રુવિની બાજતમાં મેરીને જરા લાગી આવતું. પણ બાળકોને સ્વતંત્રતા આપવામાં માનનાર મા પોતાની ઈચ્છા તેમના પર લાવી ન શકી. ધ્રુવનો સંગીત-પ્રેમ તેણે ખીલવવા દીધો; જોડે તેની ઈચ્છા ધ્રુવને હાથતરી લાઇન લેવાની રેડિયમના વૈવિધ્ય ઉપયોગો પર કામ કરવાની હતી.

યુદ્ધના કંટાળા બરેલાં વર્ષો પછી મેરીની તખીયત સુધરી હતી. યુદ્ધ પછીના

ધરમાં બાળક ગમે તેવા સ્થાને બેસે કરે તેમાં આપણને અચૂકનું નથી લાગતું. બાળક પોતાનું આસન' કે નાનું પાયરણું પાયરીને બેસે તેની ધરમાં ગોઠવણ રાખી હોય તો બાળકને તેની ટેવ પડી જતાં ગમે ત્યાં બેસી પડવાની આદત નહિ પડે. રમતાં ભમતાં પણ, આવી ટેવ ઢેળવાતાં, તેને મેલી કે ધૂળવાળી જગ્યાએ બેસનાં આંચકા આવશે. ખાધા પીધા પછી હાથ મોઢું સાફ કરવા માટે નાના રૂમાલો કે અંગૂઠા સા કાઈ ધરમાં વાપરે. એ રીત હાખલ કરવા જેવી છે. ખાધા પીધા પછી બાળક એકું મોઢું પોતાના પહેરણ, ફરાક કે ધાધરી અને ઓઢણીની ચાળે લૂછી લે એવું બને છે. આવી ટેવ પડે તો એની સફાઈ અને સુધડતાની લાગણી સુધી બની જ નવતે !

તમે બાળકને સાદ કપડે બહાર કે શાળામાં મોકલવાનું તો કરો જ છો. આ તો સાદ સફાઈના તમારી જાતનો આગ્રહ થયો. બાળકને પોતાની જાતને સુધડ રાખવાની વૃત્તિ ઢેળવવા તરફ તમે જ્યાં સુધી ન લાઇ જાઓ ત્યાં સુધી તમારા આવા પ્રયત્નોમાં બાળકના સદાચારની આચાતમે કેમ રાખી શકો ? ગમે ત્યાં બેસી પડવાની ટેવ હોય, હાથ મોઢું પહેરેલાં કપડાંથી જ લૂછી લેવાની આદત હોય તો કપડાં મેલાં થાય જ ને ! એટલે બાળકની આવી ટેવો માટે આપણાં ઘરોમાં સામાજિક જવાબદારી અને વ્યવસ્થા ઉભી કરવાની જરૂર છે. એ વાતાવરણમાં બાળક શિષ્ટ સામાજિક ટેવો સદા પાળે લઈ લેશે.

પહેલા ઉનાળાની રમતોમાં દીકરીઓએ ટ્રિ-ટનીમાં લારકયુ એક્ટના નાનકડાં શાંત ગામડામાં ગાળી. મેરી નાદવામાં ખૂબ આનંદ લેતી: 'હું ધાંડું છું. કે મોન્સીયર મોરેલ કરતાં હું વધારે સારી રીતે તરી શકું છું' એમ મેરી ધણી વાર કહેતી. એ નાનકડા ગામડામાં આનંદની છાંયો હતી, એમાં એ ગામના મચ્છીમારો પણ ભાગ લેતા. મેરીના પ્રિફેસર મિત્રો પણ ત્યાં આવીને શાંતિથી રહેતા. (આજી)

(મર્તાકથી આશુ]

બાળકને શીશીની ટેવ બનતાં સુધી ન પાડવી. કેમકે તે છોડતાં બહુ મુશ્કેલી પડે છે. વળી તેને સાફ રાખવાની ઘણી મુશ્કેલી છે. ઘરનાં બીજાં કામકામોની ધમાલમાં શીશી બરાબર ઉકાળાને સાફ ચર્મ શકતી નથી, તેથી દૂધ બગડી જાય છે અને બાળકની તબીયત બગડે છે.

જો બાળકને જન્મથી જ માતાનું દૂધ ન મળે તેને જ શીશી આપવી. શીશી ચુસવાની સાથે લાળ ઉત્પન્ન થઈ દૂધને પચાવે છે અને બાળકને સંતોષ પણ થાય છે. ફળોના રસ નાનપણથી ચમચીથી પાવો એટલે ચમચીથી પીવાની ટેવ પણ બાળકને પડે. બાળક ખેસતાં શીખે પછી વાડકા કે પ્યાસાથી દૂધ પીવાની ટેવ પાડવી. નીચે રકાખી રાખવી જેથી બાળકનાં શરીર અને કપડાં ઉપર દૂધ ન ડોળાય. બાળકને પ્યાસાથી પીવાની ટેવ પડી જશે, પછી તો મળે માત્ર રૂબાસ કે નેપજાન બાંધવાથી પણ ચાલશે.

ભેંસનું દૂધ સૌથી બારે છે એટલે જે બામ પાણી નાખી ઉકાળવું તે ગાયના દૂધમાં આડધો આડધ પાણી નાખી ઉકાળાને આપવું. ગાયના દૂધથી બાળકની શુદ્ધિનો પણ સારો વિકાસ થાય છે.

તરત જન્મેલા બાળકની જરૂર છેક નાની હોય છે. તેમાં માત્ર બે ચમચી દૂધ માય છે. જ્યારે તે પંદરેક દિવસનું થાય છે ત્યારે જરૂર જરા મોટી થાય છે. આ ઉપરથી ખ્યાલ આવશે કે બાળકને દરેક ધાવણુ વખતે ફેટલું થોડું દૂધ જોઈએ. શરૂઆતમાં, માત્ર દૂધ ઉપર જ બાળક જીવે તે સૌથી સાફ છે. અને નવ માસ સુધી તો તેને પ્રવાહી સિવાય કંઈ જ ન અપાય. પાંચ છ માસનું બાળક થાય ત્યારે મધ ચટાડીએ તે પણ એક ચમચી જેટલું જ બોખા કે બીજું અનાજ તો નવ માસ પુરા થતાં સુધી ન જ અપાય. ફેટલીક માતાઓ એમ વિચારે છે કે, એકલા દૂધથી બાળકનું પેટ કેમ ભરાય ? કેઈ ઘટ ચટાડવું હોય કે ખવડાવું

બાળઉછેર

સી. ભવ્યલતા રજીશતલાઈ વૈદ્ય

હોય તો જૂખ મટે, એમ ધારીને પોચો ભાત ને ઘી ખાવા આપે છે. આમાં કરવાથી બાળક કળ્યા કરી મોઢું પડે છે.

નિયમીત વખતે બાળકને બોજામાં લેવું અને અમુક વખત સુધી તેને દૂધ આપવું.

ત્રણ ચાર કલાક પછી ફરીથી એને બીજી વાર દૂધ આપવાનું હોય એટલે બોજામાં પાંચ મીનીટ લઈને તેને મૂકી ન દેવું. નીરતિ પંદર સત્તર મીનીટ સુધી એને દૂધ આપવું. આ પ્રમાણે બાળકના દૂધનું માપ, નહીં ચર્મ જાય એટલે તે કોઈવાર જૂખું રહે કે વધારે પડતું દૂધ પીવાનો બચ રહે નહિ.

જો બાળક દેખાવમાં નાનકડું હોય તો માતાને મનમાં અધીરાઈ આવે છે કે ક્યારે તેને જાડું ને મોટું કરી દઉં ? અને તેથી વધારે પડતું દૂધ આપે છે. પરંતુ આ મોટી ભૂલ છે. બાળક ફેટલું દૂધ પીએ છે તેનો સવાલ નથી— ફેટલું પચે છે તે ઉપર તેને વધવાનો આધાર છે. ઘણીવાર મળ ઉપરાંત દૂધ આપવાથી બાળક ઉલટું મોઢું પડીને સુકાઈ જાય છે. દાંત આવતી વખતે બાળક બહુ હેરાન થાય છે. કોષપણ કારણસર બાળક રડે તો તેને બોજામાં લેવાની રીત ઘણી બહેનોમાં જોવામાં

આવે છે. પણ તેમાં માતા અને બાળક બન્નેની તંદુરસ્તીને નુકસાન પહોંચે છે.

બાળક જન્મે કે તરત તેનું વજન હેલું જોઈએ. ત્યાર પછી પંજુ દર મહિને વજન હેલું કે, નેથી આપણને ખબર પડે કે તેને વધારે કે ઓછા દૂધની જરૂર છે કે કેમ? માતાનું દૂધ પચે છે કે નહિ? ઘણા બાળકનું વજન વધારે હોય, દેખાવમાં જાડાં હોય અને શરીરમાં માંસના લોચા લખડા હોય, હાડકાં મુઠાં હોય અને ચામડીનો રંગ શીકા કે ચાંદાવાળો હોય તો બાળકું કે તેને ખોરાક પચતો નથી. તેવાં દેખાવમાં જાડાં ને વજનદાર બાળક તંદુરસ્ત ન ગણાય. મજબુત માંસ, ખોટાં હાડકાં અને તેજદાર, સુવાળી ને લાલાશ પડતી ચામડી હોય અને વજન દર મહિને પ્રમાણસર વધતું હોય તો બાળકું કે બાળક તંદુરસ્ત છે, અને ખોરાક બરાબર પચે છે. કેટલા વર્ષના બાળકનું વજન કેટલું હોવું જોઈએ તે નીચે બતાવવામાં આવ્યું છે. દર મહિને બાળકનું વજન વધતું તો જોઈએ જ. ધીર સમયડ ન હોય તો હોસ્પિટલમાં જઈને વજન કરાવવું.

છોકરાઓનું વજન

ઉંમર	વજન	ઉંચાઇ
જન્મ વખતે	૬.૫ થી ૭.૫ રતલ	૧૯ ઇંચ
૧ માસ	૮.૫	૨૦.૫
૨ માસ	૧૦.૫	૨૧.૫
૩ માસ	૧૨.૫	૨૨.૫
૪ માસ	૧૩.૫	૨૩.૫
૫ માસ	૧૫	૨૪
૬ માસ	૧૬.૫	૨૫.૫

છોકરીઓનું વજન

ઉંમર	વજન	ઉંચાઇ
જન્મ વખતે	૬ થી ૭ રતલ	૧૮ થી ૧૮.૫ ઇંચ
૧ માસ	૮.૫	૨૦.૫
૨ માસ	૧૦.૫	૨૧.૫
૩ માસ	૧૧.૫	૨૨.૫

૪ માસ ૧૩ ૨૩
૫ માસ ૧૪ ૨૩.૫
૬ માસ ૧૫ ૨૪

આ પ્રમાણે દર માસે અમુક સ્તંભવન વધવું જોઈએ. છોકરા અને છોકરીઓમાં વજન અને ઉંચાઇમાં સહેજે તફાવત હોય છે. બાળક ૧૨ માસનું થાય ત્યારે છોકરાનું વજન ૨૨.૫ રતલ અને ઉંચાઇ ૨૮ ઇંચ અને છોકરી બાર માસની થાય ત્યારે તેનું વજન ૨૧ રતલ અને ઉંચાઇ ૨૭.૫ ઇંચ હોવી જોઈએ. બાળકનું વજન ન વધતું હોય તો તેનું કારણ તપાસવું. કાંતો અને ખોરાક ઓછો મળતો હોય અથવા તો પચતો ન હોય, અથવા ઘણીવાર બાળક લંબાઇમાં બેડું જલદી વધતું હોય તો એનું વજન ઓછું વધે છે. કાંત આવતો હોય કે શીતળા ટંકાવ્યા હોય કે મોંડુ રહેતું હોય તો વજનમાં વધારો થતો અટકે છે.

બાળકના શરીરે તલતો તલને માલીય કરવાથી તે મજબુત થશે, વજનમાં વધશે. બાળક નાનું હોય ત્યારથી જ શીતળા ટંકાવી લેવા જરૂરી છે. બાળક એક માસનું થયો પછી શીતળા કઢાવી શકાય છે; ખોટાં ચંચા પેછી ટંકાવ્યા હોય તો બાળકને ખરજ આવે એટલે તે નખ વતી ખંજવાળી નાંખે છે, અને તેથી તે પાકે છે. નાનાં હોય ત્યાં સુધી એને એવી સમજણ દેતી નથી એટલે અંછી નાખવાનો જબજ રહેતો નથી. ઘણીવાર બાળકના હાથ ઉપર પાટા બાંધવા પડે છે. દર સીત વર્ષે શીતળા કરી ટંકાવવા જોઈએ. ઘણા બાળકો શીતળામાં ઘાથ પામે છે, શીયાળામાં શીતળા ટંકાવ્યા હોય તો જલદી રૂઝ આવી જાય છે. શીતળા બરાબર બરાબ જાય પછી ધી ગરમ કરી રૂ વતી તેના ઉપર ખૂબી રાકાય તેટલા ગરમ ચખકા દેવા. તેથી બાળકને સાફ લાગશે અને પોષકી જલદી ઉપડી જશે. વળી આંખના પાન બાળીને તેની રાખ તેના ઉપર ફાંચવાથી

પુણ્યપર

પોપડો-સુકી બાંજે છે ને ઉખડ્યા પછી પણ
આંખોના પાનની રાખ દાખવાથી ચીંચી ઠેરા
પડી નય છે ને પાકવાનો સંભવ રહેતો નથી.
બાળક નવ આસનુ ચાલે અને માતાનું
દૂધ છોડે પછી તેને બહારના દૂધ ઉપરાંત ધીમે
ધીમે કંઈ ખાવાનું આપવું. ને ત્યાં સુધીમાં
ખીલકુલ દાંત ન આવ્યા હોય તો પ્રવાહી જ
આપવું. માતાનું આસામણ, મીઠું અને ખાંડ
નાખીને આપવું. મુંસંખીનો રસ, ગુલકાંઠ
નાખીને આપવો. દાંત આવવા માટે ત્યારપછી
એક દિવસ એક ચમચી નેટલી વસ્તુ આપવી,
તે પહેલે છે કે નહિ તે ચાર પાંચ દિવસ બેચા
પછી જરા વધારે આપવા માંડવું. બાળકનું
પેટ બહુ નાળુક હોય છે તે ખ્યાલમાં રાખી
તેના ખોરાકનું પ્રમાણ નક્કી કરવું જોઈએ.
ઢીસા ખાત દૂધમાં ચોળીને કુચા જેવું જાગે તે
ઠાઠી નાખીને, માત્ર પ્રવાહી જેવું રહે તે આપવું.
બાળકની રોટલીને ગોળ સાથે ખૂબ ચોળી
ઝીલો શુક્ર કરીને દૂધના છુંટકા સાથે આપવું.
ઢીસા ખાતને મગના પાણીમાં બરાબર ચોળીને
આપવો. બરાબર શેકેલા ઘઉંના લોટનો ઘીરો
થોડા ઘીમાં ફરેલો આપી શકાય છે. ઘઉંની
ચુલી પહેલે દૂધમાં ચોળીને અપાય છે. નાન-
પેણથી જ બાળકને ફળ ખાવાની ટેવ પાડવી.
મુંસંખી, સંતરાં, સીકું, દાડમ, પપૈયું, વગેરે
બાળકનાં શરીરના અધારણને મજબુત બનાવે
છે, આપણે બાળકોના ખોરાક ઉપર ધરડું
ધ્યાન નથી આપતા તેથી જ કોડલીવર, એડા-
કંસેવેઇન ને કેસીડીયમની ટીકડીઓ શરીર સાઈ
ચવા માટે આપવી પડે છે. માટે બાળકની
ઉછેરમાં દરેક બાળકમાં ધ્યાન આપવું તે
માતાની ફરજ છે. (માતૃ)

મારી એક બહેનપણીને મૂંઝા આવતી હોય
તેમ ઉપલા હોઠ ઉપર ઝીણી આઘા વાળ
જેવું દેખાય છે, તેથી તે શરમતી મારી બહાર
નીકળતી નથી, ને નીકળે છે તો કાઠની સાથે
વાત કરવા ઉભી રહે ત્યારે નાક સુધી મ્હેનો
નીચલો ભાગ રમાલ કે સાદીના છંડા વતી
દાખી રાખે છે. એ ખૂબ મુંઝાય છે. એ
વાળને ઉગતા અટકાવવા માટે કોઈ ઉપાય
હોય તો મુચરશો. —કપિલાગારી

આપણા શરીર ઉપર હાથના ધબક ને
પગના તળિયાં સિવાય સાડાચણ કરોડ
ફાંટી ઉગે છે. સ્ત્રીએને છાતીના ભાગમાં
કવચીત ઉગે છે, પણ ને નાનપણથી ન્હાવા
પછી શરીરને લૂછી નાખતી વખતે ખૂબ
ઘસવામાં આવે તો ફાંટી પ્રધતી નથી ને
મુચની આનાપનાને કારણે વાળ વધારે
ઉગે છે. અગાઉ સ્ત્રીઓ લાગુ દાદતી એથી
એમને આવી બીતી ન હતી હાલ સ્ત્રીઓનો
અવરજવર ખુલામાં ખૂબ વધ્યો છે એટલે
ધણી સ્ત્રીઓને હોઠ ઉપર ને ઢાઢી ઉપર વાળ
ઉગવાના દાખલાઓ મળી આવે છે.

ફાંટી તો શરીરનું રક્ષણ કરે છે, ફાંટી
તો સફેદ હોય, એથી મુંઝાવા જેવું નથી.
પરંતુ ને એ ફાંટી વચ્ચે કાળા વાળ દેખા-
તા હોય તો મુંઝાવા જેવું ખરું. ફાંટીને ઘમી
તાખવાથી નીકળી નય છે, પણ કાળા વાળ
હોય તો ઘસવાથી તેના મૂળ નાશ થતા નથી.
આવા વાળ શરીરના અધારણ ઉપર આધાર
રાખે છે. માટે બાળે જીવનનો ફેરફાર થતાં
અને સંગોવરચા દરમ્યાન જ ઉગે છે.

હોઠ ઉપર થાડી ફાંટી થાય ને તેથી
મુઠ જેવું લાગે ત્યારે તેને લોશન કે પાકીર
એપણીને ઠાઠી નાખવા સિવાય તાલમાં બીજી
કોઈ ઉપાય ન્હાણીતો નથી. એ ટીપ્પાં એમો-
નિયા અને ચેરોફાઈડનો એક ચમચો લઈ

સ્ત્રી-જીવનનો આસો માંસનો
ગરબા એક
પ્રગટ થશે

અને મેળવવાં. પ્રથમ સાચું વતી ઉપલા હોઈ કે દાકીને ધોઈ નાખી, તે ઉપર ઉપલું મીઠ્યર ચોપડી જે ત્રણ મીનીટ રહેવા દેવું. તે પછી પા કલાકે અરમ પાણીવતી ધોઈ નાખવું, તે પછી કરકરા કપડાથી કે રમાલથી લૂંછી નાંખવું. જે ચામડી અરખ્યડી લાગે તો કીમ લગાડવી. અડવાડીઆમાં આ રીતે જે, વખત લગાડવાથી આવા વાળ દેખાતા બંધ થશે.

ધસેક્ટ્રીસીટીની મદદથી આવા વાળ કાંચમને માટે નીકળી જવાનો સંભવ છે, પણ એની ધણી મુશ્કેલી છે. એક વખતે ૩૦ થી ૬૦ વાળ માંડ નીકળી શકે. પણ તે ટ્રીટમેન્ટ એટલી કંટાળા બરેલી ને દુઃખદાયક છે કે કોઈ જ પસંદ કરે નહિ. વળી આ રીતે વાળ કઠાવ્યા હોય તો ત્યાં બસે વાળ ન ઉગે, પણ તેની આજીઆજી તો નવા વાળ ઉગ્યા જ કરવાના, એટલે એ તો કાંચમની મુશ્કેલી રહ્યા જ કરે.

વાળ કાઢવાના પાઉડર કે સાણ લગાડવાથી કાંચમને માટે વાળ જતા નથી એ ખરું, પરંતુ ફરી ઉગતાં ચારથી છ અડવાડીઆં લાગે છે. આ રીતે વાળ કાઢવાનું ધણી સ્ત્રીઓ પસંદ કરે છે. મૂઝ ઉપરના વાળ, દાદી ઉપરના વાળ કે બંગલના વાળ કાઢતી વખતે સાણથી પ્રથમ ધોઈને સાફ કરવું કે જેથી ચીકણ હોય તો નીકળી જાય. અને તે પછી જ સાણ કે પાઉડર વાપરવે, એથી વાળ તરતજ નીકળી જશે ને ચામડી સુંવાળી રહેશે. આ રીતે ક્યાં પછી દંમેશાં જગા કપડાથી ધસવાની દેવ સદુશો વધુ કાયદાકારક છે. એથી વાળનો ઉગાવો ઓછો થશે ને નાખૂદ પણ થવા સંભવ ખરો.

મારી દીકરીની મહેતીજીના બહલી ધવાથી નવી મહેતીજી આવ્યાં. તેમને રહેવા મકાન મળતું નહતું તેથી મુંઝાતાં હત્યા. મને દયા આવી ને મારા મકાનમાં જે રૂમ મેં તેમને કાઢી આપ્યા. પણ દયા ડાકણને ખાઈ ગઈ. ધોમે ધોમે મને લાગ્યું કે મારા પતિ દંમેશાં

તેને સાથે લઈને ફરવા જાય છે, સીનેમા જોવા જાય છે તે ઘરમાં ઓછું ધ્યાન આપે છે. નિશાળેથી છૂટયા પછી બારોબાર બહાર મળીને ફરે છે. છેવટે વાત એટલે સુધી વધી કે ધણી વાર તેને રસોડે પણ તેમણે જમી લેવા માંડ્યું. મારાથી આ ન સંખ્યાયું એટલે પહેલાં મેં તેમને કહ્યું. પણ તેથી તો મને માર પડ્યો, તે મેં મૂંગે મોઢે સહન કર્યો. પણ હવે રોજનું મારાથી આ સહેવાનું નથી. લોભે વાતો કરવાનું મને એથી બહાર હું કંઈ જ બોલી શકતી નથી. મારાં સાસું ઘરડાં છે ને તેમને આ વાતની કંઈ ખબર નથી. તો મારે શું કરવું ?

—અનમુખા

આ માટે તમારે વધારે ફેરિયો કરવો નહિ. ને તે જ્યારે ઘરે આવે ત્યારે તમારે કંઈ બંસવાનું કે મૂંઝવાનું લઈને બેસવા જવાને બહાને તેને ત્યાં બેસી રહેવું. એથી એને વહેમ પડશે નહિ, ને તમારા પતિ તમારી હાજરીમાં ત્યાં બેસવાનું પસંદ પણ કરશે નહિ. એથી તેઓ જુદાં રહી શકશે. વળી તમારી સાસુ તો તદ્દન નવરાં હોય એટલે તેઓ જ્યારે તે ઘરે આવે ત્યારે એને ઘેર જ બેસી રહે. માતાની હાજરીમાં પણ એ જવાનું ચોગ્ય નહિ ધારે. વળી ઓફીસમાંથી આવે ત્યારે કંઈને કંઈ લાવવાનું તમારે એમને સૂચવવું એટલે એ ખરીદવા જશે તેથી ઘેર જ આવવાની તેમને ફરજ પડશે. એ સીનેમા જોવા જાય તો તમારે પણ સાથે જ જવું ને એ રીતે રોજ તમારી હાજરી સાથે હોય તો એ શિક્ષિકા જ સાથે આવવાનું બંધ કરશે.

વળી દરરોજ તમારે આમને ઘેર આમ હતું ને તેમ હતું એવી હકીકત તમારા પતિને કહીને તેની ખોડ બતાવવી, પણ તમારા મનમાં ઈર્ષી છે એવું બતાવવું નહિ. એથી તમારા પતિમાં તેના પ્રત્યે ઈતરાજ થશે ને તેની સામે જોવાનું પણ બંધ થશે; ને એ રીતે તમારો માર્ગ સરળ થઈ જશે.

જે

જમાનામાં આપણી બાળાઓ, અમુકે ઉંમર પછી ઘર બહાર નીકળતી ન હતી, કદી નીકળતી તો મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓની સાથે જ નીકળતી, તે જમાનામાં કોઈ અટુલી બાળાને રસ્તા ઉપર જોવાથી જનતામાં કુતૂહલ ભરત થતું હતું. પરંતુ એ જમાના પીતી ગયે ગુજરાતમાં તો ત્રીસચાળાસ વર્ષ યથા ગયાં. અત્યારે તો રસ્તે જોવાથી બુવકો જોવામાં આવે તેટલી જ બુવતીઓ નગર પડે છે. બજારમાં, બાજમાં, શાળામાં, કોલેજમાં, સીનેમામાં, બસમાં, ટ્રેનમાં બધે જ સંપૂર્ણ છૂટ્ટી બાળાઓ હરીફરી શકે છે. એમની તરફ નજર કરનારા, કદી કદી ટીપ્પીટીપ્પીને જોઈ રહેનારા, પુરુષો તો હજી સંખ્યાબંધ જોવામાં આવે છે. એ કુતૂહલનો વિષય તો થોડે અંશે હજી પણ રહ્યો છે. પરંતુ વિના સંકોચે એ હરીફરી શકે એવી સ્થિતિ મોટાં શહેરોમાં પ્રવર્તે છે એમ કદી શકાય. પરંતુ ત્યાં આજથી પંદરત્રીસ વર્ષ ઉપર જ સખત પડવાનો રિવાજ હતો ત્યાં કલકત્તામાં આજે શાળા-પાઠશાળામાં જતી બાળાઓને જાહેર જનતા તરફથી અપમાન અને અસબ્ય વર્તનનાં ભોગ થવું પડે છે, એમ કલકત્તાના એક છાપામાં પ્રગટ થયેલા પત્ર ઉપરથી જણાય છે. પત્રમાં આ જાતની ફરિયાદ કરનાર એક બંગાળી એન્જિનિયર બુવતી છે. તે લખે છે: 'કલકત્તામાં કોલેજ કે શાળામાં જવા માટે જે બહેનોને મોટર બસોમાં કે ટ્રામમાં જવું પડે છે તેમની કેટલીક મુશ્કેલીઓને ખ્યાલ હો તમારા પત્ર મારફત જાહેર જનતાને આપવા માયું છું. મવાલીઓ, યુગ્લો, સહેલાણીઓ તો અસબ્ય એંટાઓ કરે કે અરક્ષીય સજ્જો બોલે એ સમગ્રય તેવું છે અને તેને વિશે મારી ફરિયાદ પણ નથી, પરંતુ કોલેજમાં બહુતા બુવકો, બુવાન વધારે, બેન્ક અગર એલિસીના કક્ષાક વગેરે પણ બસમાં અગર ટ્રામમાંથી ચડતાં ઉતરતાં જાણી જોઈને ધક્કા મુકકી ફરી બહેનોને હેરાન કરે છે બીડન હોય તો પણ

સૌરભ

જે

આ અસબ્ય માણસો અથાગને અગર ઘસા-ધને બાધ છે અને કેટલીક વાર તો પાછળથી ચૂંટીયાં ભરતાં મે તમને નગરે જોવા છે. સંખ્યાબંધ બુવકો ચડતા ઉતરતા હોય તેમાં આવા માણસને પકડવાનું કામ મુશ્કેલ છે. પરંતુ આ પ્રમાણે હેરાન થયેલી બાળા અત્યારે કંટાળાને પાછું વાળાને જુએ છે ત્યારે એ જંગલી બુવકોનું આણું ટાળું ખડખડાટ હસે છે! અહીં કલકત્તામાં લગભગ બંધી હિન્દી બુવતીઓને આવો અનુભવ થયો હોય છે. જો કે આવી વાત પોતાના ઘરનાં કે બીજાને કહેતાં તેમને શરમ આવે છે. આનું શું કારણ હશે? પુરુષો સ્ત્રીઓને માત્ર વિકારી દ્રષ્ટિએ જ જોઈ શકે છે? કે સ્ત્રીઓની વધતી જતી સ્વતંત્રતાની તેમને અદેખાઈ આવે છે? અમે તે કારણ હોય; મને લાગે છે કે આપણાં ભવિષ્યના નાગરિકોનું આ પ્રકારનું જંગમી વર્તન તેમની જીવણીને લાંબાનરૂ છે.

આ જાતની સ્થિતિ પ્રવર્તવાનું મુખ્ય કારણ સંપ્રજોથી થાકી આવેલી પડદાની પ્રથાથી ધગપણ માનસ છે, અને થોડા વખતમાં, જેમ જેમ બહેનો વિશેષ નીડરતાથી હરતી-ફરતી થશે તેમ તેમ આ વિકૃત મનોવૃત્તિ નાશ પામશે.

કલકત્તાની થોડી દિશ્મતવાન યુવતીઓએ, ઉપર જણાવ્યો તેવો પ્રસંગ અને ત્યારે આધુ પાંચું જોયા વગર, પગમાંથી ચપલ કાઢી પાસે ઉભેલા યુવકને અપાટા લંગાવવા; એ આવા જંગલી વર્તનને અટકાવવાનો સૌથી સચોટ ઉપાય છે.

(ન્યોતિધર)

* *

ધઆખોના ડુણુકમાં શ્રીમતી ચેરટર જોનસન નામની એક યુવતી રહેતી હતી, તે હોટલને આગ લાગી. ત્રીજો માળેથી એ નીચે ધર પાસે રખાએલી જળમાં કૂદી પડી. ત્યારે તે બાનમાં આવી ત્યારે તેણે શું માગ્યું તે જાણો છો ?

.....એણે માગી 'લીપરીક'

*

હોલીવુડની એક અમરિકા નદી પોતે ત્યારે અભિનય કરતી હોય છે ત્યારે પણ પોતાના બાળકનું રૂબરૂ સાંભળી શકે તે માટે તેણે પોતાના અભિનયના રૂમ ને બાળકના રૂમ વચ્ચે ખાસ માછકોશિનની ગોઠવણ કરી છે. એના પરજાની યોગેર લાઉડસ્પીકરો ગોઠવવામાં આવ્યાં છે.

*

મેરીયેન્ડની એક યુવતી એકાએક અખિળો થઈ ગઈ, આથી તે ખૂબ જ દુઃખી થતી. તે પછી તે સગર્ભા થઈ, ડોક્ટરોએ ધાર્યું કે બાળકને જોવાનો અભિલાષ કદાચ પુનઃયશુ આપશે અને જન્યું પણ તેમજ. બાળક જન્મ્યું પણ માતી આખો ન મળી, પણ બીજો દિવસે એકાએક આખમાં ચેતન આવવા માંડ્યું ને બાળકની માં દેખતી થઈ.

*

કોંગ્રેસની મહાસભીતી મુખ્યમાં ભરાઈ તેને બીજો દિવસ ભારતની સ્વીયંક્ષિનને પરિચય થયો. શ્રીમતી સરોજિનીદેવીએ દ. આફ્રિકાના ગાંધારા કોષમાં સામે રણચંદી શો પટકાર કર્યો. એમની કવિત્વમય વાણીની તો વાત જ શી ? પણ કારોબારીનો વિરોધ કરવા એ બંડેનો નેદાને પંડી. એમાં એક બંડેન 'હતા

શ્રી. રામદુલારી દેવી, એ ખાસ પ્રોત્સાહન નહોતાં. કોંગ્રેસ પરિષદો પ્રત્યેના પૂરા માન સાથે એમણે એમની હૃદયવેદના વ્યક્ત કરી અને બિટનની બાજુગરીમાં ન હસાશે, એવી લાગણીભર્યા શબ્દોમાં સાંકે ચેતવણી આપી. સારી મેદનીએ એમની દિશ્મતને અને દેશ-ભક્તિને વધાવી લીધી. બીજા શ્રીમતી અરુણ બંડેન હતા. એમની સદેશ આદીની સાડી,

એમનો બંગાળી પહેરવેશ, ને છટા દેશ સાથે એમણે પણ કો તીરાંગનાની અદાથી મેદની મળતી. માછકોશિન ત્રિયજના આકારનું હતું ને એમના મસ્તક સુધી પહોંચતું હતું, એટલે જળણે શુભવચ્ચ મહાદેવી હાથમાં ત્રિશુળ ધરીને શુભનિશાનનો વધ કરવા આવ્યા હોય એવું લાગતું હતું. એ ક્રીક મુદાસર બોલ્યાં. એમણે કહ્યું : 'મહાત્માજીને અધિકાર દેખાય છે.' પણ એને તો ખુદી આંખે બિટીસ બાજુગરી રમટ દેખાય છે. ૧૯૪૨ની લડતની ભૂમિ બતાવાય છે, પણ કોંગ્રેસ-લોકોને કરો કાર્યકર આખો નહીં, તે છતાં લોકોએ દિંદની આઝાદીની લડત ચાલુ રાખી. એ માટે અફ જોતાં તો આજે વાનિએ ભૂલો કાઢાડવાને બદલે માત્રી માત્રી બેઠકો બીજી આવો નિર્ણય કોંગ્રેસવરિષો

કરી જ ન શકે. એ માટે નેચનલ રેફરેન્ડમ કોટલે કે સમમ પ્રગતો મત લેવો, જોઈએ, ત્રીજી જગ્યાએ આ રીતે કોંગ્રેસ વરિષ્ઠો, મનસ્વી, પણ નિષ્ઠાથી કરશે તો હું સારું કહીશ કે નવી જમાતે. ઉભી થશે અને અમારા જેવાનું કોંગ્રેસમાં સ્થાન રહેશે નહિ! આમ ખુલ્લા મંડકાર સાથે શ્રી અરણ્યએ એમનું પ્રવચન સંગ્રામ કંથુ, પ્રજા પછી એક કોતુક થયું. અંશ સારી તાળીઓ પડે તે પહેલાં શ્રી અરણ્ય મહાત્માઓ તામ્બની, ગાદીની ધાર પર એમને ચરણે જઈને બેસી ગયાં ને મહાત્મા સાથે વિનોદી વાર્તાલાપ કરવા મંડી ગયાં. કોઈ તોફાની બાળક લાડ કરતું હોય ને એને બહાલથી ટપલી મારે એમ અરણ્યના માથ પર મહાત્માઓ એક દળની ટાપડી મારી આખી મેદની અડખડટ હસી પડી ને બધે પટેલી તાળીઓ ફરી ફાલી.

અમેરીકામાં અખતરો કરવા માટે એક તાલીમ સ્કોલરને નળામાં બરી રાખેલ વીંધી ગંભીરતા કરાવવામાં આવ્યું હતું. આ રીતે પેલા સયેલાં જે બાળકો હવે શાળાએ જાય તેટલી ઉંમરનાં થઈ ગયાં છે. દાકતરોએ આ બાળકોની શારીરિક બાંધો સારા છે. સામાન્ય રીતે જાને ગંભીરતા થાય છે અને જે બાળક જન્મે છે તેનાથી સારો નહિ વે તેના જેવો કૃત્રીમ રીતે જન્મોવેલ બાળકોને બોલો છે.

કૃત્રીમ રીતે બાળકો જન્માવવાનું કાર્ય ૧૯૩૭માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ અખતરો માટે આસ. જોડડાં પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં. ત્યાર બાદ સીને કોઈ યુવાન પુરુષનું વીંધ નળામાં એક કુંડરીને કૃત્રીમ રીતે આપવામાં આવ્યું હતું જે પુરુષનું વીંધ લાવવામાં આવ્યું હતું તે સંકુરત છુપી શાળા અને સાંદા કુંડળનાં હતાં.

અમેરિકામાં મોંઘાની સારવારની સામાન્ય

તાલીમ આપવામાં આવે છે તેનો લાભ વેકા-ધર્મીને પણ આપવામાં આવશે. વિલાયતની એક અણીતી નર્સિંગ સંસ્થામાં ચાર વરસ સુધી તેમને તાલીમ આપવામાં આવશે. તાલીમના સમય દરમિયાન પુરતી સંગતો સહિત રહેવાની જગ્યા મળશે અને તેનું ખાદ્ય ખરતું નહિ પડે. તે ઉપરાંત મદત ભોજન તેમજ મણુવૈદ્ય માટે અને હૃદયની ઘોલાધ માટે બધાં આપવામાં આવશે અને અમેરિકા સુધી જવા માટે અને ત્યાંથી પાછા આવવા માટેના સુસાફરી ખર્ચ પણ મળશે. વળી વધારામાં હોસ્પિટલ વેતન અને સરકારી વેતન મળીને વરસે ૧૦૦ પાઉંડ મળશે. તેમાં દાખલ થનાર સ્ત્રીએ સિનિયર કેમિસ્ટ્રી અથવા ન્યૂલ લીવિંગ પરીક્ષા પાસ કરી હોવી જોઈએ. ઉપરાંત સાયન્સ જ્ઞાન, ઇન્ટર સાયન્સ અથવા આર્ટસવાળાને તરત પસંદગી મળશે. એકેશનું સારું જ્ઞાન જરૂરી છે.

દિલ્લરના જોડીદાર જનરલ ગોરિંગની આવન પની પત્ની ફો એમી ગોરિંગ, નાનકે નિયમ પહોડોના જંગલમાં ફન્ટર્સ ભોજનમાં તેની આઠ વર્ષની પુત્રી છંડા સાથે રહે છે, તે ખેડુતનાં કપડાં પહેરે છે, ફાટેલા જોડા પહેરે છે અને પોતાના નિવોડ માટે પાંચ માછલ જંગલમાં ચાલીને લાકડાં પણ ફાડે છે. તે મારે છે. રે સેને પ્રતિ હરમાત ગોરિંગ, દિલ્લરની સ્મૃતિને વધુ મહત્તો, વધારા જની રહ્યા છે, તે માટે તેની કીમત તેણે ચુકવવી પડશે. તે પોતે પહેલાં જર્મન નદી હતી અને ફરીથી તે ધંધો સ્વીકારવા માગે છે.

ગ્રામાકેના વેપારીઓની એક સમામાં એડી નખરોમાં ભોલાનાં મિ. જોહાન ફોરોનરે એવું બાવિ બાવ્યું હતું કે દરરોજ ૧૦ થી એકી નહિ અને ૨૦ થી વધારે નહિ એટલી સીંગરેટ પોતાનાં બાવિ પતિએ પીવી ને જોઈએ એવો

આશ્રિત હત્યા રાખશે. વર્ધુમાં તેમણે જળાબ્ધિ કે વડા પ્રધાનના મોઢામાં ચૂંટી અથવા સીગારેટ તો હોવી જ જોઈએ.

આશ્રામાં એક માણસ કે જે માટી જોડીને તેને, વેચી પોતાનું ચુલ્હરાન ચલાવતો હતો. તે પોતાની કમનસીબીની દુર્દશા વધુવતાં જળાવે છે કે, તેને જમના નદી નજીક એક ખેતરમાં જોડતાં જોડતાં એક સીધખંધ ધડો હાથ આવ્યો. તેનું ઢાંકણું ઉઘાડતાં તેમાંથી ફટલાક સિક્કાઓ તેમજ ધરેણાં નીકળ્યાં. તેમાંથી પોતાને સાધન પ્રાપ્ત કરાવનાર બગવાનને એણે સિક્કાઓ ધરાવી દીધા અને ધરેણાં પોતાની પત્નીને આપ્યાં. પછી પત્ની દાગીના લઇને પોતાને છોડીને પોષાર થઇ ગઇ છે. હવે એની પાસે માત્ર માટી લઈ જવાને બે ગધેડાં ને એક કોઠાળી જ મિલકતમાં રહ્યાં છે.

ગોન્ડામાં એક મરણ પામેલા માણસને ફરી જીવતો ચતો જોવાનું આશ્ચર્યકારક દૃષ્ય લોકોએ નિહાળ્યું હતું. એક માણસ કે જેને મૃત્યુ પામેલો માની અયોધ્યા લઇ જવામાં આવતો હતો તે દરમિયાન તે એકદમ અજીબાદો બોલો થઈ જતાં લોકોનું એક ટાળું તે જોવાને બેઠું થઈ ગયું હતું.

માંધીજી લખે છે :

જેણે સૂરતના પાટીદાર આશ્રમમાંથી શ્રી નરહરિ પરીખને એક પ્રશ્ન કર્યો, તે જ બાઈ ખીજે સવાલ કરે છે :

‘લગ કરવું ને સ્વરાજ ન મળે ત્યાં સુધી અહમચર્ચ પાળવું, એ જ ને વસ્તુ અસંગત છે. જો અહમચર્ચ પાળવું જ હોય, તો લગ કરવાની જરૂર નથી. અને જો લગ કર્યું, તો અહમચર્ચને વચ્ચે લાવવાની કંઈ જરૂર નથી. મનુષ્ય સુધરેલું પ્રાણી છે. લગ જેવી પવિત્ર સંસ્થાને

ઉત્પન્ન કરીને એણે સમાજમાં વ્યવસ્થા અને ન્યાય સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જો લગ-સંસ્થા ન હોત, તો જાતીય પ્રશ્ન મોટો ધર, શેરીને આશ્રમમાં અનેક પ્રકારના ઝગડા થાત. અહમચર્ચ, લગ પછી કામવૃત્તિના દોર છૂટા મૂકી દેવાનું કોઈ કહેવું નથી. એમાં સંયમને રચાવ છે જ, અને સંયમથી જ શુદ્ધસાત્ત્વ શોભે છે. પરંતુ લગનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તો સ્ત્રી અને પુરુષ સાથે રહીને એકબીજાનો વિકાસમાં કામ-વૃત્તિને મર્યાદામાં રાખીને સંતોષવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રહેલો હોય છે, એ કબૂલ કર્યો વચર ચાલે તેમ નથી. હવે નવદંપતી પાસે સ્વરાજ મળે ત્યાં સુધી અહમચર્ચ પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લેવાવવી, એટલે એમના જીવનમાં એક દંબનો ઉમેરો કરવો. આમાંથી દંપતીની વિકૃતિ ચવાનો સંબંધ હોય છે. જો દંપતી અસામાન્ય દેશનાં મનુષ્ય હોય, તો લગ-અંધનમાં પડવાની ના જ પાડે. પરંતુ લગ કર્યાં એનો અર્થ એમ થયો કે, આ દુનિયામાં દરતાં દરતાં સામાન્ય માનવી જેવાં જ છે. એ તો ઠીક થયું કે, વરે પાછળથી ખુલાસો કર્યો કે, કન્યાનો માતા થવાનો હક પોતે છીનવી શકે તેમ નથી. આ વાક્યથી બાપુની એક રીતે લાજ રહી, એમ કહીએ તો ચાલે. બાકી અહમચર્ચને નામે દંબને પોષણ મળ્યા સિવાય ખીજું થવાની બાએ જ આશા રાખી શકાય. (‘દરિદ્રન બંધુ’માંથી)

અમેરિકામાં અનાજ તપાસ કમીટી સ્ત્રીમતી પલંબકના પ્રમુખ પદે નીમાઇ છે તેના તરફથી હિંદની મુલાકાતે જ મીરાન આવ્યું છે તેમાં મીસ લીલોયન રમીય, (લેખક અને પત્રકાર), મીસ મેરી જન કેમ્પનર (ન્યુસપેપર એન્ટરપ્રાઇઝ પ્રતિનિધિ), મીસીસ ડોરોથી ડંબર થોમસે (હેરાલ્ડ ઝીબ્યુન ન્યુયૉર્ક) અને મીસીસ બ્રેડલી રમીય ફોરોમાઇરનો સમાવેશ છે.

‘સ્ત્રી-જીવન’નું વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા પાંચ છે.

ભેંગેશ્વરી (મુંબઈ)માં આવેલ મરિચદના કાઝીની મરિચમખીથી નામની ૧૮ વર્ષની છોકરીના એક પહાણુ સાથે લગ્ન કરવાનું નક્કી થયું. એટલે બધા મુલ્કા પાસે લગ્ન કરાવા ગયાં, ત્યાં એ છોકરીને પેલા શખ્શે પુછ્યું કે, તેણે તેના ભાઈને પણ પતિ નતરી રવીકાર કરવો પડશે. આથી એ છોકરી પેલા સાથે લગ્ન કર્યા વિના જ પોતાના ઘેર ચાલી આવી. આ બનાવ બન્યા પછી થોડા દિવસ બાદ પેલો પરણવા આવનાર અને તેના ભાઈ અને સાથીદારો મરિચમને ઘેર આવી તેને બળબળેથી મુંબઈ લઈવી જઈ નાગપાડા નામના લતામાં રાખી હતી. પાછળથી છોકરીના બાપે પોલિસમાં ફરિયાદ કરતાં છોકરીને અને એને ઊપાડી જનાર બદમાશોને પકડી પાડી બદમાશો સામે કેસ કર્યો છે. એ કેસ નીચલી કોર્ટમાંથી સેશન્સ કમીટ કરવામાં આવ્યો છે.

થોડા દિવસ ૧૨ લખનીમાં એક શ્રીમંત ગૃહસ્થની પુત્રીના લગ્ન કર્યાં. જન માંડવે આવી ગઈ હતી. પછી વર પદ્મવાજાઓએ કન્યા માટે સાડીલુગડાં મોકલ્યાં. પરંતુ એમાંથી એક સાડી કન્યાને ન મળી એટલે તે બદલવા માટે વર વાજાઓને પાછી આપવામાં આવી. એમણે એ બદલી બીજી મુંદર સાડી લેવા ત્યાંના બધા બજારો ખૂલા, પણ સારી સાડી ન મળી, એટલે કન્યાના પિતાએ વરને વગર પરણે જ પાછો કાઢ્યો.

જૂનાગઢ પાસેના ઉના ગામના આવેડ વચના શ્રી હરિલાલ શાહ વિધુર હોવાથી વડોદરા કન્યા શોધવા આવ્યા હતા. વડોદરામાં પૂછ પરછ કરતાં એમને કેટલાક બદમાશોનો ભેટો થઈ જતાં તેમણે એક ઠાકરગાની છોકરીને વણિકની છોકરી કરાવી શ. ૯૦૧ માં વેચી,

કેટલાક સાચા

કિસ્સાઓ

પરંતુ પોલિસને આ બાબતની ખબર પડી તતાં છોકરીની અને તેને પરણાવનારાની ધરપકડ કરતાં બધી પોલી ખૂલી ગઈ છે. આથી એ ગિચારા શાદ વગર પરણે જ પાછા ફર્યા.

થોડા દિવસ પર સિરોહીના ખાનદાન ગણાતા સિંધી વેપારી ચંદનમલે પોતાની ૧૭ વર્ષની પુત્રી કુ. ધરમને સાત હજાર રૂ. અને ૧૦૦ તોલા સોનું લઈ એક ૩૩ વર્ષના આધિ સાથે પરણાવી છે.

કુ. ધરમના દાદાને આ લગ્નની ખબર પડતાં પોતાના પુત્રને તારથી ખબર આપી: 'ધરમને એ આધિ સાથે પરણાવો નહિ.' છતાં પિતાની લામણીની દરકાર ન કરતાં કુ. ધરમને પેલા આધિ સાથે પરણાવી દીધી.

ગ્રોસ્થલ વેલફેર ખુબ જ અગત્યની બધી સમાચાર આપે છે. ચીનમાં પેયીંગથી દશ માઈલ દૂર આવેલા રથજે બનેલો બનાવ છે. ત્યાં રહેતી ચેંગસિયાલો નામે ૩૬ વર્ષની વયની એક સ્ત્રીએ એક સાથે આઠ બાળકોને જન્મ આપ્યો છે. બાળકો ૧૧ માસ પર મૃત રહ્યા હતા. આ બનાવથી આશ્ચર્યાચુની વસ્તીમાં કુતુહલ વ્યાપ્યું છે.

લાહોરમાં દુનિયાદારીના સંતાપથી કંટાળેલા એક ગુનાતી દંપતીએ ઝેર વડે આખા કુટુંબનું મરણ નીપજાવ્યો. ઠરણ કિસ્સામાં માતાપિતા સહિત ત્રણ બાળકો મરણ પામ્યા છે. કુટુંબનો મુખ્ય માણસ મજિલાત એક દામગ પોતાની પાછળ મૂકી ગયો છે. તેમાં

તેણે જણાવ્યું છે કે, જીવનની જાળજામાંથી છૂટવા માટે અને અમારાં બાળકોને સાથે લઈ જઈએ છીએ.

*

‘સુરતમાં રાત્રે’ લાલગેટથી સ્ટેશન તરફ જતી બે યુવતીઓ પાછળ એક છેલ્લખટાડે બેવા જુવાન પડ્યો હતો. તેણે ધીમે ધીમે મસ્કરી કરવા માંડી ને તે પછી રૂ. ૫૦ની રકમ આપવાની લાલચ બતાવતાં એક યુવતીએ બાગળ નહક તે છેલ્લખટાડે વાળ પકડી તમાચા ને મુછા માર્યા હતા; પરિણામે તે જુવાન નાસી છૂટ્યો હતો.

*

પાંચકુવા વશીમોસાતમાં રહેતી મહીવલ ખીખીની સગીર છોકરીનાં લગ્ન થવાનાં હતાં તેને પોતાના મકાનમાંથી ઉઠાવી જવાના તથા ધરમાંથી દાગીના ચોરી જવાના આરોપ માટે મહીવલ ખીખીએ દિલ્હી દરવાજા બહાર રહેતા ઉસમાન ધરમાઈલ તથા તેની સગીર વયની છોકરી સામે પોલિસમાં ફરીયાદ કરી છે.

*

હરસોલ પોલીસ થાણાના છનાપુર ગામમાં રહેતા બાલુસિંગ કાલુસિંગ નામના યુવાન રબરૂતે ગૃહકલેશના કહેવાતા કારણે પોતાની યુવાન ગર્ભાવતી પત્નીના પેટમાં કાદાળોના દાથો મારતાં તેનું ત્યાં દુરત જ મરણ થયેલું. આ બનાવ અંગે પોલીસે સદરદુ બાલુસિંગને ખૂન કરવાના આરોપસર પકડી કેસ કર્યો છે.

*

પેલેસ્ટાઇનમાં એક બાળકીના યદુદી માખાએ હોસ્પીટલ બિયર નુકસાનીનો દાવો માંડ્યો ન્હે. હોસ્પીટલમાં માતાએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો હતો, તે છોકરી હતી. પણ હોસ્પીટલે બુલધી છાક્રો હોવાની ખબર તેના બાપને આપી. આથી બાપે છોકરાની મુન્નનની ધામધુમની તૈયારીમાં શિર્લીંગ પર ૦૦ ખર્ચો નાખ્યા હતા. એ ખરચેલા નાણાં પાછા રેળવવાનો

નુકસાનીનો દાવો હોસ્પીટલ પર માંડવામાં આવ્યો છે.

નૈનીતાલ યુનિવર્સિટીના બાયોલોજીના પ્રોફેસર વેદવત સાથે એવલીન ઠોરીવા નામે ૧૭ વર્ષની અમેરિકન કુમારિકાએ લગ્ન કર્યા છે. વેદવત દાલ અમેરિકાની સ્ટાવર્ડ યુનિવર્સિટીમાં સરકારી રોકાવરથીયે લઈ અભ્યાસ કરે છે. એવલીને વેદવત ધર્મ સ્વીકાર્યો છે. તેનાં આ કૃત પ્રત્યે તેના માતાપિતાની પણ સંમતિ છે.

*

નોઆખલીમાં લગભગ ત્રીસ માણસો (જેમાં મુખ્યત્વે દાથમાં બાળકો સાથે સ્ત્રીઓ હતી) એ રસ્તાઓ પર જીખ કૂચ કરી હતી ને તેઓ સામગ્રી અધિકારીઓની કચેરીએ મથાં દતાં ને ત્યાં જઈને તેમણે જોરાઈની માગણી કરી હતી. સામગ્રી અધિકારીએ તેમને સીધાં ચીઢીઓ પર લગભગ પચાસ મણ ચોખા આપ્યા હતા.

*

રાયપેટાહમાં બે જુવાન મલાયમ બહેનો કુવામાં પડી જતાં કુખીને મરણ પામી હતી. બંને બહેનો કુવારી ને અનાથ હતી. બંને બહેનો કુવા પર ગઈ હતી તે પછી થોડી વારે ધખાકો થતાં એ ધરમાં રહેતા અન્ય બાલુતોએ જુમાખૂમ કરી હતી. કન્યાઓના સગાંબંધાર્થે કુવામાં ઉતરી તેમને કાઢવાના પ્રયાસ કર્યો પણ તે ફોગટ મથા હતા.

*

મુંબઈમાં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના પુણી માર્ગીય વિદ્વાન આચાર્ય જોસ્વામી મહારાજ શ્રી ગોકુળનાથજી મહારાજના ખીમ લાલજી શ્રી દીક્ષિતજીએ જોરીવલી ખાતે એક પત્ની દયાત હોવા છતાં અને તેને પાંચ પુત્રો દયાત હોવા છતાં ખીજવાર લગ્ન કર્યાં છે. શ્રી દીક્ષિતજી મહારાજનાં પ્રથમ પત્ની માનસિક ક્ષિમારી મોગવી રહ્યાં છે તેને લઈને તેમણે આ પગથું ખર્ચું છે એમ કહેવાય છે.

*

અમૃતસરમાં એક લગ્ન પ્રસંગે હિંદુ વર-
રાજ્ય એક મોટર, એક રેડિયો અને આધુનિક
ફરનીચરની દહેજ તરીકે માગણી કરતાં, કન્યા
વગર પાછું ફરવું પડ્યું હતું. એમ બન્યું કે
કન્યા પોતાના માથાપતી છેલ્લી વિદાય લેતી
હતી, ત્યારે વરરાજ્ય એ છોકરીના બાપ સમક્ષ
ઉપલી માગણી કરી. કન્યાના બાપે તેના સંજ-
ઓની સલાહ લઈ છોકરીને વરરાજ્યની જાન સાથે
નહિ મોકલવા જણાવ્યું. પુરુષ તકરાર થયા
પછી આખરે વરરાજ્ય કન્યા વગર ચાલ્યા ગયા.

માંડલાનાં ફર્ટ ક્લાસ મેજસ્ટ્રેટ મી. જી.
એસ. ઓહાણે ૧૬ આરોપીઓ સામે જરકાયદે
ફરવાનો આરોપસર કેસ ચલાવી તેમાંના
૧૦ ને જે થી ચાર વર્ષની જુદી જુદી મુદતની
સંખ્ત જેદની સજા ફરમાવી હતી તેમાં જે
સીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ સીઓ
એક નામગીન આંતરપ્રાંતિય ટોળી સાથે સામેલ
હતી અને જે ટોળી સીઓનાં અપહરણ કરી
તેનો વેપાર ચલાવતી હતી. આ ટોળીએ સગીર
વયની છોકરીઓનાં અપહરણ કરી તેમને
વધારેમાં વધારે દામ આપનારને વેચી દેવાનું
કાવતરું કર્યું હતું.

અમદાવાદમાં સાંકડી શેરીમાં હજારોની પોળ
પાસે ડાહ્યાબાઈ લક્ષ્મણદાસ પટેલનાં પત્ની થી.
નર્મદાજેન રાત્રે રેડીઓ સાંભળી નીચે પોતાના
મકાનનું બારણું બંધ કરતી હતી ત્યારે પોલીસે
ગોળીમારી તેને પરિણામે તેમનું અવસાન
થયું. તે સંબંધમાં તે ઘોળના રહીશો સાથે
શ્રી. ચાર્મની યોધ અને ઉપાજેન યોધે તે
સંબંધી તપાસ કરવા અરજી કરી છે. કેમકે
માત્ર ડોમી દેવથી એ પોલીસે ચાંત વાતાવર-
ણમાં એ બાઈ ઉપર ગોળી છોડી હોવાનું
તેમણે જણાવ્યું છે. નર્મદાજેનનું મૃત્યુ સમયનું
નિવેદન લેવાયું છે તેમાં પણ આ જ હકીકત
હોવાનું જાહેરાત છે.

સ્વીકાર

અસ્વીકાર: મૂળ લેખક શ્રી. સોરિન્દ્રમોહન.
અનુવાદક શ્રી. મોહનલાલ ધામી. પ્રકાશક:
શ્રી. નવયુગ પ્રેસ્ટક મંડાર, રાજકોટ (કાઠિયા-
વાડ) પાકું પુંડું કિંમત રૂ. ત્રણ.

બંગાળી નવલકથાઓમાં નામના મેળવ-
નાર શ્રી. સોરિન્દ્ર મોહનની આ નવલકથા નવું
દરિબિંદુ રજુ કરે છે.

આંખજાની પડી. અમદાવાદના રાયપુર
આકાશે કુવાની પોળવાળા એમ. એમ. ખંભા-
તવાળાં તરફથી આંખજાની પડી અમને
મળી છે. તે પડી તેલ ઉકાળવા માટે છે. આ
પડીથી તેલ ઉકાળવા માટે નીચેની રીતે બનાવવું.
મસાલો પડોળા વાસણમાં (યાગીમાં) કાઢી
ત્રણ રૂપીઆબાર પાણી નાંખી મસાળા નાંખવો.
તે મસાલો કોપરેલ અથવા મમણાના તેલમાં
તરત નાંખી દેવો. મસાલાને ચોવીસ કલાક
પકળવા દેવો. પછી ધીમા (જોછા) તાપે જે
ત્રણવાર ઉમરા આવે (તેલની જ વારથી દસ
મીનીટમાં જ પાણી બગી જાય છે) એટલે સપડી
ઉપરથી વાસણ ઉતારી લઈ ઢાંકી દેવું. બીજી
દીવસે હુમડાથી બાળી લેવું. આ ઉપરાંત વધારે
પુરબોદાર તેલ બનાવવા માટે આ બોક્ષમાં
સુગંધ કરતી તેલની શીશી હોય છે તે નાંખી
હવાથી બાટલા બરી લેવા. આ તેલ ખાત્રી
લાયક ગુણકારી મુવાપીત અને છે એટલે દરેક
કુડુંબમાં પડેશી પસંદગી થાય છે.

સુચના:-જુદા ઉકાળી તેલ બાળી નાંખ-
ખવાથી વાસણ ખરાબ થઈ જાય છે. માટે
દસ મીનીટમાં સવડી ઉપરથી ઉતારી લેવું. ગરમ
તેલમાં સુગંધીની બાટલી નાંખવી નહિ. તેલ
ઉમરાઈ ન જાય માટે વાસણ ત્રણ ગણું મોટું
લેવું. આંખજાની પડીમાં એક સો તોલા તેલ
લેવું. આઠી-બોરસલી અને મેંદાની પડીમાં
પચાસ તોલા તેલ લેવું. ધુપેલની પડીમાં એક-
સો આઠ તોલા તેલ લેવું.

ડબોઈમાં એક લેડી દાકત-
ની દેખરેખ નીચે પ્રસૂતિગૃહ
દર થકું છે.

મુંબઈમાં *
આન્ટરોડથી
શાન્તાકુલ જતાં પારસી બાનુ
હિંદુબાઈ ગલ કોલાહલચરણ
મુર્ચા.

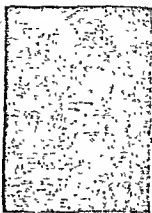
*
જેમમ આગાખાન માટે
પંદર હજાર રૂપિયાના હીરા
ચોડેલી સાડી તૈયાર થઈ છે
તે આફ્રીકામાં ના. આગાખા-
નના હીરાકે મહેલસવ પ્રસંગે
પહેરશે.

*
મુંબઈ રકુલ કમીડીના
સેક્રેટરી કે. કપીલા બહેન
ખાંડવાળા ઓગસ્ટથી નિવૃત્ત
થનાર છે.

*
આરટીલીઆના હાઈ-
કમીશર સર રાનાથ પ્રાંજયેના
પત્ની શ્રીમતી શંકેતલા પરાંજયે
એ બાવણ કરતાં જણાવ્યું કે
કોમી રમખાણ માટે બીડીશ
રાગદારી તીતિ જવાબદાર છે.

*
રાગુલાના મં. સ્વ. પુરી
બહેન પુરોહતમ છતાંનું અવસાન
થયું તેમના પુત્રોએ રાગુલામાં
પ્રસૂતિગૃહ માટે પંદર હજાર અને
બીજી સંરચાઓને સોળ હજાર
રૂપિયાનું દાન કર્યું.

*
ગલમમડા (તા. ધંધુકા)
માં એક ફેળણખાઈની બહા-
દુરીથી બહારફીવાને દાથે
ગામ છુટાનું બચી ગયું.

કક્ષતામાં અખીલ હિંદ
મહિલા પરિષદની ખડી સમો-
તીની બેઠક શ્રી. હંસા બહેન
મહેતાના પ્રમુખપદે મળી હતી
અને હિંદી મહિલાઓનું હકક-
નામું અને ખરડો તૈયાર કર્યો
હતો.

*
પુનામાં મુંબઈની ધારા-
સભા સમક્ષ એક ઉપર
બીજી પત્ની કરનાએ શેઠદારી
કાપદાની ૪૬૪ અને ૪૬૫
કલમ હેઠળ ગુન્હેગાર ગણી
સજા કરવા માટે એક ખરડો
રજુ થયો છે.

*
ખાતુર (હિંદાબાદ)માં મહા-
રાષ્ટ્ર મહિલા પરિષદનું બીજું
અધિવેશન સી. માનકુંવરબાઈ
શીરોહીઆના પ્રમુખપદે અરામું
હતું. જે પરિષદ શ્રીઆના
વીશ મંડળો ચલાવે છે.

*
વરાણસમાં મળનારી આ-
ગામી મહિલા પરિષદના પ્રમુખ
તરીકે લેડી રામરાવ સુંદર્યા છે.

*
જગન્નાથપુરીમાં રથગજાને
દિવસે ઓરીસાના ગવર્નરનાં
પત્ની શ્રીમતી લેડી કુસુમબહેન
ત્રીવેદીએ રથ જોવામાં તેમના
પતિએ ભાગ લીધો ત્યારે ત્યાં
દાગરી આપી હતી.

*
મુંબઈ મધ્યરથ ધારાસભાના
સભ્ય અને કામદાર આગેવાન
શ્રી. મણીબહેન ધારાના ધર-
માંથી દરીક હમરનું જવેરાત
ચોરાયું.

*
મહેસાણા પાસે જોઈ
ગામમાં એક નૈત : સાધીજી
ઉપર કાકરડાએ હુમલો કર્યો
હતો તેની ધરપકડ થઈ છે.

*
લંડનમાંથી પુરૂષો પરદેશ
જઈબીજા બીનું કરતા હોવાથી
સરકારે હવે પછી પરદેશ જતા
પુરૂષોની પત્નીઓની લેખીત
રજા વગર પાસેપોર્ટ આપવાની
ના કહી છે.

*
સુરતના કલવાડાના કે.
હેસાકુમારી ઉમીઆશંકરે તેમની
રાતિના શ્રી. નવનીતલાલ
માધવલાલ સાથે સ્નેહ લગ્ન
કર્યા.

*
આંધ્ર પ્રદેશ સુનંદણીમાં
ઉભા થયેલ જગડાની તપાસ
કરવા કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય
નીમાંથી છે.

પાલીતાણામાં એક દરજ્જે
અગ્નિ રનાન ક્યું. ઘંટી આમમાં
બરવાડણ્યાધ્યે કુવે પૂર્યો.
તે બન્નેને બચાવી લીધેલ છે.

*

શ્રિટનની રાજમાલીના
વારસ પ્રિન્સેસ એલીઝાબેથને
લંડન વિદ્યાપીઠે સંગીત રના-
તકની માનદ ડીઝી આપી.

*

નિકામ હૈદ્રાબાદ સ્ટેટના
રાયપુર હુલ્લામાં આવેલી
આનાથુંડી બગીચામાં રાણી
શ્રી. કુપમ્માના ૧૦૨ વર્ષની વયે
અવસાન પામ્યાં.

*

છેદાર નરેશના પુત્રી રાજ-
કુમારી ઉપાદેવી તેમના માંદા
પિતાની ખબર કાઢવા અમેરિકા
જઈ પહોંચ્યા છે. તેઓ હાલ
બોસ્ટનમાં છે.

*

ગોવામાં લગ્નની કંઠોત્રીઓ
માટે પણ સેન્સરની પરવાનગી
લેવી પડે છે.

*

પટણા હુલ્લામાં બિહાર
શરીફ પાસે અંધના ગામમાં
થયેલ કોમી હુલ્લામાં બાર
માણસો મરાયા તેમાં એક સ્ત્રીનું
શબ પણ હતું.

*

કલકત્તામાં હુમરાણ બખ્શરમાં
કાન્તાબહેન નામની દરજ્જે
બાપ યુલે સળગાવનાં હાજીને
ગુજરી ગયાં.

કેલીફોર્નિયાના પાલોઆર્ટોની
અમેરિકન હાઇસ્કૂલમાં અભ્યાસ
કરતી ૧૭ વર્ષની એવલીન
કેરીવો નામની અમેરિકન
યુવતીએ વેદાંત ધર્મ સ્વીકારી
નૈનીતાલ વિદ્યાપીઠના માછ
ગ્રાધ્યાપક ઓ વેદવત સાથે
લગ્ન કર્યાં. યુવતીના માંઆપે
લગ્નની મંજૂરી આપી હતી.

*

સુરતના સુરતી વીસા
ખડાપતા માતિના કેળવણી
ફંડમાંથી વિદ્યાર્થીનીઓને શ્રી
તેમજ પુસ્તકો અપાતાં તે આ
વર્ષેથી કન્યાઓને આપવાનું
અંધ થયું છે.

*

પંચમહાલ હાલના કાર્પ-
કર્તાઓમાંથી ડો. રતિલાલ શાહે
શ્રી. ચંદ્રિકાબહેન સાથે, શ્રી.
યોગેશ દેસાઈએ શ્રી. મીનાબહેન
સાથે, અને શ્રી. નવલ કિશોર-
બાઈએ શ્રી. કુસુમ બહેન સાથે
માતિનાં બંધનો તોડી પોતાની
ઇચ્છાથી લગ્નગંધનથી જોડાયાં.

*

ગોવામાં રા. લોહીઆની
ધરપકડ થતાં ૪૦ છોકરીઓએ
વતસલા કીર્તનગીતી અંગેવાની
નીચે સરપસ કાઢ્યું હતું. પોલીસે
કુ. વર્તિલાલને પકડી હતી પણ
તેની નીડરતા જોઈ છોડી મૂકી.

*

ખારડોલી તાલુકા સમિતિમાં
શ્રી. મંગળાલક્ષ્મીબહેન તથા શ્રી.
દિવાળીબહેન બન્ન સુંદાયાં.

સુખ સરકારના મજૂર
ખાતાનાં શ્રીમતી કૃષ્ણાબાઈ
વાધ, અંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર
સંઘના સી-કામદાર વિભાગની
એક પરિષદમાં હાજરી આપતા
માટે વિમાન મારફત મોન્ટ્રીયલ
રવાના થયાં છે. પરિષદ
જુલાઈની આઠમીએ શરૂ થઈ.

*

નવસારી શહેર સુધરાધર્મ
શ્રી. વીરંમતી બળવંતરાય એ-
વાળા સભ્ય તરીકે વડોદરા
સરકાર તરફથી નીયુક્ત થયાં.

*

લોક પ્રતિનિધિ સભામાં
નીચેની બહેનોને ઉમેદવારી કર-
વાની કેન્સિસે મંજૂરી આપી
હતી. અને બધાં જ બહેનો
સુંદાયાં.

યુ. પી.માંથી શ્રી. સુમિત્રા
કિપાલની, શ્રી. વિન્યાસદેવી
પંડિત, શ્રીમતી કમળા ચૌધરી,
શ્રીમતી પૂર્ણિમા બેનરજી અને
શ્રીમતી મેનન; એસીસમાંથી
શ્રીમતી માલતી ચૌધરી; મુંબઈ-
માંથી શ્રી. હંસાબહેન મહેતા;
અંબાળમાંથી શ્રી. લોલા રોષ;
મદ્રાસમાંથી શ્રી. અમ્મુ સ્વામી-
નાથન, શ્રી. સરોજની નાપક;
શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ, શ્રી. વેલા-
સુધન; મધ્યપ્રાંતમાંથી રાગક-
મારી અમૃતકુંવર; પંજાબમાંથી
બેગમ શાહનવાઝ લીમ તરફથી.
સુંદાયાં.

અમદાવાદના શ્રીમતી સર-
લાખડેન કસ્ટુરભાઈ શેઠ વિમાન
માર્ગે અમેરિકા ગયા.

*

મુંબઈ મ્યુનિ. સ્કુલ કમી-
ટીના મંત્રી ક્રે. કપીલાખડેન
ખાંડરાજા આંતરરાષ્ટ્રીય કેળ-
વણી પરિષદમાં હાજરી આપવા
આરટ્રેલીયા ગયા. ત્યાં તેઓ
સીડનીમાં મળનારી મહિલા
પરિષદમાં અખીલહિંદ મહિલા
પરિષદના પ્રતિનિધિ તરીકે
હાજરી આપશે.

મુંબઈ પારાસભામાં શ્રી. લીલા
વતી મુનશીએ બહુ પત્નીત્વ
ઉપર અને કન્નેડાં લગ્ન ઉપર
અંકુશ મૂકવું બીજ રજુ થયું
હતું. તે સીમેન્ટ કમીટીને સોંપાયું
છે. તે કમીટીમાં શ્રી લીલાવતી
મુનશી શ્રી. તારાખડેન મોડક
શ્રી. શુભતીઆઈ ગોરે વગેરે
ચુંટાંવાં છે. છંદાછંદાનું બીજ
પણ થોડા વખતમાં રજુ થશે.

*

કલકત્તાની એક હોરબી-
ટાલમાં એક બાઈને ચાર
છાંડરીઓ એક સાથે જન્મી
છે ને ચારે ચરેલી જન્મી
હતી. અને અડધા રતલથી
બે રતલ સુધીનું તેમનું ચારનું
વજન હતું.

*

મુરતમાં સલાવત પરાની
એક બાર વર્ષની બાળાને
ભગાડી જઈ તેના પર બળા-
તકાર કરવાના યુના માટે બે
ફળગાઓને સેશનકમીટ ક્યો

લંડનમાં રોડી અને
હોટની માપનથી ચલાવી
જાહેરાતથી બ્રીટીશ મુલિસી-
મંડળ માપનથી સામે ગોરનો
માંડનાર છે એક સ્ત્રી નિવે-
દક જાણાવે છે કે આ માપ-
નધારી ને અનાજ બચાવે તે
પૂરોપના કાળા બગરમાં જશે.

*

મુંબઈમાં મલબાર કીલ
ઉપરનો વોઈનરોઝ હવેથી
બુલામાઇ દેસાઈ રોડ નામે
બોલાખાશે કેમકે તે રસ્તા પર
સ્વ. દેસાઈનું મકાન આવેલું છે.

*

વડોદરામાં શ્રી. આત્મા-
રામજી મેમોરીયલ આય
કન્યાશાળા ખુલ્લી મુકાઈ.

*

લોખંડીના ગુરુક ગીરમન-
શંકર મજિસકરે તેમની પુત્રી
કે. રમા મેટ્રીકમાં પાસ થવાથી
ચાતિના સ્ત્રી કેળવણી ફંડમાં
બે હજાર રૂપીઆનું દાન કર્યું.

*

મુંબઈના દાઉડી વડોદરા
મામના વડા આમાલનાં પુત્રી
અતુલપ્રાણ ઘોડ બંદર ઉપર
પગ ધોવા જતાં લપસીને
ઝરામાં ડૂબી જવાથી અવસાન
પામ્યાં.

*

મુંબઈમાં ખાલસા કોલેજ
પાસે શીખ સ્ત્રીઓએ મંત્રી
મીશનની દરબારતોનો બહિ-
ષ્કાર કરવાના પ્રતિજ્ઞાપત્ર પર
સહીઓ કરી હતી.

*

પાટકોપરમાં બાલકન-
બારીની સાખાના ઉત્સાહી
કાર્યકર શ્રી. દમયંતીખડેન
વખારીઆનું અવસાન થતાં
તેમની યાદમાં તેમના પિતાએ
બે હજાર રૂપીઆનું શીશુ
પુસ્તકાલયને દાન કર્યું.

*

ઝરીઆમાં ધનપાઈ શેટ્ટરી
હલખતી ઘરબાઈ થઈ છે.

અમદાવાદમાં કુ. સુંશીલા
બહેન માણેકલાલ કુસુમગર પી.
એ. ને હોમ પ્રકોનોમીકસ અને
નર્સિંગના વિષયો માટે અમે-
રિકાની વટુમલ રોકલરશીપ
એ વર્ષ માટે મળ્યા છે. કુર્વે
યુનિ. અને લાલશંકર મહિલા
પાઠશાળામાંથી આ રોકલર-
શીપ મેળવવાનું માન પ્રથમ
આ બહેનને મળે છે. તેઓ વધુ
અભ્યાસ માટે અમેરિકા જશે.

*

કપડવંજમાં પોતાની માતાનું
નામ જોડીને શ્રી. ગંગરાખાઈ
મહિલા વિદ્યાલય સ્થાપવા માટે
મુજબના બાટલીબેાચ કુ. વાળા
શ્રી. વાડીલાલ મનમુખરામ
પાસેથી સ્ત્રીજેનવણી અંગે પંચો-
તેર હજાર રૂપિયાનું દાન કર્યું.

*

કેમ્પસની વકીંગ કમીટીમાં
શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય ને
સભ્ય તરીકે અને કુ. મૃદુલાબેન
સારાભાઈને મંત્રી તરીકે નેવામાં
આવ્યા છે.

*

પંદર વર્ષની એક કાઠિયા-
વાડી બાળાના અપહરણ માટે
ઉમરેઠમાં શકમંદ માણસોને
પકડી પોલીસે ડેસ કર્યો.

*

નાગપુરમાં શ્રી. જોગલેકર
વકીલને ઘેર તેમના પત્નીને શેસ-
લાની કાપડીઆનું નામ જણી
વકીલના નામના નોટપેપરનો
ઉપયોગ કરી કોઈ દંડામખેર
માલ છાપીને ફગી મેલો.

વડીધારાસભાના નિયુક્ત
સભ્ય શ્રી. મણીજીને કારાએ
આ માસની સરવ્વાતમાં અમ-
દાવાદની મુલાકાત લીધી હતી.

*

માઈસોર રાજ્યે ચાર વર્ષ
પ્રમુખી શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપા-
ધ્યાય સામેનો પ્રવેશજાધીનો
હુકમ પાછો ખેંચી લીધો છે.

*

દથીઆર અને દારગેજો
ચોરીને એકઠો કરવા માટે
કલકત્તામાં કુમારી બિજયાસેનની
ધરપકડ થઈ છે તે તેમને જામીન
ઉપર છોડ્યાં છે.

* *

મુજબની શ્રી. નાદીબાઈ
કાકરશી વીમેન્સ યુનિવર્સિટીને
પદવીદાન સંમરંબ દી. બ.
કાજના પ્રમુખપદે થયો તે
વખતે શ્રી. આવલંકર દાદાએ
મંગળપ્રવચન કર્યું.

*

ઈલિથુ આફ્રીકા સત્યા-
ગ્રહમાં પકડાયેલ ડા. શુભમ
બહેનને સ્ત્રી હોવાને કારણે એ
માસની સજા ફરમાવી ત્યારે
તેમણે બધાની સાથે પોતાને
છ માસની સજા ઠરવાનું મેજ-
સ્ટ્રેટને કહ્યું, પણ મેજસ્ટ્રેટ
મંકાર કર્યો.

*

વડોદરા રાજ્યના પાદરા
તાલુકામાં પાટોદ ગામના એક
વૃદ્ધ મૃદરથે પોતાની પત્ની ત્યા
બાળકો દયાલ છતાં ફરી લગ્ન
કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

લોક પ્રતિનિધિઓની
ચુંટણીમાં મુરોપીયન સભ્યોએ
મતાધિકારનો ઉપયોગ નહિ
કરવાનો નિર્ણય કર્યો હોવા
છતાં ચોરીસાની ધારાસભામાં
મોસ મનરો નામના સ્ત્રીસભ્યે
પોતાના મતાધિકારનો ઉપયોગ
કર્યો હતો.

*

ખેરાળુ મુધરાઈમાં કન્યા-
શાળાના હેડમીસ્ટ્રેસ શ્રી
લક્ષ્મીતાજીને સરકાર તરફથી
સભ્ય નીમવામાં.

*

આફ્રીકામાં સત્યાગ્રહી
બહેનો ઉપર ચોરા લોકોનો
હુમલા સાથે વિરોધ દર્શાવતા
મુજબમાં મહિલા સમિતિ અને
અન્ય સ્ત્રી મંડળોની એક
સભા મેળા.

*

શ્રી. દુર્લભમતી શેઠે સુરતના
મહિલામંડળના આગ્રથે મળેલી
સભામાં ભવિષ્ય કહ્યું.

*

વર્ધો ગંજના મહિલાગ્રમમાં
ફરુરખા ગ્રામ સેવિકા વિદ્યાલય
ખુલ્લું મુકાયું.

*

પાટણમાં એક ડાઘી
પોતાના છોકરાની વધુને સુવા-
વડ આવવાની છાંમેકું ક્ષી
મદદ મેળવી પૈસા એકા કરતી
હતી તે લોકોની તપાસમાં તાજ
જુદું નીકળ્યું તેથી, ડાઘી
ગામમાંથી નિકાલ મળ.

પહેરવેશ, અભ્યાસ,
આદત, શબ્દમાર
અને રીતરિવાજોમાં
મનભેદ હોવા છતાં
દરેક પ્રાંતની સ્ત્રીઓ

લોધ્રા

માટે એકમત છે
સ્ત્રીઓના રોગો માટે
એક જ આયુષ્ય છે

Mfgd. by KESARI KUTEERAM Ltd.

ચીફ એજન્ટ

ડી. એમ. વોરા

પો. બો. નં. ૨૦ ટાલુકાપુર

૬ વિકલ્પાસ રોડ, સુપર-૨

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

ચુસ્ત કારિયાવાડના મુખ્ય એજન્ટ—

જી. મોહનલાલ

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

રોજીરો :

મનુભાઈ જમનાદાસ ગાંધી

ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ

પ્રકાશક : મનુભાઈ લલ્લુભાઈજીધાણી : સુપ્રેમ પ્રેસ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : પાંચડુના અમદાવાદ.
મદદ : મણિલાલ મલ્યાણદાસ પટેલ, સુપ્રેમ પ્રેસ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાંચડુના રવાળા બદાર, અમદાવાદ
શુટક નકલ બાર આના

સતી ધારે તો ઇતિહાસ સર્જી શકે છે.

રાષ્ટ્રી લક્ષ્મીબાઈની કનલ લક્ષ્મી મુખીના પ્રરજાભર્યા આજ્ઞાદીના ઇતિહાસ -
ખાલી કામળ અલી રૂપિયા
ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા : અમદાવાદ.

સામયિક

૫ : સાતમું.

૬ : અગિયારમો.

સંપાદક :

મનુભાઈ જોધાણી

અધીશ : અમદાવાદ.

પ્રકાશન વર્ષ ૨૦૦૨

સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૬.

હાર્નેસ્ટ લાયન્ડસ

આ હાર્નેસ્ટ લાયન્ડસ ખીલ દોઈ નદિ પણ હોખડ અને પોલાદ છે અને તેમના વખર દોઈ પણ ઉધોગો ચાલી શકતા નથી, હાથનો દુનર અથવા હાથની કારીગરીના કામ પણ યઈ શકતા નથી કારણ કે એ ઉધોગો માટે પણ હોખડ અને પોલાદના જનાનેવા સાધનોની જરૂર પડે છે પણ તેઓમા એક સોય દોય કે કપડા વણવાની સાજ દોય

• દિદમા હોખડ આસરે ૩૦૦૦ વર્ષ પહેલા નિપજઈ હતુ અને તેનો ઉપયોગ ખાસ કરીને સિંઘાર કરવાના હથિયારો જનાવવામા થતો હતો

આજે એકલી તાતા આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ કંપનીનું ૬૨ વર્ષે ૩૦ લાખ ટન કરતા વધારે હોખડ અને પોલાદ ઉત્પન્ન કરે છે આ સર્યા તાતા મુરની સર્યાઓમા ઘણું જ અત્યંત રચાન ધરાવે છે અને યુ એસ એસ આર ને જાદ કરવામા આવે તો સાડા દસ કરોડ રૂપીઆની થાપણ ધરાવતી આ સર્યા દુનિયા સરમા હોખડ અને પોલાદ માટે મોટામા મોટા પત્રનું ધરાવે છે અને ૧૭,૦૦૦ માણસોને રોજ આપે છે

જેમને ને ભાષામા જોઈએ તે ભાષાનું "હાર્નેસ્ટ લાયન્ડસ હુલ્લેટ" મંજાવે

આ હાથમાળાનો આં ભાગ
કાપી લો અને તેને રાખો
એવે પુસ્તકમાં રાખી મૂકો

ધી તાતા ઓઈલ મીલ્સ કું. લીન્ડ તરફથી પ્રકાશિત
ટો મૂકો સે દસ ડી પા ટ મે ન્ટ
લાઈ દરવાજા, અમદાવાદ

અસલ બનાવટના કાચ
અને આકર્ષક રૂમ તમારા
ચહેરાની સુંદરતા અને
દેહી બંને વધારે છે.

મળી
અનુભાઈ એન્ડ કંપની
ગાંધીનગર (અમદાવાદ) અમદાવાદ

‘રીટા’ આકર્ષક વાળ ઉગાડે છે.

કેમ સમૃદ્ધિ માટે ‘રીટા’ એ એક નવો પુરસ્કાર
છે. ખાસ કરીને કેટલા યુગમાં જુદાં કુદરતી
અવલો તે પાંચ પાડે છે. તે જોડા થતાં અટકાવે
છે, યાવ પડતી અટકાવે છે અને અનુપમ સૌંદર્ય-
વાળા લાંબા સુંદર વાળ ઉગાડે છે. જાણક વાળને
તે ખૂબસુરત ચળસાટ આપે છે અને પાંકડીવા વાળ
માટે ઉત્તમ છે. ‘રીટા’ની એક સીસી ખરીદી તમારા
વાળને અનુપમ સૌંદર્ય અર્પે. જાહેરી દીક ૧૫
આનાની કિંમતથી દરેક સ્થળે વેચાય છે.

RITA
HAIR TONIC

વાંદા કંપની : જોન્સ રીટા, મદ્રાસ-૧

આયુર્વેદાશ્રમ ફાર્મસી લિ. (અહમદનગર)ની
' પ્રખ્યાત ઔષધિઓ ।

સુ પ ણી

સુપણી ટીકડીઓ મેલેરિયા અને
તેને લગતા ટાઢીઆ-મુઢતી તાવને
હઠાવવાના દરેક શુભોધારાવે છે. જરૂર
મુજબ અમુક સમય આયુ લેવાથી
સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

કા સ્ફો

ગમે તે જાતના કફ તથા ખાંસી માટે
' કાસ્ફો ' (KASPHO)
અકસીર છે. વસાણા અને ખીછ
પ્રખ્યાત ઔષધિઓના મિશ્રણથી આ
ટીકડીઓ ' ખાંસી 'ના મૂળ કારણને
દૂર કરે છે

ગુજરાતના ભારતીય ઉદ્યોગ પ્રચાર કાર્યાલય ૧૪ ભારતર સેના
સોલ એજન્ટ મળવાનાં સ્થળ : મુંબઈ-૨
ચાંદુલાલ પ્રેમચંદ ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ હરીશંકર દેવશંકર શુક્લ,
ઉમરેશ. મોહનલાલ પ્રભુદાસ, ધંધુકા. પી. શિવદત્તની કું. મોડીરાડ, વડોદરા.
એ. રાય એન્ડ કું. રાવપુરા, વડોદરા દિન્દી વરુણ લાંઘર, સુરત.
તથા ખીજ સ્ટોર્સટોને ત્યાંથી મળશે.

તમે નકામાં શા માટે દર્દથી પીડાઓ છો ?

નીચેના રોગોની તકલીફ માટે
અકસીર ઇલાજ એક જ છે

દ્યુના સીરપ [જર્મન ડાક્ટરની ફોરમ્યુલા]

આમ, મરડો, ચઢી, વૃષા, દાહ, અંગ સરેલું ચર્મ જાંતું, કમરમાં દર્દ, પેટમાં દુઃખાવો,
ભુખ ન લાગવી, કામ ઉપર જોડેલી, સર્દેદ પ્રદર, વગેરે રોગો માટે અકસીર ઉપાય

છ ઝોંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦
સોળ ઝોંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૫-૮-૦

(પોસ્ટેજ ભુદ)

ખાનાવાર
સુપર ફાર્મા ફોરપોરેશન લીમીટેડ
પો. બો. નં. ૬૦૪ મુંબઈ

ગુજરાતના રોગકારક
અનિવરણ ફાર્મસી
૧૭૮૫ મોંધીરાડ : અમદાવાદ.

કંટોલ બાવે સરસ વસ્તુ મેળવવા બરોસાદાર મથક

અમેરીકન શેક કરવાની

કોથળી

એકના રૂ. ૫-૧૦-૦

અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના

સ્નો : ક્રીમ : સાબુ

પાઉડર : ટુથપેસ્ટ

સેન્ટ લોશન : હેર ઓઇલ

વગેરે કંટોલ બાવે મળશે

રતનપોળ સ્ટોર્સ

રતનપોળ : અમદાવાદ

નવચેતનનાં નવાં પ્રાણુવાન પ્રકાશનો

રજની : શ્રી. ચિરંતન. રૂ. બે

ભાસૂકેતિજવાળા : શ્રી. રામુભાઈ અમીન

રૂ. ચાર

કાલિનાદ : શ્રી. દિવ્યાનંદ. રૂ. ત્રણ

પ્રેમણ : જ્યોત : શ્રી. મુરલિ ઠાકુર.

રૂ. અઢી

આશીર્વાદ : શ્રી. સેવક લોજરાજ

રૂ. બે

ત્રણપાંખડી : શ્રી. નિરુ દેસાઈ રૂ. ત્રણ

રાજલક્ષ્મી : શ્રી. પ્રહલાદજી રૂ. ચાર

નિશિંગંધા : શ્રી સત્યમ્ રૂ. અઢી

: પાર્થિવ લવાજમ :

નૂતન અંધાનુલિ : વા. લ. દેશમાં રૂ. ૬ પોસ્ટ સાથે. પરદેશ આફ્રિકા : રૂ. ૧૨

શુદ્ધલક્ષ્મી અંધાનુલિ : વા. લ. દેશમાં રૂ. ૬ પોસ્ટ સાથે. પરદેશ આફ્રિકા : રૂ. ૬

સને ૧૯૩૪ માં સ્થપાયેલી આ સંસ્થાની, પ્રવૃત્તિના તમામ પુસ્તકો

પ્રાઈસલીસ્ટ મંગાવો.

: લખો :

નવચેતન સાહિત્ય અદિર ; ૨૪૫૬ બદ્રા અમદાવાદ.

ક્યાં છે એ લલ્લનાઓ ?—

અજવાળી રાતે ગરબે પૂમતી
શેરી ગભાવતી
પૂજની હમરીઓ ચકાવતી

અત્યારે તો નજરે ચડે છે કૃશાંબનાઓ

કારણ ?

પ્રદર લોહિવા : સ્તુતોષ

અને આવાં હશે તેમને, શેરી પખાં છે.

સી-સુ હા ગ

અનેક સીદદો માટે શ્રેષ્ઠ ઉપાય પુરવાર થયેલ છે.

લખો : ગુ જ રા ત આ યુ વે ઠિ ક હા મ સી

૪૪૬, કાલ્યાણેવી રાઃ : સુખાધ-૨

ગાંધીરાઃ અમદાવાદ. હાઈરાઃ : સુરત. રાજકોટ, (કાઠિયાવાડ)

અનેક રોગની એક જ દવા

જ વ ન ધા રા

કાવેરા, સમઘણી, ગરદી, બદનનો દુખાવો
પાણું વિકાર, સાંધવા, અ-કિત, સોજા, અજીર્ણ,
અત્સા, ખાગી શ્વસ, દમ, દાંત-દાદમાં કળ-
તર, પેટ-પેડનો દુખાવો, અમુઝણ, ઝેરી ડંખ,
પ્રદર, પ્રમેદ, માદાની દુર્ગંધ, દરેક જાતના
તાવ, ધા પડનો, શાકી નીકળતું તથા અનેક
જાતનાં દરદોમાં તેમજ રેલ્લે, સ્તીમર યા
મોટરની મુગાશરીમાં તાદ્રાલિટ ઉપયોગી થઈ
પડનારી અમુદ્ય ઔષધિ કિંમત મોટી ખાટવી
રૂ. ૧૧૧. વચલી ખાટવી રૂ. ૧૧ અને નાની
ખાટવી રૂ. ૧૧૧ ટ. ખ. બુદ્. દરેક દેશલે
વેચાય છે. રચરડી ટ્રેડમાર્ક "જેનેસ" નં. ૩૦૨

જે. એન. શેઠના-નડીઆદ

જાજરમાજ

જાહેનો ! પ્રદર, લોહિવા, અનિયમીત
અટકાવ, અટકાવવખતે પેટ ફે પેડમાં થતી
ખીડા, મૂત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર,
ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્વલી જવો,
કસુવાપડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અન્ન ઉપર
અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ,
અંમુઝણ, કોઠે રંતવા, પ્રસવ સમયે
ખીડાતું, સુવાવડની નમળાઈ, સુવારોગ,
ધાવણની અછત, ઉધ ન આવવી, હોસ્ટી-
રીઆ વિગેરે માટે જાજરમાજ એ એક
જ દવા સંપૂર્ણ વિશ્વાસપાત્ર છે.

કો. ખા ૧૨-૨)

ગોટી રતલી ખા. ૧૩ (૬) પો. બુદ્.
અમૃતખિંદુ ઓટ્ટીસ. નડીઆદ.

જો મે સ્ત્રી

બહેનોને પ્રકર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ વખતે પેટ અને પેડુમાં થતી પીકા, મુત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેતો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવો, કમુવાવડ, સગણો અવસ્થામાં અન્ન ઉપર અભાવ, ઉદરી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અશુભણ, ઠેઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીકાવું, મુવાવડની નબળાઈ, મુવારોગ, ધાવણની અછત, ઉંઘ ન આવતી, હીસ્ટોરીઆ વિગેરે માટે જો મે સ્ત્રી સંપૂર્ણ લાભકારી છે. બળતી નકલો વાપરી પૈસા, સમય અને શરીર ખરાબ કરતા ના !

બધા દવાવળા વેચે છે.

એજન્ટ:-કંચનલાલ વાડીલાલની કું, મંબજાસ રોડ, મુંબઈ-૨

સો...એ... સો...ટકાની ખાત્રી વાળુ તદન ખોર-મધુર ખુશખોવાળુ અને સરસુ તેલ બની શકે છે બનાવવામાં જરાપણ કડાકુટ નથી. ફક્ત દસ મીનીટમાં "અંભાતવાળાની પડી" થી આંખગા, ઘાહો, મોરસહી કે કુપેલ તૈયાર થાય છે.

જાણીતા ગાંધી અને સરૈયાને ત્યાં વેચાય છે.

પારણાં જૂલાવો !

બાળક મેળવવા માટે પહેલાં ધણું કટણુ હતું. આધુનિક યુગમાં ધણું વધેલી મહેનત પછી “આશા” નામની અદ્ભુત દવા તૈયાર કરી બાળક પ્રાપ્ત કરવાનું સહેલું બનાવ્યું છે. આજસુધી જે સ્ત્રીઓ સંતાન ન થતાથી નિરાશ થઈ હતી તેમને સાબીત કરી આપ્યું છે કે સાયન્સની આ અદ્ભુત દવાથી ગર્ભવંતી થઈ નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકની માતા બની શકે છે.

“આશા”ના સેવનથી વધ્યા સ્ત્રીઓને પણ સંતાન પ્રાપ્ત થયું છે. આપને જે સુંદર બાળકની ઇચ્છા હોય તો તેનો સહેલો ઉપાય એ છે કે આજે જ એક પત્ર નીચેના સરનામે લખો અને એક શીશી “આશા” ત્રી મંગાવી સાત દિવસ સુધી સેવન કરો, અને તે સાતે દિવસ સુધી પુરુષથી જુદા રહેવું અને આઠમા દિવસે સ્ત્રીએ પુરુષ પાસે જવું; અને આ અદ્ભુત ઔષધીનો ચમત્કાર જુઓ. તે જ આઠમી રાત્રે ગર્ભ રહી જશે. અને નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકનો જન્મ થશે. આજ સુધીમાં કેઈ પણ સ્ત્રી “આશા”નું સેવન કરી નિરાશ થઈ નથી. કિંમત ફક્ત રૂ. ૩૦ દવાલખ ખર્ચ અગીઆર આના વધુ.

(લેડીઝ ડીપાર્ટમેન્ટ)

અકસીરી દવાખાના:—(ડ. J.) કલા મહેલ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૪૧ દિલ્હી

સ્ત્રીઓના

મદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, ગર્ભાશયના રોગો
સુવારોગ, પેડુનો દુખાવો તથા વ્યંધત્વ માટે

સુંદરી સંજવની

હાથીજીનું ઇમ્પ.

અમૃત તૃપ્ત્ય છે. બા. ૧ નો કિં. રૂ. ૧-૪-૦

ઉંચા ફાર્મસી લોમીટડ, ઉંચા.

સોલ એન્ડ—એસ. રમાણુની કું.

ગાંધી રોડ : અમદાવાદ.

શ્રીમદાય

મુવાવડની કવાય

મુવાવડ પછીના તમામ રોગો નાબુદ કરી
તદુરસ્ત બનાવી સંપૂર્ણ શક્તિ
લાવે છે.

ત્રિભુવનઆયુર્વેદિક ફાર્મસી

ગાંધીરાડ, અમદાવાદ.

ચેકેટ એકની કિં. રૂ. ૧-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ નવ આનો જુદા.
સંપૂર્ણ હવા. ત્રણ ચેકેટ સાથેની કિં. રૂ. ૩-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચમાફ.

નેરોલ

દેરંઓઇલ

દરેક જાતના ઉત્તમ
એસેન્સો
અત્તરો....સેન્ટ....

તેમજ

સુગંધીની દરેક ચીજો માટે

છુટક તા જ્યાંય ખરીદીની ભરોસા પાત્ર દુકાન
કુલ્હરાની અત્તર તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨-૦-૦ પોસ્ટેજ અલગ
(ભાવ વધ્યા નથી) રૂ. ત્રણ દરવાજા,

ધી નેરોલ એસેન્સી, અત્તરવાલા, અમદાવાદ

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. શાંદ નિદ્રા આવે છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે. વાળ ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોડા મટે છે. યાદશક્તિ અને આંખની દૃષ્ટિ વધે છે. દરેક ઋતુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે. માથાનો દુખાવો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નાની બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ્સ્ટ્રી રોડ, મુંબઈ-૪.

નેપચૂન

હંદગી, આગ, અને
અકસ્માત ના
વિમાનું કામ કરે છે.

કુલ અકસ્માત.....રૂ. ૫૫,૦૦,૦૦૦ થી વધુ.

[કામ કરવા લાગવગવાળા અને શક્તિશાળી એજન્ટો જોઈએ છે.]

નેપચૂન એસ્યુરન્સ. કું. લી.

હેડ ઓફીસ : નેપચૂન બીલીંગ-મુંબઈ

ગુજરાત અને હાથીઆવાડ પ્રાન્થ, પાંચકુવા-અમદાવાદ

દાંત, દિમ્ત, ઝંજી, સોડી, સોડી

દ્વીમતી વનસ્પતિતું ળતાવેલું

સુનટોન

દાંત સાફ કરવા રોજ વાપરો.

થોડા વખતમાં પ્રગટ થશે

સ્ત્રીઓ અને કિશોરો-માટે
ઉત્તમ વાચન આપતું જીવન ચરિત્ર
જગતની મહાન સ્ત્રી વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળજીભાઈ શાહ

M. Sc. Phd.

માનસિક અને શારીરિક કળ્લેડાંઓ
પત્રોદ્ધાર પોતાની કહાણી કહે છે.

કળ્લેડાં

[તનનાં ને મનનાં]

: મૂળ લેખક :

રાજરત્ન શ્રી. વા. (વ. જોશી

: અનુવાદક :

સૌ, શાન્તાબહેન મનુભાઈ દેસાઈ

કિંમત રૂપિયા બે

સ્ત્રીજીવન ઓફીસ

અવેરીવાડ, અમદાવાદ

ગુજરાત અંશુરૂપ કાર્યાલય ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ

સ્રીજીવનના વાંચનરિત્થો માટે જ્ઞાનમય અને બુદ્ધિની કસોટી કરતાં

તદ્વન નવાં પુસ્તકો

સસ્તી કિંમતમાં મંગાવી લેયો

- (૧) મહાકવિ કાલીદાસની વાતો કિંમત રૂ. ૨૫ વી. પી. ૬ આના
- (૨) ખેલાડી [ખેલદીલીની રોમાંચક કથાઓ] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૩) બાટલોનો બુચ [કુતુહલથી રહસ્યકથાઓ] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૪) મામાનું ઘર કેટલે ? [પચાસ ઉપરાંત ચિત્રોવાળી કૌટુંબિક ગીત-કથા]
મતો, ઉખાણા, હાલરડાં, લગ્નગીતો વિ. વિ. રૂ. ૨ વી. પી. ૬ આના
- (૫) ચતુર સુભાષ [ચતુરાઈની ચિત્રમય વાર્તા] રૂ. ૧૫ વી. પી. ૬ આના
- (૬) બીરબલની બાલવાતો [જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપતી વાર્તા] રૂ. ૩
વી. પી. ૬ આના
- (૭) બુદ્ધિનો બાદશાહ ખડખડાટ હસાવે તેવી વાર્તા] રૂ. ૨ વી. પી.
૬ આના
- (૮) કુમાર. કથાઓ [કુમાર માટે ઉત્તમ ગ્રંથ] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૯) જાદુઈ ચક્રી [પુષ્કળ ચિત્રોવાળી વાર્તા] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૧૦) પટેલ પટલાણી [તવીત વાર્તાસંગ્રહ] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૧૧) કીલ્લુ અને વીંટીની શોધમાં રૂ. ૨-૦-૦ વી. પી. ૭ આના

આ અગીઆર પુસ્તકના સેટની કિંમત રૂ. ૨૮-૪-૦ થાય છે, પરંતુ આખો ૧૧ પુસ્તકોનો સેટ એકી સાથે મંગળવારને માત્ર રૂ. ૨૭માં (વી. પી. ખર્ચ બે રૂ. અલગ) આપવામાં આવશે. સેટ યા પુસ્તક ખરીદાસ થાય તે પહેલાં મંગાવી લેયો:—

એન. એસ. ઠક્કરની કું.

બુક્સેલર્સ : પબ્લીશર્સ : ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨.

ગુરુવારથી શરૂ

જે મનમાં રમતી હતી, જેનું નામ યાદ ન હતું,
તે જેના વિના જીવનમાં આનંદ ન હતો—

બે રસિક જુવાનીઓનાં

જીવનમાં નવા નોખા ચમત્કારો કરતી

મૂર્તિ

x પુરશીદ

x મોતીલાલ

x પદ્મા બેનરજી

રણજીતજી

મનોહર

સમાજ ચિત્ર

દિગ્દર્શક : ચતુર્ભૂજ દોશી

રોચક ઓપેરા હાઉસ

એકવાન્સ : બુકીંગ સોમવારથી ૬-૩૦ થી ૧૨-૩૦ ને ૩ થી ૬-૩૦

ભારતીની નવી કલ-છાપ

શ્રી. ક. મા. મુનશી

શ્રી. ધૂમકેતુ

નવલિકાઓ : મારી કમળા અને બીજી વાતો નામે જાણીતા પુસ્તકની નવી આવૃત્તિ. સરસ ગેટઅપ : કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

પૃથ્વીવલ્લભ : ગુજરાતી વાચકોને જે પુસ્તકે આકર્ષ્યા તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ મુંજ, અને માન્યખેટના તૈલપના ઝગડામાં મૃણાલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નવું જીવન જોયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : ગુજરાતના સાહિત્ય-છતિ-હાસમાં અદ્ભુત પ્રકાશન. એક મહાન યુગપ્રજ્ઞાની પ્રેમ-શૌર્યમંત્રી નવલકથા. 'લોમહર્ષિણી'ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિં. રૂ. ૧-૦-૦

*

શ્રી. અવેરચંદ્ર મેઘાણી

નિરંજન (નવલકથા) ૩-૦-૦

એકતાશી : ભગનનો સુંદર સંગ્રહ, નવી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ચૂંદડી ભાગ ૧-૨ : લમગીતોનું નવું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રૂઢિયાળી રાત ભા. ૧ થી ૪ : જીવનની રાતોને અજવાળનાર ગીતો. કિં. રૂ. ૬-૮-૦

ગુજરાતનો જય ભા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

જેલ આદીસની ખારી : જેલ જીવનના ધમકતા માનવદેયાં. કિ. રૂ. ૨-૪-૦

પ્રતિમાઓ : રૂપેરી પડદાઓ ઉપર જાગી ઊઠેલી સુંદર વાર્તાઓ. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

ગુજરાતના ધરેધરનું રસમયું વાંચન થઈ પડેલી : ગુજર મહારથીઓના વિજય-શૌર્યની કથા રજૂ કરતી ચોક્કસ નવલકથાવલિનાં છ પુષ્પો :

વાચિનીદેવી ૪-૮-૦

ચોલાદેવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કર્ણાવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

: નવું પુસ્તક :

ત્રિભુવાળાંડ સિદ્ધરાજ (છપાય છે)

*

શ્રી. જયભિખુ કૃત

શીલ ને સંસ્કારથી ઓપતી

જીવન અને જાગૃતિથી ભરપૂર

સ્ત્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારકા ઘરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦

જૂના અને નવા જમાનાની સ્ત્રીના જીવનની વિધિવિધ દૃષ્ટિકોણથી ચર્ચા કરતી નવલિકાઓ એકો બળવો ૨-૦-૦

એક સ્ત્રી ઘરને ખૂણે બેસી શીલ ને સંસ્કારમયો બળવો કેમ જગાવી શકે તે ચર્ચાતી નવલકથા આંસી-રાણી ૩-૦-૦

રાણી લક્ષ્મીઆઈથી, કર્નલ લક્ષ્મી સુધીનો પ્રેરણામયો આઝાદીનો ઇતિહાસ. સ્ત્રી ધારે તો ઇતિહાસ સર્જી શકે છે: એ દાખવતો મહાન મંથ ખાદી કાગળ ૨-૮-૦

ગુજર ગ્રંથરત્ન : કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તા અમદાવાદ

ગુજરીનો નવો ગ્રંથ-શાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો:-

આધુનિક ભારત ૧-૦-૦

માનવ આર્થિકશાસ્ત્ર ૧-૦-૦

જાતના ઇતિહાસનું

રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-૩

(વ્યાહરલાલ) ૧૧-૦-૦

હજરત મહમદ ને ઇસ્લામ

(મુદરલાલજી) ૧-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથીમાંડી આઝસુધીની તવારીખ
આપતો મુંદર જીવનપરિચય. તેને બે
બે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. ધનિનાં અદ્-
ભુત મુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

*

શરદખાલુ

સમાજના પ્રશ્નોને હજુતી આ વાર્તાઓએ
દેકનો હલવને સ્પર્શ કર્યો છે.

મુંદર નવલકથાઓનો સેટ

પદ્મસમાજ નવી આવૃત્તિ ૨-૮-૦

પરિણીતા " ૧-૦-૦

શ્રીકાંત લાગ ૧ થી ૪ " ૧૧-૮-૦

અંદનાથ " ૧-૮-૦

છબી " ૧-૮-૦

સ્વામી " ૨-૪-૦

કાશીનાથ " ૨-૮-૦

દેવદાસ " ૨-૦-૦

રમા (નાટક) " ૨-૦-૦

શરદખાલુની બાળવાતો " ૨-૪-૦

*

શ્રી. મનુભાઈ બેઘાણી

ગામના ગાંદે ખાંભાઓ, પાળાઓ ત્રે
ખડેરા નીચે દટાએલી પ્રેમ-ચોખંભરી
સાહસકથાઓના મુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ) ૨-૪-૦

સોરઠી જવાહીર ૩-૦-૦

સોરઠી શૂરવીરો ૦-૧૨-૦

શોર્યાનાં તેજ ૨-૮-૦

ગૂર્જર સતારાઓના દેવામાં રમી રહેલી
મેઘાવી પુત્રવધુઓની શુદ્ધિપ્રભાના ઓજસથી
ઓપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

મુંદરીઓના શણગાર ૪-૦-૦

ખાટીમીડી બાળ વાતો : પ્રાથમિક શાળા-
ઓમાં શેકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

*

શ્રી. વા. વિ. એવી કૃત

કબોટાં : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા
પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને શહેણીકરણના તકાવતે
ઉમા ચર્તા મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ
નગર માંડતાં પત્રિકાની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંબારણાંનું સાહિત્ય

કલ્પના દત્તનાં સંસ્મરણો ૧-૧૨-૦

સ્વામીરાવ (સરદાર પટેલસિંહ) ૩-૮-૦

*

વોદગાધી ગંગા (સાહુલજી) : પશ્ચિમથી

પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો

મુંદર સંગ્રહ. કિ. ૧-૦-૦

મધ્યવયુષ

(સેલિન કનામ છતનારી નવલકથા) ૪-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો, અમદાવાદ

નવા ઉપયોગી પ્રકાશનો

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ત્રય અંથમાં પંડિત દામોદર સાતવસેકરજીની	પાન	મૂલ્ય
ભગવદ્ગીતાનાં નવીન રહસ્યો દર્શાવતી પ્રસ્થાવ્યોધિની ટીકા સાથે	૧૧૨૪	૧૧-૦
પરિચિત પદસંગ્રહ-૧૧૨ ભક્તોનાં ૬૯૭ ભજનોવાળા નવી આવૃત્તિ	૪૦૦	૧-૧૨
સર્વ વેદાંત-સિદ્ધાંત-સારસંગ્રહ-શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય-મૂળ સાથે ભાષાંતર	૨૨૪	૧-૪
વિવેકચૂડામણિ-શંકરાચાર્યવિરચિતઃ મૂળ સાથે ભાષાંતર	૧૬૦	૦-૧૨
બાલસારત-સંક્ષિપ્ત મહાભારત રૂપે (સચિત્ર) આયોપયોગી પુસ્તક	૨૮૮	૧-૮
ધર્મપદ-ધર્મનાં પદો-મૂળ, અર્થ તથા પંડિત બેચરદાસ દોશીની ટીકા	૧૬૨	૧-૦
એકાદશ ઉપનિષદો-મૂળ શ્લોકો સહિત સરળ ભાષાંતર	૪૫૨	૨-૮
વિચારસાગર-(પં. નિશ્ચળદાસજી કૃત) વેદાંત-અંથ. સરળ ભાષાંતર સાથે	૪૩૨	૨-૮
આત્મસાક્ષાત્કારની કસોટી-એ. બાબા નગીનાસિંહ	છપાય છે.	૧-૪
સાહિત્યપ્રારંભિકા-એ. હિંમતલાલ ગો. અમરિશ્વર	૧૬૦	૧-૦
શ્રી જ્ઞાનસત્ર ગીતા-મૂળ શ્લોકો, પદ્યરૂપે, અન્ય, શબ્દાર્થ સાથે	૩૬૮	૧-૪
સ્વરૂપવિચાર-દૃષ્ટાંતો સહિત ચોમ-વેદાંત વિષે ગુરુ-શિષ્યનો સંવાદ	૧૦૪	૦-૧૦
બળનાન બનો !-‘યજુર્વેદ’ સંહિતા’ના ૧૬૦ અધ્યાયઃ પં. સાતવસેકરજી	૧૧૨	૦-૮
એકાદશ સ્કંધ-મૂળ શ્લોકો સાથે સરળ ભાષાંતર	૪૭૨	૧-૪
મહાવાક્ય રત્નાવલિ-મૂળ શ્લોકો સાથે સરળ ભાષાંતર	૧૪૪	૦-૧૨
લઘુયોગવાસિષ્ઠ-યોગવાસિષ્ઠના સારરૂપે વેદાંત વિષયનો અંથ	૫૫૪	૨-૮
વિવેકાનંદસાર-સ્વામીજીના ઉપદેશો	૨૬૪	૨-૦
અંતરની વ્યથા-‘સોપાને’ લખેલી હૃદયસ્પર્શી ૫ આત્મકથાઓ	૧૬૨	૧-૪
ગુણગુણ-શ્રી. મુનશીનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ	૬૨	૦-૮
ભોરાકના ગુણદોષ-આયુર્વેદની દૃષ્ટિએ (લે. ડાક્ટર રસિકલાલ પરીખ)	૬૬	૦-૧૦
કલ્યાણમયી-(શ્રીઓના રોગો ને ઈલાજો સાથે)	૨૨૪	૧-૦
શ્રીઓના વિવિધ પ્રશ્નો-સં. લેડી વિદ્યામૌરી નીલકંઠ તથા પટવારી વજીલ)	૨૬૪	૧-૮
શ્રીશારદામણિ દેવી-શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવનાં સાતી પત્નીનો પરિચય	૧૦૪	૦-૮
સ્વામી સહજાનંદ-ચરિત્ર ને ઉપદેશો. સુધારાવધારાવાળા નવી આવૃત્તિ	૩૩૬	૧-૮
ખિરખણ ને બીજા-જ્યોતિર્નંદ દેવે, આદરાહ-ખિરખણની ને બીજી રમૂશ વાતો	૨૮૦	૧-૮
આત્મનિરીક્ષણ ને સંકલ્પ-શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ	૧૬૮	૧-૦
મીરાં ને નરસિંહ-(નરસિંહ વિવેચિયા) પસંદ કરેલાં ૧૯૩ પદોનો સંગ્રહ	૧૦૪	૦-૧૨
આર્યભિષેક અથવા દિંદો ને વૈદ્યરાજ-સુંધારાવધારા સાથે આ. ૧૧મી	૮૩૨	૧-૦
ઓવધિ કલ્પલતા-૪૩ ઔષધિઓના કલ્પ પ્રયોગો બતાવતું પુસ્તક	૧૧૨	૦-૧૨
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન-મહાત્મા ગાંધીજી	૧૨૮	૦-૮
અખાની વાણી-અધરા શબ્દોના અર્થ તથા શ્રી. ઉમાશંકર જોષીના આમુખ સાથે	૫૦૪	૩-૦
હીવાને સાગર-‘સાગર’ કૃત સુશી કવિનાનો સંગ્રહ	૪૮૦	૪-૮
પરમ સુખી થવાના ઉપાય-શ્રીમદ્ધુરામ શમ્ભુનાં વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ	૩૩૬	૨-૦
પંચાંગ-સંવત ૨૦૦૩નું (મહાલાયતીય કાર્તિકી)	૬૨	૦-૬

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, { બદ પાસે, પો. બો. નં. ૫૦ અમદાવાદ અને કાલબાદેવી રોડ, હાયાઈદિગ્ગમ, મુંબઈ-૨

પિયુષ અપલીફ્ટ એસીયર દેહ ઉપર સૌંદર્યની કવિતા લખેછે.

સૌંદર્ય અને રૂપનું લાવણ્ય ચાહનારી દરેક રૂપવતી રમણીને યૌવનની સુડોલ આકૃતિ આપતું પીયુષ અપલીફ્ટ એસીયર પસંદ પડી ગયું છે. દેહ ઉપર સૌંદર્યની કવિતા આલેખતું આ આશુપથ્ય હવે તો પ્રત્યેક નારીનું આવશ્યક સૌંદર્યવર્ધક સાધન થઈ પડ્યું છે. નીચેની જાતોમાંથી એક ઉપર આપની પસંદગી ઉતારો.

- લવલી રૂ. ૩-૦-૦ સ્નેહ ૦ હાઈટ રૂ. ૩-૦-૦
- ગોડન રૂ. બે. બીનસ રૂ. ૨-૮-૦ ક્રીટન
- નીટોટ રૂ. ૩-૮-૦ સીલકનીટોટ રૂ. ૫-૪-૦
- ચંચલેટ ૪-૮-૦ ખોર સીલક રૂ. ૭-૮-૦
- નંબર ૬૩૫ રૂ. ૧-૨-૦ નંબર ૬૪૧ રૂ. ૭

પિયુષ હોઝીયરી વર્ક્સ

રાજમહેતા સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ.

સ્ટોકીસ્ટ:-

- કે. સી. ધંધસા, જુમામસ્જીદ, અમદાવાદ.
- ચંદ્રોદય કલોથ સ્ટોર,
- ટે. રાવપુરા, કોઠી પાળ પાસે, વડોદરા.
- જેઠાભાઈ પ્રોધવજી, નવી હેન, પોરબંદર.

આ માસિક સાપ્તર્ષિની માસિક જોડી દેવામાં આપ્યું છે સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ જોધાણી

પથ સાતમું અંક અગિયારમો
સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૧ જાન્યુઆરી ૨૦૦૨

અ તુ ક મ.

૧ વીંઝણ	૧૬૩
૨ તેજબા	૧૬૫
૩ રાખડી	૧૬૭
૪ શ્રી. રૂક્મણી લક્ષ્મીપતિ	૧૬૮
૫ શ્રી. રામસ્વરૂપદેવી	૧૬૯
૬ મહિલાઓ ઉપર અત્યાચાર	૭૦૧
૭ ચારિત્ર-હીનતા	૭૦૫
૮ બલિદાન	૭૦૭
૯ મેડમ કચુરી	૭૦૯
૧૦ આમંત્રણ	૭૧૫
૧૧ ધરતીનો સાદ	૭૧૬
૧૨ શ્રીમતી	૭૧૭
૧૩ મંત્ર તંત્ર સૌ છોડ	૭૨૧
૧૪ ધનયાત્રા	૭૨૨
૧૫ નાગયાત્રીની યાત્રા	૭૨૩
૧૬ હીન્દરાતું સ્ત્રીજીવન	૭૨૫
૧૭ આજકાલે	૭૨૭
૧૮ રસોઈ-ધર	૭૩૦
૧૯ દાદીમાનું વૈકું	૭૩૧
૨૦ ગાળાપોની મૂંઝવણ	૭૩૪
૨૧ પૂજપરજી	૭૩૫
૨૨ સૌરભ	૭૩૬
૨૩ સાચા કિસ્સાઓ	૭૪૫
૨૪ સ્ત્રી-જગત સમાચાર	૭૪૮
૨૫ અયોધ્ય	૫૭૬
૨૬ સુરતક પરિચય	૫૭૭

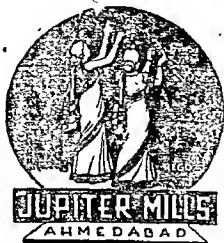
વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂ. પાંચ પરદેશ દશ શીર્સંગ

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અવેરીવાડ :: અમદાવાદ

જયુપીટર મીલ્સ

- × શારીરિક સ્વાસ્થ્યસંરક્ષણને અનુલક્ષી કાળજીપૂર્વક બનાવેલું
- × ઉત્તમી તથા પર્યટનમાં તેમજ વારસાવારના પ્રસંગે સુંદર સજાવટ માટે સુચીય
- × કરકસરનો સિદ્ધાંત અપનાવી લેલું

ઉત્તમ પ્રકારનું કાપડ

અમારી ખાસ બનાવટો

- ✓ વોયલ
- ✓ સાડી
- ✓ શર્ટિંગ
- ✓ હાથરૂમાલ
- ✓ પોપલીન

જયભારત મીલ્સ

વર્ષ સાતમું : ભાદરવો ૨૦૦૨ : સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૬ : અંક અગિયારમો

વીંઝણો

સ્વ. મહાકવિશ્રી ન્હાનાલાલ ક. કવિ

દાંડ ફરતો વીંઝણો રમણે મ્હડે, એમ નિંજ ધરી ફરતી ધરતી રમણે મ્હડી છે. પર્વમેળા-મનિા ફળેતકાળે યકાવે મ્હડે, એમ મ્હોં ઉપમ્હોનાં તેજ અગોવાળા સુરજમાળા આબના ચોકમાં ચકાવે મ્હડેલ છે. એવી સુરજ માળાને કાંઈ એક નથી; રાસધેલી ગોપિકાએ સમી, અનન્તી સુરજ માળાએ અનન્તા ગગનમંડળમાં ફૂડીએ ફરે છે. પ્રકૃતિનર્તકીની ચુન્દડીમાંની ફૂલગૂંચણી સમાં રાશિમંડળો અને નક્ષત્રાવળો મંહી ડાકે છે; માયા નટડીના ચણિયાની સોનારૂપલ ગોતી ટાંડી કાર સમી મન્દાકિનીની કાર મંહી ઉછળે છે. કાંળચકાવે વિરાટને વિરાટ એમ ધૂમણે મ્હડ્યો છે.

નીસો કમળરંગ વીંઝણો, હો નન્દલાલ !
રઢિયાળો રતનગડાવ, મોરા નન્દલાલ !
અહા વીંઝે અહાવીંઝણો; હો નન્દલાલ !
અહુત એક અહાવીંઝણો છે; અને વિશ્વોત્પત્તિના અધિષ્ઠાતા દેવ અહાજ એ રઢિયાળો, - નીલકમળરંગી, તારકાવલિના દેવી રતનગડાવવુંતો અહાવિંઝણો વીંઝે છે.

સોનાનો સુરજ શોભીતો, હો નન્દલાલ !

ફેરી ચન્દની બિહાવ, મોરા નન્દલાલ !

અહા વીંઝે અહાવીંઝણો, હો નન્દલાલ !

એ અહાવીંઝણની મધ્યમાં સદસકિરણી સૂર્યદેવ છે, અને એની ફરતી ફેરી ચન્દનીની બિહાવ છે. વિશ્વોત્પત્તિના અધિષ્ઠાતાદેવ અહાજ એ અહાવીંઝણો વીંઝે છે.

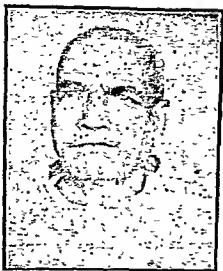
કારે મોરે ભયો હીરલા, હો નન્દલાલ !

જાલરે ઝીક ફેરી વેલ, મોરા નન્દલાલ !

અહા વીંઝે અહાવીંઝણો, હો નન્દલાલ !

તારકાવલિના હીરલા એ અહાવીંઝણની કારેમોરે. ગૂંથેલાં છે, અને એ અહાવીંઝણની જાલરે ઝીકના નેવી વીંઝળવેલો મૂકેલી છે. વિશ્વોત્પત્તિના અધિષ્ઠાતા દેવ અહાજ એ અહાવીંઝણો વીંઝે છે.

શાળાની પ્રયોગશાળામાં ઓરોરી-સુરજ-માળાનો નવમ્હી ફાળે તો દોઢ છે ને ? રમતિયાળ યાગકની પેઠે એ ફાળકાને ધૂમાવી નેયો છે ? ભમરડાની પેરે ચકાવે મ્હડાવી નેયો છે ? શાળાની પ્રયોગશાળાના ખંડમાં એ

*

બાળખેલ ખેમ્મા હશે, તો બહાંડનો બહાવીજીએ
રમણે મહડયાની વિરાટ કંપના સડેજ રહમળશે.
આશ્ચર્યનાં કોતુક નહિ ઉમે કે બહાણ બહા
વીજીએ શી વિધે વીજતા હશે. ક્યાપી કહે છે:
અમે જોગી મહાવરવા, રમણનો ઢુંઢનારાઓ;
જીમાં ને આસમાનોના, દડા ઉડાવનારાઓ.
માનવઅવધૂત એવા હોય; તો સૃષ્ટિનો
સરળતહાર, મહાકાળ શું ખેલંદો, અવધૂત
કેવાકં હશે ભલા?

ગુજરાતખાતો ખીજો એકબૂતો રાસ છે:

પૃથ્વીમાં પાવાગઢ મ્હોટો રે;

કે ફરતી કુંગરીઓની ઠાર:

વીજીએ રમણે મહડયો રે સોલ !

શિહોરની કુંગરીઓને ઠાપ ધૂમાવે, તો
પાવાગઢની કુંગરીઓ ધૂમતી કંપી રાકાય.
ગુજરાતભૂને ને સોરઠિયાણીએ વીજણાની
પેરે કુંગરીઓનો ઘેર ધૂમતો નિરખવે. એ
મહાદર્શન ગંધ કાલ સુધી તો ફુલંબ ન્હોતું.

પણ બહાંડનો એ બહાવીજીએ વીજીએ
બહાણ કંઈ મહાસિદ્ધિને સાથે છે ભલા ? એ
અથ અનુતાર રહે તો આપણું આજનું કાળ-
દર્શન અધૂરું રહે.

પુસ્તકપાનાં વાંચ્યાં છે; બહાંડનો મહાઅન્ય
કંઈ કે વાંચ્યો છે ખરો ! વાંચવાનો આદર

કાવો છે ? નિત્યનિત્યે નિરખો છો સૂર્યદેવને
ઉગમણે ઉગતા, ને આયમણે આયમતા;
રાત્રિએ રાત્રિએ વિચરે છે પાછળ તારામંડળના
સંધો. બણુતા નથી; ત્હો ય નિત્યનિત્યે નિરખો
છો કે બહાંડનો બહાવીજીએ રમણે મહડયો છે.
વિશ્વનું એ નિત્ય સત્ય છે. વિશ્વસત્યથી નિરાળો
કવિતા વિશ્વકવિતા ન હોય. એ બહાવીજીએ
વીજીએ મહડે છે. વીજીએ મહડે છે, તેમ તેમ
મહા એજરતી, મહા વચરતી, મહા કંપ્યાણકારી
કાળમન્ત્રો અનન્તમાં વેરે વિખેરે છે. એની
લહરીઓના પડછાયા ચિરંજીવ અસૂરાવળો થક
વળખાયે રથપાય છે. સકલ સજનના ભાગ્ય-
વિધાતા બહા બહાંડનો બહા વીજીએ ધૂમાવતા
ધૂમાવતા સકલ સજનકુળનાં ભાગ્ય ધડે છે;
મતિહાસના યુગ્મપટાઓ રચે છે; કાળના
અચોર ઘોર ગર્જન, યુગયુગાન્તરોતું, મહાકાવ્ય
આસેખે છે.

હાંડી બહાણના હાથમાં,

હો નન્દલાલ !

માનવીના ભાગ્યના એ ખેલ;

મોરા નન્દલાલ !

બહા વીજે બહાવીજીએ,

હો નન્દલાલ !

નીતો કમળરંગ વીજીએ,

હો નન્દલાલ !

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૭૦૦ થી ચાલુ)

જેલમાં જઈ રાગદીપ લાડમાં પોતાને અપલા-
વવા દેવાની પોતાના પતિ પાસે પરવાનગી માગી.
અને તેમણે તરત જ તે દસતે મુખે આપી.

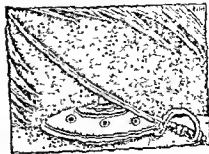
તેમની પડેલી પરીક્ષાનો છ માસમાં અંત
આવ્યો. જેલમાંથી છુટ્યા પછી તેઓ ગ્રામ
પુનરુદ્ધારના રચનાત્મક કાર્ય માટે ગામડામાં
ચાલ્યાં ગયાં, કેમકે રામરવરપદેવી એ સુખ્યપત્ની
કરીને ગ્રામ્ય મદિદા છે અને તેમાં તેમને
ખૂબ રસ છે.

ધી

મા યુગ્મરવ કરતી, પહી જતી એક નાની નદીને કાંઠે નાનું એવું ગામ હતું. તે ઘણું જ જીવંત થઈ ગયું હતું. તેના રસ્તા ગંદા અને સાંકડા હતા. તેના મકાનો કમગમી રહ્યાં હતાં. સૌન્દર્યમાં કશું તેના ઉંચા અને ઘટાદાર દરેક આકર્ષી રહ્યાં હતાં. તેની વિશાળ ઘટામાં સંતાઈને કાઢિલ દુકા કરતો. તેની લાંબી ઝાંઝા ઉપર બેઠેલાં પક્ષીઓનો કિલકિલાટ આનંદ આપતો.

તેજબા

લેખક :

શ્રી રમેશ બોરડા

ગામ પ્રમાણે વસતિ પણ ઘણી જ ઓછી હતી. થોડા રજપુત, થોડા બ્રાહ્મણ, થોડા વણિક અને એક બે ગણા ગાંધી આદિજનોના ઘર મળી આવતાં. ગામ ઉપર ભયનું વાદળ સતત ધૂમ્રા કરતું. આસપાસ વસી રહેલા પિંડારા-રાઓનું જોર ખૂબ વધી ગયું હતું. અચાનક તેઓ આ નાના ગામ ઉપર ચડી આવતા અને મરીખ બનેને છુટી તેઓને વધારે કંગાળ બનાવતા હતા. ગામમાં વસી રહેલા રજપુતો કે કાંઈ સામા યતા અને પિંડારાઓને દૂર નસાડી મૂકતા.

હમણાં તો આખા યે ગામ ઉપર આનંદના તરંગો ફરી વળ્યા હતા. ત્યાંનો એક શ્રીમંત બ્રાહ્મણો રજપુત સમરસિંહ પરણીને રૂપવતી કન્યા લઈ આવ્યો હતો. કન્યા તેજબાના પંગડે પગલે ધરતી ગાળતી. તેનામાં અતુલ બળ હતું. તેની આંખોમાંથી સિંહજીની ગોરવવા ટપકતી હતી. તે સમરસિંહના પરાક્રમે વસી હતી. બન્નેને જોઈ આખું ગામ આનંદિત થયું. અને આવા સિંહસિંહજી સમાવેશિને જોઈને ગોરવ લેતું.

આમ થોડા દિવસો સુખમાં ચાલ્યા ગયા. પિંડારાઓ પણ ઘણા વખત યથા દેખાતા ન હતા. એટલે લોકોનું ચક્ષુ કે પિંડારાઓ પકડાયા હશે કે બીજા મુલકમાં ગયા હશે. નાના ગામ ઉપર રાત્રીની ત્રિમિરતા ઘેરાઈ પૂર્ણ હતી. આને બાળું ચાંતિ જવાઈ

મઈ હતી. દૂર દૂરથી શિયાળ કે કુતરાના રડવાનો અવાજ ક્યારેક ક્યારેક આવતો હતો. ગામના જોરે બે ચાર યુવાન ભોા ભોા કંઈ વાત કરી રહ્યા હતા. અચાનક એક યુવક બોલી ઉઠ્યો :

‘સમરસિંહ ! આ ગામવાળું શેનું છે ?’ યુવકે દૂર સિમ તરફ આંગળી સીધી. દૂર બે ત્રણ મશાલો ચમકતી હતી. મશાલાનું તેજ પાસે ને પાસે આવતું હતું. અચાનક મશાલો ઓગળાઈ ગઈ.

‘સમરસિંહ ! પિંડારા લાગે છે. ચંપ અને ટોલ લઈ આવ. બાલાતેને બાલુ છુટ્ટો; સમરસિંહ ઉભો યઈ ગયો.

‘પ...થ... સ...મ...ર...’ સમરસિંહ બોલવા અટકી ગયો.

‘શું છે ? આ વાત કરવાનો સમય નથી. જલદી કહો.’

‘હું કંઈ તે માન્ય રાખું.’ સમરસિંહ બોલ્યો.

‘સમરસિંહ ! જલદી કહો. ગામ આક્રમણ આવી પડશે.’

ફરી દૂર મશાલના તેજ ચમક્યા અને પ્રગળ્યા.

‘તમે તમા પરણિત છે. પિંડારાનો સામનો

કરવા આજ તમે ન આવતા." રામસિંહે આજુ બાજુ જોયું.

સમરસિંહ ખડખડ હસી પડ્યો.

'શું હું બીર છું? મારા ગામબાઈએને મરવા છઈ હું ઘરના ખુણામાં બરાઈ જોઈ? કદિ નહિ. આલો જલદી કરો. હું ઘેર જઈ શસ્ત્રો લઈ આવું.'

સમરસિંહે ડગ બરવા માંડ્યાં. બીજે વૃક્ષમાં છુપાઈ બેઠેલા ધૂતડે બપોર નાદ કર્યો. રામસિંહ ધ્રુજી ઉઠ્યો. તેણે નિઃશ્વાસ મૂક્યો. સમરસિંહનો મુખ ઉપર રિમત ચમક્યું.

'રામસિંહ! મરદને વળી વહેમ શા?'

રામસિંહે મૌન રેખ્યું. તે દોહ તથા શંખ લેવા પોતાના ઘર તરફ ફર્યો. સમરસિંહ ઘેર આવી શસ્ત્રો સજવા લાગ્યો. તેજબાના ધ્યાનમાં સધળી હડકત આવી ગઈ. તેની સિંહજી જેની આંખ જરા નરમ પડી. આજે પોતાનો પતિ મૃત્યુને બેઠવા જતો હતો. પોતે કેમ ન જઈ શકે?

'હું આવું?' મહાપ્રયત્ન તે બોલી.

'શા માટે? તને-તોને લડવા મોકલી મારે શરમાવું પડે ને? તેમ છતાં તારી જરૂર પડશે તો બોલાવી લઈશું.' સમરસિંહે ધીમા હાસ્ય સાથે જવાબ આપ્યો. તેણે તેજબાના બંને હાથ પકડ્યા.

'હવે ન મળાએ તો?' તે નીચે નમ્યો. તેના મુખ સુધી તે પોતાનું મુખ લઈ ગયો. 'એવું શું બોલો છો?' તેજબાનો કંઠ ફીધાયો.

'એવું નક્કી કેમ કહી શકાય? હું મરી જઈ તો.....'

તેજબાએ તેના મુખ ઉપર હાથ દાખ્યો. શંખનો નાદ વાતાવરણને ભેદી રહ્યો. ઢાલના નાદે લડવામાં યરાતન પૂર્યું.

'હું હવે જઈ.' સમરસિંહ બોલ્યો. તેણે છેલ્લી વખત તેજબાને મળી લીધું.

તેજબાએ કંઠ ધોળકું. સ્વામિને વિજય-ચાંદ બોલ્યો. પોતાને હાથે જ તેણે તલવાર

બાંધી. તેની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. તેનાથી ધ્રુસકું મૂકાઈ ગયું.

'આ શું? સિંહજીની આંખોમાં આંસુ શા? આજે રડાય કે મવાય?'

તેજબાથી કંઈ જવાબ ન આપી શક્યો. ધીમે ધીમે સમરસિંહ ત્યાંથી સરક્યો. તેણે ઘોડો તૈયાર કર્યો અને બહાર રાહ બેઈ રહેલા પોતાના સાથીઓ બોલો બળી ગયો. તેણે પાછું વાળી જોતો, તેજબા ઉભી હતી-શાંત અને ગૌરવમયી.

*
ગ્રામવાસી રજપુતો વિજય મેળવી પાછા ફર્યા. બધાના મુખ ઉપર વિજયનો ઉત્સાહ હતો. હારનાદ કરતા તેઓ આવી રહ્યા હતા. આમજનો તેઓને બેઠવા આગળ દોડ્યા. તેજબા છત્રમ મારી મેડીએથી ઊતરી. એકદમ નીચે ઊતરી તે સમરને શોધવા લાગી. આમજનોનું ટોળું ઉભું હતું. રામસિંહ ઘોડા પરથી નીચે ઊતર્યો. તેની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં. આમજનોને આશ્ચર્ય થયું. વિજય મેળવીને પાછા આવતા યુવકની આંખમાં આંસુ શા માટે? કોઈ વૃદ્ધ રજપુત બોલી ઉઠ્યો:

'સમર...ક્યાં?'

'સમરસિંહ પડ્યા.' રામસિંહ ગેરથી રડી પડ્યો.

તેજબાએ સાંભળ્યું. તે એકદમ આગળ આવી: 'સમર પડ્યો? ક્યાં છે? મને ખતરો. આજુ ટોળું રામસિંહ પાછળ આવ્યું. આમને નાકે ધુળથી ખરડાયેલા એક બે રાખ વચ્ચે સમરસિંહ ગૌરવમયો ચતો હતો. તેનું છેલ્લું શ્વાસ ચાલતો હતો.

તેજબાને શું કરવું તે સ્વમગ્ન થઈ નહિ. ઉપરા ઉપરી બે ત્રણ હુસાર આવી ચૂક્યાં. અચાનક તેના મગજમાં વિચાર રફ્યો: 'સતી ચાઉં?' પણ તે પછી તેના વનરાજનું શું? તે તેના એકના એક પુત્ર વનરાજ અને સમરસિંહ વચ્ચે ઝોલા ખાતો લાગી તે સમ-

રના માયા પાસે બેસી ગઇ. મૃત સમરના
મસ્તકને તેણે ખોળામાં લીધું અને તેનું મુખ
સમરના કાન પાસે લઇ ગઇ. તેના કાનમાં
તેણે બીધમ-પ્રતિજ્ઞાના વચ્ચેના ઉચ્ચાર્યો:

‘વનરાજને હું તમારા સરખો વોર બનાવી.’

પાણીના રેલા પેઠે વીસ વર્ષ જોતજોતામાં
વહી ગયાં.

વનરાજ પણ સમર જેવો પડછંદી હતો.
માતા દુઃખ ન પામે તેની ખાસ કાળજી
રાખતો. અત્યારે તેની ઉંમર વીસ વર્ષ ઉપ-
રની હતી. પિંદારાઓનો બધ દળ્યો હતો,
પરંતુ બહારવટીઆનો જુદા પ્રકાર હતો.
એક દિવસ દૂરના ગામમાંથી કોલાહલ
સંભળાયો. વનરાજ અને તેના સાથીદારો તેના
સામનો કરવા તૈયાર થઇ ગયા. વનરાજ
માને પગે પડ્યો.

‘મા ! રજા આપો.’ તે બોલ્યો.

‘જાઓ બેટા કસેલ કરો.’ તેજાબાનો
કંઠ ફૂંકાતો હતો. વીસ વર્ષ પહેલાનો બનાવ
તેની નજર આગળ ખડો થયો.

‘મા ! આંસુ પાડશો નહિ.’ વનરાજનું
હૃદય પીગળ્યું. તે તેજાબાને પગે વળગી પડ્યો.
ઘોડો તૈયાર કરી વનરાજ શસ્ત્ર લઇ તેના
ઉપર સ્વાર થયો અને સાથીઓ બેગા બંધી
ગયો. તેણે તેજાબા સામે હાથ જોડ્યો કર્યો.
બે ત્રણ વખત પાછું વળા જોયું અને ઘોડો
મારી મૂક્યો.

તેજાબાએ મુસ્કું. મુક્યું. દૂર દૂર તેણે વન
રાજના સાક્ષાત્તું ઊંચું ઉડતું જોયું. તે દેખાતો
બધ થયો ત્યારે તેજાબા અંદર આવી ઢળી પડી.
ઓભમતો ગરમ પવન તેને વધારે વ્યથાજન
બનાવતો હતો. તે સમરસિંહની છબી પાસે
ગઇ. છબી હૃદય સરસી ચાંપી, તે બોલી:
‘આજે મેં માથું ત્રણ પુરું કર્યું.’

અને બારણે ઉભી રહી. દં...દં...દં...ર
તે વનરાજના મર્ણને નીહાળી રહી.

રાખડી

સાદી પણ ભાવથી ભરેલી,
હો રાખડી.
હાંરે, મેં તો હેયાની હાંસે કરેલી,
હો રાખડી.

એમાં છુપી’તી ઉર-અભિલાષા,
એમાં ચૂંધી’તી મોંઘેરી આશા;
એ તો રત્નોએ નહોતી જડેલી
હો રાખડી.

એ તો દુઃખમાં દેનારી દીલાસો,
એમાં ફેરતી સગાઈની મુલાસો;
એ તો એકતાના રંગે રંગેલી,
હો રાખડી.

હરી લેશે એ જીવનના જેઠો,
એવી રાખીને ઊડી ઉમેદો;
એ તો રનેલ તાંતણે સાંધેલી
હો રાખડી.

જો તો ચૂંધી’તી બંધવને કાળે,
ખાંધી વીરાને હાથ હેતે મેં આજે;
એ તો દેવ-દારેથી ઉતરેલી,
હો રાખડી.

રનેલસીલા જ. જોખીપુરા

હિંદના ખીજાં સ્ત્રીપ્રધાન

શ્રી. રૂક્મણી લક્ષ્મીપતિ

હિંદમાં જાહેર જગ્યાએ પર સ્ત્રીઓની નિમજ્જી કરવામાં મદ્રાસ આજ્ઞાપુષ્ટી મોખરે રહ્યું છે. ૧૯૨૬ની સાલમાં લેડી ડોક્ટર મુયુલક્ષ્મી રેડી, મોન્ટફર્ડ રીફોર્મ લેજિસલેટીવ કોલેન્સીલના નાયબ પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા હતાં. ૧૯૩૭માં કોંગ્રેસી સ્ત્રીકાર્યકર શ્રી રૂક્મણી લક્ષ્મીપતિ ધારાસભામાં નાયબ વક્તા તરીકે ચુંટાયા હતાં; તેમણે તે સમય દરમિયાન જાણીતા વક્તા બલસુ સાંબમૂર્તિની ગૌરવજનીમાં સભાનું કામકાજ પ્રશંસનીય શક્તિ, ગૌરવ તેમ જ શિષ્ટાચાર વડે પાર પાડેલું. આજે તો તેઓ મદ્રાસના પ્રધાનમંડળમાં પ્રધાનપદે બિરાજે છે ને એ રીતે શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડીતને પ્રધાનપદે સ્થાપીને સંયુક્ત પ્રતિ બાકાત હિંદ પરત્વે ને ચેતેજ દેંડી હતી તેના દક્ષિણના પ્રતિ સચોટ જ્ઞાન આપે છે.

શ્રીમતી રૂક્મણીદેવીના પતિ આયુર્વેદના જાણીતા ડોક્ટર છે. આયુર્વેદ પરત્વેના આકર્ષણને ખાતર, તેમ જ હિંદી દવાઓ વિશે ઉત્સાહ સિંચન કરવાના કાર્યને, પોતાનું જીવન-કાર્ય સમજીને તેઓ કામ કરી રહ્યાં છે ને હજી ૨૫

કરતાં પણ વધુ વર્ષથી શ્રીમતી રૂક્મણીદેવી કોંગ્રેસ સંકલ્પમાં ચિંતન તેમજ કુર્તવના આગળ પડતા આગેવાન તરીકે ધૂમી રહ્યાં છે.

તેઓ શ્રીમંત કુટુંબનાં છે. ને જાણીતા શ્રી. ટી. રામરાવનાં પુત્રી થાય. તેમનો જન્મ ૧૮૯૧માં થયો છે પરંતુ તેમની -કેળવણીની શરૂઆત જરા મોટી ઉંમરે થયેલી. ગંભીર પણે કોલેજની કેળવણી લેનાર અંગ્રેસર આંધ્ર મહિલાઓમાંના તેઓ એક છે. મુખ્ય વિષય તરીકે 'ઇતિહાસ' લખીને તેઓ મદ્રાસ યુનિવર્સિટી માંથી ૧૯૨૦માં ગ્રેજ્યુએટ થયાં. તેઓ વીમેન્સ કોશીયન કોલેજના એક વખતના પ્રીન્સીપાલ મીસ મેક-ડલાલના માનીતાં વિદ્યાર્થીની હતાં. યુવાન વયે તેઓ સુદૃઢ પાંધો તેમ જ સુરેખ મ્હેરા ધરાવતાં હતાં; પરંતુ આજે ૫૫ વર્ષની વયે તેમનો મ્હેરા વધુ સ્થામ, બ્યથ, તેમ જ ચિંતનામક લાગે છે. આ ફેરફારનું કારણ તેમની ઉંમર છે તેના કરતાં વધુ મોટું કારણ તો ફેશનક્તના કામોને અંગે વારે વારે ભાગવેલું જલ-જીવન જ છે. કોંગ્રેસના કામો પતાવવા વારંવાર કરેલી મુસાફરીઓએ પણ તેમના શારીરિક ખાધાને પછી હાનિ પહોંચાડી છે.

ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી તરત જ તેઓ અસહકારની ચળવળમાં ઓતપ્રોત થઇ ગયેલાં. એ સમયે તેઓ " ભારત સ્ત્રી મહામંડળ "ના સેક્રેટરી હતાં. ત્યાર પછી—એટલે કે આજથી બરાબર ૨૦ વર્ષ પહેલાં ૧૯૨૬ના જૂનમાં 'વીમેન્સ સફરેજ એલાયન્સ'ની પેરિસમાં બરાએલી દશમી આંતરરાષ્ટ્રિય કોંગ્રેસમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપવાનું શુરોષ અપેલાં. ત્યાંથી પાછા ફર્યા બાદ પોતાનું સમય જીવન ફેર સેવામાં વ્યતિત કરવાનો તેમણે નિર્ણય કર્યો.

ચેંગલપુર ડીરટ્રોક્ટ બોર્ડમાં સભ્ય તરીકે તેમ જ મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની સેનેટમાં તેમની ચુંટણી થઇ. પ્રાંતના હરેક સ્ત્રી-વિષયકે કાર્યમાં તેઓ એકરસ થયાં, તેમ જ જુદાં

જીવ સામાજિક સુધારા વિષે પોતાથી બનવું
 બધું કરી છૂટ્યાં. તે પછી રાજ યાચ છે દાંડી
 કુચનું પ્રકરણ : વેદારણ્યમ સુકામે ગીદાનો
 કાયદો તોડીને તેમણે સત્યાગ્રહ આદર્યો. એમની
 ધરપકડ થઈ : એમને કેદ કરવામાં આવ્યાં.
 ગાંધી-ધરવીન સંધી થઈ, ને તેઓ છૂટ્યાં.
 ૧૯૩૨માં ગાંધીજીએ લંડનથી આવીને ફરીવાર
 સત્યાગ્રહની ચળવળ આરંભી, ત્યારે, ફરી
 એકવાર તેઓ જેલ-નિવાસી થયાં. મુક્તિ
 પામ્યા પછી તેઓ તામીલનાડ પ્રાંતિય કોંગ્રેસ
 કમિટીના સેક્રેટરી તરીકે ચુંટાયાં. ૧૧ વર્ષ
 પૂર્વે મદ્રાસના અખિલ હિંદ સ્વદેશી પ્રદર્શનના
 સેક્રેટરી તરીકે તેમણે કાર્ય કરેલું. ૧૯૩૬માં
 મેટીનાડના કરાઈકુડીમાં ટામીલનાડ પ્રાંતિય
 કોન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયાં. એ જ
 સાલમાં મદ્રાસ શહેર તરફથી મદ્રાસ ધારા-
 સભાના નાયબ વક્તા તરીકે ચુંટાયાં. યુદ્ધ શરૂ
 થયું ને ફરી એકવાર તેઓ જેલવાસી થયાં.
 ૧૯૪૨ની ચળવળમાં પણ તેમને જેલમાં
 બંધ પડેલું.

નવમી ઓગસ્ટનાં ક્રાંતિકારી

શ્રીમતી

રામસ્વરૂપ દેવી

આ રીતે તેમણે દેશને ખાતર આપેલા
 ભોગ વડે આજની પ્રધાન તરીકેની તેમને
 મળેલી પદવીના તેઓ વ્યાજબી અધિકારી
 હોય છે; તેઓ મળેલી પદવીને પ્રશંસાનીય
 કાર્યશક્તિથી દીપાવશે એમાં કોઈ શંકાને સ્થાન
 નથી. જોકે તેઓ આંધ્ર-મહિલા છે, તો પણ
 તામીલનાડ પ્રાંતિય કોંગ્રેસની વ્યવસ્થામાં
 એકરસ થઈ ગયાં છે; અને અજની હરકોઈ
 વ્યક્તિનું અને તેટલું બહુકરવા માટે જરૂરી
 યોગ્ય ગુણનાશક્તિ, સુક્તિ, તેમ જ શક્તિ
 તેઓ ધરાવે છે. રક્ષમણીદેવીની પ્રધાન તરીકેની
 ચુંટણી નિશંકપણે પ્રાંતના આજના રાજકીય
 ઇતિહાસનું સિમાચિહ્ન બની રહે છે; પરંતુ
 તે બધાનો આધાર-સ્થંભ તો તેઓ શું કરે
 છે તે પર છે.

નં. ૫. રાજ્ય

૧૯૪૨ની ક્રાંતિમાં સૌથી મોખરે રહેના-
 રામાં બાલીઆ પછી કદાચ બીજો નંબરે સરાન
 જીવો આવે છે. એ વખતે તે પ્રાંતમાં સૌથી
 અને અજોડ આત્મભોગના જે અનેક બનાવો
 અણુનોંધાપેલા રહ્યા છે, તેમાંનો એક કીરસો
 સરાનની અમતોર જાગીરનાં ૫૪ વર્ષનાં માલીક
 શ્રીમતી રામસ્વરૂપદેવીની આસપાસ ઘુંટાયેલો છે.

રામસ્વરૂપદેવીનો જન્મ બાગલપુરના એક
 મથકુર જમીનદાર કુટુંબમાં થયેલો. તેઓ રવ.
 દરમાધવપ્રસાદનાં વિધવા હતાં. રામસ્વરૂપદેવીએ
 આશરે ૧૩ વર્ષ પર કોંગ્રેસ ચળવળમાં સંપૂર્ણ
 પણે સુગ્રમ્યું હતું; પરંતુ તેઓ પોતાની જાતને
 પ્રસિદ્ધિમાં લાવતાં નહોતાં. ૧૯૪૨માં ત્યારે
 ક્રાંતિનો દાવાનળ બબૂકી જાણ્યો ત્યારે ધર
 બંદાર કુદી પડી, બીદારી મહિલાઓના લગાયક
 ખમીરનો પરચો આપનારમાં તેઓ મોખરે

હતાં. હાથમાં ઝંડો રાખી ૧૫થી ૨૦ હજારના ટોળાં સાથે તેમણે મરહોસર ચાણા પર ત્રણ આક્રમણો કર્યા હતાં. ત્રીજે દિવસે ટોળું બ્રિટિશ સૈનિકો વચ્ચે ધુસી ગયું હતું, જેના પરિણામે ગમખવાર મરહોસર ગોળાબાર કીસો જનવા પામ્યો હતો. ઝડપી ગોળાઓ છોડતી મશીનગતોએ ગોળાઓ વરસાવવા માંડી અને ગમરાયેલા ટોળાએ નાસભાગ કરી. પોતાના સાથીઓ પશુ નીસી છુટ્યા હતાં અને ચારે બાજુ ઉડતી ગોળાઓથી માથુસો નીચે પડતા હતા, તે વખતે રામસ્વરૂપદેવી હોયમાં ત્રિરંગી ખંજન પકડી બ્રિટિશ ટુકડીની સમક્ષ અણુનમ ઉર્મો રહ્યાં હતાં. ગોળાબાર બંધ થતાં તેમણે પોતાના મંજુલ સ્વરે ટોળાને ફરી એક જ થઇ ખરા સત્યાગ્રહીની પેઠે ગોળાબારનો સામનો કરવાની હાકલ કરી હતી.

બધા નાસભાગ કરતા હતા તે વખતે આવી અળેડ હિંમત ખતાવનાર આ મહિલાની હિંમત પ્રત્યે માન ખાતર કે ગમે તે કારણે બ્રીટીશ કમાન્ડરે તેમને ૨૫૫ ન કર્યો, પરંતુ હવે મી કલમ હેઠળના શંસિકોને મરહોસર ચાણા પરના હુમલા વખતે મુમ્તઝનગરની બ્રીટીશ ટુકડી આગળ તેમણે જે અળેડ હિંમત દાખવી હતી તેની ખબર પડતાં જ સરકારે અમનોર જાગીરને પાલ્કપાલક કોર્ટના રક્ષણથી મુક્ત કરી અને તે હુપરથી પોલીસ અને મીલીટરીએ સરકારના એ પગલાં પરથી સૂચન મેળવી લીધું અને જાગીરની મિલકતની હુટ ચલાવી. અમનોરનાં કુટુંબનાં સ્ત્રી પુરો અને બાળકોના શરીર ઉપરનાં વસ્ત્રો સિવાય તમામ મિલકત હુટી લીધી. જે ન લેવાયે એવું હતું તે સળગાવી દીધું અને તે એટલે સુધી કે જ્યારે આ હુટારા પાછલ ગયા ત્યારે એ ત્રણ લાખની માલમતા ધરાવતા આ જાગીરદારના મકાનમાં એક ટમલર પશુ રહેવા પામ્યું નહોતું. રામસ્વરૂપદેવી સામે વોરંટ કાઢવામાં આવ્યું હતું. આ વાતની ખબર પડતાં બોમ-બીતર ન જતાં ૧૫ દિવસ સુધી કામ કરી

રામસ્વરૂપદેવી હિંમતથી સરાન છલાના મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ ધરપકડ માટે હાજર થયાં હતાં. રામ-સ્વરૂપ દેવીને આમ આશરો મળ્યો. પણ તેમના કુટુંબીઓને માટે તો એક ગામથી બીજા ગામ બટકવાનો અને પોતાના બેકુતો કે ગરીબ મિત્રોની દયા પર જીવનની એક જ માત્ર માર્ગ રહ્યો.

બ્રીટીશ અદાલતમાં રામસ્વરૂપદેવી પર ચાણા પર હુમલો કરવાનો અને બ્રિટિશ સૈનિકોનાં ખૂન કરવાનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો. પહેલા આરોપનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો અને એ માટે બારેમાં બારે સજા કરવાનું જણાવ્યું; પરંતુ બીજા આરોપનો ઇન્કાર કરતાં મહાત્માજીના અનુયાયી તરીકે તે આરોપ પોતાને અણુજાતો જણાવ્યો હતો. પહેલા આરોપ માટે તેમને બે વર્ષ કેદની સજા થઈ જ્યારે બીજા આરોપ સત્તાવાળાઓ સામે થઈ શક્યા નહિ.

મરહોસર ચાણા પર હુમલો થઈ જવાની રામસ્વરૂપદેવીની બહાદુરી એ ક્રાંતિના અવેશમાં કાંઈ એકાએક લેવાયેલું પગલું નહોતું. શોષાનો જુરસો અને પોતાના પગલાના પરિણામનો પૂરો ખ્યાલ કરીને, શાંત ગ્રજાત્રી પૂર્વક તેમણે તે પગલું લીધું હતું અને તે કારણે જ તેમને જે બારે બોટ સજા કરવી પડી છે તેનો તેમને શોક થતો નથી.

શ્રી. રામસ્વરૂપદેવીની રાજકીય કેળવણીની ખરેખરી શરૂઆત ૧૧ વર્ષની વયે થયેલી. તે સમયે તેમનું ક્ષત્ર અમનોર જાગીરમાં ૧૯ વર્ષના જાગીરદાર હરમાધવપ્રસાદ સાથે થયેલું. તે વખતે છોકરીઓને શાળાનું શિક્ષણ આપવાનું પ્રચલિત નહોતું. રામસ્વરૂપદેવીએ તેમના પિતાને ત્યાં દિંદી, ઉર્ફુ અને સંસ્કૃતનું શિક્ષક ગાન મેળવ્યું હતું અને તેમના સુધરેલ અને સુશિક્ષિત પતિએ તેમને સામાન્ય અંગ્રેજી શીખવ્યું હતું. ૧૯૩૦માં બ્રિટિશ સરકારના દમનચક્રો હેઠળ જમીનદાર હરમાધવપ્રસાદને દબારી બાગ જેલમાં પુરવામાં આવ્યા. રામસ્વરૂપદેવીએ તે (અનુસંધાન પૃ. ૬૯૪-૬૯૫)

નિઝામ રાજ્યના ગામડાંમાં પોલીસે કરેલા

હૈદરાબાદ રાજ્યના ગામોમાં પોલીસે કરેલા

અમાનુષી જુદામોતી જાણુ દરેક દિવસ પર મને અચાનક જ થઈ અને હું ચોંટા ઉઠી. અત્યાચારોના પ્રકાર અનેક હતા. મહિલાઓ પરના બળાત્કારના પણ એમાં અનેક ફિરસાઓ હતા. રાજ્યના જૂદા જૂદા જિલ્લાઓમાં બનેલા આ બનાવો વચ્ચે, ઉપર ઉપરથી એમનો સંબંધ ઓઠો જ જણાય છે, પરંતુ એક જ સરે પરીવાયલા હોય એવા આ બનાવોની સૂચકતા હું અવગણી શકું નહીં. એમાં સ્ત્રી-સન્માનનો એક મહા પ્રશ્ન સમાયેલો છે. કાંઈને કાંઈ નજીવ કારણસર પણ હૈદરાબાદ રાજ્યના અમલદારો અને આમવાસીઓ વચ્ચે અચડા-મણુ થાય ત્યારે સખ તરીકે માનવની કંપનામાં આવી ન શકે એટલા વધુમાં વધુ અપમાન અને અવહેલનાનનક અત્યાચારો સ્ત્રીઓએ જ ખંભવા, એવી પ્રણાલિકા હૈદરાબાદ રાજ્યપત્રી મહિલાઓ સ્થાપિત કરવા દેશે? હૈદરાબાદના તાજેતરના બનાવો આ મહત્વનો પ્રશ્ન ઉમેા કરે છે.

બનાવો બન્યા ત્યારે હું તો રાજ્યની બહાર હતી. આથી હૈદરાબાદના બનાવોના સંબંધમાં જુદી જુદી જવાબદાર સંસ્થાઓએ જે નિવેદનો અને હેવાલો બહાર પાડ્યા હતા એનો મેં કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો. આ હેવાલોનો પ્રતિકાર કરતી સરકારી ચાલીનો પણ મેં એવી જ કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો. આ પંજી જાતી તપાસ કરી સ્વતંત્ર નિર્ણય પર આવવા મેં આ અઠવાડિયે બિદર જિલ્લાના ડોહીર તાલુકાનાં મહરેડીપદ્મી ગામનો અને નાલગોંડા જિલ્લાના જનગાંવ તાલુકાના અકનુર ગામનો પ્રવાસ કર્યો. આ ગામમાં મેં જાતિ તપાસ કરી. સહીવાળાં સંખ્યાબંધ નિવેદનો લીધાં. આ બે ગામોમાં ગુન્નરેણુ અત્યાચારો સંબંધમાં મેં જે આશ્વેષો કયો છે એની સંપૂર્ણ જવાબદારી ચારી છે.

મહિલાઓ ઉપર

અત્યાચાર

લેખિકા

કે. પદ્મજ નાયક

*

આ બે ગામો ઉપરાંત કોઠેલાં, ચંદનપદ્મી અને મોટાકુર નામના ગામોમાં પણ એવા જ અત્યાચારો ગુજ્યાં હોવાના સમાચાર મને મળ્યા હતા, પરંતુ મારી તથીઅત ખરાબ હોવાને કારણે હું એ ગામોની મુલાકાત લઈ ન શકી એ માટે બેદયાય છે. પોલીસોના ત્રાસની વિખેતો તથા નામો આપતી સંખ્યાબંધ ફરિયાદો મને એ ગામોમાંથી મળી છે. એમાં કારણેલા આશ્વેષો ખરા નથી એમ માનવાને મને કશું જ કારણ નથી, પરંતુ એ વિષે મેં જ્વલત તપાસ કરેલી નથી, એટલે એ જુદામોતી અત્રે ઉદ્દેશ્ય કરવાની જવાબદારી હું લેતી નથી.

અકનુરમાં, મહરેડીપદ્મીમાં અને જ્યાં જ્યાં જુદામો અચરાયા છે એ જ્યાં ગામોમાં એક જ પદ્ધતિથી કામ લેવાયું હોય એમ જણાય છે. સ્થાનિક અમલદારોએ લોકોને સતાવવા, પોતાની અમથીદ સત્તાનું પ્રદર્શન કરવા અને કમનસીબ આમવાસીઓને હેરાન પરેશાન કરવા રોજન્દા બચ્ચદાર સાથે સંકળાયેલી નજીવી બાજતોને કારણરૂપ બનાવી છે. સંકેટોની માત્રા આખરે શિખરે પહોંચી અને પદ્ધતિન બની ગયેલા માનવજંતુઓથી પણ સહન ન થઈ શકે એવી બની ગઈ અને આમવાસીઓ સામા યુદ્ધ બસ, પોલીસના બે-લગામ જુદામો માટે બહાનું મળી ગયું. જુદામો વરસતા અને ગામ-શરમાં એવો ત્રાસ ફેલાઈ જતો, કે આ ગામમાં પોતાનાં જીવનસર્વસ્વને પણ છોડીને પોલીસથી બને એટલા દૂર ભાગી જવું, એ જ માત્ર એક ધ્વજા આમવાસીઓના દિલમાં રહેતી.

કોઇ એવી રાગનો મહા 'અયાનક ઉપદ્રવ' ફેલાય અને લોકોમાં અભરાટ ફેલાય એવો ગભરાટ મેં અકતુર અને માછરેડીપક્ષી ગામોમાં જોયો. જે શરમ અને અવહેલના સહન કરવા પડ્યા છે અને ભાવિમાં કોણ જાણે હજીય શું શું મધુ' હશે એની ખબર ન હોવાને કારણે સ્ત્રી પુરુષો હતાશ ખતી ગયેલાં જણાતાં હતાં. અન્યાય સામે ફરિયાદ કરવાની હિંમત કરવાને કારણે આ જાનને ગામના લોકોને એટલો અમા તુપી ત્રાસ સહન કરવો પડ્યો છે કે, વળી પાછું બીજું ત્રાસ-રાજ્ય આવી પડશે એવા ભયે સરસ પ્રજાને જાણ્યું અજાણ્યું પણ તેઓ આંચકા ખાતાં હતાં. આખરે મેં ખાતરી આપી કે, મારી આગળ નિવેદન કરવાથી એક પણ સ્ત્રી કે પુરુષને જરા નેટલી પણ સતામણી નહિ થાય એની જવાબદારી હું લઉં છું, ત્યારે જ એમનું મન હેઠું મેં.

અકતુર ગામમાં લોકોએ જે નિવેદનો કર્યાં હતાં એ બધાની મેં આખાં ગામસોજની અને મેં પોલીસ સિપાઈઓની હાજરીમાં નોંધ લીધી હતી. આ નિવેદનમાં વિગતો ભારોભાર ભરી છે. પોલીસ સામે લગભગ દરેક પ્રકારના ત્રાસનાં, જુદમના, સતામણીના, ચોરીના પૈસા કઠાવવાના, અનાજ ફરજઆત લઈ લેવાના અને સૌથી વધુ ગંભીર ગાંધિપ્રદાનથી માંડીને મહિલાઓ પરના બળાટકાર સુધીના અત્યાચારો વિષેના આક્ષેપો કરાયા છે. એ જાને ગામોમાં મહિલાઓએ મારી સમક્ષ જે નિવેદનો કર્યાં હતાં એની નોંધ મેં ખાનગીમાં લીધી હતી. એમના ધરના પુરુષો પણ એ વખતે હાજર ન હતા.

માછરેડીપક્ષીમાં ઝગડો અનાજની લેવણા બાકી રહેલા જથ્થામાંથી ઉભો થયો હતો. ગામમાંના ઘણા પુરુષો ઘેર નહોતા, છતાં તહેસીલદારે મામનું બધું જ અનાજ જપ્ત કરી લેવાનો હુકમ કાઢ્યો અને આ હુકમના અનુસરણમાં પોલીસ લોકોના ઘરમાં ઘુસી અને

તમામ અનાજ જપ્ત કરી લીધું. એક મુસલમાનના ઘરને પણ બાકી રહેવા દીધું નહીં. એ ઘરમાં મેં અરક્ષિત મુસ્લીમ મહિલાઓ હતી. એમાં એક મુવાવડી હતી. પરદાને લગતા નિયમોનો ભંગ કરીને, એ મહિલાઓના વિરોધની અવગણના કરી, પોલીસ ઘરમાં ઘુસી ગયા. પોલીસે એ જ રાતે આખા ગામનો સંપૂર્ણ કબજો લીધો. એ દિવસે એક મુસલમાનનો ઘેર લગ્ન હતાં. મધરાતને સુમારે પોલીસ એના ઘરમાં ઘુસી ગઈ અને પરોણા એને માર માર્યો પછી ધરપકડની ધરપકડ કરવા પોલીસ પરદાનથીન બાનુઓના પોકારાની પરવા કર્યા વિના જનાનામાં ઘુસી ગઈ હતી.

માછરેડીપક્ષીમાં ધાકધમકી અને મારફાનના બનાવોની સાંખી પરંપરા ગામસોજ અને મહેસુલ અધિકારીઓ વચ્ચેની અધ્યામણમાં અનિવાર્ય રીતે પરિણમી હોઈ તહેસીલદાર પર હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો. આને લીધે અધિકારી વર્ગની પ્રતિષ્ઠાને એટલી બધી ગંભીર હાનિ થઈ અને સુધારત અને સુધૈર્ય વચ્ચેના સમયમાં કોઈ ધરપકડો થઈ શકે નહિ કે ધરની ઝડતીઓ લઈ સકાય નહિ એવા અનાદિકાળથી જગતભરમાં પ્રવર્તતા કાયદાનો ભંગ કરવા માટે એને પુરતું કારણ ગણી લેવામાં આવ્યું. હૈદાબાદમાં પણ આવો કાયદો ધારાપોથી ઉપર તો અસ્તિત્વ ધરાવે છે (અસહિષ્ણો દો. પ્રો. કાઝી કલમ ૯૭) પરંતુ તહેસીલદારના ઔરવની તુલનામાં કાયદાનું શું ગોરવ હોઈ શકે ?

તહેસીલદાર, જે તેના પર હુમલો થયો પછી નાસી ગયો હતો, તે બિદરના તાલુકદાર અને ટ્રેયુડી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તેમજ એક પોલીસ ટુકડી સાથે મધરાતે પાછો આગ્યો અને મધરાત તથા સુધૈર્ય વચ્ચેના સમયમાં માછરેડીપક્ષીના નાનકડાં ગામમાં ગેરકાયદેપણાનું એવું જંગલી રક્તપાત નિહાળ્યું જે દિવસના પ્રથમ રાજ્યને માટે પણ અજોડ જ હતું. રાત

દરમ્યાન તાલુકદાર તહેસીલદાર અને ડી. એસ. પી. પોતાની સાથે પોલીસ સિપાઇઓને લઈને ગામડાંની અંધારી ઉત્તરે શેરીઓમાં નીકળી પડ્યા અને ઘેરઘેર જઈને સુતેલા માણસોને જગાડી જગાડીને મારપીટ, ધરપકડો અને સ્ત્રીઓની સતામણી કરવા લાગ્યા.

બાળે જ કોઈ ઘર એવું હશે જેમાં પોલીસ સિપાઇઓ ધુસ્યા નહિ હોય અને જેમાંથી પુરોને લઈ નહિ ગયા હોય. આ રીતે રક્ષણહીન દશામાં મુકાઇ ગયેલી સ્ત્રીઓને દરેક પ્રકારની હલકટ સતામણીનો બોગ બનાવવામાં આવી હતી. નિરાધાર સ્ત્રીઓ પર આવી સતામણી ગુન્જરવાનું સત્તાના કેશી મદમ્બત થયેલા માણસો માટે જ શક્ય હોય છે.

સ્ત્રીઓને કશી ન શકાય તેવી મંદામાં ગંદી ભાષામાં ગાળો બાંડવામાં આવી હતી. મારપીટ કરીને તેમનાં ઘરેણાં છીનવી નેવામાં આવ્યા હતાં અને તેમના પર મર્યાદાહીન રીતે હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો. અને કેટલીક સ્ત્રીઓ પર તો બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. ૧૦ વર્ષ કરતાં વધારે ઉંમરની એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને તેની હાજરીમાં નિર્દયરીતે ક્રૂરકારવામાં આવતાં તેના પોતાના ત્રણ પુત્રને બંધાવવા માટે મથવાની હિંમત કરવાના ધોર અપરાધ બદલ માર મારીને જમીન પર પટ્ટી પાડવામાં આવી હતી. તેની ચીસો તેના ઘર બહારના બધા માણસોએ સાંભળી હતી. એટલે તાલુકદાર અને ડી. સી. પી. નેઓ ત્યાં જ હતા, તેમણે પણ એ ચીસો ન સાંભળી હોય એ મનમાં ઉતરી શકે તેવી વાત નથી; અને તેઓ જે મકાનો પાસેથી પસાર થયા તે ઘરોમાંથી સ્ત્રીઓની મદદ માટે પડતી ચીસો તેમણે સાંભળી ન હોય એ પણ શુદ્ધિઅમ્ય નથી.

મારી પાસે જે નિવેદનો છે તે કાયદો અને વ્યવસ્થાના રક્ષણદારોનું એવું તાદ્ય

બયંકર ચિત્ર આંશિમે છે જેમાં તેઓ ધોર રાત્રિએ દુભાંગી ગામડાંની શેરીઓમાં ચઢને કૂચ કરી રહ્યા હતા અને તેમની પાછળ જે માણસોને માર મારીને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યા હતા, તેમને તેમના રૂમાલોથી બાંધીને અમલદારોની પાછળ સરખસરપે ધસવામાં આવતા હતા; અને આ 'સરખસ' જે ઘરો પાસેથી પસાર થતું તે ઘરોમાંથી અંધકારમાં સતામણી અને બળાત્કારનો બોગ બની રહેલી નિર્દોષ અબળાની મદદ માટેની દયાગ્રનક ચીસો સંભળાતી હતી.

આ બધું મધરાતથી વહેલા પ્રભાત સુધી ચાલતું અને ત્યારે તહેસીલદારના ધવાયેલ ગોરવનો બદલો વાળવાનું કાર્ય પાર પાડીને અને ગામ ભોંટાના હેઠામાં વિધાયક બય પ્રેરીને મજરેડપક્ષી ગામડામાં કાયદો અને વ્યવસ્થાની પૂત: રચાવના કરી દીધી હોવાના સંતોષ સાથે તાલુકદાર અને ડી. સી. પી. વિદાય થઈ ગયા.

પરંતુ દુઃખી ગામડાંને માટે હજી વધારે વીતરો બાકી હતાં. જે પુરોને ગીરફતાર કરવામાં આવ્યા હતા તેમના ધણીને પોલીસ અટકાયતમાં લઈ ગયા અને જેમને પછીથી છોડી મુક્યા હતા તેમના પર સતત ત્રાસ ગુન્જરવામાં આવ્યો હતો. એ બદલો પર ખૂબ જંગલી રીતે બળાત્કાર કરવામાં હતો, તેમની નાની બહેનની ઉંમર તો માંડ સોળ વર્ષ દશે. તે બેઠોય હાલનમાં પડી હતી અને તેના પતિને તેની મદદ જતો માર મારીને અને ગોળાથી દાર કરી નાખવાની ધમકી આપીને અટકાવવામાં આવ્યો હતો.

આ એ બહેનો વળતે દિવસે શરમ અને શ્રાસથી પડેલાના બિદકાની ગામમાં પોતાના ભાઈને ઘેર નાસી મળે હતી. ત્યાંથી તેમની ધરપકડ કરવામાં આવી અને તેમના પતિઓ, ભાઈ અને માતા સાથે દલુર ખાતેના પોલીસ

થાણામાં તેમને લઈ ગયા ત્યાં તેમને અટકાવતમાં રાખી મર્યાદાની રીતે હેરાન કરવામાં આવ્યાં અને અતિ પોલીસ તેમની પાસેથી રૂ. ૩૦૦ કંઠાવવામાં સફળ થઈ. એક વૃદ્ધ વેપારી અને તેની પત્ની જેની આખી જીંદગીની કમાઈરૂપે તેમણે સાચવી રાખેલું સોનું તેમની પાસેથી છીનવી લેવામાં આવ્યું હતું અને તેની તેમણે કરેલી ફરિયાદ બદલ તેમને કંડવા પથ્થાપાપ કરવામાં આવ્યો હતો. મારી પાસેની વિગતોથી આ વીતક કથાઓ હું અનંત રીતે કહી જઈ શકું તેમ છું, પણ કરવું જરૂરી નથી. અકતુરમાં અનેલા હુટકાટના બનાવો તો વધુ આશ્ચર્યજનક છે. આ ગામનાં ધનગરો, કલાસો, શાહુકારો અને વણુકરો છે. તેમને કેવા બેશરમ રીતે હુટવામાં આવ્યા અને હેરાન કરવામાં આવ્યા હતા તે અંગે નિવેદનો કર્યાં છે. આ બધા બનાવોની બહીષ્કારી તો એ છે કે, ધીરિયાલ ગામનાં એક પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટરે ગામના એક માણસના ઘરમાં એકેલી ચોરીની તપાસ કરવામાંથી આ બધું બનાવો પામ્યું હતું.

આ સબ ઇન્સ્પેક્ટરે પોતાની તપાસમાં નિષ્ફળ જવાથી છેવટે એક યુવાન ખેડૂત કન્યા પર ચોરીનો આરોપ મુક્યો અને પછી તો અટકળ કરવી મુશ્કેલ નથી એવા કારણોસર તેણે એ કન્યાને પોતાના કબજામાં લેવા માટે એવી તો ત્રાસ અને કુરતાવતોની કે એ માણસ ગામમાંથી જીવતો છટકી જવા પામ્યો એ જ આશ્ચર્યજનક છે. એક ૧૮ વર્ષના યુવાન પર એવો તો ત્રાસ ગુજરવામાં આવ્યો હતો કે, એની પાસે નાઝીઓની ત્રાસ છાવણીઓ પણ હીણી લાગે ! આ યુવાનના ભાઈ અને પિતા હજી જેલમાં છે અને આ બધો ત્રાસ નિહાળીને તેની વૃદ્ધ માતા અર્ધપાગલ થઈ ગઈ છે.

ગામના માણસોને દયાહિન રીતે એવા તો મારવામાં આવ્યા હતા કે છેવટે આત્મરક્ષણને

માટે ગામજનોએ સબ ઇન્સ્પેક્ટર પર હુમલો કર્યો હતો. ત્યાર પછી નાલગોન્ડા અને જનગાંવમાંથી પોલીસના દોઝા ગામ ઉપર ઉતરી પડ્યાં અને તેમણે ગામજનો પર બેકાશુ ત્રાસનું તાંડવ રમ્યું. ગામમાં જે કાંઈ હાથમાં આવ્યું તેને સબ ઇન્સ્પેક્ટર પર હુમલો કરવાના આરોપસર પકડવામાં આવ્યો.

ગામના લગભગ બધા પુરોને પકડી લીધા બાદ, પોલીસના માણસો હુટથી શેરીઓમાં ફરવા લાગ્યા. તેમણે દારૂની કુકતો છુંડી, ગામના અનાંજના જથ્થા પર હાથ માર્યો અને રક્ષણ વિનાની સ્ત્રીઓની લાજ છુંડી. પોલીસ કોન્સ્ટેબલોએ ઘરોમાં પ્રવેશ કરીને સ્ત્રીઓ પર અત્યાચાર ગુમથી અને એ રીતે સ્ત્રીઓ પર ધોર શરમનો બાર મૂકીને તેઓ ગામ છોડી ગયા. એક યુવાન કન્યા પર તેના દીયરને ધરનાં થાંભલા સાથે બાંધીને, અત્યાચાર ગુજરવામાં આવ્યો હતો. એક બાળક પારણામાં કુષ માટે રડતું હતું, ત્યારે તેની માતા પર અત્યાચાર ગુજરવામાં આવ્યો હતો. એક ગર્ભવતી સ્ત્રીને એવી તો મારવામાં આવી હતી કે ત્રણ દિવસ સુધી તેની પીડા તેને મટી નહોતી.

અકતુર ગામમાં આ રીતે પોલીસના ત્રાસ અને અત્યાચારથી પીડાએલી સ્ત્રીઓમાં ખોરતો, કલાસો, વણીક સ્ત્રીઓ, રેડી અને હરિજન મહિલાઓનો સમાવેશ થાય છે. પરદાનશિન લિંગાયત બાનુઓ પણ પોલીસના પંજામાંથી છટકવા પામી નહોતી.

અકતુર અને મછરેડીપલ્લી ગામોની કુખી સ્ત્રીઓએ જે શરમ સહન કરી હતી અને તેમને પાછળથી જે રીતે વધુ અપમાનીત કરવામાં આવી, તે સામે વધુમાં વધુ પોકાર પાડતાં હું એક સ્ત્રી તરીકે રહી શકતો નથી હું વિરોધ કરવા માગું છું. અને હૈદરાબાદમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી બધી મહિલા સંસ્થાઓ કે જેમનો દાવો સ્ત્રી હિતોનું રક્ષણ કરવાનો છે તે

સૌને, આ બનાવો અંગે રાજ્ય તરફથી હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસ સામે વિરોધ દર્શાવવા મારી સાથે સૂર પુરાવવાની હું વિનંતિ કરું છું. માછરેડીપક્ષી ગામમાં એક સુબેદારે તપાસ હાથ ધરી હતી, બ્યારે અકતુરમાં એક એવા પોલીસ અધિકારીને તપાસતું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું કે તેના હાથ નીચેના નોકરો જ ગુનેગારો હતા. અકતુરની સ્ત્રીઓ, પોલીસ તપાસ દરમિયાન તેમના પર જે વધુ ત્રાસ ગુન્નરવામાં આવ્યો હતો તે બધું યાદ કરીને અશ્રુભીની આંખે મારા પગે પડી હતી.

માછરેડીપક્ષીની સ્ત્રીઓની પણ આગતની જ ફરિયાદો હતી. તપાસ દરમિયાન સ્ત્રીઓને એવા શરમગ્નકે અને હીણપ બધી પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા કે, કેટલીક સ્ત્રીઓને તો અમુક બનેલા બનાવોના ઇન્કાર કરવાની પણ ફરજ પડી હતી. અકતુરમાં કેટલીક સ્ત્રીઓને બર્થંકર ધાકધમકી આપીને તેમના પર અત્યાચાર કરવામાં નથી આવ્યો એવા નિવેદનો પર તેમની સહીઓ લેવામાં આવી હતી.

હેડાબાદમાં સંખ્યાબંધ સ્ત્રીસંસ્થાઓ છે. અકતુર, માછરેડીપક્ષી, કોઠરલા, ચંદનપક્ષી અને મોટાકોટુર ગામોની સ્ત્રીઓ પર ગુન્નરવામાં આવેલા ત્રાસ અને અત્યાચારોની બહેર તપાસ કરવાની માગણી કરવા માટે આ બધી સ્ત્રીસંસ્થાઓએ સંગઠિત બનવાની ટવે જરૂર છે. વિશેષમાં, રાજ્ય પાસે એવી માંગણી કરવી જરૂરી છે કે, સ્ત્રીઓના રરમાનતેલગતી બાબતો અંગે તપાસ કરવા માટે નીમણામાં આવેલાં પંચાયત સ્ત્રી-પ્રતિનિધિઓને સ્થાન મળતું જોઈએ. આવી નાણુક બાબત વિષે તપાસ કરવાનું કામ જે અમલદારોને સુમન કરવામાં આવ્યું હોય તેમનાં માનસ જો અકતુર અને માછરેડીપક્ષીમાં તેમજ ને ગંદા અને હીણા પ્રશ્નો પૂછ્યા એવા હલકા હોય તો એાજ પગારદાર અને અસાન પોલીસ ઇન્સ્ટેબલો સ્ત્રીઓ પ્રત્યે આવો જંગલી વતોવ ગ્રામે તેમાં અમળ્યંથી નથી.

અમેરિકન યુવતીઓમાં પ્રસરેલી ચારિત્ર-હીનતા

અવિવાહિત અમેરિકન યુવતીઓ સમક્ષ નીતિ અંગેનું કશું નિશ્ચિત ધોરણ નહિ હોઈને પુરુષો સાથે તેઓ અમર્યાદ છૂટ લે છે તેને પરિણામે લગ્ન થતા પહેલાં બધે થઈ ચૂકી હોય તેવી યુવતીઓની સંખ્યામાં ઉત્તરોત્તર વધારો થતો જાય છે. આ પરિસ્થિતિ એટલી હદે વણસી છે કે, અમેરિકન માનસશાસ્ત્રીઓ અને સમાજના સંરક્ષકો ખરેખર સચિત થવા માંડ્યા છે. અમેરિકન સ્ત્રીઓની પવિત્રતા કેટલી બધી ત્વરાથી અધોગતિ પામી રહી છે તેના કેટલાક ઉદાહરણ આપીએ. એલ. એમ. ટેરમેને પોતાના એક ગ્રંથમાં આપેલા છે; તે મુજબ, સન ૧૯૧૨ પહેલાં લગ્ન કરનારી સ્ત્રીઓમાં લગ્ન પહેલાં પોતાનાં કોમાર્ગનો બંધ કરી ચૂકેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૨ ટકા જેટલી હતી; પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન અને તે પછીના તાત્કાલિક સમયમાં એવી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૨૬ ટકા હતી; સન ૧૯૨૨ અને ૧૯૩૨ વચ્ચે તેની સંખ્યા ૩૦ ટકા જેટલી હતી; બ્યારે સન ૧૯૩૨ અને ૧૯૩૭ વચ્ચે તેઓની સંખ્યા ૬૮ ટકા જેટલી થઈ હતી. બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન, ૨૫ ટકા જેટલી ગેરકાયદેસર સંતતિ જન્મી હતી, તેમજ મર્જપાતના કારસાઓ પણ વધી ગયા હતા. આમાં સંકેતવાચકી ઘણીખરી સ્ત્રીઓ હજી યૌવનના ઉંમરમાં જ પ્રવેશી હતી એમ કહીએ તો ચોક્કે. બધી જ અમેરિકન સ્ત્રીઓની શિયળની બાવના શિથિલ હશે એમ ન કહી શકાય. કેટલીક વાર એમ બને છે કે, પુરુષ સાથેના સંબંધમાં કયાં સુધી જઈને અટકી જતું તેની કશી ચતાગમ અમુક છોકરીઓને નથી પડતી. કે. એલા સ્વીકેન્સ ટૂંક સમય પર પેન્સિલ્વેનિયા સંસ્થાનની મહિલાશાળાઓની વિદ્યાર્થીનીઓ તરફથી જાતિય સંબંધો અંગે થતી પૂછપરછના

જવાબો આપવા મહિલાશાળાઓની સુલાકાને ગયા હતાં. બહુધા તેમને એવા સવાલો પૂછવામાં આવતા કે, પુરુષ-મારી સાથે લાડની મસ્તીમાં આગળ વધી જાય ત્યારે મારે શું કરવું? સારી છોકરીએ કેટલેથી અટકવું?

ટૂંક સમય પર ડૉ. એન્ના રટીફન્સ પાસે એક ૨૬ વર્ષની સ્ત્રી આવી હતી. તેનાથી કેટલેક વર્ષો મોટા એક ડૉક્ટર સાથે તેના લગ્ન થવાની તૈયારી હતી. આ બે જાણે હજીવા લાડકોડ સિવાય કશું નહોતું કહ્યું, પરંતુ ઉક્ત યુવતી જ્યારે હાઈસ્કૂલમાં બહુતી હતી ત્યારે હાઈસ્કૂલના એક અગ્રગણ્ય કુસ્તીયાન સાથે તે પ્રેમમાં પડી હતી. કુસ્તીયાને તેનું કોમાર્ગ બધું ક્યું હતું અને તે પછી તે એક બીજી યુવતીને ચાહવા લાગ્યો હતો. પ્રેમમાં નિર્મીત થયેલી યુવતીએ તે પછી તે એક પછી એક સાત પુરુષો સાથે દેહ સંબંધ કર્યો પરંતુ તે ઉલટી વધુ હતાશ ચર્મ. જેને ખરેખર ચાહતી હતી તે ડૉક્ટર સાથે હવે તે પરણવાની તૈયારીમાં હતી, પરંતુ પોતે પતિત છે એમ તેને લાગ્યા કરતું હતું, શારીરિક દૃષ્ટિએ પેસે પતિને સંતોષી શકે એવી કશી આશા તેને નહોતી રહી.

અમેરિકન તરુણીઓની નીતિમત્તાનાં ધોરણોમાં ફરક પડે છે ખરો. દાખલા તરીકે, કેટલાંક વર્ષો પહેલાં આ પ્રશ્નનો અભ્યાસ કરતાં માણસ પડ્યું કે, ડૉક્ટરમાં શિક્ષણ લેતી ૧૨ વિદ્યાર્થીનીઓમાંથી ત્રીજા ભાગની વિદ્યાર્થીનીઓ (જેમના બાપ નાના નાના ધંધાદારીઓ હતા) ડૉક્ટરના દરમ્યાન જ સંબોગને અનુભવ કરી ચૂકી હતી. આ સંખ્યા વ્યવસાયો કરનારાઓની પુત્રીઓના ચોથા ભાગ કરતાં ય ઓછી હતી. ડૉક્ટરમાં જનારી અને ડૉક્ટરમાં નહિ જનારી યુવતીઓની નીતિમત્ત. વચ્ચે બારે તફાવત માણસ પડ્યો છે. ડૉ. આલ્ફ્રેડ સી. કીન્સલી અને તેમના સહકારીઓએ ઇન્ડિયાના યુનિવર્સિટીમાં કરેલું સંશોધન દર્શાવે છે કે ડૉક્ટરમાં જનારી યુવતીઓમાંથી ત્રીજા ભાગની યુવતીઓ લગ્ન થતાં સુધીમાં

લૈંગિક અનુભવ લઈ ચૂકી હતી, જ્યારે ડૉક્ટરમાં નહિ જનારી યુવતીઓમાંથી માત્ર અર્ધા ભાગની યુવતીઓએ જ અનુભવ કર્યો હતો.

પરંતુ ડૉક્ટરમાં જનારી યુવતીઓ પુરો તરફથી થતાં શારીરિક લાડને વધુ પ્રમાણમાં લાભે ચાપ છે. સહેને દસમાંથી નવ છોકરીઓ લગ્ન પહેલાં એક કે બીજે સમયે આવું કરે છે, છતાં છોકરીઓની વાત કરીએ તો આમાં તેમનો વિષયભોગની લાલસા હમેશાં મોટુંદ હોય છે એવું કાંઈ નથી હોતું. પોતાને પ્રેમ કરનાર કોઈ છે એવો પ્રતિજ્ઞાનો ખ્યાલ કેટલોક વાર આને માટે જવાબદાર હોય છે.

આજથી પાંત્રીસ વર્ષ પહેલાંની અમેરિકન સ્ત્રીઓના મુકાબલે હાલની અમેરિકન સ્ત્રીઓની નીતિમત્તા આદર્શ શિથિલ કેમ છે, તેનાં કારણો આપતાં તબીબી વિજ્ઞાનના માનસશાસ્ત્રી મી. ક્લીફર્ડ આર. એડ્મ્સ જણાવે છે કે, સંતતિ-નિયમન અંગેની માહિતીએ અનેક લોકોના મનમાંથી ગભરાંધાનના બળને દૂર કર્યો છે, પ્રવાસે નીકળનારાં માટેની હાવણીઓની સમજને લોધે યુવક યુવતીઓને માવિત્રોની નમ્રમાંથી છટકાવતું સહેલું બન્યું છે, ભતિયશાસ્ત્રમાં ભતિ પર બાર મૂકવામાં આવે છે એથી નીતિ વિષે ચર્ચા અને પ્રયોગો કરવાનું વધુ સહેલું થયું છે, સુખી લગ્નજીવન માટે લૈંગિક દૃષ્ટિએ એકબીજાને બંધબેસતા હોતું આવસ્થક છે એવી માન્યતાથી પ્રેરાઈને અનેક યુવકયુવતીઓ તેનો અગાધિયો પ્રયોગ કરે છે; સ્ત્રીમય, નાટ્ય, પુસ્તકો, નાહરખજારો અને બીજાં સાધનો પણ જાતીય વાનગીઓ પીરસે જાય છે.

ઉપસંહાર કરતાં મી. ક્લીફર્ડ એડ્મ્સ લખે છે કે, 'હું માનું છું કે દરેક છોકરીએ પોતાના, ખંડમાં શાંતિથી બેસીને પોતા માટેનું તત્ત્વજ્ઞ થઈ લેવું જોઈએ. તેમ કરતાં, આ બે વિધાને તે દરખાસ્ત તરીકે સ્વીકારી લે: એક અપરિણીત છોકરીએ પોતાની તંદુરસ્તીને ખાતર સંભાળ કરવાની જરૂર નથી. અને બીજું, પુરુષોમાં માનોતી ચર્ક પડવા માટે પણ કોઈ છોકરીએ આડે માર્ગે જવાની જરૂર નથી.'

(સત્ય હરીકૃતો)

થોડા દિવસ ઉપર હું મોટર બસમાં જતો હતો, ત્યારે નીચેની વાનચીત સંભળવામાં આવી.

‘ કેમ ગિરધરભાઈ, પછી તમારા બાણે જની સમાઈનું શું થયું ? ’

‘ એ તો નક્કી કરી નાખ્યું, જુઓને, મારી બહેન તો કહે, કે કન્યાને નજરે જોઈએ તો ફીક. છાકરો મોટા થયો એટલે તેને પણ ગમતી હોય તો સારું. ’

– મે કહ્યું: ‘ હવે એમાં શું જોતું છે ? તમારી બાબીએ જોઈ છે અને એની માશીની છોકરી છે. ધર સારું છે. કન્યા ચૌદ પંદર વરસની છે, બે ચાર ચોપડી બણેલી છે. એમના ધરની કન્યાઓ આપણા ધર સુધી તો આવે પણ નહિ. આ તો તમારી બાબીએ સીપારસ કરી, ત્યારે, એની મામીએ માન્યું. વળી બાણુમાંએ શું વિશેષ છે ? બપોરો છે ખરો, પૂંછ તમારું ધર કાંઈ ન્ગાતમાં બહુ જાયું. ગણાય નહિ. વળી તમે જોયા પછી કાળાગોરી કરે, અગર જાંબીનીથી કે જાડીપાતળી કહી પસંદ ન કરે, તો તમારી માશીને મરવાનું જ થાય ને ? એટલે એ તો ન જોવામાં નવ ગુણ. દેખતુંય નહિ ને દાઝતુંય નહિ. કરી નાખેા કંકના, ભગવાનનું નામ દધને ’

બહેન કહે: “ પણ મેં સાંભળ્યું છે કે એને હાથે ખોડ છે અને રાતે બરાબર દેખતી નથી; એ ખરું ? ”

મેં કહ્યું: ‘ નારે, જરા ડાહ્યા હાથે ખોડ છે, સૂંછ લોટા ઉચકાય છે અને જમણે હાથ સારો છે એટલે રાંધવામાં તે કામકાજ કરવામાં શી અડચણ પડવાની છે ? રાત્રે જરા થોડું ભોળતી હશે તો આપણે દી છતે કામ કરાવી દેતું. હવે બીજાત્રોજ આડીઅવળા વાત મૂકીને લક્ષ્મી ચાંદસો કરવા આવી છે, ત્યારે મોં ઘોવા ન જશે. ’ આમ બરાબર સમજાવ્યું એટલે થોડકું ખેસી ગયું અને આ પાચમના લક્ષ્મી લીધાં છે. ’

લગ્નની વેદિમાં

બલિદાન

શ્રી. ગદ્દભાઈ કુવ

‘ તમે ઠીક કર્યું. ગરીબનું ધર મંડાવ્યું. બાણી એ છોકરી શામળા તો ખરી. ચૌદ વરસની છે પણ કદ મોટું એટલે તમારા બાણુને જરા કળેડા જેવું તો ખરું સ્તો ? ’

‘ હવે કળેડું ને બળેડું. રાતો પાંધએ આપવાની નથી-એ કેમ બૂલો છે ? બાણી કાલ મોટા થશે એટલે બધું ટંકાઈ જશે. આપણે તો કાંઈનુંયે ધર મંડાય એવું કરવું. ’

એટલે આ કુંડી, કાળી, રતાંધળી છોકરીનું એની આમળ કળેડું પડે એવા શીખેલ, બણેલા છોકરા સાથે ‘ થોડું ગોઠવાઈ ગયું હશે ’ અને લગ્ન પણ થઈ ગયું હશે અને કન્યાના મામાને કાંઈ ગરીબનું ધર મંડાવી આપવાનું પુણ્ય મળ્યું હશે ! પણ એ છોકરાની જિંદગી કેવી જશે ?

(૨)

રતિલાલે સુનિવર્સિટીની સારી કેળવણી લીધી છે, નાનપણથી પોનાના પાડોશી અને આપના ગાઢમિત્ર અંકલાલની છોકરી શાન્તા સાથે એ ગાઢ પરિચયમાં આવ્યો છે. શાન્તાએ પણ કોલેજનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો છે. બન્નેએ

અવિધ્યમાં લગ્નમન્થીયા જોડાવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, પણ બન્નેની ઝાતિ એક નથી. રતિલાલે જીતરતી ગણાતી ઝાતિનો છે. શાન્તા બ્રાહ્મણ ઝાતિની છે. ઝાતિ જુદી હોવા સિવાય બધી જ રીતે વયમાં, ગુણમાં, રૂપમાં, સંસ્કારમાં, બહુતરમાં બંને એકબીજાને સારી રીતે અનુકૂળ આવે એવાં છે. આ બન્નેનો માઠ પરિચય થવામાં છેક નાનપણથી તે એત્યારે શાન્તા બાવીસ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી-બન્નેનાં માતૃપિતાએ જરા પણ વાંધો લીધો નથી. બન્નેએ પોતપોતાની ઝાતિમાંથી આવેલાં શ્રણ્યાર માગાં પાછાં વાળ્યાં છે, પરંતુ જ્યારે એમણે પોતાનો લગ્ન કરવાનો વિચાર પોતપોતાના માતૃપિતાને જણાવ્યો ત્યારે બન્નેનાં માતૃપિતા ખૂબ ગુસ્સે થયાં અને એ બાબતનો વિરોધ કર્યો.

હવે શાન્તાને તેમ જ રતિલાલને ઝાતિમાં જેમ અને તેમ જલદી પરણાવી દેવાની તત્કાલીન ચાલવા માંડી. શાન્તાએ તો બીજા પરણાવાની ધસીને ના કહી દીધી છે. બન્નેનાં મામાએ આગળ પડતા વિચારનાં ગણાય છે-પોતાને ગણાવે છે, એટલે શાન્તાને એની મરજી વિરુદ્ધ કોઈ કેમણે પરણાવવાની તેમની યોજના અમલમાં મૂકી શકાઈ નથી.

રતિલાલનો મામા જ્યારે ખટપટી છે અને પોતાને સુસદી અને વ્યવહારકુશળ માને છે. બહારગામની પોતાની એક મોટી ઉમરની જરા ડીક દેખાતી અને મેટ્રિક થયેલી કન્યા સાથે એણે રતિલાલનું ચોક્કસ ગોઠવી આપ્યું. રતિલાલનાં માતૃપિતાને બધી વાત કરી અને કામ પાર પાડવાનું પોતે માથે લીધું.

રતિલાલને આ બાબતની ખબર પડતાં એણે સંપૂર્ણ નામરજી બતાવી; પરંતુ શાન્તા નેટશે એ દ્રઢ ન હતો અને સીધી રીતે સામનો કરવાની તાકાદ ધરાવે એવોય ન હતો. એની નરમાશનો લાજ લાઇ એના લગ્નની તિથિ પણ નક્કી કરવામાં આવી, લગ્ન કરવા

બીજા ગામ જવાનું હતું. ત્યાં જવાના છેલ્લા દિવસ સુધી રતિલાલે ના પાડ્યા જ કરી. મામાની સૂચનાથી લગ્ન મોટે બે દિવસ વહેલાં ધરનાં બધાં ગયાં. રતિલાલને પાછળથી લગ્નને દિવસે આવવાનું ઠરાવ્યું હતું. મામાએ ગણતરી કરેલી કે, બધાં જશે અને ત્યાં બધી તૈયારી હશે, પછી સડુની આગર રાખવા પણ રતિલાલને જવું પડશે. લગ્નને આગળે દિવસે રતિલાલનો તાર આવ્યો કે લગ્ન બંધ રાખવું અને પોતે આવી શકશે નહિ; એટલે મામા જાતે તેડવા ગયા. એને એમ સમજાવ્યો કે 'તું જાતે ત્યાં આવીને ના કહે. અમારી છત્રે હવે ના કહી શકાશે નહિ.' એમ સમજાવી મામા રતિલાલને લઈ આવ્યા. આ તરફ લગ્નની બધી તૈયારી થઈ ગઈ હતી. ન્યાતના લોકો સર્વા સંબંધી સૌ આવી ગયાં હતાં. છેવટની ધડીએ રતિલાલને માતૃપિતાએ તથા મામાએ ખૂબ વિનવણી કરી: 'હવે છેવટની ધડીએ ના કહે તો આપણું નાક કપાય અને મારાં બીજાં છોકરાંને પણ વરાવવાની મુશ્કેલી પડે' વગેરે જણાવી ઘણી રીતે સમજાવ્યો. રતિલાલ નિર્જાળતા બનાવી પાટલે બેઠો. લગ્નવિધિ પતી ગયો. રતિલાલનું મન બીજા જામતું હતું, શરીર ફક્ત લગ્નમંડપમાં હતું.

લગ્ન તો પતી ગયું, પણ રતિલાલે એ કન્યાને પોતાને ઘેર બોલાવવાની સ્પષ્ટ ના કહી. લગ્ન થયાં બે વર્ષ થયાં છે પણ એ બાળાને ઘેર બોલાવી શકાઈ નથી. કન્યાને બોલાવે તો રતિલાલ નાસી જવાનું અગર આપણાં કરવાનું જણાવે છે. એમણીસ વીસ વર્ષની એ બીજાએ બધી હરીફાઈ જાણી છે. અને અત્યારે પિતાને ત્યાં એ હિરિટરીઆના દરદર્દી પીડાઈ રહી છે.

હવે માઆપનો વિરોધ વેગેને અને પેલી બિચારી બાળાનો ભવ બગાડીને રતિલાલ અને શાન્તા લગ્ન કરવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા છે. માતૃપિતા હવે કહે છે કે 'છોકરાં મોટાં થયાં એટલે આપણું શું ચાલે?'

(ગાંધીજી ચાહુ)

(૨૮) અમેરિકા

૧૯૨૦ના મે માસની એક સવારે રેડિયમ ઇન્સ્ટીટ્યુટના એક ઓરડામાં એક સ્ત્રી મેડમ ક્યુરીની રાહ જોતી હતી. તેનું નામ મીસીસ વીલ્મિસ બ્રાઉન મેલોનીઃ ન્યુયોર્કના એક સામયિકની તંત્રી. મુજતા અવાજે તેણે નોકરને પૂછ્યું: 'મેડમ ક્યુરી મારી મુલાકાતની વાત બૂલી ગયા છે ?'

મીસીસ મેલોની વળી થયાં આ મુલાકાતની રાહ જોયા કરતાં હતાં. મેડમ ક્યુરીના ઉચ્ચ જીવન અને કાર્યનાં તે પૂજારી હતાં: તેમને મન મેરી સ્ત્રીત્વનું ઉચ્ચતમ આદર્શ હતી. તંત્રી તરીકે મેરીની મુલાકાત લેવા તેમણે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો હતા અને છેવટે એક વૈજ્ઞાનિક મિત્ર દ્વારા આ મુલાકાત ગોઠવાઈ હતી..

ખીજે દિવસે સવારે મેડમ ક્યુરીએ પ્રયોગશાળામાં મીસીસ મેલોનીને મુલાકાત આપી. મીસીસ મેલોનીના શબ્દોમાં મુલાકાત વધુ વીએ:

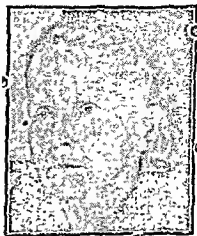
આરણ્ય ઉપડ્યું. એક શીઘ્રી બીર, નાનકડી સ્ત્રીને કાળા સુતરાઉ પોશાકમાં મેં જોયું. તેના ચહેરા પર વિવાદની ઉંડી છાયા હતી. આજે ચહેરા મેં ઠાઠ દિવસ જોયો નહોતો. તેમાં વિદ્વાતા દેખાઈ આવતી હતી. હું એક ઘુસણીયા જેવી લાગી. વીસ વર્ષો થયાં તાલીમ પામેલી પ્રશ્નકાર હોવા છતાં પણ હું એને એક પણ પ્રશ્ન ન પૂછી શકી. અમેરિકાની સ્ત્રીઓ આપના કાર્યમાં રસ લે છે એમ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ...છેવટે મેડમ ક્યુરીએ પોતે જ અમેરિકા સંબંધી વાત કહી.

'અમેરિકા પાસે પચાસ ગ્રામ રેડિયમ છે. બાલ્ટીપોરમાં ચાર, કેન્સરમાં છ, ન્યુયોર્કમાં સાત.. વિગતવાર મેરીએ કહેવા માંડ્યું.

'અને ફ્રાંસમાં ?' મીસીસ મેલોનીએ પૂછ્યું.

'મારી પ્રયોગશાળામાં એકાદ ગ્રામ માંડ માંડ હશે.'

જગતની મહાન સ્ત્રી-વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મુળજીભાઈ શાહ

* 'તમારી પાસે માત્ર એક જ ગ્રામ છે ?'

'મારી પાસે ? અરે, મારી પાસે કંઈ નથી. એ તો મારી પ્રયોગશાળાની મીલકત છે.' મેલોનીએ પેટની વાત કરી: 'તેની આવકમાંથી ખૂબ પૈસા મળશે એમ સૂચવ્યું.

'રેડિયમ કાઢને પૈસાદાર બનાવવા માટે નથી. રેડિયમ તત્ત્વ છે. એ સમગ્ર જનતાનું છે.' મેડમ ક્યુરીએ શાંતિપૂર્વક જવાબ આપ્યો.

'આખી દુનિયામાંથી તમને પસંદ કરવાનું કહેવામાં આવે તો તમે શું લેશો ?' મીસીસ મેલોનીએ પૂછી નાખ્યું. આ પ્રશ્ન સૂખાઈ બરેલો હતો, પણ એમ બન્યું કે એ પ્રશ્ન વિધિના લેખ જેવા નીવડ્યો.

મેલોનીને ખબર પડી કે એક ગ્રામ રેડિયમની કિંમત એક લાખ ડોલર હતી. તેને એ પણ ખબર પડી કે ક્યુરીની પ્રયોગશાળામાં સાધનો પૂરતાં નહોતા-જોકે મહાન નવું અંધેરું હતું: અને ત્યાંનું રેડિયમ માત્ર કેન્સરની સારવાર માટે જ વાપરવામાં આવતું.

મેલોનીના અચાનક પાર નહોતો. અમેરિકાની વિશાળ પ્રયોગશાળાઓ શ્રીમતી મેલોનીએ જોઈ હતી. એ દિસાએ રેડીયમ ઇન્સ્ટ્રીટ્યુટ નિર્માણ લાગ્યું. એના કરતાં તો રેડીયમના કારખાનાઓ ગંભીર પાયા પર કામ કરતી.....

ત્યારે પારીસમાં જેવી તેવી ઓફિસમાં રેડીયમની શોધક સ્ત્રીને સલાહ પૂછ્યો હતો; 'તમને શું વિશેષ ગમે ?'

'મારા સંશોધન કાર્ય માટે એક ગ્રામ રેડિયમની જરૂર છે. હું ખરીદી શકું એમ નથી. મને એ ધણું મોંઘું છે.' મેડમ ક્યુરીએ નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો.

મેડમ મેલોનીએ એક અજાણ યોજના વિચારી નાખી; મેડમ ક્યુરીને એક ગ્રામ રેડિયમ અમેરિકાના આપે. ન્યુયોર્ક આવીને દશ ધનાઢ્ય સ્ત્રીઓને મળી દશ હજાર ડોલરની માગણી દરેક સ્ત્રી પાસે કરી. પરિણામમાં નિષ્ફળતા. માત્ર ત્રણ સ્ત્રીઓએ જ હા પાડી.

'આ દશ ધનાઢ્ય સ્ત્રીઓની શી જરૂર ?' તેણે મનમાં વિચાર કર્યો.

'શા માટે 'ગરીબ અને તવંજર બધી સ્ત્રીઓ પાસેથી ઉધરાણું ન કરતું ?' તેણે નિશ્ચય કરી નાખ્યો. અમેરિકામાં કાંઈ અશક્ય નથી. એક વગદાર સમિતિ બનાવીને 'મેડમ ક્યુરી રેડિયમ' કંડ માટે દેશભરમાં દિલાયત ઉપાડી લીધી. 'નવી દુનિયા'ના શહેરોમાં ઝોળા ફરવા લાગી અને થોડાક મહિના પછી મેલોનીએ ક્યુરીને લખી જણાવ્યું: 'પૈસા બેગા થઈ ગયા છે અને રેડિયમ તમારું છે.'

અમેરિકાની ઉદાર સ્ત્રીઓએ ક્યુરીને ખૂબ મદદ કરી. બદલામાં એક નમ્ર વિનંતિ મોકલી: 'તમે અમેરિકા આવોને ! અમે તમને મળવા અને ઝોળાખવા ઇચ્છીએ છીએ.'

લોકોના ટોળાથી, દૂર ભાગનાર મેડમ ક્યુરી જાહેરાત ત્રિય અમેરિકાથી બહાર ચર્ચ. આમંત્રણ સ્વીકારવાની આત્મિકતા કરવા લાગી.

મેલોનીએ મેરીના બધા વાંધા એક પછી એક દૂર કર્યા; 'તમારી દીકરીઓને એકલી છોડવા માગતા નથી; તો તેમને પણ અમારું આમંત્રણ છે. જાહેર સમારંભોનું ધાંધલ તમને થકવી નાખે છે તો અમે તદ્દન મર્યાદિત કાર્યક્રમ ગોઠવીશું. પધારો ! તમારી મુસાફરી સમગ્ર ભરી કરી આપશું. અમેરિકાના પ્રમુખને હાથે તમને એક ગ્રામ રેડિયમની ભેટ કરવામાં આવશે.'

મેરીને ખૂબ અસર થઈ; ૫૪ વર્ષની ઉંમરે જીંદગીમાં પહેલીવાર મોટી મુસાફરી તેણે સ્વીકારી.

પ્રવાસીની તૈયારીઓ થવા માંડી. ઇરીન અને હવેના આનંદ માતો નહોતો. ધવે પોતાની મા માટે નવાં કપડાં લેવડાવ્યાં. મેડમ ક્યુરીની આસપાસનું વાતાવરણ ધમાલ મય થઈ ગયું હતું. છાપાંઓએ મોટા મોટા ચબ્દચિત્રો છાપ્યાં. ક્રાન્સના સત્તાવાજાઓની મુશ્કેલીઓના પાર નહોતો. 'મેડમ ક્યુરીને જેવી રીતે સન્માનવી, જેથી અમેરિકામાં ક્રાન્સનું 'સાઈ' દેખાય ! સ્ત્રીજીવનનો કોસ એનાયત કરવામાં આવ્યો.

મેરીએ ફરીને એ માન સ્વીકારવાની ના પાડી. એ માન મીસીસ. મેલોનીને આપવા સુચવ્યું. રેડિયમ ઇન્સ્ટ્રીટ્યુટના લાભાર્થે એક મેળાવડો ગોઠવવામાં આવ્યો. ક્રાન્સના અગ્રગણ્ય વૈજ્ઞાનિકોએ તેમાં ભાગ લીધો અને ફોટોલેન્ડ બનાવ્યો.

થોડા દિવસ પછી મેડમ ક્યુરી 'ઓલીવિયો' નામની બોટમાં અમેરિકા જવા નીકળી. બે દીકરીઓ સાથે હતી. આ ત્રણ મુસાફરોનો સામાન માત્ર એક ટ્રંક પૂરતો હતો. છતાં વહાણમાં સારામાં સારી જગ્યા તેમના માટે હતી. સગવડો બરાબર હતી એમ મેરીને પછું લાગ્યું, છતાં અતિશય મોજમજાકવાળું ફરનીયર અને કિમતી ખોરાક પ્રત્યે મેડમ ક્યુરીને કુદરતી અજીબમો થઈ આવતો. બોટના અન્ય મુસાફરોથી બચવા, મેડમ પોતાની ઈર્ષીમાં એકલી પડી રહેતી. જીંદગીના અને પાછલા બનાવો યાદ કરીને પોતાને મજેલી 'મોંઘા' બૂલવા પ્રયત્ન કરતી.

મેડમ ક્યુરી મેડમ જીન પેરીન ઉપરના એક પત્રમાં પોતાનું હૃદય જોતે છે.

તમારો પ્રેમાળ પત્ર મળ્યો. આટલે દૂરનો પ્રવાસ ખેડવાની મારી વૃત્તિ નહોતી. મારી ટેવ અને સ્વભાવને એ અનુકૂળ નથી. પણ દરિયો ઓળંગવાનું મને મન્યું ન હતું. દરિયો તોફાની છે. મને ફેર આવે છે. હું તો લગભગ બધે વખત ટેબીનમાં પડી રહું છું. બાકી મારી તબિયત સારી છે. મીસીસ મેસોની અમારા માટે બધી સગવડ કરે છે. ધરીત અને ઇવ સાથે મિત્રાવારી કરી છે. મી. મેસોની ખૂબ બધા છે. હું તો લારક્યુએસ્ટની મોજાઓ વિચાર કરું છું. ત્યાંના બગીચા, ત્યાંની શાંતી, ત્યાંનો દરિયો મને ખૂબ ગમે છે.

ન્યુયોર્કનાં મકાનો ઝાંખાં ઝાંખાં દેખાવા લાગ્યાં. મેસોનીએ મેડમ ક્યુરીને મેતવણી આપી દીધી કે પત્રકારો, ફોટો લેનારાઓ અને સીનેમાની શ્રીષ્ઠ ઉતારનારાઓ તમારી રાહ જોઈને ઉભા છે. લોકાનાં ટોળેટોળાં મકાન વૈજ્ઞાનિકના આગમનની રાહ જોતા હતા. 'માનવજાતનું કલ્યાણ કરવાવાળી' સ્ત્રી વૈજ્ઞાનિકના આગમનની ઊપજોએ મોટા અહારે જાહેરાત કરી દીધી હતી. હોકરીઓનાં જૂથ દોસી આવતાં હતાં. રાતા અને સફેદ શુભાષ સાથે ત્રણસો સ્ત્રીઓનું મંડળ હાજર હતું. અમેરિકા, પોલેન્ડ, ફ્રાંસના સ્ત્રીઓ ફરફી રહ્યા હતા.

મોટરી લુટક પર મેરીને એક મોટી આરામ ખુરશીમાં બેસાડવામાં આવી. તેની ટોપી અને હેન્ડબેગ આજુ પર રાખવામાં આવ્યાં, ફોટોગ્રાફરોના કેમેરાના ક્લિક ક્લિક અવાજ થયાં. લાગ્યા. લોકોમાંથી હર્ષનાદના અવાજો ઉઠવા લાગ્યા. ધરીત અને ઇવ પોતાની માતા અંગરક્ષક તરીકે કામ કરી રહ્યાં હતાં. ફ્રાંસમાં મેડમ ક્યુરી જાહેરાતના પ્રકાશ વિના શાંતિપૂર્વક રહેવા પ્રયત્ન કરતી અને તેમાં તે સફળ થઈ હતી, પણ અમેરિકામાં પ્રયત્ન પ્રથમ પળે જ નુકસાન પહોંચી ગયો ન હતો. ખાનગી

મેડમ ક્યુરી : અમેરિકામાં

મોટરમાં મુસાફરી, મોટા ખાણાં, લોભાના ટોળાંના હર્ષનાદ અને પત્રકારોના આંટાફેરા... જંગલીની ઉત્તરાવસ્થામાં પહોંચેલી તેમની મા માટે દુનિયાના લોકો શું ધારે છે એની ધરીત અને ઇવને ખચર પડી ગઈ.

રેડીયમ વડે જોનો કેન્સર મટી ગયો હતો એવા એક માળાએ બે મહિના થયાં મહેનત કરીને સુંદર શુભાષ હિંગાડ્યાં હતાં, તે મેરીને યરણે ધર્મ. મેસોનીનો ઓરડો કુશોધી બરાઈ ગયો હતો.

મેરીનો કાર્યક્રમ એક સમિતિએ નક્કી કર્યો. બધાં શહેરો, કોલેજો, યુનિવર્સિટીઓએ મેરીને આમંત્રી હતી. માનવચાંદ, નવી ડીમીએ મેડમ ક્યુરીની રાહ જોઈ રહ્યાં હતાં.

'તમારી ટોપી અને ગળાનો લાવ્યાં છો ?' મેસોનીએ પૂછ્યું. 'આ બધામાં તેની શી જરૂર પડવાની ?' મેરીના નિર્દોષ હારથે જવાબ આપી દીધો.

મેરી આવું કાંઈ લાવી નહોતી, કારણ કે

આવી ઝબ્બો તેની પાસે એકે નહોતો. સોર-
ઓનમાં પ્રોફેસરો ઝબ્બો રાખતા, પણ મેરીને
તેની જરૂર પડી નહોતી. દાકતરની પદવીને
અનુરૂપ ઝબ્બો બનાવવા દરજ્જો બોલાવાયો.
ઝબ્બામાં મેરી અકળાવા લાગી. તેની બાંધે
તેને ગભરાવતી. રેડીયમ વડે છાન પામેલી તેની
આંગળીઓને રેશમી કાપડ વધારે ખીડા કરતું.
મે માસની ૧૩ મી તારીખે બહુ તૈયાર થઈ ગયું.
શ્રીમતી કાર્નેજના ઘરે બપોરે જમીને મેરીએ
ન્યુયોર્કની ઉડતી પ્રદક્ષિણા કરી. પછી મેલોનો,
મેડમ ક્યુરી અને તેની બંને દીકરીઓ અમેરિ-
કાની ઉડતી યુસાફરીએ નીકળ્યાં. શરૂઆતના
દિવસોમાં સ્ત્રીઓની ડાસેજોમાં કાર્યક્રમ...
ધોળા ઝબ્બામાં છોકરીઓ, વાવંટા અને કુલ
ઉડાડતી છોકરીઓ, ગાતી છોકરીઓ...યુનિ-
વર્સિટી વિમેનની સંસ્થાના ગંગતપર મેળા-
વડામાં આ બધી ડાસેજની છોકરીઓ એકઠી
થઈ હતી. અમેરિકાના પ્રોફેસરો, ક્રાંસ અને
પોલાંડના એલચીઓની હાજરીમાં મેરીને ધનામ,
ચાંદ, માનવંતી પદવીઓ આપવામાં આવી
અને ન્યુયોર્ક શહેરની સ્વતંત્રતા એનાયત કર-
વામાં આવી.

પછી આવ્યો અમેરિકાની વૈજ્ઞાનિક
સંસ્થાઓનો કાર્યક્રમ. ૫૭૩ સંસ્થાઓએ મેરીને
આવકાર આપવા મેળાવડો કયો. મેરી ચાકને
શ્રીધ લેવાઈ ગઈ હતી, તેમાં આથી ઉમેરો
થયો. હજારો લોકોની મેદની, કાન ફાડી નાખે
એવા હર્ષનાદ. એક ગંદુએ હસ્તધૂનનની ધૂનમાં
મેરીનો હાથ ઉતારી નાખ્યો, એથી એક
હાથ ઝોળામાં રાખી મેરીને યુસાફરી કરવી પડી.

એ મહાન દિવસ આવી પહોંચ્યો. ૨૦ મી
મે ના રોજ વોશિંગ્ટનમાં પ્રેસીડન્ટ હાર્ડિંગે
મેડમ ક્યુરીને એક ગ્રામ રેડીયમની ભેટ કરી.
આ નાની નાની શીશીઓ રાખવા સીસાવડે
મઢેલી માનવત્રની પેટી ખાસ તૈયાર કરાવવામાં
આવી હતી. પણ આ શીશીઓ એટલી

કિમતી—તેમ જ એપમકારક—હતી કે તે
બદલે તેના જેવી બનાવટી રેડિયમની પેટી
મેળાવડામાં દેખાવ માટે મૂકવામાં આવી હતી.
રાજદારીઓ, ન્યાય ખાતાના, લશ્કરના, તેમજ
નૌકાદળના અધિકારીઓ અને યુનિવર્સિટીના
પ્રતિનિધિઓ ત્યાં એકઠા થયા હતા.

ચાર વાગ્યે પ્રેસીડન્ટ આવી પહોંચ્યા
ફ્રેંચ એલચીની સાથે મીસીસ હાર્ડિંગ: પ્રેસી
ડન્ટની સાથે મેડમ ક્યુરી: પછી અનુક્રમે
મીસીસ મેલોની, ધવ અને ધરીન અને મેડમ
ક્યુરી સમિતિના સ્ત્રી સભ્યો—એમ સરથસ
આવ્યું. બાપણો થયાં. છેલ્લું બાપણ
પ્રમુખે ક્યું:

‘...મહાનુભાવ ઉમદા સ્ત્રી, બક્ત પત્ની,
પ્રેમાળ માતા, અથાક મહેનત કરીને જેણે
‘સીલવન’ બધી દુરબો સંપૂર્ણ બનતી છે...’

મેડમ ક્યુરીએ આભાર માન્યો. પછી
ઝોળખાણો કરાવવામાં આવી. મેરી એક
ખુરસીમાં બેસીને સામે આવનાર સામે સ્થિત
કરતી. ધરીન અને ધવ તેને બદલે હસ્તધૂનન
કરતાં. અંગ્રેજ, ફ્રેંચ થા પોલિશ શિષ્ટાચાર
અનુસાર આવનારના શબ્દો બોલાતા.

સરથસ પાછું તૈયાર થયું અને પગથીમાં
ઉતારવા લાગ્યા. હજારો કેમિસ્ટ ઉલ્લસ્યા અને
બંધ થયા.

અર્પણ વિધિ વખતે હાજરી આપનાર
અને પત્રકારોએ માન્યું કે “રેડિયમ શોધકને
અમેરિકન મિત્રોએ કિમતી બનતો આપ્યો.”
પણ અર્પણ ક્રિયા થયા પહેલાં મીસીસ
મેલોનીએ દાનનો હસ્તાવેગ મેરીને આપ્યો
હતો તે મેરી બરાબર વાંચી ગઈ અને ખૂબ
શાંતિપૂર્વક કહ્યું:

“આમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે.
અમેરિકાએ મને આપેલું રેડિયમ વિજ્ઞાનની
મીલકત છે. હું છું હું ત્યાં સુધી હું વૈજ્ઞાનિક
કાર્ય માટે તે તાપરીશ, એમાં ઘણું સંકા નથી

પણ પછી એ રેડિયમ ભારી દોરોએની મીઠક થાય—જે દરતાવેજ એમને એમ રાખીએ તો, આ અશક્ય છે. હું ભારી પ્રયોજાણાને એની બેટ. કઈ છું. વકીલને ખોલાવશો ? ”

“ ચોકસ. તમારી ઇચ્છા હોય તો આવતે અડવાડિયે આ બધી વિધિ કરાવશું. ” મીસીસ મેલોનીએ જવાબ આપ્યો. તે તો આ સાંભળીને ડહાપ ગઇ હતી.

“ નહિ. આવતી કાલે પણ નહિ. આજ રાતે જ થવું જોઈએ. કેને ખબર છે કે થોડા કલાક પછી હું મરી જઉં. ”

આટલા અસુરા વખતે વકીલ માંડમાંડ મળ્યા. કાગળોમાં મેરીના સૂચવ્યા મુજબ ઉમેરો કર્યો અને મેરીએ તુર્ત તેના ઉપર પોતાની સહી કરી.

શીલાડેક્ષીયા યુનિવર્સિટી તરફથી માન, દાક્તરની પદવી; ઉદ્યોગપતિઓ તરફથી બેટા. મેસીયોરિયમ ૫૦ મીલીગ્રામની બેટ; જ્વેન રોકેટ અંદક એનાયત થયાં. મેરીએ શરૂઆતનાં દિવસોમાં સંશોધનમાં વાપરેલ “ પીએએ હાયેક્રીક ક્વાર્ટઝ ” શીલોસોશીલ સોસાયટીને બેટ કર્યો. પીટરસબર્ગની રેડિયમ ફેક્ટરીની મુલાકાત લીધી. *

મેરીની નવજાણ વધી ગઇ હતી. દાક્તરોએ મુસાફરી ન કરવાની સલાહ આપી. એથી ફેટલાક સત્કાર સમારંજો ૨૬ કરવામાં આવ્યા.

અમેરિકન પત્રકારોએ વૃદ્ધ નજળી સ્ત્રીને ચકવી નાખવા માટે પ્રયત્ન કર્યા. આખ્યા. “ મહેમાનગતિનો અતિરેક ” એક પત્રે મોટા મદાળાં છાંપ્યાં. મેરીને જેમ અને તેમ આજો શ્રમ પડે એવા ઉપાયો લેવાવા લાગ્યા. ટોળાયી બચવા માટે ગાડીના પાછલે બારણેથી મેરી ઉતરી જતી.

આખો અમેરિકા દેખાડવાની મેલોનીની ઇચ્છાં ફળીમૂત થાય એમ નહોતું. અગત્યના

કાર્યક્રમો ઉઠેલાયા. મેરીનું લોહી-દબાણ એક દમ ઓછું થઈ ગયું હતું. દાક્તરો મબરાયા હતા. મેરીએ થોડો આરામ લીધો. જૂન ૨૮ મીએ ‘ આલીમ્પીક ’ બોટ મેરીને લઇ ક્રાંસ જવા ઉપડી. તાર અને કુલોના હમલા કેપ્ટનમાં થયા હતા. અમેરિકાના સ્ટ્રીમલોની અગળ વ્યવસ્થા-શક્તિએ મેરી પર સુંદર છાપ પાડી હતી.

૧૯૨૧ માં પણ ક્રાંસમાં રેડિયમની સારવાર માટે એક પણ ઇસ્પીતાલ નહોતી એ વિચારે મેરીને નિરાશા ઉત્પન્ન થતી.

મેરીને બેટ મળેલ રેડિયમ મેરીની સાથે જ તે જ બોટમાં આવી ગયું હતું. આ રેડિયમ મેરીની કાર્કિટી પર અનેક વિચાર રકુરાવે છે. આના માટે આખા ખંડ પર ઝોળી ફેરવવી પડી હતી. એને વારંતે મેરીને ત્યાં જાતે જવું પડ્યું હતું અને આભાર માનવો પડ્યો હતો... એક પેટન્ટ લઇને આ બધી ઉપાધી નીવારી ન શકત ?

અમેરિકાથી પાછા ફરો પછી મેડમ ક્લેરોએ પોતાના આત્મચરિત્રને લગતી નાનકડી નોંધમાં આ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે, અને જવાબ આપ્યા છે.

છણા મિત્રો સકારણુ વિશ્વાસથી કહે છે કે જો પીરે અને મે’ પેટન્ટથી અમારા હક્કો રક્ષિત કર્યો હોત તો, એક સાથે રેડિયમ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ રચાપવા નેટલાં આર્થિક સાધનો અમને મળ્યા જાત. આમાં અગ્રયણુ રૂપ ત્રિધુ ન આવત. પણ મને ખાત્રો છે કે પેટન્ટ ન લેવામાં અમે સાચા હતાં.

પોતાના કાર્યમાંથી શક્ય તેટલો લાભ હોતી લે અને ખીમનું બહુ બૂલ્યા વિના પોતાના સ્વાર્થોનું રક્ષણ કરી લે એવા વ્યવહાર મોણુસોની માનવતારને જરૂર છે; પરંતુ સાથે સચિ શ્રદ્ધામાં રાચનારાઓની પણ માનવતાને જરૂર છે. આવાઓ માટે સાહસની નિઃસ્વાર્થ ખીલવણી આશ્ચર્યક થાય છે અને પોતાના અગત લાભનો ત્રિચાર કરવાનું પણ તેમને

માટે અશક્ય બને છે. રાવાઓને માટે દોષત નથી, કારણકે તેઓ તે ઈચ્છતા નથી. છતાં પણ, જીવનની ઉપાધિઓથી મુક્ત, સંશોધનનું કાર્ય ઉપાડી લેવા તેઓને સુવ્યવસ્થિત સમાજ જરૂરી સાધનો પૂરા પાડવાનો.

“વ્યતિકરિત દિગંતાઃ ચેતમાનૈઃ યશોભિઃ
સુકૃતવિલસિતાનાં સ્થાન મૂર્જે સ્વાલનામ્ ।
અવકલિત મહિમાન કેતનં મંગલનામ્
કથમપિ મૂલનેઝરિમ્ તાદૃશા સંભવન્તિ ॥

(૨૬) કીર્તિ

પંચાવન-વર્ષની મેડમ ક્યુરીનું સ્થાન એક વિદ્યાર્થી અને સંશોધનકાર કરતાં તદ્દન વિશિષ્ટ હતું. તેના નામની કીર્તિ એવી હતી કે તેની હાજરી માત્રથી સાર્વજનિક કામમાં રસ લેવાની પૂર્વક થાય.

વિજ્ઞાન પરિષદો, બાઇબ્લો, યુનિવર્સિટીના પદવીદાન સમારંભો, પ્રયોગશાળાઓની મુલાકાતો આ બધું મેરીને ખૂબ પ્રવાસ કરાવતું. તેની નબળા તબિયત છતાં તેને આ કાર્ય-ક્રમોનો ભોગ લેવાવો પડતો. આ કામ પૂરું થાય એટલે મેડમ ક્યુરી કુદરતનું અવસોકન કરવામાં આનંદ લેતી.

મટલી, હોલાંડ, ઇંગ્લેન્ડ તેને ખૂબ આવકારતાં. ૧૯૦૨ માં તેણે સ્વેનની યાદગાર મુલાકાત કરી. પ્રમુખ મસરીકે તેને ઝેઠારલો-વાજીયામાં પોતાના ગામડાના ઘરે આમંત્રી. એટલે મેડમ તેને શાહી સત્કાર મળતો. દુનિયાનો એક ખુણો એવો નહોતો કે જ્યાં તેનું નામ જાણીતું નહોતું. દૂર પૂર્વમાં ચીનના એક પ્રાંતિક શહેરમાં બુદ્ધ અને ચીનના શહેનશાહોની હરોળમાં મેડમ ક્યુરીનો ફોટો ટાંગવામાં આવ્યો હતો; ‘માનવજાતના ઉપકારકો’ની હરોળમાં ક્યુરીનું સ્થાન હતું.

૧૯૨૨ માં રાષ્ટ્રસંઘની સમિતિએ સર્વોચ્ચ મતે મેડમ ક્યુરી—રક્તોડોષકાને બૌદ્ધિક સહકારની આંતરરાષ્ટ્રીય સમિતિના સભ્ય તરીકે ચુંટી. મેરીએ તેનો સ્વીકાર કર્યો. તેના

જીવનમાં આ એક અગત્યની તારીખ છે. અત્યાર સુધી અનેક સંસ્થાઓએ તેના નામનો ટેકો માગ્યો હતો, પણ મેરીએ સૌ ટેકાને ના પાડી હતી. મેરીને આવું માન મમતું નહિ. કારણ કે, કામ ન કરો શકે અને છતાં નામ માત્ર હોય તેનો અર્થ શો ? રાજકીય બાબતોમાં હંમેશાં તે તટસ્થ રહેતી, પરંતુ રાષ્ટ્રસંઘની આ સમિતિમાં આઈ-રેડાઇન, મરે, મે ઇત્યાદિ સુવિખ્યાન વ્યક્તિઓ હતી. મેરી તેની ઉપ-પ્રમુખ ચુંટાઈ. દુનિયાના વૈજ્ઞાનિક સંશોધનમાં એક જાતની અસાધ્યતા ચાલતી હતી, તે દૂર કરવા મેરીએ પ્રયત્ન કરવા માંડ્યા અને કેટલીય બાબતોમાં વિજ્ઞાનની પરિભાષા, પ્રકાશનો અને અહેવાલોને ધમતી પ્રશ્નોમાં એકતા સાધી. ટેબલ ઓફ કોન્સ્ટન્ટ્સ શરૂ કરાવ્યા.

નફાની દૃષ્ટિ દૂર રાખનાર વૈજ્ઞાનિક મેડમ ક્યુરી પોતાના સહકારીઓના કાર્યના સંસ્કરણના હક્કો માટે હીમાયત કરવા લાગી. વૈજ્ઞાનિકોને ‘કોપી રાઇટ’ મળે એ માટે તેણે કામ આરંભ્યું. ઉલ્લેખોમાંથી થતો નફો પ્રયોગ-શાળાઓનાં સાધનો અને વૈજ્ઞાનિક કાર્ય કરનારાઓની સમવડો માટે વાપરવો, એવી સૂચનાઓ કરવા લાગી. અન્ય પરિવર્તન ! આ કાર્ય મેરીએ ખૂબ ખાંતથી ઉપાડી લીધું; એટલે સુધી કે, ખીખાં કાપે તેણે બાળ્યે મૂકી દીધાં. ૧૯૦૩માં માત્ર એક વાર આ કામ છોડી મેરી સ્વેનમાં બાઇબ્લો આપવા ગઈ હતી.

પોલાંડની મુલાકાતો—મેરીએ સ્વતંત્ર પોલાંડમાં રેડીયમ ઇન્ડીયમ ઉત્પન્ન કરવાની હીલચાલ કરી. કેન્સરની સારવાર માટે એક સાફ કેન્દ્ર અને વૈજ્ઞાનિક સંશોધન માટે એક મથક સ્થાપવાની તેને ઇચ્છા હતી. પણ ગરીબ બિચાર પોલાંડ ! પૈસાની સગવડ ક્યાંથી કરવી ? અને મેરીને આ કામ હાથ ધરવાનો વખત નહોતો.

બોન્યાએ આ કામ ઉપાડી લીધું. મેરીના નામના સ્ટેપો કાઢ્યા અને દેશ આખામાં ફેંડ ઉપરાવવાનું શરૂ કરી દીધું. રાત્રી તેમજ પ્રજા-જનોએ તેમાં ઉદાર હાથે મદદ કરી.

ધન્વેટીટ્યુટનો પાયો નાખવા મેરી વાંસો મળી. 'પોલીશ પ્રજાસત્તાકીની અગ્રગણ્ય સ્ત્રી' તરીકે પ્રજાએ તેનું સન્માન કર્યું. યુનિવર્સિટી, વિદ્યાસભા અને યુનિવર્સિટીઓએ પોતાના તરફથી માનચાંદ આપ્યા. માસિક પીટુવરકી મેરીના અંગત મિત્ર થઈ ગયા. કોષપણુ વિધિમાં અમલદારી દેખાવો નહોતા. મેરીના પોલિશ બાપામાં થયેલ બાપણુ પર ચોલાંડના પ્રમુખ સુધ્ધ થયા. આટલા વર્ષના દેશવટા પછી પોલિશ બાપા પર આટલો કાણુ ! પછી તે વધો વધી ગયા. છટામાંથી દિવાલો થઈ. પણ રેડીયમ માટે પૈસા ક્યાંથી કાઢવા ?

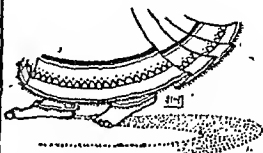
મેરીએ અમેરિકા તરફ જોયું. ખીસીસ મેલોનીને સંબારી. ફરી પાછું મેલોનીએ મોટું ફંડ એકઠું કરી આપ્યું. અમેરિકાએ મેડમ ક્યુરીને એક બીજો ગ્રામ રેડિયમનો બેટ ધપો. ૧૯૨૯માં પ્રમુખ હવરના મહેમાન તરીકે તેમના ઘરે કેટલાય દિવસ મેરી રહી આવી.

૧૯૩૨માં વોલ્ફોનું રેડિયમ ધન્વેટીટ્યુટ ચાલુ થયું; હદીઓને રેડીયમની સારવાર આપવાનું શરૂ થયું. મેરીની પોલાંડની આ છેલ્લી સુસાંકલ હતી.

ક્રાંસિમાં...રેડીયમ ધન્વેટીટ્યુટનું વૈજ્ઞાનિક તેમજ વૈદકીય કામ આગળ વધે એ માટે ક્યુરી ફાઉન્ડેશન નામની સ્વતંત્ર સંસ્થા કાઢવામાં આવી. તેમાં બ્રહ્મીસો, મદદ વગેરે સ્વીઝરલાન્ડમાં આવતી.

૧૯૨૨ની સાલ. ક્રાંસની વૈદકીય એકેડેમીના ખાત્રીસ-સભ્યોએ એક અરજી કરી: 'અમે માનીએ છીએ કે મેડમ ક્યુરીને માનદ સભ્ય

આ મંત્રણુ

આવ સખિ આવ તું સખિઓની સાથમાં, ગાવાને ગીતડાં પ્રેમના છુરે.....ટેક. રાત જાય દોડતી, ચાંદ ચક્રો બોમમાં, તારલીયા બખરી સંતાય રે....આવ સખિ૦ રૂપેરી ચાંદની સઘળે પથરાઈ છે, મંદમંદ વાયરો વાયરો...આવ સખિ૦ બાઈ જુઈ મોગરાનાં ફૂલની સુગંધથી મહેકી ઉઠે મમ ચોક રે....આવ સખિ૦ મોહનલાલ લોખીલાલ શાહ.

તરીકે લેવાથી એકેડેમીને માન મળશે.....'

આ ક્રાંતિકારી અરજી !! ક્યુરીને હઠધૂત કરનાર વિદ્વાન એકેડેમીના સભ્યોને મોઢો ખાડ !! સર્વ ઉમેદવારોએ ઉમેદવારી પાછી ખેંચી લીધી.

એકેડેમીનાં પ્રથમ સ્ત્રી સભ્યને પ્રમુખે આવકાર આપ્યો.

૧૯૨૩માં ક્યુરી ફાઉન્ડેશન રેડીયમની શોધથી પચીસમી સપ્તસરી ઉજવવાનું કરાવ્યું. ક્રાંસની સરકારે મદદ કરી, અને સર્વોન્નમતે પાલોર્મેન્ટમાં કાપડો પસાર કર્યો; વારસાના હક્ક સુદાં ૪૦ હજાર ફ્રાંકનું મેરીને વર્ગીકરણ આપ્યું.

(ચાલુ)

‘સ્રી-જીવન’નું વાર્ષિક લગ્નજમ દેશમાં રૂપિયા પાંચ છે.

ધરતીના સાદ

ઉમટો અંતર આજ સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.
ઉપલી લોમથી આજ મારા ઊર કરે ઉતારા રે,
સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

હિલની વીણા ગાન બૂલી છે,
દેવ તણું આહવાન બૂલી છે:

પુણ્ય પ્રકોષે આજ લેટો એના મોંન કિનારા રે.
સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

મૂર્છિત તાપે શોષિત અંગો,
નિષ્કંપ વૃક્ષો, મૂક વિહંગો:

વરસી ધારા, ગળવો મારા મહેલ મિનારા રે.
સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

જલતી સિતર લીવણુ જવાળો,
ઊડતી દિગંત દૂર વરાળો.

ફકટે છવતાં જલતાં તેમાં પ્રાણુ ધિઆરા રે.
સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

ધોર પ્રલયકર આલ ગળવો,
જળતો અતશ સાવ ખૂઝવો,

અંતર ગહને વસી ભરી ઘો પ્રાણુ, ફુલારા રે.
ઉતરી રગરગ જગવો અંકુશ માનવતાના રે.
ઉમટો અંતર આજ સ્થળે સ્થળ તારા કુવારા રે.

‘શશિન્’ ઓછા

ગુજરાતની જિંદગી ગણતરી એક માતિમાં શ્રીમતીનો જન્મ થયો હતો. પિતાની એ બહુ લાડકર હતી. શાળામાં અંગ્રેજી પાંચ ચોપડીઓ સુધી એ ભણી હતી. શ્રીમતી લગભગ નવ વર્ષની હિમર થઈ, ત્યારથી પોતાની માતિના એક ચંચળ છોકરા સાથે એને મૈત્રી થઈ. બન્ને મોટાં થતાં ગયાં, તેમ તેમની મૈત્રી ગાઢ થતી ગઈ. શ્રીમતીનાં માતાપિતાને પણ આ છોકરો મળી ગયો અને આગળ હિપર શ્રીમતીનો એની સાથે સંબંધ ઠરવાનો એમનો વિચાર હતો.

પરંતુ છોકરો જરા સ્વભંદી થતા માંડ્યો અને માતિમાં એક ખીજ સારા કુટુંબના ગણાતા છોકરા તરફથી શ્રીમતીનું માથું આવ્યું, એટલે તેના પિતાએ તેર વર્ષની હિમરે તેનું સગપણ એ છોકરા સાથે કરી દીધું. શ્રીમતીએ તો પેલા પિનાકિન સાથે જ પરણવાનો મનથી નિશ્ચય કરેલો હતો. પણ એટલી નાની બાળાનું શું સાથે? છોકરી મોટી થાય અને કદાચ સગાઈ કરેલી જગ્યાએ પરણવાની ના પાડે, એ બયથી. શ્રીમતીના પિતાએ સારદા કાયદાની પરવા કર્યા વિના તેને સૂર્યકાન્ત સાથે પરણાવી દીધી. બિચારી શ્રીમતી આંખમાં આંસુ સાથે પરણી ગઈ.

શ્રીમતીના પિતા બૂપતરાય એકંદરે સજ્જન માણસ હતા, એટલે પિનાકિન સાથેનો સંબંધ ચાતુ રાખ્યો, અને એ કુટુંબ સાથે એ અગાઉની માફક હજેલો રહ્યો. શ્રીમતી સૂર્યકાન્ત સાથે પરણી તો ખરી, પણ એનું હૃદય તો પિનાકિન સાથે જોડાયેલું હતું. શ્રીમતી સોળ વર્ષની થઈ, ત્યાં એના પિતાનું અવસાન થયું. બૂપતરાયને પાછળથી જણાયું કે સૂર્યકાન્ત જિંદગી કુળનો કહેવાતો, પણ એાછી બુદ્ધિનો અને શ્રીમતી જેવી રૂપાળી અને ચંચળ છોકરી મારે બરાબર ચલાવક ન હતો, પણ હવે ઉપાય ન હતો.

પ્રેમ અને લગ્નના ધકકે ચડેલી

શ્રીમતી

લેખક :

શ્રી ગદુલાઈ જી. દુવ

*

પિતાના મરણ પછી છ મહિને શ્રીમતી પોતાને સાસરે ગઈ. એના પતિ સૂર્યકાન્તમાં ખાસ કંઈ દ્રવ્ય ન હતું, પણ એ માણસ મીઠાવરનો હતો. બાપની ધાકને લીધે છેક રાંકડો બની ગયો હતો. શ્રીમતીએ હૃદય બીજાને અર્પેલું હોવા છતાં તેને સંસારબ્યવહાર એ સાસરામાં જ ચલાવવો પડ્યો ને એ વર્ગો દરમિયાન પિનાકિન અને શ્રીમતીનો મેળાપ. તો અનેક વખત થતો. માતા, બાઈઓ, અને સાસરાનાં માથુસોથી પણ આ વાત-છાની ન હતી. પિનાકિન અને સૂર્યકાન્તનો સંબંધ પણ એકંદરે મિત્રાચારીનો હતો. દરમિયાન શ્રીમતીને એક પુત્ર થયો.

પુત્રના જન્મ પછી સાસરાનાં માથુસોને પિનાકિન અને શ્રીમતીના પરિચય પ્રત્યે અણ-મનો થતો ગયો અને ધીમે ધીમે અણગમાએ પ્રત્યક્ષ વિરોધનું સ્વરૂપ લીધું. દરમિયાન શ્રીમતીના પૌઠ હિમરના સસરાએ તેની પ્રત્યે અધર્મિત વર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, એમ

શ્રીમતીને લાગવાથી, એણે તે બાબત સૂર્ય-કાન્તને ફરિયાદ કરી. સૂર્યકાન્તે એ વાત માની ન હોય કે પિતાને વાત કરી ન શક્યો હોય, પણ એ ઉપર કાંઈ લક્ષ આપું નહિ. શ્રીમતીને સાસરામાં રહેવું હવે બહુ વસમું લાગ્યું. સૂર્યકાન્ત એના મનથી હવે છેક જિતરી ગયો. પિનાકિન ઉઘાડી રીતે તેનો બચાવ કરે કે રક્ષણ આપે તે બની શકે તેવું ન હતું. એટલે શ્રીમતી માતાને ઘેર રહેવા ગઇ. માતા તેને પોતાને ઘેર લાગે વખત રાખવા ખુશી ન હતી. એ ચાર માસમાં શ્રીમતીને ફરી પાછું સાસરે રહેવા જવું પડ્યું.

સૂર્યકાન્ત સ્વભાવે નરમ તો હતો, પણ ઝોાછી સમજણ હોવાને કારણે ચઢાઉ હતો. કેટલાક મિત્રોની શીખવણીથી શ્રીમતીને એણે વારેવારે કપડો દેવાનું શરૂ કર્યું, અને પછીથી તો હાથ પણ ઉગામવા માંડ્યો. માર સહન કરે એવો શ્રીમતીનો સ્વભાવ જ ન હતો. એટલે એણે...ના સંચાલકને બધી વાત કરી અને એમની સંસ્થામાં તેને રાખવાની માગણી કરી. માતા તથા બાપએ આની વિરૂદ્ધ હતા; તેમ છતાં એ સંસ્થામાં સંગીત શીખવવાનો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો અને સંગીતના શિક્ષણ ઉપરાંત સંસ્થાના બીજા કાર્યક્રમમાં પણ શ્રીમતીએ ઉત્સાહથી ભાગ લેવા માંડ્યો. રસ્તે આવતાં જતાં કેટલાક વાર પિનાકિનનો મેળાપ થઈ જતો. પાછળથી એ બંને સંકેતથી અનેક વખત મળતાં. રસ્તાની એક બાજુએ એક વખત પિનાકિન અને શ્રીમતીને વાતો કરતાં સૂર્યકાન્તે જોયા; એટલે રસ્તામાં જ એણે શ્રીમતીને મારવા માંડી. પિનાકિને એવું રક્ષણ ન ક્યું હોત તો તેને તે દિવસે મરણુતોલ માર પડત.

એ દિવસથી શ્રીમતીએ પોતાના ભવિષ્યના જીવન વિષે નિશ્ચય કરી લીધો. માતા અને બાપના વિરોધ છતાં એણે સંસ્થામાં જ જઈને રહેવાનું નક્કી કર્યું. ત્યાં સંગીતનું સ્તીતાર

અને દિલ્હીના વંશાડવાનું શિક્ષણ લેવામાં અને બીજી નાની બાળાઓને બહુવામાં મદદ કરવામાં એનો વખત ઠીક પસાર થતો હતો. બાળક કસ્યપને તેના બાપને ઘેર કે મોસાળમાં કોઈ જાતનું દુઃખ ન હતું.

આમ ત્રણ ચાર વર્ષ ચાલ્યું. દરમિયાન સૂર્યકાન્ત-સંસ્થામાં જઈને પણ વખતોવખત ધાંધલ કરતો. શ્રીમતી સાથે લગ્ન ન થઈ શક્યું તેથી પિનાકિને, પરણવાનો વિચાર જ માંડી વાળ્યો હતો...સંસ્થામાંથી પિનાકિનને મળવાની શ્રીમતીને બહુ સગવડ મળતી નહિ, પણ દર બાર દિવસે, એકાદ વખત રસ્તામાં એ બંને મળી જતાં.

સૂર્યકાન્તે શ્રીમતીને સમજાવવાના અને ગર્ભ ગુજરી બૂધી જઈ, ફરી પાછી ઘેર મોસાવવાના બહુ પ્રયત્ન કરી જોયા, પરંતુ શ્રીમતીના મનનો મેળ ત્યાં કદી મળ્યો જ ન હતો, અને પિનાકિન એની ખાતર કુંવારો રહ્યો હતો એ આશ્વાસન અને સંત્વનનું એક માત્ર એને સ્થાન હતું; તેમજ સૂર્યકાન્તે હાથ ઉપાડ્યાથી અને રસ્તા વચ્ચે તેની ફજેતી કરેલી હોવાથી તેનું સ્વમાન ધવાયું હતું, એટલે કોઈ દિસાએ શ્રીમતી ફરી સાસરે જવા ખુશી ન હતી. છતાં પિનાકિનની મારફતે એ પોતાના પુત્ર કસ્યપને કેટલીકવાર મળી શકતી.

સંસ્થામાંથી શ્રીમતીએ પિનાકિનને ઘેર-તેણે પોતાના માઆપથી અત્રંગ ધર લીધું હતું-જઈ ખુશી રીતે રહેવાનો પોતાનો વિચાર જાણ્યો, પરંતુ આમાં તેને સંસ્થા તરફથી ટોકો મળ્યો નહિ. તેમ છતાં કેટલીક વખત જુકું બહાનું કાઢીને એક બે દિવસ એ પિનાકિનને ઘેર રહી આવતી, એમ સંસ્થાના સંચાલકોને ખગર પડી. સંચાલકો એમ માનતા કે, પોતાની માતાને ઘેર એ રહેવા ગઈ છે. આ પ્રમાણે અનિયમિતતા અને સમાજ વિરૂદ્ધો બ્યવહાર સંસ્થા તો ચલાવી શકે નહિ, એટલે શ્રીમતીને ધાં તો સંસ્થાના નિયમ પરી રીતે પાળવડી, અથર

તો સંસ્થા છોડી જવાની સખ્ત તાકીદ આપવામાં આવી. શ્રીમતી વાલ્મીકી સારી રીતે વગાડતી, એટલે એને એવી આશા હતી કે સંગીતનું ટયુશન આપીને એ પોતાનું ગુજરાન ચલાવી શકશે. એટલે એ સંસ્થા છોડી ગઇ.

સૂર્યકાન્તે પોતાના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જવાથી બીજાવાર લગ્ન કર્યું. એની જ્ઞાતિમાંથી તો એને કોઇ કન્યા ન મળી, પણ બીજા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિની મોટી હિંમરની વિધવા સાથે એણે પુનર્લગ્ન કર્યું. શ્રીમતીને એમ લાગ્યું કે એ સમાજનો અન્યાય છે. શ્રીમતીએ ધર ન માંડ્યું અને એનું પરિણીત જીવન નિષ્ફળ ગયું તેથી સૂર્યકાન્ત ફરી પરિણીત જીવન મુખથી વ્યતીત કરી શક્યો. પરંતુ પોતાની મરજી ઉપરાંત શ્રીમતીને પરણવું પડ્યું હતું; તેની સાથે એના મનનો મેળ કદી મળ્યો ન હતો; જે મુવક પ્રત્યે એનું હૃદય ઢળ્યું હતું—એક નાનપણથી જેની સાથે જીવન વીતાવવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો તે હજી એની જ. ખાતર અપરિણીત રહી હતો; પરિણીત પતિ એને મારઝૂક કરતો અને રસ્તા વચ્ચે પણ એની ફોજી કરવાની હદ મુધી હલકાઇ જતાવી હતી, તે ફરી પરણ્યો હોવા છતાં શ્રીમતીને પોતાને એનાથી છૂટા થવાનો કોઈ માર્ગ ન હતો, એ સમાજનો હડહડતો અન્યાય હતો એમ શ્રીમતીને લાગ્યું. છૂટા થવા માટે એણે બહુ પ્રયત્નો કર્યા. વડોદરાના કાયદાનો લાભ લેવામાં કોઈ રીતે એને સફળતા મળી નહિ. મા તથા બાઈઓએ એના જીવન પ્રત્યે હવે હિંમેશાવૃત્તિ ધારણ કરી હતી. તેનો પ્રથમ પતિ હયાત હોવાથી પિનાકિન સાથે એ લગ્ન તો કરી શકે એમ હતું નહિ, કારણકે લગ્ન કરે અને સૂર્યકાન્ત ફરિયાદ કરે તો એ બન્નેને જેલમાં જવું પડે.

...ની સંસ્થાના સંચાલકોની સલાહ વિરૂદ્ધ, બીજાં જે એને સલાહ, સૂચના કે દોરવણી આપી શકે એ બધાંએ ના કહ્યા

છતાં, શ્રીમતીએ કોઈની પરવા કર્યા સિવાય, હવે હિંમેશા રીતે પિનાકિનને ઘેર જ રહેવા માંડ્યું. ધણી લાંબી મુદત મુધી હૃદયની લાંબણી અને સમાજના સ્થાપિત નિયમોનું પાલન એ જે વચ્ચે ટુચુલ મુદ્દા ચાલ્યા પછી હૃદયની લાંબણીએ હિંમેશા જીત મેળવી અને શ્રીમતીએ બંડખોર વૃત્તિ ધારણ કરીને પિનાકિન સાથે સંસાર માંડ્યો. માતા, બાઈ અને સગાસંબંધીઓએ તો એને લગભગ તજી જ દીધી. પિનાકિનનાં માતાપિતાએ પિનાકિન સાથેનો વ્યવહાર તેડી નાંખ્યો. ન્યાતગતનાં સોએ એ બન્નેનો તિરસ્કાર કર્યો. સંસ્થાના સંચાલકોને પણ શ્રીમતીનું આ પગલું પસંદ પડ્યું નહિ, છતાં શ્રીમતીનાં કેટલાંક મિત્રો અને સંસ્થાની કેટલીક બંડખોર મનોવૃત્તિવાળાઓને શ્રીમતીના આ પગલાથી અંતરમાં એક જાતનો સંતોષ થયો. જે કાર્ય કરવાની પોતાની અંતરની ઈચ્છા હોય, છતાં હિંમત ન ચાલતી હોય, ત્યારે તે કાર્ય બીજાનું કોઈ કરે, ત્યારે કેટલાકને ઇર્ષા ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈકે તેને અંતરથી આવદાર છે.

શ્રીમતીનો પોતાના બાળક પુત્ર કસ્યપ પ્રત્યેનો પ્રેમ એવો ને એવો અખંડ ચાલુ રહ્યો હતો. હવે એ લગભગ આઠેક વર્ષનો થયો હતો. નિશાએ જતે આવતે કે બીજે કોઈ ફરવર જતો એ વખતે કુટુંબનાં બધાંથી છાનોમનેક એ શ્રીમતીને મળતો.

સૂર્યકાન્તે શ્રીમતીના આ પગલાનો જરા પણ વિરોધ કર્યો નહિ, એથી સહુને બહુ નવાઈ લાગી. કુટુંબીજનો કે મિત્રો એ બાબત એને પૂછતા ત્યારે એ એટલો જ જવાબ દેતો: “હું ફરીથી પરણ્યોને”

• પિનાકિન અને શ્રીમતીનો નવો સંસાર લગભગ એક વર્ષ બહુ સારી રીતે ચાલ્યો; પરંતુ એ રિયલિટી લાંબી વખત ટકવાનું સર્જિત ન હતું.

લગભગ દોઢ વર્ષથી શ્રીમતીને વખતો

વખત થોડા થોડા તાર્વિક આવી જતો અને કવચિત ઉધરસ પશુ થતી. અત્યાર સુધી તો સંસ્થામાં રહીને સંગીત ગોવા વગાડવામાં અને શીખવવામાં એનો બધો વખત જતો. અગાઉ સાસરામાં એને માથે ધર ચલાવવાનો કે કુટુંબનો કશો બોલો પડ્યો ન હતો, પણ હવે તાવથી નળળા પડેલી તથીયતે એને માથે ધર ચલાવવાનો બોલો પડ્યો. પિનાકિનની કમાણી ઝાઝી ન હતી, તે ઉપરાંત એમના મિત્રોને ધર બોલાવી આપાણી કરવામાં અને ખાવાપીવામાં પોતાની રિયતિ કરતાં વધારે ખર્ચ કરતો, તેથી પૈસાની હંમેશાં તાણુ રહેતી. શ્રીમતીને પોતાના શરીર માટે પુષ્ટિકારક ખોરાકની અને દવાદારની પણ કંજુસાહ કરવી પડતી. પિનાકિનને હાથ સંકેતડવાની એ વારેવારે શીખામણ આપતી, એટલે ધીમેધીમે પિનાકિને ધરની બહાર મિત્રોમાં વધારે ફરવા માંડ્યું. શ્રીમતી પ્રત્યેનો એનો પ્રેમ તો જોવા ને તેવો જ હતો, પણ પોતાનું સર્વસ્વ ત્યાગવા એ તૈયાર ન હતો. સમાજ સામે ટક્કર ઝીલવાની શ્રીમતી જેટલી એની શક્તિ બળવાન ન હતી. શ્રીમતીને સમાજનાં માણસોએ તથા સર્ગા-વહાલાંએ અને કુટુંબીજનોએ તણ દીધી, તેથી સમાજ પ્રત્યે વિશેષ ક્રોધ ચઢ્યો હતો. એને એમ લાગતું હતું કે સમાજ દોષ, છાની ભૂતીતિ; ઉપરઉપરના દેખાવને લઈ ચલાવે છે; પરંતુ ખુલ્લી રીતે સમાજનાં સ્થાપિત બંધનો તોડી પ્રમાણિક જીવન માળનારને તરછોડે છે. સમાજનો કાયદો પણ તેને અન્યાયી અને એકપક્ષી લાગતો હતો, કારણ કે એના પતિ સૂર્યકાન્તને ફરી પરણવા માટે કોઈ દોષ દેવું નહતું.

પિનાકિનની ધીમે ધીમે વધતી જતી બેદરકારીથી શ્રીમતીના મનને ઘણો આઘાત થયો. એની નળળા તબિયતમાં આ જાતના આઘાતથી વિશેષ નળળાપ આવી અને એ સુયરોગમાં સપડાઈ.

ફેટલાક માસ સુધી તો શ્રીમતીએ પરાણે પરાણે ધરકામનો બોલો—રાંધવા વગેરેનું કામ-ઉઠાવું, પણ પછી તો એ ખાટલે પડી. પિનાકિનને હવે શ્રીમતીના મંદવાડની ગંભીરતાની સમજણ પડી એણે સારા ડાક્ટરો અને દવા કંદરામાં પોતાની શક્તિ ઉપરાંત ખર્ચ કર્યું. શ્રીમતીને હવા ખાવા પણ મોકલી, છતાં શરીરના રોગ ઉપરાંત મનના બેંડા આઘાતથી શ્રીમતીની તબિયત દિન પર દિન લચડતી ચાલી. પિનાકિન હવે હિમ્મત હારવા લાગ્યો, પૈસે ટકે હેરાન થવા લાગ્યો, છતાં પોતે હાથે રાંધે અને શ્રીમતીને પણ એની રુચિ અનુસાર રાંધી આપે એમ લાગણી પૂર્વક કરવા લાગ્યો. શ્રીમતીને પણ હવે પોતે બોળાપ છે એમ લાગવા માંડ્યું. પોતાના જે થોડા ધણા દાગીના અંગ ઉપર હતા, તે એક પછી એક વેચી તેણે ડાક્ટરનાં બીલો ચૂકવવા માંડ્યાં.

શ્રીમતીના મંદવાડની ખબર એની માતાને અને બાપજીને પડી અને તેઓ એને જોવા આવી ગયાં. એમના તરફથી સૂર્યકાન્તને પણ મંદવાડના સમાચાર મળ્યા. સૂર્યકાન્ત શ્રીમતીને જોવા આવ્યો. શ્રીમતીની રિયતિ જોઈ એને બહુ લાગણી થઈ. એ માણસ બહુ નરમ હતો. ચઢાકે હતો અને નિરપાયે બીજવાર પરણ્યો હતો, પણ મનનો સાચો ખાનદાન હતો. શ્રીમતીને એણે કહ્યું: “હું બીજા વાર પરણ્યો છું, પણ તેથી મારા ધર-માંથી તારો હજી એછો થતો નથી. જ્યારે તને જરૂર લાગે ત્યારે તું અડધી રોતે પણ મારે ઘેર આવી શકે છે. તારે માટે મારું ધર સદાને માટે ઉઘાડુ છે” સૂર્યકાન્તની આટલી બધી ઉદારતાની શ્રીમતી ઉપર બહુ અસર થઈ. જૂતકાળનું પોતાનું જીવન નવા સંસારમાં સુખના રસ્તા અને અત્યારની રિયતિ વિષે તેને અનેક વિચારો આવ્યા. એ રાતથી શ્રીમતીની રિયતિ વધારે ખરાબ થતી ગઈ.

પિનાકિન હવે તો શ્રીમતીના ચાલુ મંદ-
વાડથી કંટોળે પણ બતાવવા લાગ્યો. જે બાળા
માટે એણે ન્યાત, જાત, સર્ગા સંબંધી સર્વ
સાધેનાં સંબંધ છોડ્યો, જેને માટે એ નિંદગી
બર કુંવારો રહ્યો, તેની સાથે છ સાત માસ
સંસાર ભોગવ્યા પછી એ તો મંદવાડની
પયારીએ પડી. અને હવે તો એને છાંદગીબર
માંદી સ્ત્રી જ વેડવાની, એ વિચારે છેક નિરાશ
યર્ષ ગયો. પૈસેટકે એ હેરાન યર્ષ ગયો હતો.
તોફરીમાં નિયમસર અને વખતસર ન જવાતું
હોવાથી ત્યાં પણ ઉપરીતો દપકો વારંવાર
ખાવો પડતો. સૂર્યકાન્ત મળવા આવી ગયો
હતો અને શ્રીમતીની પયારીમાં પચાસ રૂપીઆ
મૂકી ગયો હતો, એની પણ એને ખજાર પડી
હતી. શ્રીમતીએ પોતે જ એને બધી હકીકત
વિગતવાર કહી હતી. આ ઉપરથી એને જરા
કપાં પણ ઉત્પન્ન યર્ષ હતી.

શ્રીમતીનો મંદવાડ વધતો ગયો. ડાક્ટરેએ
એની આશા છોડી દીધી. તેની માતાને પિનાકિને
ખજાર આપી એટલે માતા પિનાકિનને ઘેર
આવી અને શ્રીમતીએ પોતાને ઘેર લઈ જવાની.
માગણી માતા પાસે કરી, પણ માતાએ મરણ
પયારીએ પડેલી-આખરની મહેમાન-પોતાની
દીકરીની છેલ્લી આશા પૂરી કરવાને વખતે
એની શરત મૂકી કે, 'પિનાકિન ત્યાં રહે
નહિ'. એટલુંજ નહિ, પણ જોવા પણ ન
આવે તો હું તને મારે ઘેર લઈ જઈ
આ બાકને ન્યાત જાત અને સગા સંબંધી
ઓમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને આજક જવાનો
ભય નડ્યો ! શ્રીમતીએ આ શરતનો તિરસ્કારથી
અસ્વીકાર કયો. "તમારા કરતાં તો સૂર્યકાન્ત
કેટલો બધો ઉદાર ! એનું ઘર મેં ભાંચું,
એનું જીવન મારે લીધે રદ થયું, છતાં એનાં
બાળા મારે માટે ઉઘાડાં છે અને તમે-
મારી જનેતા-મને આખરના મંદવાડ વખતે
ઘેર લઈ જવાની પણ ના પાડો છો ! કુટુંબ,
ધરખાર, ન્યાત જાત સમાજ બધું તજીને જેને

મંત્રતંત્ર સૌ છોડતું આને

મંત્રતંત્ર સૌ છોડતું આને,
માળાના કેં જાપ જપે તું;

મિથ્યા મીઠા રાગે;

મંદિરનાં તું દ્વાર ઉઘાડી,

એ શું ઈશ્વર માગે ? મંત્રતંત્ર
દેવળમાં ના દેવ બિરાજે,

ધૂમે ખેડૂત સંગે;

ચોમાસે ઉનાળે નાથે,

અવરિત એને ઢંગે;

ધુળ ખરડાયા સાગે. મંત્રતંત્ર
મુક્તિતાણા એ શોધક !

તારી મુક્તિ દોને હાથે ?

હથેથી સર્જન ભાર ઉપાડી,

બંધાઇ તુજ સાથે;

માલિક તારો રાજે. મંત્રતંત્ર

ધ્યાન ત્યજી વળી ફૂલ વિખેરી,

આવ જરી તું પહારે;

વગ્રો મેલાં થાય ભલે શી

ચિંતા એની તારે ?

ઉભતાં પ્રભુ સહ લાગે ?

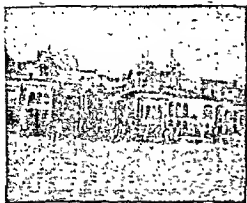
મંત્રતંત્ર સૌ છોડતું આને.

જરાણામ્ કા. પોરલ

આશરે હું આવી છું તેના જ હાપરા નીચે હું
મરીશ." આમ કહી શ્રીમતીએ મોહું ફેરવી
દીધું. એ રાત્રે શ્રીમતીએ પ્રાણ મૂક્યો.

એના તાપ્રધા નીચેથી બે ચીકીઓ મળી
આવી. એક સૂર્યકાન્ત ઉપર હતી: "મને માફ
કરો ? પણ મારી શી રીતે માયું ? તમારી
ઉદારતા દેવી છે." બીજી ચીકી પોતાના બાળક
કચપ ઉપર હતી, "મરતો વખતે તારું મોહું
જેવાની મારી ઈચ્છા અધૂરી રહી ગઈ.
પાશ્વર્યમાં એક સોનાની સેર છે એ તારી
જનોઈ વખતે તારી બ્લાલી મા તરફની
છેલ્લી નેડ."

વજ્યાત્રા

શ્રી. ચલુભાઈ દેસાઈ

(ગર્તાકથી ચાલુ)

અહિં ભરતપુર રાજ્યાનો પુરાણો કીસ્કો છે. દાહિજીનું મંદિર છે. ૩૫ સામર નામનું સુંદર સરોવર છે. અહિંથી એક રસ્તો નંદગાંવ જાય છે, જ્યારે બીજો રસ્તો પાડરગાંવ જાય છે. આગળ જતાં બદ્રિના દર્શન આવે છે. ઉત્તરખંડની અપૂર્વ લીલાના દર્શન પણ અહિંજ થાય છે. ત્યાંથી આગળ કામવન આવે છે. પાંડવો વનવાસ સમયે અહિં રહ્યા હતા. અને ભગવાને ગોપીઓ પાસે દાણ લીધાં હતાં. અહીં ચૌરાસી તીર્થ છે. અહિંથી આગળ કેતનધેરો ગાંવ, ચિત્ર વિચિત્ર શિક્ષા, લંચાગાવ, ડભારોગાંવ, અને આગળ બરસાણા આવે છે. અહીં કૃષ્ણની લાડલી રાધકાજીનું મંદિર છે. ધન્ય છે રાધકાજી તમારી ભક્તિને કે આને પણ જનંતાને સુખે રાધાકૃષ્ણનું અમર નામ રમી રહ્યું છે. પહાડની ટેકરી ઉપર સુંદર તેમજ ભવ્ય મંદિર બનાવેલું છે તેમાં રાધીકાજીની મૂર્તિ આને પણ શ્રી. કૃષ્ણના અમર અભિસારીકાનો ખરાબર ખ્યાલ આપતી બિરાજે છે. જયપુરની પત્થરની કરીગરી જેવા લાયક છે. આખું મંદિર આરસપહાણનું બનાવેલું છે.

દંતકથા કહે છે કે રાધીકાજીને નારાયણદાસી નામના બ્રાહ્મણને સ્વયં આપ્યું અને તેમની મૂર્તિને જમીનમાંથી બહાર કાઢી અને પુજન કરી મૂર્તિની સ્થાપના કરી. પાસેજ પ્રેમ સરોવર છે.

અહીં મહાપ્રભુજીની બેઠક છે તથા રાધા ગોપાલજીનું મંદિર છે. આગળ સંકેતવન આવે છે. ત્યાં રાધા અને કૃષ્ણ રોજ મળના હતા. પહાડ ઉપર રાધા કૃષ્ણની પાંદુકાઓ છે. નંદ મહારાજનું ગામ પણ પહાડ ઉપર છે. અને નંદગામ કહે છે. ત્યાં નંદ મહારાજનું મંદિર છે. ત્યાંથી પાંચ મથુરાજી આવવું પડે છે.

મથુરાથી પાસે ગોકુલ છે. અહિં ભગવાન નંદરાયની ગાયો ચરાવતા હતા. ગોકુલ જન્મનાથને કીનારે છે. ત્યાં ઠાકુરાની ઘાટ પણ છે. મહા પ્રભુજીની બેઠક છે. અહીં કૃષ્ણનાં મંદીર ઘેરઘેર છે. ત્યાંથી આગળ દાહિજીનું મંદિર છે. સુતીં ઘણી જ મોટી અને ભવ્ય છે.

કૃષ્ણ ભગવાનની લીલા મથુરા અને વાસના પ્રદેશોમાં થઇ તેમના સંસ્કારણો તત્ત્વલક્ષ દેખાય છે. વૈષ્ણવો તેની પરીક્રમ કરે છે. ભગવાન કૃષ્ણે પાપીઓનો સંહાર કરવા યુગેયુગે અવતાર લીધો આને કલ્પયુગમાં પણ હું આપનો ગીતાનો શ્લોક યાદ કરું છું.

‘ પરિત્રાણાય સાધુનાં વિનાશાયક્ષ્મં કુષ્ટતામ્, ધર્મં સંરથાપનાયૌય સંભવામિ યુગે યુગે ’

અને આમ પૂરવ્ય ભૂમિ વ્રજની પરિક્રમા કરીને મહારા જીવંતને ધન્ય થયેલું હું માનું છું. લાખ લાખ વંદન હજી અમર ભૂમિ શ્રી વ્રજ ને જેની સાથે ભગવાન શ્રી મધુસૂદનના અનેક પરાક્રમે તથા લીલાઓના સંસ્મરણો સંકળાયા છે-જેના દર્શન માત્રથી હૃદયમાં કોઈ અંદબૂત અનેરી શાન્તી પ્રાપ્ત થાય છે આને. ‘ વ્રજ ભૂમિમાં તેમજ સારા ભારત ભરમાં રાધા કૃષ્ણ રાધારમણનું અમર નામ લોકોના હૃદયમાં કોતરાઈ ગયું છે.

શ્રી

ધર્મદેવ શાસ્ત્રી કેટલાંક વરસથી જ્ઞેન-સરખાવરની પછાત જાતિઓની સેવા કરે છે. તેમની તીવ્ર ધૃતિ હતી કે, ગાંધીજી પોતે તેમનું કાર્ય જોવા આવે, અથવા પોતે ન જઈ શકે, તો તેમની દુકાડીમાંથી કોષકને મોકલે. કાકતર તરીકે કસ્ટરના દરદના કાકતરી વિભાગની મંત્રી અને સંચાલક તરીકે, શાસ્ત્રીજીની સાથે જવાને ગાંધીજીએ મારી પસંદગી કરી.

શ્રી. આભા ગાંધી અને હું ત્રીજી તારીખે સવારે છ વાગ્યે શાસ્ત્રીજીની રાહબરીમાં મસ્ત્રીથી નીકળ્યાં. શાસ્ત્રીજીના મિત્ર વમોજીની પુત્રી તથા પુત્ર અને તેમના એક મિત્ર હોશા-દ્વનથી અમારી સાથે થયાં. સાદિયા સુધી મોટર જાય છે. દસ વાગ્યે ત્યાં પહોંચ્યાં, અને સાઠ દસ વાગ્યે અમે નાગયાતને રસ્તે પડ્યાં. શાસ્ત્રીજીએ બે પહાડી દડા, ઝંપાન અને બે મજૂરોની વ્યવસ્થા રાખી હતી.

ચઢાણ કપડું હતું. એક સાંકડી ડેડી હતી, એક તરફ પહાડ હતો, બીજી તરફ જીડી ખાઈ હતી; કેટલીક જગ્યાએ રસ્તા એટલે ખરાબ હતો કે, માણસ જરા પણ ગાદેલ રહે ને પગ લપસે, તો નીચે સેંકડો ફૂટ ઊંડી ખાઈમાં પડે અને તેના ફૂરચે-ફૂરચા જીડી જાય. કેટલીક જગ્યાએ તો ખાઈ તરફ જોતાં જ ચક્કર આવી જતાં. એટલે, અમે રસ્તા પર મીટ માંડીને ચાલતાં હતાં. એક જગ્યાએ ડેડી તૂટેલી હતી. રસ્તામાં અમે જુદી જુદી જગ્યાએથી જમનાને મળનારી અમલા અને ટાંસનાં તથા ખુદ જમનાજીનાં દર્શન કર્યાં.

જ્ઞેનસરખાવર અર્ધપછાત પ્રદેશ છે. તેમાં કુલ ૪૫૦ ગામ પહોડો પર વસેલાં છે. રસ્તા ખરાબ છે. વસ્તી ૫૬,૦૦૦ની છે. જ્ઞેનસરખાવર બ્રિટીશ હિન્દમાં છે, પણ ત્રણ બાજુએ ટેહરી, નાહતા અને જુખ્મલ વગેરે દેશી રજવાડાંથી ઘેરાયેલું છે. લોકોનો ધંધો ખેતીનો છે. બટાટા, આદુ, મકાઈ, ધઉં અને મૂડવો

નાગયાતની યાત્રા

લેખિકા.

શ્રી. સુશીલા નથર

*

(એક અનાજ) વગેરે પાકે છે. ખાવરમાં પણ અશીષ થાય છે. પહોડોમાં ખેતી કરવી, એ સખત મજૂરીનું કામ છે. જમીન ઓછી છે. આ પ્રદેશમાં બહુપતિત્વનો, એટલે કે, એકથી વધારે ધણી કરવાનો રીવાજ છે, તેનું મૂળ કારણ પણ આ જમીનની તંગી છે. કહે છે કે, ત્યાં બધા ભાઈઓ વચ્ચે એક જ પત્ની હોય છે, એટલે જરૂર-જમીન વહેંચવાનો સવાલ ઊંડો નથી અને બાળકોની સંખ્યા પણ આપે-આપ મર્યાદિત રહે છે.

આ રિવાજથી લામ હોય કે ન હોય, નુકસાન ખૂબ છે. પ્રમેહ, ગરમી વગેરે રોગ ધણી ફેલાયેલા છે. ધણા પુરોા વચ્ચે એક જ સ્ત્રી હોવાને કારણે ધણી સ્ત્રીઓ કુંવારી રહી જાય છે-તે જોઈ મેલાનોમાંથી કેટલાક દુષ્ટ લોકોએ આવીને અહીં સ્ત્રીઓનો વેપાર શરૂ કર્યો છે. સેંકડો છોકરીઓ દર વરસે બહાર મોકલવામાં આવે છે. લોકોની આર્થિક સ્થિતિ ન સુધરે, ત્યાં સુધી સુધારાકામી આ ધણા ધણી કરવાનો રિવાજ બંધ કરાવી નહીં શકાય. આને તો એક સ્ત્રીને વધારે પતિ હોય, તે પ્રતિષ્ઠાની નિશાની ગણાય છે. એક ગામમાં અમે પાણી પીવા શોધ્યાં. જે છોકરીએ અમને પાણી આપ્યું, તે તરતની પરણેલી હતી. અમે પૂછ્યું; 'તમારે કેટલા પતિ છે?' 'બે' તેની માએ કંઈક દિલગીરીપૂર્વક કહ્યું, 'પણ, એના સસરા પાંચ છે.' 'પાંચ સસરા' કહેનાં ડાહી કુલાતી હતી.

આ લોકોને માટે કેળવણીની કે તબીબી મદદની કશી વ્યવસ્થા નથી, પણ, તેમને પોતાની સંસ્કૃતિનું બારે અભિમાન છે. તેમનું કહેવું છે કે, અમારી સંસ્કૃતિ પાંડવોથી ઉતરી આવેલી

છે. એમ કહેવાય છે કે, પાંડવોના સમયના કેટલાય ખંડેરા અહીં મોળૂદ છે. અહીં લાખા-મંડળ નામનું રથજ છે. પાંડવોને લાખના મહેલમાં બાળી મૂકવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, તે જ આ, એમ કહેવાય છે. અહીં ઘણા મહાલ લાંબી એક સુરંગ છે. કહે છે કે, એ સુરંગને રસ્તે નાસી છૂટીને પાંડવોએ પોતાના જાન બચાવ્યા હતા. આને પણ ખેડતાં ત્યાં સેંકડો મૂર્તિઓ મળી આવે છે.

પહાડની ટોચ પર અમને વિરાટગઢના ખંડેર બતાવવામાં આવ્યાં. કહે છે કે, વન-વાસના દિવસોમાં પાંડવોએ જોનો આશ્રય લીધો હતો, તે રાત્રિ વિરાટનો કિલ્લો અહીં હતો. કાલસી પાસે એક કુવો બતાવવામાં આવે છે. કહે છે કે, પાંડવોએ શુભવાસના એક વરસ દરમિયાન શસ્ત્રો તેમાં સંતાડ્યાં હતાં.

જોનસરખાવરમાં ચાર જાતિઓ વસે છે: બ્રાહ્મણ, રજપૂત, બાળગી અને કોલ્ટા. છેલ્લી બે જાતિઓ હરિજન છે. લગ્ન કે એવા કોઇ પ્રસંગે કોઇ બ્રાહ્મણ કે રજપૂત કોઇ બાળગી કે કોલ્ટાને રૂપ-ડાંક રૂપિયા ધીરે. એટલે તે અને તેનાં ઘરનાં લોકો માણસો ધીરનારનાં શુભામ જોવાં બની જાય છે. માલીક અથવા ધણિયામો તેમને ખાવાનું ને કપડાં આપે છે અને તેના બદલામાં તે લોકોને જ કહે તે કામ કરવું પડે છે. કોલ્ટા જિયારા એટલા ગરીબ અને પછાત છે કે, તેમાંના ઘણા તો આશુલાખીમાં પણ રાજ છે. કારણ કે, એથી તેમને રોટલાની ચિંતા રહેતી નથી. સ્ત્રીઓનો વેપાર પણ આ કોલ્ટામાં જ થાય છે.

સાંજે છ વાગે અમે નાગથાત પહોંચ્યાં. નાગથાત રમ્ય રથજ છે અને ચક્રેતાથી ૧૬ માઇલ ને મસૂરીથી ૨૨ માઇલ દૂર આવેલું છે. પહાડની ટોચ પરથી ચક્રુતાજનાં દર્શન થાય છે.

નાગથાતમાં શાસ્ત્રીજીને કોઇ જમીનદાર પાસેથી મફત જમીન મળી છે. શાસ્ત્રીજીએ ત્યાં

એક નિશાળ ખોલી છે અને કસ્તુરબાના રમ-રણાથે એક દવાખાનું ખોલ્યું છે. હાલમાં તો દવાખાનું દરદીઓને ફક્ત દવા આપવા પૂરતું જ છે. બહારના લોકો આવીને દવા લઇ જાય છે. કોઈ વાર કોઇ દરદીને દવાખાનામાં રાખવો પડે, તો રાખે છે. દવાખાનું ચક્ષાવનારીજ હેન નેપાળી છે. તેણે કલકત્તામાં હોમિયોપથીનો અભ્યાસ કર્યો છે, અને હાલથી કામની પણ થોડી તાલીમ લીધી છે. દવાખાનામાં દવા આપવા ઉપરાંત તે ગામડામાં પણ ફરે છે અને લોકોને બને તેટલી મદદ આપે છે.

સ્ત્રીઓની હાલત બહુ ખરાબ છે. ઘણા પતિઓની સેવાના બોજ ઉપરાંત તેમને ઘરનું અને ખેતરનું કામ પણ કરવું પડે છે. કામ માટે તે સોએક રૂપિયામાં એક પત્ની ખરીદી લાવે છે, પછી એની સાથે ન ફાવ્યું તો તેને કાઢી મૂકીને બીજી લાવે છે. અહીં કેળવણી કે બિન-કેળવણેલી કાષ્ટો નથી. સુવાચક વખતે પાંડેશજી એકબીજાને મદદ કરે છે. તેમને સ્વચ્છતા વગેરેનું કંઈ બાન હોતું નથી, એટલે પહેલી સુવાચક પછી સ્ત્રીઓ વધ્યા થઇ જાય છે. અહીં એક સારી ઇસ્પતાલની જરૂર છે, જ્યાં શસ્ત્રક્રિયા વગેરે કરી શકાય. અને સુવા-વડના અધરા કેસોનો ઇલાજ થઈ શકે.

પાછા ફરતાં શાસ્ત્રીજી અમને કાલસી લઈ ગયા. કાલસીમાં તેમણે મહારાજ અશોકના એક પુરાણી શિલાલેખની નજીકમાં જ એક 'અરીકે આશ્રમ' ખોલ્યો છે. કાર્લિમ છતાં પછી મહારાજ અશોકને ખૂનરેજ તરફ કેવો તિરસ્કાર ઉપજ્યો તે વાત આ શિલાલેખમાં લખી છે. તેમને લાગ્યું કે, ખૂનરેજથી મેળવેલી જીત, હાર કરતાંયે ખૂરી છે. આથી તેમણે અહિંસા ધર્મ સ્વીકાર્યો. એમ કહેવાય છે કે, ત્યાર પછી અશ્વધાનિસ્તાન સહિત આખું હિંદુસ્તાન આપમેળે મહારાજ અશોકના જન નીચે આવી અર્ચુ. ('હરિજન' પંદુમાંથી)

સ્ત્રીઓ વિશે ઘણી વાતો થઈ છે. સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો ઉઠેલવા ઘણા પ્રયત્નો થયા છે, પણ એ પ્રયત્નો કેટલીકવાર ઉપસાધવા લાગે છે. ઉપરછંદા પ્રયત્નથી અથવા તો ઉપર ઉપરના કામથી આ પ્રશ્નો ઉઠેલ લાવેલાં દંડાયું છે. સમાજનું મૂળ સડેલું છે. એ મૂળ પર ધા કરવામાં નહિ આવે તો ઉપરના પ્રયત્નો બહુ સફળ થાય એમ લાગતું નથી.

જીવન નવાજૂના વિચારો વચ્ચેથી પસાર થાય છે, એ સમયે નવાં આકર્ષણો અને જૂનાં શ્રદ્ધા અને રિવાજો વચ્ચે ધર્ષણ થવાનું અને થાય છે. આ ધર્ષણ સમયે સમાજનાં રિચર જળ ડહોળાવાનાં અને કેટલીક વ્યક્તિના કંથ્યાણુ સાધવા સાથે કેટલાકને હાનિ પણ પહોંચવાની. આ સમયે સમાજે થયેલાં પરિવર્તન પર શોક ન કરતાં, પરિવર્તન કરેલ વ્યક્તિ પ્રત્યે તિરસ્કાર ન દર્શાવતાં, સમાજનું મૂળ તપાસતું જરૂરનું છે.

કેળવણીના પ્રચાર થાય છે. પ્રચારના પરિણામે પુરુષ વર્ગને પહેલી તક મળતાં, શીખી નવા સરકાર મેળવી તે તૈયાર થાય છે, ન્યારે સ્ત્રીની દશા જ બુદ્ધી છે. સ્ત્રીથી નવા વિચાર પ્રમાણે સંયુક્ત કુટુંબમાં કે શ્રદ્ધિયુક્ત સમાજમાં જીવી શકાતું નથી, અને અદ્વાન તથા અમરડના પ્રતાપે નહું જીવન અપનાવી શકાતું નથી. આથી ઘણી વાર આવી સ્ત્રીઓનો સંસાર સુખી થતો નથી, કારણ કે જેની સાથે જીવન ગાળવાનું છે તેની સાથે મેળ મળતો નથી. વિચારના મતભેદને પરિણામે પતિ-પત્નીના ભેદ તીવ્ર રૂપ પકડે છે અને પુરુષ સ્ત્રીને તજ કાં તો બીડું લગ્ન કરે છે, કાં તો એકલું જીવન વિતાવે છે.

બીજો પ્રશ્ન ઘણો વધારે ધ્યાન માગે છે અને તે સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓનો વેપાર. આ વેપાર અટકાવવા અથવા તેની સામે સખત પગલાં લેવા કેકાણે કેકાણે વીજલ-સ એસો-સીએશન્સ રચાયાં જોઈએ. આવી સંસ્થાઓ

હીજરાતું સ્ત્રીજીવન

કે પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થાય અને તેમાં કામ કરવા તૈયાર હોય તેવાં જોડાય તો આ કામ ઘણું સફળ થઈ શકે. ન્યાં સુધી સખત પગલાં કે સખત કામ આ દિશામાં નહિ થાય ત્યાં સુધી આ પ્રશ્ન ખૂબ વિકટ રહેવાનો છે.

ચક્રેની આ પ્રવૃત્તિનો-આ ગુંડાશોહીનો ભોગ સ્ત્રીઓ અને છે, તેનાં કારણ પણ વિચાર માગે છે. નાની વયની છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓને બધા વાતાવરણમાં રાખવાથી બહારનાં પાના વરણથી તે તદ્દન અદ્વાત હોય છે. અને આથી દુનિયાની હુમ્મયાર્ધ-દગાખાજ અને શક્તોનો ભોગ તરત જ અને છે અને ભોળવાઈ જઈ અવળે માર્ગે વળે છે. દુનિયામાં-બ્યવહારમાં ન્યારે જીવનની દિશા પલટાર્ધ જાય છે ત્યારે એ રીતના અખતરા પણ કરવાની જરૂર છે. કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓને આવી ગુંડાગીરીથી વાકેફ કરવાની જરૂર છે અને ગુંડાગીરી સોમે થવાની શક્તિ પણ વધારવાની આવશ્યકતા છે. આ શીખવવા માટે શરીરજળ મનોજળ કેળવણ તેડું શિક્ષણ, જ્વરનું જાતીય જ્ઞાન,

સમાજસાથે અને સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો ને શીખં વવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન કંઈક હળવો થાય.

સ્ત્રીજીવનનું જીંડાણ માપતાં, સમાજનો સમસ્ત દષ્ટિએ વિચાર કરતાં આને સમાજ સ્ત્રીને જે બચકર અન્યાય કરી રહ્યો છે, સ્ત્રી જે નરીતે શોષાઈ રહી છે, એ રિયલિટી પચટાવાની જરૂર છે. 'કોઈની લાડકવાળી' એ યુત્રી નથી, આનંદથી કસોલતી કન્યા એ નથી, પણ સાસુ, નથુંદ ને પતિના સાથુસામાં સપડાયલી ૧૫ કે ૧૬ વરસની પત્ની છે. એ પત્નીને નથી આનંદ, નથી અવકાશ. ઉગતું જીવન દબાય છે, ઉગતી કન્યાઓ રેંસાય છે. બાળ વયે પત્ની બને, નાની વયે માતા બને છે અને ધણીવાર અપરિપક્વ વયને લીધે પ્રસવ આપતાં કે પ્રસવ પછી તેનું મૃત્યુ થાય છે અને સ્ત્રીજીવનનો આથી પણ કંઈક મિતાર વારંવાર આપવા પડતા બાળકના જન્મ અને તેની મુશ્કેલીનો છે. આ ઉપરાઉપરી જન્મ આપતાં સ્ત્રીનું મૃત્યુ થાય તો ? થાય ! થતું આજુ છે ! બાળકો રક્તગશે, પણ નવી માતા આવતાં કંઈ સમય જતો નથી.

સ્ત્રી સ્ત્રી તરીકે જ જન્મે છે. તેના જીવનને વિકસાવવા સમાજનો મોટો ભાગ ખેરવાઈ હોય છે. તેના જીવનની દરકાર નથી. તેની લાગણીની કિંમત નથી અને તેના સુખેદુઃખે દુઃખી થવાનું કોઈ શીખ્યું નથી. પરીજીભે સ્ત્રી સદાય નિરાશ અને નિહાસાહી બને છે. આની વચ્ચે સમાજ પર પડે છે. એ વચ્ચેને પરિજીભે આપે. સમાજ અને સંસાર દુઃખમાં જ સમડયા કરતો હોય, તેને આનંદને અવકાશ પણ ન હોય, ઉલાસ ન હોય તેવું બારરૂપ જીવન જીવી રહ્યો છે.

આથી કંઈક તો સ્ત્રીને કંઈક રાખવાની બાવના છે. પિતા, માતા અને યુવ તો કંઈકે રાખે, પણ જ્યારે તેઓના મનમાં પણ કંઈકના થોંપ કે વહુ કંઈકે નથી રહેતી અથવા તેને હેરાન કરવી છે ત્યારે બાહુતી ગુંડાઓ પાસે પોતાની વહુને માર મરાવે છે. આવું બને છે ત્યારે જીવન પરથી સ્ત્રીનો રસ હીડી જાય છે. ત્યારે કંતો તે આપવાત કરે છે, કંતો ઘર છોડી ચાલી જાય છે. અને ચાલી જાય છે ત્યારે ? સ્ત્રી નાસી ગઈ ગણાઈ તેની સામે ફરિયાદ થાય, તેને કંઈકે લેવા પ્રયત્ન થાય, પણ એવું મૂળ તો ન જ શોધાય ! આથી સ્ત્રીઓની કંઈક કંઈક ધણી છે. અને એવા સંયોગો ઉભા થાય ત્યારે સ્ત્રીઓને કહેવાતા કુટુંબીજનો-પણ ખરી રીતે પાસાવી અત્યાચાર કરતા મનુષ્યો-સામે રક્ષણ આપવું જરૂરી છે. બાહુતી ગુંડાઓથી માર ખેવરાવતો આપણો સમાજ જ્યારે એ ગુંડાઓ રસ્તા પર એ જ સ્ત્રીઓની અથથા ખીજ સ્ત્રીઓની છેડતી કરે છે ત્યારે શા માટે છોડાઈ પડતો હશે ? એક વૃખત જે રસ્તો આપણે જ ગુંડાશાહી તરફને બતાવીએ તે રસ્તો પછી તેઓ પોતે પણ શા માટે તક મળતાં ન લે ? આ પ્રશ્ન ખૂબ વિચાર માગે છે, અને આથી સમાજમાં સ્ત્રીઓને રક્ષણ આપવા માટે અમલાશ્રમે ઊભાં કરવાને સમાજના એક અંગ-અધિકાર જમાવી મેંડા પુરુષ-માંથી પરને પીડવાની વૃત્તિ દૂર કરવી અને ખીજ અંગની-કચડાયેલા અંગની-માનસિક નબળાઈ દૂર કરવી જરૂરી છે.

સ્ત્રીજીવનનો આવતો અંક

ગરબા અંક

તરીકે પ્રગટ થશે

પ્રકરણ ૪ થું બાળકની સંભાળ

દાંત આવતાં પહેલાં બાળકનું મોં ગરમ જણાય છે, બેચેની લાગે છે, લાળ પડે છે, મ્હેરો લાલ લાલ દેખાય છે, તાવ જેવું લાગે છે, ઉધટી ને ઝાડા થાય છે અને સ્વભાવ ગીડીયો થઈ જાય છે. ઘણી માતાઓ બાળક માંડુ પડે સારે દાંત આવવાને લીધે આમ થતું દરો એમ માની માંદગીના કાંઈ ઉપાય કરતી નથી. બાળક સાત આઠ માસનું થયા સિવાય બાગ્યે જ તેને દાંત આવે છે. બાળક જન્મતાં પહેલાં માતાએ પોતાના ખોરાકમાં સંભાળ રાખી હોય અને બાળક જન્મ્યા પછી સાફ દૂધ મળતું હોય, તો બાળકના દાંત સારા ને મજબૂત આવે છે. દાંત આવતા હોય અને તેને લીધે બાળક માંડુ પડે તોયે તેના ઉપાય તો કરેલા જ નેહ્યો. બાળક નવેક માસનું થાય ત્યાં સુધી દાંત ન ફૂટે તો માતાને ચિંતા થાય છે, પણ મોઝા દાંત ફૂટે તેમાં કંઈ હરકત નથી. જે બાળકે નવ માસ સુધી માતાનું દૂધ પીધું હોય અને ટોડીની ટેવ ન હોય, ને એકદર તંદુરસ્ત હોય તો તેને દાંત વખતે બહુ હેરાનગતિ થતી નથી. આ બધું હોવા છતાં પણ ફેટલાંક બાળકો હેરાન થાય છે—તેથી તે બાળકમાં કંઈ નક્કી કહી શકાય નહિ.

બાળકને આશરે ૭ થી ૯ માસનું હોય ત્યારે દાંત આવે છે. ૮ થી ૧૨ માસનાં બાળકને ચાર ઉપલા છેદક દાંત આવે છે. જે નીચલા અંદારના છેદક દાંત ૧ થી ૧૫ વર્ષનાં બાળકને આવે છે. દોઢથી બે વર્ષનાં બાળકને ચાર આગલી ઉપદાદો અને ચાર રાફી આવે છે. પછી ૨ થી ૨૫ વર્ષ દરમિયાન ચાર પાછલી ઉપદાદો આવે છે. આથી ૨ થી ૨૫ વર્ષનાં અંદર કુલ વીસ દાંત ફૂટે છે, આ દાંતને દુધીયા દાંત કહે છે.

બાળકોર

સો. ભવ્યલતા રણજીતભાઈ વૈદ્ય

રહેજ દાંત દેખાવા માંડે કે તેનાં અવાજો સ્વચ્છ આંગળાએ હલકે હલકે ધસવાં, તેથી દાંતને આવતાં મુશ્કેલી ઓછી પડે છે. અવાજો ઉપર 'દેકામારી' ધસીને ચોપડવાથી પણ મુખ મળે છે, અથવા એક ભાગ બીજીસરીન અને ત્રણ ભાગ પાણી ભેગાં કરી તેનાથી અવાજો ધસવાં. પોચા લાકડાના કકડાને ચોકખો કરીને અથવા તો હાથીદાંતની સફેદ ગોળ જાડી બંગડી બાળકને રમવા આપવાથી તેને તે ચાવવાની મજા પડે છે. બાળકનું પેટ નિયમિત વખતે આવે તેની કાળજી રાખવી. દાંત આવે ત્યારે બાળકને ખોરાક પર અસ્તિક્ષિ થાય તો તેને આમ્રદ ન કરવે. દાંત સહેલા-પણે આવે, તેને આવે બાળકને, અવાજો દે જુદીઓ આપવી નહિ. બોરોડેકેશરીયમ કે કોઈપણ જાતનું કેશરીયમ અથવા તો 'કાલજાના' ની દીકડી દાંત માટે બહુ સારી છે. દૂધ, શાક બાજી, ચુનો, ફેસફરસ વિગેરે તત્તવાળા ખોરાકથી દાંત મજબૂત થાય છે.

બાળકો દાંતજી કરતાં ન રીંધે ત્યાં સુધી હાઈડ્રોજન પેરોક્સાઇડમાં બોળાને રૂનું પુમડું એના દાંતે ધસવાથી, અથવા ધરગથ્થુ દંતમંજન આંગળાથી ધસવાથી દાંત ચોકખા રહે છે.

જન્મ્યા પછી બાળકને મૂકાના કાગળા કરવાની ટેવ નાનપણથી જ પાડવી. દાંત મળ્યુંત કરવા માટે કઠણ વસ્તુ ખાવા આપવી. બાળક બારેક માસનું થાય ત્યારે તેને સફરજન ચાવવા આપવું. તેને જોકે ખાતાં નહિ આવડે તો પણ દાંતને કસરત તો મળશે જ, અને રસ પણ પેટમાં જશે. પાન, સોપારી, મીઠાઈ વિગેરેથી દાંત બગડે છે, માટે બાળકને પાન સોપારીની ટેવ પાડવી જ નહિ. દાંત આવે ત્યારે બાળકને કાઠવાર લાળ પડે છે. એથી છાતીનો ભાગ બીનો ચવાથી શરદી થાય માટે ઝીણા કાપડનું બાળાનું ગળે ખાંધું હોય તો સાફ.

છેક નાના બાળકને ન્હવડાવવું એ કાર્ષ ન હોય વાત નથી. તેનાં આંખ, કાન, નાક વિગેરેમાં પાણી ન જાય તે સંભાળવું. હાથમાં બાળકને કોર્તા એમ થાય કે, રખેને આપણે હાથ તેને વાગી જશે. એવી રીતે તેને સંભાળથી પકડવું. બાળકને ન્હવડાવવામાં કાળજી, ઝડપ અને સંભાળ રાખવી. બાળકને શરદી એકદમ લાગી જાય છે માટે એરડી તદ્દન બંધ થાય એવી હોવી જોઈએ. ન્હવડાવની વખતે, સાથુ, પાણી, ટુવાલ વિગેરે જોઈતી ચીજો પહેલેથી તૈયાર રાખવી, ને પછી જ બાળકને પારણામાંથી બહાર કાઢવું. પાણી સાધારણ ગરમ ખમી શકાય તેવું હેવું. ન્હવરાવીને પહેરાવવાનાં કપડાં, પાવડર, આંખનું ડબ્બી વિગેરે તૈયાર રાખવું.

બાળકને નવરાવતાં પહેલાં કપડાં કાઢી નાખવાં, પરંતુ એકાદ ગરમ કપડાના કકડામાં વીંટી રાખી, ચોકખા ચીંથરાને રહેજ ગરમ ઘીમાં બોળાને તેનાથી બંને નસકોર્સ સાફ કરવાં. રૂને ઘીમાં બોળા નાકમાં ટીપાં પાડ્યાં, આંખમાં એરડીનું આંજવું, જેથી આંખને ઠંડક રહે અને ગરમી નીકળી જાય. બાળકના જન્મ પછી તેનાં નાક, કાન, ગળું વગેરે પહેલેથી જ તુરત સાફ રાખવાં. આંખો બોરીકના પાણીથી ઘોઈ સીધ્વર નાખદૂડનાં ટીપાં પાડવાં,

કાન પછી બીના કકડાથી સાફ કરવા, અને કુપેલ કે મીઠા તેલનાં ટીપાં પાડવાં. પછી બાળકને આંખે શરીરે રહેજ ગરમ તેલમાં હળદર નાખીને માલીશ કરવું. ખાસ કરીને નાક આમળનો ભાગ, છાતી, હાથ અને પગ બહુ પોચા હોય ધસવા. તેલ ધસી રહ્યા પછી હાથ પગ ઉંચા નીચા કરીને કસરત કરાવવી. પછી બાળકને પગ ઉપર સુવાડીને અથવા તો નાના પહોળા ટખમાં સુવાડીને નવરાવવું. સાથુથી નવરાવતાં પહેલાં દૂધની તર કે ઘી ચોળવું, ને પછી નવરાવવું. ચીકણા કાઠવા માટે ચણાના લોટમાં રહેજ પાણી નાખીને આંખે શરીરે ચોળવું. શરૂઆતમાં, મોઢે સાથુ ન લગાડવો. માથું સાથુથી ચોળાને ઘોલું, પરંતુ માથું ઘોર્તા સાથુ કે ખાણી કાનમાં કે આંખમાં ન જાય તે કાળજી રાખવી. શરીરના દરેક ભાગ સાફ કરવા. પાણી નાખતાં બાળક કંઈક ન જાય તે જોવું. જલદી ન્હવડાવી તેને જલદી કુછી નાંખવું. પછી દરેક સાંધામાં આંગળીવતી પાવડર ભરી કપડાં તરતજ પહેરાવી દેવાં. નવરાવીને તરત છેક ઝીણું કપડાં પહેરાવવાં નહિ. કપડાં પહેરાવવામાં બાળકને વારે ઘડીએ ઉધુંચવું કરવું નહિ. નવરાવીને તરત તેને પવનમાં ન લઈ જવું. નવરાવીને આંખો આંજીને તરત જ તેને સુવડાવી દેવું. નાહ્યા પછી તેનું શરીર હલકું પડવાથી તેને સારી નોંદર આવી જશે, આ પ્રમાણે દરરોજ તેને એક વાર તો નવરાવવું જ જોઈએ. દૂધ પાયા પછી એક કલાક સુધી તેને રમવા દેખ પછી જ નવરાવવું.

બાળકની ઉંઘ માટે પણ, તેનાં ખોરાક જેટલી જ કાળજી રાખવી. બાળક જેમ ઉંઘે તેમ તે તંદુરસ્ત થાય છે. બાળકને માતાની પથારીમાં સુવું ગમે છે, પણ તે જગ્યા તેને માટે લાયક નથી. ત્યાં તેને માતાના ઉચ્ચાસ વાળા હવા લેવી પડે છે. વળી ઉંઘમાં પડખું ફરતાં માતાથી બાળકનાં હાથ પગ ચગાઈ

નય, મોટા ઓઢવાનામાં નાનકડું. બાળક શુભળાઈ નય, તેમ જ પરસેવો થવાથી શરીર લાગી જવાનો સંભવ રહે.

બાળકને ઘોડીયા કરતાં પારણામાં સુવાડેલું વધારે સાફ છે. ઘોડીયામાં કુમળા દાડકાં કોઠકું વળી જવાનો સંભવ રહે છે. બનતાં લગી હાંચકાની ટેવ પાડવી જ નહિ. રિથર પારણામાં સુષ્ક રહે તો સાફ. બાળકને જેની ટેવ પાડીએ તેવી પડે છે. ઘોડીયું કે પારણું છોડાવ્યા પછી કહેરા વાળા પેલંગમાં સુવાની ટેવ પાડવી. તેનાથી રાતમાં નીચે પડી જવાનો ભય રહેતો નથી. બાળકેના પેલંગ પવનમાં ન ચૂકવો.

પહેલું પખવાડીયું તો બાળકે આખો દિવસ ને રાત ઉંઘવું જોઈએ. ન્હાની વખતે અને માતા દૂધ-આપે એટલી જ વાર તે જાગે છે. ત્યારપછી તેને લગભગ સંધ્યાકાળે જાગે તેવી ટેવ પાડવી. આમ કરવાથી રાત્રે ખરાબર ઉંઘશે, એક વર્ષનું થતાં લગી બાળકે લગભગ ૧૬ કલાક ઉંઘવું જોઈએ. તે પછી ૧૨, ૧૪ કલાક ઉંઘે તો ચાલે. વળી જેમ વધારે તે ઉંઘશે તેમ તેનું શરીર અને મન વધારે તંદુરસ્ત થશે.

બાળક ધુંટણીયા તાણતું થાય ત્યારે તેને રમવા માટે એવો જવા હોવી જોઈએ કે જ્યાં તે પડે નહિ, વાગે નહિ કે બીજી કોઈ જાતની ધમ્મ થાય નહિ. એવી જગ્યામાં થોડા રમકડાં આપી બેસાડવું.

બાળકને રડતું છાતું રાખવા માટે ઘણી બ્રીઓ તેના મોંમાં રખાવેલી ટોડી આપી મૂકે છે. ટોડી બહુ જ તુકરાનકારક છે. ટોડી ચુસવાથી બાળકને દાંત આવતી વખતે બહુ પીડા થાય છે, અને ખરાબ દાંત આવે છે. ટોડી ચુસવાથી બાળકને મોટેથી શ્વાસ લેવાની ટેવ પડે છે; અને તેથી તેની છાતી નજા પડે છે. ટોડી સાથે કચરો જવાથી મોંમાં આવે છે, અને જંતુઓ મોંમાં જવથી અગે તે રોગ લાગુ પડી જાય છે.

બાળક શા માટે રડે છે તે ઘણીવખત સમજાતું નથી. કાંઈપણ કારણ વગર તે રડતું નથી. ઘણીવાર ઉંઘમાંથી જાગી ચીસ પાડે છે તેના કારણે નીચે પ્રમાણે છે :-(૧) અપચાને લીધે (૨) નખળા શરીરને લીધે-(૩) પેટમાં કમીનાં ઉપદ્રવને લીધે-(૪) માંકડ મચ્છર કે મખખી જેવાં જંતુઓ કરડવાને લીધે-(૫) અને બાળકે બાળોતીયું ભીનું ક્યું હોય અથવા તો દસ્ત થયો હોય તો, તેને બીનામાં કે ગંદામાં પડ્યું રહેતું ગમતું નથી. તેને ટાઢ કે તાવ લામતો હોય તો પણ તે રડે છે. બાળોતીયું કે પાટો સખત બંધાઈ ગયા હોય અને તેને લીધે તેને તે ભાગની ચામડી ઉપર બળતું હોય તો રડે છે. પેટમાં પવન થયો હોય ને પેટમાં દુઃખતું હોય તો પણ તે રડે છે. તેને જૂખ કે તરસ લાગી હોય તો તે રડે છે. તેને ઘોડીયામાં સંકડાઈ પડતી હોય ને હાથ પગ ન ફલાવી શકતા હોય તો પણ રડે છે. શા કારણસર બાળક રડે છે તે દુરત શોધી કાઢવું અને તરત તેના ઉપાય કરવા. બાળક જરા મોટું થાય છે ત્યારે તો માતા તેના રડવાના જુદા અવાજથી સમજી શકે છે કે તેને શું થાય છે. માટે બાળક ત્યારે રડે ત્યારે તરત બોલામાં લેવું કે ખાવાનું આપવું એ મોટી જૂલ છે. મચ્છરે માતાને બાળક સોંધ્યું છે. તેને ગમે તેમ ઉછેરો તો એ મોટું તો થશે જ અને સંભાળથી ઉછેરો તો પણ એ મોટું થઈ, પરંતુ મોટા થયા પછી, આપણે માટે તેને માન ઉપજે એવી રીતે ઉછેરવું જોઈએ. તેને નવ વસ્તુ જરૂરની છે. તે તેને મળે તેનું ખાસ ખાત રાખવું તે માનાપિતાની ફરજ છે-૧ ત્વજી દવા, ૨ સૂચનો તડો-૩ માતાનું દૂધ-૪ નિષ્ક્રીય અને માપસર ખોરાક-૫ નિષ્ક્રીય દસ્ત આવવો જોઈએ.-૬ ન્હાવણુ-૭ પુરતાં કપડાં-૮ સ્વચ્છતા-૯ ઉકાળેલું પાણી અને પુરતી હાંધ; આટલું જ બાળકને મળે તો તે તંદુરસ્ત અને આનંદી રહેશે. (ચાલુ)

રસોઈ ઘર

સંપાદક:

સી. મણી મહેન એચ. મહેતા

કરીના મુરખો

સાધન—કાચી દળદાર કરી અઢીશેર,
ખાંડ પાંચ શેર, દુધ તોલા ૨૦. કેશર તોલો ૦
એલગી અને ચણેકળાખ તો. ૦

બનાવવાની રીત—

કરી ભેતી વેળા એક લાંબી સોયથી કાચી
કરીનું દળ તપાસવું. પછી તેની ઘાલ કતારી એક
કરીમાંથી નાના ટુકડા કરવા. અંદરની ગોટલી
કાઠી નાંખવી. સખ્ત ગોટલીનું જળાવાળું પા
કાઠી નાંખવું. પછી ચાંચ શેર ખાંડમાં દોઢ શેર
પાણી નાંખી ચુકા ૫૨ મુકવું. તે ખદખદ
એટલે દુધ અને પાણી અઢી અઢી તોલા
મેળવી ચાસણીમાં નાંખવું એટલે મેલનો ઉભરો
આવશે તે એક ઝારાથી કાઢતા જવું. એટલે
ચાસણી ચોક્ખા થશે. તે સાચણી ચારતારી
થાય ત્યારે કરેલા કરીના ટુકડા તેમાં નાંખી દેવા
એથી મુરખો મધ નેવે પાટો ચાપ. કરીના
ટુકડા ઉપર જાય અને ચાસની તણુતારી ચાપ
ત્યારે તેમાં કેશર, એલગી, ચણેકળાખ કટીને
તેનો ભુકો મુરખામાં નાંખવો. ચાસણીમાં કરી
નાંખ્યા પછી પાણી છુટે છે. તે જળા જાયને
તણુતારી ચાસણી રહે ત્યારે મુરખો થયો ગણવા.
મુરખો કાચના વાસણમાં બરતી વેળા એકદમ
હંડો થયા પછી બરવો. બધો જાદ હવા ન
જાય તેવા વાસણમાં પેક રાખવો.

વેરકડલે (મગફળી)ની ચટણી

સાધન—ટોપફ શેર ૦ લીલવા પ્રાણ ૦
શેર, શેકલી મગફળી શેર ૦, તલ શેર ૦,
હલદર તોલા ૦, રાઈ તોલા ૦, મેથી તોલા
૦ લીલામરચા ૧૦, હીંગ અણાભાર, મીઠું
તોલા ૧૦, ગોળ શેર ૧, લીંછુ નંગ ૧, તેલ
શેર ૦ વરીયાળા તોલા ૦

બનાવવાની રીત—

શીંગતે શેકવી. તેમાં નાનાં નાનાં ટુકડા
કરવા. તલને શેકી નાંખવા. ખુધું તૈયાર કરી,
તેલ શેર ૦નો કલાઈવાળા વાસણમાં વધારે
ચુકી તેમાં હીંગ, રાઈ, મેથીનો વધાર મુકવો.
વધાર થાય એટલે ટોપફ, તલ, મગફળી, લીલવા
પ્રાણ, વરીયાળા ખુધું વધારી દેવું. જરા બહામી
રંગવું થાય એટલે ગોળ-શેર ૧નો ભુકો કરી
તેમાં નાંખી દેવો અને દાઢે નહિ તેવી રીતે
દલાવતાં રહેવું. ખદખદ એટલે મીઠું હલદર
નાંખવા ગોળ નાંખતા પહેલા મરચાના મગાયાં
કરી અંદર નાંખવા. તૈયાર થાય એટલે નીચે
કિતારી લીંછુ નીચોવવું. લીંછુ ન હોય તો
તાજી આંખલીનું પાણી કપડેથી ગળીને નર
પુરવું મેળવવું. પછી જરા ઠંડું પડે એટલે
ઉપયોગમાં લેવાય છે. પ્રાણ ન હોય તો આ
ચટણી જોળ પ્રચલુમાં પણ બનાવાય છે.

દાદીમાનું વૈદું .

[ધરમયુ હપાયો]

શુભકાં

આપણા દાદીઓ આપણા બાળકોને શુભકાંઓ ઉપર જેવી જાતના ઉપાયો અગત્યનાં તે વાતો પણ જણાવતાં જોવા મળે છે. જ્યારે કોઈ બાળકની આંગળી કાંઈ દબાજીમાં આવી જાય, જેમકે બારણાની ફાટમાં પીસાઈ જાય અથવા આંગળી ઉપર પત્થર પડે એવા કષ્ટ થાય અને એમાંથી કંઈ સોદી નીકળે નહિ કે અંદરના હાડકાને ઈજા થાય ત્યાં, ત્યારે તેવે વખતે આંગળી ઉપર બીના કપડાંનો પાટો બાંધી દેવામાં આવતો હતો અને ત્યારે તે પાટો સૂકાઈ જાય ત્યારે તેની ઉપર ફરીથી પાણી રેવામાં આવતું હતું. આવી રીતે ફક્ત પાણીના પાટો બાંધવાથી પીસાઈએ ભાગ એક બે દિવસમાં સારો થઈ જતો હતો. દાકતર લઈ કુંડે પાણીના પ્રયોગોથી દરેક સારાં કરે છે. તે પ્રયોગો આપણી દાદીઓ સેંકડો વર્ષો થયાં નાનાં બચ્ચાંઓ ઉપર અગત્યનાં કરે છે, અને તેથી ઘણાં બાળકોને નુકસાન થાય છે.

કેટલીક જાતનાં સાદાં, જઘડી મટી શકે તેવાં શુભકાંઓ ઉપર પાણીમાં માંગભેરી નળાંકું ધરીને ચોપડે છે અથવા જુની છટનો કકડો ધરીને ચોપડે છે, તેથી બાળકોનાં શુભકાં મટી જાય છે.

ઘણી વખત જે શુભકાંઓ જલદીથી નહિ જાતાં હોય તેની ઉપર, પીપરનું ગોળું આડે થાય છે. તે પીપરનાં કુર્ગાંકાં પાંદડાં વાડીને

પોટીથી પેડે બાંધે છે. તેથી દરદીને ઘણી ઠંડક વળી જાય છે અને બહુ દહીમાં શુભકાંઓ પણ બહુ સહેલાઈથી રૂઝાઈ જાય છે.

કેટલીક જાતનાં શુભકાંઓ ઉપર ખાખરાના પાંદડાંના ઢીલીઆં મોંઢામાં ચાવીને લગાડે છે અને તેની ઉપર પાટો બાંધી દે છે તેથી પણ અગત્ય જોવા ફાયદો થાય છે અને તુરંતજ શુભકાંઓ મટી જાય છે.

કેટલીક જાતનાં શુભકાંઓ તથા બીજા કશીયુ જખમો ઉપર તુકરીનાં પાન વાડીને ચોપડી દે છે, તેથી પણ ઘણી જાતનાં શુભકાંઓ તથા ઘણી જાતનાં જખમો જલદીથી રૂઝાઈ જાય છે.

કોઈ વખત શુભકાં ઉપર માત્ર તલના તેલનું પોતું મૂકી રાખવાથીજ આરામ થઈ જાય છે. રૂઝાં બીજવેલા તેલ સિવાય બીજા કોઈ પણ ચીજ તેમાં નાખના નથી. એટલે તેલથી જ ફાયદો થઈ જાય છે. પણ તેમાં મુદાની વાત એટલી જ છે કે, શુભકાંની જાળખતી જોઈએ, કારણ કે કેટલીક જાતનાં શુભકાંઓને તેલ લગાડવાથી તેઓ પ્રભેદે છે અને તેમાંથી રક્તનું ગળ થાય છે. માટે કઈ જાતનાં શુભકાંઓ ઉપર તેલ લગાડવું બાળકની છે અને કઈ જાતનાં શુભકાંઓ ઉપર તેલથી તુકશાન થાય છે, તે વાત ઘણી લેખી જોઈએ.

નાનાં બાળકોને ઘણી વખત ખસ થાય છે અને ખસ એ ચોરી રોગ છે. તેથી પરમાં

એક છોકરાને ખસ થઈ હોય તો તેનો ચેપ લાગીને બીજાં છોકરાંઓને પણ ખસ થાય છે. એટલું જ નહિ, પણ પાડોશીનાં છોકરાંઓને ખસ થઈ હોય અને તેની સાથે બેદરકારીથી બીજાં છોકરાંઓ રમ્યા કરે તો તેઓને પણ ખસનો ચેપ લાગી ખસ થાય છે. એટલે ઘણે દેકાણે અને ઘણાં છોકરાઓમાં ખસ નીકળવી એ સ્વાભાવિક છે. એ માટે આપણી જુની ડોશીમાં એવો ઉપાય કરતાં કે કળાચુનો લઈ તેને કપડે ચાળી ઘીમાં મીલાવતાં અને સો વખત ઠંડા પાણીથી તેને ઘોઈ નાખતાં. એ પછી તે ઘી અને ચૂનાનો મધમ થાય તે મધમ છોકરાંઓની ખસ ઉપર લગાડે છે તેથી થોડા દિવસમાં ખસ મટી જાય છે.

ઘણી વખત ચાકુ, કાતર, ચુડી વિગેરેની ધાર બાળકોને વાગી જાય છે. તેથી હાથમાંથી લોહી નીકળે છે. એ વખત આપણી દાદીઓ એમ કરતાં કે ગોદડામાંથી જૂના રૂને કાઢી દેવતા ઉપર મૂકી તેને બાળક દેતાં અને એ રૂની જે કાળા રાખ થાય તે કાળા રાખ જખમ ઉપર દાખી પાડેા ખાંધી દેતાં. તેથી ખચ્ચા-ઓનાં જખમો રૂઝાઈ જતા હતાં. બજેલા રૂ સિવાય બીજી કોઈ પણ દવા એવા જખમો ઉપર તેઓ લગાડતાં નહિ.

કેટલીક જાતનાં ગુમડાંઓ ઉપર કેટલીક ડોશીઓ, સ્રીઓ પોતાના કપાળમાં આંદો કરે છે તે કંકુ લગાડે છે. તેથી પણ ઘણો જાતનાં ગુમડાં મટી જાય છે. કારણ કે કંકુ હળદરમાંથી બનાવે છે અને હળદરમાં જંતુઓ નાશ કરવાનો તથા ગુમડાં મટાડવાનો ગુણ છે. એટલે ફક્ત કંકુ લગાડવાથી પણ કેટલીક જાતનાં ગુમડાંઓ મટી જાય છે.

બાળકોમાં ફટકીઆં નામે એક જાતનાં ચેપી ગુમડાંઓ થાય છે. એ ગુમડાં બહુ જલદી જલદી થાય છે અને તે ફૂટે ત્યારે તેમાંથી પાણી જેવો પદાર્થ નીકળે છે. એ રસી શરીરમાં જે દેકાણે લાગે તે દેકાણે તુરંતજ તેના જેવાં

બીજાં ગુમડાંઓ થાય છે. તેને ફટકીઆં ગુમડાં કહે છે. એવાં ગુમડાંઓ ઉપર મળી લગાડી દે છે તેથી તે જાતના ગુમડાંઓ વધતાં અટકે છે અને થોડા દિવસમાં મટી જાય છે.

બાળકોનાં ગુમડાંઓ માટે કેટલીક ડોશીમાં સિંદુરનો મધમ બનાવીને રાખે છે. એ મધમ બનાવવાની રીત એ છે, કે પાશર તેલને ગરમ કરી તેમાં પાશર મીણ નાંખે છે અને મીણ પીમળી જાય તે પછી તેમાં અર્ધો શેર સિંદુર નાંખી ધીમી આગે હલાવ્યા કરે છે. તે સારી રીતે પાકી જાય ત્યારે ઉતારી એક વાસણમાં ખરી રાખી મુકે છે. તે મધમની પટ્ટી ઘણી જાતનાં ગુમડાંઓ ઉપર લગાડે છે. તેથી ઘણી જાતનાં ગુમડાંઓ મટી જાય છે.

કેટલીક જાતનાં ગુમડાંઓ ઉપર અસલના વખતની ડોશીઓ રાંધણીઆમાં ધુમાડો જમી જવાથી જે ધુંસ થએલો હોય તે ધુંસ લગાડતાં હતાં. જેમકે કોઈ બાળક ત્યારે પડી જાય અથવા હાથે પગે ઠેસ વાગે તેથી લોહી નીકળે ત્યારે તે ઉપર ધુમાડોનો ધુંસ લગાડતાં હતાં અને એથી પણ એ વખતે ઘણા કાયદો થતો હતો. હાલના વખતના દાકતરોને આ પ્રયોગ ગમે કે નહિ એ વાત જુદી છે. તેઓ ધુંસમાંથી કંઈ જંતુઓ શોધી કાઢે તો તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. પણ આપણી દાદીઓએ તો રાંધણીઆમાં જમી થએલા ધુમાડાના ધુંસમાંથી પણ ઘણાં બાળકોને સામું કરેલાં છે.

ગામડામાં ગરબ વર્ગનાં છોકરાંઓ સીમમાં બહુ ફરે છે. અને તેમને પગમાં પહેરવા માટે બેડા પણ હોતા નથી. અને ગામડાઓમાં આવળ, બોરડી, ગોખરૂ, હાથલા, કંટાળા વિગેરેના કાંટા બહુ હોય છે. તેથી ઘણા બાળકોના પગમાં હાલના ચાલતા કાંટા વાગી જાય છે. એ વખતે કાંટા કાઢ્યા પછી પગ ન પાકે માટે આપણી અસલની ડોશીઓ ત્યાં ગોળને ગરમ કરી લગાડી દેતાં. એથી કાંટાનો જખમ રૂઝાઈ જતો અને તે પાકવાની શીકર રહેતી નહિ

ધણી વખત ફેટલાંક બાળકોનાં માથાં ઉપર બહુ ગુમડાં નીકળી પડે છે. એ ગુમડાં માટે ફેટલીક ડોસીઓ. એવા ઉપાયો કરતી હતી કે, ધૂપેલ-તેલ ગાળ્યા પછી તેના વાસણના ને કોયલા બાકી રહે તે કાલસાને તેલમાં વાટીને માથાના ગુમડા ઉપર ચોપડી દેવામાં આવતા હતા. આથી ધણી બાળકોનાં માથાનાં ગુમડાઓ મટી જતાં હતાં.

બાળકોની ખસ મટાડવા માટે વધારે આકરો મલમ બનાવવો પડે તો તેઓ પારાને તથા ગંધકને મીલાવી તેમાં ઘી કે તેલ નાંખી તેનો મલમ બનાવતાં હતાં. એ મલમથી ખસ જલદી મટી જતી હતી, એ મલમ બનાવવાની રીત એ છે કે, પારો એક તોલો લેવો અને ગંધક બે તોલા લેવો, બન્નેને ખસમાં વાટી નાંખવાં; તેથી તેની કાળી કમળી બની જાય છે. પછી પાંચ તોલા ઘી અને આઠ તોલા મીઠુ ગરમ કરી તેમાં એ પારા ગંધકની કમળી મેળવી, લગાડવાથી ખસ મટી જાય છે. આવી જાતના સાદા સાદા મલમો ધણી ડોસીઓ પોતાને ઘેર બનાવીને તૈયાર રાખતાં હતાં અને ગામમાંથી ને કોઇ લેવા આવે તેને મફત આપતાં હતાં.

ફેટલાંક બાળકોને શરીરમાં ઝીણી ઝીણી રાતી રાતી કુદડીઓ નીકળી પડે છે. અને તે કોઈ કોઈ એક જ ડેકાણે નહિ, પણ આખા શરીરમાં નીકળી પડે છે. આને તેને માટે દાકતરો કહે છે કે, કારબોનિકવાળા સાણથી એ કુદડીઓને ધોવી જાય. પણ થોડાં વરસ પહેલાં આપણી દાદીઓ કારબોનિક સાણને બદલે ગાંધુના તથા ભેંસના છાણનો ઉપયોગ કરતાં હતાં અને કારબોનિક સાણથી ને કામ ન થાય તે કામ ભેંસના છાણથી થતું હતું. તે માટે તેઓ એમ કરતાં કે, તેઓ આખા શરીર ઉપર છાણથી માલેસ કરાવતાં. એ પછી થોડા વખત તડકામાં ભેસાડી મૂકતાં, તે પછી નવરાવી ડીલ લૂછી, ધૂપેલ લઈ શરીર

ઉપર ચોળાવતાં. તેની શરીરમાં ફૂટી નીકળેલી લૂપસ તથા ખૂજલી મટી જતી હતી.

સૂર્યના તાપથી ધણી જાતનાં દરદો સારાં થાય છે, એમ હાલના દાકતરોએ શોધ કરેલ છે. પણ એ વાત આપણી ડોસીઓ સેંકડો વરસ થયાં જાયતી હતી અને પોતાનાં બાળકો ઉપર પણ એ પ્રયોગ અજમાવતી હતી.

ઉનાળામાં ગરમીને લીધે નીકળતાં ફેટલીક જાતનાં ગુમડાઓ ઉપર પાણીમાં સુખડ ધરીને કે ચંદન તેઓ ચોપડતાં હતાં. એ ચંદન ચોપડવાથી પણ ધણી બાળકોનાં તથા ધણીએ જીવાન સ્ત્રીઓનાં મોઢા ઉપરનાં ખીલ અને ગુમડાઓ મટી જતાં હતાં.

ફેટલીક જાતનાં ગુમડાઓ કે જેને પાકતાં કે ફૂટતાં વાર લાગે તેમ હોય તેની ઉપર કોઈ વખત લીમડાનાં પાંદડાં ધરીને બાંધતાં હતાં. કોઈ વખત ફેટલીક ગાંઠો ઉપર કાંદાની પોટીસ બાંધતાં હતાં. કોઈ વખત નગોડાનાં પાંદડાંની પોટીસ બાંધતાં હતાં. કોઈ વખત મગ તથા બાજરીને બાંધી તેની પોટીસ બાંધતાં હતા. કીલામારીની પોટીસ બાંધતાં હતાં, કોઈ વખત ભોંયપાંતરી પોટીને બાંધતાં હતાં. અને કોઈ વખત પીપળાનાં ફુલકીળાં પાંદડાં વાટીને બાંધતાં હતાં. આવા આવા સેંકડો જાતના ઉપયોગ તેઓને મોઢે યાદ હતા, એટલું જ નહિ, પણ એ ગંધા ઉપાયો ધણી માણસો ઉપર ધણી વખત અજમાવેલા હતા.

આ સિવાય ફેટલાંક બાળકોને બરનીંગ જાતનાં ગુમડાં થાય છે. તે ગુમડાં બરાબ છે ને ફૂટે છે, પણ તે જલ્દીથી રૂઝાતાં નથી. એવાં ગુમડાં ઉપર હાલના વખતમાં દાકતરો એપરેશન કરે છે. પણ અસલના વખતમાં એપરેશનનાં કોઈ સાધનો ન હતાં. તે વખતે એવા સખત પ્રકારનાં ગુમડાંની દવા આપણી ડોસીઓ પાસે હતી અને એજી જાતનાં મુકેલ ગુમડાં પણ તેઓ બહુ સફલાઈથી મટાડી રાકતાં હતાં.

HI-CHINA

JOEY

Handwritten signature

પ્રશ્ન—બાળકોના બાપુનો અને માટે આગ્રહ ધરમાં વ્યવસ્થા અને સુખડતા લાવવા માટે વધતો જાય તેમ, જાણે તેનો પ્રત્યાઘાત ઉલટાનો વધારે પડતી અવ્યવસ્થા ઊભી કરવામાં થતો હોય તેવું બાળકો કરી મૂકે છે. એ કારણે ધણીવાર તો એ ઉકળા ઉઠે છે અને બાળકોને ધમકાવી પણ નાંખે છે. પણ એવું પરિણામ લાંબો વખત ટકતું નથી. એક એ દિવસ બાળકો ધાકને લીધે તેમના બાપુએ કહ્યું હોય તેમ વર્તે, પછી તો ભગવાન એના એ.

વાત એમ છે કે, અચૂ શાળામાંથી આવે ને પોતાની ચોપડીઓની થેલી ધરમાં ગમે ત્યાં મૂકીને રમવા દોડયો જાય. ટોપી ખોટીએ બેરવવાનું બદલે ફાવે ત્યાં મૂકી દે. છત્રી કે એટ્રી ચીજ વસ્તુ ખીતીએ મૂકવાને બદલે જ્યાં ત્યાં રાખીને ચાલવા માંડે. બબલી પણ પોતાનું ફેરાક કે ઘાઘરી ખીતીએ મૂકવાને બદલે બારી-જાળામાં રખડતાં મૂકી દે. ધરમાં કપડાં મૂકવા માટે ખાસ જાતની ખીતીઓ તેમના બાપુએ લાવીને રાખેલ છે; પણ એનો ઉપયોગ કોઈ કરે તો ને! શાળામાં જવાનો વખત થાય ને સૌ પોતાની ચીજ શોધવા મંડી, પડે. બાઈ જુએ તો ધરમાં ઠેમે ચડતી હોય, તો પણ લટકાવી મૂકવાનું કોઈને ન મૂકે. બહુ કહીએ અને વાંસે લાગીને કરાવીએ તો વળી કોઈ અમલ કરે. આ વાત તો રજાની થઈ. છોક-

રાંઓની આ ટેવને લીધે ધરમાં તેમની હરેક ચીજ જ્યાં ત્યાં પડેલી ઠેમે ચડે અને વખત ટાણે જાતતા માંડ હાથે લાગે. આનું તે શું કરવું?

જવાબ—આ જાતની ગેરવ્યવસ્થા આપણાં ઘરોમાં સામાન્ય થઈ પડી છે. આપણે મોટેરાં બાળકોને ટોંક ટોંક કરીને આવી અવ્યવસ્થા ટાળવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ; પણ એ તેનો કાર્યમાં પરિણામ લાવે તેવો ઉપાય નથી. આવી અવ્યવસ્થાનો ઉકેલ ટોંકણીથી ન થાય. ધરમાં આ જાતની વ્યવસ્થામાં, બાળકોને નજરમાં રાખ્યા સિવાય ધરની ગોઠવણીમાં ફેરફાર ન કરીએ તો ઉકેલ શક્ય નથી.

ધરમાં કબાટ ચરીસા ખીતીઓ ખીલીઓ વગેરે જે મૂકવામાં આવે છે તે આપણે ત્યાં સામાન્ય રીતે મોટેરાંને નજરમાં રાખીને મૂકેલાં હોય છે. આ બધાંનો ઉપયોગ નાનાં બાળકો માટે મોટેરાંની મદદ લીધા વગર શક્ય નથી હોતા. મોટેરાંઓ બાળકો પાસે તેની ચીજ વસ્તુ ઠેકાણુસર મૂકવા લટકાવવાનો આગ્રહ તો રાખે છે, પણ તેનો અમલ મોટેરાંની મદદ લીધા સિવાય કે સ્ટૂલ કે ટેબલ પર ચડીને તેમ કરવું પડે એ સ્થિતિ હોય ત્યાં શક્ય નથી. બાળકને વ્યવસ્થા ગમે છે. પોતાની ચીજ વસ્તુ મોટેરાં સહેલાઈથી ગોઠવીને રાખી શકે તેવી અવગૂંજતા તે ધરમાં જુએ છે, પણ તેને પોતાને માટે આવી વ્યવસ્થા જાળવવી, કોઈની પરાધીનતા સ્વીકાર્યા વગર શક્ય ન હોય, એ તેના માટે કેવી દુઃખદ સ્થિતિ! અને આ સ્થિતિ ઊભી કરનાર-રાખનાર મોટેરાં છે જ્યાંદે ઠપકાને પાત્ર બને છે બાળક!

એકલે ધરમાં વ્યવસ્થા રહે તેવો આગ્રહ સેવનાર આપણે મોટેરાં આ વાત નજરમાં રાખીને બાળકો પોતાની મેળે પોતાની ચીજ વસ્તુ યથારથાને મૂકી-રાખી-લટકાવી શકે તેવી ગોઠવણ ધરમાં કરીએ તો આવા સવાલો સહેલાઈથી ઉકેલી જાય.

હું એક બાલક બાઈ છું ને થોડું બહેલી
હોઈ હાલમાં નોકરી કહી શુભરો ચલાવું છું.
હું પરણેલી છું ને મારા પતિએ મને તણધાર
બીજું લગ્ન કરેલ છે. હાલમાં તેઓ એક...
માં નોકરી કરે છે. હું નોકરી છોડી દઈ તો
મારે ખાવું શી રીતે, એ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે.

તેમણે મને ખોરાકી તથા પોષાકી અને
રહેવાનો આશરો આપવો જોઈએ કે નહિ ?
જો તેઓ મને એ ન આપે તો મારે શા
પગલાં લેવાં ? હું બહુ મુંઝાઈ છું. તો કૃપા મને
તેનો જવાબ આપશો. —શાન્તાબેન

તમારો જે પ્રશ્ન છે તે તમારો જ માત્ર
નથી, સમાજની અનેક બહેનોનો આ પ્રશ્ન છે.
સમાજમાં એટલો બધો સડો પેડો છે કે વાત
વાતમાં યુવકો પોતાની પત્નીને રખડતી મૂકી
પોતે બીજું લગ્ન કરી લે છે. ને પ્રથમ પરણે-
તરને માટે શુભચિન્તની કે બીજી કાંઈ જોગવાઈ
કરતા નથી. આ માટે હમણાં જ શ્રી. લીલાવતી
બહેન મુનશીએ આવાં લગ્નો અટકાવવા એક
ખરડો મુંબઈ ધારાસભામાં રજૂ કર્યો છે. અને
સીલેક્ટ કમીટીને સોંપાયો છે તેવું શ્રીમ પરિણામ
જરૂર આવશે.

તમારા પ્રશ્નમાં તમે તમારા પત્ર ઉપર
ઉમા રહેતાં થયાં છે એ ઉત્તમ છે. તમે નોકરી
કરીને, કાર્કની દયા ઉપર ન જીવતાં, પોતાની
જાતે સ્વતંત્ર રીતે કમાવ છો એ સારું છે. ને
દરેક સ્ત્રીએ પોતાના પત્ર ઉપર ઉમા રહેતાં
શીખવું જરૂરી છે. છતાં તમે બરણપોષણ માટે
હાલો જરૂર લાવી શકો. એથી તમને પૈસા
મળશે, પછી પતિ નહિ મળે. કાયદાની એ
વિચિત્રતા છે.

પુણ્યપરહ

વિધુર થયેલ છે. તેને બે બાળકો છે. પહેલા
યુવાન સાથે મારાં લગ્ન થવાનું અસંભવિત છે
અને બીજા સાથે લગ્ન કરવાની મારી બા ના
કહે છે. કાંઈની સાવકી મા થવાનું મારી બાને
મમતું નથી. હું પોતા હૃદયની છું એટલે એ
બેમાંથી એમને ના કહી શકતી નથી. દવે હું
શું કરું ? —સુમતી

તમારી હમણા મુજબ તો તમે બે પેલાં બે
બાળકો ઉપર માનુસ્ત્ર દબવી શકો તો એ વિધુર
સાથે લગ્ન કરો એ સરસ છે. પણ જો તમે
એ બાળકોને તમારાં પોતાનાં માનીને ઉછેરી
ન શકો તો કહી એ લગ્નનો વિચાર ન કરશો.
પહેલા યુવાન સાથે લગ્ન થવાનું અશક્ય હતું
તો પછી એને નકામો ગ્રેમ પછવાડે પાગલ
બનાવવાનું હમણા જેવું નહતું—નથી. તે પણ
મૂર્ખો કે લગ્ન થાય એમ નથી એવું નાણુવા
છતાં તમારા ગ્રેમનો બીખારી બન્યો. દવે તમે
એને રખટ શબ્દોમાં સમજાવી દો કે આપણી
વચ્ચે મૈત્રી રહેશે, પણ લગ્ન કરી શકાય એવું
નથી; માટે ખોટી મથાળા છોડી દેજો આ
જામનમાં તમારા માતા-પિતા અને પીઠ બહેન-
પણીઓ પાસેથી તમને થોડા દોરવણી જરૂર
મળશે. ઉતાવળા બની પગધું ભયાં પછી પરતાવું
એના કરતાં જેની સાથે લગ્ન કરવું છે એની
સાથે આપણો જીંદગીભરનો સંબંધ સુખરૂપ
નીવડશે એની ખાતરી થવા પછી જ લગ્ન કરવું
એ યુવાન કુન્યાઓ માટે દિનાવડ છે.

હું આ વર્ષે બી. એ.માં પાસ થઈ છું.
સહભાગ્ય કહો કે દુર્ભાગ્ય, પણ બે માણસો
મારા ગ્રેમના બીખારી બન્યા છે. એક યુવાન
અવિજ્ઞાન છે ને બીજાની પત્ની શુભરી જવાથી

હમણાં થોડા વખતથી હું વાંચવા માંડું
છું કે તરત જ પાછી જરવા મોંઝે છે. ને આંખ

હુએ છે. પહેલાં આંખું નહોતું થતું એને માટે શું કરવું ?

—કમળાબહેન

આંખમાં તાપોડીયાં થાય તો પાણી ઝરે છે. આંખની ગરમી એ વાટે નીકળી જાય છે. ખીલ કે તાપોડીયાં કાઢ સારા આંખના એક્ષપર્ટ પાસે બેસાવી નાખવા અથવા તેને થોડા દવા નાખવી, જેથી આંખમાંથી એ દર્દ મટે. આંખ એ શરીરનું અગત્યનું અંગ છે. તેને માટે બેદરકારી ન રાખવી જોઈએ. 'નહિ' તો કીકી ઉપર કુહું પડી જવાથી વધારે હેરાન થવું પડે છે.

આંખનું ઉપકું પોપચું ઉઘલાવી જોવાથી ખૂબર પડશે કે તેમાં નાની ઝીણી ફેફલીઓ ચર્ધ છે કે નહિ. ગરમીને કારણે એવી ફેફલીઓ થાય છે ને તે આંખમાં ખૂંચ્યાં કરે છે ને તેને લીધે આંખમાંથી પાણી ઝરે. માટે તેનો તરત ઉપાય કરવો જોઈએ.

જે ફેફલીઓ જેવું કાંઈ જ ન હોય તો ઈરમાંથી વીટામીન 'એ'નું પ્રમાણ ઓછું હોવાનું કારણ હોય. ઘી, માખણ વગેરેમાં વીટામીન એ હોય છે માટે તેનું પ્રમાણ ખાવામાં વધારવું એથી આંખનું તેજ પશુ વધશે.

જે તમારી આંખો ચમકતી ન હોય ને ઝાંઝવાં જેવું લાગતું હોય તો દરરોજ સવારે ઉઠીને તરત જ અને રાત્રે સુતી વખતે બારી પાસે ખુલ્લી હવામાં ઉભા રહીને ખૂંચ લાંબા પાંચ છ શ્વાસોશ્વાસ લેવા. એકાદ અઠવાડી-આમાં તમારી આંખો ચમકવાળી અને સ્વચ્છ થઈ ગયેલી લાગશે. છતાં ઉંડા શ્વાસ લેવાની પ્રેક્ટીસ ક્યો કરશો એથી તમારી આંખોને ઘણો સારો ફાયદો થશે.

આંખો બારે અને ચક્રિત્રી લાગે ત્યારે થોડા થોડા વખતે ત્રણ ચાર મીનીટ આંખો બંધ કરીને આરામ લેવા. આંખોનાં પોપચાં લાલ હોય એમ લાગે તો થોડું ચોક્કસ દૂધ ગરમ કરીને તેમાં રૂનાં પોતાં બોળાને નવસેકા દ્રવ્યથી શેક કરવો. આંખો બંધ કરીને રૂનાં પોતાં

પોપચાં ઉપર મૂકી શેક કરવાથી આંખો હળવી થઈ જશે તે ધણો આરામ લાગશે. દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત દૂધનો શેક કરવો ને દરેક વખતે તાજું દૂધ ગરમ કરીને વાપરવું. ધંપરાયેલ દૂધ ફેંકી દેવું.

આંખની આંખ લાગે ને જોવામાં મુશ્કેલી પડતી હોય ત્યારે દૂર જોઈ રહેવાની કસરત ચમત્કારીક ફાયદો આપશે. આંખનું મટકું માર્શ વગર અને પાણી ન આવે ત્યાં સુધી દૂર એક વસ્તુ ઉપર નજર કેન્દ્રિત કરીને દૂર જોવાની ટેવ પાડવી. એથી આંખની શક્તિ વધશે.

મારી એક બહેન પણી ખૂંચ શરમાળ છે અને અમે જે હાઇસ્કૂલમાં બણીએ છીએ તેમાં સહશિક્ષણ છે. અમે છુટથી ખીજ વિદ્યાર્થીઓ સાથે વાત કરીએ છીએ ત્યારે એની જીભ શંવાળ જાય છે અને તે કાંઈ સાથે બોલતી નથી ને નીચું જોઈ રહે છે. ઘરે પણ એકલી આરકમાં ગોંધાઈ રહે છે. ત્યારે જઈએ ત્યારે ખાંદરું અંદરથી બંધ કરીને સૂતી હોય, એને કાંઈ રોગ થયાનું પૂછીએ છીએ તો ના કહે છે, 'પણ સુકાતી જતી હોય એવું' અમને લાગે છે. એને શું થયું હશે ? એને અમારી સાથે રમતમાં ચર્ચાઓમાં ને ડ્રીપ્સ મિશ્રી સાથે બાજ લેતી કરવા માટે અમારે શું કરવું ?

—કપિલાબહેન

તમારી એ બહેન પણીને પડેલી ગુપ્ત ખરાબ કુટેવનું એ પરિણામ હોવું જોઈએ.

એને એકાંતમાં રહેતાં અટકાવવી જોઈએ, ઘરે પણ ખીજ મોટી બહેનો કે બાની સાથે જ સુતો બેસવાનું રાખે. સાંજે દરવા બંધ ને સુતી વખતે નહાવાનું રાખે. ને ધીમે ધીમે એને આંખો દિવસ તમારી સાથે દરવા દરવા, ચર્ચા કરવામાં ને વાંચવા બેસવામાં રાખવી, જેથી એની ટેવ ધીમે ધીમે થઈ જશે. એકાંતમાં રહેતી કેટલીક ગુપ્તીઓએ એ ટેવ મૂકી જાય છે ને પરિણામે એ જીવનના રસ ગૂમાવે છે.

શ્રી. નાથીબાઈ મહિલા વિદ્યાપીઠના આશ્રય હેઠળ ભારતીય વિદ્યાભવન મુલ્યકર્મા બાપણુ આપતી વખતે સર હરસિદ્ધબાઈ દીવેટીયાએ કહ્યું હતું કે:-સમય પ્રમાણે હિંદુ કાયદામાં ધરમૂળ દેરદારની જરૂર છે. માત્ર હિંદુ કાયદામાં દેરદાર નહીં, પરંતુ એને એક સરખો અને સરળ બનાવાશે તો એ એક મોટું પગલું ગણાશે.

મનુના સમયથી હિંદુ કાયદો ધીમે ધીમે વિકાસ પામતો આવ્યો છે. એ વિકાસ ધારાઓના ઘડતરથી નહીં, પરંતુ વ્યવહાર અને વિદ્યાનોએ એના કરેલા અર્પોથી. એટલે એમાં ધણી અસંગતિઓ હોય, પરંતુ તે તો અનિવાર્ય હતી. ને ઘણા ઝપડાઓમાં જુદા જુદા પ્રાંતોમાં કાયદો જુદો પડતો હતો.

અંગ્રેજો સત્તા પર આવ્યા પછી સુધારાના બહુ ઓછા પ્રયત્નો થયા છે અને લગભગ ધારામાં તો ફેટલીક કલમો પસાર કરાવવાને માટે બહોલમાજ જવાબદાર છે. પરંતુ એમાં હિંદુ દેરદાર કરવાના સંગ્રેગો જોતાં, સમય પાછી ચૂક્યો છે.

અલગત નવી પરિસ્થિતિ એવી મુજબ જરૂરી છે કે તેમાં આખા હિંદ માટે એક સરખાપણું લાવવાનું મુશ્કેલ દેખાય છે. તેથી તો દેશ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાઈ જશે. તેનું મધ્યસ્થાન કેન્દ્ર નગણું રહેશે. કાયદામાં ઠાઈ પણ જાતના સુધારા કરવાની સત્તા રહેશે નહિ. અને તે સાંવૈદિક ધારો લઘુત્વામાં હાનિકારક બની પડશે. ને એ મધ્યસ્થ સરકાર ને દેખાય છે તે પ્રમાણે તો ત્રણે વિભાગ ઉપર કાયદાનો અમલ ભાગેજ કરી શકશે. સિવાય કે કાયદાને સંયુક્ત હિંદ માટે બનાવાયેા હોય : તો મને લાગે છે કે દેશનું બંધારણ જો છૂટ આવે તો હિંદુ પ્રજાને એક ધારા નીચે લાવી શકાય.

સંયુક્ત કુટુંબ અનુસાર હાલના સંગ્રેગો તપાસતાં તો સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથામાંથી એનો પ્રજ્ઞ પરવારી ગયો છે. અંતરે તે

સૌરભ

સંયુક્ત કુટુંબની રચના એ મહત્વનું બંધારણ હતું અને પેઢી દર પેઢી તેમાં વિભાગો નહોતા આવતા. પરંતુ આજે તો એનું હાર્ડ ચાલું મળ્યું છે. અલગત, આજે ઘણાં કુટુંબો સાથે રહે છે, પરંતુ વ્યક્તિઓ તો સામાન્ય ખર્ચમાં ભાગ આપવાનો આવતાં ધિક્કારે છે. એથી એ રચના મરેલા જેવી જ છે. રાવ સમિતિનો હેતુલ જોતાં સ્ત્રીને પોતાની મીલકત વસીયત નામામાં બીજાને આપી દેવાનો હક મળે. એમાં બાધરચાન એ છે કે, ફેટલાક લુચ્ચા માણસો અમણ સ્ત્રીઓની મીલકતને ધૂતી જાય. પરંતુ આનો અટકાવ તો માત્ર સ્ત્રીઓની કેળવણીનું ધોરણ ઉચ્ચ લાવીને જ શક્ય થકે.

એ જ પ્રમાણે હિંદુ નારીને સખજ કારણોને લઈને છૂટાછેડાની છૂટ મળવી જોઈએ. જ્યાં એકપત્નીત્વ છે ત્યાં મયોદામાં છૂટાછેડા હોય તેમાં અન્યાયી કશું નથી. છૂટાછેડાનો હક કોઈ લગ્નના પાવિત્ર્યને ઠાઈ રીતે હાનિકારક નથી. હું માનું છું કે સમાજની રચના જ એવી વચણ હશે કે પતિપત્ની છૂટાં થવા માટે મજબૂર વિચારણા કરશે; એટલે છૂટાછેડાનો હક આપવામાં ઠાઈ જાતનો બાધ નથી.

જનતા આવા અમત્યના પ્રશ્નો તરફ ઉદાસ

રહે છે એમ મને લાગ્યા કરે છે. આ વિષય ઉપર તો ધણી ચર્ચાઓ થવી જોઈએ, નેથી કરીને તપાસ સમિતિને પણ જનતાની વલણ અને મત જાણવા મળે. દાખલા તરીકે, સ્ત્રીઓએ વારસામાં સંપત્તિ મેળવવા માટે ધણા વિદ્વાનોમાં મતભેદ રહેલો છે અને તેથી જ ભવિષ્યમાં આવા વિષયો ઉપર વધુ ચર્ચા થવી જરૂરી છે.

*

મુંબઈ ધારાસભામાં શ્રી. લીલાવતી મુન-શીએ રજુ કરેલો પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓમાં ગ્રેજ્યુએટો અને આગળ નહિ બંધુવા ઇચ્છનાર મેટ્રીક્યુલેટેને ફરજિયાત બે વર્ષ સુધી કામે લગાડવાના હરાવ ઉપર શ્રીમતી શુભતીબાઈ ગોરે ફરજિયાત સેવાનો વિરોધ કર્યો હતો ને ત્રણ મહિના અક્ષરચાન પ્રચાર માટે ઉત્તેજન આપવા સૂચનું હતું. અને શ્રી. તારાબહેન મોડકે માત્ર ઔચિત્ક, સેવાઓ સેવાની સૂચના રજુ કરી હતી. વર્ધાશિક્ષણ યોજના મુજબ પ્રાથમિક શિક્ષણ સંબંધી વડાપ્રધાન શ્રી. ખેરના હરાવ સામે શ્રીમતી ખદીના શશીએ કહ્યું કે, સરકાર કન્યાકેળવણી તરફ-ખાસ 'કરીને મુસ્લીમ કન્યા કેળવણી તરફ-લક્ષ આપતી નથી. ને તારાબહેન મોડકે મૂળ હરાવને ટેકા આપતાં કહ્યું કે, કાંતવાનું ખર્ચાળ નહિ હોવાથી તે શીખવી શકાય છે.

*

મુસ્લીમ લીગની મુંબઈમાં મેળેલી ખાસ બેઠકમાં લાહોરની ઇસ્લામીયા જીન્ના વીમેન્સ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ ફાતમાબેગમે જણાવ્યું હતું કે, કોઈ બોગ આપવા માટે પંખાની મુસ્લીમ સ્ત્રીઓ પછાત નહિ રહે.

*

વડી ધારાસભામાં અગાઉ ધણા વખત પહેલાં થયેલાં ધાર્મિક લમને ખસતાં કરી રહેલીઅલ મેરેજ તરીકે ફરી લમ નોંધવાનો અને પછી આ ખાસ કાનુની લમની સગવડો આપવાને લગતો ખરડો. ડૉ. દેશમુખ તરફથી

રજુ થયો છે; તે સામે જાહેર પ્રજાનો મત માગવામાં આવેલ છે.

*

ઈજ્જતની રાણી નેફરટીટીનું મસ્તક દુન-યાંના સૌથી વધુ કીર્મતી કલાકારીગરીના નમૂના પૈકીનું એક છે. આ શિલ્પકૃતિને ૧૯૧૩ માં જર્મન પુરાતત્ત્વવેત્તાવાળા બોરશાટે ઇજ્જતમાં તેલ-અલ અમન ખાતે ખોદકામ કરતાં શોધી કાઢ્યું હતું. આ મસ્તકને જ જુલે તે તેની જાદુઈ અસર હેઠળ આવી જતું હોવાનું મનાય છે. એ કારણથી બોરશાટે તેને ચોરી છપીથી ઇજ્જત બહાર લઈ ગયેલો. આ મસ્તકે ૧૯૨૦ માં ફેસર ફ્રેડરીક મ્યુઝીયમમાં રચાન લીધું. આ વાતની ઇજ્જતને ખબર પડતાં ખન્ને દેશો વચ્ચે તેની કાયદેસરની માલીકી અંગે સખત તકરાર જામી હતી.

ઈજ્જતનો દાવો એવો હતો કે બોરશાટે ઇજ્જતને છેતર્યું હતું. નેફરટીટીનું ખૂં મહત્વ જાહેર કરવાને બદલે તેને 'પ્લાસ્ટરના પુતળો' તરીકે વર્ણવ્યું હતું. ઇજ્જતના કાયદા મુજબ ત્યાંથી પરદેશી સંશોધકને હાથ આવેલા નમૂનાનો 'મોટો ભાગ ઇજ્જતમાં જ રહેવો જોઈએ.

આ તકરાર ૧૯૩૬ સુધી ચાલી અને ૧૯૩૬માં એવું નક્કી થયું કે નેફરટીટીને બે ત્રણ બીજા કીર્મતી નમૂનાઓના બદલામાં ઇજ્જતને સોંપવું. એ અરસામાં એડવર્ડ હિટલરે તેને જોતાં તે-તેનાથી જાદુઈ રીતે અંગ્રહ ગયો અને પરિણામે ઇજ્જત અને જર્મની વચ્ચેના સંદેશા પડી ભાંગ્યા.

૧૯૪૫ ની વસંત ઋતુમાં અમેરિકન લશ્કરને મરેન્સ ખાતેની ચીકાની બાણમાંથી લાખો રૂપીઆના સોનાના ભંડારો હાથ લાગ્યા તે સાથે આ મસ્તક પણ હાથ લાગ્યું. નેફરટીટીને વીસબેડન ખાતે લઈ જઈ બીજા કોનાના નમૂનાઓ સાથે ત્યાં રજુ કરવામાં આવ્યું. ઇજ્જતે તે રોતાની માલીકીનું હોવાનો દાવો કરી સાચી લશ્કરી સત્તા ખાસે તેની

માંગણી કરી છે. પરંતુ સાચી સત્તાવાળાઓ પર પણ તેની જાદુ અસર થવાથી તેમણે ઇચ્છા કરી છે. એમ જણાવીને ૨૬ ક્યો છે કે ૧૯૩૮ પહેલાં જે સ્ત્રીને જર્મનીના કબજામાં હોય તેમને લગતા દાવા તેઓ હાથ લેતા નથી.

આ જાદુ માયું લેન્ડ મ્યુન્ડીયમમાં હંગેરીના રાજમુગટના ઝવેરાત અને ખીછ કીમતી વસ્તુઓ સાથે રાખવામાં આવ્યું છે. ૩૨૦૦ વર્ષ પૂર્વની તુતન ખામેનની સામુન આ મસ્તક હજી કેટલાય ઉપર પોતાના જાદુની ખૂરકી નાખશે.

૩૦૦૦ વર્ષ જુના આ શીશ્વની તાન્તેરમાં લેવાયેલી તસ્વીરો બતાવે છે કે તે હજી પણ સંપૂર્ણ સારી સ્થિતિમાં છે.

માતૃત્વનો મદિમા મહાન છે, પૂત્ર અને પવિત્ર છે. પોતાની પુત્રીને એક આદર્શ ગૃહિણી ને સફળ માતા તરીકે જગતને આપવામાં પુરાણ કાળથી તે અત્યાર સુધીમાં એનો ફાલો અમૂલ્ય ગણાયો છે.

શાળાની ડેવલપ્મી લેતા પહેલાં કન્યાશ્રી ખીલતી કુમળા વેલને સુસંસ્કારોનું પાણી-અખી સીંચનાર, અને ડેવલપ્મી પામ્યા પછી એને સુપોગ્ય મોર્ગે ચડાવનાર માતા છે. કન્યાનાં ચારિત્ર્યજાળનો, નીતિ, રીતિ, ને મયો-હાને મુખ્ય આધાર માતા તેમજ જે ઘરમાં એ ઉછરી હોય ત્યાંના વાતાવરણ પર જ હોય છે, પોતાની પુત્રીને મેળાવડાઓમાં કે ઉત્સવોમાં, બોગ લેતી જોઈ, તાળીઓના મડગાટ વચ્ચે નૃત્ય સંજીત સાથે ગીત ગાતી જોઈ, વાદ-સભામાં વાદ કરતી જોઈ, સમાનતાના હક્ક માટે બાળક કરતી જોઈ, એડમીન્ટનની રમતમાં બાગ લેતી જોઈ, સાપકલ ફેરવતી જોઈ ઘણી માતાઓ પોતાની પુત્રી માટે મર્વ કરે, ગૌરવ લે છે કે, 'અમારી પુત્રી કેટલી આગળ વધી રહી છે. કેટલી પ્રગતિઓ કરી રહી છે-ને' કેટલા બધા આગળ પડતા સુધા-

રક વિચારી છે.' આમ પોતાની છોકરીનાં વખાણ કરવામાં ને સાંભળવામાં ઘણી માતાઓ અનેરો આનંદ માણે છે, પરંતુ આમ કરવામાં માતાઓ પોતાના માતા તરીકેના આદર્શમાંથી ચૂકે છે અને પાછળથી 'એરેરે, આટલી બધી છૂટ ન આપી હોત તો કીક થાત.' એવો એને પશ્ચાતાપ કરવો પડે છે.

અને આ કારણે ઘણી વખતે પાછળથી છોકરીઓને પણ વેલું પડે છે. એટલે આને કાંઈ માતૃત્વનો મદિમા ન કહી શકાય.

'પદ ને પાઠિત્ર, કીમ, સો, ને લીપરકી ઇત્યાદિ વગર હું સૌંદર્ય જાળવી શકું છું,' એવો ખ્યાલ પોતાની ઉગતી કન્યાઓનાં મગજમાં પ્રેરવાનો છે. નોકર-ચાકરોની મદદ વગર પણ ઘર કેમ સુવ્યવસ્થિત ને સુઘડ રાખી શકાય, જેથી ઘરનાં માણસો 'ગૃહકુળ' છોડી દારૂખીરની કુંજોમાં ચે જવાનું પસંદ ન કરે; તેમજ આપા વગર બાળકોને કેમ સારી રીતે કરી શકાય ને તંદુરસ્ત ને સંસ્કારિક સંતાનને આવતી કાલના ધડવૈયા તરીકે ઉછેરી આપી સદ્માન્ય કષ્ટ રીતે પ્રાપ્ત કરાય તે શિખવવાનો છે. આ છે માતૃત્વના મહામુક્તા મંત્રો.

પરંપરા પહેલાં ભગિનીના બાવની પવિત્ર બાવનાથી માતૃકૃતે ખીલતી કળી સખી ખીલે; પરંપરા પછી ચતુરગ્રહે પ્રેમ ને સેવાની બાવનાથી પારકાને પોતાનાં કરી તેમનાં દિલ જીતી લઈ, પતિના સુખદુઃખની સદચારિણી બની, મંજરી શી મહેક ભરી મડોરવાથી ને પછી એક આદર્શ માતા તરીકે સંસ્કાર ને સદગુણ રૂપી સંજીવની પાછને અખી વરસતી વાદળી શી પાણે, પોણે ને સમર્થ બનાવે એ જ માતૃત્વનો મહાન મદિમા છે. એ જ ખરો ધર્મ છે, ખરું જીવન છે, પુણ્ય છે ને જીવનનું સાકાર છે.

આમ તો કાસ્તિમોરની કિસાન બેરી ખૂબ જ શાંત અને ચરમાળ લાગે છે.

પરંતુ આજે કાશ્મિરની આવી જ કિસ્સાન બેટીઓ અને સ્ત્રીઓએ એ શાંતિ અને શરમને ખંખેરી નાખી છે; એ જૂના પુરાણા ધૂંરખા-એને ફેંકી-દીધા છે. આજે તેઓ રસોડાઓ છોડીને સામી છાતીએ લાડી અને ગોળાઓનો સ્વામનો કરી રહી છે.

પંદર વરસ પહેલાં ૧૯૩૧માં આ જ રીતે એમની માતાઓ શેરીઓમાં દોડી ગઈ હતી, અને વિરાંગનાઓ બની હતી. આજે એ વિરાંગનાઓની બેટીઓ બહાર પડી છે. એ જ ધ્યેયને અને એ જ લડતને માટે એક નવી પેઢી જૂની પેઢીનું સ્થાન લઈ રહી છે.

આજે તેઓ ગોળાઓના જવાબ રૂપે પાંચરોનો મારો ચલાવીને ડેઝિરા પોલિસના ટાંચા કમળવી રહી છે. ખભે મોટી ટકીઆળા ડાંગો લઈને આજે તેઓ કાશ્મિરની ધરતીને મુક્ત કરવા નીકળ્યા પડી છે.

૧૯૩૧માં શ્રીનગરની કામદાર સ્ત્રી ઝોનીએ પોતા પર હુમલો કરનાર સિપાહીના ભાલાને ખુંચવી લઈ એના હુકડે હુકડા કરી નાખ્યા હતા અને એ રાક્ષસી સૈનિકને ઘોડા પરથી ઉત્તરવા પાડ્યો હતો. મહોલ્લાની સ્ત્રીઓને એકઠી કરી એણે ઘોડેરવાર સૈનિકોને હંકાવ્યા હતા. છેલ્લે એના પગમાં સખત ઇજા થયા પછી એને હોસ્પિટલમાં ખસેડવામાં આવી હતી.

તે એવી જ રીતે ૧૯૩૮ની લોક-લડતમાં કામદાર વર્ગની વિધવા સ્ત્રી અઝીઝીએ સ્ત્રી-ઓના મોટા દેખાવો પોણને કશ્મીરની ડેઝિરા-શાહીને તોળાહ પોકરાવી હતી. એણે સ્વિસે સુધી કાશ્મીરના મુખ્ય પ્રધાન અને બીજા જુદમજદાંગીરોની મોટી સ્મરણ-યાત્રાઓ કાઢી હતી.

આજે, ૧૯૪૬માં એક જૂના દેશજાત કુટુંબની બેટી અને રાષ્ટ્રીય પરિપક્વતા માણ પ્રમુખની બહેન ઝાબીના નૂતન પેઢીની સરદારી લઈને બાપણે કરતી, સરખસે કાઢતી ડેઝિરા-શાહીની સામે લડી રહી છે.

ઝોની, અઝીઝી, ઝાહનામ.....૧૯૩૧, ૧૯૩૮, ૧૯૪૬, કાશ્મીરની આ વિરાંગનાઓ છે. આજે તેમના જેવી અનેક વિરાંગનાઓ પોતાનાં પ્રાણપ્યારા ને સ્વર્ગસંભા કાશ્મીરની આઝાદી માટે ધર બહાર નીકળ્યા પડી છે.

*

આઝાદ હિંદ સરકાર પણ પોતાની પ્રજાને ઇશ્કાઓ આપતી હતી. જેઓએ તન, મન અને પોતાની મિલકતોથી આ સરકારને મદદ કરેલી તેઓને આ સરકારે 'સેવક-હિંદ'નો ઇશ્કાવ આપ્યો હતો. શ્રી. હખીબ અને શ્રીમતી હીરાબેન બેટાકને 'સેવક હિંદ'નો ઇશ્કાવ મળ્યો હતો.

શ્રીમતી હીરાબેન કાઠીયાવાડી છે તેમનો જન્મ પેરખંદરમાં (કાઠીઆવાડ) થયેલો છે. તેમની ઉંમર આસરે બાવીસ વર્ષની છે. તેમનાં પિતાનું માન વસનજી, અને માતાનું નામ પ્રેમ-કુંવર છે. તેમને બે બાઈ અને એક બહેન છે. તેમના પતિનું નામ હેમરાજ છે. તેઓ મુમરાતી લખી વાંચી જાણે છે અને સાધારણ અંગ્રેજી પણ જાણે છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે તેમને દેશસેવા કરવાનો વધારે શોખ છે. તેઓ પંદર વર્ષથી બ્રહ્મદેશમાં રહેતાં હતાં. તેમણે તેમજ તેમના પતિએ આઝાદ સરકારને -સોનાની કંઠીઓ, કોમતી ઝવેરાત તેમજ બીજા માલ દારા સારી એવી મદદ કરેલી. આ મદદની રકમ આસરે પંદર લાખ રૂપિયા હતી.

તેમાં ૫૧૦૦૦ રૂપિયા રોકડા આપ્યા હતા. આ બધું દેશની ખાતર લડતી સરકારને તેઓએ આપી દીધેલું. હીરાબેન આઝાદ હિંદ સંઘની કમાન્ડર શાખાના ચેરમેન હતાં. તેઓ ઘેર ઘેર ફરીને વસ્તુઓ ભેગી કરતાં. ગંડીની રાણીની પસંદગીમાં બરતી કરવાનું કામ પણ કરતાં હતાં. ઇસ્પીતાલમાં જઈ દરદીઓને આશ્વાસન આપતાં અને મિહાઈ આપતાં.

તેમના પતિ શ્રી. હેમરાજ બેટાઈ છે.

અલ્લદેશમાં તેઓ ઈ. સ. ૧૯૨૪માં અમેરિકા અને બે વર્ષ નોકરી કરી. પછી તેમણે અના-
જનો વેપાર કર્યો. પાછળથી જનરલ રોડર
આક્રમણમાં ખોડ્યો અને પછી રંગુનમાં
આમોદેશન અને રેકડ'નો રોડર શરૂ કર્યો હતો.
પાછળથી આમોદેશન બનાવવાની કંપની તેમણે
રંગુનમાં શરૂ કરેલી. પાછળથી કલકત્તા આવ્યા
હતા અને ઈ. સ. ૧૯૪૧માં ફરી પાછા રંગુન
ગયા, કારણ કે તેમણે કુટુંબ રંગુનમાં હતું.
પછીથી તેમનાથી લગભગ કારણે હિંદ આવી
શકાયું નહિ. તેમને ત્રણ ભાઈઓ છે. તે બધા
હિંદ આવી પહોંચ્યા હતા. તેઓ અને તેમના
પત્ની જ રહી ગયાં હતાં. નેતાશની પ્રેરણાથી
એ પતિ-પત્નીએ આઝાદીની લડતમાં ભાગ
લીધો હતો. 'નેતાશ ફંડ કમિટી'ના તેઓ
સભ્ય હતા. અને તેઓ ઈ. સ. ૧૯૪૪ જાન્યુ-
આરી મહિનામાં યએલી યુનિવર્સિટીમાં કમિટીના
વાઈસ ચેરમેન તરીકે ચૂંટાયા. આઝાદ બેંકના
દસ લાખ રૂપિયાના શેરો તેમણે ખરીદ્યા હતા.
તેઓ બેંકના ડીરેક્ટર પણ હતા. હાલ તેઓ
કલકત્તામાં રહેવાના છે અને રેશનતાઓ તરફથી
જે હુકમો બહાર પડે તેનો અમલ કરવાનો
તેમનો ઇરાદો છે. તેમણે આખું કુટુંબ અત્યારે
હિંદમાં છે.

*

આયર્લેન્ડના શેનોન હવાઈ મથકે ચોમા
ગની વતની ૮૬ વર્ષનાં વૃદ્ધ શ્રીમતી માર્ગરેટ
ક્રઝન એક અમેરિકન વિમાનમાં બેસીને 'યુરોપ'ક
રવાના થયાં. આટલાંટીક સંયુદ્ધ પાર કરનાર
સ્ત્રીઓમાં શ્રીમતી માર્ગરેટ સહુથી વૃદ્ધ છે.

તેમણે જાણવું હતું કે, મારો આ પ્રવાસ
ન્યુયોર્કમાં જ સમાપ્ત નહિ થાય, પણ ત્યાંથી
હું મારી બહેન એલીઝાબેથ બીટને મળવા
ટોરન્ટો જઈશ. મારા જીવતા સંબંધીઓમાં
એક માત્ર ૭૭ વર્ષની એ મારી સહુની નાની
બહેન છે.

સફેદ વાળવાળી યુવતી માર્ગરેટ લગભગ
બાર વખત જળ માર્ગે આટલાંટીક પાર ગઇ
છે અને છેલ્લી ૨૫ વર્ષ પહેલાં ને આટલાંટીક
ઓળંગીને ગઇ હતી. સંતાનોમાં તો એને
કાંઈ જ નથી. રડીમરને બદલે દવાઈ જહાજમાં
જવાનું પસંદ કરવાના કારણમાં તેણે જાણવું
કે, આ યુવાનીના દિવસોમાં આસમાનની સહેલ
ન કડે તો હાડપણમાં પછી ક્યારે કરવાની ?
પચાસ વર્ષ પછી તો બધા જ લોકો વિમાન-
માર્ગે મુસાફરી કરતાં હશે, ત્યારે આને હું
હવાઈ જહાજમાં અમેરિકા જઈ તમાં શી
નવાઈ છે !

ફોા જેટલા અને તેટલા પ્રમાણમાં ખાવાં
જોઈએ એવી સૂચના આદારશાસ્ત્રીઓ તરફથી
થાય છે. આ સૂચના માટે બે મત છે જ નહિ.
આપણા આદારમાં ફોાને ચોક્કસ રચાત છે
એ વિશે મતભેદ નથી. અનાજ ઉપરાંત શાક-
બાજ અને ફોાનો સમાવેશ થવો જોઈએ
અને ઋતુમાં મળતાં ફોાને ઉપયોગ કરવો
જોઈએ, એ દબે સુવિદિત છે. ફળ ખાવાની
સૂચના સહેલાઈથી અમલમાં મૂકી શકાય
એવી લાગે છે. પણ તેના આધાર ફોાની
કોમત, તેમની પ્રાપ્યતા વગેરે અંગે પર
રહે છે. સામાન્ય જનતાને અતુર ફોા કોમતે
ફોા સહેલાઈથી પ્રાપ્ય ન થાય તો ? દુઃખમાં,
આ પ્રશ્ન આર્થિક બની જાય છે.

ફોા ખમડી ન જાય એટલી ઉષ્ણતા
જાળવીને—રેફ્રિજરેશન (Refrigeration)
ની આધુનિક રીતોને લીધે એક દેશનાં ફોા
બીજાં મોકલાવવાની સગવડ વધી છે. હાલુસ
હેરી જેવું ઉત્તમ ફળ હિંદમાંથી ઇંગ્લેન્ડ મોક-
લાય છે. સાથે સાથે ફળ સાચવવાની રીતો—
કેનિંગ (canning)ની પ્રગતિને લીધે ઇંગ્લેન્ડ
દેશનાં ફળ ગમે તે વખતે—ફળની મોસમ
હોય કે નહિ, એવા ઇંગ્લેન્ડ સમયે મળી શકે
છે. અમેરિકા અને યુરોપના દેશોએ ફોાને

લોકમોગ્ય બનાવવા ધણું કષ્ટ છે, પરંતુ હિંદુસ્તાનની રેલ્વેઓએ ફળના વ્યવહાર સંબંધી ખુબ જ ઓછું ધ્યાન આપ્યું છે. ખાસ ઠંડી-વાળાં ડાબા તૈયાર કરીને ફળના વ્યવહારને જોષ્ટી સગવડ આપણા દેશમાં ઘણી ઓછી છે. પહેલી પ્રગતી તંદુરસ્તી સાથે આ પ્રશ્ન ખાસ અગત્યનો છે. લોકોને ફળ સસ્તાં અને સહેલાઈથી મળે એ ખાસ જરૂરનું છે.

ડાબામાં સંધરેલાં ફળો કરતાં તાજાં ફળ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ વધારે પસંદ કરવા યોગ્ય છે. કેનિંગમાં ફળનાં પૌષ્ટિક તત્ત્વો સત્વરથી રહે એ પ્રયત્ન પૂરતું ધ્યાન અપાય છે, તાજાં ફળોની ખરોખર એ ન આવી શકે. સાધારણનઃ ફળોના વિભાગ નીચે પ્રમાણે કરી શકાય:

બોર અને તેની જાતનાં ફળો; મોસાંબી, સંતરા વગેરે; કેરી, ચીક, દ્રાક્ષ, તાજૂચ, દાડમ, અને ઉષ્ણકૃત્રીમંથ પ્રદેશમાં થતાં ફળો-અનનસ, કેળાં, ફલુસ વગેરે; આ ઉપરાંત ખીખં ફળો થતાં નથી એમ નથી, પણ તેઓની અગત્ય રચાનિક હોય છે. દાખલા તરીકે ગુજરાતમાં ફાલસાં, રાયણુ યાય છે. આપણા દેશમાં જામફળ યાય છે, તેમાં અલ્લાહાબાદનાં જમરૂખ વિશિષ્ટ જાતનાં હોય છે.

સ્વાદમાં ખાસ કરીને જીભને આકર્ષક હોય એવા સુગંધવાળાં ફળો ખૂબ વખણાય છે. ફળોની લાક્ષણિક સુગંધ તેમાં આવેલા આલ્કાહોલ, એસ્ટર એવા રાસાયનિક પદાર્થોને આભારી હોય છે. દાખલા તરીકે, કેળાંમાં એમાઇલ એસીટેઇટ નામનો એસ્ટર હોય છે; દ્રાક્ષમાં મીથાઇલ એન્થ્રાનીલેઇટ હોય છે.

એક વર્ગ તરીકે, બધાં ફળોમાં રસ હોય છે; તેમાં પાણીનું પ્રમાણ પુષ્કળ હોય છે, સાકર અને ખાટા પદાર્થો પણ સારી રીતે હોય છે. કેળાં, લીલી ખારેકમાં ખૂબ સાકર હોય છે એટલે તે ખૂબ મીઠાં લાગે છે; તો કરમઠાં, લીંછુ, બોરમાં ખાટા પદાર્થોનું પ્રમાણ સાકર કરતાં વિશેષ હોય છે. આવાં ખાટાં

ફળોનો ઉપયોગ અંધાણાં માટે યાય છે. જુદી જુદી અવસ્થામાં સ્ટાર્ચ (કાંજ)નું પ્રમાણ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે અને તેમાં ફેરફાર યાય છે, લીલાં ઓલીવ આમાં અપવાદ ૧૫ છે. તેમાં તેલનું પ્રમાણ વિશેષ હોય છે.

ફળોનો પરિપાક ખૂબ અમત્યનો છે; કાચાં ફળ હોજરીને ઉચલાવી નાખે છે તો અતિ પાકી ગયેલાં સ્વાદિષ્ઠ ફળો વાધુ ઉત્પન્ન કરે છે. સામાન્ય રીતે ફળોમાં આવેલ વિટામિન 'સી'ને લીધે તેઓ પૌષ્ટિક ગુણો ધરાવે છે. વિટામિન 'સી' ગરમીથી એકદમ નષ્ટ થઈ જાય છે એટલે તેનું પ્રમાણ સત્વરથી રહે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. આ ઉપરાંત, ફળોમાં કેરોટીન હોય છે: તેમાંથી વિટામિન 'એ' શરીરમાં પેદા યાય છે. ફળોમાં ખનીજ તત્ત્વોનું પ્રમાણ ઠીક હોય છે. દાખલા તરીકે અંજીર, નારંગી, રાસબરી વગેરેમાં કેલ્શિયમ ખૂબ હોય છે: કેળાં, ખારેક, દ્રાક્ષ, એપ્રીકોટ (જરદાળુ) વગેરેમાં સોડા સારા પ્રમાણમાં હોય છે. પૂનમાં ત્રાણું હોય છે. સાદા પાકિ-રામમાં એપ્રીકોટ (Apricot) લોહી સુધારવા માટે વપરાય છે.

ફળો પર સંશોધન દિવસે દિવસે વધતું જાય છે. ફળો સંધરવાની રીતોમાં સુધારા કરવામાં આગ્યા છે. ફળોની સુકવણીએ ખેતું પ્રકરણ ખોલ્યું છે. કેટલાંક ફળો-જેવાં કે પપૈયા-અનનસમાં પપેઇન નામનો ખગીર હોય છે, એથી આ ફળો પાચકતાના સરસ ગુણો ધરાવે છે. અતિસાર મટાડવા માટે પપેઇન જુદા કાઢીને વાપરવામાં આવે છે.

ફળના રસો સંબંધી દ્રુષ્ટિ ઉચ્ચેષ્ઠ ક્યાં વિના આ વિવેચન અપૂર્ણ રહેવા સંભવ છે: વધે પહેલાં માત્ર દ્રાક્ષનો રસ મળતો છે જે જન જાતનાં ફળના રસો મળે છે અને સોડા પ્રિય થતા જાય છે. આ રસો પણ ફળો જેવા જ પૌષ્ટિક ગુણો ધરાવે છે.

ડૉ. એન. એમ. શાહ. (સુદિપ્રેમી)

છગેડમાં હવે જેમને પરદેશ જવું હશે તેમના પાસપોર્ટની અરજીમાં તેમની પત્નીની સંમતિ દર્શાવતી સહી આપવી પડશે. ધણી પતિએ પોતાની પત્નીએને તદ્દન દષ્ટિ પરદેશ જઈ ત્યાં ધરસંસાર માંડે છે; અને પોતાના ધરની સ્ત્રીએને દુઃખી કરે છે, એવી હાલમાં સ્ત્રીએ તરફથી ફરિયાદ સાંભળવામાં આવવાથી, સ્ત્રીએના ગૃહજીવનના સ્વાસ્થ્યના રક્ષણ માટે આ કાયદો કરવાની જરૂર પડી છે, એમ છાપામાં જણાવેલું છે.

*

અમેરિકાના જન્મવિખ્યાન શરીરશાસ્ત્રી બ્લોડ મેકફેડને પોતાની પત્નીથી છુટાછેડા લીધા હતા. મેકફેડની પત્નીને અગાઉ સર્વોત્તમ સૌંદર્યદંતીનું ધનામ પણ મળ્યું હતું. તે ૩૩ વર્ષ સુધી એ સ્ત્રી સાથે તેણે રૂપતી જીવન વીતાવ્યું હતું. આ દરમ્યાન તેમને સાત સંતાન મળ્યાં હતાં. છુટાછેડા મેળવવા માટે મેકફેડને ત્રણ વર્ષ સુધી ઠાઠમાં લડવું પડ્યું હતું. છેવટે મીઆમી ખાતે છુટાછેડાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. આ છુટાછેડા લેવાનું કારણ એ છે કે તેની સ્ત્રીએ શરીર ઉપર વધારે પ્રમાણમાં ચરબીનો ઉમેરો કર્યો હતો !

*

વીજળાક પ્રગતિએ અમેરિકન રસોડા-ઓમાં પરિવર્તન આણ્યું છે. હાલમાં અમેરિકાના બજારમાં રસોડા માટે હેરત પમાડે એવા વીજળાક રસોડા કરવાના સંચાએ મુકવામાં આવ્યા છે. આ સંચાએ રસોડા કરનાર ગૃહિણીની ગરજ સારે છે. તેનું રસોડા કરવાનું યંત્ર આપોઆપ રસોડા કરી લે. અને તે પણ એવાડ કે મંદવાડ કર્યો વગર, ને વળી બહુ જ ઓછા સમયમાં રસોડા તૈયાર કરી આપે છે. આ મશીનો ફક્ત સંધીજ આપતા નથી, પણ સંધેલું લાંબા સમય સુધી ગરમાગરમ પણ રાખી શકે છે. એ પણ કમાલ છે કે એક બટન દાખતાજ રસોડા તૈયાર !

લંડનમાં એક મશીનનો જાહેર પ્રયોગ બતાવાયો હતો. આ મશીનથી છ માણસના કુટુંબનાં વાસણો બાર મીનીટમાં સાફ થઈ જાય છે. કપડાં તો બટન દબાવતાં થોડી જ મીનીટમાં ધોવાઈ ને સુકાઈ જાય છે. રામાની ગરજ સારે એવું આ મશીન છે.

*

શ્રીજીવનના ગયા અંકમાં શ્રી. શકુંતલા પરંજયે એ આરટ્રેલીઆના હાઈ કમિશનરનાં પત્ની હોવાનું જવાબું છે પણ તે ખોટું છે. શ્રી. શકુંતલા પરંજયે તેમનાં પુત્રી છે.

શ્રી. શકુંતલા પરંજયેએ એક ઓરટ્રી યન ક્લાકાર સાથે લગ્ન કર્યું હતું. પરદેશમાં થોડાં વરસ વસવાટ પણ કર્યો હતો. એ લગ્નથી એમને એક પુત્રી પણ છે. અને પુત્રીમાં એના માતા પિતાની ક્લાસર્જન શક્તિ સારા પ્રમાણમાં વારસામાં ઉતરી છે. એ નવેક વર્ષની કન્યાની વાર્તાઓનો સંગ્રહ મરાઠી ભાષામાં પ્રગટ થયો છે.

શ્રી. શકુંતલાબાઈનો પરદેશ અને તેમના પતિ સાથેનો સંબંધ બહુ લાંબો વખત ટક્યો નથી. એમણે છુટાછેડા લીધા પછી તેઓ તેમના પિતા સર રઘુનાથ પરંજયે સાથે પૂનામાં રહ્યાં; અને જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓ રસ લેતા હતાં. તેમણે એક નાટક પણ લખ્યું છે. નાની નાટીકાઓ અને વાર્તાઓ તો ઘણાં જ લખ્યાં છે, એટલું જ નહિ, પણ નાટકમાં પોતે પાત્ર ભજવવામાં પણ કુશળ અને કાબેલ છે.

હાલમાં તેઓ તેમના પિતા સર રઘુનાથ પરંજયે સાથે આરટ્રેલીઆમાં છે. -ચં. ઉદેશી

*

છગેડમાં અને પાસ કરીને લંડન જેવા શહેરોમાં રહેરી નોકરીઆત સ્ત્રીવર્ગ પર-જોલ ન હોવા છતાં પરપુરુષની સાથે રહે છે અને તે કારણે તેમને છોકરાં પણ થઈ ગયાં છે. ૫૦ વર્ષથી એવો કાયદો છે કે સ્ત્રી

અમદાવાદના લેઉઆ પાટીદાર ગાંધિમાં
૨૬ વર્ષની ઉંમરે એક ઐન્યુએટ યુવાનને એક
પત્ની હયાત હોવા છતાં ખીજી પરણવાના ઠાડ
જાગવાના સમાચારે આ ગાંધિમાં ભારે સન-
સનાડી ફેલાવા પામી છે.

એમ જણાય છે કે રાયપુર વિસ્તારમાં
૨૬ વર્ષના એક ઐન્યુએટ કે જેઓ ગાંધિએ
લેઉઆ પાટીદાર છે અને તેમની પત્ની
પણ ઉંમર તે માત્ર ૧૯ વર્ષની છે અને તેઓ
પણ ઐન્યુએટ છે, તેમ છતાં આ પત્નીની
મગજની હાલત અસ્થીર છે એવું કારણ આગળ
ધરોને ૧૬ થી ૧૭ વર્ષની એક ખીજી તેમની જ
ગાંધિની કુમારીકા સાથે લગ્ન કરવા તેયાર
થવા હોવાની હુકમીત બહાર આવવા પામી
છે, એમ જણાય છે કે આ લગ્ન યુષ્કયુષ
પતાવી દેવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. આ
લગ્ન અટકાવવા માટે વિકાસગૃહને જતામણ
પણ કરવામાં આવી છે. ગાંધિમાં આ લગ્નની
શક્યતાએ ભારે ચક્રચાર જગાડી છે.

ફરી પરણવાના ઠાડ સેવતા આ જુવાનનાં
લગ્ન સાંકડી શેરીમાં આજથી ચાર વર્ષ પર
થયા હોવાનું જણાય છે.

જેલગામના ગોઠાક તાલુકાના અકોરા-
નગરધામ ખાતે એક માણસે પોતાની પત્નીનું
મળુ દબાવી મારી નાખી તેને કૂવામાં નાખી
દીધી, ત્યાર બાદ ત્રણે ઉધતાં છોકરોએ
કૂવામાં નાખી દીધાં હતાં, તેમાં તેની મોટી
છોકરી કે જેની ઉંમર દસ વર્ષની છે, તેના
હાથમાં એક પત્થર આવી જવાથી, તે તેને
વળગી પડી હતી, તે છોકરીના પગે તેના છ
વર્ષના બાપ વળગી પડ્યો હતો, તેની સૌથી
નાની છોકરી કે જેની ઉંમર દસ વર્ષની છે,
તે મરણ પામી છે.

અંકેશ્વરમાં હમણાં નડીન જાતની બનાવટ
ચાય છે કેટલેક ઘેર કેટલેક માણસો જઈને

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

પુરુષ વર્ગની ગેરહાજરીમાં ત્યાંના સ્ત્રીવર્ગને
કહે છે કે શહે ખાંડ લાવવા માટે તપેલી
મંગાવી છે તે આપો ને એક રૂપિયો પણ
આપો. ખાંડ માટે તાલાવેલી હોવાથી ખાંડ
મેળવવા જતાં રૂપિયો ને તપેલી એક
જાય છે !

અમરેલી પ્રાંતના મહાજાના કાઠી ભગતના
ઈનામી રામપરા ગામના આલોગ નામના
કાઠીએ ગામની ચૌદ જેટલી સ્ત્રીઓને કહેવાતી
સોનાના માદળીઓની ચોરી કરવાના પહાના
તથા ધનધનના તેમના તાવડામાં હાથ ભોળાબધા
હતા. આ સનસનાડીભર્યા સમાચારે પ્રજામાં
અરેરાટી બધાપી મઠ હતી. ત્રણેક સ્ત્રીઓને
કાંડા સુધી બળવાથી ગંભીર ઈજા થઈ છે
જ્યારે ખીજી સ્ત્રીઓને ઝોળી વધતી ધમ થવા
પામી છે. ગામમાંથી સમાચાર બહાર ન જાય
તે માટે માયામારે માણસોએ તોદારી રાખી
હતી અને પ્રજામંડળ કાપકરે આવે તે
ગોળીએથી દાર કરી દેવાની અફવા પણ વહેતી
મુકવામાં આવી હતી. પોલીસને આ બનાવને
જાણ થતાં કાઠીનો ધરપકડ કરી છે.

કલકત્તામાં ૧૬ વર્ષની થીમતી હંદાબાળા
દાસીની અરજ ઉપરથી અશ્વીપુરના માહરજૂટે
મુશ્કિલ વિશ્વાસ અને ખોસ્તમ ધૂનકોને
સજા કરી.

આ હંદાબાળા કુકળ અને અનસંકટના
ત્રાસથી રીખાતી હતી. તેના પતિ તેને પિયર
તેની મા પાસે મૂકીને કર્ચાક નાસી મથો હતો.
આ યુવાન છોકરી તેની મા સાથે રાખદાટ

યાણના શેખરપુર ગામમાં રહેતી હતી એક દિવસ તેનો જૂનો જોળાખીતો માણિક વિદ્યામ તેને ઘેર આવ્યો, ને તેણે આ છોકરીને કહ્યું કે 'તું મારી સાથે એક-બાવા પાસે ચાલ, તે તને મંત્રનું તાવીજ કરી આપશે તેથી તારે પૈસાની મુઝવણ મટશે.' બધાં દુઃખ નાશ પામશે ને તારો પતિ પણ તારે વશ થઈને તારા ઘરમાં આવીને રહેશે.' છોકરી જોળાવાઈ ગઈ ને તેની સાથે ગઈ. માણિક તેને બેલિયા ઘાટા પુલ ઉપર લઈ ગયો ને ત્યાં એ સુવાન છોકરીનું શિયળ લૂંટ્યું. તે પછી તે તેને એક ખીજા ઘેર લઈ ગયો ને ત્યાં છ દિવસ સુધી તેને રાખીને તેની ઇજ્જત ઉપર હુમલા કર્યો. તે પછી તેને એક અળવણા રચણે લઈ ગયો ને ત્યાં ત્રણ માસ સુધી માણિક અને તે ઘર માણિક-ખન્નેના પાસે અત્યાચારોનો ભોગ ખનેલી હાથાખાનું શરીર મુંઠાયું. ત્યાંથી તેને એક ખીજા રચણે લઈ જતા રસ્તામાંથી આ સુવતી નાસી છૂટી ને પોલીસનો આગ્રય લીધો. ગુંહેગારો પકડાયા ને તેમને સજા થઈ.

*
શીવરાત્રીપુર રોટના હોદેપુર ઉદે અીરજી ગામમાં બાણલાલ અને શીતળ નામના બે બાંચી ભાઈ વચ્ચે અંદરો-અંદર તકરાર થઈ, તેથી બાણલાલની પત્ની વચ્ચે પડીને તેમજ છૂટા પાડવા ગઈ, તેમાં શીતળે તેની બાબતને એક ડુંડા માર્યો જેને લીધે તે તરતજ મરી ગઈ. શીતળ અને તેના ભાઈની પોલીસે ધરપકડ કરી.

*
કાનપુરમાં ૧૭-૧૮ વર્ષની એક ર્ષા નામની કામચલા સુવતી ફતેગંજ લખનોથી બાગીને કાનપુર આવી હતી. એને ત્યાં પોતાના ર્ષાનો કંદોરો વેચી નાખ્યો. પૂછપરછ કરતાં લોકોને વહેમ પડ્યો ને તેને ન્યાયા અનાયા-અમમાં સોંપી. તેના પતિને લખનોથી બોલાવ્યો. તેને જોઈને તે કન્યાએ કહ્યું કે 'આ મારો ધણી નથી. મારે તો એ ભાઈ સમાન છે.' એથી

ર્ષાનો બાપ તથા સાસરાને તેમના ને ર્ષા તેમને સોંપી દીધો. હાલમાં તે તેના બાપ સાથે લખનો ગઈ.

જોધપુર રાજ્યના રૂંદિઆ એરોટના એક હકરાણીએ કન્યા રતને જન્મ આપ્યો તેથી ગુરસે થઈને હાકારે તેને સખત માર માંચો. એ મારના સોળ હકરાણીના આખા શરીર ઉપર દેખાય છે. પુત્રી બાળકનું અસ્થાન થઈ ગયું છે. આ ઉપરથી મારવાડ પોલીસે હાકારની ધરપકડ કરી છે.

*
એલીસધીજમાં રહેતા ૨૮ વર્ષના લેલેઆ પાટીદાર શ્રી. નારણલાલ ખીજાએ તેમની એક પત્ની હયાત છતાં તેમની ચાતિના શ્રી. સવાઈલાલ કુબુલાલની પુત્રી સાથે ફરી વધ કર્યું.

*
અમરેલીમાં સ્ત્રી કાર્યકર શ્રી. તારાબેન દોશીનું સોનગદમાં અવસાન થયું. તેઓ અમરેલીમાં શ્રીમંત કુટુંબમાં ઉછર્યા હતાં ને ક્ષેત્ર વિદ્યાપીઠની પદવી મેળવી હતી. તે પછી તેમનાં લગ્ન એક ધનાઢ્ય મુવક સાથે થતાં હતાં, પણ કમનસીબે નાની ઉંમરમાં તેમને વૈદગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું.

વૈદગ્ય પછી તેમણે સ્ત્રીઓની સેવા અને રચનાત્મક કાર્યમાં પોતાનું જીવન જોડી દીધું. ૧૯૪૨માં તેમણે સરકારી નીતિના વિરોધ તરીકે અમરેલી મ્યુનિસિપાલિટીના સભ્ય તરીકે રાજીનામું આપ્યું હતું ને હાલમાં તેઓ અમરેલીના ગૃહલેખોગ સંઘનું સંચાલન કરતી હતાં. પોતાની પાછળ એક પુત્ર તેઓ મુશી ગયાં છે. તેમના રમારક માટે લેલોજ સંધ પ્રમત્ત કરે છે.

*
પટણા જિલ્લાના મોંઘીર શહેરમાં જૂખ્યા માનવીઓની એક જૂખકેય સત્તાવાળાઓ પાસે અનાજ અને કપડાંની માગણી કરવાને શહેરના લતાઓમાં ફરી હતી.

બહુથી તવરા જતી સડક પર સાંજને સમયે કહેવાતા બળાતકારનો એક બનાવ બની ગયો છે. દારાશા હિરે કેલી અરદેહર તાડીવાળા અને કાલીદાસ નામનો મુંબઈનો એક મોટર હાંકનાર તવરા તરફથી બહુ આવતા હતા, તે દરમિયાન રાજપીપળાનું ને કરજીય તરફ જતું એક હરિજન જોડું તેમને સામેથી આવતું મળ્યું હતું. જોડામાંથી સ્ત્રીને જોઈને, બન્નેની દાનત બગડતાં, તેમણે સતરેક વર્ષની હરિજન સ્ત્રીને તેના પતિથી અલગ પાડી અને તે પછી બન્નેએ વારાફરતી સ્ત્રી પર અત્યાચાર શુભર્યો. રસ્તા પરથી પસાર થતા એક સ્થાયક સ્ત્રીવારને આ વાતની જાણ થતાં તેણે પાસેના જાડેશ્વર ગામે જઈને મામલોડાને ખમર આપી તે ગામ શેરોએ લેખા થઈને, સ્ત્રી પર અત્યાર શુભરનારાઓને પકડી પોલીસને સોંપ્યા હતા. પોલીસે બન્નેને ગીરફતાર કર્યા છે તે બાઈને હોસ્પિટલમાં ખસેડી છે.

મુંબાઈમાં એક પંદર વર્ષની યુવતીનું હરજી કરવા તથા તેની ઉપર બળાતકાર શુભરવાના આરોપસર હૈદાબાદના એક ડોક્ટર એસ. એમ. હુકમાન સામે કેસ કરવામાં આવેલો હતો. તેનો સુકાદો મેજસ્ટ્રેટ મી. વ્યાસે આપ્યો છે. આરોપી ડોક્ટર હૈદાબાદ ખાતે આંખની દવાનું દવાખાનું ચલાવતો હતો. આઠ મહિના પર એક છોકરી પોતાની મા સાથે આરોપીનો દવાખાને આંખ ખતાવવા ગઈ હતી. પછી છોકરી તે ડોક્ટર પાસે આંખની સ્પેશીયાલિસ્ટ થવા ટયુશન લેતી હતી. ડોક્ટરે તેને પોતાની સાથે મુંબાઈ આવવા કહ્યું. મુંબઈની હોસ્પિટલમાં તેને આંખને લગતું સારું ઝાન મળશે, એમ છોકરીના માતાપિતા સમજાવી ડોક્ટર તે બાળાને મુંબાઈ લઈ ગયો. મુંબાઈમાં ડોક્ટરે તે છોકરી સામે સી બ્યુ હોટલમાં મુકામ કર્યો. ત્યાં તેઓએ પતિ-પત્ની તરીકે

પોતાના નામ નોંધાવ્યાં. બાદ એક દિવસે ડોક્ટરે છોકરી સાથે લગ્ન કરવાની વાત કરી. છોકરીએ લગ્ન કરવાની ના કહી, તેથી ડોક્ટરે તેના પર બળાતકાર કરવા માંડ્યો. છોકરીએ હોહા કરી, એટલે હોટલનો મેનેજર દોડી આવ્યો અને ડોક્ટરને પોલીસ સ્ટેશન પરોવાડ્યો. પોલીસે ડોક્ટર સામે કેસ કર્યો અને છોકરીને આશ્વત્થાથી બચાવી.

શ્રી. સરવરે સેસન્સ જજ નામપુરની અદાલતમાં એક કેસ ચાલે છે. તેમાં એક ઓ નીંબી અને તેના દિપર રામજી ઉપર તેમની પુત્રવધુ કિસનીના ખૂનનું તડોમત છે.

આ બધા ઉમરેક તકલીફના રાજેશ ગામના તેલી છે. કીસનીની માએ હૃદયપ્રાચ્છ બાપામાં જુઝાની આપી કે, કીસની સાથે ખરાબ વર્તન ચલાવવામાં આવતું હતું. નીંબીના પતિએ પોતાની પત્ની વિરૂદ્ધ જુઝાની આપતાં કહ્યું કે, તેની પત્ની નીંબીના રામજી સાથે ખરાબ સંબંધ હોના અને એ સંબંધની વાત કીસની મામમાં કહી દેતી હતી, તેથી એક રાત્રે રામજી અને નીંબીએ કીસનીની છાતી ઉપર મોટો પલ્લર મૂકીને તેને મારી નાખી. મને પણ મારી નાખશે એવી બીનીયી હતી બહાર નાસી ગયો હતો ને બીજી સરાયે ઘેર આવ્યો હતો.

જંગાળમાં આવેલા નેત્રોજીમાં જૂબમરાની હાડમારીથી પીડાતા એક પિતાએ પોતાની પુત્રીને ૯ રૂપિયામાં વેચી દીધી છે, કંદાપર કલ્કાટી સંઘના એ સમજાવે ગયા હુકાળ વખતે પોતાની નાની જમીન વેચી નાખવી પડી હતી અને આ વર્ગે તેણે મકાન શુમાર્યું. તેની પત્ની પણ તેને મૂકી ચાલી ગઈ, ત્યારે આવી વિપત્તિમાંથી બચવા તેણે પોતાની પુત્રીને પરસ્ત્રાધીન કરી અને નાંકી છૂટ્યો.

હિંદના-વીએન્સ ઓઝી-
લીયરી કોર્સના ડારેક્ટર કાઉ-
ન્ટેસ ઓફ કાલોઇરવે પોતાનો
હોદ્દો છોડી અમેરિકા પ્રયાણ કર્યું
ત્યારે મીસીસ ડગલાસે દિલ્હીમાં
તેમને વિદાયમાન આપ્યું.

મુંબઈમાં શ્રી. અરણ્ય
અસહ્યક્ષીને એક લાખની થેલી
અર્પણ ચલાવી છે.

રાજપીપળામાં એક ૧૯
વર્ષની જૈન યુવતીએ એકી
સાથે ત્રણ બાળકોનો જન્મ
આપ્યો, તેમાં બે પુત્રો ને એક
પુત્રી હતાં. પુત્રી જન્મ થતાં
તરત જ મરણ પામી ત્યારે
બે પુત્રો અને માતા તંદુરસ્ત છે.

અમદાવાદમાં ફરીઆપુરના
પાટીદાર શ્રી ડાહ્યાભાઈ બો-
ગીલાંબ બકરી બી. એ. પોતાની
બે પત્નીઓ હયાત છતાં, ફરી
ત્રીજું લગ્ન વીરમગામ જાંબને
ફરી આવ્યા છે.

અમદાવાદમાં ગયા હુલ્લ
વખતે સલાપસરોડ ઉપર એક
ધાંચણબાઇનું ખૂન થયું હતું.

પૂનામાં અબેડેકરવાદી
બહેનો પકડાઈ હતી તેઓ મારી
માગીને છૂટી ગયાં.

લોકપ્રતિનિધિ સભામાં
બંગાળમાંથી બેગમ છકરાચુલાહ
અને 'યુક્તપ્રાંતમાંથી બેગમ
અમ્મજાનું રસુલ ચુટાયાં છે.
બધા પ્રાંતોમાં થઇને કુલ ૫૬૨
શ્રી સભાસદો ચુટાયાં છે.

સુરતનું અનાવિલ મહિલા
મંડળ રવ. મહાદેવભાઈ દેસાઈ
રમારક નિર્ગંધની હરિદાસ
ચોળવા મળ્યું હતું.

રાજકુમારી શ્રી અમૃત
કુંવરે રીક્ષાઓ 'બે'નારની
સ્થિતિ સુધારવા ને તેમના
શરીર ઉપર થતી અશ્વર સંબંધી
'હરિજન'માં એક લેખ લખ્યો છે.

મુંબઈમાં પગાર વધારો,
આંવાડીક રત્ન અને હક્ક રત્ન
માટે અઠાવીસ હજાર ઘાટીઓનું
એક સરખસ નીકળ્યું હતું. તેમાં
'શેઠાણી ઝીંદાગાદ' પોઝરવામાં
આવ્યું હતું. અને માગણી ન
સ્વીકારાય તો હડતાલ ઉપર
જવાનું ઠરાવ્યું. ચનીયામ
એસ્ટેટની 'બહેનોની મળેલી
સભાએ ઘાટીઓના વિરોધ
સામે ઘાટી વિના ચલાવી લેવા
ઠરાવ્યું.

ડોહાના શાસ્ત્રી મંજુ-
દાસ દલપતને તેની પત્નીનું
ખૂન કરવા માટે જર્મનીની
સજા થઇ.

લાહોરમાં પંજાબ ધારા-
સભા ગૃહ પાસે થયેલ મોટર
અકસ્માતમાં ત્રણ બાળાઓ
મરણ પામી.

મદાસમાં કેપ્ટન લક્ષ્મીની
આગેવાની નીચે નેતાશ સપ્તાહ
ઉજવાયો અને 'બબ્બ સરખસ
નીકળ્યું' હતું.

સહ્યરમાં ૧૮ વર્ષની
એક યુવતી ન્હાવા ગયેલી તે
દુખી ગઇ. તેણે ૧૮ સોનાની
બંગડીઓ અને પાંચ હજારની
કિંમતની હીરાની વોડી પહેરી
હતી.

વલસાડ તાલુકામાં ઉંટ-
ડીની એક ઓને ચાપુ બતાવી
ધરણાં ઉતારાવી લેનારની ધર-
પકડ થઇ.

સુરતની પારસી પંચાયતે
વકતુલ હરિદાસ ગોહાલેશી તેમાં
૬ વર્ગમાં (૧) કુ. માણેક
હોમીસેરીયટ (૩) કુ. બેરસીદ
જાળવાળા અને ૪ વર્ગમાં કુ.
હોમાય વકીલ બીજા આવ્યાં.

શ્રી. અરુણા અસહ્યલી-
એ મહાસભા સમાજવાદી પક્ષ-
ની વ્યવસ્થા માટે સિંધનેા પ્રવાસ
કર્શે. અને હાલ મદ્રાસ પ્રાંતનેા
પ્રવાસ શરૂ કર્યો છે.

ચુંબની નાથીબાઈ સ્ત્રી-
એની વિદ્યાપીઠના ઉપકુલવતી
તરીકે સૌ. હંસાબહેન મહેતા
અને કુલપતિ તરીકે શ્રી. હર-
સિદ્ધબાઈ દિવેડીઆ ચુંટાયાં.

કેપ્ટન ધારાસભાના સભ્ય
શ્રીમતી ડી. નેશાપુરને કેપ્ટન-
નના મહારાજાએ આપેલ સ્વા-
તંત્ર્ય સંદેશ માટે સંતોષ જાહેર
કર્યો.

અમલસાડ — લૂસવાડાના
એક મુસ્લીમે પોતાની પત્નીના
માથામાં ચાપુ ખોસી દીધું.

સુરતમાં નાણાવટના કંતા-
નના ટેકરા પરથી તરતના
જન્મેલા એક બાળકની હાથ
પોલિસને મળી હતી, તે અંગે
ધરમના કોંટા આગળ રહેનાર
ત્રિભોવનદાસે છપ્પીલદાસની
ધણીપાણી પત્ની બાઈ મણી-
ની અને તેમાં મદદ કરવાના
હંડેલાતા આરોપ અંગે ત્યાંની
વાળંદ રાતિની બેનકોર નામની
સ્ત્રીની ધરપકડ થઇ છે.

ખિટનના કોઈ પુરુષને
બવિવ્યમાં તેની પત્નીની લેખિત
સંમતિ વિના પરદેશ જવાની
પરવાનગી નહિ આપવામાં
આવે એવો કાયદો ત્યાંની
પાસપોર્ટ ઓફિસે જાહેર કર્યો
છે, આ કાયદાના સમર્થનમાં
અધિકારીએ જણાવ્યું હતું કે,
ખિટનમાં ધણી ખરા પુરુષો
તેમની પત્નીઓને ત્યજી દેને
પરદેશમાં બીજી છોકરીઓ સાથે
લંમથી જોડાવા માગે છે અને
આવી રીતે ત્યક્તાઓનું ભર-
ણપોષણ કરવું એ રુખ્યને
ભારણ થઇ પડે છે.

સુરતની ગડેખાં ચકલાની
રહીશ બાઈ કલાવતીએ પો-
તાનેા છોકરો પચારી પાડવાનેા
આરોપ મોટા વરાછાની બાઈ
કંકુ દારકદાસ ઉપર મૂકેા
તેમાં બાઈ કંકુને નિર્દોષ છોડી
મૂકવામાં આવી.

જેઝ્જોરથી ઝાંસી જતી
૨૧ વર્ષની યુવતી મીસ પુલીન
સીંદરેરાનું પહેલા વર્ગના ડબ્બા-
માં ખૂન થયું.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિં-
દીઓ વતી લડત લડનાર
શ્રીમતી માર્ગરેટ બાલીન્જરને
તેમના પતિ સાથે હિંદમાં
આવવાની સરકારે પરવાનગી
આપી છે.

આમલી, એટલે મેસેજના
અધ્યાપકની યુવાન પુત્રીના
પ્રેમમાં પડેલા એક વિદ્યાર્થીએ
તે અધ્યાપકને પત્ર લખી લગ્ન
કરાવી આવવાની માગણી કરી
છે, અને નહિં તો ખૂન કર-
વાની ધમકી આપી છે.
અધ્યાપકે જાલ તેને પોતાને
ઘેર મહેમાન તરીકે રાખી તેના
પિતાને આ પરિસ્થિતિનેા
હોલ લાવવા દખાણુ કર્યું છે.

ચીનની એક કિશાન સ્ત્રીએ
એકા સાથે પાંચ બાળકોને
જન્મ આપેા, તેમાં ૪ પુત્રો ને
એક પુત્રી છે. આ પાંચે
બાળકોને ધવરાવવા માટે બે
ધાવેા રાખવામાં આવી છે.

કલકત્તામાં અ.હિં. મદિલા
પરિષદની રેન્ડોંગ કમિટીએ
દેશમાં વિદ્યાર્થીનીઓ માટે
તેમજ નોકરીઆત સ્ત્રીઓ માટે
યોગ્ય હોસ્પેટોની વ્યવસ્થા કરવા
દબધા શિક્ષણ ખાતાઓને અને
સરકારને આગ્રહ કરતો દરાવ
કર્યો.

જાણીતા બોવાલી કેસમાં-
પ્રોવી કાઉન્સીલના ચુકાદાથી
શ્રી. વિભાવતીદેવી દારી ચૂલ્લાં;
ખણ ચુકારે આગ્રતાને ગાજી
કુમારનું કલકત્તામાં અવાનક
અવસાન થયું.

ચલાળા પાસે રામપુરમાં
કાઠિ તાજુકદારે સોનાની એક
માદરડીની ચોરી માટે પ્રજાની
ચોદ સ્ત્રીઓના હાથ તેલની
કકડતી કડાઈમાં બોળાવ્યાથી
એ પ્રદેશમાં ત્રાસ ફેલાયો.

વિરમગામ મ્યુનિસિપાલિટીમાં શ્રી. ચંદનજીને મા-લેકચર સ્વચ્છ તરીકે ચુરંચાયા.

*

સ્વચ્છતાના સામાન્ય દડ-તાએ દિવસે રેડીએ રોશને પીકેટીંગ કરતી વિવાર્ધિનીઓ ઉપર યુરોપીયન પોલીસ સા-ર્જટોએ છપકાર દોડાવી ચાલ વિવાર્ધિનીઓને ધમ્મ થવા સંબંધી ધારાસભામાં સમા-મેટીરીની દરખાસ્ત રજુ થઈ.

*

અમદાવાદમાં સ્વામીનારા-યજી મંદિર પાસે બેસી વર્ષનું રૂઠું મશન વરસાદમાં બેસી જવાથી એક ઓને ધમ્મ કરી હતી.

*

અમદાવાદ જવેરીવાદમાં પંડલુની ખાખીમાં રહેવા બેઠા-દના શ્રી હરજીવનદાસ સાહની ૨૦ વર્ષની યુવાન પુત્રી સવિ-તાએ એક દરજ સાથે લગ્ન કર્યાં આ દરજને પત્ની હવાન છે ને બે બાળકો છે.

*

શ્રી. સરોજની નાથકુના પુત્રી કુ. પદ્મળ નાયકએ હૈરા-વાદ નિગમ રોટના ગામમાં ઓઝો ઉપર થયેલ અસહ્યાર મંજૂરી બંને તપાસ કરી પુરી ખાત્રી પૂર્વક નિવેદન જદાર પાલુ છે ને મદિલા સરેદા-ઓએ લગ્ન ઉપાડી લઈ જાહેર તપાસ માટે દાદલ કરી છે.

નીગમ સરકારે તપાસ પંચ નોમ્યું છે.

મુરતમાં શ્રી. સવિનાગેન અબેલાલ દેસાઈ એમ. એસ. ની પરીક્ષામાં પાસ થયાં. આ પરીક્ષા પાસ કરનાર તેઓ પ્રથમ યુગ્વતી બહેન છે.

*

તારોથર શિશુમારતીમાં શ્રી. સરહાદેવી સારાભાઈએ નવન બાળશિક્ષણ ઉપર ભાવણ ક્યું.

*

નવસારી સુધરાઈના સંમ્ય શ્રી. વીરમની દેસાઈને માન આપવા નવસારીની સ્ત્રીસં-સ્થાએ તરફથી રાજરત શ્રી. મુનાબાઈ દેસાઈના પ્રમુખપદે મેળાવડો થયો, તેમાં શ્રી. દીનજીભાઈ દરાનીએ તેમની સેવાઓનો ઉલ્લેખ કરી મંતવ જાહેર કર્યો હતો.

*

રાજકોટના રાવજોડાઈ શ્રી. સ્મીયાલ માલએ પોતાના સ્વમુદય પત્ની શ્રી. નંદ્યોરીના સ્વમુદયે એક એડાઈમેન્ટ ફંડ સ્થાપી, તેના વ્યાજમાંથી રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિંહજી ડોમેન્દ્રમાં ભલુની ખરીદ વિવ્રા-ર્ધિનીઓમાંથી દર વર્ષે થાયે બાળાઓને અર્ધી મારી આ-પવાનું કરાવ્યું છે.

*

ડોમોઈમાં શ્રી. હંદુમતી-બહેન દોશર વગેરે જહેનોએ મળી મજિની સેવાસમાજ નામે સંસ્થા શરૂ કરી. તેના પ્રમુખ તરીકે શ્રી પ્રમીલાજીને કુમ ચુરંચાયા.

મુરત જા. ૧૮ રોડ હાઈસ્કૂલમાં શ્રીમતી રીટી પ્રમુખપદે એક સંસ્થામાં તેમાં બંધાતા હાઈસ્કૂલ બાળાઓએ કાર્યક્રમ રૂ કર્યો હતો.

*

દોશીઆનાં રાજીવંદ્રવં પોતાના પતિ મોરે દેવી રોય છે. તેમના પતિને કુ-લીનીએ ૧૯૪૦ માં મોરે બેસાડેલા, પદ્ધતે મુલ્યમાં આમને માટે હોમી થી.

*

બેડામાં દેશી બેડે જવાના દરવાજામાં દેશી ૬૦-મેટ્રી એક હોમી રજુ આવનાં તપાસ ઉપરથી એક કમ્ય રાખિની નાખી થયા. કરી તેને તપાસ માટે દેશી દાવમાં મેટ્રી.

*

મુરતની હિંદુ સેરી દોરપોટાલમાંથી એક સુખ-જહેન દેસાઈ નામના તરને સુસ્થેડ કરવાથી બધી સ્ત્રી અને સ્ટારે હાનાગ પાડી. પદ્ધ સમજુતી થયાં બધી બહેનો દરજ ઉપર ચડી ગયું છે.

*

દૂધ જગજી વસર થયે દિવસ સુધી જેમનું તેમ રી શકે. એવી પારિસતા પ્રે મેલીગલ જરાકાડે શોધ મી છે. મોકોલોઆપનામના સત્તને દૂધમાં મેળીને રાખવાથી. દૂધ જમીનું નથી.

*

શાહોરમાં એક યુવતીએ
ધરકંડાસથી કંટાળી કપડાં
સળગાવી આપઘાત કર્યો.

*
વરગુલમાં રમખાણ દર-
મ્યાન સ્ત્રીઓ ઉપર બળાતકાર
થયા હતા.

*
સુરત શહેરમાં અનાજ
સમિતિમાં જોડાઉન સમિતિમાં
શ્રી. જ્યોત્સ્નાબેન શુક્લ, શ્રી.
વસુમતી દાહર, શ્રી. દીનાબેન
મીનોચહેર કોન્ડાકટર, મીસીસ
અજમરઅલી શેખ, અને મીસીસ
હિમરમીઆ કાજી નીમયાં.

*
સ્ત્રીને શુદ્ધ મણીને અને
તેને વેહું અધ્યય કરવાનો હક
નથી એમ કહીને, બનારસ
કોલેજના મધ્યમામાં પ્રાહણો-
તર વર્ણના કુ. કલ્યાણદેવીને
દાખલ કરવામાં આવ્યાં ન હતાં.

*
પૂર્ણિમા જીજ્ઞાના બનમનખી
શહેરમાં ચાર પુત્રીઓ તે એક
પુત્રના પિતા એક અગ્રોધ
કન્યા સાથે ફરી લગ્ન કરવા
તૈયાર થયા છે. ચાર પુત્રીઓ-
માંની બે પુત્રીઓ તે
સંતાનવતી છે.

*
નોંધનીઆના છેતાળીય
વર્ષના એક ગૃહસ્થ અગીઆર
વર્ષની કન્યા સાથે લગ્ન કરવા
તૈયાર થયા છે. કન્યાના પિતાને
તેમણે હજારો રૂપીઆ આપ્યાની
વાત, ચાલે છે.

લખનૌમાં શ્રી. વિન્ધ્યા-
લક્ષ્મી પંડિતના પ્રમુખપદે
મળેલી જાહેર સભામાં રવ-
કવિવર ટાગોરના રમારક માટે
એક સમિતિ નીમવામાં આવી.

*
ભાગલપુર જીજ્ઞાના નાય-
નગરના એક ચાળીસ વર્ષના
વૃદ્ધ બાર વર્ષની કન્યા સાથે
લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છે.
પણ મુલકો અને સમાજના
વિરોધની બીતીથી તેઓ ગામ-
ડામાં લગ્ન કરવા ચાલ્યા ગયા
છે. તેમને પ્રથમ પત્નીથી બે
પુત્રો અને બે પુત્રીઓ હયાત છે.

વર્ષમાં પંડિત જવાહરલાલ
નહેરૂની નામપુરના ઓપ્રતિ-
નિધિઓએ મુલાકાત લીધી
હતી. પંડિત જવાહરલાલે તેમને
ગામડામાં જાતે કામ કરવાની
સલાહ આપી હતી. સ્ત્રીઓ
અજ્ઞા છે એવી ભાવના કાઢી
નાખવા જણાવ્યું હતું કેમકે
'અજ્ઞા' સબ્દ તેમને હિણાં
બનાવે છે.

કાયદે અગામ મી. જિન્દા-
ના બહેન બેગમ ફાતમા
જિન્દાએ ભારતની મુસ્લીમ
બહેનોને સાડી અને ધાધરાનો
ત્યાગ કરી (પાશ્વજમા) કુરતી
અને અડવાર પહેરવા કહ્યું.
કેમકે બેગમ ફાતમા માને છે કે
સાડી એ હિંદુનો પહેરવેશ છે
ને સાડી પહેરવાથી મુસ્લીમ
સ્ત્રીઓ ઉપર 'હિંદુત્વનાં રંગ-
કણ' અસર કરે છે.

*
અમલસાડ કાંધાતળાવનો
એક ૬૦ વર્ષનો પારીદાર
કાછોઓ વીસ વર્ષની મુવતી
સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયાના
સમાચારે અકચાર ફેલાવી છે.

*
શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટાપાધ્યાયે
'ન્યુ ટાઈમ્સ' નામના નવા
અંગ્રેજ દૈનિકપત્રની ઉદ્ઘાટન
ક્રિયા કરી.

*
રાજપીપળા સ્ટેટની હોસ્પી-
ટાલમાં લેડી ડોક્ટર તરીકે
રાજપીપળાના વતની મીસ-
ઇન્દુમતી બોગીલાલકાંપડીઆની
નીકલ્યુક થઈ.

*
દારેસલામ ન્યાસા સરો-
વરમાં તોશનને કારણે વીટયા
રટીમર ડુબી જતાં થીમતી
ટીમકે અને બીજાં આઠ હિતા-
રઓ ડુબી મૃત્યાં.

*
ગોક્ષપુરીના રહીસ શ્રી.
પંડયા વૈકુંઠનાથજીના બાળ-
વિધવા બત્રીજી શ્રી. કાન્નાદેવી
નાગરે નાચરસના જમીનદાર
શ્રી. રતનલાલ પંડયા સાથે
પુનર્લગ્ન કર્યાં.

ડરખનમાં કેપટાઉનના કાઉન્સીલર મીસીસ ઝેડગુલ (Z. Gool) સહીત નવ સ્ત્રી સ્વયામૃદ્ધીઓને ૩ પોન્ડો દંડ અથવા એક માસની સજા ચૂકવવા બરવામાં આવ્યો નથી. બે વીસ વર્ષની યુવતીઓને સગીર ગણીને છોડી મૂકવામાં આવી હતી.

*
મુંબઈમાં મેમણ લતામાં એક પાંચ માળનું મકાન તૂટી પડતાં તેમાં એક સ્ત્રી ને ત્રણ બાળકો દટાઈ મૂયા.

*
ભરૂચ અને પંચમહાલ જિલ્લાના સેશન્સ જજે ચોડા વખત પર મહાલક્ષ્મી નામની એક બાઈને તથા તેના બાઈ દાંતીલાલ હરિલાલને છ દિવસની એક બાળકનું મરણ નીખવવા માટે જન્મદીપતી સજા ફરમાવી હતી. તેની અપીલ મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં નીકળતાં નીચેલી કોર્ટે કરેલી સજા હાઈકોર્ટે રદ કરી છે.

કેસની દુકમાં વિગત એવી રજુ કરવામાં આવી હતી કે, મહાલક્ષ્મીએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો. છ દિવસ પછી તે અને તેનો બાઈ મુંબઈ જવા ગાડીએ જતાં હતાં તે વખતે તેઓએ બાળકને કુપો દઈ મારી નાખ્યું હતું. બચાવ પક્ષનું કહેવું એવું હતું કે, જ્યારે તેઓ પુલ પર ચડે.

જતાં હતાં ત્યારે મહાલક્ષ્મીને ચક્કર આવ્યાં અને બાળક તેના હાથમાંથી સરી ગયું અને પુલના કોરા સાથે, અથડાઈને નદીમાં પડી ગયું. મુંબઈ હાઈકોર્ટે નીચેલી કોર્ટનો હુકમ ફેરવીને જન્મે તહેામતદારોને નિર્દોષ ઠરાવ્યા છે.

*
કેપ્ટન રાય જણાવે છે કે, કલકત્તાના એક લતામાંથી ચુંડાઓ ૧૭ થી ૧૫ સીએને બળજબરીથી ઉઠાવી ગયા હતા અને તેમાંની કેટલોક ઉપર હુમલા કરવામાં આવ્યા હતા. અને તેમનાં કપડાં કિતરાવી નાખવામાં આવ્યા હતાં.

*
તખીચી રાહતવાળા એક શખ્સના જણાવ્યા મુજબ ચુંડાઓએ કલકત્તાના હુલ્લડમાં કેટલીક સ્ત્રીઓના આંતરડા કાઢી નાખતાં પહેલાં તેમનાં સ્તનો કાપી નાખીને રીખાવવામાં આવી હતી. અને મૃત સ્ત્રીઓનાં માર્યા ચોટતે બાંધી લટકાવવામાં આવ્યાં હતાં.

*
સુરતમાં સલામત પુરામાં હાંકરદાસ જાગ્રનલાલના ઘરમાં મધરાતે તેના સુવાના ઓરડામાં પેસી, પ્રથમ તેમની જીવાન પત્ની રમણબેનને મારતામાં આવ્યાં. બાઈની હાલત ગંભીર છે. તે પછી હાંકરદાસ ઉપર હુમલો ચલાવતાં તેમનું અવસાન થયું.

અમદાવાદ સલામતમાં ઉપર હુલ્લડ દરમ્યાન બાઈ ઝેર ધાંચણું ખૂન કરનાર એક રીક્ષાવાળા હાજર, શકુને તેના વતન આકાશમાંથી પોલીસ પકડી લાવી છે.

*
વઢવાણ રાજ્યના બોલડીઆદના પગીએ પોતાનું પત્નીનું ખૂન કરી સંવારે બાળા નાખવાની તૈયારી કરતાં હતા તેવામાં ખૂન થયાની ખબર પડતાં પગીને પકડવામાં આવ્યો છે.

*
મુંબઈમાં ચોપાડી ઉપરના દરીઆમાં તરતેના જામેલા બાળકને જીવતું ફેંકી દેવા માટે પોલીસે એક બોમ્બ બાઈ ને તેની બે દીકરીઓને પકડી હતી. તે સંબંધમાં તપાસ કરતાં, તેને મક્કને જતાં તે સ્ત્રીએ પોતાની મા તથા બહેનને બતાવ્યાં હતાં. બહેન ખાટલા ઉપર સૂતી હતી તેથી તેને હોસ્પિટાલમાં મોકલવામાં આવી. તેણે કહ્યું કે મને તો પાડોશીએ આ પોટલું આપી દરીઆમાં નાખવા કહેલું. તે સિવાય હું કંઈ જાણતી નથી ને માએ પોતે આ વખતે ઘરમાં નહિ હોવાનું જણાવ્યાથી માજીરે બધાને છોડી મૂક્યા હતાં.

*
સુરતના વેણીલાલ દારકાદાસની પત્ની બાઈ તારાને ભગાડી જવાના આરોપ માટે પકડાયેલા બધા નિર્દોષ પૂટ્યાં.

પાટીદાર માસિક જલ્થુવે છે કે :- મહાત્મજના પટેલ દેસાઇબાઇ પ્રથ્વરબાઇ આપ્રીકા હતા ત્યારે તેમના પત્ની ગંગાબહેને પોતાના દીકરા મૂળજીબાઇનાં લગ્ન પજુસોરાના પટેલ નાથાબાઇ કુંલાબાઇની દીકરી મણીબહેન સાથે કરી નાખ્યાં. પરંતુની વાત થયેલી, પજુ લગ્ન પછી પરંજુ નહિ મળવાથી :સાસુનો કોપ પુત્રવધુ ઉપર ઉતર્યો. પાંચ વર્ષ સુધી રીઆઇને મણીબહેન પોતાને મોસાળ આપ્યા ગયાં. તે પછી મૂળજીબાઇ સીકન્દ્રાબાદ રહેતા ત્યાં તેમના પત્નીને બોલાવી એક મહિનો રાખી તેને પીયર મોકલી દીધી. બાપે દીકરીને ઘેર ન રાખતાં કહ્યું કે 'એક-એકો મહાત્મજના કુવામાં પડ, પજુ મારે વેર નહિ.' એથી મણીબહેન અમદાવાદના હરિજન આશ્રમમાં ચાલના કરવુ-રખા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણમાં જોડાયાં. ત્રણ મહિના ત્યાં રહી તેઓ જીનાળાની રમમાં મહાત્મજ ગયાં. પજુ સાસુના ત્રાસે તેમણે ત્યાં અગ્નિ રનાન ક્યું. અરતા અગાઉ તેમની પાસે પરાણે રોટમેન્ટ લખાવી લીધું કે 'રહવનાં અકસ્માતથી હું કાઝી ગઇ છું.'

*

માંગરોળના એક બ્રાહ્મણ યુવાને વડવાણના એક બ્રાહ્મણને ત્રણ હજાર રૂપીઆ આપી

તેની પુત્રી સાથે લગ્ન કરેલું ને પત્નીને તેડી મુંબઇ ગયેલો. બે મહિના પછી તેણે પત્નીને તેને પીયર તેના મા બાપને મળવા મોકલી હતી. તે પછી તે યુવાન તેની પત્નીને તેડવા વડવાણ આવ્યો ત્યારે ન પત્ની મળે કે ન સાસરીઆં.

હિંદી વિદ્યારી પેરેડે માટે ઇંગ્લાંડ ગયેલા શ્રી. જોશી પોતાની સાથે તેમનાં નવવધુ દ્યુસીઆને સાથે લેતા આવ્યા છે. આ બાઇ પાંચ ફૂટ ઉંચી, પાતળી, મુંદર સ્ત્રી છે. હિંદુ પોવાક પડે છે ને સોમાગ્ય ચિહ્ન-ચાંદસો કરે છે. ઘણી બાબાઓ જાણે છે.

સીએને વેલ્નો અભ્યાસ કરવાની છૂટ આપતો દરાર પડિત બ્રાહ્મીવાળના પ્રમુખ પદે મળેલી બનારસ હિંદુ યુનિ-વર્સિટી સેનેટ પસાર કર્યો.

કલકત્તાના બવાનીપુર વિભાગમાં ૧૫૦ સીસે પાડતી સ્ત્રીઓ અને બાળોને જીવતાં બાળી મૂક્યા હતાં અને એક છોકરીઓની હોરોલને સળ-ગાવી મૂકવાથી કેટલીક છોકરીઓ જીવતાં બકાઇ મેરી હતી.

સુરત જિલ્લા રુકલ જોડે તેમના તાળાની કન્વારાળાઓ માટે બસોથી સ્ત્રીઓ શિક્ષકો-ઓને નોકરી ઉપર લેવાનું દરારી અરજીઓ માગી છે.

ઇર્ષા અને વડેમથા ૨૬ વર્ષના એક આરબે પોતાની પત્નીને ગોળાએ દીધી. તેને બચાવવાનો પ્રયાસ કરનાર ઉપર ગોળા ચલાવી જોને પરિણામે ત્રણ સ્ત્રીઓનાં હોરપી-ટાલમાં મરણ થયાં ને બે રીવાય છે.

સંદેની લાડવા શ્રીમાળી ગાંતિની ક. રતિકાન્તા કપુર-ચંદ સુરતના શ્રીમાળી ગાંતિના થી. ચંપકલાલ મૂળચંદ સાથે આંતર ગાંતિય લગ્ન વૈદિક વિધિ મુજબ કર્યાં.

હોરપીટાલમાં દર્દીઓને વધુ ઠેરી દવાઓ આપી પાંચ સોથી વધુ યુદ્ધ કેદીઓએ મારી નાખવાના ચુન્દા માટે હેઝ-વર્ગની અદાલતે એક નર્સ અને તેને મદદ કરનાર બીજા ત્રણ સ્ત્રીઓને મોતની સજા કરી.

સુરત મ્યુનિ. સ્કુલોની તેડાગર બાઇઓએ આ મોંઘવારીને કારણે બોલામાં જોગાજા માસિક વીસ રૂપીઆનો પગાર અને મોંઘવારી બચાવી માગણી કરી છે.

પારીસમાં મળેલો શાન્તી પરિપદમાં નાનામાં નાની મીસ ટીન યોંગ લુ નામની ચાર શીટની ચીનાઇ સ્ત્રીએ હાનરી આપી હતી. તે જલ્થુતી અને પત્રકાર છે.

અર્ચાપત્ર

આપના લોકપ્રિય માસિકમાં રસોઈધરના વિભાગમાં જે વાનીઓ બનાવવાની રીત આપવામાં આવે છે તે સંબંધમાં-હું થોડુંક લખવા માયું છું.

કેટલીક વાનીઓ બનાવવાની રીત બજે ઉતાવળમાં લખી નાખી હોય એમ લાગે છે. દાખલ તરીકે, એપ્રિલ-ચૈત્રના અંકમાં પાકા કેળાનો ફલવો કરવાની રીત લખી છે તેમાં સાધનમાં ૦૧ શેર માવો લખ્યો છે, પણ કરવાની રીતમાં તે કપારે નાખવો તે લખ્યું જ નથી. વળી કેળાના છુંદાના બે ભાગ કર-કરવાની સૂચના છે અને તેમાંથી એક ભાગ ના. છુંદાતું ચું કરવું તે લખ્યું છે પણ પાકાનો ભાગ કપારે ઉપયોગમાં લેવો તે બીલકુલ લખેલું જ નથી આવી અધૂરી સૂચનાઓ હોય તે બીજા કોઈ પણ કેવી રીતે બનાવી શકે ?

વૈશાક-મેના અંકમાં ચણીની વાડી દાળની પુરણપોળા કરવાની રીત આપી છે તે ખરેખર બહુ વિચિત્ર છે. પ્રથમ તો દાળને પાણીને બદલે દૂધમાં બાફવાની સમના શા માટે છે તે સમજાતું નથી. વળી આપણાં મિષ્ટાનોમાં સાધારણ રીતે શેરે સત્રાશેર ખાંડ નાખાય છે. ત્યારે આમાં અડધો શેર દાળમાં દોઢ શેર ખાંડ-એટને શેરે ત્રણ શેર નેટલી ખાંડ નાખવા લખ્યું છે. દાળ અને ચાસણી કપારે એકઠાં કરવા તે તો લખ્યું જ નથી. પણ આશરે માની લઈએ કે ચાસની તૈયાર થાય ત્યારે બેઠ મેળવવાં, પણ તે પહેલાં દાળને શેરે શેર ઘીમાં શેકવાનું લખ્યું છે. આવી રીતે દૂધમાં બાફેલી ભારોભાર ઘીમાં શેકેલી અને ત્રણ ગણી-ખાંડની ચાસણી નાખેલી દાળની પુરણ પોળા વણી શકાય એ અસંભવિત જેવું જ લાગે છે. પહેલું વેલણ ફેરવતાં જ બધું કણિકાથી પચ પચ થઈ બહાર નીકળી આવે એવો પૂરો સંભવ છે. સામાન્ય રીતે ચણીની

દાળની પુરણપોળી કરવી હોય તો દાળને પાણીમાં પાકી નીસાર પર વાટવામાં આવે છે અથવા તપેલા ઉપર ચારણી મુકી ધરી કઠ-વામાં આવે છે અને તેમાં આખી ખાંડ જ નાખી ચુલા ઉપર ચઢાવી હલાવ હલાવ કરી ખાંડનું પાણી સુકવી નાખવામાં આવે છે. આ સાદી રીતે તૈયાર થયેલા પુરણની પોળા વણવી સુગમ છે અને સ્વાદિષ્ટ તો હોય છે જ, સારે આવી અટપટી અને અસંભવિત રીત આપવાની શી જરૂર ?

જેઠ-ગુનના અંકમાં પાતરાં કરવાની રીતને કણોટકા પાતરાંની રીત શા માટે કહેવામાં આવી છે તે સમજાતું નથી. ગુનના તમાં આ જ રીતે પાતરાં બનાવવામાં આવે છે. માત્ર છેવટે લવિંગનો છુકો છાંટવાનું લખ્યું છે એટલી જ વિશેષતા છે.- કણોટકામાં પાતરાં કરવામાં આવતાં હોય તે વિષે પણ શંકા છે. મારી બજામાં તો ગુનરાત અને મહારાષ્ટ્ર બે જ પ્રાંતમાં આ વાની બનાવાય છે.

આ જ અંકમાં ડેશરી ભાત બનાવવાની રીત લખી છે તે વાંચી તો અતિશય નવાઈ લાગી. ચોખાને ઘોષને કપડા ઉપર સુકવવાનું આમાં લખ્યું છે. રોજ રસોઈ કરનાર બહેનેને અનુભવ હશે જ કે ઘોષેલા ચોખાને પાણીમાંથી કાઢી લેવામાં આવે તો તે તરત ઘૂટીને છુકો થવા માંડે છે. આટલા માટે તો ચોખાનો લોટ દળાવવો હોય ત્યારે સ્ત્રીઓ ચોખા ઘોષને કપડા ઉપર સુકવી દે છે, જેથી તેના કડકા કડકા થઈ જાય અને સારી રીતે દળા શકાય. ડેસરી ભાતમાં તો ચોખા આખા રાખવાના હોય; તેને કપડા ઉપર સુકવી કડકા કરવાની શી જરૂર ? ચોખા કલાક બે કલાક પાણીમાં ફેળેલા રહે ત્યારે જ ઉત્તમ પ્રકારનો ભાત તૈયાર થાય છે. એટલા માટે જ આપણે રસોઈ શરૂ કરતા પહેલાં ચોખા ઘોષને પલાળી મૂકીએ છીએ અને બધી રસોઈ થયા, પછી છેલ્લા ચોખા ઓસાવીએ છીએ.

કેસરી માત જે બહેનોએ જાતે બનાવ્યો હશે તેમને અનુભવ હશે કે, ચોખ્ખાના દાણો સહેજે પણ કડક હોય અને જો ખાંડ નાખવામાં આવે તો ખાત તફાવત બમણી જાય છે. ખાંડનો રસ પી, ચોખ્ખા હોય તે કરતાં વધારે કડક જાય છે અને પછી કદિ પણ ચડતા નહીં એટલે દાણો પૂરોપૂરો બકાયા વગર ખાંડ નાખાય જ નહિ. કેસાર, સેવનો ખીર જે એ સર્વને આ રીત લાગુ પડે છે. ત્યારે આ રીત માં ચોખ્ખા અધકચરા ચડી જાય ત્યારે ખાંડ નાખવાની લખ્યું છે. વળી શેર ચોખ્ખામાં દોઢ તોલે કેસર નાખવાનું અત્યું છે ? અજાણી કીમતે સાફ શુદ્ધ કેસર લાવીએ તો દોઢ તોલાના, નવ દસ રૂપિયા થાય અને એ રીતે સારી સ્થિતિમાં કુટુંબને પણ એક શેરનો કેસરી બાર કરવાનું પણ પરવડે નહિ. એ વાત જવા દઈએ, તો પણ શેર ચોખ્ખામાં તોલે કેસર નાખવાથી કેસરી ખાતને બદલે કાચો ખાતજ બની જાય. શુજરાતી ચાળીસ તોલાનો શેર ગણીએ તો તેમાં બેઆની બાર ઘણું થઈ ગયું.

અત્યારે ખોરાઈ સામાનની પુષ્કળ મોંઘવારી અને અછત છે તેવે વખતે આવી ખરચાણ ચીજો બનાવવાની સુચનાઓ ખૂબ સંગ્રાળ પૂર્વક આપવી જોઈએ. બીજા અનુભવી બહેનો માસિક પુસ્તકોમાં વાંચેલી રીત પ્રમાણે હોંસથી નવી ચીજ બનાવવા જાય અને તે ચીજ બગડે તે છાંટ નથી જ.

આશા રાખું છું કે રસોઈ ઘર વિભાગનાં સંપાદકો બહેન દરેક વાનગીની રીત બારી-કાષથી તપાસી તેની શક્યાતા વિષે વિચાર કરીને છપાવશે. તેઓ પોતે રસોઈમાં નિષ્ણાત હશે ત્યારે જ સંપાદનનું કામ દાઢમાં લીધું હશે. એટલે બનાવવાની રીતોના શુભ દોષ સહેલાઈથી પકડી શકશે.

સુંખાર્ધ સરોજિની મહેતા.
તા. ૧૬-૬-૪૬

પુસ્તક પરિચય

સ્વીકાર

ગુજરાત અંધરત કાર્યાલય, અમદાવાદ તરફથી; પ્રતિભાગો (લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી. પાકું પુંકું, પૃ. ૨૦૦ કિંમત રૂ. અઢી.) કુંદી વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ લોકપ્રિય બન્યો છે ને તેની ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે.

સોરઠી સંતો (લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી. કાકું બોડું પુંકું, પૃ. ૧૨૮ કિંમત રૂ. દોઢ) સોરઠના સંતોનો જીવન પરિચય લોકો સામે આપ્યો બની રહેલ જોવાયો આ પુસ્તકની પાંચમી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે.

સુભાષચંદ્ર બોઝ (લે: શ્રી. શુભવંતરાય આચાર્ય. પાકું પુંકું, પૃ. ૨૦૮, કિં. રૂ. અઢી) જન્મથી માંડી આજ સુધીના દિવસની પ્રજ્ઞા પ્રિય નેતા સુભાષચંદ્ર બોઝનો જીવન પરિચય સુંદર રીતે રજૂ થયો છે. આ બીજી આવૃત્તિ પણ સુધારાવધારા સાથે પ્રગટ થઈ છે.

ઝાંસી રાણી ઝીંદાબાદ (લેખક: શ્રી. જયભિષ્ણુ. પાકું પુંકું, પૃ. ૧૮૦ કિંમત રૂ. અઢી) ખાડી કાગળ ઉપર ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈની માંડી નેતાશ્રણિત આઝાદ હિંદ ફાજના આ-સૈનિકોના સેનાપતિ કર્નલ લક્ષ્મી સુધીનો આઝાદનો ઇતિહાસ: કર્નલ લક્ષ્મીનો સુંદર પરિચય આપતું આ પુસ્તક દરેકને નવી પ્રેરણા આપશે એમ લાગે છે.

જય સોવિયેટ (લેખક: શ્રી. ચંદ્રભાઈ કા. બદ. પાકું પુંકું, પૃ. ૨૬૨ કિં. રૂ. સાડાત્રણ) સમાજવાદી જીવન ઘટના સાથે, રૂપી જનતાએ જાગૃતજનના જોગ પેશ કરેલો જન-જાગૃતો આરંભ આ પુસ્તકમાં દેખાય છે. સોવિયેટની વિજયકથા આ પુસ્તકમાં આવેખાઈ છે.

શ્રી. ઉપેન્દ્રરાય વોરા; કુંદી માંડી તરફથી વીર પૂજન (કિં. ૦-૮-૦), લાગવત્રસાદ (કિં. ૭ આના) અને વાનરમાંથી પરમાત્મા (બ્યાખ્યાન સાર) મળ્યાં છે.

શ્રી ધૂમકેતુ ની

ચોલુક્ય નવલકથાવલિનું
છઠ્ઠું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે

સિદ્ધરાજ જયસિંહ

કિંમત રૂ. સાઠાચાર :

પોસ્ટેજ આઠ આનાં જુદાં
બહારગામવાળાઓએ રૂ. પાંચ
મનીઓઈરથી મોકલવા
ગૂજર્ અંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ.

તૈયાર થાય છે :

કનુ દેસાઈનાં બે નવાં રંગભર્યા આલખાઓ

ચિત્રલેખાં

અને....

પ્રણય માધુરી

બીજા બધા આલખાઓ સર્વ જાણીતા
વિકેતાઓને ત્યાંથી મળે છે.

કુમારોની

પ્રવાસકથા

—:૦૦:—

નવી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે

કિંમત રૂ. દોઢ

ગૂજર્ અંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ

પહેરવેશ, અભ્યાસ,
આદત, શલ્યુચાર
અને રીતરિવાજોમાં
મતભેદ હોવા છતાં
દરેક પ્રાંતની સ્ત્રીઓ

લોધા

માટે એકમત છે.
સ્ત્રીઓના રોગો માટે
એક જ આયુષ્ય છે.

Mfgd. by KESARI KUTEERAM Ltd.

ગ્રીક ઝોન્ટ

કેસરી કુટેરમ

કાલ્હાપુર

અમદાવાદ રોડ, મુંબઈ-૨

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

ગુજરાત કાલિયાવાડના મુખ્ય એજન્ટ—

જી. મોહનલાલ

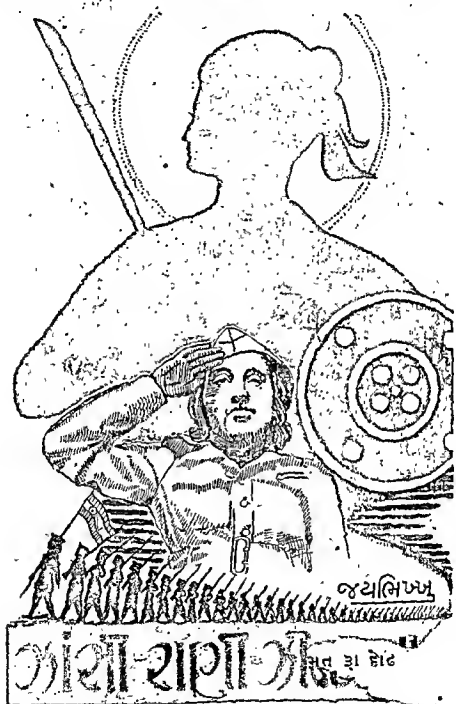
૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ
રોકાસ્ટો :

મનુભાઈ જમનાદાસ ગાંધી

ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ

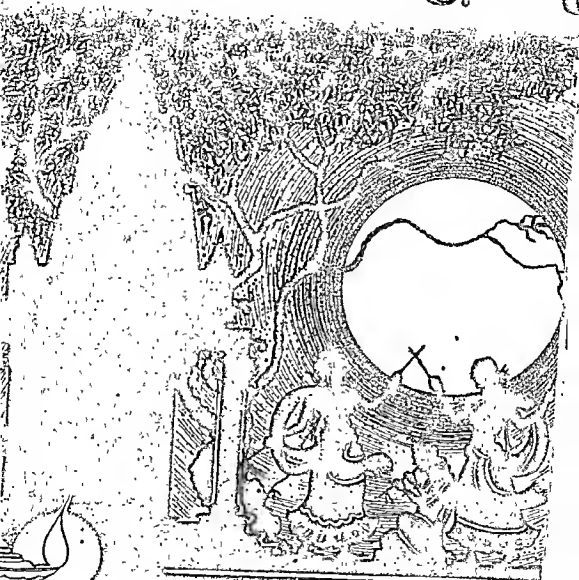
પ્રકાશક : મનુભાઈ લક્ષ્મણાઈ જોષી : સુપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : પાંચકુવા
અદ્રક : મણિલાલ કલ્યાણદાસ પટેલ, સુપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાંચકુવા

શ્રી - માતે તો ઇતિહાસ સર્જ શકે છે.

• રાણી લક્ષ્મીબાઈથી કર્નલ લક્ષ્મી સુધીના ઇતિહાસ
ખાદી કાગળ અહીં રૂપિયા
ગાંધી ગ્રંથસ્થાન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા : અમદાવાદ.

શ્રી જલન

ગરબા અંક આસો
૨૦૦૨

સંપાદિત : કમળાબહેન રતનચંદ સતરિયા. એમ. એ

આગ-મોટર

દરેક જાતના અકસ્માતના વીમા માટે

હિંદુસ્તાનની સૌથી મોટી

ન્યુ ઇન્ડિયા

એસ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

સંગીનતાના આંકડા

સત્તાવાર થાપણ	....રૂા.	૬,૦૦,૦૦,૦૦૦
ખજાર પટેલી ,,	....રૂા.	૩,૫૬,૦૫,૨૭૫
ભરાયેલી ,,	....રૂા.	૭૧,૨૧,૦૫૫
ચેરહોદડરની જવાબદારી	....રૂા.	૨,૮૪,૮૪,૨૨૦
કુલ ફંડઝ	....રૂા.	૭,૧૬,૨૬,૫૫૧
પ્રીમીઅમ તથા વ્યાજની		
આવક (૧૬૫૫)	....રૂા.	૨,૭૬,૭૨,૮૨૨
ચુકવેલા દાવા	....રૂા.	૧૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

વીમા અગર એજન્સી માટે લખો યા મળો:-

પ્રાન્થ મેનેજર

શાંતિલાલ એમ. ફોજદાર

ગાંધી રોડ - કુવારા સામે - અમદાવાદ.

તાર : NIASURANCE

ટેલિફોન-ઓફિસ : ૨૨૨૫, ઘર : ૭૩૧૩, ૭૦૨૩.

વિમા ક્ષેત્રમાં જેનું મોખરે સ્થાન છે, તેવી
હિન્દની માતામાં મોટી જનરલ વીમા કંપની

ન્યુ ઇન્ડિયા

એશ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

સ્થાપના : ૧૯૧૯

હેડ ઓફીસ: મુંબઈ

ઈંગ્લીશ ખાતાની અદ્વિતિય પ્રગતિ

વર્ષ	વર્ષ આખરે કુલ વીમા	લાઈફ ફંડ	પ્રિમીયમ તથા બ્યાન્કની આવક
૧૯૪૨	રૂ. ૧૨,૦૭,૮૦,૧૫૦	રૂ. ૨,૫૩,૨૪,૫૪૩	રૂ. ૭૧,૫૧,૩૧૮
૧૯૪૩	રૂ. ૧૬,૦૮,૮૬,૨૫૨	રૂ. ૩,૧૬,૧૫,૬૭૭	રૂ. ૧,૦૫,૦૬,૭૬૮
૧૯૪૪	રૂ. ૨૧,૧૪,૮૬,૩૪૬	રૂ. ૩,૬૦,૫૮,૧૧૭	રૂ. ૧,૨૪,૭૯,૩૪૫

૧૯૪૫ના વર્ષમાં ઇંગ્લીશ વીમાનું કામકાજ આજ સુધીના તમામ
રેકર્ડને વધાવી જાય રૂ. ૮,૩૮,૩૧,૭૦૦ નું ભરપાઈ થયું છે.

મળેા યા લખો:-ચીફ એજન્ટસ-ગુજરાત

એન. એમ. ફોજદારની કું.

ઓફીસ ફોન : ૨૨૨૫

ગાંધીસ્ટ્રીટ કુવારા સામે,

તાર:

રહેઠાણ ફોન : } ૭૦૨૩
                              } ૭૩૧૩

અ મ દા વા દ

'NIASURANCE'

જેમએ છે : વડોદરા શહેર તેમજ વડોદરા અને ભરૂચ જિલ્લા માટે
લુદીલુદી આરોગનાઇઝીંગ ઓફીસ દ્વારા સમયમાં ખોલવામાં આવનાર છે
તેમના માટે આકર્ષક ડ્રેસિંગ આપજીદાર અને સારી લાગવગ ધરાવતા ફેશ-
પ્રાચેલ સફરજસ્ય.

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે. વાળ ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે. ખોટા મટે છે. યાદશક્તિ અને આંખની દૃષ્ટિ વધે છે. દરેક ઋતુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે. માથાનો દુખાવો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નાની બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ-૪.

નેપચૂન

હંદગી, આગ, અને
અકસ્માત ના
વિમાનું કામ કરે છે.

કુલ અકસ્માત.....રૂ. ૫૫,૦૦,૦૦૦ થી વધુ.

કામ કરવા લાગવગવાળા અને શક્તિશાળી એજન્ટો જોઈએ છે.

નેપચૂન એસ્યુરન્સ. કું. લી.

હેડ ઓફીસ : નેપચૂન બીલ્ડીંગ-મુંબઈ

ગુજરાત અને દાહીઆવાડ બ્રાન્ચ, પાંચકુવા અમદાવાદ

દાંત સ્થિતિ અને સ્વચ્છતા માટે

કીમતી વનસ્પતિનું જનાવેશું

સનટોન

દાંત સાફ કરવા રોજ વાપરો.

થોડા વખતમાં પ્રગટ થશે

શ્રીઆ અને કિશોરોન્માટે
ઉત્તમ વાચન આપતું જીવન ચરિત્ર
જગતની મહાન સ્ત્રી વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મુખ્યભાઈ શાહ

M. Sc. Ph.D.

ગુજરાત મેન્ડેલ કોપીસય મીધી રસ્તા, અમદાવાદ

માનાસિક અને શારીરિક કબ્જેડાંઆ
પત્રોદ્વારા પોતાની કહાણી કહે છે.

કબ્જેડાં

[તનનાં ને મનનાં]

: મુળ લેખક :

રાજરત્ન શ્રી. વા. વિ. જોશી

: અનુવાદક :

સા. શાન્તાબહેન મનુભાઈ દેસાઈ

કિંમત રૂપિયા બે

સ્ત્રીજીવન એડીસ

જવેરીવાડ અમદાવાદ

ત્રીજીવનના વાંચનારાઓ માટે જ્ઞાનમય અને બુદ્ધિની કસોટી કરતાં

તદ્દન નવાં પુસ્તકો

સસ્તી કિંમતમાં મંગાવી લેયો

- (૧) મહાકવિ કાલીદાસની વાતો કિંમત રૂ. ૨૫ વી. પી. ૬ આના
- (૨) ખેલાડી [ખેલદીલીની રોમાંચક કથાઓ] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૩) બાટલીનો છુચ [કુતુહલભરી રહસ્યકથાઓ] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૪) મામાનું ઘર કેટલે ? [પચાસ ઉપરાંત ચિત્રોવાળી કૌટુંબિક ગીત-કથા]
મતો, ઉખાણા, હાલરડાં, લગ્નગીતો વિ. વિ. રૂ. ૨ વી. પી. ૬ આના
- (૫) ચતુર મુલાણુ [ચતુરાઈની ચિત્રમય વાર્તા] રૂ. ૧૫ વી. પી. ૬ આના
- (૬) ખીરખલની બાલવાતો [જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપતી વાર્તા] રૂ. ૩
વી. પી. ૬ આના
- (૭) બુદ્ધિનો બાદશાહ ખડખડાટ હસાવે તેવી વાર્તા] રૂ. ૨ વી. પી.
૬ આના
- (૮) કુમાર કંથાઓ [કુમાર માટે ઉત્તમ ગ્રંથ] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૯) બહુમ્મ ચક્રી [પુષ્કળ ચિત્રોવાળી વાર્તા] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૧૦) પટેલ પટલાણી [નવીન વાર્તાસંગ્રહ] રૂ. ૩ વી. પી. ૬ આના
- (૧૧) કીલ્લુ અને વીંટીની શોધમાં રૂ. ૨-૦-૦ વી. પી. ૭ આના

આ અગ્રીઆર પુસ્તકના સેટની કિંમત રૂ. ૨૮-૪-૦ થાય છે, પરંતુ આખો ૧૧ પુસ્તકોનો સેટ એકી સાથે મંગળવારને માત્ર રૂ. ૨૭માં (વી. પી. ખર્ચ બે રૂ. અલગ) આપવામાં આવશે. સેટ માં પુસ્તક ખસાસ થાય તો પહેલાં મંગાવી લેયો—

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

બુકસેલર્સ : પબ્લીશર્સ : ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨.

આયુર્વેદાશ્રમે ફાર્મસી લિ. (અહમદનગર)ની
પ્રખ્યાત ઔષધિઓ !

સુ પ હાઈ

સુપર્ણા ડીકીઓ મેલેરિયા અને
તેને લગતા દાઢીઆ-મુઠલી તાવને
હઠાવવાના દરેક યુગ્મો ધરાવે છે. જરૂર
મુજબ અમુક સમય ચાકુ લેવાથી
સંપૂર્ણ આરામ આપે છે.

કા સ્ફો

મગે તે જાતના કફ તથા ખાંસી માટે
'કાસ્ફો' (KASPHO)
અકસીર છે. વસાણા અને ખીંછ
પ્રખ્યાત ઔષધિઓના મિશ્રણથી આ
ડીકીઓ 'ખાંસી'ના મૂળ કારણને
દૂર કરે છે

ગુજરાતના ભારતીય ઉદ્યોગ પ્રચાર કાર્યાલય ૧૪ બારડર રોડ
સોલ જોલન્ટ મળવાના સ્થળ : મુંબઈ-૨
અંદુલાલ પ્રેમચંદ નથુ દરવાજા, અમદાવાદ હરીશંકર દેવશંકર શુક્લ,
ઉમરેઠ. મોહનલાલ પ્રભુલાલ, ધંકુડા. પી. શિવદત્તની કું. ગોહીરામ, વડોદરા.
કે. 'વૈધ જોન્ડ કું. રાવપુરા, વડોદરા દિન્દી વરુભાઈ, સુરત.
તથા ખીજા રોજીરોને ત્યાંથી મળશે.

તમે નકામાં શા માટે દર્દથી પીડાઓ છો ?

નીચેના રોગોની તકલીફ માટે
અકસીર ઇલાજ એક જ છે

હ્યુના સીરપ [જર્મન ડાક્ટરની ફારમ્યુલા] .

આમ, ખરડા, ચકી, દવા, દાઢ; અંગ. સર્દેદ યાં જનું, કનરમાં દર્, પેટમાં દુઃખાવો,
શુષ્ક ન લાગવી, ઠામ ઉપર બેચેની, સર્દેદ પ્રદર, વગેરે રોગો માટે અકસીર ઉપાય

છ ઝાંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦
સોળ ઝાંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૫-૮-૦

(પાસેજ લુક)

ખતાવનાર ગુજરાતના રોજીરો
સુપર ફાર્મા કોર્પોરેશન લીમીટેડ ૭ સુનિવરસલ ફાર્મસી
પો. બો. નં. ૯૦૪ મુંબઈ ૧૯૮૫ ગાંધીરોડ : અમદાવાદ.

નવાં ઉપયોગી પ્રકાશનો

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ત્રણ અંશોમાં પંડિત દામોદર સાતવલેકરજીની	પાન	મૂલ્ય
ભગવદ્ગીતાનાં નવીન રહસ્યો દર્શાવતી પુરુષાર્થભોધિની ટીકા સાથે	૧૧૨૪	૧૧-૦
પરિચિત પદ્યગ્રંથ-૧૧૨ ભક્તોનાં ૬૯૭ ભજનોવાળી નવી આવૃત્તિ	૪૦૦	૧-૧૨
સર્વ વેદાંત-સિદ્ધાંત-સારસંગ્રહ-શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય-મૂળ સાથે ભાષાંતર	૨૨૪	૧-૪
વિવેકચૂડામણિ-શંકરાચાર્યવિરચિતઃ મૂળ સાથે ભાષાંતર	૧૬૦	૦-૧૨
બાલભારત-સંક્ષિપ્ત મહાભારત રૂપે (સચિત્ર) બાલોપયોગી પુસ્તક	૨૮૮	૧-૮
ધર્મપદ-ધર્મનાં પદો-મૂળ, અર્થ તથા પંડિત બેચરલાસ દોશીની ટીકા	૧૯૨	૧-૦
ઐકાદશ ઉપનિષદો-મૂળ શ્લોકો સહિત સરળ ભાષાંતર .	૪૫૨	૨-૮
વિચારસાગર-(૫૦ નિશ્ચયદામય કૃત) વેદાંત-ગ્રંથ, સરળ ભાષાંતર સાથે	૪૩૨	૨-૮
આત્મસાક્ષાત્કારની કસોટી-લે. બાળા નગીનાસહ	છપાય છે.	૧-૪
સાહિત્યપ્રારંભિકા-લે. હિમતલાલ ગ૦ અંબારિયા	૧૬૦	૧-૦
શ્રી જ્ઞાનસત્ર ગીતા-મૂળ શ્લોકો, પદ્યરૂપે, અન્ય, શબ્દાર્થ સાથે	૩૬૮	૧-૪
સ્વરૂપચિત્ર-દર્શનો સહિત યોગ-વેદાંત વિષે મુરુ-શિખરનો સંવાદ	૧૦૪	૦-૧૦
બળનાન બનો !-અનુવેદ સંદિતાનો ૧૯૦ અધ્યાયઃ ૫૦ સાતવલેકરજી	૧૧૨	૦-૮
ઐકાદશ સ્કંધ-મૂળ શ્લોકો સાથે સરળ ભાષાંતર	૪૭૨	૧-૪
મહાવાક્ય રત્નાવલિ-મૂળ શ્લોકો સાથે સરળ ભાષાંતર	૧૪૪	૦-૧૨
લઘુયોગવાસિષ્ઠ-યોગવાસિષ્ઠના સારરૂપે વેદાંત વિષયનો ગ્રંથ	૫૫૪	૨-૮
વિવેકાનંદસાર-સ્વામીજીના ઉપદેશો	૨૬૪	૨-૦
અંતરની વ્યથા-સોપાનો લખેલી હૃદયસ્પર્શી ૫ આત્મકથાઓ	૧૯૨	૧-૪
સુવર્ણચુગ-શ્રી. મુનશીનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ	૯૨	૦-૮
ખોરાકના ગુણદોષ-આયુર્વેદની દૃષ્ટિએ (લે. ડોક્ટર રસિકલાલ પરીખ)	૯૬	૦-૧૦
કલ્યાણમયી-(જીઓના રોગો ને ધિક્કારો સાથે)	૨૨૪	૧-૦
સાઓના વિવિધ પ્રશ્નો-સં. સેડી વિલામોરી નીલકંઠ તથા પટવારી વજીલ	૨૬૪	૧-૮
શ્રીશારદામણિ દેવી-શ્રી રામજીજી પરમદંસદેવનાં સાખી પત્રીનો પરિચય	૧૦૪	૦-૮
સ્વામી સહજાનંદ-ચરિત્ર ને ઉપદેશો. સુધારાવધારાવાળી નવી આવૃત્તિ	૩૩૬	૧-૮
ગિરખલ ને બીજા-બોધિત્ર દેવે, બાદશાહ-ગિરખલની ને બીજી રમૂજ વાંતો	૨૮૦	૧-૮
આત્મનિરીક્ષણ ને સંકલ્પ-શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ	૧૬૮	૧-૦
મીરાં ને નરસિંહ-(નરસિંહ દિવેટિયા) પસંદ કરેલાં ૧૯૩ પદોનો સંગ્રહ	૧૦૪	૦-૧૨
આર્યભિષેક અથવા હિંદનો વૈદ્યરાજ-સુધારાવધારા સાથે અ. ૧૧મી	૮૩૨	૬-૦
ઓષધિ કલ્પસતા-૪૩ ઓષધિઓના કદ્દમ પ્રયોગો બતાવતું પુસ્તક	૧૧૨	૦-૧૨
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન-મદદમાં ગાંધીજી	૧૨૮	૦-૮
અખાતી વાણી-અપરા શબ્દોના અર્થ તથા ઓ. ઉમાચંકર બેળીના આમુખ સાથે	૫૦૪	૩-૦
દીવાને સાગર-'સાગર' કૃત મુશ્કેલી કવિતાનો સંગ્રહ	૪૮૦	૪-૮
પરમ સુખી થવાના ઉપાય-શ્રીમદ્મયુરારામ ચમૌનાં વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ	૩૩૬	૨-૮
પંચાગ-સંવત ૨૦૦૩નું (અલ્પલાક્ષીય કાર્તિકી)	૯૨	૦-૬

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { બદ પાસે. પો. બો. નં. ૫૦ અમદાવાદ અ. કલ્યાણદેવી રોડ, દાદાબીદાસ, મુંબઈ-૨૨

પારણાં મૂલાવો !

બાળક મેળવવા માટે પહેલાં ધણું કઠણ હતું. આધુનિક યુગમાં ધણી વધોની મહેનત પછી “આશા” નામની અદ્ભુત દવા તૈયાર કરી બાળક પ્રાપ્ત કરવાનું સહેલું બનાવ્યું છે. આજસુધી જે સ્ત્રીઓ સંતાન ન થયાથી નિરાશ થઈ હતી તેમને સાબીત કરી આપ્યું છે કે સાપ-સની આ અદ્ભુત દવાથી અર્ધવર્તી થઈ નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકની માતા બની શકે છે.

“આશા”ના સેવનથી વંધ્યા સ્ત્રીઓને પણ સંતાન પ્રાપ્ત થયું છે. આપને જે સુંદર બાળકની ધમ્મજા હોય તે તેનો સહેલો ઉપાય એ છે કે આજે જ એક પવ નીચેના સરનામે લખો અને એક શીશી “આશા” ની મંગાવી સાત દિવસ સુધી સેવન કરો, અને તે સાત દિવસ સુધી પુરુષથી જુદા રહેવું અને આઠમા દિવસે સ્ત્રીએ પુરુષ પાસે જવું; અને આ અદ્ભુત ઔષધીનો ચમત્કાર જુઓ. તે જ આઠમી રાત્રે અર્ધ રહી જશે. અને નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકનો જન્મ થશે. આજ સુધીમાં કેઈ પણ સ્ત્રી “આશા”નું સેવન કરી નિરાશ થઈ નથી. કિંમત ફક્ત રૂ. ૩૫ ટપાલ ખર્ચે અગીઆર આના વધુ.

(લેડીઝ ડીપાર્ટમેન્ટ)

અકસીરી દવાખાના:- (S. J.) કલા મહેલ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૪૧ દિલ્હી

સ્ત્રીઓના

મદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, ગર્ભાશયના રોગો
મુવારોમ, પેડુનો દુખાવો તથા વ્યંધત્વ માટે

સુંદરી સંજવની

અમૃત તુલ્ય છે. બા. ૧ ની કિં. રૂ. ૧-૪-૦

જિંઝા કાર્મસી લામીટ, જિંઝા.

સાલ એજન્ટ-એસ. રમાણુની કું.

ગાંધી રોડ : અમદાવાદ.

જ્યુપીટર મીલ્સ

- × શારીરિક સ્વાસ્થ્યસંરક્ષણને અનુલક્ષી કાળજીપૂર્વક ખનાવેલું
- × ઉભણી તથા પર્યટનમાં તેમજ વારતહેવારના પ્રસંગે સુંદર સજાવટ માટે સુયોગ્ય
- × કચકસરનો સિદ્ધાંત અપનાવી શેડ

ઉત્તમ પ્રકારનું કાપડ

અમારી ખાસ બનાવટો

- ✦ વૉયલ
- ✦ સાડી
- ✦ શર્ટિંગ
- ✦ હાથરૂમાલ
- ✦ પોપલીન

જયભારત મીલ્સ

શ્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું શ્રીઓનું માસિક

વજ્રાદિપિ કઠોરાણિ, મૃદ્ધિ કુલુમાદિપિ

વર્ષ સાતમું : આસો ૨૦૦૨ : ઓકટોબર ૧૯૪૬ : અંક ૧૨મો

‘અમને રાસ રમાડ....’

નરસિંહ મહેતા

અમને રાસ રમાડ,

વહાલો ગોકુલથી વૃંદાવન રુડું તે મુજને ફેખાડ વહાલા.

જલ જમુનાને કાંડે રે, વાથો વેણ રસાલ; વહાલા.

નાદે મોહી ગોપીકારે, ઘેર રોતાં મેલ્યાં ખાલ, વહાલા.

એક એક લોચન આંજીયારે, કૃષ્ણ કરે સનમાન; વહાલા.

અવલાં આબ્રણ પહેરીઆરે, તેણે નેપુર ઘાલ્યા કાન, વહાલા.

સંનમુખ ઉભી રહી રે, નયને નીરખ્યા નાથ; વહાલા.

તંત્રમત ધન સહુ સોંપીયું રે, ગોપી ઉભી ભેડી હાથ, વહાલા.

વૃંદાવન રણીઆમણું રે, સરદ પુનેમની રાત; વહાલા.

લાલ ત્રીભંગ શોભા બની રે, ત્યાં દીસે નવલી ખાત, વહાલા.

ગાય શીખે ને સાંભળે હરી, સધાજીનો રાસ; વહાલા.

તે પદ વૈકુંઠ પામશે રે, એમ લાલે નરસૈયો ઢાસ, વહાલા.*

* નરસિંહ મહેતાના ને કેટલીક સુંદર ગરબીઓ કહી શકાય, તેમાંની એક ઉપર આપી છે

—કમળા મુતરિયા

આ અંક વિષે—

‘સી-જીવન’ માસિકનો દર વર્ષે આસો માસનો અંક ‘ગરબા-અંક’ તરીકે પ્રકટ થાય છે. ગયે વર્ષે ‘સી-જીવન’ના તંત્રી શ્રી. મનુભાઈ જોધાણીએ ‘ગરબા-અંક’નું સંપાદનકાર્ય અને સોંપી, ગુજરાતના ગરબા-ગરબી સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાની અને તક આપી હતી; આ વર્ષે

પણ સંપાદનની જવાબદારી સોંપી, ગુજરાતના વિશિષ્ટ અંમસમા ગણાતા રાસસાહિત્યનો વધુ અભ્યાસ કરવાની અને તક આપી છે, એમ કહું તો તેમાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. આ અભ્યાસ પછી અને લાગ્યું છે કે, બારમી સદીથી શરૂ કરી દયારામ કે સ્વ. મહાકવિશ્રી ન્હાનાલાલ સુધીના જુદા જુદા કવિઓની આ વિષયની સુંદર કૃતિઓને એક સંગ્રહ કરવામાં આવે તો તે ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યાસીઓને અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે. તેમાં રાસ, ગરબી, ગરબા, હોંચ, હમચી, ફાગ, માતૃકા, કહ્નો, બારમાસી, તિથિ, ધોળ, મરશિયા વગેરેની સુંદરમાં સુંદર કૃતિઓ રજૂ થવી જોઈએ.

અયે વર્ષે ગરબા અંક તૈયાર કરવા પાછળ એક વિશિષ્ટ દષ્ટિ રખાઈ હતી. ત્યારે મુનિરસિંહીના ઉચ્ચ અભ્યાસક્રમમાં ‘ગરબી-રાસસાહિત્યને’ રચાન મળ્યું હતું. આથી એ સાહિત્યના અભ્યાસીઓએ ઉપયોગી થઈ રહે તેવી કેટલીક માહિતી ખનતી ઝડપે તૈયાર કરી આપી હતી; આ વર્ષે તેમાં રહી અયેલી કેટલીક કડીઓ સાકળવા યત્ન થયો છે. દીવાન બદાદુર શ્રી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, પંડિત શ્રી. બેચરદાસ, શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી વગેરેનાં આજ વિષય પર જુદા જુદા દષ્ટિબિંદુથી લખાયેલા લેખો; તેમજ પંડિતશ્રી ગુજરાતી સાહિત્યના ગેય સ્વરૂપ ઉપરનો મનનીય અને અભ્યાસનીય લેખ, આ રીતે લખાયેલો પ્રથમ જ લેખ હતી શકાય. અયે વર્ષે ‘રાસ-ગરબી’નો વિકાસ દર્શાવતો એક અભ્યાસપૂર્ણ લેખ આપવામાં આવ્યો હતો; આ વર્ષે ‘રાસ અને ગરબીકારો’ વિષે ટૂંક માહિતી આપવા યત્ન થયો છે. જાણીતાં કવિઓ અને લેખકોની આ વિવિધ સામગ્રીનું સંપાદનકાર્ય, સોના સદકારથી મારા માટે અત્યંત સરળ અને રોચક બન્યું છે. આ સ્થળે સોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

દર વર્ષે ‘ગરબા-અંક’ પ્રકટ કરવાની રીત, એક દષ્ટિએ આવકારદાયક છે, પરંતુ કોઈ વર્ષે એ પ્રથા બદલાય એ હજી પણ છે. જાણીતા ગરબીકાર વક્ત્રમ ધોળા, દયારામ, શ્રી. રણકોડતી દીવાન વગેરે વિષે જ આસ અંક પ્રકટ કરવામાં આવે એ આવકારદાયક ગણાશે.

અમદાવાદ

તા. ૨૧-૬-૪૬

કુમાર સુભાષીઆ

રાજિમતી

મલધારી રાજશેખરસૂરિ
[સંવત ૧૪૦૦ આસપાસ]

૪૨

[સંવત ૧૪૦૦ની આસપાસ દયાત મલધારી રાજશેખરસૂરિની 'નેમનાયકાણ' નામની એક સુંદર કૃતિ છે. પરશુવા નીકળેલા નેમનાય—ઝેનોના બાવીસમા તીર્થકર—અતિયિ-સત્કાર માટે મારવા એકત્ર કરેલા પશુઓનું આક્રંદ સુણી, પરપવા વગર પાણી ફરે છે, એ આ 'કાણ'નો વિષય છે. પ્રાચીન આલંકારિક શૈલીની દૃષ્ટિએ પણ આ એક રસમય કૃતિ છે. આ 'કાણ'માંથી માત્ર રાજિમતી—નેમનાયનાં પત્ની—નું વર્ણન નીચે આપ્યું છે. થોડી લીટીઓમાં વિવિધ હાસ્યાસાધારી રાજિમતીનું કેટલું બધું ચિત્ર કવિ ઉપભવની શક્યા છે, એ આ સોળ લીટીઓ પરથી જોઈ શકાય છે. બાપા જૂની હોઈ નીચે ટિપ્પણમાં જોઈ લેવાથી અર્થ સ્પષ્ટ થશે. —સંપાદિકા]

રાઈમએ સમ તિહું ભુવણિ અવર ન અત્યર્થ નારે,
મોહણવિદિલ નવલકીય ઉપનીય સંસારે.
અહ સામલ કોમલ કેરીપાસ, કિરિ મોરકલાઉ,
અદ અદ સમુ બાહુ મયણુ પોસઈ બડવાઉ.
વંકુડિયાળીક બુંહડિયઈ* બરિ ભુવણુ લમાડઈ,
લાડી લોયણુ લહકડકલઈ મુર સગ્ગહ પાડઈ.
કિરિ સિસિળિંબ કપોલ કનકિડોલ કુરંતા,
નાસાવંસા, ગરુડઅંચુ દાડમફલ કેતા,
અહરપવાલ તિરેહ કંકુ રાજલસર ફડઈ,
બાહુ વીણુ રણરણઈ* બાહુ કોઈલિ-ટહકડકલઉ.
સરલ તરલ* ભુયવલ્લરિયં સિહણુ પીણુ. ધણુતુંગ,
ઉદરદેસિ લંકાઉલિ ય સોહઈ તિવલ-તુરંચુ.
અહ કોમલ વિમલ નિયંબળિંબ કિરિ ગંગા પુલિણુ,
કરિ કર ભરિ હરિણુ નંધ પલ્લવ કરચરંણુ.
મલપતિ ચાલતિ વેલકીય હુંસલા. હરાવઈ,
સંજારણુ અકાલિ બાહુ નહકિરણિ કરાવઈ.*

* ટિપ્પણ માટે જુઓ પાન ૭૬૨..

મોરલી વાય છે-

ભાલજી

[સંવત ૧૫૪૦]

[સંવત ૧૫૪૦ની આસપાસ હયાતી ધરાવતા કવિ ભાલજીની આ એક કૃતિ છે. સોથી પ્રથમ સ્વકીય ભાષામાં થોડકજથ્થા ઓઠ આખ્યાન લખનાર કવિ તરીકે ભાલજીનું ગુજરાતી સાહિત્યમાં અગત્યનું સ્થાન છે. કેટલાક લેને આખ્યાનોના પિતા તરીકે પણ જાણખાવે છે. અત્યારે તેની સોળેક કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે. કૃષ્ણના છવનપ્રસંગોને આલેખતી કેટલીક સુંદર કૃતિઓ તેણે રચી છે. તેમાંથી એક સુંદર કૃતિ ત્રીચે આપી છે. મોરલીના નાદથી થતી અસર, રોચક રીતે કવિએ વર્ણવી છે. —સં૦]

મોરલી વાય છે વૃન્દાવનમાં શ્રી ગોપાળ, મોરલી સાંભળવા જઈએ.

ગો તૃષ્ટ થરતી રહી, સાંભળે માંડી કાન;

આકાશે ચાલે નહિ, થંભી રહ્યાં વૈમાન.

મોરલી૦

મૃગલાં ખીટ માંડી રહ્યાં, વૃક્ષ તણાં ને હાલે પાન;

મોરલી રાગ રંગે સાંભળીને, યોગેશ્વરે મૂક્યાં ધ્યાન.

મોરલી૦

શુભી જન લઈ શકે નહિ, અગ્રેક રાગ રંગ તાન;

મોરલી રંભા મેનકા ઉર્વશી, વિધાતાએ મૂક્યાં માન.

મોરલી૦

યમુના જળ હાલે નહિ, સૂર્ય રહ્યો સ્થિર સ્થાન;

મોરલી સુણતાં મોહી રહ્યાં, સાંભળી સુંદીર ગાન.

મોરલી૦

અંબર તે સુર નારીનાં છૂટે, અતિ વિકલ દેહ;

મોરલીએ મણિધર ફેણા માંડી, ન હાલે ચાલે જેહ.

મોરલી૦

મેં તો રણુ જાય નહિ, કામળાણુના વાગ્યા પ્રહાર;

મન તો ચૌધુ મહાવણુએ, વિસર્યાં ધન વ્યાર્યાર.

મોરલી૦

તયણે જઈને નિરખીઓ, સાંભળીઓ સુંદીર સાહ;

નટવણુનું લટકું ઢેખી, મૂંડી કુલ મરજાવ.

મોરલી૦

લોકલાજ મેં પસંદરી, સોંપ્યું દે એને શરીર;

મોરલી પરવશ થયો આત્મા, રાખ્યો તે ન રહે ધીર.

મોરલી૦

એ મારે હોટે વર્યો, રહ્યો દિન ને રાત;

ભાલજી પ્રભુ-રઘુનાયજી, અંતરંગત મળીઓ સાંધ.

મોરલી૦

સિદ્ધહસ્ત ગરબીકાર બાણુદાસકૃત

‘ગરબી રમુ રે’

[સંવત ૧૭૧૫ લગભગ]

: સંપાદક :

શ્રી. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી

[‘હસ્તામંલક’ વગેરે કાવ્યોનો કતો કવિ બાણુદાસ એક ગરબીકાર પથ્ય હતો, એ ક્રીકત એના કે એના ભાઈના હાથની મળતી સંવત ૧૭૧૫ની હાથપ્રતમાંથી બાણુદા મળે છે. ૭૧ જેટલી સુંદર ગરબીઓ તેણે આપી છે; તેમાં ‘હમચી’—ગરબીનો એક પ્રકાર પથ્ય છે. એ ગરબીઓમાંથી એક સુંદર કૃતિ નીચે આપવામાં આવી છે. ‘ગરબી’ કઈ રીતે ગાવી; ‘ગરબી’ ગાતી વખતે કેવાં આભૂષણો પહેરવાં, ને એવી રીતે ગવાતી ‘ગરબી’ની શી વ્યસર થાય તે વ્યસ્થી રીતે તેમાં વર્ણવ્યું છે. આ ગરબી અને તે પછીની ‘પંચ તત્ત્વની ગાગરડી’ એ બન્ને કૃતિઓ, શ્રી. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી સંપાદિત અપ્રકટ ‘બાણુદાસ’ માંથી લેવામાં આવી છે. —સં૦]

ગરબી રમુ રે રૂડી રાત્ય વેસાલી
ગાંન ગાજ્યો રે હરિની ગાથાં રસાલી
રમુ રાસડે હાથે દેજ્યો રે તાલી
મલી આણુ રે મવ યોવન બાલી • ૧

પહિંરુ ચુંડી ચરણા ચોલી નિ દાલી
ગોકલ ગામ મહા નીતિ દીસે દીવાલી
પાચે નેપૂર કાંનિ આતિ અખૂકિ
રાસ રાપડો સાશી વેણી ફરૂક ૨

નીલવટિ ચાંદલુ રૂં રૂં રૂંડલુ સોહિ
વાલિ વિછીઆ ભેતાં યદ્ગપત્ય સોહિ
ધમકિ ધૂધરી અમકિ અંઝરી સારી
હમકિ પાણુલા પાતિ પુંદ્રિ છિ નારી ૩

નંચણે કાજલ સોહિ નાસકા મોતી
સોભા સાગર સાંમ સુંદર ભેતી
ગોકલ નારી ભે ભેનિ પૂરી પનુતી
નવસત બૂખણે ભેનિ રાધીકા સોહોતી ૪

કટિ મેપલા દોટિ મોતીની માલા
 ધુમિ ધુમિ સોભિ સુંદર ખાલા
 જ્યોત્તિ યંસોદા પાપલિ ફરતા ગોવાલા
 નંદનંદન અત્ય દીસિ વેસાલા ૫

ગિસી વયમાને દેવ જોવાનિ આઠ્યા
 અંદ્ર અંદ્રાણી બ્રહ્મા સાઠ્યંત્રી લાઠ્યા
 રુદ્ર રુદ્રાણી સહુદેવ દેવ સોભાઠ્યા
 અંતરિ આનંદા માધવ મનમાંહિ લાઠ્યા ૬

હરધ્યા હર્ષમિતિ ન્યાહાલિ અમીની દૃષ્ટ
 રદ્યા અંતરિ ઠરિ પૂરકની વૃષ્ટ
 રંગમાહા લિનાં જો રવમાહાં રચતાં ન જાંદ્યું
 ઉચ્ચ આદીત્ય જોનિં વાંહાણું વીહાણું ૭

દેવતા વલીઆ જો ગોપી મંદીર જાય
 જો જન સાંભલિ તે તુ ગોમતી નાહિ
 વાંસિં વસવા જો તે તુ વધકુંઠય જાય
 લોલિં ભાંવિં જો ભાંજુદાસ ત્યાંહાં ગાય ૮

ટિપ્પણ

રમુ=રમો. મધ્યકાલીન શુન્દરાતીમાં આગાર્ય જીભ પુરુષ બહુવચનમાં 'ઉ' પ્રત્યય.
 વેસાલી=વિશાળ, નિન્ને, પનુતી=પનોતી, અત્ય=અતિ, ગિસી=મેસી, હર્ષમિતિ=હૃદય-હૃદયમાં,
 ન્યાહાલિ=નિહાળે, પૂરક=પુરુષ.

[અનુસંધાન પાને ૭૫૯ થી]

ટિપ્પણ

૧. રાધિમઅ=રાજિમતી, અત્યર્થ=છે, નારે=નારી. ૨. મોહણવિલિસ=મોહનવેલ,
 ઉપનીય=ગોપજી. ૩. સામલ=સયામલ. ૪. મયણુ=મદન, ભડવાઠિ=મદનનો 'ભટ'પણોનો વાદ.
 ૫. વંકુડિયાલીય=વાંકડી, સુંદરિયર્હ=મર્વ. ૬. લદકુડકર્ષ=લટકડલે, સગ્ગદ=સ્વર્ગ. ૭. સિસિ-
 મિઅ=શિશિમિઅ, કન્નહિડોલ=કર્ણહિડોળ, કુરંતા=રુરતા. ૮. નાસા=નાક. ૯. અદરપવાલ=
 અધરપવાલ, તિરેલ=ત્રિરેખ, રાગસસર=રાગસનો સ્વર (અવાજ). ૧૦. રણુરણુષ્ઠિ=રણુકે છે.
 ૧૧. ભુયવલ્લરિય=ભુજવલ્લરી, સિદણુ=સિદન, પીણુ=પુટ, ઘણુ=ધદ, તુગ=ગંગા. ૧૨. લંકાઉલિ=
 લંકાવાળા-પાતળી, તુરંયુ=તરંગ, તિવલ=ત્રિવલ્લી-ત્રણ વળ. ૧૩. નિયંબ=નિનંબ.
 પુલિણુ=પુલિન-કંઠો. ૧૪. સંજારણુ=સંધ્યાનો રાગ, નદકિરણિ=નખકિરણે.

પાંચ તત્ત્વની

ગાગરડી

ભાણદાસ

[સંવત ૧૭૧૫ લગભગ]

[ગયે વર્ષે, ભાણદાસની 'ગગનમંડળની ગાગરડી'—૨૫૬ અક્ષરોનો એક અચ્છે નમૂનો આપ્યો હતો; જેમાં સમગ્ર પ્રજ્ઞાકાંડે ગરબીનું ૨૫૬ આપી તેમાં પ્રજ્ઞાકાંડના રચણ, કાળ વગેરે સર્વનો સમાવેશ કરી આપ્યો હતો. 'પાંચ તત્ત્વની ગાગરડી' એવું જ ખીજું એક અચ્છું, એ જ કવિનું ૨૫૬ છે. આ દેહ પંચતરવૈભાવિ પેદા થયો છે; ચોરાશી લાખ ફેરા ફરતો ફરતો મનુષ્યદેહ ધારણ કર્યો છે; અને દેહમાં કયા કયા તરવો ભર્યા છે; વગેરે ઉપરાંત તેને 'કાગળગેરી પૂતલી' તરીકે વર્ણવી, શી રીતે વૈકુંઠ મળે, તે આ ગાની કવિએ ટૂંકમાં સચોટ રીતે દર્શાવ્યું છે.

—સં૦]

પાંચ તત્ત્વની ગાગરડી શુભ ગરબી રે
 પ્રથવી પાણી તેજ ગાઉ* શુભ ગરબી રે
 વાય સદા વરતી રહ્યું શુભ ગરબી રે
 બોમ તણું ત્યાંહાં હેજ ગાઉ શુભ ગરબી રે ૧
 પાંચ તણા પચવીસ થયાં શુભ ગરબી રે
 ત્રિશુભ માયાનું લેદ ગાઉ શુભ ગરબી રે
 પરમાતમા પૂરી રહ્યું શુભ ગરબી રે
 તેહનું પાર ન પામિ વેદ ગાઉ શુભ ગરબી રે ૨
 ગરબિ જાલી શુષ્ક લાગુ શુભ ગરબી રે
 નાના ભાતિ વીસાલ ગાઉ શુભ ગરબી રે
 નવ દાર નહિતન કરયાં શુભ ગરબી રે
 તે હુ રુકું નિ રસાલ શુભ ગરબી રે ૩
 કળકિ કૂટિ ગાગરડી શુભ ગરબી રે
 વલી ફરી ઘડિ કુભાર ગાઉ શુભ ગરબી રે

* 'ગાઉ' શબ્દમાં 'કિ' માટે મૂળ હસ્તપ્રતમાં 'ચુ' વપરાયેલ છે. તે પ્રમાણે દરેક યોગે વાંચવું.

—સં૦

લક્ષ	ચુરાસી ફેરડા	શુભ ગરબી	૨
નાના વીધી	અવતાર ગાઉ	શુભ ગરબી	૪
સાત્વીક	રાજસ તામસી	શુભ ગરબી	
ભાતિ ભાતિનાં	રૂપ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
દેવ દાનવ	નિ માનુષી	શુભ ગરબી	૨
ભીવારી	નિ ભૂપ ગાઉ	શુભ ગરબી	૫
ભસ્મ ભરચું	'મધ્ય ગરબાનિ	શુભ ગરબી	૨
અંન પાંનાદીકે	ભાવ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
કર્મ-રૂપીઆ	કેડીઆ	શુભ ગરબી	૨
વાતી એક સભાવ	ગાઉ	શુભ ગરબી	૬
નાના કલપના	તેલ કરચું	શુભ ગરબી	૨
આતમયોતિ	પ્રકાસ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
ઘટમધિ	અનૂઆલકું	શુભ ગરબી	૨
રમિ રમાડિં	રાસ ગાઉ	શુભ ગરબી	૭
મોહ મહર મમતા	ઘણી	શુભ ગરબી	૨
ગુતુ માયા	જાલ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
નાચ્યું	પુંદ્યું ઉદકચું	શુભ ગરબી	૨
દીકું	નહિં સરિકાલ ગાઉ	શુભ ગરબી	૮
ગહિલુ	ગરવ કરિ ઘણું	શુભ ગરબી	૨
તે માહિ	ગરબુ નાંમ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
ગરવ ન છૂટિ	જાંહાં લગિ	શુભ ગરબી	૨
ત્યાંહાં લગિ	ન મલિ કાંમ ગાઉ	શુભ ગરબી	૬
જેહવું	સપન છિ રાત્યવું	શુભ ગરબી	૨
આ તેહવું	સંસાર ગાઉ	શુભ ગરબી	૨
કાગલ	કેરી પૂતલી	શુભ ગરબી	૨
તેહનિં	ગલતાં કેહી વાર ગાઉ	શુભ ગરબી	૧૦
જાલપણિ	સેવુ હરી	શુભ ગરબી	૨
ચેતુ	ચતુરસિજાંલુ	ગાઉ શુભ ગરબી	૨
અચ્યતાં	ઝડ લાગસિ	શુભ ગરબી	૨
સહા	ભમિ સિયાંલુ	ગાઉ શુભ ગરબી	૧૧
સંતની	સંગત્ય જઈ કરું	શુભ ગરબી	૨
રૂપે	કરુ પરમાદ ગાઉ	શુભ ગરબી	૨

સંત કહનિ સદા હરી શુભ ગરબી રે
 તે આપિ મહાપરસાદ ગાઉ શુભ ગરબી રે ૧૨
 માન ગાલી મન સુખન્યો શુભ ગરબી રે
 જિમ નીમલ યામિ દેહ ગાઉ શુભ ગરબી રે
 વાસુદેવ વ્યાપી રહ્યા શુભ ગરબી રે
 હરિદાસ દેખાડિ તેહ ગાઉ શુભ ગરબી રે ૧૩
 સકલ તીરથ એકઠાં મલિ શુભ ગરબી રે
 યાંહાં વસિ હરિદાસ ગાઉ શુભ ગરબી રે
 ત્યાંહાં ગંગા યમુના ગોમતી શુભ ગરબી રે
 ત્યાંહાં પૂકર ની પરભાસ શુભ ગરબી રે ૧૪
 જ્ઞાન તણુ ગરબુ કહ્યુ શુભ ગરબી રે
 ભગત્ય સહીત અપાર ગાઉ શુભ ગરબી રે
 જે જન ભોસિ અનુભવી શુભ ગરબી રે
 તેહનિ પૂનરપિ નહિં અવતાર શુભ ગરબી રે ૧૫
 તે સીધિ અથવા સાંભળિ શુભ ગરબી રે
 તેહની પુત્રિ આસ ગાઉ શુભ ગરબી રે
 વધકુંડિ જધનિ તે વસિ શુભ ગરબી રે
 શુભ ગાયિ લાંબુદાસ ગાઉ શુભ ગરબી રે ૧૬

ટિપ્પણ

ગાઉ=ગાયો. મધ્ય. ગુજરાતીમાં આજાર્ય બીજા પુરુષ બહુવચનમાં 'ઉ' પ્રત્યય વાપરવાય, હેનું=હેમ, માયાનું=માયાનો, ગુપ્ત=ગોપ, મહર=મહાર, ગુતું=ગૂંથો, સેવું=સેવો; સેવા કરો, હિમ્મતાં=ઓર્મિતાં, કહનિ=કને; પાસે, હરિદાસ=૧૦૦૦૦૦૦, પૂકર=પુકર, ભગત્ય=ભક્તિ, પુત્રિ=પહેચિ.

“ ગુજરાતના ગરબા અને કાઠિયાવાડના રાસ, એમાં ગાવાની તથા ઝીંજવાની રીતિઓમાં મોનકડા પણ અગત્યના બેદ છે. ગુજરાતણના ગરબામાં જેમ માર્દવ હિમરામ છે તેમ કાઠિયાવાડણના રાસમાં જોસ હોય છે. એ બેડેના ગાવામાં મદુના નથી એમ નહિ; કદિ કદિ અત્યંત હોમળ અને કટુભાવ રેલાવતાં એમનાં મીઠાં રાસગીતો સાંભળ્યાં છે. પણ સ્થાનિક આબોહવાને લીધે અથવા આગલા કાગમાં કદાચ સ્ત્રીપુરુષના મિશ્રબોલનના અધિક પ્રચારને લઈને, ત્યાંના રાસઝીલનમાં જોસ વધારે ખીલ્યો સંભવે છે; ગુજરાતણમાં એ જોસ ઓછો છે; તથાપિ એના ગરબામાં સવિશેષ માર્દવ અને માધુરી છે; રસકલા અને સંસ્કાર અધિક તરે છે. બંનેની નિજનિજની ખૂબી અનેરી છે. —તે કરતાંથી પદ્યોત શિશુબલન અંગકોલન અને રાસગરબત્યા સુરતાલમાં બંનેને નિરનિરાણુ અને સગેવડું. હિમ્મત અર્પે છે.”

—રામભોલનરાય જશવંતરાય દેસાઈ

મારો કુંવર કાંઈ ન જાણે

દારકો

[સંવત ૧૮૮૦]

[આ પદનો કતી કવિ દારકો સંવત ૧૮૮૦ની આસપાસ લખાવ હતો. ચરોતરમાં બાળેજ તેનું વતન હતું; પણ ઘણુંખરું ઝાકારમાં જ રહેતો. એણે કૃષ્ણલીલાને લખનાં પદો લખ્યાં છે, એમાં એનું ભક્તહૃદય તરવરી આવે છે. પ્રેમાનંદના શિષ્યમંડળમાં એક દારકાદાસ નામનો કવિ હોવાનું કહેવામાં આવે છે. એની રચના તરીકે થોડા કૃષ્ણવિષયક પદો પ્રાચીન કાવ્ય ત્રૈમાસિક વગેરેમાં છપાયાં છે. ઐતિહાસિક કસોટીએ તપાસનાં પ્રેમાનંદનું શિષ્યમંડળ જ પુરવાર કરી શકાતું નથી; ત્યાં પછી એના શિષ્યદરજાને 'દારકાદાસ'નું અસ્તિત્વ પણ ક્યાં સિદ્ધ થઈ શકે? આપણે આ દારકો તો થયેલી વ્યક્તિ છે. એના અનેક પદોમાંનું નીચેનું પદ સાવ સાદું સરળ હોવા છતાં અમૂલ્યિયી બરેલું છે.—સં૦]

આજ મારે આંગણિયે પેટો, નંદનો કુંવર ખેઠો ને;
હું ગઈતી જમુનાજળ ભસ્વા, છાનો ધરમાં પેટો ને.
ધરમાં પેચી એવું કીધું, માંકડલાં બોલાવ્યાં ને;
મહિ કાઢી મેઠોં આગળ મેઢ્યાં, ખાવા સાથે આજ્યાં ને.
જોચિતી મહિયારી આવી, હુરિની ખાવડી જાલી ને;
મોઢા ઉપર ગોરસ લોહું, જોચ'બા લઈ ચાલી ને.
સાંભળજે તું, જસોદા રાણી! તારો કુંવર લાવી ને;
બાળક તારો જાહુ મસ્તાનો, ટેવ શી પાડી આવી ને?
કહે જસોદા, જૂઠા બોલી! જીભ દરો કાંઈ થોડી ને;
મારો કુંવર કાંઈ ન જાણે, ખેઠો ખેડ કર નેડી ને.
બાળ જુવે તો પોતા ડેરું, નેઈને લગ્ન પામી ને;
સહુ ગોપીના માન ઉતાર્યાં, એવો અંતર્ધામો ને.
એની અક્કલને ઢાઈ ન પહોંચે; ગતિ એની જાહુ ન્યારી ને;
દારકાના સ્વામી સંગે, અજળાં રહી છે હારી ને.

મુનિશ્રી લાભઉદય વિરચિત નેમરાજુલ ચારમાસા

: સંપાદક :

શ્રી. સારાસાઈ મણિલાલ નવામ

[જેનોએ રાસ-સાહિત્યના વિકાસમાં ખૂબ મદદરતો ફાળો આપ્યો છે. આ જ એકમાં 'આપણા રાસકારો'માં એ વિશે માહિતી આપી છે. નીચે આવેલ 'ચારમાસા' રાસ-સાહિત્યનો એક પ્રકાર છે. શ્રી રાજશેખરસુરિએ 'નેમ-રાજુલ'નો જીવનપ્રસંગ લઈ 'નેમિનાથ કાચુ' રચ્યો છે, તેમાં 'રાજિમતી'નું તેમણે કરેલું વર્ણન શરમાનમાં જ આપ્યું છે. એ જ પ્રસંગને આધારે આ 'ચારમાસા' રચાયેલ છે. નેમિનાથ-રાજુલનો પ્રસંગ, જૈનસાહિત્યમાં અને સમાજમાં અત્યંત જાણીતો છે. નેમિનાથ પરજુતા નીકળે છે; અતિ-ચિંતોના સત્કાર માટે એક જ કરાયેલા નિર્દોષ પશુઓના વાડા પાસે થઈ તેમનો રસ્તો પસાર થાય છે. પશુઓનું કરેલું આકંઠ ઝાંબળી તેમનું દિલ દ્રવે છે; અને 'સંસાર માંડવા માટે' નીકળેલા નેમિનાથ, 'રાજુલ'ને મળ્યા વગર, મોઢનુંય કશું સાંભળ્યા વગર 'સંસારનો ત્યાગ' કરી, ગિરનાર જઈ, પ્યાનમય બને છે. ત્યાજ્યેલ રાજુલનું ત્યારપછીનું મંથન આ 'ચારમાસા'માં રોમાંચક રીતે વર્ણવાયું છે. આવજી ભાદ્રપદ અને આસો માસનાં વર્ણનો કવિએ કુશળતાથી આલેખ્યા છે. 'ચારમાસા'ને અંતે રાજુલ અને નેમિનાથનો મેળાપ થાય છે—નહિ કે સંસારજંધન વધારવા, પણ સંસારનો ઉદાર કરવા. અંતે એ રીતનું મિલન જ, જૈન મુનિઓદ્વારા સાહિત્યમાં રાકય છે. જુદા જુદા મહિનાઓનું વર્ણન, રાજિ-મતીની મનોવેદના વગેરે કુશળતાથી કાવ્યપદ પાર આલેખાયાં છે. કૃતિ સરળ હોઈ, પારિ-ભાષિક શબ્દોની જરૂર જણાઈ નથી. 'પ્રજુનું પાસ સંજેસરો' તે લીટીમાં કવિએ શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને વંદન કરેલ છે. વીરમગામથી ત્રીસેક માર્ગલ દૂર આવેલ 'શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ' એક ઐતિહાસિક રથળ છે.

—સંત]

ફૂલ

- પ્રજુનું પાસ સંજેસરો, સમર્થ સરસતિ માર્ગ;
મ્યારે માસ સોહામણા, કહિયું સદશુર પસારી. ૧
- વેધક મન રીઝૂ જિણુઈ, સહુ કેા ઘઈ સાળાસિ;
વાણી ઘો વાવે(ગે)સરી, વચન અમીરસ જાસ. ૨
- મુજનઈ મુખસાતા સદા, દેખ્યો લીલવિલાસ;
રાજુલ નેમ મદહાવતા, સદુની પૂજ(ગ)ઈ આસ. ૩
- હંસગમણિ મૃગલોચણી, રાસીવચણી સુક(કુ)માલ;
કેલિગલ કટિ કેસરી, અનુપમ અધરપ્રવાલ. ૪

રૂપકલા શુભ આગલી, અપક વણુંધ વાંનિ;
 ચતુર તણી ચિત ચોરણી, અપછર રંભસમાન. ૫
 વચન અમોરસ વરસતી, પ્રેમ તણું(ણી) નહી પાર;
 શ્રીશુ(ક્રી)દી ભાલતિલક-ભલક, સોભતિ સોલ શૃંગાર. ૬
 પહિરચો કુંચુક પદમણી, ઉરિ મોતિનકો હાર;
 ખાલે સોવન ગુંહેરખા, પગિ નેકર ઝણકાર. ૭
 વેણીદંડ વિરાજતી, સાચી મોહણવેલિ;
 નકવેસર નીકલે બણ્યઉ, દીકાં હુંવઈ રંગરેલિ. ૮
 નેમિસરઈ રાગુલ તણ, સિવરમણી મું પ્રેમ,
 વલિ વરસાલઉ આવીયો, રાગુલ સાલ્યઉ નેમિ. ૯

રાગ મહાર

વિરહવિથા ન ખમાઈ કહઉ કિમ કીજયઈ રે (ર)
 નિસિદ્ધિન દુખમઈ નાઈ વરસ કિમ લીજયઈ રે (ર)
 આખ્યઉ શ્રાવણ માસ કિ સાર્જણ સાંભરઈ રે (ર)
 વાલ્હા વિષુ ન મુહાઈ કિ જીવનરઈ કરઈ રે (ર) ૧
 ઘોર ઘટા અતિ સ્યામ નાણે કરિ સાપણી રે (ર)
 ખીજ અમકઈ વીજ હરાવઈ ખાપણી રે (ર)
 ગાજઈ શુહિર ગંભીર કિ વરસઈ મેહલા રે (ર)
 મયણતણા નીસાણ જગાવઈ મેહલા રે (ર) ૨
 હાહર ખોલઈ ખોલ કિ ચિહું દિસિ નીગમા રે (ર)
 હરયું હું ઇણિ સાદ કિ ધૂજઈ આતમા રે (ર)
 વાજઈ મધુરી વાંણિ કિ વીણા વાંસુલી રે (ર)
 વિરહણિ સુણિસુણિ નેહ કિ યાયઈ આકુલિ રે (ર) ૩
 ચટપટિ લાગઈ ચિત્ત કિ બહકા નાવડઈ રે (ર)
 ખિણ ભીખી ખિણ ગડખિ કિ છાયા તાવડઈ રે (ર)
 વીતક દુખની વાત કહણ કિહાં નાઈ જઈ રે (ર)
 આપણી નાંધ ઉઘડતાં આચે લાજયઈ રે (ર) ૪
 પહિલી કીધ પ્રીતિ હીયઉ હરખ્યઉ ઘણું રે (ર)
 છેહડઈ કીધઉ જોમ કિ છારૂઈ લીપણઉ રે (ર)
 હિવ દેઈ લ્યાવઈ નેમ મનાવી શ્રાવણું રે (ર)
 લાભઉદય કહઈ રાગુલ તેહનઈ ભાંમણું રે (ર) ૫

॥ ઈતિ શ્રી રાજમતી પ્રથમ માસ શ્રાવણ ગીત ॥

દુહા

ભાદ્રવડઈ ભરિ પાવસઈ, નદીયાં ઉલટ નીર;
વાલ્હાનઈ ભીડી મિથ્યું(ઉં), જઈ પંખ હોઈ સરીર. ૧
ભલા તે પંખી ખાપડા, નદી જ વિરહ લગાર;
ચુષિ ચૂગઈ રહઈ એકઠા, મુખદુખ મું પરિવાર. ૨
રે ઠરતાર તઈચ્યું કીયઉ, કિમ્મ નીપાઈ પ્રીતિ;
લાગંતા મુખ લખ મુજુઉ, વિહુરાં હુવઈ કુરીતિ. ૩

ગાદા

ને નાણંતી પુવં, સજ્જણ વિહેસં દુકખં;
તા હુમ્મણ કુઠારે, છિદંતિ પ્રેમ તરુમૂલં ॥૧॥
વીજલી હાં વરપા વણી, લીજણ લાગી દેહ;
નાચણ લાગ્યા મોરડા, સાલણ લાગા નેહ. ૪
વલિ-મલિ વરસઈ વીજલી, વાલ્હ વરસઈ મેહ;
ઠઠે મેલેસી નેમણ, હું ઠરિયું અધિક સનેહ. ૫
સાજણ મેહે સાંભરયા, હીયડો ગહનહ યાઈ;
નિષિ દિસિ જઈ વાલ્હા રહ્યા, તિણિ દિસિ ટોડી નાઈ. ૬
વાલ્હાનઈ (વરહઈ ઠરી, જેવી ચઈ ઘટિ માંઈ;
તે નાણંતી હઉ આપણઉ, મુખરયું કહ્યો ન નાઈ. ૭

રાગ'મહાર

[બીજી ટાલ આલખડી રી]

ભાદ્રવઈ ભાદ્રવઈ હું ભું હરિયાલોયારે, ઝરમરિ વરસઈ મેહ;
વિરહિણી વિરહિણી રહઈ કહઉ કિમ એકલી રે, સાલઈ સજ્જન સનેહ ૧
વીસારી વીસારી વાલ્હેસર મોનઈ નેમણરે, હિવ કહઉ કીજઈ કેમ;
નિસિદિન નિસિદિન નાહણ નવિ વીસરઈ રે, જલ ખાપીડા જેમિ-આંકણી
ચિહું દિસિ ચિહું દિસિ ચાતક બોલઈ ડેડરા રે, ગિરિગિરિ ગહનઈ મોર:
અંબર અંબર ગાજઈ અમકઈ વીજલીરે, સખલ ઘટા ધનધોર-વીસારી. ૨
વાહલા વાહલા વહઈ નદીયાં ચલઈરે, ખલકઈ ખાલ પ્રનાંલ;
ગોરસ ગોરસ વિલોવઈ ધરિ ધરિ ગોરડી'રે, વિરહી ઉઠઈ આવ-વીસારી. ૩
ઉમહઈ ઉમહઈ વિદેસી વાલ્હા ધરભણી રે, ન રહઈ અલ્પક મત્ત;
જેહનઈ જેહનઈ લાગઉ જેહનું હવડઉરે, તેહ વિણ વસતી રત્ન-વીસારી. ૪
આલખી આલખી હો વાલિમ તોરી વાતડીરે, તું સિવનારિ મું લીણ(ન);
તે સહી તે સહી પૂતારી પૂત્યા જન ઘણા રે, ન ગિણુધ અંકુલકુટીણ(ન)-વીં ૫
તેહચ્યું તેહચ્યું મોહ્યો તું મોહન માહરા રે, રચું નવયંત યે લોભ;

રાજુલ રાજુલ લાભઉદય કહઈ સુણી નેમજી રે, ત્યું કરકં જ્યું
 હુરઈ શોભ-વીસારીં ૬
 ॥ ઇતિ રાજુલ વીનતી લાદવા માસ દ્વિતીય ગીત ॥ ગાથા ૨૮ ॥

હંદા
 આસુ માસઈ એકલો સૂતી સેઝ મઝારિ;
 પોદી દીઠક પ્રીઝીડક, સૂપનધ મઈ તિન વારિ. ૧
 ઝખકી બગી ઝલકતી, પ્રીઝી પ્રીઝી કરતી નેમ;
 જોયક ચિહું દિસિ બદવક, નયણે નાંચો નેમ. ૨
 આકાસઈ ચંદામુખી, દીઠક પૂનિમચંદ;
 નિરમલ ચિહું દિસિ ચાંદણક, વિરહણિ નક દુખકંદ. ૩
 રેતું રાહુ કિહાં ગયક, મુઝ પીહર તૂં આઈ;
 યસિ ઈણિ પાપી ચંદનઈ, જ્યું મુઝનઈ નિસતાઈ. ૪
 રે વાદ વાહર કરક, હ્યો ઢોંકી અઉ ચંદ;
 વિરહણિ નઈ જ્યું આજયી, વલિ ન કરઈ જ્યું કંદ. ૫
 રાજુલ જોલ સુણી સખી, આવીન્તે તતકાલ;
 રે જાઈજી ઈચ્યું અછઈ, કહક નઈ મનની ઢાલ. ૬

રાગ શુક મહકાર

[લાખ માને લાખેસરી, એ ઢામ]

આવીયક માસ આસૂ સખી, વિરહીનઈ મન સાલ રે
 ધીરપ જીભ ધરઈ નહી, કયું કરિ નીગમું કાલ રે. ૧
 વાલિંભ વેગા દેખીયઈ, તે કરક તુરત ઉપાય રે
 પાણિ પહિલી પાલિ જાંધીયઈ, જોવન લહરીયઈ જાયઈ રે-વાલિંભ ૨
 મોર જ્યું પીંછનઈ પરિહરઈ, પરિહરી નવિ કરઈ સાર રે;
 સાપ વલિ કાંચલી જ્યું તજઈ, ત્યું તજી હું નિરધાર રે-વાલિંભ ૩
 સોહિલી ચોટ ખરછી તણી, સોહિલા ખડગ નઈ તીર રે;
 તે સહતા સહુ સોહિલા, પણિ દોહિલી વિરહ નઈ પીર રે-વાલિંભ ૪
 દીનમુખ દેખીયઈ ચાંદલક, જાણિ કરિ વાદલ માહિ રે;
 આંખડો આંસૂ ઝરઈ, હીયડતું હેઝ ભરાઈ રે-વાલિંભ ૫
 વેદના વેદથી નવિ ટલઈ, મંત્ર તત્રે ન મિટાઈ રે;
 જોહથી વેદના જીપની, જ્યો મિલઈ તેહ તઉ જાઈ રે-વાલિંભ ૬
 વિરહઈ નિવારિ અમૃત ઝરઈ, ઓપધ સહસવર આપ રે;
 ચંદ્રમા ચાંદણી મું રમઈ, દેખતાં હોય સંતાપ રે-વાલિંભ ૭
 રાજુલ રાણી ઈમ કહઈ, હે સખી નેમ જતાઈ રે;
 લાભઉદય કહઈ હું કહું, ગદ ગિરનારિ રઈ કાઈ રે-વાલિંભ ૮
 ॥ ઇતિ આસૂ માસ તૃતીય ગીત ॥ ગાથા ૪૨ ॥

દહો

વિલલાતી કાતિ દિને, છાતી ધરય ન ધીર;
 બુદ્ધિ સુધિ મતિ સબ વીસરી, વાલિંસ વિષુ દિલગીર. ૧
 વાલ્હા વિષુ સહુ કારિમુઠ, તન ધન યોવન સુખ;
 તે દિન ધન સફલા ગિણુ, જબ દેખુ પ્રીતિ સુખ. ૨
 વિલખી પ્રીતમ બાહિરી, સુખકઉ અંખઉ વાન;
 મિલવાનઈ તન મન તપઈ, ખિણુ ને વરસ સમાન. ૩
 વાલિંસ અબલા હું તજી, વિરહ વિથા ન ખમાઈ;
 જલ વિષુ મહતી જ્યુ રહઈ, જલ પાખઈ જીજી નાઈ. ૪
 પ્રીતમ વિષુ ઘટિ વેદના, મઈ તક સહી ન નાઈ;
 જ્યુ ત્યુ જક દિન નીગમુ, તો તે વિખમી રાતિ. ૫
 રાતિ દિવસ રૂડા હુવઈ, જક પ્રીતિ આવઈ આપ,
 અંગિ અમીરસ ઉપજઈ, દલિ નવઈ દુખ તાપ. ૬

રાગ મહાર

“ હાલ ચઉયો ”

[‘ચતુર નર પોષક પાત વિશેષ,’ એ રાગ]

જ હો ક્યુ કરિ કાતી વોલીયઈ લાલ, છોરિ ચડ્યો પ્રીતિ આપ;
 જ હો વાલ્હા વિષુ સહુ વીસરયા લાલ, દોહિલકે વિરહનકે આપ. ૧
 નહવરાય અબલા છોરિ મ, નાઈ.
 જ હો પ્રાણજનનજી તો વિષુ લાલ, ધડીયછ મારી યાઈ આંકણી.
 જ હો ઉનમીયો વરસઈ નહી લાલ, કાતીકંબર તેહ;
 જ હો તે તઉ અલુદીકા લાલ લાલ, આસ ન પૂરઈ જેહ. નહવ૦ ૨
 જ હો જંપ નહી નિસિદિન સહી લાલ, સરસ ન લાવઈ અન્ન;
 જ હો નીંદ ગઈ સુપનો લહુ લાલ, તો પાઈસ સુખ મન્ન. નહવ૦ ૩
 જ હો હું તુઝ પાખઈ આવટું લાલ, તું નાણઈ મન કેમ;
 જ હો દીપ પતંગ તણી પરઈ લાલ, એમ કિમ કીજઈ પ્રેમ. નહવ૦ ૪
 જ હો લોક કહઈ બોલઈ સહી લાલ, દીવાલી વણરાઈ;
 જ હો ચે તિણુ દિન આએ થકઈ લાલ, કઠિન કરકે ચિત કાંઈ. નહવ૦ ૫
 જ હો રાણુલ ગિરનાઈ ચઢી લાલ, દીકાં નેમિ જિણુદ,
 જ હો વિરહ વિથા દુરઈ ગઈ લાલ, પ્રગટયકે અંગિ આણુદ. નહવ૦ ૬
 જ હો વરખા રિતિ કાતી ગઈ લાલ, ચતુર ચઈ ચક્રમાસે;
 જ હો લાલકઉદય કહઈ નેમજી લાલ, અજ તકે પૂરકે આસ. ચાહવ૦ ૭
 ॥ ધતિ કાતી માસાદિ ચઉય ળીતં સંપૂર્ણ ॥ સર્વ ગાથા પદ ॥

મતા ધરતી

[આ પદમાં માતા ધરતીના ગુણ ગાયા છે. એ મા, તમે તો સારા ખરાખ સૌને સાચવો છો, સંસારનું ઢાંકણ છો, સર્વ સમૃદ્ધિથી ભરપૂર છો. તું જ દેવી ને મૂર્તિ છે. તું જતિ ને સતી છે. તારા વડે જ આ જન્મમરણમૃતી મુક્તિ પમાય છે.]

એકા નર લોગવો માતા !

મોટી ગભુ, તારી મોટી મતિ.

સારા નરસા સૌને સંઘરો,

જગતું ઢાંકણુ છો ધરતી.

રાજા તો યુદ્ધમાં મેલસાજ,

તેને માતા ! તું વરતી.

હીરા માણેક મોટી તુજ પર નીપજે,

સાગર સાત ચોકી ફરતી.

રમઝમે આગળ જ્યોત જગાવે,

હાજમી ઉપર ડુંગર વનસપતી.

નવસેં નવાણું નદીયું તુજ પર રમે,

ગંગા જર્મના સરસતી.

જેવા છવ તેને તેણું ખાણું,

જમીન. ઉપર જગન રચતી.

જે જોઈએ તે માતા ! તુજ પર નિપજે,

જડીબુટીએ ત્યાં જડતી.

છવતાં જોગવતી સંઘરતી,

કેટલાક સખા જૂવતી.

ચાર સપરહાન ખાવન દુવારા,

અડસઠ તીરથ તુજ ઉપર થતી.

સોનું રૂપ ત્રાંખા પીતળ,

કચીર લોહા તું જ કરતી.

તું જ દેવી ને તું જ મુરતિ,

મેકી મોલાત તું જ કરતી.

તું જ મારગ ને તું જ મા રૂપ,

તું જ જતિ ને તું જ સતી.

શુદ્ધ પરતાપે ગાય પીઠા,

તું જ થકી ચાય ગતમુગતિ.

અનેરચદ મેઘાણી

કવીવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર પણ જેનાથી મુગ્ધ થયા હતા તે

‘રાસ’ શબ્દનો ઉચ્ચાર યત્ના શ્રીકૃષ્ણની ‘રાસલીલા’ તરત આંખ આગળ તરી આવે છે. જે ‘રાસલીલા’ સમાજની દૃષ્ટિએ દોષિત ગણાય, પણ શ્રીકૃષ્ણના સમયમાં તો લોકોએ ‘કીડા’ યા ‘રમત’ને દોષ સરખો પણ ગણતા ન હતા. ‘વિષ્ણુપુરાણ’માં કૃષ્ણને ગોપી-ઓથી ઘેરાયલા રાસઆરંભ કરવાને ઉત્સુક રાસામ્મરસોત્સુકઃ એવા વર્ણવ્યા છે. અહીં ‘રાસ’નો અર્થ નાચ, નાચવું તે, એવા યાય છે. રાસ એ એક જાતની રમત અથવા કીડા છે. શ્રીધરસ્વામીએ ‘રાસ’ શબ્દની વ્યાખ્યા આમ આપી છેઃ મન્યાન્ય વ્યતિવત્ક હસ્તાત્. સ્ત્રીપુંસાં ગાયત્રી મણ્ડલીકલેણ ધ્રમતાં નૃત્યવિનોદઃ રસો ગાન। એટલે કે, સ્ત્રીપુરુષ એકબીજાના હાથ પકડી ગાતા ગાના કુંડાળામાં ફરતા જે નાચ કરે તેવું નામ ‘રાસ.’ રાસ એટલે રમત, તેમ રમ ધાતુ પરથી આવેલો શબ્દ ‘રતિ’ એટલે પણ ‘રમત.’ આજ હોવાથી એ જે શબ્દોનો અર્થ ‘કીડા’ એમ કરેલો ખોટો નથી. ‘હરિવંશ’માં ‘રાસ’ શબ્દ ન વાપરતાં આપની આજ કીડા દર્શાવવા માટે ‘હલ્લીય શબ્દ’ પ્રાપ્યો છે. હેમચંદ્રના કાસમાં પણ શ્રીધરનું જેવો જ એ શબ્દનો અર્થ આપ્યો છે. મગ્દલેન તુ મનુસ્યં છીળાં હલ્લીયકં તુ સદ્। ‘રાસલીલાનું’ મૂળ તાત્પર્ય અને ગોપી-ઓના ભક્તિયોગ દ્વારા કૃષ્ણની જોડે તેમની થયેલી એકાત્મતાનો વિષય ‘અત્રે ચર્ચા’વા અરથાને છે, એટલે રાસકીડા જૂના કાળથી ‘આપણામાં’ જિનરી આવેલી છે, એ ખતાનવાની જ આ લેખની મતલબ છે. આર્થ તેમ જ અનાર્થ બંને પ્રજામાં એ રિવાજ ચાલુ હતો. હજુ પણ સુરત, જિલ્લામાં ચોધરા, નયડા, દુમળા વગેરે જાતિમાં એ રિવાજ ચાલુ છે. વખત જતાં એ કીડા-રમતની વિધિમાં ફેરફાર થતો ગયો. સ્ત્રીપુરુષ બંને સાથે

રાસ-ગરબા

હીવાન બહાદુર

શ્રી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

મળીને નાચતાં તે ગાતાં હતાં તેને બદલે પુરુષોએ અને સ્ત્રીઓએ એકલાં એકલાં જ છૂટા છૂટા જ-એ કીડા માણવા માંડી. પુરુષોનો નાચ, અથવા નાચ તે ગાયન તે ‘ગરબી’ કહેવાય. સ્ત્રીઓનું મંડળાકારે ફરતાં ફરતાં ગાવાનું કૃત્ય તે ‘ગરબા’ કહેવાયું. બંને પ્રકારની કીડાનો પ્રસંગ તે માંતાજીનાં નોરતાં—આસો માસના દસરા સુધીના નવ દિવસ.

કાલિયાવાડમાં માતાનો ગરબો માંડી પુરુષો કેડા મારતા જાય તે ગાતા જાય કે,

“આજ નવદુગો રંગે રંગે,
રંગે રંગે, આનંદે રંગે,
આજ નવદુગો રંગે રંગે.”

એ ગરબી કહેવાય.

મેં ભાવનગરમાં એ ‘ગરબીઓ’ જોઈ છે. એ જ નવરાત્રિમાં ગુજરાતમાં માતાજીને અંગે ગવાતાં સ્ત્રીઓનાં મુકંદિત ગાયનો તે ‘ગરબા,’ ગરબાનો રિવાજ ગુજરાતમાં ખાસ જોવામાં આવે છે. ત્યાં ખંજાળામાં કે ત્યાં મહારાષ્ટ્રમાં કે ત્યાં મારવાડમાં. મહારાષ્ટ્રમાં સ્ત્રીઓને બગન કરવું હોય છે

શુકતારા

શ્રી. ઉમાશંકર ભેપી

કુંજ મોટી ને ઠાકિલા એકલી રે લોલ,
મારો કયાં સુધી પહોંચે સૂર,
ઓમખંખિણી રે લોલ, કુંજ મોટી ને
સુરજદાદાની બેઠી રેલીએ રે લોલ,
ગીત ઝીલનાર બેઠાં દૂર,
ઓમખંખિણી રે લોલ, કુંજ મોટી ને
બની ઉધાનું શીયકલ ઝૂલતી રે લોલ,
હસું દિલડી હું સન્ધિકાને ભાલ,
ઓમખંખિણી રે લોલ, કુંજ મોટી ને
મીઠી મીઠે હેત રેલતી રે લોલ,
મેં તો છત્યાં વસુંધરાનાં બહાલ,
ઓમખંખિણી રે લોલ, કુંજ મોટી ને
[પુરતમાં પ્રકટ થનાર સંગ્રહ 'આતિથ્ય' માંથી]

ત્યારે હાથની તાળી પાડી, સાથે તાલ લઈ,
બજત ગાય છે. બંગાળામાં સંગીત જોયે
દરબર પહોંચ્યું છે, એટલે ત્યાંના બજત,
બેઠાં બેઠાં વાદન સાથે ગાવામાં આવે છે.
મારવાડમાં સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ બેઠાં બેઠાં ગાય
છે. ગુજરાતના ગરબા ભેદ સ્વ. સ્વીન્દનાય
ટાગોરને તે એટલા બધા ગમી ગયા કે અત્રેથી
થોડી ગરબા ગાનારીઓને શાન્તિનિકેતન
લઈ જવા પોતે કમળા દર્શાવેલી, નવરાત્રિમાં
માથે માતાની ગરબી લઈ કેટલાંએક ભેરાંઓ
પૈસા ઉધરાવવા નીકળે છે; તે માતાનાં ને ગીત
ગાય છે તેને પણ 'ગરબા' કહેવામાં આવે
છે. ભાવનગર અને દાંડિયાવાડમાં ખવાસજો ને
રાસડા લે છે તેને પણ 'ગરબા' કહેવામાં આવે
છે. પરંતુ એ બધી ક્રીડા ને ક્રિયાએ હાલ
માઝાં વરસ થયાં નહીં જ રૂપ પકડ્યું છે અને
પોતાના ધાર્મિક સ્વરૂપ બદલીને આ સ્વરૂપ
પકડ્યું છે. સ્વ. ન્દાનાલાલ અને અન્ય કવિઓએ

ગમે તે વિષય પર લખેલાં કાવ્યો મોડે કરી,
માથે દીપકિયા તામડી લઈ અથવા હાથમાં
દાંડિયા લઈ, દાંડિયા સામસામા ભટકાવી,
ફરતાં ફરતાં ને કાવ્યો ગવાય છે તેને પણ
'ગરબા' કહેવામાં આવે છે. કેળવણી લેતી
અને સુશિક્ષિત બાળાઓની સંગીતશક્તિનું
એ પ્રદર્શન બહુ જ આકર્ષક થઈ પડ્યું છે.
મુખ્ય ઉંમરની સ્ત્રીઓ પણ એવા પ્રકારના
ગરબા ગાય છે અને તે પણ ધણા જ સુશાલ્ય,
મધુર અને આકર્ષક હોય છે. કદાચ દિલ્હી
ગુજરાતની ને ઠાંઈ મોટામાં મોટી વિશિષ્ટતા
હોય તો તે ગુજરાતજીના ગરબા. નવખતના
વડેરા સાથે આપણા પ્રદેશનું એ ખાસ કળામય
અને વિશિષ્ટ લક્ષણ પ્રધારે વિકસતું જશે,
એટલું જ નહિ, પણ પરપ્રતિમાં પણ એવું
અનુકરણ થતું આવશે.
આ લેખના રજૂઆતના બાંધ માટે
'કુળચરિત્ર' નામના મારા પુસ્તકનો આધાર
લીધો છે.

બારમાં સૈકાથી લઈ આજસુધી વિકાસ પામેલું

અજ્ઞાનઅધિકાણથી માણસગત રસને શોધ્યા કરે છે, જીવનને રસમય બનાવવા પ્રયાસો કર્યો કરે છે અને પોતે પામેલો રસ બીજા પશુ બંધુઓ પાંચે તે સારુ પશુ પ્રયત્ન આપ્યા કરે છે. જીવનનો વિકાસ એ માણસ-ગતનું છેલ્લું ધ્યેય છે. જીવન રસમય થયા વિના વિકાસનાં દર્શન થરા શક્ય નથી. જગતમાં ન્યાં જુઓ ત્યાં રસની રેલમહેલ ઊછળી રહી છે; કેવળ જોતા-સમજતાં નિરખતાં આવડતું જોઈએ. રામ દેવ કામ ક્રોધ લોભ મદ માયા ઇપ્પી મત્સર વગેરે પ્રલોભનોમાં પડેલો પ્રાણી જીવનના રસાભાવિક રસને કદી પણ મેળવી શકતો નથી. દારુડિયાને દારુમાં રસ દેખાય છે તેમ પોતાના બાન વિનાના માનવને તે પ્રલોભનોમાં રસ ભળાય છે અને એવી તે, એ પ્રલોભનો દ્વારા રસ મેળવી છાકટો બની પોતે ખુવાર થાય છે અને સમાજને પણ ખુવાર કરે છે; ત્યારે સમજદાર પામેલો માનવ એ પ્રલોભનોમાં લસ્યાતો નથી, એમાં રસ જોતો નથી, એ બધાને દેર જેવાં ઘાતક સમજે છે એટલે તે, એ પ્રલોભનો જીપર સવિશેષ અંકુશ રાખી સંયમ રૂળવે છે, સ્થિરતાને અનુભવ કરે છે અને સમભાવ, અનાસક્તિ, ક્ષમા, વિશાળતા, તત્ત્વતા, સરળતા, શુશ્રુષ્ઠિ વગેરે પોતામાં પડેલી વૃત્તિઓને રૂળવે છે અને તે દ્વારા પોતામાં, જ રહેલું, સદગુણ સ્વાભાવિક રસ સદગ્ન આનંદ માણી શકે છે અને પોતાની આસપાસનાં પણ તે સદગ્ન આનંદના રસનું પાન કરાવે છે. જગતમાં જે કાંઈ આનંદજનક સાધનો છે, રસમય સામગ્રી છે અને સર્વકલ્યાણકર મસાલો આપણને સાંપડે છે, બધાનાં સંશોધક પેલાં સદગ્ન આનંદનાં રસિયાં માનવો છે એટલે અહીં પ્રારંભમાં તેમનું રમરમ કરી ગુજરાતી એ વિશે વિચાર કરવાનું ધાર્યું છે.

ગુજરાતી ગેય

: લેખક :

પંડિતશ્રી ધ્યેયરદાસ જીવરાજ દાશી

રસપ્રાપ્તિનું સાધન

આપણી આસપાસ રસમય ને અનેક સાધનો છે તેમાં એક સંગીત પણ રસપ્રાપ્તિનું અસાધારણ સાધન છે. જીપર જણાવ્યા તેવા છાકટો આમકત અને એમાન માનવો પણ સંગીતદ્વારા સ્થિરતા મેળવી શકે છે. કહે છે કે દરજ્યાં જેવાં ચોપમાં પરુએતિ અને ક્રોધ-મૃત્તિ મહાભયંકર સાપને પણ સંગીત સ્થિર કરી શકે છે. સંગીતની શોધ સૌથી પ્રથમ ગાયે કરી, એ કહેવું કઠણ છે; પરંતુ કાષ્ઠ રસિયા હૃદયે એની શોધ કરી છે એમાં શક નથી. ભારતવર્ષનું પ્રાચીનમાં પ્રાચીન શાસ્ત્ર વેદ સંગીતમય છે. વેદના અર્થને નહીં સમ-જનોરા પણ તેનું સંગીતમય શુદ્ધ સ્વરૂપ ઉચ્ચારણ સાંભળીને બે ઘડી થંભી જાય છે. પુરુષોત્તમ પુરુષ થી કૃષ્ણની સંગીતમય ગીતાએ આજસુધીમાં અનેકનાં ચિત્તને દાખ્યો છે, પ્રસન્નતા પમાડી છે અને આ સળગતા વાતાવરણમાં અસાધારણ શાંતિ વહેવરાવી છે. ભગવાન મહાવીરની અને ભગવાન જુદની સંગીતમય ગાથાઓએ ગીતો જેવું જ અસાધારણ વાતાવરણ પેદા કરવામાં ઓછો ફાળો

દીપોત્સવી આવી

આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ,
ટોડલે ટોડલે દિવડીઆ મેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

દીપે દીપોત્સવી આયોને ઉત્સવે,
દિલદિલમાં ઉત્સવના આનંદ રેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

ભારતની ભવ્યતા દીપે દીપોત્સવી,
અંતરની ઝાંખિઓ નાચે રસકેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

બહેનો બંધુઓના દિલમાં દીપોત્સવી,
ભગી હુલ્લાસે નિરાશાને ઠેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

ગૃહગૃહમાં ગૃહદેવી મીઠી મલકાતી:
હસતી હસાવે સહુને રસકેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

આવો આવો આજ આયોને ઉત્સવે,
એકતા અખંડ સાથ સાથ સહુ ખેલીએ:
આવી દીપોત્સવી દાદાની ડેલીએ.

ગોકુલદાસ દારકાદાસ રાયચુરા

આપો નથી. અંગુલમાલી અને રોહણીઆ
જેવા પ્રચલિત પાતકી ચોરલુટારાઓ, પણ
એ ગાથાઓ સાંભળી શાંત બની ગયાં છે.
આપણા ગુજરાત દેશના સંતોએ તે તે મહો-
પુરુષને પગલે આવીને ગુજરાતી ગેયનું ઘડતર
કરેલું છે એટલે બીજી રીતે કહીએ તો સુપુત્ર
જન્મ પિતાનો! વારસો સંભાળે સાચવે અને
વધારે તેમ ભારતના સંતોએ પોતાના પૂર્વ
પુરુષોના ગેયમવાદને દેશકાળ પ્રમાણે પરિ-
વર્તિત કરી આજ સુધી ગદ્યગીત રાખેલ છે,
એટલું જ નહીં તેમાં અસાધારણ વધારો પણ
કરેલ છે. બારમાં સિકાથી મીઠીને આજ સુધીના
ગુજરાતી સંતોએ પણ ભારતના સંતોને પગલે
પગલે જ પ્રધાણ કરેલ છે.

ગેય એટલે
ગેય એટલે ગાઇ શકાય તેલું—ગાવા યોગ્ય.
આ પ્રકારનું રસમય સાહિત્ય ગુજરાતી સંત
ભક્ત કવિઓએ વિવિધ રીતે નિપજાવેલ છે-
ખિલવેલ છે. એ સમભાવી સંત ભક્તોએ
એવું અદ્ભુત અને વિવિધ ગેયસાહિત્ય નિર્મેલ
છે કે જેને અમણી કોશિયો, અમ્તાન લારીવાળો
કે નિરક્ષર બહેનો પણ ગાઇ તેમાંથી રસ લઇ
જીવનને પ્રશમનનિર્મળ બનાવી રહેલ છે.
આનું વિવિધ સાહિત્ય બાહ્યપરંપરાના, જૈન-
પરંપરાના અને બૌદ્ધપરંપરાના સંતોએ પૂર
જોસમાં વડાવું છે.

હવે તો એ સિદ્ધ થયેલી હકીકત છે કે
ગુજરાતમાં જે કાંઈ ગેયસાહિત્ય ઉપલબ્ધ છે
તેમાં સારો ફાળો જૈનપરંપરાનો છે એટલે
આ નીચે ગેયસાહિત્યનું જે વર્ણન આપવાનું
છે તે વિશેષતઃ જૈનપરંપરાએ આપેલ ફાળાને
લગવું છે; અને યથારથાન બીજા બે પરંપરાએ
આપેલ ફાળાને પણ ધીસરવાનો નથી.
વિવિધ સ્વરૂપો

આરંભમાં ગેયસાહિત્યનાં વિવિધ રૂપોનાં
નામો સ્વચ્છ પદ્ધતિ ક્રમશઃ તેના જેટલા મળે.

સામા હુંગરિયાની ધારમાં રે
ગરબે ટેમરવો લોકારમાં રે.
એના નાદનો ઘેરો પડછંદ

રે ! વણુઝારા

વા'લા યથો નહિ વેગળા રે
કાજળ કાળી તે રાતના તારોડા રે
ટમકે ટમટમ આલના દીવડા રે
આજે આકાશે નથી કયાંય અંદ,

રે ! વણુઝારા

વા'લા યથો નહિ વેગળા રે.
તુટી રાવટીનો છે આશરો રે
માનો હજી તે પશુ છે પાંચરો રે
ચોગમ ખખડે છે ગાડના ઝુંડ

રે ! વણુઝારા

વા'લા યથો નહિ વેગળા રે
હુંગર પછવાડે ગામડું પોઠયું રે
પેલું મીઠું છે દુર પરાધિયું રે
પોઠયા પંખી, પાણી ને પતંગ

રે ! વણુઝારા

વા'લા યથો નહિ વેગળા રે.

વાણુઝારીનો નિદ્રાભંગ

સીંગે રાની પશુઓ ચળકે રે
એની વીજઆંખલડી ચળકે રે
મારી નિંદરમાં પડે ભંગ

રે ! વણુઝારા

વા'લા યથો નહિ વેગળા રે.
શલે હુંગર આખો ડણકે રે
તમ હૃદયે હેયું મારું રણકે રે
મને લાગ્યો તમારો છંદ

રે ! વણુઝારા

વા'લા યથો નહિ વેગળા રે.

રામપ્રસાદ શુક્લ

છે તેટલા તમામ નમૂના આપવાના છે. જે નામો અહીં આપવાનાં છે તેમાંના ફેટલાંક છંદનાં નામો છે, ફેટલાંક પદ્યસંખ્યાનાં સૂચક નામો છે, ફેટલાંક નામો વર્ણવેલ વિષયની પદ્ધતિને કે વિષયને અનુસરનારાં છે, ફેટલાંક નામો તે તે લટકાળા કવિઓએ રસ સૂચવવા પશુ યોગ્યતાં છે.

૧. છંદનાં નામો—ચોપાઈ, ચતુષ્પદિકા, ચતુષ્પદી, છાંપય, દ્વદા, દોષક.

૨. પદ્યસંખ્યાસૂચક નામો—બત્રીશી, (બત્રીશી કાવિશિક્ષા), બાવની, અષ્ટપદી, ચોવીશી, છત્રીશી, વીશી, યતક, સત્તરી, ચતુઃશ્લોકિકા, પંચાશિકા, ચોસડી, બહોનરી, અને અિક્તીસો.

૩. વર્ણવેલ વિષયને અનુસરનારાં વા પદની પદ્ધતિનાં સૂચક નામો—

(૧) રાસ, માળા, રસ, પ્રબંધ, ચૈત્યપાટી, (ચૈત્યપરિપાટી, ચૈત્યપ્રવાહી), પૂજા, રત્નાખ્યાય (સન્ન્યાય) અને આરમાસ.

(૨) ચરિત્ર, લેખ, ભાસ (ભાષ), છંદ, ગીતા, રતવન, વેલી (વેલ), ચોક્કલિકા અને દિનચિંતા.

(૩) વિનિમિત્તિ (વિનિતિ), સમેકો (સમેકો), ગીત, દુહી, ખોલ, બાવના, વિલાસ અને નિરોધ.

૪. સંવાદ, આખ્યાન, અભિપ્રેક્ષ, ધવલ કુલ, કથા, ચર્યચિંતા, અને રસાક્રોધ,

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો છો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

રાસમહી રમતી મેં ભેઈ

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

હબંજ છે દેહે રસની મોંઘાઈમાં

અર્થ તણી ચિંતા શિર દોઈ !

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

લખલખની આંધીમાં કાંતો અટવાઈ ગઈ,

કાં તો કો' યંત્રીમાં મોઈ !

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો છો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

રસળવા જતી'તી ગદ્યપદ્ય રાનમાં

કોઈએ શું એને ત્યાં કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો છો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

જાળવીં ભે હોય તો આપો સલા યઈ,

પાલવશે નહિ એને જોઈ !

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

ક્યાં છે જતાવો છો કોઈ ?

પ્રેરણા ભૂલી પડી !

નિશ્ચયન વ્યાસ

પ. વિવાહલો (વિવાહલો), મંજરી, સ્તોત્ર, માતૃકા, જોડિ, પ્રદીપિકા, ચંદ્રાવલા (ચંદ્રાલો), સુડ (!), કકક (કકકાવળો), હરિયાળો, પવાડાં, અને મુદરી,

ક વસંતફૂલડાં, શાગ, હમચડી, અધિકાર અને હોંચ.

જીપર જણાવેલાં નામોમાં વસંતફૂલડાં મંજરી જેવાં નામો લટકાળા કવિઓએ આપેલાં હોય એમ જણાય છે, જોકે એ નામો વર્ણવેલ વિષયને અનુરૂપ તો છે જ.

રાગોત્તું સૂચન-નામથી

જે વિવિધ નામો જીપર જણાવેલાં છે તે બધાં એક પ્રકારનાં ગેયકવિતો છે. તેનાં હદો રાગો વિવિધ હોય છે. એ હદો અને રાગોત્તું સૂચન તે તે ગેયને મથાળે જ કવિઓએ કરેલું છે. ચોખ્ખાઈ વગેરે હંદસૂચક નામોનો પરિચય આપવાની જરૂર નથી. સંખ્યાસૂચક નામો પણ પોતાનો પરિચય આપોઆપ આપે એવા છે. બાવની એટલે જે ગેયમાં બાવન કડીઓ હોય, બત્તીસી કે દ્વાત્રિશિકા એ બન્ને બત્તીસી ના જ પદોય છે, બત્તીસ કડીવાળું ગેય બત્તીસી, આઠ પદવાળું ગેય અષ્ટપદી, છત્રીસી-છત્રીસ કડી. શાતક-સો કડી. સિતેર કડીતું ગેય સત્તરિ અથવા જેમાં સિતેર ભેદવાળો વિષય અર્થો હોય તે પણ 'સત્તરિ' કહેવાય. એ જ પ્રમાણે ચતુઃસસતિકા એટલે ચુગોતેરી, પંચાશિકા એટલે પચાસી (૫૦). ચાસઠી એટલે ચોસઠ સંખ્યા સાથે સંબંધ ધરાવનારું ગેય. બહેતિર અને એકવીસ સંખ્યા સાથે સંબંધ રાખતાં ગેય અનુક્રમે બહેતારી અને એકવીસો છે.

જે નામો ત્રીજી કાટિનાં છે તેમનો પરિચય આપવો જરૂરી છે: રાસ-વિવિધ હદોમાં કે દાજોમાં રચાયેલી રસમય અથવા જે કવિતામાં રાગોત્તું કે રાગ નેવા મોટા પ્રભાવવાળી પુરુષ કે સ્ત્રીના જીવનનું રસમયું વર્ણન હોય તેનું નામ રાસ. (રાગજસ-રાયજસ-રાગસ-રાયસ

—રાસ=રાગમશસ). માળા—વિવિધ રંગવાળાં ફૂલોની માળાની જે રંગુચાંચેલી હોય તેનું નામ માળા—જેમકે, સુકિતમાળા (સુનકિતિત માળા) સારાં સારાં સુભાષિતોની માળા. તીર્થમાળા—તીર્થોને લગતી કવિતા. એ જ રીતે નામમાળા, ધ્યાનમાળા, અધ્યાત્મસારમાળા વગેરે. રાગમાળા એટલે વિવિધ રાગોમાં રચા ચેલી એક જ વિષયને લગતી માળામય કવિતા, રસ.

આ કાવ્ય 'રાસ'ને મળતું છે. આ નામાંતવાળું એક જ કાવ્ય સ્વર્ગસ્થ થી. મોહન-લાલભાઈએ નોંધેલું છે : 'શુભ્રિનરસ.' નામ દ્વારા જણાય છે કે એમાં થી. જિન જગવા-નના વા અધિમાં જિનતામવાળા (જિનકરણ જિનશ્રવણ) શુભ્રોના શુભ્ર વર્ણવેલા હોય. એ કાવ્યનો આદિભાગ અને અંતભાગ ભેદમાં તેમાં વર્ણવેલા વિષયનો સ્પષ્ટ ભાસ થતો નથી પરંતુ અહીં નામ ઉપરથી વિષયનું નિરૂપણ કરેલ છે. આ કવિતાનો આદિભાગ—

॥ કુંડા ॥

અધિપતિ સારક, પાપ નમી આપું.
જિનરસ એક;
વિધનવિહારણ સુખકરણ અવિરલ વાણી દેહ.
નમણ કરીને હું નમું પ્રથમ જ સદ્યુર પાપ;
સાત્ર કેરા સુખ અરથ દીનાં મોહી બતાય.
પૂરવ પુન્ય જ પાપકષ્ટ વિદ્યારોઈ વરદાન;
પુન્યા કાયાં પાતિક પુલે સુખ નિલસંત
સુમન.

અંતભાગ—

સંવત નિવંખડ સમુદ્રમંદ (૧૭૬૯)
જિનરસ કીય રચના
માધ સુદ્ધ સુતમહી તિથ જી એકાદશી નિરણ.

૧. આપું—કુંડ (આનખા—ખ્યા). ૨ દેહ—બી—આપો. ૩ દીના—આપ્ય (દિનદા) ૪ મોહી—મને—મુગ્ધને ૫. પાપકષ્ટ—પમાય

નર-નારીની આરાધના

કેને, નવ વધાઈ, ધરી ંહાલ ?
મારે મન, નરનારી જિજ્ઞાં !
નર છે નારાયણ ! નારી છે નારાયણી !
ઉભય, એકમેક, જ, રખવાળ !
મારે મન, નરનારી જિજ્ઞાં !
નર કે નારી નહોત, તો, શું, યાત, જગતનું ?
ખાજક, ક્યાં, હોત, ઉર-ઉજળ ?
મારે મન, નરનારી જિજ્ઞાં,
નર ને નારી તાણાં, નરવાં, હો, હેતપ્રીત !
એથી સુહાતો સંસાર !
મારે મન, નરનારી જિજ્ઞાં !
નરના નયણામાં ને નારીના હૃદયમ્હાંય,
અન્યોન્ય, સ્હોય, એકાકાર !
મારે મન, નરનારી જિજ્ઞાં !
નર દેવ, નારી દેવી, ઉભયને આરાધું :
જીગલ રૂમરૂમે, એકતાર !
મારે મન, નરનારી જિજ્ઞાં !
આવો, નરરાજ-નારીરાણી : ગૃહતીર્થનાં !
ખાજને બહલાવિયે, અપાર,
મારે મન, નરનારી જિજ્ઞાં !
લલિત

પ્રકાશ-કમલ

ઈન્દ્રધનુ અંગ બન્યું પૂનમનું હો,
ખીલ્યું પ્રકાશ-કમલ કાનનનું હો.

રહું શોધી મૃગશીર એનો ચારો,
ત્યાં તો લઈને તારલીઓનો ભારો.
વાહળના ઢગલામાં ઢેરી કંડોરતાં
કમલનું ત્યાં ઝાંઝર કહિયારણું હો-

ઈન્દ્રધનુ

લઈને આકાશી કૂલકાની ઠાળી,
એણે શણગારી આબની અટારી:
સુખડું આવીને ત્યાં તો અધવચ્ચે એકલું
દેખાણું મલકાતી માલણું હો-

ઈન્દ્રધનુ

લાવી ગોરસીમાં ગોરસડાં મીઠાં,
એને અહીંના મારગડા અહીંકા:
વાગી ત્યાં ઢેરા જરા છલકાણું ગોરનું
શરમાતી ગોરી ગોવાલણું હો-

ઈન્દ્રધનુ

ઈન્દુલાલ માંધી

શિવ એમ પયપે ગુર ભગતિ કરનેડે

વૈણીરામ ઠહી

નયરી પીપાડ ૧૦ નવલ કમલન માધીસિધ

પ્રખંધ

રાસની રચના અને પ્રખંધની રચનામાં
ખાસ ઠાઠ વિશેષતા જણાતી નથી. સંભવ
છે કે મૂળે પ્રખંધ અને રાસમાં ખાસ વિશેષતા
હશે પરંતુ ભાષાના સાહિત્યમાં તે વિશેષતા
લગભગ જતી રહી જણાય છે. પ્રખંધ
મહાવાક્યાત્મક અને વિશેષતઃ ગદ્ય હોય છે,
તેમાં બધે કવચિત કવચિત પદ્ય આવે, ત્યારે
'રાસ' તો ગેય કાવ્ય છે એમ સંસ્કૃત કવિઓ
કહે છે. ભાષામાં તો રાસ અને પ્રખંધ બન્ને
ગેયકાવ્ય બની ગયાં છે.

ચૈત્યપાટી

ચૈત્યપરિપાટી-ચૈત્યપ્રવાહી. આ શબ્દો
એક સરખા જ ધોવના સૂચક છે. જૈન-
પરંપરામાં પવનના દિવસોમાં નગરનાં બધાં
ચૈત્યો-દેવમંદિરોને જીકારવાની પ્રથા છે. આ
(પાવિજ્ઞ-પ્રાપ્તે) ૬ વિદ્યારો-વિદ્યારો-
વિદ્યાનું. ૭ પુલે-પલાય-નાશી જાય (પલાય-
પલાયતે) ૮ પયપે-એણે (પયપે-પ્રમથતિ)
૯ વૈણીરામ કવિનું નામ છે. ૧૦ પીપાડ ગામનું
નામ છે. આ પીપાડ મારવાડમાં બેધપુર રોડમાં
આવેલું છે. કવિની ભાષા મારવાડી છે છતાં
તેની કવિના વાંચતાં જણાય છે કે એ ભાષા,
ગુજરાતી ભાષાની તદ્દન પાસેની ભાષા છે.
આ ભાષાને વર્તમાનમાં ઠાઠપણું ગુજરાતી
સરળતાથી સમજ શકે એમ છે. આ ઉપરથી
એમ પણ સમજવાનું છે કે અદારમાં સૈદ્ધાંતી
મારવાડી ભાષા અને તે સમયની આપણી
ભાષા લગભગ એકસરખી હતી અને આખા
દેશમાં એક ભેરી વ્યાપક ભાષા ચાલુ હતી જે
સૌને સુગમ હતી.

પાંચ જનની

સાહેલી મોરી રે, એક જનની ને નામ જાળવા રે,
એનાં જુદાં જુદાં પંચ રૂપ

પાંચને પ્રાણુભરી પૂજવા રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે પહેલી જનની તે મારી માવડી રે,
એણે નિચોવ્યાં દલકાનાં ફૂધ

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે, બીજી જનની તે જમિ બારતી રે,
એણે દાણ્યો હેયાનો હિંચોળ,

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે, ત્રીજી જનની તે મા સરસ્વતી રે,
એણે સીંચ્યો અંતરમાં ઉલ્લાસ

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે ચોથી જનની તે ગોરી ગાવડી રે,
એણે દીધાં આયું ને દીધાં તેજ

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

સાહેલી મોરી રે પાંચમી જનની તે પરમેશ્વરી રે,
એનો જગમાં અણ અણ નિવાસ

એને તે પ્રાણુભરી પૂજવાં રે—સાહેલી૦

રમણલાલ સોની

પાટી કે પરિપાટીમાં જુદારૂં તમામ, ચૈત્યોતું વર્ણન આપેલું હોય છે એટલે જ નેસલમેર ચૈત્યપાટી, સર્પુર ચૈત્યપાટી એવાં તેનાં આખાં નામો છે. કેટલેક સ્થળે, ચૈત્ય-પ્રવાંડી એવું પણ નામ આવે છે, પણ તેનો અર્થ આ જ છે. તીર્થમાળામાં જુદાં જુદાં તીર્થોતું વર્ણન આવે છે તેમ ચૈત્યપરિપાટીમાં જુદાં જુદાં નગરોનાં ચૈત્યોતું વર્ણન આપેલું હોય છે. પ્રાચીન તીર્થોનાં અસલ સ્થાનોના સંશોધન માટે તીર્થમાળાઓ અત્યુપયોગી

સાધન છે. એના સિવાય એ માટે બીજું કંઈ સાધન નથી.

પૂજા

આ ગ્રંથ કવિતા જેન સિદ્ધાંતોનો તાણેવાણો કરીને જિનેશ્વર અષ્ટ પ્રકારી, બાર ઘતની, આઠ કર્મની, સત્તર બેદી વગેરે પ્રકારે જુદા જુદા રાગ અને ઢાળમાં રચાયેલી છે. જે લોકો અર્ધમાગધી કે સંસ્કૃતભાષા ન જાણતા હોય તેઓ આ સાધનદ્વારા જેનધર્મના ધણા ગંભીર સિદ્ધાંતોને સરળતાથી સમજી શકે છે.

વરદાન

કુદરત થાય પ્રસન્ન કદિ મહારાં પરે,
તો મારું વરદાનો હું આટલાં :
ભવરણમહિ ભીષણ તાપે હું તપું,
જ્યોત્સ્ના, દેજે કિરણ તારાં શીતલાં.
અનિલ, હલાવી પુષ્પો પરિમલ આપજે,
વનવનનાં કુસુમો વિલસે યહાં કેમલાં.
હવા, અનેરી પહેની તુજને વીનવું,
છાંટ કુસુમલ ચુંદડિયે મુજ છાંટણાં.
ટમટમતા તારાઓ, તમે શું આપયો ?
આંભે તેજ તમારાં મારાં નેણમાં.
વસન્તની વનરાણમાં વિહરી રહી
દેજે કંઠ મધુરો તારો ઠોકિતા.
કુદરતદીધા વરદાનો જો આ મળે,
જીવનમાં જિગે સોનેરી સોણલાં !
જનાર્દન પ્રભાસ્કર

સગ્રજાય કે સ્વાધ્યાય

આ કવિતા ઘણી લાંબી માગ્યે જ હોય છે. આમાં ક્રોધ વગેરે દોષોનું નિરૂપણ અને તેનાં માદાં ફળ બતાવેલાં હોય છે તથા શિખામણરૂપે પણ ઘણી દક્ષીણ નેપાથેલી હોય છે. ઠાપ ઠાપમાં ધ્યેય કે આદર્શ પુરૂષની સંક્ષિપ્ત જીવની પણ આપેલી છે. ૨૨ એટલે પોતાનું-પોતાની જાતનું-પોતાના આત્માનું. આધ્યાય એટલે સર્વ પ્રકારે ચિંતન અર્થાત્ આ કવિતા આત્મચિંતનના સાધનરૂપ છે. આમાં ઘણીવાર રૂપકોને કલ્પીને પણ સમજ આપવામાં આવેલી હોય છે—જેમકે, વજ્રમ્બરાની સગ્રજાય, ધોખીડાની સગ્રજાય વગેરે.

બારમાસ

આ પ્રકારમાં વિરહિણીને લક્ષીને બારમાસનું નિરૂપણ કરેલું હોય છે. જેન પરંપરામાં નેમિનાથ અને તેમના પત્ની રાજ્જિમતીને લક્ષીને આ બારમાસ વિશેષતઃ રચેલા જોવામાં આવે છે.

ચરિત્ત, ભાસ—

ચરિત્ત ભાસ કે ભાષ, વેત્તી કે વેલ, કથા કે એ બધાં ગેયોમાં ઠાપ ને ઠાપ આદર્શનું ચરિત્ત કે ધર્મતત્ત્વ વર્ણવેલું હોય છે અને તે જુદા જુદા ઢાળ કે રાગમાં હોય છે. વર્ણવેલ ચરિત્ત ઐતિહાસિક જ હોય એવું હોતું નથી. લેખ

લેખ નામની ગેય કવિતામાં પત્ની જીપર પતિનો કે પતિ જીપર પત્નીનો પત્ર ઢાળ કે ઢાળોમાં વિવિધ દેશી રાગોમાં હોય છે. ‘રામચંદ્રભેષ’ નામની કવિતામાં રામે પત્નીતા જીપર લખેલો પત્ર પાંચ ઢાળમાં વર્ણવેલો છે.

સુદડી

સુદડી નામની કવિતામાં સીના તરફ રામે હનુમાન સાથે મોકલેલી વાંટીને લક્ષ્મણ રાખીને રામ, સીના અને લક્ષ્મણનાં ગુણો વર્ણવેલાં છે.

હુડી

હુડીનો અર્થ યાજ્ઞ 'હુડી'ની જોવા જ છે પરંતુ તેમાં જેમ વેપારી, કાંઈ બીજા વેપારી જીપર હુડી લખે છે તેમ કવિ પોતાના આદર્શ પુરુષ જીપર હુડી મોકલે છે અથવા કાંઈ સિદ્ધાંતનું નિરૂપણ કરે છે.

સંવાદ

સંવાદની કવિતામાં સરસ સંવાદો આપેલા હોય છે. જેમકે, સમુદ્રવહાણસંવાદ, મોતી-કપાસીઆ-સંબંધસંવાદ વગેરે.

અભિષેક, પવાડો

અભિષેકમાં તીર્થંકર વગેરેના જન્મ-અભિષેકનું વર્ણન આવે છે. પવાડો (પ્રવાદ ?) માં લગભગ રાસ જેવી હકીકત નોંધેલી હોય છે. આ હકીકત ઐતિહાસિક હોય એવું નિશ્ચિત નહીં.

કક્ક

કક્ક કે કક્કાવળીમાં કક્કાવારી પ્રમાણે અશ્વમેધ ગોઠવી હિતસિદ્ધાંતી સૂચના કરેલી હોય છે અથવા એ જ રીતે શૃંગારપ્રધાન પણ વર્ણનો કરેલાં હોય છે.

ફાગ વગેરે

ફાગ રસાઉલો વિચાહલો વસંત-ફૂલડાં ચંદ્રાવલા-ચંદ્રાહલા એ બધા લટકાળાં નામો જીવનના ઉદ્ધાસને સૂચવે છે અને એ ગેયોમાં મહાદેવ-પાર્વતીના શૃંગાર જેવી હકીકતો આપેલી મળે છે. દેશીનામગાનામાં 'વસંતના ઉત્સવ'ના અર્થમાં 'ફાગ' શબ્દ આપેલ છે. (વર્ગ ૬-ગાથા ૮૨૭). ફાગ અને પ્રસ્તુત ફાગ એ બંને એકસરખા જ શબ્દો છે. ફાગણ (ફાગણ-ફાગણ) માસ પંચમે શબ્દની સાથે જ સંબંધ ધરાવે છે. અબ્જુનનું જ એક 'ફાગણ' નામ છે તે પણ તેના યૌવનયી યનનનતા મોજિલા સ્વભાવને લીધે હોય એમ માસે છે.

સૂરનાં સંધાન

આથેઆથે ને પાસપાસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

પલમાં વાગે છ આસપાસ ફેંક આટલે

ને પલમાં જાગે છે આકાશે-

વાગે છ વેણુ આથે આથે ને પાસેપાસે

જીવકતા હોરમાં ને બળતા બપોરમાં,

આથમતી સાંજને ઉઘાસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

કળીઓ સુકોમળીનાં ઉર ધીરે ઠાળતી

ને ફાકતી ફઠોર પહાડ નાસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

જમનાના ઘાટમાં ને વનરાની વાટમાં,

ગોતી મેં ગેબને આવાસે

વાગે છે વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે

યાકી વિભાવરીમાં બેઠી હું બાવરી

તો જાગી રહી છ શ્વાસશ્વાસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

અધરેથી વેણુ નાથ વેગળી ના મેલથો

સૂરનાં સંધાન નંદવાશે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

બાલસુકુંદ દેવે

વરદાન

કુદરત થાય પ્રસન્ન કદિ મહારાં પરે,
તો માણું વરદાનો હું આટલાં :
ભવરણમાંહે ભીષણ તાપે હું તપુ,
જ્યોત્સ્ના, દેજે કિરણો તારાં શીતલાં.
અનિલ, હલાવી પુષ્પો પરિભલ આપજે,
વનવનનાં કુસુમો વિલસે યહાં કોમલાં.
ઉષા, અનેરી ખેળી તુજને વીનવું,
છાંટ કુસુંબલ ચુંદડિયે મુજ છાંટણાં.
ટમટમતા તારાઓ, તમે શું આપશે ?
આંજો તેજ તમારાં મારાં નેણમાં.
વસન્તની વનરાણીમાં વિહરી રહી
દેજે કંઠ મધુરો તારો કોકિતા.
કુદરતહીધાં વરદાનો જો આ મળે,
જીવનમાં જીજે સોનેરી સોણલાં !
જનાર્દન પ્રભાસકર

સજ્જાય કે સ્વાધ્યાય

આ કવિતા ધણી લાંબી માંગે જ હોય છે. આમાં ક્રોધ વગેરે દોષોનું નિરૂપણ અને તેનાં માર્યાં ફળ બતાવેલાં હોય છે તથા શિષ્યામણુરૂપે પણ ધણી લકીકત નોંધાયેલી હોય છે. મોઢ મોઢમાં ધ્યેય કે આદર્શ પુરૂષની સંક્ષિપ્ત છવની પણ આપેલી છે. સ્વ એટલે પોતાનું-પોતાની જાતનું-પેદાના આત્માનું. આધ્યાય એટલે સર્વ પ્રકારે ચિંતન અર્થાત્ આ કવિતા આત્મચિંતનના સાધનરૂપ છે. આમાં ધણીવાર રૂપોને કલ્પીતે પણ સમજ આપવામાં આવેલી હોય છે—જેમો, વણુખરાની સજ્જાય, ધોખીયાની સજ્જાય વગેરે.

બારમાસ

આ પ્રકારમાં વિરહિણીને લક્ષીને બારમાસનું નિરૂપણ કરેલું હોય છે. જૈન પરંપરામાં નેમિનાથ અને તેમના પત્ની રાજિમતીને લક્ષીને આ બારમાસ વિશેષતઃ રચેલા જોવામાં આવે છે.

ચરિત્ત, ભાસ—

ચરિત્ત ભાસ કે ભાષ, વેલી કે વેલ, કથા કે એ બધાં જોયામાં મોઢ ને મોઢ આદર્શનું ચરિત્ત કે ધર્મતત્ત્વ વણુવેલું હોય છે અને તે જુદા જુદા ઢાળ કે રાગમાં હોય છે. વણુવેલ ચરિત્ત ઐતિહાસિક જ હોય એવું હોતું નથી. લેખ

લેખ નામની ગેય કવિતામાં પત્ની જીવર પતિનો કે પતિ જીવર પત્નીનો પત્ર ઢાળ, કે ઢાળોમાં વિવિધ દેશી રાગોમાં હોય છે. ‘રામ-ચંદ્રતેજ’ નામની કવિતામાં રામે સીતા જીવર લખેલો પત્ર પાંચ ઢાળમાં વણુવેલો છે.

સુદ્રઢી

સુદ્રઢી નામની કવિતામાં સીતા તરફ રામે હનુમાન સાથે મોકલેલી વાંકીને લક્ષ્યમાં રાખીને રામ, સીતા અને લક્ષ્મણનાં ગ્રંથો વણુવેલા છે.

હુડી

હુડીનો અર્થ ચાલુ 'હુડી'ની જેવા જ છે પરંતુ તેમાં જેમ વેપારી, કોઇ બીજા વેપારી ઉપર હુડી લખે છે તેમ કવિ પોતાના આદર્શ પુરુષ ઉપર હુડી મોઢવે છે અથવા કોઇ સિદ્ધાંતનું નિરૂપણ કરે છે.

સંવાદ

સંવાદની કવિતામાં સરસ સંવાદો આપેલા હોય છે. જેમકે, સમુદવહાણસંવાદ, મોતી-કપાસીઆ-સંબંધસંવાદ વગેરે.

અભિષેક, પવાડો

અભિષેકમાં તીર્થંકર વગેરેના જન્મ-અભિષેકનું વર્ણન આપે છે. પવાડો (પ્રવાદ) માં લગભગ રાંસ જેવી હકીકત નોંધેલી હોય છે. આ હકીકત ઐતિહાસિક હોય એવું નિશ્ચિત નહીં.

કક્ક

કક્ક કે કક્કાવળીમાં કક્કાવારી પ્રમાણે અક્ષરો ગોઠવી હિતશિક્ષાની સૂચના કરેલી હોય છે અથવા એ જ રીતે શૃંગારપ્રધાન પણ વર્ણનો કરેલાં હોય છે.

ફાગ વગેરે

ફાગ રસાઉલો વિવાહલો વસંત-ફૂલડાં ચંદ્રાવલા-ચંદ્રાહિલા એ બધા લટકાળાં નામો જીવનનાં ઉદ્ઘાસને સૂચવે છે અને એ ગેયોમાં મહાદેવ-પાર્વતીના શૃંગાર જેવી હકીકતો આપેલી મળે છે. દેશીનામમાળામાં 'વસંતના ઉત્સવ'ના અર્થમાં 'ફાગુ' શબ્દ આપેલ છે. (વર્ગ ૧-ગાથા ૮૨). ફાગ અને પ્રસૂત ફાગુ એ બંને એકસરખા જ શબ્દો છે. ફાગણ (ફાગણ-ફાગુન) માસ પંચમે એ શબ્દની સાથે જ સંબંધ ધરાવે છે. અનુનું જે એક 'ફાગુન' નામ છે તે પછી તેના યૌવનથી વનગતતા મોનિલા સ્વભાવને કીધે હોય એમ માસે છે.

સૂરનાં સંધાન

આથેઆથે ને પાસપાસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

પલમાં વાગે છ આસપાસ કેંક આટલે

ને પલમાં જાગે છે આકાશે-

વાગે છ વેણુ આથે આથે ને પાસેપાસે

ઊઘડતા ભોરમાં ને બળતા જપોરમાં,

આથમતી સાંજને ઉઝસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

કળીઓ સુકોમળીનાં ઉર ધીરે ફેળતી

ને ફેડતી કઠોર પહાડ નાસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

જમનાના ઘાટમાં ને વતરાનીં વાટમાં,

ગોતી મેં ગેળને આવાસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે

ચાકી વિભાવરીમાં ખેડી હું બાવરી

તો જાગી રહી છ શ્વાસશ્વાસે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

અધરેથી વેણુ નાથ વેગળી ના મેલશે

સૂરનાં સંધાન નંદવાશે

વાગે છ વેણુ આથેઆથે ને પાસપાસે.

બાલચુકુંદ દવે

કેના પ્રતાપ ?

દીપે રજની કેરો સસ : શશિયર સ્નેહને પ્રતાપ;
 વ્યાપે ઉર મહી ઉલ્લાસ : પ્રણયના મેહને પ્રતાપ.
 કંકણ ખખડે : ઝાંઝર ઝણકે, મલકે મુખ મધુર;
 સોહે સુંદરીઓ ચતુર : મંગળ શીલને પ્રતાપ.
 સમીરણ વાયે : વન સોહાયે, થાયે કુંજ કિલ્લોલ;
 દિલડું ડોલતું વિલોલ : કોકિલગીતને પ્રતાપ.
 પાંખડી પાંખડી પ્રેમ પ્રસારે, સહીને મધુકર ત્રાસ;
 અંતર ફોરતી સુવાસ : મનોહર પુષ્પને પ્રતાપ.
 ઉપા આવે : અરુણ આવે, વસન્તી વીતે રાત;
 દિવસ દીપતો રણિયાત : સૂરજદેવને પ્રતાપ.
 તાપ ટાળનાં હુઝ સહંતો, મેઘની મુશળધાર;
 ખેતર પાક થો અપાર : ખેડુત ખંતને પ્રતાપ.
 માનવતાની મધુરપ મહેકે, મહેકે જગનો ખાગ;
 શમતી માનવહિરની આમ : સાચા સંતને પ્રતાપ.
 રાતદિવસ જે પરિશ્રમ વેઠે, છત્રતલો ધરી ખાણ;
 પ્રજા જ્યાં પામતી કલ્યાણ; રઘુસભ રાજને પ્રતાપ.
 અંજન આજે આંખ મહી ને, રંજન કરતા ઉર;
 ચહે શાં લાવનાનાં પુર : કવિના કાવ્યને પ્રતાપ.
 ગૃહ દીપાવે : ગામ દીપાવે, દીપાવતા કેં દેશ;
 સાચા સપૂત સૌ હંમેશ : ગુણિયલ માતને પ્રતાપ.
 નાચે કૂદે હાસ હસે છે, ખેલે ખેલ રસાળ;
 રાચે રંગમાં જગખાળ : પ્રભુના પુણ્યને પ્રતાપ.
 મૂળજીસાઈ પી. શાહ.

હોંચ

હોંચ શબ્દમાં હોંચકવાનો ભાવ છે અને
 'હોંચિરે હોંચીરે હોંચાલડીરે' એ રીતે તાદા-
 વીરના જીવનમાં 'હોંચ'નો પ્રયોગ છે.

હમચડી

હમચડી શબ્દનો ખાસ ભાવ જાણવામાં
 નથી, પણ મુનિ લાવણ્યસમય (સોળમો સોમ)
 'નેમનાથ-હમચડી'માં કહે છે કે "હમચડી

હમચડી હમચડીરે હમચડી છર્ડ ચુરાસી" એ
 રીતે હમચડી શબ્દનો પ્રયોગ છે. આ પદ
 કડીએ કડીએ આંકણીમાં પણ ખોલાય છે.
 ચર્ચારિકા

ચર્ચારિકા ફરતા ફરતા ગાવાની કવિના
 છે અને તે પણ વિદ્યાસમય હોય છે.

ધવલ

જોને આપણે યોગ કડીએ છીએ તે

જાતની આ કવિતા છે અને આમાં મંગલ-મય હકીકતો આવેલી હોય છે.

બાકીનાં ધણાં નામોના બાવ તેના નામ જીવરથી પ્રતીત છે. જેમકે, સ્તોત્ર, સ્તવન, ભાવના, અધિકાર, આખ્યાન, જોડિ, પ્રદીપિકા, વિલાસ, નિર્વાણ, જોલ, ગીત, ગીતા, વિનંતિ કે વિજ્ઞાપિત, સલોકો કે શલોકો (શ્લોક), કૃત, કથા, મંજરી, હરિયાળી.

માતૃકામાં ધર્મની માતારૂપ હકીકતો ગવાયેલી મળે છે એટલે હિતશિક્ષાની કવિતા અને માતૃકાની કવિતામાં પ્રાયઃ બેઠ જણાતો નથી. એક સૂઢ નામનો બાવ જણાતો નથી; કદાચ 'સુત' સાથે એનો સંબંધ હોય.

આ બધી ગેય કવિતામાં 'રાસ'ની પ્રધાનતા છે. શુજરાતી કવિતામાં 'રાસ' સંખ્યાબંધ છે, એમાં કવિ જેનો ગમ કંવેતા હોય તેને અનુકૂળીને અનેક ઉપયોગી રસમય હકીકતો આપે છે. પ્રવાસવર્ણન, સંગ્રામ-વર્ણન, વિલાસવર્ણન, નગર પ્રાકાર બજાર વગેરેનાં વર્ણનો, સુકિતઓ, સમસ્યાઓ પહેલિકાઓ અને રથે રથે બીજાં બીજાં રસમય અવતરણો પણ આવે છે. રાસમાં સખીસાહેલીઓના મિત્રભાઈબાંધોના બેઠ સંબંધો વિશે સવિશેષ નોંધેલું હોય છે. સંખ્યામાં બીજી તમામ કવિતાઓ કરતાં રાસ સાહિત્ય ચડી જાય એમ છે. કવિ નકબજ દાસના રાસ, કવિ દેવાલના રાસ પ્રેમાનંદની વાણીને પણ ટક્કર મારે એવી રસાળ વાણીમાં ગવાયેલા મળે છે. આ સાહિત્ય પ્રકારમાં ધણું જ ઓછું આવેલ છે. એટલું છે તેટલાનો અડધો ભાગ પણ બરાબર સંશોધિત થઈ બાવાના ફેરફાર વિના પ્રકાશમાં આવે તો શુજરાતના ઇતિહાસસંશોધનમાં તે ધણું ઉપયોગી થાય અને બાવાની ઇતિહાસમાં તો તે અસાધારણ ફળદાયી નિવડે. પણ એ જાનાં

સારસની બેલડી

શુજરાતે દીડી મહેં સારસની બેલડી
સારસની બેલડી મહેં દીડી અલબેલડી
શુજરાતે દીડી મહેં સારસની બેલડી.
કાળજી ને કલ્લોલે કુલતાં ચૂક દીડાં,
આંખને અમૃત બોલ કુલતાં ચૂક દીડાં,
શુજરી વાટિકામાં મહેં દીડી અબેલડી,
દીડી અબેલડી—સારસી પિયુષેલડી.
શુજરાતે દીડી મેં સારસની બેલડી.
સંસાર શાણાં ઉર હોય લૂખાં,
પ્રેમ ઘેલુડાં તો હોય હસચુખાં,
શુજર ચૂક તો જુલે અમૃતવેલડી.
બીજાં સીતેય ને બીજાં શું સાતા,
બીજાં ગીતેય ગોપી બીજાં શું ગીતા !
શુજર ગૃહોએ મહેં દીડી રસહેલડી.
કિન્નરકંડી પિયુ ઘેલી શુજરાતેલુ,
એનો રસિયો એ રસનો મહેરામણ,
દામ્પત્ય ધર્મની મહેં દીડી રસહેલડી,
શુજરાતે દીડી મહેં સારસની બેલડી

કુસુમાકર

સાધનો તરફ ઠોણ નમર કરે ? નેમની ધ્રુવ
યુગરાતને એક પ્રામાણિક ઠોણ સંપાદવાની.
હોય તેમણે જરૂર, એ સાહિત્યને સાંલવાર
પ્રકાશિત કરી સંપાદન કરવું જરૂરી છે.

‘હવે થોડાક નમૂના આપી આ લેખ પૂરો
કરીએ:—

૧ જીયુરા તું મ કરિ કિણસું રેસ.

૨ ખુરિખ નર કોહ તું કરત શુભાન.

૩ કિસીકું સળ દિન સરીમે ન હોધ.

૪ રામા રામા ધનં ધનં બમ્તહિ
રહમ તું રાતિ-દિન.

૫ નિંદા ન કીજક જીવ પરાધ

નિંદા પાપે પિંડ બરાધ.

(સત્તરમે સોહો)

લેનકવિઓએ ગરબા વિશે લખ્યું જણ્યું
નથી, પરંતુ ‘ગરબા’ને મળતું એવું સાહિત્ય
મળું લખેલું છે. વસંતકાંડાં ચંદ્રાવળી,
વિવાહકો, રસાઉકો, શામ વગેરે ‘ગરબા’ને
આટ એવાં ગેથો છે.

પ્રાચીન ગેયના નમૂના

વહુ સામિત વહુ માય ચપુ વહુ મિત પિવેકર,
વહુ ગર વહુ મદ વહુ જિ તાણ વહુ ગુલ લેમંકર.
હવં દુહમરમારિત વરાઇ રીઝ નિમ્મગહ,

લીંગડ વહુ કમ્મલસરણ જિણ પાલ્હિ ચંગહ.
અબયદેવસુરિ-આરમે સોહો

જહિં વિહરડ મુળિચંદસુરિ તહિં નાસદ મિચ્છત,
ચરડ નડલ જહિં યવદ્ધ સપુ કિં હિડદ તેયુ.

વાડીદેવસુરિ-આરમે સોહો

વાયમુ ડગાવતિમણ પિડ દિહડ સહસ સિ,
મદા કલ્યા મોહિહિ ગય મદા કુદ તડતિ,"
પ્રામુ મહારિસિ એડ મગર જરૂર હુલ્લસુ પમાણ.
માયહં ચલણ નવંતાહં દિવિ દિવિ ગંગાજાણ.

જેવડું અંતર રાવળ-રામહં

તેવડું અંતર પદ્મ-ગમમહં ।

હેમચંદસુરિ-આરમે સોહો

મળતા દોવ દરિદ તનિ દલિ,
મળિ અસાદત અપલા ફાલિ,
મળિ મળાવિ નિત મુળિ
નવનિધિ આવિ અંગળિ.

અસાદત-પંદરમે સોહો

ધન વિળ માનવ વહુ કિમ ધરદં

પન વિળ ઉદર દોહિલ મરદં,

• ધન વિળ મુવળિ મલ્લ નહીં મોગ,

ધન વિળ નહીં સકલ સંયોગ.

ધન વિળ નારિ નેહ નવિ ધરદં,

ધન વિળ દાસ કરમ ન કરદં,

ધન વિળ કોઈ ન દેવદં માન

ધન વિળ અંતર પોપલ પાન.

લાવણ્યસમય-સોળમે સોહો

પાપમતી, નર મદિરા પ્રીધ વદળી વહુ નર

પ્રીધ પડ ધીપ.

હૃદય સૂડ મંગિ વાવરડે વ્યાધિ ધોડયુ ડુઝત કર.

• પન્નાગી નર કલંગતિ જડી યમ કારેલી લીંબડી ચડી.

જનન તળી છુ જયળાસાર વરતુ વેદકર્મ આચાર.

અહુરતણ ઓળ ધોસાત શેડ આદિ પુરુષ કવિનાચ

એ રજમોહિ તજ કાઢિ જોઈ સોલવાલે નાકીઆણ હોઈ

કવિ મોંડણ-સોળમે સોહો

મંદ પાપ પૂવે શાં કર્યો તુંડ્યા ફળકોઝર

અંતિધિ કો આવિડ ઓંગનદ તેહનદ નાપિડ કાહર

હુલેલી મંદ મૂલ ન લહો અન્નકજિ કરિડ નાકર

યાચકજન મંદ દુહુવિગ્રાં તડનંદ મુર્ચિ કરિડ તિરસ્કાર

કવિ વિષ્ણુદાસ-સત્તરમે સોહો

સાંમલજો યોતા સર્વ કહેણું સરસ તે વાત

ધાંમલતા મત ઉપજો મત કરજો યોપાત,

ઉંપે તે હુંપે મહી હુંપે નહિ રસપૂંડ

સાકર દ્રાણને પરિહરે કંટક રાતો ઉંટ.

યશોવિજયજી-અદારમે સોહો

આ લેખ લખવામાં સહાન થી. મોહન.

સામ હથીચંદ દેરાઈકૃત 'યુગર' ક વિઓ 'ના

અન્ને બાગની સવિશેષ સહાયના લીધેલ છે.

તેરમી સદીથી ઓગણીસમી સદી સુધીના

રાસ અને ગરબીકારો

શ્રી. કમળાબહેન ર સુતરિયા

‘રાસ-સાહિત્ય’ વિશે આપણે ત્યાં બધવ-
સ્થિત રીતે ખૂબ જ ઓછું લખાયું છે. ‘રાસ-
માલિની’ અને ‘રાસકુંજ’ માં ‘રાસ-સાહિત્ય’
વિશે અભ્યાસપૂર્ણ આમુખો શ્રી. રામમોહનરાય,
જયવંતરાય અને શ્રી. જયેશ્વરે મેધાણીએ
લખ્યા છે; ‘આપણા કવિઓ’ માં શ્રી કેશવ.
રામ કાશીરામ શાસ્ત્રીએ ‘રામયુગ’ નામનો
વિભાગ અલગ કરી સારી એવી વિવેચનાપૂર્ણ
માહિતી આપી છે; તો ‘સ્ત્રી-જીવન’ ના ત્રયા
વર્ષના ગરબા અંકમાં ‘રાસ-ગરબી’ ના વિકાસ
ઉપર અભ્યાસપૂર્ણ લાંબો લેખ મળે છે; આ
તેમ જ શ્રી મુનશી દ્વે “Gujarata and
his Literature,” શ્રી શાસ્ત્રીજીના
‘કવિચરિત-ભાગ ત્રીજો;” અને શ્રી હંદુમતી-
બહેન મહેતાનું અપ્રકટ ‘રાસ-સાહિત્ય’
ઉપરનું પ્રસ્તુત વગેરે ઉપરથી આપણા
રાસ અને ગરબા-ગરબીકારો પર આંદો.
છેડતું અવલોકન કર્યું છે.

હ. સ. બારસી સદીના અંત પછી યુગ-
રાતી સાહિત્યમાં કવિતાની એક નવી પદ્ધતિ
રહે થાય છે; અને તે વિકાસ પામતી આખ્યાન-
પદ્ધતિ સુધી પહોંચે છે. આ પદ્ધતિમાં જ
‘રાસ-સાહિત્ય’ ને વિકસવાનો અવકાશ મળ્યો
છે. શ્રી. શાસ્ત્રીજી કહે છે તેમ, “‘રાસ’ નો
વિકાસ કેવળ જૈન કવિઓને આભારી છે.”
તેરમી સદીમાં, ‘ઉપદેશ-રસાયન’ રાસના
દીકાકાર જિનપાલ ઉપાધ્યાયે એક રચણે
ઉદ્ભવે કહ્યો છે—

ચર્ચરી-રાસકવચ્યે પ્રવચ્યે પ્રાકૃતે કિલ્લ.

વૃત્તિપ્રવૃત્તિમયતે પ્રાયઃ કોઠવિ ત્રિવલ્લભઃ ॥

‘રાસ’ નો ઉદ્ભવ આંદો ૨૫૪ છે.

જૂના કાળથી ‘રાસ’ આપણે ત્યાં પ્રચલિત
હતા; પરંતુ તેના વિશે વધુ માહિતી તેમ જ
તેને માવા વગેરેની પદ્ધતિનો ઉદ્ભવ આપાય

હેમચંદ્રના સમય પછી મળે છે. કાળનો
વિકાસ જેમ જેમ થતો ગયો, તેમ તેમ તેના
બેદમબેદો વિશે પણ ઉદ્ભવ થવા લાગ્યો.
આ પ્રકારમાં જુદા જુદા રાગમાં ગવાતા અને
નર્તકી-પ્રાધાન્ય કાળો રાસ તરીકે ઉદ્ભવ્યા.
‘રવંતગિરિરાસ’ માં ઉદ્ભવે છે તે મુખ્ય
‘રંગિહિ એ રમઠ’ નો રાસ — ‘રમી’
સકાય એવો ‘રાસ’ નો પ્રકાર મુલ્યે છે.
‘ઉપદેશ-સાધનરાસ’ માં એ વિવિધ રાગે
માધ્ય સકાય એમ પણ જણાયું છે.
જૈને કવિઓનો ફાળો

સરખાતમાં ‘રાસ’ ને વિકસાવવામાં
જૈન કવિઓએ સારો એવો ફાળો આપ્યો છે.
આ કવિઓએ રચેલા રાસોમાં ‘રંગમયી’ વર્ણનો
ઠીક ઠીક આવે છે, પરંતુ તેમનું ઉત્પત્તિ મુલ્ય
‘ગોશ્વ’ નું હોય, તેમની કૃતિઓ ધણીવાર
ઉત્કૃષ્ટ કાવિત્વે નથી પહોંચી શકતી. ‘સમક્ષેત્રિ-
રાસ’ માં ‘તાલારસ’ અને ‘લકુટારસ’
એમ રાસરચના બે શેડ આપ્યા છે. ફરતે
કુંડળી માત્ર તાળાઓથી તાલ આપી સંગીત-
પૂર્વક પગના ઠેકા સાથે ફરવામાં આવે તે
‘તાલારસ’ અને દાંડિયાથી તે જ પ્રમાણે
ફરવામાં આવે તે ‘લકુટારસ.’

આ બન્ને પ્રકારના રાસમાં જુદા જુદા
રાગમાં પદો ગાવામાં આવે છે. એટલે ‘રાસ-

અધીરું દિલ

હાલમનાં વેણુ ના સૂણ્યે સાહેલડી !
 શ્રવણેમાં ઘોષ એનાં ગૂંથ્યાં કરે:
 દર્શન ના દિહાર તણાં થાયે, સાહેલડી !
 નયનોમાં નાથ છતાં છુપાં રહે.
 પલકે તારા આશમાં, ચમકે વાદળવીજ;
 મારે ઉર આકાશમાં,
 આથમી જાગી એવી ખીજ, રે સાહેલડી !
 વિરહે ઘેલું દિલ ડાલ્યાં કરે.
 હેયાની વાડિયો અડહી, સાહેલડી !
 હાલમ વિહોણી વિલાયાં કરે:
 આશાની એક વેલ લીલી, સાહેલડી !
 હેયાને • હામ દે હસાવ્યાં કરે.
 મુની વનની વાડિયો, સૂની પુરની વાટ:
 વહાલા વિષુ સુના દિસે,
 સ્નેહ સરોવર ઘાટ હે સાહેલડી !
 એકલડું ચિત આ મુંઝાયાં કરે.
 સ્નેહીજીવન તણાં સોણલાં, સાહેલડી !
 અનિએષ નયણાં નિહાળ્યાં કરે:
 ક્યારે થયે રે મુખજોણાં સાહેલડી !
 હેડું અધીર પ્રશ્ન પૂછ્યાં કરે.
 ધૂધવે વનના વાયરા, ધૂધવે સાગર નીર
 ધૂધવે બર પ્રહાંડ ના,
 હેયા જનીને અધીર હે સાહેલડી !
 હાલમની વાટે ટવળ્યાં કરે.
 દર્શન દિહાર કેરાં કરવા સાહેલડી !
 ગાંડું ઘેલું દિલ ડાલ્યાં કરે.
 સીતારામ જે રામાં

સાહિત્ય' પર સમગ્રપણે નગર ફેરવીએ તો
 વિવિધ પ્રકારના રાસો અનેક પ્રકારના રાગમાં
 આપણને મળે છે. આ વિવિધ પ્રકારોમાં રાસ,
 દોય, હમમી, ફાગ, ગરબા, ગરબી, માનુષ,
 કચ્છા, તિથિઓ, આરમાસા, મરચિયા વગેરે
 મળ્યાવી શકાય.

શાલિભદ્રસૂરિ

સૌથી પહેલી કૃતિ 'રાસ'ની પ્રાંત
 ઉપવંશ્ય થતી હોય તો તે 'ભરતેશ્વર બાહુ-
 બલિરાસ' છે. સંવત ૧૨૪૨માં શાલિભદ્ર-
 સૂરિ નામના જન સાધુએ આ રાસ રચ્યો
 છે. ભાષા તેમ જ કાવ્યબંધની દૃષ્ટિએ આ
 કૃતિ ખૂબ ઉપયોગી છે. ત્યારબાદ લગભગ
 ચાલીસેક વર્ષ પછી, ગુજરાતના જાણીતા
 મંત્રીઓ વરતુપાલ અને તેજપાલના શુરુ શ્રી.
 વિજયસેનમૂરિએ લખેલા એક રાસ 'રવંત-
 ગિરિરાસ' મળે છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ
 આ રાસનું મહત્ત્વ છે જ, પણ શબ્દ અને
 'અર્થચમકૃતિવાળી કવિતા આ રાસમાં મળે
 છે, એ તેની વિશિષ્ટતા છે.' રાસ એવો અને
 રત્નોપયોગી છે, એવો ઉક્તેષ્ઠ આ રાસમાં
 સૌ પ્રથમ મળે છે. કાવ્યને અંતે કવિએ
 જણાવ્યું છે: 'રંજિદિ, રમણ જે રાસ...'
 વિનયચંદ્રસૂરિ

વિક્રમના ચોદમાં સેકમાં હયાત વિનયચંદ્ર-
 સૂરિએ 'આરમાસી' કાવ્ય આપેલ છે. 'આર-
 માસી' કાવ્ય તરીકે 'નેમિનાથચતુષ્પદિકા'એ
 તેમનું કાવ્ય સૌ પ્રથમ અત્યારે મળ્યો શકાય;
 કારણકે એ પહેલાનું આ પ્રકારનું કાવ્ય
 હજુ ઉપલબ્ધ થયું નથી. આ પ્રકારના કાવ્યોમાં
 નાવિકાને થયેલા નાવકનો વિરદ રંગુ કરવામાં
 આવે છે: 'નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા'માં નેમિ-
 નાથના પત્ની રાજમતીને નેમિનાથના વિરદને
 લીધે જે સંવેદન થાય છે, તે રસિક રીતે
 રંગુ કરાયું છે:—

"આવણિ સરવણિ કુકુપ મેહું
 મંગલધિ વિરદિરિ મિંગલ દેહું

વિનયુ ઝંખકકં રૂપસિ નેવ
 નેમિહિ વિણુ સહિ સહિયહિ કેમ. "

વળા બીજી ફેટલીક લીરીઓ નોંધએ—
 "ભાદ્રવિ ભરિયા સર પિક્ખેવિ
 સકરુણુ " રોઅધ રાજલદેવિ
 હા એકલડી મધ નિરધાર
 કિમ ભુવેપસિ " કરુણાસાર."

છેવટે નાયક-નાયિકા ગિરનાર પર મળે
 છે; અને તેનો અંત નૈન કથાઓ મુજબ,
 નેમિનાયે રાજમતીને દીક્ષા આપે છે, તેમાં
 આવે છે.

છપરના રાસમાં ગેયતનું પ્રમાણુ વિકસેલું
 નોંધ શકાય છે; અને એ પ્રમાણુ ધીમે ધીમે
 વધતું જાય છે 'સપ્તશેત્રિરાસુ' એ માટે
 એક ગણનાપાત્ર કૃતિ કહી શકાય. કાવ્યની
 દૃષ્ટિએ તેમાં કંઈ નથી. તેના રચનાર વિશે
 કાંઈ માહિતી મળતી નથી. સાંપ્રદાયિક હકીકતો
 અને વિધિઓથી ભરપૂર આ રાસ હોવા છતાં
 તેના જુદા જુદા ઢાળોને લીધે તે મહત્વનો
 ગણાય છે.

પેથડરાસ

કાવ્યબંધની દૃષ્ટિએ ત્યારપછી એટલો
 જ મહત્વનો કોઈ રાસ મળતો હોય તો તે
 'પેથડરાસ' છે, એ અપૂર્ણ મળ્યા આવ્યો
 છે; તેની રચના સં. ૧૩૬૦ની આસપાસ
 થયેલી ગણાય છે તેમાં દોહરા, માણ રાણા,
 ચોપાઇ વગેરે તો છે જ, પરંતુ નવાં છંદના
 સર્વેશ સૌ પ્રથમ આહો મળે છે.
 "તહિં નાયિકા એ એ સહિલડી

એ લ લાગીય ગિરનારે
 રાજલિવર રુલિઆમણુ સામલડહિ સંસારે.
 અંગ પંખાલિ સુગપદમધ એ જલ
 પદરીય ઘોતી પ્રવીત

છેદમહોત્સવ આયરંબી તહિં

અયહસિ બહુ મણુવંત, "

દેલડ-રાણી

મેહુલા-મારગ મારો, વીજળી વાસ રે,
 મોરલો મહેરામણલોકનો છ રે !
 ગળકું ગહનતાના શુભજનો જોગભરી,
 પડધા સંકોરી ભરું ભુવનો છ રે

મેહુલા મારગ...

દેલડચરાણીનો મને જોગ ને વિજોગ વયો
 આપાઠ અનરાધાર ચુવતો છ રે !
 ખમકે ખોથાણુ અમ્હોવાડી-હી'ટાલ ને
 એકલ જીડયાનો ધાવ હંડતો છ રે !

મેહુલા મારગ...

કેકા-અણ્ય વ્યોમ વેરી પંખી પુકારતો
 રંભા-મરહી મારી મેળવો છ રે !
 રૂંઝયુંકાર માથે શોગની રુશનાઈ વેરી
 એમાં આતશસાદ જોડવો છ રે !

મેહુલા મારગ...

વ્યોમલ વેળુમા એક વીરડો જોતો પડયો,
 સૂની સરવાણી કેંક શોધતી છ રે
 ત્યાં ત્યાં ઘનધોરતા અપલાઝોકારજડયા
 ત્યાં ત્યાં દેલડચરાણી લોલીતી છ રે

મેહુલા મારગ...

સુધાંશુ

મોર

સોનાનો મોર મેં જોયો
આલમાં, મોર મેં જોયો
બપોરનો, મોર મેં જોયો
મારે આંગણે નાચે કળા કરી.

સોનાનો મોર મેં જોયો.
રૂપાનો મોર મેં જોયો,
આઠાથમાં, મોર મેં જોયો.
રાતના, મોર મેં જોયો.
મારે આંગણે નાચે કળા કરી,
રૂપાનો મોર મેં જોયો.

નાનો શો મોર મેં જોયો,
છવનમાં મોર મેં જોયો,
સાંજનાં, મોર મેં જોયો.

મારે અંતરે નાચે કળા કરી.
નાનો શો મોર મેં જોયો.

નાનો શો મોર મેં જોયો,
સુધપુષ્પ મેં સંખી જોયો!
જાતમાં એ પર હું મોહ્યો!
છવનમાં મોર એક જોયો.

માહિનોચંદ્ર

ભાષાની દૃષ્ટિએ પણ આ રાસને યાદ રાખવો યોગ્ય છે.

કહ્લવીરાસ

ઉપરના જેવી જ, કાવ્યની દૃષ્ટિએ ઉત્તમ નહિ, પણ કાંઈક ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ અને વિશેષે કરીને બાંધતી દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થાય તેવી એક કૃતિ 'કહ્લવીરાસ' સં. ૧૩૬૩માં રચાયેલી મળી આવે છે. તેના કર્તા વિષે હજી નિષ્કૃષ્ટ થઈ શક્યો નથી. ચોપાઇ, દોહા અને વસ્તુ ઉપરાંત બ્રહ્મજ્ઞાનાં ચરણો આમાં મળે છે.

સંમરારાસ

શ્રી. મુનશીએ જોને અંધાધૂંધીનો સમય કહ્યો છે તે સમયમાં—સંવત ૧૩૫૩ થી ૧૪૫૬—અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતા ધરાવતો 'સંમરારાસ' મળે છે. તેની રચના સંવત ૧૩૭૧ આસપાસ થઈ જણાય છે. આ રાસમાં આપણને ઠીક ઠીક કવિતા, ઉપયોગી ઐતિહાસિક માહિતી, બિનબિન પ્રકારના રૂઢી ઢાળ અને ગુજરાત વિષે થોડીક માહિતી મળે છે. તેની થોડી લીટીઓ જોઈએ—

ચલકિ ચલકિ સદિયકે સેતુજિ ચડિય એ,
આદિનિષ્ણપત્રીઃ અમ્હિ જોઈસકિ એ!

મહાસુદિ અઢિસિ દુરદેસંતર સંધ
મિલિયા તઢિં અતિઅ પાઠ

માણિકે મોતિએ ચઢિ સુરઠ પરઠ
'રતગમઠ વેદિ સોવન જવારા

અશોકદક્ષ અનુ આશુપલ્લવદલિહિ
રિપુતે રચિયલે તારણમાર્ક

દેવકન્યા મિલિય કવલમંગલ દિયઠ કિનર
ગાયદિ જાતયુરો

લગન મહરતુ-સુરયરો સાંધએ પત્રીઃ
કરઠ સિધસરિયરો

વળી આ રાસમાં લકુટારસમાં રાસ ગવાતો તેવી પણ ઉલ્લેખ મળે છે.

શરદનો સંદેશ

[મા ! પાવા તે મઠથી હિતથો—એ રાગ]

આ ઉચ્ચે શરદનો આંદ સૌ રમવા આવો,
આ અમૃત નીતયો બહેન ! સૌ ઝીલવા આવો.
આ અંધારાં સૌ આશ્રમ્યાં રમવા આવો,
ઉતયો મનહર અંખાર સૌ ઝીલવા આવો.
આ પૃથિવી અનુપમ ચોભતી રમવા આવો,
આ હસી રહ્યું અવકાશ સૌ ઝીલવા આવો.
આ રજની રસે ઉલ્લાસતી રમવા આવો,
આ કુદરતના ઉપહાર સૌ ઝીલવા આવો.
આ હુધની ધારે નાહીએ રમવા આવો,
ઉર ઉરનાં તિમિર વિહારીએ રમવા આવો.
આ શરદનાં વિમલાં તેજમાં રમવા આવો,
સહુ વેશરેનું ભુલવા રમવા આવો.
આ પ્રકાશ અણુ અણુમાં ભયો રમવા આવો,
એવા સમભાવે જોડીએ રમવા આવો.
આ શરદની રાતે બહેન ! સૌ રમવા આવો,
માનવતાનો સંદેશો, સૌ ઝીલવા આવો.

જ્યોત્સના શુક્લ

ધર્મકલશમુનિ.

આ સમયના બીજા પથ્થુ કેટલાક રાસ મળે છે; પરંતુ 'ધર્મકલશ' નામના મેષ સાધુએ રચેલો, કવિતાની દૃષ્ટિએ નહિ પણ ઇતિહાસ અને ભાષાની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી 'જિન-કુશલસુરિ પદાભિષેકરાસ' મળે છે. 'શુન્દરાત' રખડુ આ 'રાસ'માં વપરાયેલો મળી આવે છે. જિનપદ્મસુરિ

આ સમય દરમિયાન રચાયેલા કેટલાક ધવલગીતાં અને શામ-કાવ્યો મળી આવે છે. કાશ્ય-દેસયી કાવ્ય-વસંતનો ઉત્સવ-શુભારખેલ. આ નિમિત્તે નાયકનાયિકાનાં વનવણુનો આ મંથાને ચંત્રાં હતાં. આનો જ ઉપયોગ તીર્થકર, ગણપદ અને આચાર્યોના વિષયમાં ચર્ચા એમાં

નાયિકાનું તત્ત્વ હુમ્મ ચર્ચુ; પરંતુ વનની શોભા વગેરેનાં વર્ણનો ચાલુ રહ્યાં. આ કાશ્ય-પદ્ધતિનાં અત્યાર સુધીમાં મળેલાં કાવ્યોમાં જુનામાં જૂનું કાવ્ય 'સિરિયુલિભદ્રકાશ્ય' છે. તેનાં રચનાર શ્રી જિનપદ્મસુરિ છે. તેની રચના લગભગ સંવત ૧૩૬૦ની આસપાસ થઈ હોય એમ જણાય છે. આ કાશ્યમાં વિષય તરીકે કવિએ જોનાના ભણીતા સાધુ રચુલિભદ્રના પદ્મસિપુત્રમાંના એક ચાતુર્ભાસમાં એક વેશ્યાએ આવી, તેમને પ્રલોભનથી લલચાવવા પ્રયત્ન કરેલો, પણ તેને તેઓ તાણે ન થયા, તે છે. કવિએ એ પ્રસંગ ચાતુર્ભાસમાં ગોઠવી વર્ણન વણ્યું છે. વિષય શૃંગારિક છે. છેવટે કવિ જણાવે છે કે, કાશ્યકાવ્ય હોવાને કારણે

લોચનિયાને મંદિરે

મેં તો જમરોના દોટ	રચાવ્યા—લોચનિયાને મંદિરે
એનાં દલા મુગમ પોપચે	બનાવ્યાં ,, ,,
રૂડાં પાપણનાં તોરણો	બંધાવ્યાં ,, ,,
પુનિત હૃદયતીર્થ તણું	જળ રખાવ્યાં ,, ,,
એના કોણ દોલ રંગે	રંગાવ્યાં ,, ,,
એમાં નીલ ધવલ કમળદળ	ખિછાવ્યાં ,, ,,
રૂડાં કીકીના હિંડોળા	બંધાવ્યાં ,, ,,
તેજં સ્નાંદા સુરજનાં	પથરાવ્યાં ,, ,,
દ્રશ્ય અખીલ વિશ્વવતણું	ચીતરાવ્યાં ,, ,,
એવા સૂક્ષ્મમાં વિરાટને	સમાવ્યાં ,, ,,
હું તો નંદના કુમારને	પથરાવું ,, ,,
એનાં ચરણકમળ અશુધી	પંખાણું ,, ,,
આવો આવો રયામ કીકીએ	જુલાવું ,, ,,
પાદો પાદો નેત્રપોચાણું	ખીડાવું ,, ,,
મોંઘા મોહનજી હિંડોળે	ખિરાળ્યાં ,, ,,
હવે નહીં જોડું પોપચાં	ખિડાયાં ,, ,,

દેવકૃષ્ણ પીતાંબર જોશી

ખેલાઓ ચૈત્ર માસમાં—વસંતઋતુમાં આ
કાવ્યને ગાતા રમે ને નાચે; જોડે કવિએ
વસંતઋતુને બદલે ચાતુર્માસનો સમય આ શાયમાં
પસંદ કરેલ છે.

વેશ્યાને ત્યાં રચૂલિભદ્ર બિલાએ આવે
છે, ત્યારનો પ્રસંગ કવિની વાણીમાં જોઈએ—

[દોહરો]

ધર્મલાલ મુણિવંશ બહિસુ ચિત્રસાલી મંગેવી ।
રદિયઉ સીદક્કિસોર જિમ ધીરિમ દિયધ ધરેવી ॥

[શેળા]

જિરિમિરિ જિરિમિરિ જિરિમિરિ એ મેઢા વચ્ચંતિ
ખલદલ ખલદલ ખલદલ એ વાદલા વહંતિ ।
ઝમઝમ ઝમઝમ ઝમઝમ એ વીંગુલિય ઝમઝમ ।
થરથર થરથર એ વિરહિણિમણું કંપધ ॥
મહુરંગ બારસરેણુ મેઢ જિમ જિમ ગાજતે ।

પંચગાણુ નિય કુસુમગાણુ જિમ જિમ સાજતે ।
જિમ જિમ કેતકિ મહમહંત પરિમજ વિહસંવધે ।
તિમ તિમ કામિય ચરણુ લગિગ નિયરમણિ મનામધ
સીયલ કોમજ મુરહિ વાપ જિમ જિમ વાયતે ।
માણુમડફર માણુણિ ય તિમ તિમ નાયતે ।
જિમ જિમ જલમરમરિય મેઢ અયણુજિણિ
મિલિયા ।

તિમ તિમ કામી તણા નયણુ નીરહિ ઝલદલિયા ॥
[દોહરો]

મેઢારવમરજીલદિય જિમ જિમ નાયધ મેર ।
તિમ તિમ માણુણિ ખલમલધ સાલીતા
જિમ ચેર ॥

માતૃકા અને કકો

આ સાથે જ કાવ્યપદ્ધતિનો ખીનો પ્રકાર
માતૃકા અને કકો મળે છે. 'સાલિમદકક'

એ તેમાં મુખ્ય ગણાવી શકાય. આ સિવાય
'ચચ્ચરી'નો પણ પ્રકાર નોંધાયેલ છે.

નેમિનાથ કાશ્ય

સંવત ૧૪૦૦ની આસપાસ રચાયેલ
'નેમિનાથ-કાશ્ય' રાસનો એક સુંદર પ્રકાર
ગણી શકાય. તેના કતો મલધારી રાજશેખર-
સુરિ છે. પરણવા નીકળેલા નેમિનાથ, અતિથિ-
સત્કાર માટે મારવા એકત્ર કરાયેલાં પરુઓનું
આકંઠ-સાંભળી પરણ્યા વગર પાછા ફરે છે, એ
આ કાવ્યનો વિષય છે. પ્રાચીન આલંકારિક
શૈલીની દૃષ્ટિએ આ એક રસમય કૃતિ છે.

આ સિવાય કમલાવતીરાસ, કલાવતી-
રાસ, મયણુરેહારાસ, ત્રિવિક્રમરાસ; શાલિભદ્ર-
રાસ, 'દેવરતનસુરિશય', 'દેવવિમલસુરિ
કાશ્ય', 'રસસાગરકાશ્ય', વગેરે ગણાવી
શકાય. તેમાં સૌથી વિશેષે ધ્યાન જોએ
છે એક સુરિભક્ત કવિનો રાસ. અબ્દુર રહે-
માનથી શુજરાત જોષએ એટલું પરિચિત
નથી, પણ હંમણાં જ મુનિથી જિનવિજયજીએ
સંપાદન કરેલ તેની એક કૃતિ 'સદેશક-રાસ'
પ્રકટ થયેલ છે. તેના પરથી કાવ્યના વિવધમાં
તેની નિપુણતાને ખ્યાલ આવે છે. અબ્દુર
'રહેમાનનો પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ ભાષા પર
પૂર્ણ કાબૂ જણાય છે; વળી તે છંદોવેત્તા પણ
છે. તેનો નાનકડો 'સદેશક-રાસ' તેની આ
યોગ્યતાની સાક્ષી આપે છે. તેનો સમય પદ્મરા
સદી ગણી શકાય.

સદેશક-રાસ : અબ્દુર રહેમાન

'સદેશક-રાસ' એ એક દ્વિ-કાવ્ય છે.
એક વિરહિણી એક પથિકને, પોતાના પ્રિય
તરફ મોકલવાનો સદેશ આપે છે. કવિએ
પથિકને દ્વિ તરીકે કલપ્યો છે. પ્રાચીન ગૂઝ-
રાતી ભાષાના યુગમાં, શ્રી રાસીજીના મંતવ્ય
મુજબ, આવી કવિતા તદ્દન વિરલ છે.

એક રથજે વનરપતિનું વર્ણન આપ્યું છે
તે જોષએ—

પનઘટ

પનઘટ જાવાના કોડ, હો સખિરી !

પનઘટ જાવાના કોડ,

ઝાંઝરિયા ઝમકે પાય, બુધરને ધમકે
હીંડું હેડા કેરી હોડ હો સખિરી !

પનઘટ—

કાલિન્દી કાંઠડે, મલકાતે મુખડે,
રસિયો ત્યાં નંદકિશોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

દુસાવે દિલડાં ચીરે ચિત્તકલાં
વધિ વાંસળડીનો શોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

ઘડુલો ભડં તો જળ ઢાળી ઢાળી નાખતો
નાખે કાંકરડી નઠોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

એ રે ઠગારો કા'ન કપટી ધૂતારો
ઝાલે પાલવ કરી જોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

ગાગર છલકાય, કંઈક હૈયામાં થાય,
અંગ રહેતાં લીંબઈ તરળોળ, હો સખિરી !

પનઘટ—

નટખટ નમેરો સખિ ! નટવર નકારો;
તોયે કાળજડાની કોર, હો સખિરી !

પનઘટ—

રતનખહેન આવડા .

કંકિલિ કુંજ કુંજમકલિલ
 મુરયાર સરલ સર્વલ સ-લોલ ।
 નાયબ નિબ નિબૂચ ચિનાર
 સિમિ સાય સરલ સિય-દેવદાર ॥
 ન્દેસડ એલ લાંબિય લવંગ
 કણુયાર કરધ કરવ ધરૂખ તંગ ।
 અંબિલી કપંબ બિબીચ ચોઅ
 રતંગણુ જંબુ અગુરુ અસોય ॥
 આખું કાચ વિપ્રલંબચંગારનો સુંદર
 નમૂનો છે.

નરસિંહ મહેતા

આદ્યથી વૈષ્ણવ કવિ નરસિંહ મહેતા
 સંકળાઈ જાય છે. વિ. સં. ૧૪૭૦-૧૫૩૬
 તેનો સમય કહી શકાય. ગુજરાતી ભાવાને
 સમૃદ્ધ કરવામાં બ્રાહ્મણપરંપરામાં સૌ
 પ્રથમ પ્રવૃત્તિ, કરનાર એને કહીએ
 તો કંઈ ખોટું નથી. નાનપણમાં જ
 માતાપિતા રવમરથ ચવાથી બાંધને ત્યાં તે
 મોટો થયેલ. સુરત અને આજસુ હોવાથી
 બ્રહ્મવાગણવાની વાત નહિ. માયમાં રખડયા
 કરે, અને કોઈ સાધુસંત મળ્યા આવે તો
 તેની સાથે દૂર દૂર નીકળી જાય. બાળીને મન
 આ વેદ ભારે યથ પડી, એટલે એક વખત મહેલું
 માયું. એમ તો હમેશાં મહેલ્યાં સાંભળવાની
 ટેવ પડેલી, પણ હવે સદન નહિ થતાં, બાઈના
 ઘરને તિલાંજલિ આપી રખડપટ્ટી શરૂ કરી.
 ત્યાં કોઈ સાધુ પુરુષનો મેળાપ થયો, ને તેના
 જીવનમાં પડેલો આવ્યો. પ્રજુમાં દદ શ્રદ્ધા
 મેળવી, જૂનાગઢમાં આવી તેણે સ્વતંત્ર રહે-
 વાતું શરૂ કર્યું. ભજનમાં જ મરત, અને
 સાધુઓનો સત્સંગ એટલે ગુજરાત ચલાવવાના
 પણ સાંસા. છતાં પોતાની પ્રવૃત્તિ તેણે છોડી
 નહિ. નરસિંહ મહેતાએ અનેક કાવ્યો-પદો
 લખ્યાં છે. તેમાં મુખ્ય મુદ્દામાયરિત, દાણુ-
 લીલા, ચાતુરીઓ, સુરતસંગ્રામ, ગંગારમાળા,
 વસંતદિગ્દાળાનાં પદો, રાસસહસ્રપદી વગેરે

ગણાવી શકાય. 'રાસસહસ્રપદી'માંથી તેના
 અનેક રાસ તેના બકા હૃદયની સાક્ષી પૂરે છે.
 'વાહલા મારા ! વૃન્દાવન કે ચોક્ય કે વહિલા
 પધારજો રે લોલ' એ તેની સુંદર કૃતિઓમાંની
 એક છે. કૃષ્ણને ગોપાંગનાંઓનું નિમંત્રણ તેમાં
 અપાયેલું છે. મીરાંનું શબ્દલાલિત્ય વખત છે
 આ 'રાસ'માં નહિ જરૂર, તોપણ ભકતનું
 અંતરહૃદય તેમાંથી સાંપડે છે.
 ભાલણુ

એ પછી રાસકાર કહો કે ગરબીકાર,
 તેમાં ગણુતાપાત્ર ચર્ષ શકે તેવો નમરે ચડે
 છે ભાલણુ. સંવત ૧૫૪૦ની આસપાસ
 અસ્તિત્વ ધરાવનાર ભાલણુના જીવન વિષે પૂરી
 માહિતી હજી મુખી મળી શકતી નથી, પણ
 તેની જીવી જીવી કૃતિઓ પરથી તેના જીવનના
 કેટલાક પ્રસંગો અને દિવંદંતીઓના અંગ્રાહ
 મેસાડવાના યત્નો થયા છે. છતાં તેના વિષે
 એટલું ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે, 'સૌથી
 પ્રથમ સ્વકીય ભાવામાં થોડાંક પ્રોઢ આખ્યાન
 લખનાર કવિ ભાલણુ' ગુજરાતી સાહિત્યમાં
 અગત્યનું સ્થાન રોકે છે.

પાટણુનો તે વતની હતો. છોતિએ ત્રવાડી મોઢ
 બ્રાહ્મણ. સંસ્કૃત અને વ્રજભાષાનો અભ્યાસી.
 શરૂઆતમાં શૈવમત, પરંતુ પાછળથી વૈષ્ણવ
 અને રામનંદી થયેલ. ભાલણુની પહેલાં ગુજ-
 રાતી સાહિત્યમાં આખ્યાનો ગણપ્રગાઠયા હતાં,
 પરંતુ ભાલણે સારી સંખ્યામાં આખ્યાનો
 આપ્યાં છે. એટલે આખ્યાનોના પિતા તરીકે તેને
 ઓળખવામાં વાંધો નથી. તેની નાની મેટી
 ચર્ષ લગભગ સોળ કૃતિઓ અત્યારે ઉપલબ્ધ
 છે; તેમાંથી 'કાદંબરી' અને 'નળાખ્યાન' એ
 બન્ને કૃતિઓ અનુવાદ હોવા છતાં તેની ગુજ-
 રાતી સાહિત્યમાં સર્વોત્તમ કૃતિઓ તરીકે
 ગણના થાય છે. આ સાથે તેણે એટલી જ
 સેવા 'ગરબી-સાહિત્ય'ની કરી છે. કૃષ્ણના
 જીવનપ્રસંગોને આલેખતી કેટલીક સુંદર કૃતિઓ

તેણે રચી છે, અને આ ગરબીઓની અસર
પછીના કવિઓ ઉપર પુષ્કળ થઈ છે. તેની
એક ગરબી જોઈએ:—

મીઠા માવજી રે, મારે મંદિર આવો
ત્રેમે પીરમું પરમાનંદ, કુર ને દૂર શીરાવો.
મયુરા શિદ્ધિ પામ્યા ધણી,
વખ્યું છે અતિ તેજ રે;
સહી ગંજીએ મારા સરખું,
કા નહિ આવે હેન.
ધવરાવીને હોરે ચાપતી,

ત્યમ દેવકા નહિ ચાપે રે,
રોમાંચિત મારી દેહડી ચાતી,

ત્યમ તેની નવ કાપે.
માતા ત્રિહિં થાઈ તમારી,

ધાવકહીને જાણે રે;
મેં બાપો ને માપણુ મારે,

તેણે રોપ બરાણે.
કાલિદા માંહે તમ ઉપર,

ને હું નવ અંપારી રે;
જાણું છું તે વાત સંભારી,

રીસ થન માંહે આવી.
તેં કીધો ત્યમ કઈદે નહિ,

પ્રીત કરીને હેલં રે;
બાલણુ પ્રભુ રધુનાય સંભારે,

એક ધડીને નેહ.
ગોપાળદાસ વણિક

ત્યારપછી જૈન કવિ ઋષભદાસ, ગોપા-
ળદાસ વણિક, ખૂટિયો કવિ વગેરેને
જાણી શકાય. ગોપાળદાસનું 'વલ્લભા-
ખ્યાન' સોનું ધ્યાન એવું તેમ છે. આ
આખ્યાન તેણે જુદા જુદા રાગોમાં સુસંગ્રહ
રીતે ગાયું છે. તેની રચના આલંકારિક છે.
આખ્યાનોના જુદા જુદા રાગોમાં કેદારો, રામ-
કલી, ધનાશ્રી, ભૂષ કલ્યાણ, બિભાસ વગેરે
ખ્યાન. જેવું છે, અને એ આખ્યાન દિવસના
જુદા જુદા ભાગોમાં રાગ પ્રમાણે ગાયું છે.

સુન્દરી સુહાગિની રે

શીળો શશિધર શીળી અન્દિકા

શીળાં ચમકે રમણીતેજ મન્દ રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ઉગે ઉધા આવારણે,

કલોલતાં પંખીશાં આનંદ રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ટેકમાં એકાકિ દુવતારલો

આંખડીએ. સુરજ સોમ રે,

સન્ધિકા થી અધિક રંગ આવતી

પ્રબલ જોમલરી ગજાંવે લોમ રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ગોરવશુલ મહેકે વિશ્વમાં,

કીર્તિતાજ મસ્તકે સુહાય રે,

ભાલે યશકુંકુમ આદલો,

સુખડે મધુર મોહિની મલકાય રે.

સુન્દરી સુહાગિની રે !

પમરે પરાગ પુષ્પનાં

રોહ સેવા નવલરંગ રહોચ રે

ભાગવનાં ભગે અંખા ચયાં,

પેલી પ્રભા નિસ્તેજ પીળી હોય રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ગૃહકુંજે વસન્ત બારે માસની,

નિત્ય કોકિલા ટહુકે રસપ્રાણુ રે,

વીર, ગલીર, ધીર સાધર સમી,

સુખોધિની સુશાલિની ખાણુ રે

સુન્દરી સુહાગિની રે !

ઉગે, સુરાંગનાનાં નીચે. છે નેણલાં,

તલસે ધરાનાં રસધાટ રે,

સાનન્દ સુરનંદ ઉતારતી,

ધન્ય ગુજરી ! પૃથ્વીપાટ રે;

સુન્દરી સુહાગિની રે !

પુષ્પા શુકલ

અખો

અનુભવખિંદુ, અખેગીતા, કૈવલ્યગીતા, પંચીકરણ્ય જેવી સુંદર કૃતિઓ આપનાર 'અખા'નાં કવિત્વ, છાપા, ચોપડી સાખીઓ, માસ, વાર, દુહા, પરજિયા તેમ જ કેટલાંક પદોને આંહી ન બૂલી શકાય. જ્ઞાનમાર્ગની તેમ જ જગતની ક્ષુદ્રતા તેમાં હોવા છતાં, તેની કેટલીક કૃતિઓ સમૃદ્ધમાં ગાંધ શકાય તેવી છે.

ભાણુદાસ

અખાના સમયમાં જ યુદ્ધ ગયેલ, છતાં બહુ બળશીલતા નહિ તેવા ભાણુદાસ કવિ વિશે અત્યારે ઠીક ઠીક માહિતી મળે છે. તેણે ૭૧ ગરબા અને ધોળ પોતાને હાથે લખ્યાં છે. તેના અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોમાં પ્રદલાદાખ્યાન, અજગર-અવધૂતસંવાદ, ગરબા, દુસિંહજીની હમચી, ખારમાસી, હનુમાનની હમચી અને પદો છે.

ભાણુદાસે નાનાં અનેક પદો રચ્યા છે; ગરબી પણ એટલી જ રચી છે; જેમાંની ૭૧ પૂરી સંચવાઈ રહી છે. એમાં તત્કાલીન ભાષા સ્વરૂપ સાચવતા, ગરબાઓ ભાણુદાસની પદ-પદ્ધતિ પર સારો પ્રકાશ પાડે છે. માત્ર જાની કવિ નહિ, રસિક કવિ તરીકે પણ આપણે તેને તેની કૃતિ દ્વારા જોઈ શકીએ છીએ:—

ગગનમંડલની ગાગરહી 'ગુણુ ગરબી રે,
તેણિ રમિ બવાંની રાસ ગાઉ ગુણુ ગરબી રે,
દિનમણિ સરય દીપક કરચું ગુણુ ગરબી રે,
માહિં ચંદ્રતાણુ પરદાસ, ગાઉ ગુણુ ગરબી રે.

આમાં 'ગરબી' શબ્દનો પ્રયોગ સૌ પ્રથમ ભાણુદાસે કર્યો છે. તેની કવનના આમળ વધે છે:—

પૃથ્વી પાત્ર ત્યાંહાં દોડીજી ગુણુ ગરબી રે,
વાતી પરવત મેર ગાઉ ગુણુ ગરબી રે,
સાતિ સાગર તેલ બરચું ગુણુ ગરબી રે,
માહિં મૂગતાફલ ચુ-ફેર ગાઉ ગુણુ ગરબી રે,
હમચી

આ કવિએ 'હમચી'નો નવો પ્રકાર

પણ આપ્યો છે. હમચી-હમચડી એક નૃત્ય પ્રકાર છે. ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ જ્યારે સમૂહ-નૃત્ય-તાલારસ લે છે ત્યારે હમચી કહેવાય છે. એવું વસ્તુ સામાન્ય રીતે સુઝામળ રહેતું. પુરુષો લે તેને હોંચ કહે છે. એમાં વસ્તુ જરા વિસ્તાર-વાળું રહે છે. વિષયનું બેઝમાં સામ્ય જ રહે છે. ગરબીઓ આ હમચીમાં ઉપયુક્ત થાય છે. ગરબાઓનો ઉપયોગ હોંચમાં થતો હોય છે. ગરબીમાં કડીઓની સંખ્યા ૮ થી ૧૦ વધુમાં વધુ; ગરબાઓમાં ૫૦-૬૦ થી એ વધતી સંખ્યામાં હોય છે. ગરબીઓ આજે નવરાત્રમાં પુરુષો લે છે, પણ સમૂહનૃત્યના નામ તરીકે તો હમચી સ્ત્રીઓને મળે છે.

ભાણુદાસ કવિની એક કૃતિ જોઈએ—

“હરિની માયા હમચી ખુદિ
મોહ પામ્યા સંસાર
ત્રણ પૂત્ર પોતાના પોતા
આ તેહનું પરવાર રે
હમચી ખુદિ રે માયા મોહનિ રે.”

તેમાં તેની વર્ણનશક્તિ—

“કાશા કેસ મનોહર માંચિ
ખારિ મેધ રસાશા

રમઝમ કરતાં નેપૂર વાળિ
મૂગતાફલની માલા રે
હમચી ખુદિ રે માયા મોહનિ રે
હું નિ માહારું એ બિ નેપૂર

તારામંડલ મેળતી
પંચશૂન-પદુલાં પહિરણિ

રૂપ અસંખિ જોતિ રે
હમચી ખુદિ રે માયા મોહનિ રે.”

વલ્લભ ભટ્ટ

ભાણુદાસ પછી તરંત ધ્યાન એએ છે વલ્લભ ભટ્ટ. અમદાવાદનો ભટ્ટ મેવાડો; માતાનો ભક્ત, ધણુંખરું એ યુવાળમાં રહેતો. 'વલ્લભ ધોળાજી જે'ના જ્ઞાનાદયી આજ પણ તે લોકપ્રિય છે. સંવત્ર ૧૭૮૦ની આસપાસ તે દયાત હતો. તેણે સારી સંખ્યામાં ગરબા લખ્યા

છે. મહાકાળીનો ગરબો, આરાસરનો ગરબો
વગેરે લોકજાણે હજુ. પણ છે. અંબાજીના
શબ્દગારના ગરબામાં તેની વર્ણનશક્તિનો
ખ્યાલ આવે છે:—

શિશે શોભે રે મા રાખડી રે,
માને સવણે ઝળકે ઝાલ,
માજ રપ સોદામણાં રે મા,
જેની જોત્ય પડે બહુ માલ.

સ્વામ ત્રિવેણી રે મા ચોદલો,
માંહિ જડિત ગોદલો સાર,
ગોદલો ફરતી રે મા બુધરી,
જેનો સુંદર ઘાટ અપાર,

નીલવટ સોહે રે મા ચાંદલો,
ને કુમકુમ કેશર આડ;
આડ અનોખમ રે મા શોભતી,
મા વિધવિધ સજાવે લાડ.

આ રીતે સારાય શરીરનું, ને અંગે
અંગના આભૂષણનું આ ગરબામાં વર્ણન છે, ને—
અરબે ફરતાં રે મા જાણિયાં,
તેના હીપકે જ્યોત અપાર;

કમલ હીપકે રે મા જોડિયાં,
તેની શોભાતલો નહીં પાર,
એ લીટીએ દારા અર્ધહીપ—ગરબાનું
પ્રથમ રાયક વર્ણન કર્યું છે.

દયારામ
વલ્લભ ઘોળાનાં ગરબાનો નાદ હજુ ચાલુ
છે, ત્યાં 'હું તો ગોપીઓના નાયને વરેલો છું'—
નો સર કાદનાં દયારામની ગરબીઓ કાને
અથડાય છે. સંવત ૧૭૬૭માં ચંદોદમાં જન્મ;
નાનપણથી અનાથ; તોફાની તત્ત્વ પુષ્કળ; આથી
ચંદોદનો તેને ત્યાગ કરવો પડ્યો; માત્ર સાથે
હતી તેની સંગાથિની વાસણી. કેશવાનંદ
સંન્યાસી પાસેથી જ્ઞાન મેળવી તે ઝોલોઈ ગયો.
ત્યાંથી ગોકુળ, મથુરા, વૃંદાવન, કાશી, રામેશ્વર
વગેરે રથજોએ ફર્યો. હિંદી, જૈન, સંસ્કૃત
ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો. કંઈ સુંદર, અને ભક્ત
કવિ; તેમાંય 'કૃષ્ણ સિવાય કોઈને માયું નમે
નહિ,' તેવી પ્રતિજ્ઞાવાળો. એટલે તેનાં પદો,

વાદળી

આભલે અંધારા ઘેરાય,
કે વાદળી રમણે ચઢી રે....

ચમ ચમ ચમકારા યાય,
કે વાદળી રમણે ચઢી રે....

બોમે વિહરતી પેલી શીળી ચંદ્રિકા,
સુખડુ છપાવી કેમ ઢોડે?
કે વાદળી રમણે ચઢી રે.... આભલે.

વીજળીનાં તેજશાં જગને ઉલળતાં
જગ પર જ્યોતિ છોળે
કે વાદળી રમણે ચઢી રે.... આભલે.

ગાળે ગગનમાં ફેરેરી વાદળી
હેયે અમીરસ ઢોળે,
કે વાદળી રમણે ચઢી રે....

બોમે વિહરતી ફપાળી વાદળી
ઝીલું તું આવ જગખોળે,
કે વાદળી રમણે ચઢી રે....

જગને ઉલળતી એ બોમ વાદળી
ધધ—ધાન્યના ભંડાર તું ખોલે,
કે વાદળી રમણે ચઢી રે....

પુરુષોત્તમ પારખ

દીક્ષા

મંગળ માનવતાને મારગ

માંડે પગલાં મારો વીર !

આશિષ આપો માતા શારદ

પાડે પગલાં મારો વીર !

શિષ્યા સુત્રને પ્રતિકે પુરાણી

આચાર્યોની એ ધા હી

જાણીને જોગવવા : માંડે પગલાં મારો વીર !

‘યજ્ઞ’ભાવનો અર્થ પીછાણી

‘પ્રીતિ’ ને ‘મુક્તિ’, પરમાણી

જાણી-ગણી જોગવવા : માંડે પગલાં

મારો વીર !

વ્યદિ-સમદિ લેદ સમાણી

વિભુ વિશ્વ ને વેદ ગવાણી

માણીને મૂલવવા : માંડે પગલાં મારો વીર !

કિશોર કાયાનો સુકુમાર,

માંડે પગલાં મારો વીર !

ભવ્ય ભાવિનો ભારતખાળ,

માંડે પગલાં મારો વીર !

‘ઉમેશ કવિ

॥ અને ગરબીઓમાં એ જ તરવ (વિશેષ
આવ્યું. એના સમયમાં જ ગરબીએ સોંદર્ય-
રૂપ મળ્યું. દયારામમાં જિમિનો આવેગ પુષ્કળ
હતો; અને તેથી એ આવેશને ‘ગરબી’ રૂપી
વાદન મળી ગયું. એમ કહેવાય છે કે, “ન્યારે
ધીરા અને ભોળાએ મૃત્યુનાં ગાથા ગાયાં,
ત્યારે દયારામે આ ગરબીઓ દ્વારા પ્રેમનું
સંગીત ગાયું.” તેની અનેક કૃતિઓમાં ‘ગરબી-
સંગ્રહ’ મુખ્ય મથાવી શકાય. આ ગરબી-
ઓમાં તે માનવભાવ વ્યક્ત કરે છે.

હું શું જાણું ને વહાલે મુગમાં શું દીકું ?

વારે વારે સામું ભાજે મુખ લાગે મીઠું...હું

હું જાઉં જળ ખરવા ત્યાં પુકે પુકે આવે

વગર બોલાવ્યો વાણે બહેલું ચડાવે...હું

વડું ને-તરછેડું તોયે રીસ ન લાવે;

કાંઈ કાંઈ મિથે મારે ઘેર આવી બોલાવે...હું

દૂર થકી દેખી વાણે મુને દોડ્યો આવી દોડે,

પોતાની માળા કાઢી પહેરાવે મારી ફેટે...હું

મને એકલડી દેખી ત્યાં મારે પાલવે લાગે,

રંક થઈ કાંઈ કાંઈ મારી પાસે માગે...હું

મુને જ્યાં જતી જણે ત્યાં એ આવી દૂર;

બેની ! દયાનો પ્રીતમ મારી કેડ નવ મૂકે...હું

અને શ્રી મુનશી કહે છે તેમ. “ Old

Gujarata died with Dayaram;

from its ashes, new Gujarata,

phoenix-like, was born with

Narmadashanker.

આને જરા ફેરવીને કહીએ તેા જિનપ્રભ-

સરિથી લઈ દયારામ સુધીના કવિઓએ અપેક્ષા

સાહિત્યનાં નીર પી પીને નવા કવિઓએ રાસ-

સાહિત્યને વિકસાવ્યું છે. નર્મદ, નવલરામ,

દલપતરામ, નરસિંહરાવ, બોટાદકર, ખજરદાર,

નાનાભાલ, મેઘાણી, રા. વિ. પાઠક, સુંદરમ,

ઉમાશંકર જોશી, કેશવ હ. શેઠ, ઈન્દુમતી મહેતા,

ન્યોતરના શુક્લ, સોની સેવા બૂલી શકાય

તેમ નથી. એ સૌએ પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી

પ્રેરણા મેળવી છે; કેટલાકે તેના જ પાયા પર

પોતાના રાસ કે ગરબીના મંડાણ માંડ્યા છે.

ગુજરાતના મહાકવિની જ એક કૃતિ

લઈ, આ અવસોક્ત પૂરું કરીએ—

હલકે હાથે તે નાથ ! મહિડાં વલોવળે,

મહિડાંની રીત નોથ આવી રે લોલ.

ખાળી નન્દારો, નાથ ! ચોળી છંટારો, નાથ !.

મોતીડાંની માળા તૂટરો રે લોલ.

જોળી નન્દારો ને ગોરસ વહી જશે;

ગોરીનાં ચીર પથ્થુ ભીન્ને રે લોલ.

હલકે હાથે તે નાથ !

નાની શી ગોરસીમાં જમનાજી ઉઘડે,

એવી ન નાથ ! દોરી રાખો રે લોલ;

નાની શી ગોરસીમાં અમૃત દારિયાં;

દળવે ઉપાડી નાથ ! ચાખો રે લોલ.

હલકે હાથે તે નાથ !

સાહિત્ય-દેશે પણ પડ્યા પાડી રહેલા સહિયારાપણાનો

મહાપર્વ

યુગરાતમાં આજે મહાપર્વ મંડાયું છેઃ એ છે Renaissance(રેનેસા) નું નવ-જાગૃતિનું પુનરુત્થાનનું પર્વ.

નવજાગૃતિનો આ યુગ બંધનો ત્યજે છે, વિશાલ વિશ્વજનમના વાયુ પીએ છે, પોતાનું હૃદય તે જ સાચું હરાવવાની છાદુ-વિચારી દર્ષ-પરના તેમ જ પોતાના જીવન સ્વરો વચ્ચે મેળ ખોળે છે. જીવનને ગતિ તેમ જ જોમ આપનારાં બળો, પછી જો ને એ સ્વકીય હો વા પરકીય, ગ્રામીન-હો વા જીવન—આ નવજાગૃત પ્રજાને હૃદયદાર વધામણાં પામે છે. અમારાપણાનો અંધ આગ્રહ જગતની જોડે અમારા સહિયારાપણાની નવભાવના પાસે પોતાની દાર કબૂરે છેઃ શું રાજકારણમાં, શું ધર્મ-જીવનમાં કે શું સમાજમાં, વાણિજ્યમાં, શિક્ષણમાં.

એ સહિયારાપણાનો લોકસૂર સાહિત્ય-દેશે પણ પડ્યા પાડી રહેલ છે. અન્ય માનવ પ્રજાઓની અનુભવસામગ્રીની જોડાનેડ આપણે પણ આપણી સામગ્રીને મીઠવી રજા છીએ. નુતન યુગની ચણતરમાં કઈ કઈ આપણી સંપત્તિ કામ લાગશે તેનો સહિયારો નિર્ણય કરીએ છીએ. આપણા સાહિત્યને જન્મકક્ષોટીને કસપથરે, જગતજીવાને છાગડે આપણે મૂલવવા માંડ્યું છે. આપણી પાસે શું એવું હતું કે જે બીજા માનવીઓની કને નહોતું? આ વસ્તુ આપણા અભિમાનની નથી રહી હવે, હવે તો આપણે પરસ્પરનું Common Factor-સમાન તરવ નિહાળવા તકસીએ છીએ. એવું નામ સંઘજીવનની ઝંનનાઃ વિશ્વજાગૃતિનો ડાડ.

સહિયારી સંપત્તિ

યુગરી. કુંજોમાં ગળું રહેલા જે રાસ, તે શું આપણું-યુગરો સૌરાષ્ટ્રીઓનું જ અસલ

લોકસૂર

શ્રી હવેરચંદ મેઘાણી

કલાધન ? કે અન્ય પ્રજાઓ સાથેની આપણી સહિયારી સંપત્તિ !

રાસ, ગરબા, મરખી, ગોધ, ચોકારા; એટલે કે ગોળકુંડાળે ફરતાં ગવાતાં ને નચાતાં ગીતોઃ સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતમાં છે, મારવાડ-રાજસ્થાનમાં છે, કચ્છ-સિંધમાં છે, કુર્મોમાં અને સંયામોમાં છે. યુરોપની કેક જાતિઓનો એ કલાસંપત્તિ પર દાવો છે.

Ballad (બેલડ) રાજની તવારીખ તપાસે. એન્સાઈક્લોપીડીઆ બ્રિટાનિકામાં આ પ્રમાણે લેખે છે.

“અસલ ફ્રેન્ચ ક્રિયાપદ Baller (to dance) નાચવું પરથી જ રચાયે. Ballad રાજ. ગોળ કુંડાળે નૃત્ય કરતી મંડળીની ગતિના તાલ સાથે એકતાલ બનીને ગવાતું લોકગીત એટલે ‘બેલડ’ઃ લોકોએ રચેલું, લોકોને માટે જ રચેલું, અને લોકોની કંઈ-પરંપરાએ વાણ્યું આવતું એ ગીત એની શૈલી પરત્વે, એના રસ તેમ જ એની ઘટના પરત્વે તો આખા યુરોપના તમામ સુલોમાં સર્વ-સામાન્ય જ હોય છે.”

હો રસીયાં !

હો રસીયાં ! આવો તો રંગભર્યા રમીએ.

ઉત્સવીયાં ! આવો તો રનેહથી વીહરીએ;

હો રસીયાં ! આવો તો રંગભર્યા રમીએ.

નબને આંગણે રમે ચંદ્ર અને તારલા !

નક્ષત્ર વાદળીના સંગમાં સોહામણા !

હો રસીયાં ! એવા સુષંગના દહાવ ઝીલીએ;

ઉત્સવીયાં ! આવો તો રનેહથી વિહરીએ.

વનની વનરાઈ ખીલી, કુંજ વૃક્ષ વેલડી !

નાની તલાવડીમાં, નાચે હંસજેલડી !

હો રસીયાં ! મનના મુખેજ એવા સાધીએ;

ઉત્સવીયાં ! આવો તો રનેહથી વીહરીએ.

સંસારે શોભે મોંઘાં માનવ રસીકડાં !

ઉત્સવ આનંદે ઈંદોરે મીઠાં મન ઘેલડાં !

નવલ ઉમંગ આજ માણે રસીકડાં !

હો રસીયાં ! આવો તો રંગભર્યા રમીએ.

ઉત્સવીયાં ! આવો તો રનેહથી વિહરીએ.

જયુસાઈ રાવળ

એ જ પ્રેમમાંથી ખીજી એક અતરણ્ય દાકીને પૂરાવો દમ્ભે:

“ ગોનાળિયાએ અને ગોવાલણોએ બીજાં ધણાં ધણાં મીઠાં ગીતો ગાયાં, અને એ ગીતોને સ્વર્ગીય સુમિષ્ટ જમાવટ કર્યા પછી તેઓએ ગોળ કુંડાને નૃત્ય આરંભ્યું. ”

હીર-તાંતણે

એ તો જોડા ભૂતકાળની હકીકત. પણ જાપાનમાં તો તાળીઓ લઈ રંગાતો રાસ હજી શરૂ છે. તાજેતરમાં જ જાપાની પાટનગર કોબેની ‘Harbour festival’ ઉજવણી. એમાં રચાયેલા ‘મિનાતો-એદોરી’ ‘harbour dance’ દ્વારા આપણા રાસકાની જ આદરિત દત્તો. આમ ગીતો ગાતાં ગાતાં ગોળ કુંડાને સમૂહ-નૃત્ય તો જાનસંદ્ધિપાત્ર તરવ દેખાઈ

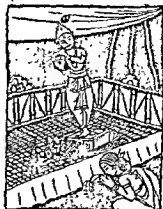
આવે છે. પછી હરએક લોકસમુદાય પોતે પોતાની વિશિષ્ટ ખાસિયતો વડે એ નૃત્યને નવા ધાટમાં ઉતાર્યું તે બન્ને કબૂલ રાખીએ. સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતની રાસપરંપરા રાસેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ નૃટતી પુરાનન હશે, મીરાં-નરસિંહના ભક્તિનૃત્ય વડે રસાયણી હશે. એના રાસ-કુંડાળાની મધ્યમાં વિરાજતી માંડવી કે એની રાસમુંદરીઓનાં શિર ઉપર મંડાતુ તેજ-વર્ણુ ગરબા (ગર્ભદીપ) તેમ જ ગંગાવર જન-મંડલો એણે પોતે જ નીપજવેલાં નિજ કલાઅંગો હશે; એની હથેળીઓના તાગેલા કે એના પગ દમકારની લાલિત્યભરી લલ્લુ કદાચ એના નૃટતી કદાચે બીજાં ‘લોકોએ નદિ પહોંચાડી હોય; ગુજરાતણોના અંગ-મર્યાદા ને રેખાઓ એએ છે તે કદાચ વિ-

શીઓના બેલડ નૃત્યોમાં હમુ આયુસાધ્યાં રહી
ગયાં હશે. તો ખીજ બાજુ ખીજાઓએ નિરાળાં
જ નૃત્ય-તરવોમાં પોતાનું વિશેષ જોર મૂક્યું
હશે. આપણા દાંડીઆરાસ, તો ખીજ કોઈના
સમશેરનૃત્ય અથવા બાલાનૃત્ય : આપણા
ઘેરદાર કેડિયા ચણિયા તો ખીજનાં ઝોળદાર
'રક્ટ' : આપણાં પુરુષ-છોમલાં ને મુંદરી-
સાળુના પાલવો તો - ખીજના પતંગ-પાંખ
સાં દુપટા : આપણાં અર્જુન-
વીંછીઆ, તો તેઓના પણ પાય-ધૂધરા :
આપણાં ગોશૂંચન, તો તેઓનાં ખંજરી
બાજન ! આમ પ્રત્યેકની, ન્યૂનાધિકતા નજર
સામે રાખીએ તો રસની એક જ ખીના બાકી
રહેશે, કે રાસગરબાની નૃત્યપરંપરા વિશ્વ
બાપી છે; એટલે કે માનવજાતિઓને બંધનાર
એક હીર-તાંતણું છે : એક પરમ ધર્મતત્ત્વ
છે. કારણકે—

"In one sence Folkore is a
religious teaching. Latin root
Ligare—to Bind, to unite. Fol-
klore binds greatest distances
together. Wide distances are
spanned by the far reach of
folklore's human touch"
(એક અર્થમાં તો લોકસાહિત્યને ધાર્મિક
શિક્ષણ જ ગણવી શકાય. કેમકે 'રિલિજ્યન'નો
મૂળ અર્થ સાંકળવું છે. લોકસાહિત્યનું માનવ-
તત્ત્વ પણ દૂર દૂર પડેલી પ્રજાઓને સાંકળે છે.)
મુસના ગોચરોમાં

હું તો રાસગરબાના આવા વિશ્વદર્શનમાં
રાચનારો છું. પણ તો પછી અસંલગ્નતાનું સર્જન
હશે એ ? રાસ-નૃત્ય મૂળ સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતને
કિનારેથી તો પરમુલકમાં નહિ સંચર્યો હોય ?
આપણા નાવિકો, વણિકો, ગોપાળનો ને સાહસ-
વીરો જ શું વિદેશતટો પર એને નહિ ધરી આપ્યા
હોય ? એ પ્રશ્ન જરૂરનો નથી. આપણે ગોવા—

દિવ્ય-ખંસરી

કનૈયાએ દિવ્ય ખંસી બાજવી,
ઠાલે કેવો, ઠાલરીયો દીપે કેવો;
ઠાલરીયો દીપે કેવો,

થંભી રહ્યાં જમુના નીર ત્યાંહી;
કનૈયાએ

મજનાર ઘેલી બાની ખંસરીના તાનમાં
અંખર અવળાં અંગ સજીને

વિહલતા ઉર ભારી.
કનૈયાએ

ત્યજી ત્વરાથી પ્રિય બાળ,
કાળજ અંદર કીધું ભાલ,
બ્યાકુળ મુરલી નાદથી એ સાનભાન ભૂલતી;
કનૈયાએ

હવે-હિન્ડોલે ખૂલાવે,
માધવ સ્મિત કરી રીઝાવે,
દીપકે જ્ઞાનનો ઉર અગાવી,
તેજે તરૂણીને તારી.
કનૈયાએ

સૌ. દીપકબા દેસાઈ

ળીઓ તો આજથી હજારો વર્ષો પર ઝીસ દેશનાં ગોયરો પર નેસ બાંધી બેઠા હતા ને રાસડે ગરબે ધૂમતો હતો: ("In the beginning if would appear, the Aryan shepherds who dwell in the pastoral districts of Greece shared in some humble measure the gift of song which became such a wonderful thing amongst their more highly favoured Kinsmen of Attica"—Edmund Chambers).

લોકનૃત્યનો ચેપ

મહત્વની વાત તો એ છે કે આપણે અર્વાચીન યુગરાતીઓ પૈકી કોણુ જાતિ કહી શકશે કે પોતે સોરાઠ-યુગરાતનાં આદિ નિવાસીઓ છે? આપણે ધણીખરાં Nomads: બ્રમણપ્રેમી પશુપાલકોનાં વારસદારો; આપણે તો દૂર દૂરથી ઓતરાણ સીમાડા ઓળંગતાં, રસ્તે પેદાનપેદી પગલ કરતાં, અનેક ધરતીપટોની રળે રળેટાતાં ને અનેક વનોડુંબોના રસરંગે બીજતાં બીજતાં હજુ હમણું જ યુગરોએ ઉતારા પામ્યાં. આપણે સાચે ભેતાં-આખ્યાં ફક્ત ત્રણ વાનાં: આપણી તેજ, આપણી બીધન, આપણી નૃત્યગીતો. કોણુ, ક્યાંથી, કેટલું લાગ્યું તે કહેવું વિકટ છે.

અથવા જગત બધા પર બ્રમણ કરતાં પેલાં ધંટીઆં, લુવારીઆં, છારાં વગેરે 'અપ્પી' વણુચારાં તો રથશે રથશે આ નૃત્ય અને સંગીત નહિ વેરી આવ્યાં હોય? એમ. જી. વેલ્સ એના 'આઉટ લાન્ડ-સ ઓફ વર્ડ્સ' હીસ્ટરી'માં છે.

Another infection that the have carried from land to land is the quality of the folk-music in the countries through which they passed. They

have always been the enthusiastic if not very original musicians; everywhere they have carried a popular midnstralsy giving it a gusto all their own."

[આ કામર લોકો દેશદેશમાં બીજે ચેપ લોકનૃત્યનો લઈ ગયાં: જે જે પ્રદેશમાંથી એ નીકળ્યાં ત્યાં ત્યાંના નૃત્યગીતની ખાસિયત તેઓએ પકડી લીધી. તે લોકો બહુ રચન-સર્જક નહિ છતાં બહુ ઉમંગી સંગીતજ્ઞતાઓ હોય છે. ઠેર ઠેર તેઓ લોકોએ ગીતો કથાઓને ઉપાડી ગયાં, ને એ ગીતોકથાઓને તેઓએ પોતાની ખાસ જીમિનો પાથ ચલાવ્યો.] એક જ ખાસિયત

આને નિહાળીશો તો રાસ-ગરબાડું જીવંત નૃત્ય ત્યાં જ સંધરાયું છે. એ જગ ભમન્તાં ધંટીઆં અપ્પીઓના તંબૂઓમાં, ને આપણા કોળીવાડા વાધરીવાડા કે અંત્યજ વાસોની અંદર.

સત્ય વાત તો એક જ છે કે, રાસ-ગરબો સંધજીવનની સંપત્તિ છે. ન્યાં ન્યાં સંધજીવન, ત્યાં ત્યાં વિશિષ્ટ પ્રકારનાં કલાસાહિત્ય અવસ્થા નીપજે: કથાકારનાં વાર્તા કથન, માણુબદ્ધોનાં પુરાણ-કવન, બરધરીનાથોનાં કથાગાન, બળનમંડળીઓનાં બળનકીર્તનો તેમ જ સ્ત્રી પુરોનોનાં નૃત્યગીતો. એ નૃત્યગાન કુંડળે ધૂમે છે, એકે કુંડાળું બની ગયું છે સપ્તજીવનનું Symbol—પ્રતિક. કુંડાળું તો છે કલાની પરિપૂર્ણ ને બલિષ્ઠ રેખા. માનવ-જાતિ ન્યાં ન્યાં નપેનો માંડે છે ત્યાં ત્યાં જોળાકાર બાળે છે; ગગનમાં ક્ષિતિજરેખા પર, સાગરપાળે કે વહારાજીની ધટાએ ધટાએ, જશે રથશે પુષ્પે પાંદડે, ફેલે ફેલે, સર્વજ જોળા-કાર Curvature વર્તુલ વળાંક : બંધાપણું મરોડ, જે કહો તે, એટલે જ માનવીઓનાં મન જોળાકારે મોહાં-કસખમાં; કશામાં; જીવનનું લાક્ષિત્ય ઉચ્ચારનારી હરએક રચનામાં.

તમામ લોકવૃદ્ધોની આ ખાસિયત; માત્ર એકલા યુવરાત્રીઓની જ નહિ.

આત્મરક્ષાને કારણે માનવી સંઘજીવનમાં મૂંઝાઈને જીવતો હતો, દેહ શું દેહ બોડીને ખીઓખીય જીવતો હતો. જાણે પ્રાણ-ધમકાર એના એકસમાન હતા. સુખદુઃખ એનાં સહિયારાં હતાં. જીવમાં જ શ્વાસ લઈ એને જીવવાનું યા મરવાનું હતું.

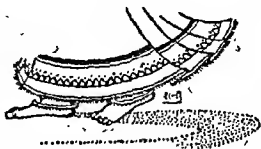
હર્ષશોકના અવસરો એક, ઉત્સવો ને પર્વો એક, નિસર્ગ પ્રત્યેની દૃષ્ટિ એક, રસ એક, રંગ એક. માટે જ ભિન્નિઓના આંચકા એક સમાન.

ફ્રેન્ચ ભાષામાં જે જીવનતત્ત્વને *Être* *est* *être* એવા પ્રયોગ વડે ઉચ્ચારવામાં આવેલ છે તે જીવનની એકતા; લાગણીના અંકારની, તલસાટની, તાલાવેલીની એકતા એ હતું સંઘજીવનનું પરમ કોવત્.

ત્રેવટો સમુચ્ચય એવા લોકસમૂહ સંગ્રામ અને શિકારથી શાકતો, ટાસલાંકણી ને લહાણી કાપણી કરી કરી હોય ચતો, ધંધાકસમના એકધારા જીવનથી કંટાળતો ત્યારે એનાં યીજેલાં અંગે સુખવિરામ Relaxation માગતાં. ઉચ્ચે સાહસે શોભતું જીવન તોં સદા કલામાં જ એ સુખવિરામ Relaxation શોધતું હોય છે. સંઘજીવનને સંતોષનારી કલા એટલે એકાદ ખરેયાની ઝીણી સિતારી ન હોય; એકાદ વારાંમનાનું માર્દવ્યભર્યું નૃત્ય ન હોય.

એને તો જોઈએ છે મૂંઝામૂંઝા, અને રેલમહેલ. એકલ વસ્તુથી એ ન સંતોષાય. એને તો જોઈએ નૃત્ય, જ્ઞાન તેમ જ વાણીનો ત્રેવટો સમુચ્ચય. એ સમુચ્ચયને જોણે રાસગરબામાં નિપજવી લીધો, પામિક પર્વમાં ખુદરંગીલા લોક મેળા-ઓમાં, સામાજિક ઉત્સવમાં, લગ્નસરામાં કે મલ્લ પંડિતવર્તનને અવસરે એ સંઘહૃદય ગડમથલની મીઠી વિસ્મૃતિમાં ડૂબી જઈ આ ત્રેવડી મૂંઝેલી શસજ્ઞાનો કેર કરી શકતું.*

આવાહન

રાગ—પ્રમિલકાં દ્વિધ્યો. "

રમવા આવો રાસ,
અંબા રમવા આવો રાસ.
અંબા રમવા આવો રાસ.

ફરફર, ફરફર ચુંદડી ફરકે (૨)
ફરકે ફેશકલાપ....અંબા રમવા....

ચમચમ, ચમચમ ટીલડી ચમકે (૨)
હામણીનો ચમકાર....અંબા રમવા....

ઝમઝમ, ઝમઝમ-જુમણાં ઝળકે (૨)
નથડીનો ઝમકાર....અંબા રમવા....

ફમફમ, ફમફમ ઝાંઝર ઝમકે (૨)
ધુધરીનો ઝમકાર....અંબા રમવા....

તાકધીન, તાકધીન ઢોલક વાગે (૨)
તાલમૃદંગનો નાદ....અંબા રમવા....

દારે દારે તોરણ ઝુલે (૨)
ઝુલે ફૂલડાં અપાર....અંબા રમવા....

મહેકે, મહેકે કરતુરી ચંદન (૨)
મહેકે જુગળ....ધૂપ....અંબા રમવા....

નવલાંદિન નવરાત્રી આવ્યાં (૨)
આનંદ મંગલ થાય....અંબા રમવા....

રમવા આવો રાસ અંબા રમવા આવો રાસ

કે. કિશોરી અંતાણી

ખહેનોની છમે રમતી ખાટાદકરની

રાસ-તરંગિણી

લેખક

શ્રી. સવાઈલાલ ઈ. પંડ્યા

*

રાસ એ યુગરાતનું અમૂલ્ય ગીત ધન છે.

“રયાપી રવરાગ્ય, પ્રભમંડળ વિરમીને,

ન્યાં રવાનતની કરી ચિરરિથિતિ વામુદેવે”

એ સૌરાષ્ટ્રમાં રાસેશ્વર શ્રી કૃષ્ણને એંચી લાવનારાં કારણોમાં ઊઘડતી રાત્રિમાં ચાંદની ઢળતાં ચોપામાં ઊભરાતા રમણીઓના રાસોદલાસો પ્રધાનરથાને દશે એમ માનવાનું મન યષ્ઠ આવે છે. ધણી જૂના સમયથી વૈવિધ્યમંયો ગીતોના અભીવર્ણણથી યુગરાતી નારીની ભાવનાવાટિકા પ્રકુલિત અનેકી છે એ નિર્વિવાદ મિના છે. ખોટાદકર સત્પ્રજ્ઞપના કવિ છે. નારી-સદગ્રામ કામળ લલિત ભાવેથી અદિલિત યનારુ એમનું ચિંતન હતું. આયેજીવનના મંડળ અંશી ઊડા અનુરામથી આલેખાયેલા એમનાં સર્ગનેમાં પડ્યા છે. એટલે રાસ રમતી સુંદરી એમની દષ્ટિ બહાર રહી હોય એમ કેમ-બને? મેનોદર રંગોમાં રંગાયેલી સૌરાષ્ટ્રસુંદરી આપણાં નેત્રો સામે પડેલી આમ લાવવામાં આવી છે:-

“રસપૂરિત રાસ વિગે રમતી,

ઈ તાલ પરિક્રમથી ફરતી;

રસાગાન વડે જગે રેલવતી,
ક્ષણકે થકી કુસો બરતી.”

આમણુવતીઓ મેળામાં જાય છે. હાસવના પ્રસંગોએ બાળગોપાળને સાથે લઈને જ જવાનું હોય ને! એટલે શિશુઓ સાથે છે. દૈનિક વ્યવહારનો થકવનારો બોળે એક દિવસ માટે નીચે મુકી દઈને મુક્ત વિહરતી નારીના પ્રમાદનો એક ક્રમ કવિએ આમ આલેખ્યો છે:-

“રવે રમણી મંડળ દેં રાસ,

ત્યજ ગૃહકાર્યતણે સો ત્રાસ;

મુખમાં ખેસાડી નિમ્ન બાળ,

દેહનો કરતી દુર્ગ વિરાળ,

બાળમુકુન્દનજા પરિક્રમણે ગોપવધૂ શી ગાય!

ક્ષણ ક્ષણ વ્હાણાં વદન વિશેષી, દેંકે રસે રેલાય

દરત ચરણેથી દેતી તાલ,

ગાંભવે વિરિમિત વ્યોમ વિરાળ.”

સુંદર વસુધાપટે વિસ્તરેલા જીવન માર્ગનો કવિનો પ્રેમ, સદા મંગળમયી નારી તરફની નિષ્પૃજ ભક્તિ અને શિશુઓ તરફ નીતરી રહેલી વતસલતા ઉપરની પુકિતઓમાં દેખાઈ આવે છે.

વિવિધરસે સંસારને અગ્રવાળતી ઊમેશી નારીને અપૂર્વ પૂજ્ય શુદ્ધિથી સન્માનતા ખોટાદકરને નીરખતાં એમની કારણનિરપેક્ષ પ્રજ્ઞાપાસના યાદે આપણે એમની તરફ અનાયાસે અડોભાવ પ્રકટે છે. પારણે બાળને બુધાવતી જનની એના બાળના વદનમાં શું જુએ છે?

“કૃષ્ણમુખ કમળશા હસિત સુતવદનમાં,

ચિરિમિતા નંદ શુદ્ધિણી, સમ્રાણી,

ઝાટિ અજાડને, ઝાટિ શશિ સૂર્યને,

ઝાટિ દેવસ્થને રહી નિલાગા.”

પતિપ્રજ્ઞપના વર્ણણ થકી કે બીજા દેહ ઉદયથી મતની જીતરી નહિ જાય એવા શુદ્ધિણીના કરોડો આભાસનું વર્ણ દેડના આમદ, સેવનાં દર્પ કામના કરે છે કે,

“પુતળ”એ પૂજી શુદ્ધિથી બની તારા હૃદયને
ઉમંગે આરાધુ નવલ રસથી નિત્ય ગુજને.”
પ્રજ્વલિની વિશે ગાતા અતિકથનથી ન
માકવાનો કવિસંપ્રદાય છે એમ વાંચનારને લાગે
તો બહેન વિશે પણ એવા જ સ્નેહની ઉષ્મા-
ભરેલાં વચનો ઘોટાદકરની કવિતામાં નજરે
પડે છે.

“પણ એ અસૌકિક એક અંતર,
એ છવિ રસપ્રેક્ષી,
નહિ નહિ મળે નરસોદર્ભા
એ જગતશુદ્ધી બેનડી;
એ ઉમળકા અંતરતથ્યા,

એ આશીર્વા અણુચિંતની
નહિ ક્યાંય નિરખી નયનથી એ ભાવભર
ભાગીરથી.”

દામોદરે બહેનને પાવનકારી ગંગા કહી છે
તો શૃદ્ધમાં મંગલ પ્રસંગ આવતાં સંગ્રામ્યાતી
વિધવાબહેનને અનેશ આશ્વાસન વચનોથી
સન્માની સમારંભમાં ભાગ લેવા આવકારી છે.
કવિના વિધવાબહેન ગોદાવરી તેમની હયાતિ
દરમિયાન કવિની સાથે જ રહ્યા હતાં અને ભાઈ
તરફ અસાધારણ સ્નેહભક્તિ ધરાવતાં હતાં.
તેમને ઉદ્દેશીને શૈવલિનીનું શકુન નામનું કાવ્ય
અખાયેલું છે. એ કાવ્યમાં કવિ કહે છે:—

“તારા સમાન અહિં કોણ પવિત્ર બીજું?
માફ અહર્નિશ સુમંગળ ધ્રુવજ્ઞાંડ !
આંદોલનો અમળ આ હિરનાં અમૂલ્યાં,
ક્યાં જોઈં બન્ધ તમ ભાતયકા બરેલાં.”
‘દુહિતા બહી ન એક’ એવી કહેવત
પ્રાપ્તનાર સમાજનો એક કવિ દોકરી માટે
હૃદયનો અપૂર્વ દર્શવાળો ખૂણો રાખનાર
નીકળ્યો છે અને કહી ગયો છે કે—

“પીયૂષ પ્રાણને પાતી, કર્કશત્વ નિવારતી,
સ્નેહસ્રોત સદા વહેતી, દુહિતા દિવ્ય નિર્ઝરી.”
પોતાની હૃદયબદ્ધ કવિતાઓમાં, આમ
વિવિધસ્વરૂપે સમાજનું ધમણધાર્યું કરી રહેલી
નારીને કવિએ એના પ્રકૃતિસિદ્ધ ગૌરવભાવો

ફૂલડાં ગમે

સાંજના પહોર મને ફૂલડાં ગમે,
હો મને ફૂલડાં ગમે;
સાંધ્યના સુમાર મને ચૂંટવા ગમે,
હો મને ચૂંટવા ગમે.

અનિલ આ વહે ધીમંત,
શાંત આ છે સાન્ધ્યરંગ,
પંખીઓ ધીમે ઉડંત,
સોડવા ગમે,
હો મને સોડવા ગમે.

પુષ્પના નમણાં રંગ,
આખને આપે આનંદ,
પ્રેમમાં ન પાડે બંગ,
હસ્તને ગમે;
હો મારા હસ્તને ગમે.

આવને ઓ આગબાન,
પુષ્પમાં જડે છે ગાન,
થાય મને કાવ્યભાન,
હાસ્ય ના શમે,

હો એના હાસ્ય ના શમે.
સાંજના પહોર મને ફૂલડાં ગમે,
હો મને ફૂલડાં ગમે.
ધીરજલાલ ગબજર

રચાને રચાપિત કરી છે.

રાસતરંગિણીનું પ્રકટ થવું એ કાષ્ઠને લાગ્યો છે એવો અકસ્માત નહોતો અને હોય તો વ્યવસ્થિત અકસ્માત હતો. રાસતરંગિણી વર્ષામાં પુણ્ય થયેલી કવિની કાવ્યસરિતા લોક-વ્યવહારના દર્શનની શરદમાં આછરતી જતી હતી તે રાસતરંગિણીની પ્રસન્નતામાં પરિપૂર્ણ.

વિવિધ અનુભવોના જિજ્ઞાસુના પ્રદેશો વટાવી ગયેલું કવિનાં જીવનનાં વર્ષાનું વહેન શિક્ષક તરીકેના વ્યવસાયના સપાટ પ્રદેશમાં સામાન્ય ગતિથી વહી રહ્યું હતું. વૈષ્ણવ મહારાજ સાથેના વસવાટ, વેપાર અને ખેતી-દ્વારા દ્રવ્યોપાર્જનના પ્રયત્નો, ઉત્તર દિલ્હીમાં પગપાળા મુસાફરી વગેરે જીવન ઉપર જીંદી અસર કરે એવા અનુભવો બોટાદકરને થઈ ચૂક્યા હતા. કવિની આસપાસ બાવના-શાળી યુવાનમિત્રોનું એક મંડળ એકત્ર થયું હતું અને તેમણે પોતે પણ ખીજ મદત્તવાકાંક્ષા-એને મથોદામાં લાવીને આજીવિકા માટે શિક્ષકના ધંધા તરફ અને આંતરિક સંતોષ માટે સાહિત્યસેવા તરફ પોતાનું લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કર્યું હતું.

મરીમાઈની વિકાસિત યથા સિવાય એ સ્થિતિમાં મળી શક્યાં સુખો તરફ કવિ દષ્ટિ રાખી રહ્યા હતા. સમઘ્યાણના નિવાસ દરમિયાન તેમના પાડોશીઓ તરીકે બરવાડોનાં બક્ષાંઓ હતાં અને સામે જ આવ્યો હતો મંગીરાસ. શાંત રાત્રિઓમાં, બોટાદકરની લોકસાહિત્ય તરફની સ્વાભાવિક અભિરુચિને અત્યંત સ્ત્રીઓના રાસડાઓએ પુષ્ટિ આપી હતી. પરિણામે મિત્રોએ એક આશ્ચર્યકારક ખનાવ સાંભળ્યો. ચેરલિનીમાં સંમદાયેલ કાવ્યોની રચનાની સાથેસાથ રાસરચનાની સરવાણી ફૂટી અને મિત્રો અને પ્રયત્નશીલ તાત્કાલિક સંમતિ હતી મધ્ય. દીપ્તિની વાર્તા અને કટ્ટરીની સુરાસ આપોઆપ દેહાઈ જાય

છે એમ રાસતરંગિણીનાં પ્રગટવાથી કવિની ક્રાંતિની સીમા આપોઆપ વિસ્તરી. અત્યાર સુધી તેમણે પોતાની કાવ્યરચનાથી વિકાસોને પરિણામ આપ્યો હતો, આ નવી રચનાથી તેમણે જનતાજનાઈનની પ્રીતિ પણ સંપાદિત કરી લીધી.

સંસારના વગડાઓમાં અપૂર્વ સદાગ્રહથી દીપ્ત પ્રવાસો ખેડીને કવિના મનોમધુકર કાંટાઓને ઉવેખીને કેવળ પુષ્પોમાંથી મધુર રસ ખેંચીને પોતાના અંતર્ગત રસાયનની મદદ વડે મીઠું મધ રચ્યું છે, અને એ પરમ સ્વાદુ ઔષધ સમાજદેહની પુષ્ટિ માટે સમર્પી દીધું છે. સાસુવહી, નણુંદેભોભઈ, દેરાણી-જેઠાણી ઇત્યાદિ યુગલો વચ્ચે સમાજમાં જોવામાં આવતી કટુતાથી કવિ અજાત નથી. પરંતુ પોતાની કલ્યાણકારી ભાવનાશાળી કલ્પનાશક્તિના સજ્જ વિનિયોગથી કાવ્યસુધા નિપજાવીને એના સિંચનથી સાંસારિક કટવાણ શમાવવાનો સદામદ એમણે સેવ્યો છે. એ પરિપોષક અમૃતવંધુથી નવપલ્લવિત યજ્ઞ બેઠેલું ગુર્જર રસિકાનું ઉદ્ધાન આશામરી મીટ માંડી રહ્યું હતું કે એ કવિમેધમાંથી જેટલીયે રાસવર્ષાઓ દહજ વરસે અને દેવને માટે માળા ગૂથી શકાય એવાં સ્નેહકુસુમોથી સમાજના સુનિર્મિત મંડપોને સુપુષ્પિત કરે. દેવને જાણે કે એ ન રુચ્યું. બોટાદકરે રાસ-તરંગિણી રચી એ પોતાની જીવનસંધ્યાએ. એની મનોહર સુરાવલિ દહજ ગુર્જર કાનોમાં ગૂંજ રહી હતી. આ અનૂપ ગાયક કાણ અને ક્યાંથી આવ્યો એમ રસોત્સુક-જંદ પૂછી રહ્યું હતું ત્યાં તે રંગભૂમિ ઉપર કાળને છેવટેના પડો પડી ગયો અને ગાયક તેની પાછળ વિસીન થયો. છતાં એનાં ગીતના પડખાઓ ગુર્જર સુંદરીઓનાં ગરવા ગર્ભમાં દહજ અમર છે.

જે જમાનામાં સ્ત્રીઓમાં ઉચ્ચ શિક્ષણની આપણા પ્રાંતમાં માત્ર શરૂઆત જ થઇ હતી તે સમયમાં સદ્ગત કાશીનાથ નવરંગેનો જન્મ થયો. તેમના પિતા શ્રી. વાસુદેવ નવરંગે મુંબઈ પ્રાંતના સમાજના આદ્ય રચાપકોમાંના એક હતા. તેમના પવિત્ર, સાત્ત્વિક અને ધર્મ-પરાયણ જીવનની છાપ કાશીનાથ પર દુર્લાભ પણથી પડી હતી. સને ૧૮૭૮ના ઓક્ટોબરની ૨૫મી તારીખે કાશીનાથનો જન્મ થયો. શ્રી. વાસુદેવ નવરંગે સામાજિક સુધારામાં પણ આગેવાન હતા અને પોતાના જ જીવનમાં પોતાના ઉદાર વિચાર અમલમાં મૂકી તેમણે વિધવા સાથે લગ્ન કર્યું હતું. જે જમાનામાં આ લગ્ન થયું હતું તે જમાનામાં એવા પગલાં પ્રત્યે સમાજના તીવ્ર વિરોધનો સાથે આપણ આત્મારના જમાનાના સ્ત્રીપુરુષોને આવેલા મુશ્કેલ છે. વાસુદેવનારને તેમના આ હિંમતભર્યા પગલાં માટે સમાજ તરફથી અત્યંત કષ્ટ વેડું પડેલું.

કાશીનાથનો હાઈસ્કૂલનો અભ્યાસ પૂતાની અર્ધ હાઈસ્કૂલમાં થયો હતો. પોતાની કન્યાને અને તેટલું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાના હેતુથી તેમને પિતાએ મુંબઈમાં વિલ્સન કોલેજમાં દાખલ કર્યો. એ સમયે હિન્દુ સમાજમાંથી બાઈબેલ એકમે વિદ્યાર્થિનીઓ કોલેજમાં શિક્ષણ લેતી હતી. વિલ્સન કોલેજમાંથી કાશીનાથ સને ૧૯૦૧માં બી. એ. થયાં. મુંબઈ પ્રાંતમાં એમની અગાઉ માત્ર એ કે ત્રણ વિદ્યાર્થિનીઓ બી. એ. થઈ હતી. આપણે અહીં યુગરાતમાં પ્રથમ સ્ત્રી ગ્રેજ્યુએટ થનાર શ્રી. વિદ્યાગંધેન અને શ્રી. ચારદાગંધેનની સાથે જ કાશીનાથ બી. એ. માં પાસ થયાં હતાં. બી. એ. થયા પછી કાશીનાથ મેડીકલ કોલેજમાં દાખલ થયાં અને ૧૯૦૬માં એલ. એમ. એન્ડ એસ. થયાં. એમના પિતા સને ૧૯૦૭માં રજાવાસી થયા તે અઠાઈ થોડા જ માસ પૂર્વે કાશી-

સમાજ સેવામાં આત્મીય થયેલાં અખંડ બાળબ્રહ્મચારિણી.

ડૉ. કાશીનાથ નવરંગે

બાપએ ડાક્ટરી થયા મુંબઈમાં બુલેથરમાં રહ કર્યો. પુત્રોને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાની પોતાની ઈચ્છા સદૃશ થયેલી જોઈ એ પવિત્ર આત્માએ આગેવાની-યાત્રા સમાપ્ત કરી.

ડાક્ટર તરીકે કાશીનાથએ સારી ખ્યાતિ મેળવી, અને થોડાં વર્ષો સુધી હિન્દુ સ્ત્રી ડાક્ટરોની સંખ્યા બહુ જુદા હોવાને કારણે તેમની પ્રેક્ટિસ પણ ઘણી સારી ચાલી એટલે ધનપ્રાપ્તિ પણ એમને ઘણી સારી થઈ. કાશીનાથ હિન્દુ સ્ત્રીઓમાં મુંબઈ પ્રાંતમાં પ્રથમ જ ડબલ ગ્રેજ્યુએટ હતાં. એમનું ડાક્ટરી જ્ઞાન ઉચ્ચ કોલેજ હતું, પરંતુ એમના ધંધામાં એમને ખાસ સફળતા એમનાં ધીરમંત્રી સ્વભાવ, કૌશલ્યભરેલી તપાસ, દરદી માટે હૃદયની લાંબણી, નિર્ભીમી મનોવૃત્તિ, દુઃખીઓ માટે સમભાવ, શાન્ત સ્વભાવ, સેવા-ભાવ અને નિષ્પાલસ તથા મળતાવડા સ્વભાવને લીધે મળી હતી.

પોતાના ધંધા ઉપરાંત કાશીનાથ અનેક જાહેર સામાજિક મેળવણી અને ધર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગલાં હતાં. મુંબઈ યુનિવર્સિટીની રૂઝ કમિટીનાં અને યુનિવર્સિટીની સેનેટનાં તેઓ મેંબર સમય સુધી સભ્ય હતાં. આર્થ મહિલા સમાજનાં પ્રમુખ અને સંચાલક હોઈ મુંબઈમાં વિદ્યાર્થિનીઓ માટેના છાત્રાલયના તેઓ વર્ષો સુધી વ્યવસ્થાપક હતાં. હાલ એ છાત્રાલય મુંબઈ લેગનમ રોડ ઉપર આવેલું છે. વ્યવેનાઈલ કોર્ટના મેજસ્ટ્રેટ, ઓગ્રેજ્યુએટ મંડળના રચાપક ને સંચાલક, ગાર્લીય નિરાશ્રિત સહાયકારી કમિટીનાં સભ્ય, સોશયલ સર્વિસ લીગ અને

દૂધવાળી

દૂધવાળી દૂધવાળી....

રળારણુ દૂધવાળી રે.

ઝોટ છે ઝોટણી રૂપાળી

રળારણુ દૂધવાળી રે.

રોજ સવારમાં એ ંહોલી ઉડીને
ગોરી તે ગાયનાં દૂધ ઢોહીને
માથે લે તાળડી ઉપાડી

રળારણુ દૂધવાળી રે.

આવીને પોળમાં ટહુકે કોયલડી
'લેજે રે દૂધ'તણાં શબ્દે રસીકડી
-નિંદર ઢે મારી ભગાડી

રળારણુ દૂધવાળી રે.

સ્વાઢે તે દૂધ જાણે અમૃત શું મીઠકું
દોસે સદાય એનું મલતીનું મુખડું

આલે છે ચાલ લટકાળી

રળારણુ દૂધવાળી રે.

દે છે ઝોટણી રૂપાળી

રળારણુ દૂધવાળી રે.

ગંગાશંકર લલ્લુરામ પંડ્યા

સેવાંસદનની કમિટીનાં સભ્ય, મુંબાઈ ઇલાકાના
સોશલ રિફોર્મ એસોસીએશનની વ્યવસ્થાપક
કમિટીનાં સભ્ય, મુંબાઈ પ્રાર્થના સમાજનાં
૧૯૩૧ થી ૧૯૪૩ સુધી પ્રમુખ, પંદરપુર
અનાથ બાલિકાશ્રમનાં વ્યવસ્થાપક, નવરંગે
ઓફીસનાં સંચાલક, વિદ્યાપતર્મા ભરાયલી
ફેલોશિપ ઓફ રિલિજિયનની સમાર્પ એ
હિન્દી એક પ્રતિનિધિ તરીકે અને રામમોહન
દાષરૂલની કાર્યવાહક કમિટીના સભ્ય તરીકે
તેમણે મુંબઈ શહેરની વિવિધપ્રકારે સેવા
બજવી છે. મુંબાઈ પ્રાર્થના સમાજની વેદી
ઉપરથી જોડા બકિતભાવ, ઉદાર ધર્મવૃત્તિ,
ધર્મપરાયણતા અને ઉત્કટ શક્તિ પ્રત્યક્ષ કર-
નારાં એમનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવાનાં આ
લેખકને લાભ મળ્યો છે.

ડો. કાશીઆઈ આનન્દ કુમારિકા હતાં,
પરન્તુ પ્રત્યેક નારીનાં હૃદયમાં જોડાણમાં રહેશે
વાત્સલ્યભાવ બાલાશ્રમનાં નિરાશ્રિત બાળકો
પ્રત્યે તેમનામાં સ્પષ્ટ પ્રકટ થયેશે જોવામાં
આવતો હતો. નિરાશ્રિત બાલાશ્રમનાં બાળકો
એમને 'મા' કહી સંબોધતાં, ત્યારે તેમનાં
મુખ ઉપરનું વાત્સલ્ય અત્યોક્તિ જણાતું.

૧૯૪૩થી કાશીઆઈ પોતાના ધંધામાંથી
નિરત થયાં હતાં અને દાદરમાં એક નાનું
મકાન બાંધી ત્યાં પોતાનો સમય ધાર્મિક
ચાચનમાં ગાળતાં હતાં. દાદરમાં તેમણે નાના
પાયા ઉપર પ્રાર્થના સમાજની સ્થાપના કરી
હતી અને એ ગીતે એક નાની મંડળામાં
ભજતો તથા વ્યાખ્યાનો દ્વારા શુદ્ધ ધર્મની
ભાવના અમત રાખવામાં એ સદાયમૃત
બન્યાં હતાં.

તા. ૨૧મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૬ ને શુક્રવારે
સાંજે પોણા આઠ વાગે ૬૮ વર્ષની ઉંમરે
આ ધર્મપરાયણ સાર્વિક અને સેવાભાવી
તથા પદોપકારી સુનારીનો પવિત્ર આત્મા
આશ્વોચી યાત્રા સંપૂર્ણ કરી અનંતતામાં
લીન થયો.

પોરે અને તાર ખાતાંની વચ્ચે નિચા-

મક અમક રમુ થયેલા સત્તાવાર અહેવાલમાં
જાણવામાં આવ્યું છે કે કલકત્તામાં ઓગસ્ટ
તા. ૧૧ થી તા. ૨૩ સુધી ચામેલાં રમખા-
ણમાં કલકત્તા વિસ્તારની ટેકોદોન સરંચના
એક સભ્ય કુમારી નીરા મુખીઆની આપ-
ણીની ખાસ નોંધ લેવામાં આવી છે.
ઓગસ્ટ ૧૧ મીને શુક્રવારે તે બરા બજાર
એકસથેન પર પોતાની ફરજ પર જતી
હતી ત્યારે તેની પાછળ એક ટોળું ફરી
આવ્યું. એક રીક્ષાવાળાએ પોતાના અંગ
ઉપર સથળા પ્રદારે જીલી લઇને તેણીને
મૃત્યુનાં મુખમાંથી ઉગારી લીધી. રીક્ષાવાળાને
રેલ્વેમાં ત્યારબાદ મારી નાખ્યો હતો. કુમારી
નીરા મુખીઆ લોહાના બંધ દરવાજા ઉપર
ચઢીને મકાનની અંદરના સુરક્ષિત ભાગમાં
પહોંચી મઠ. ૧૭ મીની સવારે તેને ઘેર પહોંચા-
વવામાં આવી. પણ બીજે દિવસે ફરીવાર ફરજ
ઉપર હાજર થઇ હતી.

ટેકોદોન સર્વોચ્ચના ૧૨ સંબંધોને ધન્ય
પહોંચી છે જેમાં ૪ સુવાન છેકરીઓ હતી.
કે. ભગન્ત વિશ્વાસ અને કે. એચ. પારવને
દેખાઓએ ત્યારે તેમના ઘર ઉપર હલો કયો
હતો ત્યારે, જખમી કરવામાં આવેલ હતાં.

ટેકોદોન સરંચના ને નોકરોએ હાજરી
માર્ગે બચદાર ચાહુ રાખેલાં અથાગ
જાનો કયાં હતાં તેમાં નર નેટલી સ્ત્રીઓની
વિશ્વાસિકાઓ અને નિરીક્ષિકાઓ) તેઓએ
હા દરમિયાન બળવેલી "પ્રથાસાલુકા ફરજ"
રે નોંધ લેવામાં આવી છે.

સૌથી વધુ રમખાણવાળો વિસ્તાર બરા
જાર હતો. વચ્ચે જ બરાબજાર એકસથેન
મકાન આવેલું છે. તેની આસપાસ શેરીઓમાં
જ્યાં મારતાં મુઠાંઓના હા પડેલા હતા.
ટેકોદોન-તરણીઓના હાન ઉપર કાળજી ચીરી

ગયે મહિને કલકત્તામાં

અશાંતિ

નાખે એવી કાઠીઆરીઓ અને પોલીસ માટેના
રક્ષણની માગણીઓ આવીને અચકાતી હતી.

શનિવાર પાંચેક તરણીઓ ત્યારે ફરજ
ઉપર હાજર થઇ ત્યારે તેમણે તેમના મહેન-
દલાઓમાં ખેલાતા તોડવનું બપાન રમુ ક્યું
હતું. મોટા માગની તરણીઓએ શુક્રવાર
આખો દિવસ અને શનિવાર પહેલાંની આખી
રાત્રી ટેકોદોન ઉપર ખેરીને કામ ચંભાવ્યું
હતું. અને વારે વારે સ્ત્રીય યોડી ઉપર તેઓ
મુઠો પામી દળી પડતી હતી. ત્યાં ફરજ પર
રહેલી સ્ત્રીઓને પોલીસના રક્ષણ હેઠળ ઘેર
પહોંચાડવામાં આવી હતી.

ઓગસ્ટની ૧૬ મી તારીખે બપોર પછી
બરા બજાર એકસથેન ઉપર લશ્કરી પહેરો
ઓઢી દેવામાં આવ્યો હતો. કામ પર આવતી
તરણીઓને આખે રસ્તે ઘેરવેલાં અનેક
મોઢી ગયેલા મુઠાંઓ વટાવીને ચાલતું પડતું
હતું. તેમને સમગ્રવજામાં આવેલું હતું કે
તેઓએ આખો મોઢી લઇને અને નાક બંધ
કરીને ચાલતું તથા રસ્તે તે ને કંઈ જુએ
તે વિશે કંઈ પણ બોલતું નહિ.

કલકત્તામાં રમખાણ દરમિયાન થયેલા
અત્યાચારોની લેખી વિગતો પ્રકાશમાં આવવા
પામી છે. સેન્ટ્રલ કલકત્તામાં પોતાના મકાનમાં
ને જુલ્યું હતું તેનો અહેવાલ આપતા એક
૧૬ વર્ષની ઊમરી ગયેલી બાળાએ જણાવ્યું
હતું કે અમારા કુટુંબમાં ૩૫ માણસોમાંથી
૨૬ માણસો દાર થયા છે. કેટલાક મુઠાંઓએ
અમારા મકાનને લુંટ્યા પછી મુખ્ય દરવાજાને
બાંધી નાખ્યો હતો. જે સ્ત્રીઓને દાર કરી
હતી અને તેઓના શરીર પરથી બધા દાગીના

ઉતારી લીધા હતા. પણ પાછળથી ધરના પુરપોએ તેઓને હાંકી કાઢ્યા હતા. બીજે દિવસે સવારે ૧૦૦ ગુંડાઓની એક ટુકડીએ ફરીને અમારા ઘર ઉપર હુમલો કર્યો. તેઓએ શરૂઆતમાં પહેલાં ભોંયતળિયા પરના ઝોર-ગામાંથી કપડાં અને વાસણો લુંટ્યાં અને ત્યારબાદ લાડીઓ અને ખંજરોનાં ઉપયોગ કરતા તેઓ ઉપર ચડ્યા. ધરના ટેલકાક માણસોને હાર કરવામાં આવ્યા અને બીજા ટેલકાકને બહાર રસ્તા પર દસડીને ફેંકી દેવામાં કે પછી કદાચ મારી નાખવામાં આવ્યા. ધરના એક માણસે અમારાનો લાભ લઈને વરસાદના પાણી જવાની નળી વાટે ઉતરીને પોલીસ મથકે પહોંચી મદદની માંગણી કરી પણ માર્ગ મદદ મળી નહિ. મારા સહિત બે સ્ત્રીઓને સડેજ ઈજા થયા પામી હતી. અમે શમોની વચ્ચે બેઠાન બનીને પડી હતી. સવાર પડી તે પહેલાં બધાં શમોને ગુંડાઓ હાથ-ગાડીમાં ઉઠાવી ગયા અને સરકયુલર રોડ પર ઢગલો કર્યો. હું શમો વચ્ચેથી બહાર નીકળી ગઈ અને પોલીસ ટુકડી પાસે જઈ પહોંચી. શમોમાંથી બે બીજા સ્ત્રીઓને પણ ઉગારી લેવામાં આવી. તેઓને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવી. ૩૫ માણસના કુટુંબમાંથી ૯ જણ જ ઉગરી શક્યાં છીએ; આમાં પણ ટેલકાકને ઇજાઓ થયેલી છે.

મોડુતોલા વિસ્તારમાં ઓગસ્ટની ૧૭ મીએ સંખ્યાબંધ ગુંડાઓએ ધરના છાપરા પર ચડ્યા અને બીજા માળની બારી તોડીને લોઅર ચિતપુર રોડ પર પાસેના ઘરમાં દાખલ થયા. ધરના મુખ્ય માણસોએ ગુંડાઓને હાથ લેડીને આજીજી કરી કે મારા અને મારા કુટુંબના માણસોનાં જીવન ન લેશો. એમનું કુટુંબ આ રવાનમાં ૧૦૦ વર્ષથી રહેતું હતું અને એના બદલામાં તોફાનીઓ જે શંક માગે તે આપવાની ક્ષમ્મા બનાવી હતી. પણ ગુંડાઓએ એનાં આંગળાં નાંખ્યાં, અને

માથામાં લોખંડી સળાઓ મારીને એને જમીન પર પટકારી દીધો. તેઓએ એની આસપાસ વીંટાઈને એના આખા શરીરમાં ખંજર હુલાવી દીધાં.

દરમિયાન બીજા ટોળકી જે નીચે ગઈ હતી, તેણે એક તોફર અને રસોઈયાને હાર કર્યો; બીજા બે માણસો જે આગળે જ દિવસે સ્વરમાં આવ્યા હતા તેમને પણ હાર કરવામાં આવ્યા. દરમિયાન વિશાળ અને બેકામ પ્રમાણમાં લુંટાયાજી ચાલુ રહી. આ દરખીણનાઓ થતી હતી ત્યારે એક શૂંડપત્ની પોતાના સાત બાળકો સાથે એક ઝોરકામાં હતી તે બહાર આવી અને તેણે ગુંડાઓને આજીજી કરી કે ધરના માણસોની જિંદગી ન લો. એના બદલામાં તેની પાસે જે કાંઈ પૈસાં અને ધરણી સહિત બીજા મત્તા હતી તે આપવા જણાવ્યું. પણ માંગતું બનેલા ટોળાં પર એની કાંઈ અસર ન થઈ. ગુંડાઓએ એક બાક વર્ષની બાળાને છુટ્ટરી લીધી અને એના ઉપર અમોનુષી ઘાતકીપણું વર્ત્યું. એના શરીરમાં સંખ્યાબંધ ટેકાણે-ખંજરો હુલાવી દેવામાં આવ્યા અને લોહીથી તરભોળ દોલનમાં મુજીને ચાલના થયા. તુરંત બે શુરખા સૈનિકો ત્યાંથી પસાર થતા હતા તેઓની મદદથી બાકીના ઉગરેલાઓએ લાલ બજાર પોલીસ મથકમાં આશરો લીધો.

એક દાખલામાં એમ બન્યું કે મુરશીમ ગુંડાઓની એક ટુકડી ત્રણ દિવસ ઠાકરીઓને સાવ નબ કરી, તેમના પર અત્યાચાર અને બળાત્કાર આદરી લગભગ મૃતપ્રાય રિયાતિમાં મેડીકલ પ્રોસેસની હોસ્પિટલના ગર્ભદાર આગળ લાવ્યા. આ શરીરોને લઈ જવાનું દાકતરોને પડકારી તે ટુકડી ચાલી ગઈ. શરીરમાં કંઈ પ્રાણ હોતા એટલે એક દાકતરે આ દેહ સત્તર મેજવવા માટે ગોલીસની સદાપતા સાર-લાંબુ બજાર પોલીસ-રોડને ફોન કર્યો. સામે સવાલ પૂછાયો: "આ દેહ દાકતરોના રહેણ

આમળ પડ્યા છે કે ખીજ કાંઈ ?" રાખ ત્યાં તો નહોતાં જ. એટલે જવાબ મળ્યો કે કશું નહિ થયું શકે. અને જવાબદારીના સંપૂર્ણ બાન સાથે હું કહું છું કે આ સમયે વડા પ્રધાન મી. મુદુરાવડી આ પોલીસ રેન્જને હાજર દતા અને આ ઉત્તર તેમના હોવાથી અપાયો હતો.

હલકતાના રમખાણમાં અગ્નીપુરના રોશ-સ જઈ શી. મણીન્દ્રનાથ બેનરજી બ્યારે રમ-રમખાણને દિવસે પોતાના મકાનની બહાર નીકળ્યા ત્યારે એક છોકરો તેમને વળગી પડ્યો અને યુગ્મજોથી જવાવવા તેમને વિનંતી કરી. શ્રી. બેનરજીએ આ છોકરાને જવાબી લીધો પણ યુગ્મજોએ તેમના પેટમાં એક અણીદાર બાથો ધોળી લીધો તેથી તેઓ મરણ પામ્યા. મરતી વખતે છેલ્લા સંદેશો આપતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે મારા દેશનાં ધર્મ માટે આ મીમી રમખાણ છેલ્લું જ હતું !

હલકતાના રમખાણની ખીજ આજુના પસરપર મામના બાધચારાના અનેક પ્રસંગોમાં નીચેના પ્રસંગ યાદગાર છે. મુસ્લિમ લત્તામાં રહેતાં એક હિંદુ કુટુંબ-ઉપર જ્યારે યુગ્મ-જોએ ધસારો કર્યો ત્યારે કેટલીક મુસ્લિમ બીઓ પડતો ત્યાગ કરીને ધરતી બહાર ફરી આવીને ટોળાને કહેવા લાગી કે એમનો વાળ વાંકો કરતાં પહેલાં અમને, મારી નાંખીને પછી જ આમળ જાગે. ટોળાને આખરે તેમની મામફત આમળ નમવું પડ્યું. એક હિંદુ લત્તામાં રહેતા મુસલમાન કુટુંબના ૨૫ માણસોનો હિંદુઓએ જન બચાવવાનો હાખલો જ નીધાયો છે.

હલકતાના રમખાણ દરમિયાન જેમ મુસ્લિમ લત્તામાં મુસલમાનોએ હિંદુઓને રક્ષણ આપ્યું હતું તેમ હિંદુઓએ પણ મોટી સંખ્યામાં મુસ્લિમોને આશ્રય આપ્યો હતો. પાછળથી પોલિસોએ હામરો મુસ્લિમોને સુરક્ષિત રીતે હિંદુઓનાં મકાનોમાંથી બહાર આપ્યા હતા. હિંદુઓએ પોતાના જનમાલના જોખમે પણ જાણીતા અને અખણ મુસ્લિમોને મકાનોમાં રાખ્યા હતા. એક હિંદુબાઈએ તો એક મુસ્લિમને સહીસલામત પોલિસવાળા પર ખૂબી આવાજનું સાદસ કર્યું હતું, પરંતુ પાછા આવતાં કરકસુ નિયમનો ભંગ થવાથી, તેમના પર ગોળીચાર થયેલા, છતાં ધૈર્યે ગોળીથી તેને બચાવી લીધો.

વિવેકાનંદ રાડ ઉપર આવેલી મુસ્લિમ વિદ્યાર્થિનીઓની મુનિવર્સિટી હોસ્ટેલમાંથી મુસ્લિમ છોકરીઓને અત્યાચારમાંથી હિંદુઓએ જ બચાવી લીધી હતી. અને આમ કરવા જતાં એક હિંદુ સખત રીતે ધાયલ થયો હતો.

એક નાગરે જોનારે નરી અંભાણી થયા નજી કરી છે. એણે જણાવ્યું છે કે ઉત્તર હલકતામાં એક વસવાટને આગ લગાડી. એ પછી પુમાડાની યુગ્મજામણ ચતાં પ્રથમ છોકરાઓ બહાર દોડી આવ્યા. એક પછી એક એ છોકરાઓને ઉચકીને એ જતાળામાં હોમરામાં આવ્યા. આ બાદ મોટરાંઓ હાથ જોડી આજીજ કરતાં બહાર આવ્યા અને એ બધાને લાઈ વડે ફટકારવામાં આવ્યા અને આગમાં ધોમી દેવામાં આવ્યા. એક છોકરી છોકરી ગઈ, તેને ખીજ મામના એક સખ તરફથી રક્ષણ અપાયું.

વાર્ષિક લવાજમ - દેશમાં રૂ. ૫) પરદેશ માટે. ૬-૧૦-૦
સી-જવન કાર્યાલય, અવેરીવાડ, અમદાવાદ

પ્રશ્નોત્તરી

એક બાઈ કાગળમાં લખે છે:—“તમે હરિજન કામના ઉદ્ધારને માટે તમારી સાથે તેટલા બધા પ્રયત્ન કરો છો. અને તેટલા ખાતર તમારો કિંમતી વખત હરિજનવાસમાં ગાળો છો, એ બધું જાણીતી વાત છે. પણ હું તમને ખાતરીથી જણાવું છું કે, હરિજન કામની દગલો દેવદાસી સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓ મુંઝવે અને પૂનામાં વેચાઓ તરીકે છવે છે. આજે ત્યાં માટે હોય? એ બધી બહેનો હવે નાતની છે અને તેમને નૈતિક અધઃપતનને માર્ગે દોરી જવામાં આવે છે એટલા જ ખાતર સમાજ તેમનો અનાદર કરે છે અને નામોસી બધું વેચાણવન માળવું પડે છે?”

આ એક મહત્વનો અને તાજાં ધ્યાન આપવા જેવો સવાલ છે. એમ કહેવામાં હું લાજબી નથી? મદુરામાં અને મદ્રાસમાં છંડીયન પીનકાંડ એટલે દિલ્લા દેખાડારી કાયદા મુજબ મદ્રાસ સરકારે કહ્યું છે તેમ મુંબઈ પ્રાંતમાં આ મેરકાઈ રૂઢીને અટકાવી ન શકાય?”

ગાંધીજી તેનો જવાબ આપે છે:—

“દેવદાસી અથવા બીજાં કામોમાં આવતી મહિલાઓ રાખવાની રૂઢીમાં રહેલી નામોસીને જો માન્ય પહેલાં જે અનેક પ્રસંગોએ વેચા” શબ્દ સામાન્યપણે હવે કામની માટે વપરાય છે. પણ જે કામની હવે છે અને નેઓ બિન-

દાખલામાં રેડિયું મેળવવાને ખાતર પોતાનું શરીર વેચવું પડે છે, તેમનાથી વધારે નહિ, તો તેમના જેટલા જ ‘વેચ્યા’ નામે જોખ આવવાને પાત્ર છે. આ અનિષ્ટ રૂઢીને મેરકાઈને જાહેર કરવી જોઈએ. પણ એને તમે કાયદાની મદદ અમુક હદથી વધારે કામ નહિ આપો. કાયદો હોવા છતાં આ જાતી જો દેશમાં ચોરીદુખીથી ત્યાં કરે છે. જોકે જનતાનો સખળ અભિપ્રાય જેમ કાયદાને અવરોધે છે તેમ તેને સહાય પણ કરી શકે.”

એક બહેન લખે છે:—

“મામાપ આમક રાખે કે, એમથી દીકરીએ કાં તો પરણી જવું અથવા તેમનું જાં છોડી દેવું. એ સુન્નેગોમાં પરણવું યુધી ન હોય તે કન્યાએ શું કરવું? પોતાની રાજ કમાઈ શકે, એવી જગવણી તેને ન આપવામાં આવી હોય, તો તે કેને આધારે જીવે શકે?”

ગાંધીજી લખે છે:—

“આ સવાલ વાંચીને દુઃખ લાગે પોતાની દીકરીઓને પરણવાની ફરજ પણ વામાં માગાપો તદ્દન ખોટું કરે છે. જ પોતાની રાજ કમાવા નોટથી જગવણી વેક નથી આપતાં, તે પણ ખોટું છે. કામ પરણવાની ના પાડે તેટલા ખાતર તેને જ બહાર ટાંકી મૂકવાનો કામ માગાપને અધિક નથી. આવાં લાનકી માગાપો જુદાં જુદાં હશે, એવી આશા રાખીએ. આવી મુંઝવણ આવી પડેલી કન્યાને મારી સલાહ છે. હાલે ચક્ર શકતી કામ પણ પ્રારંભની મુશ્કેલી દેક બંગાળમાં સુધીની મજુરીને પણ પોતાની આજરને હાનિ કરનાર હવે કામ માનવું. પોતાના રક્ષણને માટે સ્ત્રીઓ કુરો આધાર રા માટે લે? પ્રાચીન કાળમાં કો દીકરી રાખ્યો હતો, તેમ તેમણે જગ જોઈ શકત અને આરિયની શુદ્ધતા પર જીવે જીવે જ આધાર રાખવે.”

દક્ષિણના એક બ્રાહ્મણને પોતાની બાહ્ય પત્નીથી ત્રણ પુત્રો થયા હતા. પણ એ બ્રાહ્મણને એક યદ્ધ સ્ત્રી સાથે સંબંધ થયો હતો ને એની સાથે એણે લગ્ન સુધાં કરી લીધેલું એમ કહેવાય છે. એ લગ્નથી એને એક પુત્ર પણ થયેલો. ને પછી એ બ્રાહ્મણ મરી ગયા પેલી યદ્ધ વિધવા અને એના પુત્રે પેલી બ્રાહ્મણ વિધવા અને તેના પુત્રો સામે દાવો માંડ્યો. પોતાના પતિની મિલકતમાંથી બરજીરોપણુ જેટલું મેળવવા વાસ્તે, આપમૃતિ સોમેયાએ આ સંબંધમાં એવો સુકદો આપ્યો છે કે, એકવાર માનો કે બ્રાહ્મણ એ યદ્ધ સાથે ખરેખર લગ્ન કરેલું; તથાપિ કાયદાની દૃષ્ટિએ એ પ્રકારનું લગ્ન ખરાબ છે અને અમાન્ય છે, કેમકે યુગો થયા આ પ્રકારનાં લગ્નોનો ચાલ નીચળા ગયો છે. વળા એ શિષ્ટાચારનાં વિરુદ્ધ છે અને પુરાણોએ પણ આ પ્રકારનાં લગ્નોને ક્ષિયુગ માટે સર્વથા નિષિદ્ધ કરાવીને પોતાની સ્પષ્ટ અસંમતિ દર્શાવી છે.

રાત્રે આઠ વાગ્યાને સુમારે એક રાખસ ધરમાં પ્રવેશીને પારકાની પરણેતરની કરેલી સનામણીને લગતો એક કાસો થોડા વખત બેસ મુંઝવણી કાઢેમાં રહ્યો થયો હતો. તે વેળા વસાવતખાન જલાલખાન નામના રાખસને ઉપમા યુનાસર ઊભો કરવામાં આવ્યો હતો. લેખકે મુન પોલીસના જણાવ્યા મુજબ આરોપી ફરિયાદી સ્ત્રીના મકાનમાં ઘુસ્યો હતો. અને તેણીને બહાર ખેંચી લાવીને છત્રીવતી માર માર્યો હતો. તે વેળા ફરિયાદી સ્ત્રીના ધણી ધરમાં નહોતી. ફરિયાદી આરોપીને એળખતી નથી. તે કહે છે કે, આરોપીએ તેણીના ધણી સંબંધી ધૂણપરછ કરી હતી. અને તેણી તે સંબંધી જવાબ આપીને બારણું બંધ કરવા બેઠી હતી ત્યારે આરણુને ધક્કો મારીને તે અંદર ઘુસી ગયો હતો. આરોપીએ ફરિયાદીને માર

ન્યાયની

અદાલતમાં

મારીને તેની સતામણી કરી હતી, એટલામાં મજકુર મકાનનો એક બાકુત ત્યાં આવી પહોંચતાં તેણે ફરિયાદીને બચાવી હતી.

ઠાટું આરોપીને ચૌદ દિવસ પોલીસના તાળામાં રાખવાનો દુકમ ક્યો હતો.

લગ્નમાં કલારનવેલ પોલીસ ઠાટુંમાં આપરીન રોખીલ નામની અંગ્રેજ છોકરીએ તેના ધણી મદમદ શુભમ સામે પોતાના અને બે બાળકોના બરજીરોપણુ માટે એક દાવો માંડ્યો. હતો.

પોલીસ રોખીલ છોકરીમાં પતની ખાતે આવેલી એક મરિદમાં ૧૯૩૬માં પરણી હતી. અને મધા બોહામર લગી તે તેના ધણી સાથે રહેતી હતી. પછીથી માલમ પડ્યું હતું કે આ મરિદ રહસ્યર થયેલી ન હોવાથી ત્યાં થયેલાં લગ્ન કાયદેસરના ગણાય નહિ.

મદમદ શુભામે બાળકોનો પીના દોવાની ખીના કબુલી હતી અને તેઓને પોષણ આપવા ખુદી દેખાડી હતી, પણ તેનાં લગ્ન કાયદેસરનાં ન હોવાથી તે-હવે ખીજ વાર પડખો દતો.

મુંબઈના એક મરાઠી પત્રમાં 'મુશરીરકું' કામ કરતા પત્તાકર કેશવ ચાવર નામના એક સખ્તને સોળ વર્ષની વયની તેની નવવધૂના આરિય પર ચંકા આવતાં, તેણે તેની પત્નીના ચરીર પર છરીના ખાર જખમ ક્યો હતા ને પાછળથી તે પોલીસને સરજે રચો હતો. છોકરીની લાલત હોતપીટકમાં ગંબીર છે.

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

*

હાસરા તાલુકાના સંઘવાન ગામે રાગ-
આળાથી દસેક જેટલાં ઘેર મરી જવા પીમેલાં,
આથી ગામના હરિજનોએ ટૂંકા કપોના
વહેમે રથાન લીધું. પરિણામે ગામના સોથી
બસો માણસોનાં ટોળાંએ હરિજનવાસ ઉપર
લાકડીઓ વગેરે હથિયાર લઈ હુમલો કર્યો.
એક બિમાર અને વૃદ્ધ હરિજન બાપ મોઢી
ને બીકને લીધે કાઠીમાં સંતાઈ ગઈ હતી તેને
બદાર ખેંચી કાઢીને લીમડે બાંધવામાં આવી,
અને પછી ફેરાશીન છાંટી એના મોં અને
બીજાં અંગો પર સળગતાં ઊંચાં ચાંપવામાં
આવ્યાં. વળી લખી નામની બાકને પણ
માર મારવામાં આવ્યો. આ હુમલા અંગે
જવાબદાર વ્યક્તિઓ સામે કેસ કરવામાં
આવ્યો છે.

*

લાહોરના શીરાજપુર વિસ્તારમાં રાત્રિના
સમયે એક જૂન ફરે છે એ અંધવાથી સ્ત્રી
વર્ગમાં ખળબળાટ પેદા થવા પામ્યો છે. આ
જૂન રાત્રે સ્ત્રીએને ગભરાવતાં બારે જૂમરાણુ
મચતું અને લોકો બેગા થતાં, પણ જૂન
જેવામાં આવતું નહિ. કેટલાક એમ માને છે
કે તે વ્યક્તિ જૂન છે જ્યારે કેટલાક તેને
ખંગાળી જાડુગર માને છે. પોલિસે આ અંગે
એક લાકડી માણસની ધરપકડ કરી છે પણ
હજી સુધી ગભરાયેલા માણસો આ માણસને
ઓળખી શક્યા નથી.

*

અમદાવાદ જિલ્લાના ધૂમાણ ગામમાં
જૂમથી પાગલ બની જઈને એક માણસે
પોતાની પત્નીનું ખૂન કરી નાખ્યાનું કહેવાય છે.

એમ કહેવાય છે કે, આ માણસ કેટલાય
દિવસોથી તેની પત્ની અને એ બાળકો સાથે
જુખમરાની સ્થિતિમાં દિવસ ગુળરી રહ્યો
હતો. એકદા ગમે તેમ કરીને તેણે આણેલા
લોટમાંથી તેની પત્નીએ બનાવેલી ત્રણ 'ચપા-
ટીઓ'માંથી એ તેણીએ તેનાં એ જુખ્યાં
બાળકોને આપી અને જુખ્યાનું કુંખ સહન ન
થતાં, એક તે પોતે બાઈ ગઈ, ત્યારે સ્થિતિ
એક છેલ્લે પાટકે પહોંચી ગઈ.

મજૂરી પરથી પુરૂષ પાછો ફર્યો અને તેને
પોતાની જૂખ સંતોષવા કશું ન મળતાં
મિજબજ ખોધ બેઠો. કાષથી ગાંડાતૂર થયેલાં
પુરૂષે પત્નીને લાત મારી અને કહે છે કે, એ
જોરદાર લાતથી તેની પત્નીના રામ સ્મી ગયા.

*

વડોદરા રામરામ પાટીલની છોકરી મંજુ-
બાઈને તેની મારી અંજનીબાઈને ત્યાંથી કરી-
જુદાન અને જેમુદીન છોદાર ઉપાડી ગયા. તેઓ
જુમામરજીની આરડીમાં પચેક દિવસ રહ્યાં.
કરીજુદીન મંજુ સાથે નીકળ પડવા ઇચ્છતો
હતો તેનો તે છોકરીએ વિરોધ કર્યો. તેથી
તેના ઉપર છૂરીને ધા કરવામાં આવ્યો. લાખ
જોધ મંજુ બાગી છૂરી અને છોદાર રોશને
પહોંચી. ત્યાંથી એક રીટાયડ રેલ્વે કસ્ટોડિયન
તેને છોદારના અજાણ્યમાં પહોંચાડી છે.

*

ખર્મોગદામમાં રહેતા એક ૩૫ વર્ષના
દિંદી મુસ્લીમ શ્રી. ગુનામુદીનને ૨૫ વર્ષની
પોતાની યુરોપિયન પત્નીનું ખૂન કરવાના
તહામત હેતુ પોલિસપહેરામાં લેજમાં
આવ્યો છે એમ કહેવાય છે કે, શરિવારે બપોરે
ત્યારે પોલીસ તેને ઘેર આવી પહોંચી ત્યારે
તેની પત્ની ડોરીસનું માથું ઘડથી લગમગ
જુદું પડેલી દશામાં પડેલું હતું. ઉત્તર ઇંગ્લાં-
ડના કેટલોક ગામોમાં વધુ તપાસ કરવાની
જરૂર પડે તેમ હેતુથી છુપી પોલીસની ત્રાં-
ગણીથી કેસની સુનાવણી મુલતવી રખાઈ છે.

સુરતના ચંદ્રમુખલાલ અતિસુખલાલ
વીમાવાળા તથા તેમના પત્ની શ્રી પુષ્પા
હરિપુરા ગુજ્જર કળિયાની સોમનાથ મહા-
દેવની શેરીમાં સોમેશ્વર હગનલાલને ઘેર રહેવા
માટે ગયાં હતાં, અને ત્યાં સામાન મૂક્યો
હતો. પરંતુ પાછળથી વિશ્વાસપાત કરી સોમેશ્વરે
તેમને અટકાયત કર્યાં મેજરટ્રે ધણી-ધણી-
આણીને ગુનેગાર દેરવી દરેકનો ૫૦ રૂપિયાનો
દંડ કર્યો.

સુરતના સીટી મેજસ્ટ્રેટની અદાલતમાં
ત્રીસ વર્ષની જડી નામની એક ગોધણી યુવ-
વતીના પ્રેમનો કિસ્સો રજુ થયો હતો. આ
યુવતી પરિણીત છે અને તેનો આગલો પતિ
હયાત છે, છતાં તે કોઈ બીજા યુવક સાથે
પ્રેમમાં પડી હતી અને તેની સાથે રહેવા
છત્તી હતી. યુવતીને માર્ટમાં રજુ કરવામાં
આવતાં મેજસ્ટ્રેટે તેનું નિવેદન લીધું હતું અને
તે સગીર ન હોવાથી તેની છત્તા ગુજ્ય
તેને બીજા મનપસંદ યુવક સાથે રહેવા
જવાની રજા આપવામાં આવી હતી.

‘‘ સ્પિટનમાં બ્લિસ વર્ષ નીચેની ઉંમરે
પરણીતારી દશ છેકરીઓમાંથી ચાર તેમના
લગ્નના દિવસે ગર્ભવતી હોય છે—એ પ્રમાણે
‘મેરેજ ગાઇડન્સ કોન્સીટના ડૉ. મેસ
જણાવે છે અને તે કહે છે કે ‘કદાચ યુદ્ધ,
હક્કમિયાન સંતતિનિયમનનાં કૃત્રિમ સાધ-
નોના ઉપયોગને લઈને, એના ટકા જોઈ
યોગ્ય હોય. ’

—રાયજી વીકલી

લગ્ન વિધેની મૂળ બાવનામાં ફરક થતો
જવાથી સાથે આપોઆપ કેવું રચૂલ પરિ-
ણામો એમાંથી કુટતાં જાય છે એનો એક
દાખલો આ ગણાય. સંસ્કૃતિ અને શિક્ષણ
સાધેશ્વરે જે કહે છે તે એ જ છે, મનુષ્યમાં
અંતર્ગત જે પ્રશુભાવ તેને પાળીને મનુષ્ય-

સૌરભ

ભાવ તરફ લેવા મળે છે. સંસ્કૃતિ તેના પર-
પરા નેરથી મુગ્ધ અસર કરે છે, પણ તે
કરે જ છે અને અચૂક. શિક્ષણ જ્ઞાનપૂર્વક
તે ઉપર કામ કરે છે. સમાજના આ બે પ્રયત્ન
સાધનો જે વાપરે છે અને ઘડે છે તેઓને આવી
દર્શકો, પવનની દિશા કંઈ તરફ છે, તે
ખતાવી શકે.

એ લેખક કહેતો નથી કે, સ્પિટનના ગોરા
સમાજને આ કેવું લાગે છે; પણ દેખીતું જ
છે કે, તેને કાંઈકેય માફું તો લાગે જ છે.
હિંદમાં લોકોને આ કેવું લાગે એ કહેવાની
જરૂર નથી.

બાલી ટાપુનો ડચ રાજકારભારી કારેલ
બોટર હોલન જાપાનીઓએ તે ટાપુ લીધો
એટલે કે પકડાયેલો, તે હમણાં છૂટ્યો છે.
તેણે આ વાત કહી:

‘જાપાની લશ્કરે બાલી કબજે કર્યું કે
તેને પહેલો સરકારી હુકમ એવી માગણીનો
હતો કે, સંકેત કુંવારી યુવતીઓ લશ્કરને
માટે કરી દેવામાં આવે. બાલીનો વતની રાજા
અનાક અરુગે લાગલો જ હુકમ બહાર
પાડ્યો કે, ટાપુ ઉપર જેટલાં કુંવારા યુવક
યુવતીઓ હોય તે બધાં એક જગાં પરણી લે.’

શિષ્ટતા કે તેની અભાવ તેમ જ સામાન્ય સભ્ય જીવન ટકાવી રાખવા માટે જવાબદાર સત્તા-ધીશોની બેપરવાઈ ખતાવી આવે છે.

સરંધસ બેવા સોનાચાંદી ખજારમાંથી ધરી આવતા દલાલો અને વાણીયાઓ ધરેના ઝરખા અને છાપરાં પર જમા થતી નરનારી-ઓની હલકટ કુતરેલવૃત્તિ, ટાંગાવાળાઓ અને હુકાનદારોની ટગર ટગર મંડાઈ રહેલી મીઠ વગીરેનું દ્રશ્ય યુરસો ઉપગમવાનું હોય છે. ઇસુના ૧૯૪૬મા વર્ષમાં એવો ડોઈ નથી કે જે પાટનગરના સૌથી વધુ ધમાલવાળા વિસ્તારમાં કુચીબોનો ધંધાદારી પ્રચાર કરવાનાં આવા હલકટ પ્રદર્શન અટકાવી શકે?

પંચમ પ્રાન્તિક મુસ્લીમ લોગના પ્રમુખ ખાન ઇલીઆર હુસેને એક અપીલ બહાર પાડીને મુસ્લિમ મહિલાઓને પ્રાથમિક સારવારનું શિક્ષણ લેવાનું નજીબી છે. તેઓ કહે છે કે તમારે લગતમાં ઊતરવાનું નથી પરંતુ તમારે લગાઈમાં ધાપમ ચપેલાઓની સારવાર માટે તૈયાર થવું જોઈએ.

જોસમાનતાના પ્રચાર મટિના આંતર-રાષ્ટ્રિય પહેલા પ્રયત્ન-યુનાઈટેડ રોટસના પ્રતિનિધિ શ્રીમતી આઈરીસ રોન્સ આજે લંડનમાં આવી પહોંચ્યા છે. પેરિસમાં મળતી શાંતિપરિષદમાં જીઓને રથાન આવવાની માંગણી કરવાનો એમનો હેતુ છે. પ્રગ્ન એ પ્રગ્નતી મહિલાઓનું શાંતિપરિષદમાં રથાન હોવું જોઈએ, એવું એમનું મંતવ્ય છે. પુરૂષ નેટલો જન્મતાધિકાર, એને ત્યાં મળે અને જન્મતના ભાવિમાં એટલો જ અવાજ મહિલાને રહે નેટલો પુરૂષનો રહેવાનો છે, એવી એમની માંગણી છે. લંડનના નિવાસ દરેમિયાન શ્રીમતી રોન્સ ભારતસચિવનાં પત્ની અને પહેલાં મહાપુરુષ પહેલાંના જીરવાતંત્ર્ય અધિભનનની પ્રમુખ અગ્રણી લેડી પેયીક લોરન્સને-મજૂરો.

બિલાડીના બચ્ચાના નેટલા કહનું અત્યાર સુધીની માહિતી પ્રમાણે નાનામાં નાનું એક માનવજાગક ન્યુયોર્ક રોટના ન્યુ રોબેન્સમાં ચુરવારે રાતના અવતયુ છે. હમ્બુ તે જીવે છે. તળીળી ઇતિહાસમાં જન્મ પાદ આટલા નાનાં કહનું બાળક જીવતું રહ્યાનો આ પહેલો કિસ્સો હોવાનું સાવચેતીપૂર્વક કહેવામાં આવે છે.

જે મહિનાના આ વહેલા અવતરેલા બાળકની માતાની સુચારક કરનાર સમજીના જણાવે છે કે, તેનું વજન એક રેતલનું જ છે, જે કે તેનું વજન કરી શકાયું નથી. તરત જ તેને ગરમ રાખવાના કામજામાં મૂકવામાં આવ્યું હતું.

બાળકની માતા ૨૩ વર્ષની છે, પિતા તેથી સહેજ મોટા છે. બંધી રીતે તે સાધારણ બાળકના જેવું જ છે અને તે જીવશે તેવી ધારણા છે.

નોકરી કરી પગાર મેળવી કમાણી કરતી કુંવારી કન્યાઓ પોતાની કમાણીનો મોટા ભાગ વસ્ત્રાલંકાર, ખોટા મોજશોખ તેમ જ દુપડાંની સજ્જવટ ઇત્યાદિ ખાજી ખર્ચે છે. પોતાની કમાણીનો ઓછો ખોટા ખર્ચાઓમાં ફરપયોગ કરે છે. તેમાંના અદ્યપરોષ પોતાના ધરમાં આપવામાં આવે છે. તેમને તેમના આગેવાનો કે વડા અધિકારી કે ઉપરી તરફથી લાઝ લગાવવામાં આવે છે. તેમના તરફ મીઠી નજરે જોવાય છે. તેમનાં તરફ પુરૂષનોકરો કરતાં રહેમ દષ્ટિ વધારે રખાય છે. કેટલીક વખત તેમના પ્રત્યે ખોટા સન્માનનો અભિનય પણ કરવામાં આવે છે. તેમ જાગણપદે કવચિત તેમને હમનગીરી પણ મૂકે મોટે સહેલી પડે છે. તેમના પ્રત્યે દાખ પણ દાખવામાં આવે છે. તેમની એક જ માત્ર મુખ્યત્વે મુરાદ હોય છે, અને તે તેમના વડાઓ કે ઉપરી સાથે લમ કરવાની; પરંતુ તે હિન્દુઓના યુગવાગડા

ભયાં છૂટાછેડાના કાયદાના પરિણામે અશક્ય બને છે.

પોતે સ્વતંત્રપણે કમાણી કરતી હોવાથી તે તુમાખી રાખી, મગરૂખીભરી અને સ્વેચ્છા-જારી બની સ્વચ્છંદપણે પોતાના ઘરમાં વર્તે છે.

“Air-I”ના રાક્ષસી હાથે સંસાર-વાડીમાંની ખીલતી ગુલામ કળાસમી કેટલીક કુંવારી કન્યાઓને ઉબેડી નાંખવામાં આવે છે!

આવી યુવતીઓને માટે સાચું સ્થાન તો પતિની સહચરી-પત્ની બનીને ગૃહિણી થવાને માટે હતું. તેઓ પોતાનાં યૌવનસૌંદર્યથી ખીજના મોજશોખનું સાધન બનવા કે ખીજને ખુશ કરવા જન્મી નથી. પરંતુ તેઓ પોતાના રાષ્ટ્રની ગૌરવશાળી માતાઓ બનવાને જ જન્મી છે.

કન્યાઓએ પણ યૌવન ખીલતાં લગ્ન પ્રતિષ્ઠા જોડાતું જ ધણ છે. અને તેમણે વિલાસ ધન પ્રાપ્ત કરવા વેદી પર પોતાના અમૃત્ય યૌવનને હોમી દેવું જોઈએ નહિ. તેમના સિરે સદાને માટે તલ્લવાર સટકતી જ હોય છે. જો તેઓ નોકરી કરે તો તેમણે નોકરી છોડી દેવી પડે છે. આમ છતાં એમ સાબિત થઇ ચૂક્યું છે કે જો પરણેલી નારી પોતાના ગરીબ ઘરને પોષવા ને પોતાના પતિને આર્થિક મદદ આપવા નોકરી કરે તો અવશ્ય ગૃહ ઉન્નતિ કરી શકે.

‘ટાટા યુવેરીનમાં’થી

*

વીસ-પચીસ વર્ષની ઉંમર વટાવી ગયેલી અમેરિકન છોકરીઓ સમક્ષ પરણવા અંગેની મોટી સમસ્યા ખડી થઇ છે. તેમની પરણવા માટેની યોગ્ય વય પુરુષાણ દરમ્યાન વીર્તા મુદ્દ છે અને જેમની સાથે લગનનું નક્કી કરેલું તેવા યુવાનો દેશમાં પાછા ફરીને ક્ષતિ એ છોકરી-ઓની વધારે જીવાન બહેનો સાથે પરણી ગય છે, કંઈતો તેઓ મુદ્દત પરણ્યા જ નથી. વીસ-પચીસની વય વટાવી ગયેલી આવી લાખો

છોકરીઓ કાંઈ લગ્ન કર્યા વગર રહેતી હોય તેવું નથી, પરંતુ બીજી લાખો છોકરીઓને અપરિણીત જ રહેવું પડશે. પેન્સીલ્વેનિયા રેટ કોમેન્સના લગ્નો અંગે સત્રાહ આપનારા મંડ-ળના ડીરેક્ટર ડો. કલીફર્ડ એડમ્સ જણાવે છે કે સમાજશાસ્ત્રીઓના અંદાજ મુજબ ૨૦ થી ૩૫ વર્ષની વયગેતીના આશરે ૪૦ લાખ અમેરિકન સ્ત્રીઓને અપરિણીત રહેવું પડશે.

તેમની આ દશા માટે ઘણે અંશે સુદની જવાબદારી છે. પહેલા વિશ્વયુદ્ધ કરતાં બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં અમેરિકનોની ખુવારી લગભગ છ-ગણી થઇ છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં આશરે ૩૦ લાખ અમેરિકન પુરુષો મારી ગયા છે અને લગભગ તેટલી જ સંખ્યાના પુરુષોને એવી સખ્ત શારીરિક કે માનસિક ધ્મજ થયેલી છે કે સંભવતઃ તેઓ કદાપિ લગ્ન કરી શકશે નહિ.

ડો. કલીફર્ડ એડમ્સ એક બીજી વાસ્તવ વિકલા તરફ લક્ષ્ય એએ છે. તે એ કે હજારો અમેરિકનો જ્યારે સૈન્યમાં હતા તે સમયે તેઓ પરદેશી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરી ચૂક્યા છે. અને હજી અનેક અમેરિકન સૈનિકો પરદેશોમાં છે. પરંતુ અમેરિકન છોકરીઓ પાસેથી તેમના ભાવિ પતિઓ છીનવી લેવામાં પુરે એક બીજી રીતે પણ ભાગ ભજવ્યો છે તેનો ઉત્તેજ દરતાં ડો. કલીફર્ડ એડમ્સ જણાવે છે કે પુરુષ-વયર્ગા જેમ જેમ મોટા થતો જાય છે તેમ તેમ તેનો ઝાક પોતા કરતાં કેટલેક વર્ષો નાની હોય તેવી સ્ત્રીને પરણવા તૈયાર રહે છે એ હકીકતનો અમેરિકન સ્ત્રીઓએ મુદ્દાગમો કરવાનો છે. દાખલા તરીકે ૨૫ વર્ષનો માણસ ધણુંખણું ૨૩ વર્ષની સ્ત્રીને પરણે, પરંતુ ધારો કે લક્ષ્યમાં તેને ચાર વર્ષ સુધી પરદેશ રહેવું પડ્યું. આમ તેની ઉંમર ૨૯ વર્ષની થાય ત્યારે તે બહુધા ૨૫ વર્ષની કે કદાચ ૨૩ વર્ષની સ્ત્રીને પરણવાનો.

મારાં લગ્ન થયે લગભગ દોઢ વર્ષ થયેલ છે. મારી પત્નીએ ગુજરાતી ચાર ધોરણ સુધી અભ્યાસ કર્યો છે. તેનાં માતાપિતાને ત્યાં કામકાજ વધુ હોવાથી અભ્યાસમાં પુસ્તકો સિવાય ઇતર વાંચન બિલકુલ વાંચેલું નહિ હોવાથી હાલ તેને બિલકુલ વાંચવાનો શોખ નથી. હું કહું છું, છતાં તેને વાંચવાનું બિલકુલ મનનું નથી. તો તે માટે મારે કયા વખતે અને કયી રીતથી અને શરૂઆતમાં કેવાં પુસ્તકો વંચાવવાં કે તેને વાંચવામાં રસ પડે? શરૂઆતમાં કયાં પુસ્તકો વંચાવવાં તેના નામ જરા લખી મોકલવા કૃપા કરશો. હાલ તે વચ્ચે છે તો વાંચવામાં બહુ જ વાર લાગે છે, માટે વાંચવામાં સરળ પડે તેવાં પુસ્તકોનાં નામ જરૂરથી લખશો. —જયતિલાલ શાહ.

આપનાં પત્ની ગામડાનાં હશે એમ માનું છું. તેથી ચાર ચોપડી ભણ્યા પછી નિશાળ મૂકી દીધી હશે અને ઘરકામમાં બેઠામાં હશે. અને ત્યાં તેમને ઇતર વાચન કાંઈ જ મળે નહિ ને વાંચવાનો શોખ નહિ, એટલે બહેનું કદાચ ગરુ હોય. જોયી તેમને હવે વાંચવાનું ફાવતું નથી અથવા બહુ ધીમેથી વાંચી શકે છે.

દરરોજ રાતની તમે એક દલાક તેમની પાસે સરળ ભાષાનાં પુસ્તકો વંચાવો. જેમાં મોટા ટાઇપ અને ચિત્રો હોય, તેવાં પુસ્તકો એમને ગમશે. પરિકથાઓ, પંચતંત્રની વાર્તા, બાળવાર્તાઓ, ખાડીમીઠી ખાળવાતો,

પુછપરછ

બોર પટેલ વગેરે પુસ્તકો તેમને ગમશે. જે કે તમે ખરીદવા માંડશો તો ખર્ચને પહેંચી નહિ વળો, માટે ત્યાંની મોઢ લાયબ્રેરીના મેમ્બર બની, નાની નાની ચોપડીઓ તેમને રાજ લાવી આપો; ને એ રીતે વાંચનમાં રસ પડે તે પુસ્તક સંબંધી વાતો કરો. કદાચ તેમને વાંચતાં કંટાળો આવે તો તમે પોતે એક પુસ્તક વાંચી બેસો. પછી તેમાંથી એક સારી વાર્તા હોય તે ધરનાં છાકરાં અને તમારી પત્ની પાસે બેઠાં હોય ત્યારે ત્યાં રસ પડે એ રીતે કહો. એ રીતે તેમાં તેમને ઇતેજરી ને રસ હેતુપત્ર થયા પછી એ પુસ્તક તેમના હાથમાં આપી વાર્તા વાંચી જવાનું કહેજે એટલે પછી આખું પુસ્તક જ એ વાંચી જવાનાં. અને લાગે છે કે આ રીતે તમે એમને વાંચનમાં રસ લેતાં દરી શકશો.

પુછપરછ વિભાગમાં કેટલાક પત્રો બહેનોના અંગત જીવન સંબંધી પણ હોય છે, તેમાં કેટલાક પત્રોમાં નામકામ હોતાં નથી. એવા પત્રોના જવાબો અમે આપવા ઇચ્છતા નથી. અલગત, જરૂરમાં એ નામ અને સરનામાં

સ્વામાન્ય સમયમાં લગભગ દસ ટકા નેટલા એમેરિકન પુરો આગ્રહપૂર્વક અપરિણીત રહેવાનું પસંદ કરે છે. બુદ્ધને પરિણામે તેમની સંખ્યા ૧૫ ટકા નેટલી છે. આની બ્યવહારુ અસર એ થઇ છે કે દસ લાખ એમેરિકન છોકરીઓની લગ્ન કરવાની તક ખુચવાઈ ગઇ છે. બુદ્ધમાં પુરોની ખુતરી રહી તેથી ને ૬૫ લાખ સ્ત્રીઓની લગ્ન કરવાની તક ચાલી ગઇ

અને પુરો લસ્કરમાં પરદેશો ખાતે દતા તે દરમિયાન ઉંમર વધવાને લીધે પરણવાની તક ચાલી ગઇ તેથી ૧૫ લાખ છોકરીઓમાંની સંખ્યામાં ઉપર જણાવેલા અપરિણીત રહેતા માંગતા પુરોની સંખ્યા ઉમેરીએ તો માલુમ પડે છે કે એમેરિકાની કુલ ત્રીસેક લાખ ઉપરાંત છોકરીઓને લગ્નથી વંચિત રહેવું પડશે.

— પ્રગતિપ્રધાની

કદી આપવામાં આવશે નહિ; પરંતુ એ સાચો પત્ર હોવાની સાબિતી માટે અમારી ખાતરી માટે લખનારે પોતાનું નામ અને શીરનામું પૂરાં લખી મોકલવા જ જોઈએ. એમ ખાતરીપૂર્વક જાહેર કરીએ છીએ કે એવાં નામ અને સરનામાં તદ્દન ખાતરી. રાખવામાં આવશે.

પૂછપરછના પત્રોમાંની કેટલીક હજીકતો એવી હોય છે કે તેનો જવાબ છાપી શકાય નહિ, ત્યારે તે હજીકતો જવાબ પૂછનારને પત્રથી જ આપી દેવા માટે પણ સરનામાની જરૂરીયાત ઊભી રાખે છે, અને કેટલીક વખત ને હજીકત એમણે લખી હોય તેમાં ખુલાસા માટે પૂછપરછ કરવાની પણ જરૂર પડે ત્યારે સરનામાની જરૂર પડે છે. માટે સરનામું પૂરું લખવા એમને વિનંતી કરીએ છીએ.

હમણાં જ એક પત્ર જૂનથી લખેલો ને મોરબીથી પોસ્ટ કૃતિ મળ્યો છે. પણ તેમાં નામ અને સરનામું નથી. એ પત્ર જૂનથી બહેનનો લખેલ છે કે કોઈ બીજાએ લખીને કોઈ ઉપર આક્ષેપ કરવાના ધરાદે લખ્યો છે તે સમજવું મુશ્કેલ છે. એટલે અમે એ પત્ર છાપતા નથી. પણ એ બહેનમાં જે એટલી હિંમત ન હોય, અને એ પત્ર સાચો જ હોય, તો અમે થોડો ખુલાસો કરવાની અમારી દરજ સમજીએ છીએ.

એ બહેને સમજવું જોઈએ કે શાસ્ત્રીએ પણ જૂનકાળ ઉમેળવાની ના કહી છે. પણ હવેના આવેશમાં કે પ્રેમના અતિરેકમાં, પોતાની જૂનકાળમાં કોઈ બૂલ ચઢ હોય તો તે, કોઈને મોટે પણ કહેવામાં દાનિ રહેલી છે. અજ્ઞાત, તેમણે જાતે જ ને મૂઢયા સિવાય પોતાના પતિ પાસે ખુલાસો પ્રથમથી જ ક્યોં ફોન તો બન્યું છે તેનો પ્રસંગ આવન નહિ.

મારા એક પ્રેમીસર મિત્રે મને આલે જ કિસ્સો કહેલો યાદ આવે છે. એક સ્ત્રી-મહેજના

પ્રેમીસરે પોતાની પાસે બહુતી વિદ્યાર્થિનીઓને મહેજના સમય સિવાય એક્ટ્રા પીરીયડના બહાને - બોલાવી સ્ત્રીજીવનનું રાખેલું. તેમાં કન્યાઓ વહેલી મોડી પણ આવે. આવા ટાઇમે એક વહેલી આવેલી કન્યાનું તેમણે શિયળમંગ કરેલું, પણ વાત દબાઈ રહેલી. કન્યાએ લશ પછી સાસરે જઈને પ્રથમ રાત્રીએ જ પોતાના પતિ પાસે આ હજીકત જાહેર કરી ને પોતે નિદાઈ હોવાનું કહીને ક્ષમા માગી. પતિ ઉદાર હતા. કન્યાની નિરાધાર સ્થિતિમાં કોઈ વાંક ગણાય નહિ એમ તેમને પણ લાગ્યું ને ઉદાર દિલે પોતાની પત્નીને મારી આપી.

એટલે એ બહેનના પતિએ પણ મનમાં કોઈ જાતની શંકા રાખ્યા વગર પોતાની પત્નીના પ્રેમની કદર કરતી જોઈએ ને તેના પ્રેમનો પોતે ખુલ્લા દિલથી પડ્યો પાડવો જોઈએ. એથી તેમનું દાંપત્ય જીવન સુખી ચક્રને તેમનાં સંતાનો પણ સુદર, સુધક અને તંદુરસ્ત થશે. શંકાનાં બીજ કોઈ દિવસ એવું બંધકર પરિણામ લાવે કે જીવન ઝેર બની જાય.

એ બહેને પણ પોતાનો પ્રેમ જેમ તેમના પતિ તરફ જ વહે છે તેમ ખુલાખે જવો. પરિણામે આને નહિ તો કામે જરૂર તેમની નિર્દોષતા સાબિત કરીને તેમના જીવનમાં ને થોડી પણ ચિંતાનું કારણ બન્યું છે તે નષ્ટ થશે.

*

બીજા એ બહેનોએ પોતાના પતિને નાનપણમાં હસ્તદોષની કુટેરને કારણે ગુમાંવેલ પુરુષાર્થ સંબંધી પૂછપરછ કરી છે. તેમના પત્રો સ્ત્રીજીવનમાં છાપી શકાય તેમ નથી અને તેમણે પોતાનાં સરનામાં લખ્યા ન હોવાથી બારોબાર જવાબ મોકલવાનું ચક્ર નથી, તેથી તેમના પત્ર ઉપરથી વેદરાંજે જવાબ તૈયાર કરી મોકલ્યા છે તે જવાબો તેમણે સરનામા કરેલી કદર મોકલી મંગાવી મેલ-

પુસ્તક પરિચય

આનંદ ઘર (લેખક: શ્રી. બેકાર. પ્રકાશક: શ્રી. હરિહર પુસ્તકાલય, ટાવરરોડ, સુરત. પાકુ પુઠું પૃ. ૨૪૦ કિંમત રૂ. ત્રણ) હાથ-રસના બાણીતા લેખક શ્રી બેકારનું આ પુસ્તક હાસ્યરસનો ખખટો વધારે છે.

હિંદુસ્તાની ચાલપાઠવલી (પ્રકાશક: નવજીવન કાર્યાલય અમદાવાદ કાચું પુઠું. પૃ. ૫૨ કિંમત. ૦-૬-૦)

ઉર્દૂ હોદી-શીખનાર માટે બન્ને લીખીમાં પ્રગટ થયેલ આ બાળપાઠવલી મરાઠી અને બંગાળી બાલુકારને ઉપયોગી થાય એ રીતે પાછળ એ ભાષાઓમાં અર્થ પથ આપેલ છે.

ભગવાન મહાવીરના યુગની મહા-દેવીઓ (લેખક: શ્રી. સુશીલ. પ્રકાશક: શ્રી. જૈન આત્માનંદ સભા, ખાર ગેટ, બાવનગર. પાકુ પુઠું ૨૬૦ પૃ. કિંમત રૂ. ૩-૮-૦)

ભગવાન મહાવીરના સમયની સતીઓના જીવન ચરિત્રોનો આ સંગ્રહ જૈન અને જૈને-તર બહેનોને માર્ગદર્શક થઈ પડે એ રીતે સંમાજ પાસે જાહેર લેખક શ્રી સુશીલે રજૂ કરેલ છે.

શ્રી. ગૂજર અંચરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા; અમદાવાદ તરફથી

ભગવાન પરશુરામ (લેખક: શ્રી. અમદાવાદના આહકોએ ગૂજર અંચરત્ન કાર્યાલય દ્વારા સામે

કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી. પાકુ પુઠું. પૃ. ૫૦૦ કિંમત રૂ. ૫-૮-૦)

લોમહર્ષિણીના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થયેલી આ સુંદર નવલકથા તેમની 'ગુજરાતનોનાથ' વગેરે નવલકથાઓ ઉપર કળશ રૂપ છે.

જેલ ઓફિસની ખારી (લેખક: શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી. પાકુ પુઠું પૃ. ૧૭૦ કિં. ૨-૪-૦) ખીજ આટલિમાં પ્રવેશતો આ વાર્તાસંગ્રહ જેલ-ખખીડાઓનાં ધખકતાં હૃદયની હકીકત વાચક ઉપર ઉઠી છાપ મૂકી જાય છે.

નિરંજન (લેખક શ્રી. અવેરચંદ મેઘાણી પાકુ પુઠું. પૃ. ૨૫૬ ખીજ આટલિ કિં. ૩-૦-૦) આ સુંદર નવલકથા આજના નવયુવકો સમક્ષ સત્ય અને દુરંતનો પ્રશ્ન ખડો કરી વિચાર કરતાં કરી મૂકે છે.

સોરઠી વિભૂતિઓ (લેખક: શ્રી. મનુભાઈ જોષાણી. પાકું પુઠું. પૃ. ૧૮૪ કિંમત ૨-૪-૦) ખીજ આટલિમાં નવી વાર્તાઓ સાથે સોરઠી લોકકથાઓનો સંગ્રહ

કચ્છની નુતન જુગોળ (લેખક: શ્રી. માકેડરામ મહેતા. ખોડા પુઠું. કિંમત-૮૪૫ આના) કચ્છની રાજાઓમાં ટેલ થુક તરીકે ઉપયોગી થાય તેવું આ જુગોળનું પુસ્તક શિક્ષક ને વિદ્યાર્થીઓને જુગોળ થી ખવવાની નવી દૃષ્ટિએ પ્રગટ થયું છે.

આવતો અંક વી. પી.

જે ગ્રીહકોના રેપર ઉપર નંબરની ખાલુમાં N નીશાની કરેલ છે તેમનું લવાજમ આ અંકે પૂરું થયું છે. તેમણે રૂ. પાંચ નવા વર્ષના લંવાજમના તરત જ મોકલી આપવા. તહીં તે આવતો અંક વી. પી. થી આવશે તે સ્વીકારી લેવા વિનંતી છે. પરદેશના ગ્રાહકોએ દશ શીર્ષીંગ મોકલવા.

અમદાવાદના ગ્રાહકોએ ગૂજર અંચરત્ન કાર્યાલય દ્વારા સામે

શનિવાર સિવાય બારથી ચારની વચ્ચે ભરી જવા.

અ-જીવન ઓફિસ : અવેરીવાડ : અમદાવાદ.

ભોમનીપુરની ફોજદારી કોર્ટ
મેંજ અદોરી ગામના રામ-
ચરણને તફન નાની બાળકી
સાથે બળિયાર કરવાના
આરોપસર સેશન કમિટ ક્ષેં.

ખિહાર પ્રાંતના મોડેમાંવમાં
કારીઆલ નામની સ્ત્રી ઉપર
બળાદાર કરી બળિયાર
કરવા માટે બાલાધાટના સખ-
કરપેકટર સામે આરોપ
મૂકતો પત્ર પ્રધાન મંત્રીને
મોકલાયો છે.

ટાકીઓમાં એક અમેરિકન
સૈનિકને પાંચ વર્ષની સજા
થવાથી તેની પ્રેમસીએ મત્ર
લખ્યો કે પાંચ વર્ષ સુધી હું
તારી રાહ જોઈ શકું તેમ
નથી, તેથી તારા મિતા સાથે
જે લગ્ન કરી લીધાં છે તે
તને માતા તરીકે આશીર્વાદ
મોકલું છું. આ પત્ર લરકરી
પત્ર 'રટાસ' એક રટાકપ્સમાં
પ્રમટ થયો છે.

દિલ્હીસરકારના અનાજ પુર-
વાખાતાના પ્રધાન સર. જી.
પી. શ્રીવાસ્તવની પુત્રી શ્રી.
સાવિત્રી શ્રીવાસ્તવે સ્થેનેમા
ધંધામાં જોડાવાનો નિશ્ચય

ક્યો છે તેઓ. નેશનલ સ્ટુડી-
ઓના સામાજિક ચિત્ર 'સરાય
કે બહાર' નામના ચિત્રમાં
બિશુકે કન્યાની ભૂમિકા બજા-
વવાનાં છે.

અમદાવાદ ધિયોસોફિકલ
શાળાના ઉપપ્રમુખ શ્રી કન્દુમતી
મહેતાએ બરૂચમાં બે દિવસમાં
આઠેક જાહેર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં
છતાં પવિત્ર દિવસે તમામ
શ્રોત્રોને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા શ્રી.
સરોજની નાયકુંએ અપીલ કરી.

કર્નલ લક્ષ્મીને (મીસીસ
લક્ષ્મી નન્દુદારાવ) તેમના
માત થી. બી. કે. નન્દુદારાવ
સાથેના છૂટાછેડા મદાસ હાપ-
કોર્ટેમાં જસ્ટીસ કલાઈ મંજુર
કયો. તેમના લગ્ન ધ. સ.
૧૯૩૬ની ૧૫મી એપ્રિલે
મદાસમાં થયા હતા.

કર્નલ લક્ષ્મીને પોતાના
આમલા પતિથી છૂટાછેડા
મળી ગયા હોવાથી જ મહિના
બાદ તેઓ કર્નલ સહમલ સાથે
કરી ત્રીજું લગ્ન કરવાનાં છે.

હાદિઆવાડમાં ટોર મરવામાં
પડતાં વડેમથી હરિજનોનાં
વડુદીકરીઓને માર મૂકવાના
કિરસાઓ બન્યા છે.

પટ્ટણાના પરા દિનાપુર
નેટ્ક મૂલયક ગામમાં પચાસ
માણસોએ કરેલા હુમલાનો
સામનો કરનાર એક ધરડી
ડોશીને માર પડ્યો અને એક
છોકરીએ બચતી ચેતવણી
આપી હતી તેના ઉપર મણુ
હુમલો થયો.

અમરેલી પ્રાંતના રતનપુર
મદાસના ફોજદારે ગ્રામની
વડુ-દીકરીઓને પોતાના ઘરના
આંગણે બળજબરીથી નાચ-
ગાન કરાવવાની ફરીઆદ થઈ છે.

મદાસમાં જ્યોર્જ ટાઉન
વિભાગમાં એક ધરમાં રસોઈ
કરતો રસોડામાં આગ લાગતાં
૪૮ વર્ષની એક સ્ત્રી, ૨૫
વર્ષની દીકરી અને ૨૦
વર્ષની પુત્રવધૂ સળગી ગયેલાં
મળી આવ્યાં. તે વખતે પુરુષ-
વર્ગ ધરમાં નહોતો.

મલબાર હીલ પર કુંગરતાડા
આગળ શનિવારે બે ગંધાલા
ઝાંઝળા બોલતાં તેમથી એક-
વીસ વર્ષની સુવતીનું ખૂન
કરીને તેના અંગના ઢુકડાઓ
બહેલા મળી આવ્યા હતા.
આ અંગે પોલિસ તપાસ
ચલાવી રહી છે.

રશિયામાં ૧૫ થી ૧૮ વર્ષની છોકરીઓને લશ્કરી તાલીમ આપવાનો ફરાવ રદ થયો.

*
ખાર હિંદી મહિલાઓ સંહિત ડખનમાં કુ. મેરી યારની ગેરકાયદેસર પ્રવેશ અંગે ધર-પકડ કરવામાં આવી.

*
સુરત મહિલા પરિષદ શાખાના આશ્રયે શ્રી. કમળા-બેનના બજનબેનો કાર્યક્રમ રખાયો હતો.

*
ચીનમાંથી ગેડમ ચાંચકાઇ-શૈક અને અગેરિકાથી શ્રી. પક્ષ બંધે પંડિત જવાહરલાલ નહેરુને હિંદની નવી સરકારના વડા તરીકે અભિનંદન અને આશીર્વાદ પાઠવ્યા છે.

*
દ. આફ્રીકાના ઉમ્ખીઓ સત્યામહને રચ્યો તેમના ૧૨ હિંદી સ્ત્રી સાથીદારો સાથે ડખનના કુ. મેરીની ધરપકડ કરવામાં આવી છે. સત્યામહી તરીકે પકડાનાર ત્રેઓ પહેલાં જ સુરોપિયન મહિલા છે. તેઓ પહેલાં હિંદમાં રહેલાં છે. મેરવુડ ખાતે આ ૧૩ સ્ત્રી સત્યામહીઓને વિદાયમાન આપવા હિંદીઓની એક જંગી સભા મળી હતી. સભામાં જલની સજા ભોગ-વીને છુટેલા સત્યામહીઓએ પશુ પ્રેમણ ક્યો દત્તા.

મદ્રાસમાં બે હજાર સ્ત્રી કામદારોના સરઘસ ઉપર લાડીમાર શયાનું ને એક સગમી સ્ત્રી ઉપર તે બેમાન શબ ગઈ ત્યાંસુધી માર પડયાનું કહેવાય છે.

*
કલકત્તામાં તોફાન વખતે અલીપોરની સ્ત્રીઓની હોસ્પિ-ટાલ ઉપર-પશુ હુમલો કર-વામાં આવ્યો હતો.

*
મુંબઈમાં મરીન ફાઇવ ઉપર કોમી રમખાણની અધા-ધૂંધીનો લાભ લઇને એક સુવત્તીને છરી ખતાવીને લૂટી. લેવાની બનાવ બન્યો હતો.

*
મદ્રાસની વ્યાગામી ધારા-સભામાં હિંદુ સ્ત્રીઓના વારસા-દક અંગેના કાયદામાં સુધારો કરતું બિલ ધારાસભ્ય શ્રી. રાગલક્ષ્મી તરફથી રજૂ થયો.

*
સુરત રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર મંડળના મંત્રી તરીકે શ્રી. જતાબહેન દેસાઈ સુટાયાં ને વસુમતી દાકેર સભાસદ તરીકે ચૂટાયાં.

*
માતર તાલુકાના લીંબારી ગામે ત્રણ બહેનો પાણી ભરવા ફરે ગઇ હતી તે વેળા મોટી બેનને બચાવતાં ત્રણે બેનો એક પછી એક અકસ્માતે ફવામાં પડી જવાથી મરણ પામી.

સીડનીમાં મહિલાઓના અધિકારો માટે એક પરિષદ ભરાઇ હતી. આ પરિષદમાં હિંદના બે પ્રતિનિધિ સ્ત્રી મીઠા અને કુ. કપિલા ખાંડ-વાળાએ હિંદની વર્તમાન પરિ-સ્થિતિનો સચોટ ખ્યાલ આપ્યો હતો.

*
થાણા જીલ્લામાં ગોલવડ નજીકના ખોરડી ગામમાં ગામ-ડાનાં બાળકોને શારીરિક અને માનસિક કેળવણી આપવાના હેતુથી મામબાલશિક્ષાત્રેન્દ્રની રચાપના કરવામાં આવી છે. આ સંસ્થાના મુખ્ય અધ્યા-પિકા તરીકે શ્રી તારાબેન મોડક રહેશે.

*
ધૂળયામાં એક સ્ત્રી તેમ જ ત્રણ માર આશ્વવાદી કાપ કરાતી ૧૪૪મી કલમનો ભંગ કરવા માટે ધરપકડ કરવામાં આવી છે.

*
હાકામાં ચચેલ રમખાણ અંગે શ્રીમતી લીલા રાયે બન્ને પક્ષને શાન્તિ માટે અપીલ કરી હતી.

*
હિંદી લેખકોના હિતનાં રક્ષણાર્થે જ્યાં વર્ષે રાષ્ટ્રકવિ મૈથિલીશરણ પ્રમુખ-પણા નીચે અલ્હાબાદમાં સાહિ-ત્યકાર સંસદની રચાપના થયેલી. તેના મંત્રી તરીકે શ્રીમતી મહાદેવી વર્મા ચૂટાયાં છે.

મદ્રાસપ્રાંતમાં હિંદુ કાયદા હેઠળ લગ્ન કરનાર વ્યક્તિઓના દિવાંપત્ય (દયાત પત્નીએ ખીલું લગ્ન) કરવા સામે પ્રતિબંધ મૂકતો અને છૂટાછેડાની છૂટ આપતો એક ખરડો ધારાસભાના એક કેબિનેટવાદી સભ્ય રજુ કરનાર છે. છૂટા-છેડા લીધા પછી છ મહિને ખીલું લગ્ન કરવાની છૂટ આ ખરડામાં છે.

* ન્યુ દિલ્હીમાં એક બહેને ગર્ભીજીને પોતાની સોનાની ખંજડી બેઠક ધરી; તેનું લીલામ થતાં રૂ. ૧૦૦ ઊપજ્યા.

* એલિસબીજી રંગમંડળના આશ્રયે ઓક્ટોબરની ચર-આતમાં રંગપૂર્ણ દરીદ્રાઈ થશે.

* બ્રહ્મદેશના સ્ત્રીઓના સ્વતંત્ર લોગના પ્રમુખ ડૉ. ખીન બાઇના ધરમાંથી એંસી હજાર રૂપિયાની ઝવેરાતની ચોરી થઈ.

* ઉદેપુરમાં એક ગૌહત્યાના કારણે વાતાવરણ તંજ થતાં એક સાત વર્ષની છોકરીને છરી થોંચી દેવામાં આવી હતી. મુલનાનમાં પણ એક સ્ત્રીને છરી મારવામાં આવી હતી.

* થી. કપીલાબેન ખાંડવાળા મુખ્ય વિદ્યાપીઠના સેનેટમાં ચૂંટાયાં.

સુરત બેગમપુરાના ધાંચી કોમના અમણી સુધારકે પોતાની પત્ની તથા પાંચ છ સંતાનો દેવાત છતાં ખીજ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં.

* વડોદરામાં સુભાષચંદ્રના નામથી લશ્કરી તાલીમ કેન્દ્ર આરંભ્યા મહાવિદ્યાલયમાં શરૂ કરવાનું નક્કી થયું છે. અહીંયા તાલિમી લેતી 'રુક-ડીનું' નામ 'ગંડીની રાણી' રાખવામાં આવશે.

વડોદરા ધારાસભાના સ્ત્રી સભ્ય અને આરંભના મહા-વિદ્યાલયના પ્રાધ્યાપક, શ્રી. સુધીલા પંડિતે આ અંગે પાંચ લાખ રૂપિયાની બહેર માંગણી કરી છે. અને તેમાંથી નારાયણલાલ બંસીલાલ અને શ્રી નાનજીભાઈ મહેતાએ દરેકે એક-એક લાખ રૂપિયા આપ્યા છે.

* મધ્યરય સરકારમાં ચૂંટા-યેલા સર રાફત અહમદખાન ઉપર શુંડાઓએ કરેલ હુમલા સંબંધી તેમના બહેન ઉપર અનેક પૂછપરછના તારો આવ્યા છે. લેડી વેવલે પણ ટેલીફોનથી તેમની તંબિયનના સમાચાર પૂછ્યા હતા.

* આગામી સાહિત્ય પરિષદ રાજકોટમાં ભરાય છે તેના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક ચૂંટાયા છે.

રંજકોટમાં બોમ્બેર મહા-દેવ નજીક ઠેટલાક શુંડાઓએ ખેડૂતની વાડીમાં પેસી ખેડૂત કુટુંબ ઉપર હુમલો કર્યો હતો. ખેડૂતની સ્ત્રીઓની છાતી કાપી નાખવાનો પ્રયત્ન કરતાં સ્ત્રીઓને ગંભીર ઇજા થઈ છે.

* ધંધુસરની મેરાણીઓ જૂનાગઢમાં દૂધ વેચવા આવતી. તેની રાજમહેલના નોકરો મરકરી કરતા હોવાથી ફરી-આદ થતાં તે નોકરોને શિક્ષા થવાને બદલે મેરાણીઓને જૂનાગઢમાં દૂધ વેચવા આવવાની મનાઈ થઈ છે.

* સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની બેઠકમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે શ્રી વિન્યાસકર્મી પંડિત જરો.

* મંબમમાં કાલજાદેવી ઉપર શુંડાઓએ મોટરમાંથી કરેલા ગોળામારમાં એક બારં વર્ષની નિદોષ બાળા મરણ પામી.

* ધીકાંટા અમદાવાદમાં એક ૫૦ વર્ષના ક્ષયીવશિક શનજ આમુભાને બેઠકરી અને જૂખ મરાને કારણે ધંધોતર કરવું હતું તે સામે વિરોધ કરનાર પોતાની જુવાન પત્ની માઇ માલેક અને તેના ભત્રીજાનું ખંજર વની ખૂન કરી ખૂની પોલીસ રેસને લાગેર લેવામાં.

આદિત્ય મહિલા સમાજના સભાસદ ડૉ. મીસ શારદા બહેને ડૉ. રમણલાલ ઉપાધ્યાયને એક પત્ર લખતા છતાં તેમની સાથે લગ્ન કર્યું તે સામે મહિલા સમાજે વિરોધ બહેર કયો છે.

*
પોરબંદર પારાસભામાં રજુ થયેલ વિધવા લગ્ન અને ૫૬ લગ્નના ખરડા જોડી ગયા.

*
આઝાદ મહિલા સંઘ તરફથી દેશસેવિકાઓના જનરલ કમાન્ડીંગ ઓફીસર શ્રીમતી સોશીઆલિસ્ટ મુખ્ય હોદ્દાઓના શ્રી હંસાબહેનના પ્રમુખપદે તેમને વિદાયમાન આપવામાં આવ્યું.

*
લગ્ન વખતે આપવામાં આવતા વાંકડાની પ્રથમ અંકુશ મૂકતું બીલ શ્રી. ડાબી મુખ્ય પારાસભામાં રજુ કરનાર છે.

*
કરંચીમાં એકત્રિય વર્ષની સમગ્રી ઓદિત્ય બ્રાહ્મણુ સુવતીનું ચક્રમંદ સંજોગોમાં અવસાન થયાનું કહેવાય છે. કહેવાય છે કે તે બહાર ઝડી હતી ત્યાંથી આવતાં તેના દિગ્ગે તેને મારેલી. તે મરી ગઈ ત્યારે તેના પતિ હાજર ન હતા. રમણનમાં તેનાં દેહ ઉપર લોહી હોવાનું કહેવાય છે.

*
જ્ઞાનનિકેતનમાં મેડમ સોનિ હાઈ શેક રીલીફ હોમની રચના થઈ.

દક્ષિણ દેશમાંના હસન સાગર તળાવમાં ત્યાંની નવ વર્ષની સરસ્વતીબાઈ નામની છોકરીએ ૩ કલાક ને ૨૫ મીનીટમાં પાંચ માઈલ તરવાનો રેકર્ડ તોડ્યો છે.

*
વોઇસ ઓફ ઇન્ડિયાના મુખ્યમંત્રી પ્રથમ સ્ત્રી તંત્રી મીસ લીનેટ સોલોમને શ્રી. એસ. કે. યુબેરોય સાથે લગ્ન કર્યું.

*
ડૉ. ઉપાધ્યાયેન જગતલાલ શેઠ વધુ તબીબી અભ્યાસ માટે આપરેન્ડ ગયાં.

*
સંતરામપુર (અસાન્સોલ) ની કન્યાશાળાના મકાનનું છાપરૂ તૂટી પડતાં ત્રણ છોકરીઓ મરી ગઈ અને સાત ધાપલ યજ્ઞ.

*
કલકત્તામાં અશાંતી દરમિયાન રોમ પશુ યુજરાતી બહેનને ઈજા થઈ નથી. બધાને સહીસહામત ખસેડી લેવામાં આવ્યાં હતાં.

*
મુખ્ય અનંતવાડી મહિલા મંડળનો વાર્ષિક ઉત્સવ તા. ૧૩ મીએ ઉજવાયો.

*
સ્કોટલાંડની ૧૬ વર્ષની કળાકાર નાન્સીરેક્ટે સ્ત્રીઓના ૨૨૦ ગજ તરવાનો ૨ મીનીટ ને ૩૬ સેકન્ડમાં તરીને રેકર્ડ તોડ્યો છે.

જર્મનીમાં અગ્રિય ફેશને જર્મન સ્ત્રીઓ સાથે થયું. ફિરસામાં બળાત્કાર કરતા હોવાથી બ્રીટીશ લસ્કરી અમલદારોએ પોતાના સેક્રિટારી ઇશ્વરનો ૩૨ રાખવા સૂચના આપી છે.

*
નેહાનસાગરમાં સ્ત્રીદી લોકોના છ માઈલ લાંબા ચાંત સરખસ ઉપર ૪૦૦ ગોરી પોલીસે ઘેરી લઈને ગોળીબાર કર્યો. હડતાળીઓએ ખસવાની ના કહી, એટલે તેમના ઉપર ગોળીઓ વરસાદ વરસાવે ને ખૂનની નદીઓ વહાવી. આગેવાન આફ્રિકી નેતાઓને પકડી લેવામાં આવ્યા છે.

*
દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહમાં પકડાયેલ મીસ જૈનાથ અસ્મત છૂટે છે. અને તે સત્યાગ્રહમાં ભાગ લેવા મીસીસ પેટ્રમલ પીલાઇ અને કુમારી મણીબહેન સીતા વગેરે દશ બહેનોની એક ટુકડી પ્રીટોરીઆથી ૩૪૦૦ નવા નીકળ્યા છે.

*
કુમારી કલ્યાણીદેવી કે જેઓને સ્ત્રી હોવાથી તેમજ બ્રાહ્મણોત્તર વર્ણના હોવાથી બનારસ વિલાપીમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં. નફોતાં તેમને બનારસ વિલાપીના વેદ મધ્યમા ભૂમિમાં દાખલ કર્યો.

પોતાની યુવાન પત્ની સાથે નાણું અંગે ઝઘડો થતાં, પોતાને સાસરે જઈને તેનું ખૂન કરનાર લાલા જેરામની બોદાલી ગામેથી ધરપકડ થઈ છે. કહેવાય છે શ્રી લાલા જેરામ લંડન પહોંચ્યા આવેલ છે.

*

અમેરિકામાં, રોકસબરી ખાતે એક માણસે પોલીસ કચેરીમાંથી એવી પરમીટ માંગી હતી કે તેની પત્નીની ચાલ-ચલન અરાજક હોવાથી, તેને ફટકારવાની આજ્ઞા તેને મળવી જોઈએ, કારણ કે તેમ કરવાથી તે તેની પત્નીને મારમારીને મુકારી શકશે પરંતુ પોલીસે તેને પરમીટ આપવાનો ઇન્કાર કર્યો.

*

હાકામાં નિર્દોષ સ્ત્રીઓ ઉપર પણ ખંજરઆજી ચલાવવામાં આવે છે. એક આઠ વર્ષની બાળા તેનો ભોગ થઈ પડી હતી.

*

ઉમરેટના થી. ત્રંબલાલ મણીલાલ શેઠે (શ્રી. એ.) પોતાની પત્ની હયાત હતી થી. ગજુપતરામ રામકૃષ્ણની દીકરી ચારણ સાથે ફરી લગ્ન કર્યું છે.

*

સુરતના એલ્ફ. ઇન્ડોપેક્ટ્રેસ થી. દેવીજીવનના ધરમાં ચોરી કરવાના ઇરાદે દાખલ થાવના આરોપસર પકડાયેલા આરોપીઓ નિર્દોષ છૂટ્યા.

સુરતની મોઢાંચી શાંતિ સમસ્ત પંચે એક સ્ત્રી હયાત હોય તો બીજી પત્ની નહિ કરવાનો હુકમ થયો.

*

સુરતમાં છીપવાડના તારા-મતી દુધાઈકર રૂબર ઉપર ચા કરતાં દાગીને મરી ગયાં.

*

જલાલપોર તાલુકાના મટવાડ ગામમાં મોતલી નામની યુવતીનું તેના પતિએ ખૂન કર્યાનું કહેવાય છે. મોતલી પોતાના પીયરમાં હતી ત્યાં આરોપીએ આ કૃત્ય કર્યું છે.

*

આઝાદ ફાજવાળા કર્નલ ભોંસલેના પત્ની શ્રી. આરિફબાઈ વડોદરામાં અવસ્થાન પામ્યાં.

*

બારામાં મદિલા મંડળ રવાવવા માટે થી. જ્યોત્સના બહેન મુશ્કેલી સલાહ માગી છે.

*

રતલામ રાજ્યે ગોળાગારમાં માર્ગે ગયેલાઓની વિધવાઓને મદદ કરવા શ્રી. દેવેયાલાલ મુનશીએ મદારાગને સલાહ આપી છે.

*

નાગપુરમાં સી. પી. ધારા-સભા પાસે કાળા વાવટાનો દેખાવ કરવા માટે ૧૪૬ સ્ત્રીઓને પકડવામાં આવી, પણ સાંજે છોડી મૂકી હતી.

શ્રી. સરોજિની નાયક એશીઆઈ પરિવહના પ્રમુખ નીમાયાં.

*

ઝોટાવાની કેનેડા બેંકના અધ્યક્ષશ્રી મીસ અમાયાની રશીયન જ્યુસ હોવાના ચક્રથી ધરપકડ થઈ.

*

મુંબઈમાં હુલ્લડ ચક્ર થયું તે દિવસે કેટલીક જૈન બહેનો કામાપના મઠે અસમાં દેરાસર જતી હતી. તે બસ ગાળપીઠા પાસે આવતાં પત્થર મારો ચક્ર થયો. બહેનો ને બાળકોએ રડવા માંડ્યું. પહોંચી રૂાયવરે બચ-ગુસ્ત વિસ્તારને બદલે અસને હિંદુલતા તરફ પૂર ઝડપે હાંકી મૂકી ને હાકુરકાર પાસે એ બહેનોને સડીસલામત ઉતારી મૂકી હતી.

*

લોન્ડનના જર્મની આફ્રો-કન પ્રકાશન પેટીએ પોલીસી દરિયાઈમાં બે સ્ત્રી સેપ્તિકા-ઓની નતલકથાઓ છનામ પડતી ગઈ.

*

બ્રિટીશ ટ્રેડ યુનીયન કોમિ-સના પ્રમુખ તરીકે મીસ ફ્લો-રેન્સ દે-કોર્કે આવવા સંભવ છે. આ પહેલાં એક વખત 'ડેમ આન સેપીઅન નામન' બહેન પ્રમુખ થઈ ગયાં-હ.

અનુભવ

અસલ બનાવટના કાચ
અને આકર્ષક કેમ તમારા
ચહેરાની સુંદરતા અને
દૃષ્ટી બંને વધારે છે.

અનુભવ એન્ડ કંપની
(ચંદ્રમાલાજી) અમદાવાદ

‘રીટા’ આકર્ષક વાળ ઉગારે છે.

કેમ સમૃદ્ધિ માટે ‘રીટા’ એ એક નવો પુરવ્વો
છે ખાસ કરીને કેશના મુશ્કેલી પુરતા કુદરતી
અવસ્થા તે પૂર પાડે છે. તે બોડા થતો અટકાવે
છે, ટાલ પડતી અટકાવે છે અને અનુપમ સૌંદર્ય-
વાળા લાંબા સુદર વાળ ઉગારે છે. બરછટ વાળને
તે ખૂબસુરત ચળકાર આપે છે અને વાંકડીયા વાળ
માટે ઉત્તમ છે ‘રીટા’ની એક સીધી ખરીદી તમારા
સાળને અનુપમ સૌંદર્ય અર્થે ખાટલી રીઠ ૧૫
આનાની ફિ મલથી ફરક રથળે વેચાય છે

RITA
HAIR TONIC

વીટો ક પની : લોન્ડન સ્ટ્રીટ, મદ્રાસ-૧

શ્રી ધૂમ્રેતુ ની

ચૌલકય નવલકથાવલિનું
છઠું પુસ્તક પ્રગટ થયું છે

સિદ્ધરાજ જયસિંહ

કિંમત રૂ. સાલાર્યાર :
પોસ્ટેજ આઠ આના જુદું
બહારગામવાળાઓએ રૂ. પાંચ
મનીઓઈરથી મોકલવા
ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી.રસ્તો, અમદાવાદ.

નવા રૂપરંગમાં એક જ
અમૂલ્ય પુસ્તક

મહાત્મા ગાંધી

ચિત્રકાર. હનુ દેસાઈનાં ચુંદર ચિત્રો અને
શ્રી. બેરીઅર એડવીનના અમેઝ લખાણ સાથે

કિંમત રૂ. ૪ : પોસ્ટેજ જુદું

કુમાર કાર્યાલય અમદાવાદ તથા
સર્વ જાણીતા વિદેશી

કુમારોની

પ્રવાસિકથા

—૦૦—

નવી રચના પ્રગટ થઈ છે.

કિંમત રૂ. દોઢ

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ

પહેરવેશ, અભ્યાસ,
આદત, શબ્દમાર
અને રીતરિવાજોમાં
મનબેદ હોવા છતાં
દરેક પ્રાંતની સ્ત્રીઓ

લોધ્રા

માટે એકમત છે.
સ્ત્રીઓના રોગો માટે
એક જ આયુષ્ય છે

Mfgd. by KESARI KUTEERAM Ltd.

ચીફ એજન્ટ

ડી. એમ. વોરા

પો. બો. નં. ૩૩ દેહલાપુર
૬ વિહલદાસ મુંબઈ-૨
૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

ગુજરાત કાઠિયાવાડના મુખ્ય એજન્ટ—

જી. મોહનલાલ

૧૯૪૦ ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પ્રકાશક : મનુભાઈ લક્ષ્મીભાઈ લોધ્રાજી : સુબંધુ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ : પાચકુવા અમદાવાદ.
અમદાવાદ, ૧૯૪૦ માસ ૫૯૫, સુબંધુ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાચકુવા દરવાજા બહાર, અમદાવાદ
છૂટકે નકલ બાર આના /

આઝાદ હિંદ ફાજના પ્રણેતા

શ્રી સુભાષચંદ્ર બોઝ

ગુણવંતરાય આચાર્ય

ખાદી કામળ
ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા : અમદાવાદ.

અહીં રૂપિયા